

T1659

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Meltem Begüm SAATÇI

MAKEDONYA SORUNU
(1903-1913)

T1659 /1-1

Danışman

Prof. Dr. İsrail KURTCEPHE

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2004

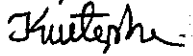
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

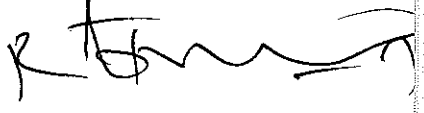
Bu çalışma, jürimiz tarafından Yakınçağ Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ OLARAK kabul edilmiştir

İmza

Başkan : Prof.Dr. Yavuz ERCAN

Üye (Danışman) : Prof.Dr. İbrahim KURTCEPHE

Üye : Prof.Dr.Nuri KÖSTÜKLÜ

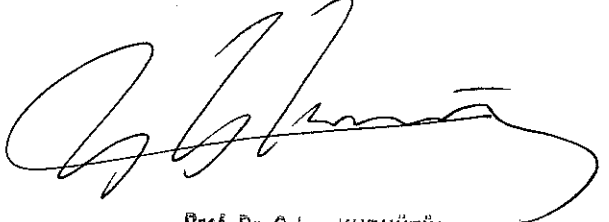
Üye : Prof.Dr. Ramazan TOSUN

Üye : Yrd.Doç.Dr Kadir KASALAK

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

17/06/2004

İmza

Prof. Dr. Orhan KURUÖZÜM
M Ü D Ü R

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
İçindekiler	i
Kısaltmalar Listesi	vi
Ekler Listesi	vii
Haritalar Listesi	ix
Özet (Türkçe)	x
Özet (İngilizce)	xvi
Kaynaklar	xx
Önsöz	xxii

GİRİŞ

1. MAKEDONYA'NIN COĞRAFİ, TARİHİ, SİYASİ, ETNİK, DİNİ VE EKONOMİK YAPISI	1
2. DOĞU SORUNU VE MAKEDONYA SORUNUNUN 1903 ÖNCESİ GELİŞİMİ	12

1. BÖLÜM

20. YÜZYIL BAŞINDA MAKEDONYA SORUNUNDA ETKİLİ DEVLETLER VE MAKEDONYA'NIN GENEL DURUMU

1.1. OSMANLI DEVLETİ VE BÜYÜK DEVLETLER	21
1.1.1. İngiltere	22
1.1.2. Fransa	23
1.1.3. Rusya	24
1.1.4. Avusturya-Macaristan	25
1.2. BALKAN DEVLETLERİNİN GENEL DURUMU	27
1.2.1. Bulgaristan	28
1.2.2. Sırbistan	32
1.2.3. Yunanistan	35

1.3. MAKEDONYA'DA KURULAN ÖRGÜTLER, ÖZELLİKLERİ VE EYLEMLERİ	38
1.3.1. Örgütlerin Genel Özellikleri	38
1.3.2. Örgütlerin Güçlenmesine Neden Olan Özellikler ve Gerçekleştirdikleri Eylemler	46

2. BÖLÜM

BÖLGEDE YAŞANAN ASKERİ OLAYLAR VE SİYASİ YAPIDAKİ DEĞİŞİM

2.1. İLİNDEN AYAKLANMASI VE KRUŞOVA'DA CUMHURİYET DENEMESİ	57
2.1.1. İlinden Ayaklanması Öncesi Yaşanan Gelişmeler	57
2.1.2. Viyana Islahat Programı	62
2.1.2. İlinden Ayaklanması	65
2.1.4. Kruşova'da Cumhuriyet Denemesi	66
2.2. MÜRZSTEG'DEN REVAL'E: OSMANLI DEVLETİNİN GELECEĞİNİ ETKİLEYEN REFORMLAR DÖNEMİ	69
2.2.1. Mürzsteg Antlaşmasını Hazırlayan Ortam	69
2.2.2. Mürzsteg Antlaşması	70
2.2.3. Antlaş(ama)manın Sonuçları	73
2.3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ	79
2.3.1. II. Meşrutiyet'in İlanı Öncesi İç ve Dış Gelişmeler	79
2.3.2. II. Meşrutiyet'in İlanı	85
2.3.3. II. Meşrutiyetin İlanı Sonrası Makedonya'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bölgedeki Diğer Örgütlerle İlişkisi	88

3. BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN BÜYÜK DEVLETLERLE OLAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ	93
3.1.1. 19. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Devletinin İçinde Bulunduğu Ekonomik Durum	93

3.1.2. Osmanlı Devletindeki Yabancı Yatırımlar ve 20. Yüzyıl Başında Devlete Yükladıkları	96
3.1.3. 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Devletinin Avrupa Devletleri ile Ekonomik İlişkilerini Etkileyen Özellikleri	100
3.1.3.1. Avusturya-Macaristan	102
3.1.3.2. İtalya	102
3.1.3.3. İngiltere	103
3.1.3.4. Rusya	103
3.1.3.5. Almanya	104
3.1.3.6. Fransa	105
3.2. II. ABDÜLHAMİD VE GENÇ TÜRKLER DÖNEMLERİNDE EKONOMİK YAPI	108
3.2.1. II. Abdülhamid Dönemi	108
3.2.2. Genç Türk Dönemi	115
3.3. BALKANLAR BÖLGESİ VE ÖZELDE MAKEDONYA'NIN EKONOMİK DURUMU	120
3.3.1. Balkanlar Bölgesinin Genel Ekonomik Durumu	120
3.3.2. Makedonya Bölgesinin Osmanlı Devleti Egemenliği Altında Ekonomik Durumu	121
3.3.3. Demiryollarının Makedonya'nın Ekonomik Yapısındaki Rolü	129
4. BÖLÜM	
TOPLUMSAL OLAYLAR	
4.1. REFORMLAR DÖNEMİNDEKİ GELİŞMELER VE MAKEDONYA SORUNUNA ETKİLERİ	131
4.1.1. Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devletine Müdâhale Yöntemi: Reformlar ve Etkileri	131
4.1.2. Viyana Islahat Programının Etkileri	136
4.1.3. İlinden Ayaklanması Sonrası Askeri, Adli Ve Mali Konularda Reform Denemeleri	140

4.2. EĞİTİM YAPISI VE ETKİLERİ	147
4.2.1. Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Eğitim Kurumunun Toplumsal Önemi	147
4.2.2. 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Devrolan Eğitim Kurumlarının Yapısı Ve Makedonya Sorunundaki Etkisi	149
4.2.3. Balkanlarda Eğitim Durumu	156
4.2.4. Makedonya Sorununda Eğitim Kurumunun Etkisi	157
4.3. II. MEŞRUTİYET ÖNCESİ BALKAN HALKLARININ ÖRGÜTLENME MODELİ: ÇETECİLİK	161
4.3.1. Çetecilik Faaliyetlerini Etkileyen Faktörler	161
4.3.1.1. Yeşilköy Antlaşmasının İptali ve Berlin Antlaşmasının Makedonya Bölgesindeki Çetecilik Faaliyetlerine Etkisi	161
4.3.1.2. Milliyetçilik Kavramının Çetecilik Faaliyetlerine Etkisi	163
4.3.1.3. Dil ve Kilise Faktörünün Çeteler Tarafından Kullanılması	164
4.3.1.4. Toprak Sisteminin Ulusal Hareketlerdeki Rolü	166
4.3.1.5. Millet Sistemi	166
4.3.2. Çetelerin Kullandıkları Yöntemler	167
4.3.2.1. Eşkivalık	168
4.3.2.2. Çetelerin Eylemlerinden Etkilenenler	170
4.3.2.3. Çetelerin Kadroları	171
4.3.2.4. Avrupa Devletlerinin Desteğinde Makedonya'da Çete Eylemleri ve Etkileri	173
4.3.2.5. İlinden Ayaklanmasında Çetelerin Yeri ve Sonuçları	178
4.4. II. MEŞRUTİYET SONRASI TOPLUMSAL DEĞİŞİM	184
4.4.1. Osmanlı Toplumsal Yapısı	184
4.4.1.1. Fransız Devriminin Etkisiyle Gelişen Fikir Akımı: Ulusçuluk ve Osmanlı Devleti	184
4.4.1.2. II. Meşrutiyet Sonrası Balkanlarda Farklı Etnik ve Dini Grupların Tutumları	186
4.4.2. Meşrutiyet Sonrası Örgütlenmeler	187
4.4.2.1. Makedonya Federatif Halk Partisi	187
4.4.2.2. İttihat ve Terakki Partisi	188

4.4.2.3. İttihat ve Terakki Partisinin Makedonya'da Güçlenmesinin Nedeni	189
4.4.2.4. Reval Görüşmelerinin II. Meşrutiyet'in İlanına Etkisi	191
4.4.2.5. Kamuoyunun İttihat ve Terakki Partisine Bakışı	192

5. BÖLÜM

SAVAŞLAR DÖNEMİ

5.1. MAKEDONYA'NIN OSMANLI DEVLETİ İDARESİNDEN ÇIKIŞINI HIZLANDIRAN GELİŞMELER VE BALKAN SAVAŞLARI	195
5.1.1. Balkan Savaşları Öncesi Osmanlı Devletinin Zayıflığını Arttıran Gelişmeler	195
5.1.1.1. Balkan Savaşları Öncesi İç Siyasetteki Zorluklar	196
5.1.1.2. Balkan Savaşları Öncesi Dış Siyasetteki Zorluklar	197
5.1.1.3. Trablusgarp Savaşını Hazırlayan Gelişmeler	199
5.1.1.4. Trablusgarp Savaşı Döneminde İç Gelişmeler	200
5.1.2. Balkan Savaşları Ve Sonuçları	201
5.1.2.1. I. Balkan Savaşı Öncesi Ortam: Balkan Devletleri Arasındaki Antlaşmalar	201
5.1.2.2. I. Balkan Savaşının Başlaması	203
5.1.2.3. Savaştan Etkilenen Bölge Halkının Maruz Kaldığı Durum	205
5.1.2.4. I. Balkan Savaşı'nın Sonucu (8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913): Makedonya Bölgesinin Osmanlı Devleti İdaresinden Çıkması	209
5.1.2.5. I. Balkan Savaşı Sonunda İmzalanan Londra Barış Antlaşması (30 Mayıs 1913) ve Sonrası	210
SONUÇ	214
KAYNAKÇA	222
EKLER	241
HARİTALAR	277
ÖZGEÇMİŞ	289

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
ABD.: Ana Bilim Dalı
AÜ SBF : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz. : Bakınız
B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c. : cilt
çev. : çeviren
drl : derleme, derleyen
dn : dip not
ed : editor (derleyen)
H. : Harita
haz. hazırlayan
İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti
n. : numara
s. : sayfa
S. : sayı
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
St : Saint
TFR.1.A : B.O.A. Rumeli Müfettişliği, Sadaret Başkitabet Evrakı
TFR.1.KV : B.O.A. Rumeli Müfettişliği, Kosova Evrakı
TFR.1.ŞKT : B.O.A. Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller
TFR.1.SL : B.O.A. Rumeli Müfettişliği, Selânik Evrakı
TFR.1.UM : B.O.A. Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı
Y.A.HUS : B.O.A. Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
YL : yüksek lisans
vd : ve diğerleri
vol. : volume (cilt)
Iss. : Issue (sayı)
MEİÖ (MORO): Makedonya Edirne İhtilal Örgütü
MEİİÖ (VMORO): Makedonya Edirne İç İhtilal Örgütü
MİDÖ: Makedonya İç Devrim Örgütü
YMK: Yüksek Makedonya Komitesi

EKLER LİSTESİ

A. Yayınlanmış Belgeler

- Ek 1** Makedonya Sorununda İngiltere'nin Rolünü Belirtmek İçin Yarbay Hamdi Bey Tarafından Hazırlanıp II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyiha
- Ek 2** Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi
- Ek 3** Kruşova Cumhuriyeti Manifestosu 2-3 Ağustos 1903
- Ek 4** Halil Rıfat Paşa'nın vâililiği sırasında hazırlanmış olan, 1887 Tarihli Manastır Vilâyeti Köylerinin Güvenlik Tüzüğüne ait maddeler
- Ek 5** 23 Haziran 1324 tarihli İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarafından Sokaklara Asılan Beyanname
- Ek 6** 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) Perşembe Günü Manastır'da Harbiye Mektebi Müdürü Vehip Bey (Paşa) Tarafından Verilen Ve İkinci Meşrutiyeti İlan Eden Söylev
- Ek 7** Yüzbaşı Mecdüddin Efendi'nin Resneli Niyazi'ye yazdığı mektup
- Ek 8** 23 Temmuz 1908 Tarihinde Yayınlanmış Olan Hükümet Bildirisi

B. Yayınlanmamış Belgeler

- Ek 1** Sırbistan'da icra edilen fesad hareketleriyle, Sırpıları silahlandırmak için kurulan Merkezi Banka adındaki mali kuruluşa dair (Yıldız Tasnifi , Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı, YA HUS 463/120, 17.10.1321 (6 Ocak 1904))
- Ek 2** Ohri kazası ahalisinin komite ve Bulgar Metropolitleri tarafından bozgunculuğa teşvik edildiğine dair (Yıldız Tasnifi , Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı, YA HUS 464/87, 29.10.1321 (18 Ocak 1904))
- Ek 3** Razlık kasabasıyla mülhakatında Bulgaristan'a firar eden eşhas, mevki'in hatt-ı imtiyaza yakın olması her noktasının muhafazaya alınamaması sebebiyle, engel olunamadığına ve kaymakamının görevden alınmasına dair (Rumeli Müfettişliği , Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı, IFR.1.A 1/48, 20.09.1320)
- Ek 4** Hain ve suçluların yakalanmaları hususunda, zabıta kuvvet kafi gelmezse, merkez ve civar liva zabıta kuvvetlerinden yardım alınması, bu da yetmezse askeriyeden yardım alınması hakkında (Rumeli Müfettişliği , Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı, IFR.1.A 1/43, 19.09.1320)

Ek 5 Suç işleyenlere karşı ihmalde bulunan büyük küçük bütün memurların azledilmeleri gerektiğini tebliğ eden telgrafnâme-yi sâmi (Rumeli Müfettişliği , Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı, TFR.1 A 1/32, 17.09.1320)

Ek 6 Berlin muahedesinin Makedonya hakkındaki firkasının tatbik konulması hususunda, imza eden devletler müttehid olup Devlet-i aliyyece tatbik fırsatı kaçırıldığı takdirde, o firkanın fiile çıkacağı beyanıyla; firara devam etmeleri, firar edemeyenlerin de zahmetlere katlanmaya çalışmaları komite tarafından Makedonya'daki Bulgarlara tebliğ edilmekte olduğuna dair Sadaretin telgrafı (Rumeli Müfettişliği , Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı, TFR.1 A 1/79, 28.09.1320)

Ek 7 Hıristiyan bekçilerin tam bir serbestlikle vazifelerini yapmakda olduklarına dair Kratova kaymakamlığının telgrafı (Rumeli Müfettişliği , Kosova Evrâkı, TFR.1.KV 58/5704, 03.02.1322)

Ek 8 Sofya'daki fesad erbabının Viniçe köyüne gönderdiği kişilerin takibine dair Kosova Valiliğine telgraf (Rumeli Müfettişliği , Kosova Evrâkı, TFR.1.KV 60/5946, 27.02.1322)

Ek 9 Bazı kazalarda seyahatde bulunacak olan İngiltere ve Fransa Üsküp konsoloslarının korunmaları için gerekli jandarmanın ayrıldığına dâir, Kosova Valiliğinin telgrafı (Rumeli Müfettişliği , Kosova Evrâkı, TFR.1.KV 67/6679, 15.05.1322)

Ek 10 Sırp unsurunu çok göstermek maksadıyla Vilâyet-i Selâse dahilindeki Sırp mekteplerine Karadağ'dan bir takım talebelerin getirildiği istihbarat üzerine yapılan tahkikata dair (Rumeli Müfettişliği, Umum Evrâkı, TFR.1 UM 13/1212, 11.03.1324)

HARİTALAR LİSTESİ

- H. 1. Balkanlar Bölgesi (1900, 1913, 1920, 1941)
- H. 2. Makedonya Şehirleri Ve Komşuları
- H. 3. 1812-1912 Yılları arasında Balkanlarda Siyasi Gelişimi
- H. 4. 20. Yüzyıl Başında Balkanlarda etnik tablo
- H. 5. Makedonya Şehirleri
- H. 6. Balkanlarda Ticaret Yolları
- H. 7. Yeşilköy Ve Berlin Anlaşmalarında Bulgaristan Ve Makedonya
- H. 8. Osmanlı Devleti
- H. 9. İstanbul Konferansı Sonrası Bulgaristan (1876-1877)
- H. 10. Makedonya'da Jandarma Teşkilatına Komuta Edecek Devletler ve Bölgeleri
- H. 11. Balkan Savaşlarında Taraflar
- H. 12. Balkanlar 1913

ÖZET

Tarihte benzer nedenler benzer sonuçları doğurabilir. Coğrafya, insan, zaman gibi farklılıklar göz önünde tutularak yukarıdaki düşünceden hareket edildiğinde, toplumların ve devletlerin geçmişte yaşanan yanlışları, zorlukları azaltma olasılığı vardır. Coğrafya ve toplumsal benzerliklerin olduğu örneklerde ise zaman farklılığı olsa da benzer nedenlerin benzer sonuçlar doğurma olasılığı artar.

Türkiye coğrafyasında 20. yüzyıl başında siyasî, hukukî varlığı ortadan kalkan Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşadığı önemli sorunlardan birisi Makedonya Sorudur. Bu sorun, Osmanlı idâresi tarafından vilâyat-i selâse adı kullanılan, Selânik, Manastır ve Kosova vilâyetleri ile bağlı yerlerden oluşan coğrafya parçası üzerindeki hâkimiyet mücadelesidir. Bu mücadele, soruna dâhil olanların amaçları ve uyguladıkları yöntemlerin Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetini sona erdirmesiyle tamamlanmıştır.

Makedonya bölgesi tarih boyunca toplumsal, siyasî ve ekonomik olarak insanların, devletlerin ilgi odağı olmuştur. Doğu-batı ve güney-kuzey arasında bir geçiş alanı üzerinde bulunmasından dolayı farklı ırkların ve farklı dinlerin yerleşim bölgesi görevini üstlenmiştir. Üstelik bölgenin sınırları tarih boyunca sabit kalmamıştır. Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde sınırları farklı olan bölgenin yöneticileri değişikçe yönetim tarzı da değişmiştir. Son olarak bugünkü Makedonya'ya baktığımızda, eskiye göre çok daha küçük bir alanla sınırlı kalmış olan Makedonya Cumhuriyeti'nin hüküm sürdüğünü görmekteyiz.

Bölgenin Balkan Savaşlarıyla Osmanlı Devleti idâresi dışında kalması tek başına ele alınacak bir konu değildir. Osmanlı İmparatorluğunun siyasî, askerî ve ekonomik konularda sorunlar yaşamaya başlaması, beraberinde sınırları içerisinde hâkimiyet kaybını getirmiştir. Son olarak, 20. yüzyıl başında varlığının tamamen ortadan kalkmasında Avrupa devletleri tarafından yönlendirilen Doğu Sorunu da unutulmamalıdır. Doğu Sorununda Avrupa devletlerinin amacı, bir zamanlar Osmanlı Devletinin hüküm sürdüğü coğrafyanın stratejik, ekonomik, toplumsal gücünü önce kontrol, sonra elde etmektir. Bu nedenle, 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'nin uğraşmak zorunda kaldığı Makedonya Sorunu, Doğu Sorunu içerisinde ele alınmalıdır.

Bölge, stratejik öneminden dolayı Avrupa ve Osmanlı tarihinde adından sık sık söz edilmiş ve gündemde kalmıştır. 19. yüzyıldan itibaren emperyalist devletler ile zayıflamış olan Osmanlı Devleti arasında güç mücadelesinde üzerinde en çok politika üretilen alan Makedonya bölgesi idi. Avrupa devletlerinin amacı sömürge sistemlerinin devamlılığı için güvenli bölgeler oluşturmak ve bu bölgeleri kontrolleri altında tutmaktır. Ancak birden fazla

çıkâr grubundan oluşan Avrupa devletlerinin karşılıklı "güç politikaları" bölgenin karşı karşıya kaldığı zorlukları arttırmıştır. Avrupa devletleri Makedonya bölgesinde kendileri ile işbirliği yapacak olanları belirlerken, bölgenin etnik köken veya mezhep farklılıklarını kullandıkları için 20. yüzyıl başında bu bölgede yaşanan sorunlar iyice büyümüştür.

Balkanlarda yaşayan halkların önemli bir kısmı, yüz yıllar boyu Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde huzur içinde yaşadıklarını kabul etmekle beraber, gerek Osmanlı Devleti'nin zayıflaması gerekse ulusçuluk akımının güçlenmesiyle kendilerine ait devletlerini kurmak için çalışmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikadaki zayıflığı ve Avrupa devletlerine giderek artan bağımlılığı, bunun için uygun zemini hazırlamıştı. Bu süreçte Avrupa devletleri Balkan halklarını destekliyorlardı. Sonuçta 19. yüzyıldan itibaren, ileride Makedonya konusunda da taraf olan Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi devletlerini kurdular. Bununla birlikte desteğini aldıkları Avrupa devletlerinin kurulan devletler üzerindeki kontrolleri devam etmiştir¹. 19. yüzyıl sonunda gündeme gelen Makedonya Sorununda da Avrupa devletleri ile Balkan devletleri arasındaki ilişki devam etti.

Avrupa devletleri ve Balkan devletleri gibi Osmanlı Devleti de Balkanları elinde tutmak konusunda mücadeleden vazgeçmemişti. Ancak Osmanlı Devleti 20. yüzyıla gelindiğinde, 14. yüzyıldan itibaren kontrolünü eline geçirmeye başladığı Balkanlar bölgesinde elinde kalan son toprak parçası olan Makedonya'dan da vazgeçmek zorunda kaldı. Tarafların kendi ellerinde tutmak istedikleri Makedonya bölgesi, bu mücadelelerin sonucu olarak 19. yüzyıldan itibaren asayişin giderek bozulduğu bir alan oldu. Yönetici güç olan Osmanlı Devleti, bu durumu düzeltmek için farklı yöntemlere başvurdu. Kimi zaman bölge halkından destek aradı, kimi zaman Avrupa devletlerine başvurdu. Fakat 19. yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı Devleti'nin Makedonya bölgesinde siyasî otoriteyi kurabilmesi zorlaşmıştı. Çünkü Doğu Sorunu çerçevesinde Avrupa devletleri paylaşımaya başlamıştı. Osmanlı Devleti ise, buna karşı durabilecek siyasî ve ekonomik gücü olmadığı gibi, bölgede toplumsal birliği de sağlayamıyordu. Gücünü kaybettiğçe Avrupa devletlerine artan bağımlılığı, Makedonya bölgesinde de karar verme yetisini elinden alıyordu.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Makedonya tarihinin belirleyici güç öğelerinden bir tanesi örgütlerdi. Önceleri çete şeklinde başlayan örgütler, 20. yüzyıl başında Osmanlı Devletindeki siyasî değişime paralel olarak kulüp veya dernek halini aldı. Birbirinden farklı ve çok sayıda olan bu yapılanmaların ortak amacı Makedonya bölgesinde Osmanlı Devletinin kontrolünün sona erdirilmesi idi. Ancak her biri bölgeyi kendisi için

¹ Konu ile ilgili olarak 1900, 1913, 1920 ve 1941 tarihlerinde bölgenin durumunu gösteren harita bölüm sonundadır. H. I. Bkz. Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İstanbul 1995, s. 94.

istediğinden, çatışmaların ve örgütlenmelerin çerçevesi genişledi. Böylece asayiş daha da bozuldu. Güç halkalarından hiç birisi diğerine üstün gelemediği ve çok sayıda tâlibi olduğu için mücâdelenin geniş çaplı bir savaşa dönüşmesi ve sonuçlanması uzun zaman aldı. Bugün de dünya güç dengesinde önemli payı olan devletler tarafından Makedonya bölgesi üzerinde hesaplar yapıldığı düşünülürse, bölgenin öneminin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 19. yüzyılda “Doğu Sorunu” diğer bir deyişle “Osmanlı Devletinin iktidar boşluğundan kaynaklanan alanı doldurma ve Osmanlı Devletini paylaşma sorunu” olarak adlandırılan bu konunun Makedonya bölgesi boyutu 1912-1913 Balkan savaşları ile sonlandırıldı. Şimdi yaşanan ise “küreselleşme” adı verilen yeni paylaşım savaşının sadece bir parçasıdır.

Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde, ayrılıp kendi devletlerini kurmayı tercih edenlerin kullandıkları yöntem hemen hemen aynı idi: buldukları bölgede mevcut siyasî, ekonomik, askerî sorunları arttıracak ayaklanmalar çıkarmak; Osmanlı Devleti üzerinde baskı uygulayabilen Avrupa devletlerinin dikkatlerini bölgeye çekerek desteklerini sağlamak; bu desteğe dayanarak Osmanlı Devleti'nden reform talebinde bulunmak; reformlar aracılığı ile ekonomik ve siyasî güçlerini arttırarak ayrı devletlerini kurmak için harekete geçmek. Benzer süreç 19. yüzyıl sonundan itibaren, bu sefer de Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin elinde kalan son toprak parçası olan Makedonya bölgesinde başladı.

Dağlık bir coğrafi yapıya sahip olan Balkanlar bölgesinde tarih boyunca yönetici iktidar karşısında yer alanların başvurduğu en belirgin yöntem, silâhlı düzensiz gruplar oluşturarak bölgede varlığını sürdürmek olmuştur. Bu durum 19. yüzyılda da devam etti. 19. yüzyılda Makedonya bölgesi için mücâdele veren başlıca örgütler şunlardı: Makedonya İç Devrim Örgütü (MİDÖ), Yüksek Makedonya Komitesi veya Dış Örgüt (YMK), St. Sava ve Etniki Eteryâ. Bu örgütlerden son ikisi Sırbistan ve Yunanistan bağımsızlık savaşlarında da çalışmışlardı. 19. yüzyıl sonunda özellikle Berlin Antlaşması sonrasında Bulgaristan'ın Makedonya bölgesi üzerinde hak iddiâ etmeye başlamasıyla Makedonya bölgesinde kendilerinin de toprak hakları olduğunu iddia eden Yunanistan ve Sırbistan, kendi ulusal örgütlerini bu sefer de Makedonya Sorununda devreye soktular. Diğer Balkan halkları ve devletleri ise Makedonya bölgesinde adı geçen devletler kadar söz sahibi olamamışlardır. Bunun nedenleri arasında coğrafi sınır uzaklıkları, tarihsel dayanaklarının daha zayıf olması, bu soruna müdâhil olabilecek kadar “güçlü” olmamaları veya destek bulamamaları sayılabilir. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan dışında Romanya da Ulahlar aracılığıyla bölgede kendi hakimiyetini kurmaya çalışmışsa da diğerleri kadar etkili olmadı.

19. yüzyıl sonunda yapılanmalarını sağlamlaştıran örgütler, 20. yüzyıl başında büyük çaplı eylemlerine başladılar. Halkın önemli bir bölümünün desteğini almaktan başka,

Avrupa devletlerinin de açık veya gizli onayını sağladıktan sonra en önemli eylemlerini 1903 yılında gerçekleştirdiler. MİDÖ tarafından desteklenen eylem, Avrupa siyaset ve ekonomi çevreleri yanı sıra kamuoyundan da destek buldu. Kutsal İlinden gününde gerçekleştirilen ayaklanma, Makedonya'nın Manastır bölgesinde başlatıldı. Ayaklanma sırasında Kruşova'da, varlığını on gün sürdürebilen bir cumhuriyet ilân edildi. Kruşova Cumhuriyeti, ileride kurulacak olan Makedonya Cumhuriyeti'ne temel olarak kabul edildiği için, bu deneyim Makedonya tarihi açısından oldukça önemlidir. Manastır dışına taşırılamayan ayaklanma kısa sürede Osmanlı birlikleri tarafından bastırılmış ancak ok yaydan çıktığı için gelişmenin önüne geçilememişti. Çünkü ayaklanmacıların bir bölümünün arzuladığı Avrupa müdâhalesi sağlandı. İlinden ayaklanması döneminde MİDÖ içinde Makedonya'nın geleceği ve izlenecek yöntem konusunda yaşanan anlaşmazlık Osmanlı Devleti'nin olayları bastırmak konusunda işini kolaylaştırdıysa da, Bâbiâlî sonunda Avrupa müdâhalesini kabul etmek zorunda kaldı. Çünkü ayaklanmayı başlatanların asıl amacı artık bölgede asayişin sağlanmasından ziyâde, bölgenin Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkması idi.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın bölgeye Genel Müfettişlik görevi ile atanmasının ardından yaşanan bazı iyileştirmelere rağmen Makedonya Sorununda Avrupa müdâhalesi devam etmişti. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın hazırlayıp diğer Avrupa devletlerinin de onayı alınarak Bâbiâlî'ye bir çözüm sunulmuştu. Viyana Islahat Programı olarak anılan tasarı, pâdişâhın onayı ile devreye girmişti. Avrupa devletlerinden destek bekleyenlerin bu tasarıya rağmen ayaklanmaya devam etmeleri, tarafların bölgedeki asayişini sağlamak konusundaki samimiyetsizliklerini ortaya koymaktadır. Çünkü Osmanlı egemenliğinde asayişin sağlanması, asıl amaçlarına hizmet etmeyecekti. Bu nedenle bölgede genel bir ayaklanma çıkarılmak istendi. İlinden ayaklanması sonrası yine Avrupa müdâhalesi sağlandı. Bu sefer hazırlanan program Mürzsteg adıyla anılmaktadır. Mürzsteg Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da geçici olarak asâyîşi sağlamasına yardımcı olduysa da, aslında devletin bölgedeki hâkimiyetine gölge düşürmekteydi.

Makedonya Sorununa çözüm üretmeyi amaçladığını söyleyen Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın, hazırladıkları Mürzsteg Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden istedikleri belli başlı konular vardı: siyasî, hukukî, askerî, malî alanlarda Osmanlı Devleti'nde reform yapılması. Bu konularda Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan unsurlarına da hak görev vermesini isterlerken, aynı zamanda Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin yönetimine karışmasını sağlamak amacına idiler. Bu durum, ekonomik ve siyasî konularda Avrupa devletlerine bağımlılığı artan Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdâhale için uygun bir yöntemdi.

Makedonya sorununda Mürzsteg dönemi olarak adlandırılan bu süreç, 1904'ten 1908 tarihine kadar devam etti. Ancak dört yıl geçerli kalabilen Mürzsteg Antlaşması'ndan sonra Reval dönemi başlamıştır. Bundan böyle Makedonya Sorununda etkin olan Avrupa ülkelerinin konumunda değişiklik olmuştur. Avusturya-Macaristan daha etkisiz kalırken İngiltere'nin etkinliği artmıştır. Rus Çarı ile İngiliz Kralı'nın girişimiyle hazırlanan Reval görüşmesinin Osmanlı Devleti'ndeki ikinci etkisi II. Meşrutiyet döneminin başlaması şeklinde oldu. İmparatorluğun Tanzimat döneminden beri süregelen iç dinamiklerinin etkisi ile ilân edilen II. Meşrutiyet, Reval görüşmelerinde İngiltere ve Rusya'nın anlaşarak Osmanlı Devleti'ni parçalayacakları düşüncesi ile arka arkaya denk geldi. Elbette II. Meşrutiyeti sadece Reval görüşmelerine bağlamak eksik olacaktır.

19. yüzyıldan beri Makedonya'yı câzip kılan etkenler arasında ekonomik çıkarlar önde gelmektedir. Bölgenin stratejik öneminin yanı sıra, ekonomik çıkarlarını koruyabilecek potansiyele sahip olması, bölgeyi kontrol etmek isteyen Avrupa devletlerinin işe daha fazla karışmasına neden oluyordu. Balkan devletleri ise, devletlerinin sınırlarını genişletmek ve bölgede diğer devletler karşısında güçlü olabilmek için Makedonya bölgesinde mücadele veriyorlardı. Bölgenin, her ne kadar tartışmalı olsa da, hâkimi sıfatını taşıyan Osmanlı Devleti de çıkarlarını koruyabilmek için bölgeye öncelik vermekteydi. Bu mücadelede devre dışı kalmamak için, zayıflığının da bir göstergesi olarak Avrupa devletlerinin baskısıyla, reformları kabul ediyordu.

Osmanlı Devletinin 19. yüzyıldan itibaren dışa bağımlılığın en belirgin simgelerinden birisi reformlar oldu. Siyasî, kültürel, toplumsal, ekonomik yapısının Avrupa devletlerine benzetilmeye başlandığı; bunun için özellikle eğitim ve din yapısının kullanıldığı bu dönemde, Osmanlı Devleti giderek kendi özünden ayrılmış ve Batı benzeri bir devlet olmaya çalışırken çizgiyi aşarak kendi iç dinamiklerinden uzaklaşmıştı. Kendisinin üretilmediği yenilikleri üreten Avrupa devletleri karşısında ayakta kalmaya çalışıyordu. Elbette değişen zamanla gelen değişime ayak uydurmak zorundaydı. Ancak bu değişime ayak uydururken kendi gücünü yadsıyıp, kendi üretilmediği mekanizmayı yapısına uyarlamaya çalıştığı ölçüde görünürde sağlanan varlık aslında giderek çöktü.

1908 yılı Makedonya tarihi açısından oldukça önemlidir. Makedonya üzerine politikalar üreten Balkan devletleri ve Makedonya'da Osmanlı egemenliği altında yaşayan Ortodoks ve Slav halklar amaçlarına bir adım daha yaklaştılar. 1908 yılıyla beraber Osmanlı Devleti halka sunduğu "özgürlük" konusunda eskiye oranla bir adım daha attı. Osmanlı Mebusan Meclisinin açılması buna bir örnektir. Her ne kadar Meclisin açılışından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti hâkimiyeti, kontrolü ele almış olsa da, bu dönemde Meşrutiyet Kulüpleri çatısı altında Makedonya üzerinde hak iddiâ eden Balkan halkları

örgütlenmelerini yasal zemine taşıma fırsatı buldular. Kurulmuş olan Meşrutiyet Kulüpleri Balkan devletlerinin Makedonya politikalarını destekleyen örgütler olarak çalıştılar. Böylece, özgürlük, kardeşlik, ilerleme amacıyla başlayan bir hareket sayesinde, ayrılıkçı örgütler biraz daha güçlenebilecek ortamı buldular. Bu örgütlerin etkinlik sahası ise Makedonya bölgesi idi.

1908 sonrası II. Meşrutiyet yönetiminin genel sorunlara ve özelde Makedonya konusunda sağladığı rahatlama geçici olmuştur. 1912 yılında patlak veren I. Balkan Savaşı, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında Makedonya Sorununa bir son verdi. I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti, yaklaşık beş yüz yıldır egemenliği altında olan Makedonya bölgesini kaybetti. Balkanlarda önemli oranda toprak kaybına uğrayan Osmanlı Devleti, I. Balkan Savaşı sonrasında Balkan devletleri arasında çıkan anlaşmazlık sayesinde bir kısım toprağını geri alabilse de, Makedonya bölgesinde artık söz sahibi değildi. Geri alınanlar arasında Edirne önemli bir örnektir. Ancak Makedonya'nın geri alınması artık mümkün değildi.

Makedonya Sorununda 1903-1913 yılları arasında yaşanan olaylar, Osmanlı Devletinin bu topraklarını kaybetmesiyle sonuçlandı. Bu nedenle çalışmanın zaman sınırlaması 1913'e dayanmaktadır. 1903 tarihi ise, bölgede yaşanan İlinden ayaklanmasından dolayı başlangıç olarak seçildi. Çünkü reformlar bu dönemden sonra etkinliğini arttırdı. 1903'ten 1913'e kadar olan sürede Makedonya olaylarında en önemli özelliklerden birisi reformlardı. Reform yöntemi Avrupa devletlerinin baskısı altında olduğu için, Osmanlı Devletine yararlı olduğu alanlar olmasına rağmen zararlı da olmuştu. Bu çalışmada olayları 1903-1913 zaman diliminde ele alıp, reformların ve amaçlarının çıkış noktası olarak ele alınmasının nedeni, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu çıkmazı belirtmektir. Bu reformların da etkisiyle, Devlet bir yandan 1908 tarihli II. Meşrutiyete doğru giderken, aynı zamanda 1913 Balkan Savaşları sonrası Makedonya bölgesini kaybedeceği sona yaklaşmaktaydı. Bu süreçte devletlerin konu ile ilgili politikalarını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda bölgede yaşayan insanların kendileri için seçtikleri yollar da ortaya konulmaktadır. Bu tezde ortaya konulmaya çalışılan, Osmanlı Devletinin yaşadığı sorunlar karşısında Makedonya bölgesinde yaşayan farklı etnik köken ve mezhebe veya kiliseye ait insanların gelişmelerden nasıl etkilendiği ve seçtikleri yöntemlerin nedenleri ve diğer etkenlerin bu konudaki paylarıdır. Çünkü gelişmelerin sorumluluğu herhangi bir kesime değil, tarafların hepsine aittir.

SUMMARY

This thesis called **Macedonian Problem (1903-1913)** has five chapters. In this work the problems lived at the beginning of the 20th century in Macedonia are considered in political, military, economic and social aspects. The purpose is to show that the Macedonian problem must be considered in the Eastern Question. That's why the problem also has to be considered in internal and external developments during the decline of the Ottoman Empire.

Macedonian region became interesting point for many years in history because of social, political and economic reasons. Since this region undertook the role of being crossing or passing corridor, many different races and religious sects lived here. The borders of the region could not become fixed. For example during the reign of the Roman and the Ottoman Empires the borders were different. As the ruler of the region changed, the ruling system also changed in Macedonia. At the end, in the 20th and 21st centuries, the borders are more narrowed according to that of the 19th and earlier centuries, and the ruling system is a republic in Macedonia.

The region was important for the European and the Ottoman history because of its strategic position. After the 19th century, the imperialistic European states and the Ottoman Empire gave Macedonia priority. The European states aimed at constituting security zones for continuation of their systems and at controlling these regions. However there were more than one European interest states planning political and economic plans over Macedonia. And this resulted more problems in this region and for the Ottoman Empire.

The Balkan people accepted that they lived in peace for many centuries under the rule of the Ottoman Empire. But by the 19th century as the national movements get strong in Europe, they also wanted to create their own states. The weakness of the Ottoman Empire in internal and foreign affairs and the increasing of the Ottoman Empire's dependance to the European States lay the groundwork for the aims of the Balkan people. During this period the European States supported the Balkan people. Greece, Serbia and Bulgaria used this way in their independence. After the independence of these Balkan states, the control of the supporter states continued.

The Ottoman Empire did not give up the aim of controlling the center of the Balkans, as the European and Balkan states did. But after the end of the 19th century the Ottoman Empire had to give up the rights over Macedonia, the region where the Ottoman Empire ruled since 14th century. Due to the abundance of the struggle over the region, Macedonia became the center of the disorganized public order in the Ottoman Empire. The Ottoman Empire as the ruling power of the region tried many policies for the public order in

Macedonia; sometimes tried to take the support of the different people of this region, sometimes of the different European states.

The characteristic feature of the history of Macedonia of the 19th and the beginning of the 20th centuries was the organizations. At the beginning they were band of rebels or çete. After that at the beginning of the 20th century the organizations changed styles and associations or societies started to work. This change was due to the changes in the political life in the Ottoman Empire. There were many different societies. In spite of that there were many different groups, they had one common point of view: the end of the Ottoman Empire in the Balkans. But each of them tried to take the control of Macedonia for themselves. That's why the public order in the region became worse and worse. None of the powers in Macedonia could not be successful and there were many different powers among European and Balkan states and also in Macedonia. That's why to reach a conclusion or a solution even by the way of a war was not easy. As it was in the last century, in this century Macedonian region is still very important for the great powers. That's why it can be said that the region is still important for the strategic, political, social and economic reasons. One part of the Eastern Question (that was the problem of division and sharing of the power of the Ottoman empire which began after the 17th century and reached its top in the 19th century) was the Macedonian Question and at the beginning of the 20th century this question could be reached a solution only by the Balkan Wars in 1912 and 1913. In this century some problems also continues in the same region. This is not only a part of the Eastern Question but also of globalization.

In the mountainous Balkan region, the people who were against the government usually used the system of brigandage in order to live. The most important band of rebels in Macedonian region in the 19th century were the Internal Macedonian Revolutionary Organization, the Supreme Committee, St. Sava and Ethnike Eteria. The last two of them carries out their national plans also during the Greek and Serbian independence war against the Ottoman Empire. After Bulgaria insisted the right over Macedonia, Greece and Serbia thought that their national identities and land ownership over this region were under dangerous position. That's why they decided to use these organizations in Macedonian region against Bulgaria and each other, also against these the Ottoman Empire. With the exception of these three, the Balkan states could not be effective in Macedonian struggle because of their geographical distances, the weakness of historical bases. Except Bulgaria, Greece and Serbia, among the Balkan states only Romania could be effective because of the Wallach people in the region, but it was not so important.

The organizations began the great and important actions at the beginning of the 20th century after they reinforced their constructions at the end of the 19th century. Apart from the important part of the support of the people in the region, these organizations also were supported by the big European powers openly or secretly. The most important operation was realized in 1903. The operation of the Internal Macedonian Revolutionary Organization was supported both by the European economic and political powers and also by the European public. It was on the Holly Illinden Day and in the Manastir (Bitola) region of Macedonia. By this uprising the short-living Kruşova republic was declared. This republic experience is very important for the history of Macedonia because it was accepted as the bas efor the future Macedonian Republic. The uprising could not be spread out Manastir and be beat by the Ottoman forces in a very short time. However what's done is done; there is no turning back. The die is cast. The aim of bandit groups could be supplied: the European support and intervention. In spite of the different ideas among the bandits about the future of Macedonia and the method of operations. The Ottoman government thought that the Ottoman forces had to bow to the will or authority of the European powers about Macedonia. Just after Hüseyin Hilmi Paşa was appointed as the General Inspector, a solution way was preented to Bâbiâlî by Austria-Hungaria and Russia that was also get other European powers' approval. The name of the program was Mürzsteg which helped the Ottoman forces to supply public order in the region but in fact Mürzsteg program caused the Ottoman state authority to decline in quality in the region.

The Mürzsteg period lasted from 1904-1908. After that the Reval meeting was prepared by the Russian tsar and English king. The proclamation of the II. Constitutional Period in the Ottoman Empire was effected by Reval meeting. This meeting was not an only reason of the proclamation of the Constitutional period but also the internal dynamics of the Ottoman Empire after the Tanzimat period. It was thought that in this meeting Russia and England planned the division of the Ottoman Empire; this idea was sped up the proclamation of the II. Constitutional Period in the Ottoman Empire.

The attractive point of Macedonia for the European powers lie in economic interest. Apart from the strategic importance of Macedonia, the control of a region where the economic interests were high was important and unleavable for the European powers

The reforms became the most characteristic feature for the Ottoman Empire's being dependent on the European powers by the 19th century. These reforms were about political, cultural, social and economic structure. On these the Ottoman Empire was tried to be similar to the European powers. For this, especially education and religious structures were tried to be reorganized. By this way, the Ottoman Empire lost its own characteristics step by

step and was re-structured as a Western state. And it lost its internal dynamics. The Ottoman State tried to live against the Western States producing new things that could not be done by the Ottoman Empire. In this process, when the Western States produced and the Ottoman Empire did not, the Ottoman State lost power step by step.

The year 1908 was very important in the history of the Macedonian region as in the Ottoman Empire. The Balkan states following certain political lines and the Orthodox Slavs living under the Ottoman Empire in Macedonia reached an important level in their aims against the Ottoman Empire. However in 1908 the Ottoman State made an important progress in ensuring freedom in the State. The opening of the Assembly is a good example for this. However a short time later, the Committee of Union and Progress took control in the Assembly, in the same period the Constitutional Clubs were opened instead of the bandit groups of the 19th century. The aim of these clubs were not so much different than that of the organizations which prepared uprisings at the beginning of the 20th century. The only different feature of the clubs from the organizations was the way or the system to reach their aims. These clubs were generally used for the policies of the Balkan states over Macedonia.

The peace and quiet period that the Constitution supplied lasted in a very short time. The Balkan Wars started in 1912 between the Ottoman Empire and the Balkan states prepared an end to the Macedonian Question. By this war the Ottoman Empire lost Macedonia. When the disagreement between the Balkan states about the partition of Macedonia resulted in the re-taking only some part in Macedonia by the Ottoman forces.

An independent Macedonian Republic was declared at the end of the 20th century after many different stages were lived during the century in the region. But the problems did not end. In this century the ethnic and religious problems still exist and in spite of these problems, the Macedonian State tries not to be a dangerous place where a fight or trouble could start at any moment. The Turkish Republic can help to supply a peaceful and quiet region in the cultural inheritance of the Ottoman Empire. This is also necessary for the Turkish Republic in order to be powerful among the other states in the region.

KAYNAKLAR

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Makedonya bölgesinde yaşanan olaylar ve sonuçları, Osmanlı Devleti gibi bölgedeki diğer devletler ve dünyadaki güçlü devletlerin de siyasî ve ekonomi tarihlerini etkilemiştir. Bu nedenle Türkiye’de olduğu kadar dünyada da Makedonya konusunda çeşitli araştırma eserleri verilmiştir. Üniversitelerin ilgili anabilim dallarında yapılan tezlerden başka, konu ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır.

Tezler arasında Fikret Adanır (**Makedonya Sorunu** – basılmış doktora tezi) ve Gül Tokay’ın (**Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)** – basılmış doktora tezi) çalışmaları ilk sayılacaklar arasındadır. Adanır’ın çalışmasında İlinden ayaklanması öncesi siyasî gelişmelerden başka, Makedonya’da yaşanan olaylar ve İlinden ayaklanması sonrası Mürzsteg dönemine değinilmektedir. Gül Tokay’ın çalışmasında ise Makedonya Sorunu, Jön Türk hareketiyle bağlantılı ele alınmıştır. Özellikle Avrupa devletlerinin arşivini kullanmış olması açısından önemlidir. Her iki çalışmada da olaylar 1908 yılına kadar getirilmektedir. Bu tezler daha sonra kitap olarak yayınlandılar. Konu ile ilgili bir başka tez Zafer Koylu’ya (**Makedonya Sorunu (1878-1908)** – basılmamış doktora tezi) ait. Bu çalışmada da konu 1908 yılında bitirilmekte ve siyasî olaylar anlatılmaktadır. Erol Çetin’e (**1878-1908 Arasında Makedonya Sorunu** – basılmamış yüksek lisans tezi) ait tez ise Balkan dillerindeki kaynakları kullanmış olması açısından farklılık taşımaktadır. Ancak o da sorunu 1908 tarihinde bitirmektedir.

Konuya ışık tutan kaynaklar arasında arşivlere dayanılarak hazırlanan çalışmalar da önemlidir. Azmi Yıldırım’a (**Arşiv Belgelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında Rum Çetelerinin Türkler Karşı Faaliyetleri** – basılmamış yüksek lisans tezi) ait tez bunlardan birisidir. Makedonya’ya ait bilgiler fazla olmamakla beraber, Osmanlı Devleti karşısında Rumların giriştikleri eylemleri belirtmesi açısından önemli bir örnektir. Bunun dışında Sofya’da Bulgar Bilimler Akademisi tarafından basılan **Macedonia Documents And Material** adlı çalışma, konuyu Bulgar siyasî tezini destekler nitelikte seçilerek hazırlanmış olmasına rağmen, döneme ait zengin olay örnekleriyle doludur. F. R. Bridge’e (**Austro-Hungarian Documents Relating To The Macedonian Struggle, 1896-1912**) ait kaynak, Avusturya-Macaristan’ın Makedonya sorunundaki politikasını ortaya koyan bir eserdir. Aleksander Stojanovski’nin (**Documents Turcs Relatifs A L’Insurrection D’Ilinden**) eseri, Makedonya Arşivine dayanılarak hazırlanmış bir çalışmadır. Adı geçen çalışmalarda birbirinin zıttı yaklaşımlardan dolayı farklı örnekler verilmiş olsa da, bu durum olayın bir başka boyutunu ortaya koymaktadır. Makedonya sorununda taraf devletler politikalarına göre olayın sadece bir yönünü yansıtmaktadırlar. Oysa olay tüm bunların toplamı ile ortaya

konulmalıdır. Ancak böylelikle daha geniş çerçevede bir bakış açısına sahip olunur, dolayısıyla sorunun nedenleri de açıkça ortaya konulabilir.

Olayların yaşandığı dönemde yazılan veya o dönemde yaşayanlar tarafından kaleme alınan eserler bir başka grubu oluşturmaktadır. Bunlardan elde edilen görüş açıları o dönemin olayı değerlendirişini ele vermektedir. Bu açıdan önemlidir. Bunlardan birisi Selânikli Şemseddin'e (**Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılap**) aittir. Devrim dönemi anlatılırken konuyu Makedonya ile bağlantılı aktarmaktadır. Marcella Tinayre (**Bir Kadın Gezin Tinayre'nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı**) ise, 1909 yılında İstanbul'a gelen bir gezgindir. Yazdıkları, Osmanlı Devletine tâbi olmayan, bir Batılının gözüyle durumu yansıtmaktadır. Makedonya Sorununu doğrudan aktarmamakla beraber, dönemin özelliğini yansıtarak 31 Mart olayını anlatmaktadır. Arthur Smith'in (**Fighting The Turks In The Balkans, An American's Adventures With The Macedonian Revolutionists**) eserinde daha uzak bir bölgeden, Amerika'dan bir gözlemcinin Osmanlı Devletini, özellikle Balkanlarda yaşanan olayları nasıl değerlendirdiğini görüyoruz. Tunali Hilmi'nin (**Makedonya Mazisi**) eseri Makedonya tarihini geçmiş, olayların yaşandığı 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki dönem ve geleceği olarak aktarmaktadır. Bölgede resmî görevde bulunan Tahsin Uzer'in (**Makedonya Eşkıyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi**) kaleme aldıkları, bölgede yaşananların bir Osmanlı Devlet görevlisi tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koyan bir örnektir.

Bunlar dışında, çalışmada kullanılan arşiv belgeleri arasında ağırlıklı olarak toplumsal olaylarla ilgili olan belgeler bulunmaktadır. Rumeli Müfettişliğine ait Arzuhaller (TFR.1.ŞKI), Selânik Evrâkı (TFR.1.SL), Kosova Evrâkı (TFR.1.KV), Kratova Belediyesi, Umum Evrâkı (TFR.1.UM), Sadâret Başkitâbet Evrâkı (TFR.1.A) ve Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrâkı (TFR.1.AS)'na ait belgeler kullanılmıştır. Ayrıca Yıldız Tasnifi, Sadâret Hususi Evrâkı (Y.A.Hus)'nda bulunan belgelerden de yararlanılmıştır.

ÖNSÖZ

Makedonya bölgesi bugün olduğu gibi tarih boyunca da Avrupa ve Asya kıtalarının birleşme bölgesinde önemli bir role sahip olmuştur. Üzerinde bulunduğumuz coğrafya için de önemi göz ardı edilemeyecek olan Makedonya bölgesi, 17. yüzyılda şekillenen Doğu Sorununun 19. yüzyılda geldiği aşamanın önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Osmanlı Devletinin son dönemine ait siyasî, ekonomik ve toplumsal önemli özellikleri de yansıtan Makedonya sorunu, gerek 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti ve bölge ülkelerinin durumunu değerlendirmek için gerekse de bugünün Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilere yön vermek için neden ve sonuçları ile siyasî, ekonomik ve sosyal boyutları çerçevesinde ele alınması gereken bir konudur.

Tarihsel sürecin neden-sonuç ilişkisi içinde bir bütün olduğu gerçeğinden yola çıkarak, 19. yüzyıl sonunda şekillendirilip 20. yüzyıl başında sonuçlandırılan Makedonya sorununun neden-sonuç açısından günümüz sorunlarıyla da benzerlik taşıdığını söyleyebiliriz. Bugün Türkiye'nin durumunu değerlendirirken yaşanan siyasî, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yaşananlardan ayı düşünmek temelsiz bir yaklaşıma neden olacaktır. Bu nedenle öncelikle Balkanlardaki gelişmelerde bugünün politikalarına yön verirken geçmişteki gelişmelere ne gibi bir durumun neden olduğu, tarafların konumunun temelini nereye dayandığı, devlet olarak Osmanlı'nın ne gibi eksiklikleri olduğunu ortaya koymak zorunludur.

1903-1913 tarihleri arasında Osmanlı Devletinin Balkanlarda elinde kalan son toprak parçası ile beraber kaybetmeye devam ettiği gücü daha sonraki dönemde yaşananların göstergeleri olmuştur. Beş yüzyıl kadar süren bir dönemde bir bölgede devlet ve toplum olarak var olmak, o bölgede siyasî güç olarak artık söz sahibi olunmasa bile izlerinin devam edebileceği anlamına gelir. Bugün Balkanlar bölgesindeki kültürel mirasa ve toplumsal yapıya baktığımız zaman Osmanlı Devleti döneminden kalan bir çok iz görmek mümkündür. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti olarak Balkan devletleri ve toplumları ile olumlu ilişkiler kurmak ve bölgedeki istikrarı sağlamak için Osmanlı son döneminde yaşanan gelişmelerin geniş bir görüş açısı ile ortaya konması gerekmektedir. Bu bölgenin geneli için güvenlik ve istikrar anlamına gelmektedir.

Bölge üzerinde tarih boyunca çok sayıda devletin kurulmuş olması, farklı etnik köken, din ve dilden insanların yerleşmiş olması bölge genelinde anlaşma olasılığını zorlaştırırsa da tarihsel bağlar kullanılarak anlaşılır ortak bir noktaya ulaşmak kolaylaşacaktır. Bunun için bugünün sorunlarına çözüm olarak en yakın bakılması gereken bir yüzyıl önceki gelişmeler ve nedenleridir. Bu tezdeki amaç 20. yüzyıl başında siyasî, sosyal ve ekonomik

olarak karmaşık ve zorlu bir bölge olan Makedonya üzerinde hazırlanan politikaların arka planını daha açık ortaya koyacak gelişmeleri araştırmaktır. Bunun için Makedonya sorunu siyasî, ekonomik ve toplumsal olaylar çerçevesinde ele alınmış ve ardından bu olayların sonucu olan Balkan savaşlarına değinildi. Makedonya bölgesinin Osmanlı Devleti sınırlarından çıkışı anlamına gelen Balkan savaşları, aynı zamanda 14. yüzyılda Balkanlara yerleşmeye başlayan Osmanlı Devleti için de bu topraklardan çekilişi anlamına gelmiştir. II. Balkan savaşıyla geri alınmış olan Edirne ve bölgesi Devletin batı sınırı olarak belirlenmiştir.

Araştırmalarım sırasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına kısa sürede mümkün olduğunca fazla belgeye ulaşmamda gösterdikleri kolaylık ve Ankara Milli Kütüphane görevlilerine zaman konusundaki duyarlılıklarından dolayı şükran borçluyum. Tezde kullanılan haritaların bilgisayar ortamında düzenlenmesi konusunda babam Mustafa Saatçı'nın emeği beni önemli bir yükten kurtardığı ve zaman kazandırdığı için kendisine teşekkür ederim. Tezin okuma aşamasında çalışma arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Haluk Kortel ve Dr. Haldun Eroğlu'nun yapıcı eleştirilerinin katkısını belirtmem gerekir. Yüksek lisans çalışmam sırasında desteğini aldığım tez danışmanım Prof. Dr. Yavuz Ercan'ın doktora çalışmam sırasında da eleştirileri, konu hakkındaki görüş açımı genişlettiği için bu tezin ortaya çıkmasında payı büyüktür. Araştırmam sırasında zaman açısından oldukça kolaylık sağlayan, eleştirileriyle tezime yön veren hocam Prof. Dr. İsrail Kurtcephe'ye teşekkür ederim. Bilimsel bir araştırmanın tek boyutu malzeme toplayıp onları değerlendirmek değildir. Tüm bunlarla beraber devam eden yaşamda bana her türlü destek ve hoşgörüyü sağlayan aileme özellikle teşekkür ederim.

Meltem Begüm Saatçı
Antalya, Haziran 2004

GİRİŞ

1. MAKEDONYA'NIN COĞRAFÎ, TARİHÎ, SİYASÎ, ETNİK, DİNÎ VE EKONOMİK YAPISI

Balkanlar, dünya tarihi açısından değişimlerin merkezinde yer alan bölgelerden birisidir. Bölge devletlerinin ve toplumlarının yaşamı da bu değişimlerden etkilenerek sürekli hareketli devirler yaşamıştır. Dünya tarihinde doğu ile batının ayrıştığı bölge olması açısından, Balkanlar bölgesini geçiş alanı olarak değerlendirmek gerekir. Dünya tarihinde önemli yeri olan Roma Devleti döneminde belirleyici bir bölge idi. Doğu Roma ile Batı Roma İmparatorluklarının ayrıştığı bölge Balkanlardı. Doğu dünyasının güçlü devleti Müslüman Osmanlı İmparatorluğu ile Batı dünyasının temsilcisi Hıristiyan Avrupa devletleri arasında geçiş bölgesiydi. Bu nedenle etnik köken ve din açısından homojen bir yapı oluşturamamıştır. Farklı ırklar, diller, kültürler, dinler, siyasî ve ekonomik yapılar tarafından kullanıldı. Coğrafi ve siyasî yapıları, etnik ve dînî oluşumu çok yapılı olan Balkanlar bölgesinin tarihi genelde çalkantılı oldu. Birbirleriyle kaynaşıp homojen yeni bir yapı oluşturamamış insanların, sınırlı bir coğrafyada bir arada huzurlu yaşamaları kolay bir seçenek değildi.

Avrupa coğrafyasının güney doğusunda yer alan Balkanların batı sınırı Adriyatik Denizi, güneyi Akdeniz ve doğusu Karadeniz ile çevrilidir. Bölgenin kuzey sınırı olarak Tuna nehri kabul edilir¹. Sayılan bu bölgeler tarihsel gelişimi etkileyen bir gücü elinde bulundurmaktadır. Bu denizler doğu-batı ve kuzey-güney yönünde kara parçalarını birbirine yakınlaştıran yollardır. Özellikle doğu-batı yönünde ticarî malların, kültürel birikimlerin, siyasî modellerin dağılması adı geçen denizler aracılığı ile daha kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Bu özellik Balkanlar bölgesinin önemini geçmişte arttırdı ve hala da bunu devam ettirmektedir.

Farklı etnik köken, dînî yapı ve dile sahip çok sayıda halkın yaşadığı Balkanlarda iç sınırlar hiçbir zaman kesin olarak çizilemedi. Üzerinde birden fazla grup tarafından hak iddia edilmesi, bu bölgenin iç sınırlarını belirlemeyi daha da zorlaştırmaktadır. Makedonya bölgesi bunlar arasında en etkileyici olan örnektir. Sınırları tarih boyunca sık sık değişmiştir. 19. yüzyıl Makedonya'sının coğrafi sınırları ile 12. yüzyıl Makedonya'sınıki birbirinden oldukça farklıdır. Bunun nedeni bölgede bulunan halkların etnik köken, dil ve dînî yapılarının diğer bölgelerden daha karışık olması ve stratejik konumundan dolayı güçlü devletlerin çıkarları için öncelikli değer taşımasıdır.

¹ Bkz. H. 1, 3.

Bu bölge üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi milattan önceki yıllara kadar dayanır. Bölge sırasıyla şu hakimiyet alanlarına girdi: İlk Makedonya Krallığı M.Ö. 700-600 yılları arasında kuruldu. M.Ö. 336 tarihinde Büyük İskender (M.Ö. 356-323) bölgenin hakimi olarak tahta çıktı. Birinci (M.Ö. 215-205) ve İkinci Makedonya savaşları (M.Ö. 200-197) bölgenin o dönemde de değerli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. M.S. 15-20 tarihlerinde Makedonya, Roma İmparatorluğunun bir eyaleti haline geldi. 44 tarihinde senatoya bağlı bir eyalet olan, 300 tarihinde Moisia eyâletine bağlanan Makedonya, 326 tarihinde Moisia'dan ayrıldı. Roma hakimiyetinden sonra 578 tarihinde Makedonya ilk Slav akımına uğradı. 896-900 yılları arasında bölge, Slavlaşmış olan Simeon'un Bulgar İmparatorluğuna dahil oldu. Daha sonra 1230-1246 tarihleri arasında Assen tarafından ilhak edilen Makedonya, 1345-1355 yılları arasında Sırp Çarı Stephan Duşan'ın hâkimiyeti altına girdi².

14. yüzyıldan itibaren Türkler Makedonya bölgesinin kontrolünü ele geçirmeye başladılar. 1363 tarihinde Edirne'nin fethedilmesinden sonra I. Murad Filibe ve Zagya üzerine yürüme emri verdi. Bu emir ile beraber Bizans'ın tedirginliği arttı. Çünkü Osmanlı Devletinin bu seferde başarı kazanması, Bizans için Balkanlardaki bağlantılarının zayıflaması, hatta kopması anlamını taşıyordu. Sırlar ve Bulgarlarla iletişimin kesilme olasılığı, Bizans'ın Balkanlarda güç kaybetmesi demektir. Bu tehlike karşısında Türklerin Avrupa'dan çıkarılması Bizans için tek çözüm olarak görülünce, bir Haçlı ordusu kuruldu³. Ancak 23 Eylül 1371 tarihinde Çirmen'de Haçlı ordusu yenilgiye uğradıktan sonra Bizans'ın korkusu yavaş yavaş gerçekleşmeye başladı⁴. Osmanlı Devletinin Makedonya'daki ilerlemesi devam etti ve 1373 tarihinde Makedonya'nın fethi büyük ölçüde rayına oturdu. 1382 tarihinde Manastır, 1385 tarihinde Pirlepe ve Ohri, 1386 tarihinde Niş alındı. Yıldırım Beyazıt zamanında Selanik ele geçirildikten sonra Yanya'nın da alınmasıyla Makedonya bölgesi Osmanlı hakimiyetine geçti. II. Kosova zaferi ile 1448 tarihinde Makedonya kesin olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisine girdi⁵.

Osmanlı Devleti Balkanlarda 15. yüzyıla kadar hakimiyet alanlarını genişletip ve bu sınırları korumaya çalıştı. Ancak bu dönemden sonra duraklama ve gerileme dönemlerini yaşayan Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması ile Makedonya

² Michael B. Cosmopoulos, *Macedonia An Introduction To Its Political History*, Manitoba 1992, s. 102-104; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, İstanbul 1995, s. 364.

³ Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, c. 9, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 85.

⁴ Şerif Başta, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa", *Osmanlı*, c. 1, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 173.

⁵ Necati Çayırılı, *İzmir Basımında Makedonya Meselesi 1908-1914* (basılmamış yüksek lisans tezi), danışman Doç. Dr. Ahmet Özgiray, Ege Üniversitesi, İzmir, 1995, s. 3-5.

bölgesindeki hakimiyetinde önemli oranda kayıp yaşadı. Bu antlaşma Avrupa'da kurulmuş olan güç dengesinde Rusya'ya, belirlenmiş olandan fazla pay sağlıyordu. Bu nedenle Avrupa devletleri tarafından yürürlükten kaldırıldı. Yerine 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı. Berlin Antlaşması Makedonya bölgesinin kontrolünü yeniden Osmanlı Devletine bırakmış olsa da, Avrupa Devletlerinin artan baskıları ve Balkan devletlerinin bölgedeki etkilerinden dolayı Bâbiâli yönetimi burada güç kaybetmeye devam etti. Bu antlaşmaya göre, Makedonya bölgesi Selânik, Manastır, Kosova ve bunlara bağlı bölgeleri kapsayan alan olarak belirlendi. 20. yüzyıl başlarında da bu üç bölgenin toplamı Makedonya bölgesi olarak kabul edilmeye devam etti. Toplam 62.000 km² alana yayılan bölgenin kuzey sınırı Sar Planina'ya, güney sınırı Olimpos ve Pindus'a, doğu sınırı Rodop'a ve batı sınırı Ohri gölüne dek uzanıyordu. Bölge yaklaşık 2 milyon nüfusa sahipti⁶. Bu genel sınıra rağmen Makedonya tarih boyunca hiçbir zaman ırk temeline dayalı politik bir birlik oluşturamamıştı⁷. Osmanlı Devleti döneminde de öyle oldu. Ancak önemli olan, Osmanlı Devleti bir dönem için olsa da, bu yapıda bir bölgede düzeni ve birliği sağlayabildi. Ancak imparatorluğun ikinci yarısında devletin genel zayıflığı, Makedonya bölgesinde de etkisini gösterince, kopuş kaçınılmaz oldu.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Osmanlı Devleti bu bölgenin Makedonya bölgesi adıyla anılmamasına özen göstermiştir. Makedonya adı Babiali tarafından coğrafi bir terim olmaktan ziyade, Osmanlı Devletinin Rumeli adını verdiği bölgesinde vilâyat-ı selâse olarak adlandırılan, Selânik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin toplamı için kullanılıyordu. Osmanlı Devleti tarafından bölgenin parçalanıp ayrılmasını engellemek için kullanılan yöntemlerden birisi olarak Makedonya adı kullanılmamaya özen gösteriliyordu. Buna rağmen 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesi Balkan ülkelerinden Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan tarafından paylaşıldı. 20. yüzyıl başında bu üç vilâyete ait veriler şöyledir: Selanik'e bağlı sancaklar Serez, Drama, Taşoz; Kosova'ya bağlı sancaklar Prizren, Secine, Debre, Taşlıca, Priştine, İpek; Manastır'a bağlı sancaklar ise Serfice, Elbasan, Görice idi⁸.

Adındaki anlamı⁹ tarihsel gelişiminde de görebileceğimiz Makedonya, Balkanların odak noktasıdır. Balkanların genel özellikleri bir bütün olarak Makedonya bölgesinde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Etnik, din, dil, kültürel özellikler açısından çok yapılı özelliğini her dönemde taşıyan Makedonya bölgesinde yaşayan halklar etnik bakımdan Bulgarlar, Türkler, Eflaklar, Yahudiler, Arnavutlar, Çingeneler¹⁰, Yunanlılar, Sırlar ve lehçe ve kültürel özellikleri bakımından ayrı bir Güney Slav Grubu olarak nitelendirilen

⁶ Castellan, a.g.e., s. 364. Bölgeyi gösteren harita ekler kısmındadır. H. 5, 7

⁷ Douglas Dakin, *The Greek Struggle In Macedonia 1897-1913*, London 1966, s. 17.

⁸ Çayırılı, a.g.e., s. 9.

⁹ Makedonya, yamalı bohça, karışık, türlü parçalardan oluşmuş; sebze ya da meyve salatası; Makedonya anlamındadır.

¹⁰ *Macedonia Documents And Material*, Sofia 1978, s. 418.

Makedonlar olarak adlandırılır¹¹. Etnik temeli belirleyen özellikler, değişen dönemlerde egemen siyasal taraflarca farklı kabul edildiği için, bunların yaptığı sayımların nüfus göstergeleri de birbirlerinden değişik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Millet sisteminin gereği toplum içi ayırım çizgisini dine dayandıran Osmanlı Devleti ile bu çizgiyi dinden ziyade dile ve etnik kökene dayandıran Balkan devletlerinin sayım sonuçları farklı değerler vermektedir. Makedonya bölgesinin nasıl ki herkes tarafından kabul edilen kesin sınırları olamamışsa, yine tüm taraflarca ortak kabul gören kesin ve aynı nüfus göstergeleri de olamadı. Bu farklılıklar ileride anlatılacak olan Makedonya sorununda taraflarca önemli birer koz olarak kullanıldı. Avrupa devletlerinin, Makedonya coğrafyasında kendi çıkarlarına hizmet eden ve bölge üzerinde hak iddia eden Balkan devletlerini desteklediği düşünülecek olursa, Batı tipi ulusçuluk anlayışının neden Balkanlarda daha etkin olduğu biraz daha açıklık kazanır. Avrupa devletleri Balkanlardaki bu yapıyı kullanarak Osmanlı Devletine müdahalelerini kolaylaştırdılar.

Makedonya bölgesinde halkın dini yapısı Hıristiyan, Musevi ve Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu durum 19. yüzyıl ortalarına kadar bölgeyi çatışma ortamına sürükleyecek oranda bir sorun yaratmadı. 1870 yılında Bulgar Ekzarhanesi kurulmadan önce bölgenin, çoğunluğu Ortodoks olan Hıristiyan halkı Yunanistan'ın kontrolündeki Fener Rum Patrikliğine bağlıydı. Bundan dolayı bu bölgenin Ortodoks halkı genelde Rum diye adlandırılıyordu. Halkın geneli aynı kiliseye bağlı olsa da, halklar arası ayırım aynı köy içinde bile görülmekteydi. Genel olarak farklı etnik gruplar arasında karışım oldukça sınırlıydı. Ancak bu şekilde çeşitli etnik gruplar kendi kültürel kimliklerini yüzyıllarca koruyabildiler. Rusya'nın Balkan politikası gereği destek verdiği Bulgarlar, 11 Mart 1870 tarihinde Pâdişâh Abdülaziz'in fermanıyla kendi kiliselerini kurduklarında, Makedonya bölgesinin dini haritası daha karmaşık hale geldi. 1870 tarihli ferman, Makedon ruhâni merkezleri olan Diokes'leri Ekzarhânenin yetki alanını dışında bıraktı. Ancak fermânın 10. maddesine göre herhangi bir bölgenin Hıristiyan halkı yapılacak oylama ile en az üçte iki çoğunluğu sağlarsa Ekzarhâne'ye bağlanma hakkına sahipti¹². Bu fermâna göre Ekzarhâne'nin yetki alanı Tuna nehri ile Balkan dağları arasındaki Bulgar ülkesi ile sınırlandı. Ancak 10. madde bu alanın genişleme şansını arttırdığı için etkiliydi¹³. Bu olasılık Makedonya'daki çatışmaları arttırdı. Ayrıca bölge genelinde taraftarlarını arttırmak isteyen kiliseler, halkı kendi yanlarına çekebilmek için değişik yöntemler uygulamaya başladılar.

¹¹ Güney Slavları Slovenler, Hırvatlar, Sırlar ve Bulgarlar olarak gösterilmektedir. Bkz. Leften Stavros Stavrianos, *The Balkans 1815-1914*, New York 1963, s. 9, 96-97. Ayrıca bölgenin etnik tablosunu gösteren harita için bkz. H. 4.

¹² Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher, (der.) *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, İstanbul 1995, s. 40-42.

¹³ Stavrianos, a.g.e., s. 98.

Kimi zaman kilise, okul gibi eğitim kurumları, kimi zaman çetecilik gibi daha sert yöntemler kullanıldı. Tanzimat sonrası 1860'larda millet yapılanmasının yeniden örgütlenmesi, bölgesel düzeydeki topluluk işlerinin yürütülmesinde İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi tarafından atanan piskoposların Balkanların genelindeki etkisini azaltmıştı. Bundan sonra kilise dışı ögeler milletlerin örgütlenmesinde daha etkin oldu.

Öncesinde genel olarak Ortodoks ve bundan dolayı da Rum olarak değerlendirilen halkın önemli bir kısmı 1870'den sonra artık Bulgar olarak kayıtlara geçmeye başlayınca Makedonya iyice "makedonya" olmaya başladı. Patrikhane ve Ekzarhâne ortak çıkarları gereği Osmanlı egemenliğine karşı çıkmakta hemfikirlerdi, fakat aynı zamanda bölgede önemli iki karşıt güçtüler. 1878 Yeşilköy Antlaşması ve 1885 Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakı süreçleri Ekzarhâne'nin bölgedeki otoritesini de arttırmıştı. 1897 Osmanlı-Yunan savaşı sonunda Babıali Yunanistan'a tepki olarak Bulgarlara 4 adet daha piskoposluk verince, 20. yüzyıl başında Bulgarların dini yapılanma açısından Makedonya'da iyice güçlenmesini Osmanlı Devleti dolaylı yoldan sağlamış oldu¹⁴.

Makedonya'da faaliyet gösteren bir başka kilise Sırlara aitti. Sırp Kilisesi daha ziyade bölgenin kuzeybatısında, Sırların daha yoğun olduğu bölgede etkindi. Bunun dışında bölgede Musevi ve Katolikler de varlık göstermiştir. Elbette Müslüman nüfus da bölgede siyasî yapıdan mimariye, ekonomik sistemden güvenliğe, eğitim yapısından hukukî idareye bir çok alanda bölgenin tamamında etkisini hissettirecek oranda sayı ve nüfuzu elinde bulunduruyordu.

Hıristiyan unsurlar Makedonya bölgesindeki hak iddialarını coğrafya, tarih, dil, din vb. kültürel etkenlere bağlarken; Osmanlı Devleti Müslümanlıktan kaynaklanan fetih hakkına ve Makedonya'nın bazı bölgelerinde bulunan Müslüman ve Türk çoğunluğu gerçeğine dayandırıyordu¹⁵. 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetimi altında bölgenin huzurlu bir ortama kavuşması Makedonya'yı Osmanlı Devletine ait kılan etkenler arasında yer almalıdır. Türklerin Balkanlar bölgesindeki fetihleri, Müslüman Osmanlı yönetimini burada hak sahibi kılmaktadır. Bölge halkının Latinler yerine Türkleri tercih etmesi, bir başka deyişle kendi dindaşlarının bölgeyi kontrolünü istememeleri Osmanlı Devletinin bölgede sağladığı asayiş ve huzur ortamından kaynaklanıyordu. Ancak 19. yüzyıl ile beraber durum değişmeye başladı¹⁶. Çünkü bir bölgenin bir devlete ait olması için oranın fethi yetmez, aynı zamanda yönetiminde etkin olmak gerekir. Osmanlı yönetimi bunu başarabildiği oranda bölge halkının da desteğini alabilmişti. 19. yüzyıldan itibaren bölgede artan ayrılıkçı ulusal bağımsızlık savaşlarının nedenleri arasında Osmanlı Devletinin giderek güç kaybetmesi de etkili oldu.

¹⁴ İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdiç, *Makedonya*, İstanbul 1993, s. 76.

¹⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.8, Ankara 1988, s. 146.

¹⁶ Charles Norton Edgcombe Eliot, *Turkey In Europe*, New York 1965, s. 242.

Makedonya bölgesinin tarih boyunca uğruna mücadele verilen bir yer olmasının asıl nedeni, bölgenin farklı etnik köken ve mezhepli olması değildir. Bu, sadece mücadele için kullanılmaya elverişli olan bir özelliktir. Asıl neden bölgenin stratejik ve ekonomik değeridir. Sırasıyla Romalılar, Gotikler, Hunlar, Slavlar ve Türkler tarafından alınan Makedonya, Morova ve Vardar vadileri boyunca Orta Avrupa'dan Akdeniz'e uzanan bir koridora sahipti. Ayrıca geneli dağlık olduğu için değeri daha da artan verimli ovaların varlığı ve Selânik gibi bir liman kenti bölgenin önemini arttırdı¹⁷. Stratejik ve jeopolitik konumunun sağladığı ayrıcalık da Makedonya bölgesinin ekonomisini etkileyen unsurlar arasındadır.

Avrupa coğrafyasında hiçbir toprak parçası yoktur ki bu kadar zengin ve aynı zamanda bu kadar verimsiz kullanılmış olsun. Makedonya'da herkes herkese karşıdır demek abartılı olmayacaktır. Tarih boyunca bir çok halk, bir çok devlet bölge hakimiyetini elde etmeye çalışırken toprak, uzun savaşlara ve çatışmalara sahne oldu. Toprak, maden, nehir, orman ve otlaklar bölge nüfusundan çok daha fazlasına yetecek kadar zengin olmasına rağmen bu potansiyel yeterince kullanılmadı. Bunun nedeni bölgenin sık sık uğruna verilen savaşlarla yüzyüze kalmasına dayandırılmaktadır¹⁸. Bu savaşlar toprağın verimli kullanımını azaltmıştı. Ayrıca bölgede huzursuzluk etkin olduğu için dolaylı yoldan yine verimsizlik artmıştır.

Bölgenin zenginliğine katkı sağlayan bir başka özelliği ise kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde ticaret yollarını içinde barındırmasıdır. Vardar ovası, Tuna nehri ile Ege Denizi arasında; Struma ovası, Ege Denizi ile Sofya arasında; Egnatia yolu ise Ohri, Manastır ve Filorina üzerinden Adriyatik Denizi ile Ege Denizi arasında bağlantı yolları görevini yerine getirmektedir. Tüm bu bölgelerin kesişme noktası, bölgenin en gelişmiş yerleşim birimlerinin başında gelen Selânik liman kentidir¹⁹. Bu ekonomik ve stratejik avantajlar Balkan ve Avrupa devletlerinin bölge üzerindeki iştahlarını arttırmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devletinin burada gücünü kaybetmeye başlaması bölge üzerindeki mücadeleyi yoğunlaştırdı. Örneğin Avusturya-Macaristan, Yeni Pazar üzerinden Selânik'e ulaşma amacındaydı. Böylece deniz bağlantısıyla dışarıya daha uygun yollarla ulaşımını sağlayarak, ekonomisini canlandırmanın yanı sıra, siyasî nüfuzunu da arttırmayı istiyordu. Rusya ise, Bulgarların Rusya'nın onayına başvurmadan Doğu Rumeli'yi Bulgaristan'a katmalarından sonra Sırbistan'a yönelerek Belgrat üzerindeki nüfuzunu kullanmaya başladı. Ancak Bulgarlara da tamamen sırtını dönmedi. Rusya, Pan-Slavizm politikası ve Belgrat'ın desteğiyle Adriyatik ve Ege Denizine ulaşmayı planlıyordu. İngiltere'nin 20. yüzyıl başında ekonomik önceliği

¹⁷ Stavrianos, a.g.e., s. 96.

¹⁸ William Milligan Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı: Balkanlar*, İstanbul 1987, s. 171.

¹⁹ Castellan, a.g.e., s. 364-365.

Uzak Doğuda olduğu için, İngiliz hükümeti Balkanlarda yalnızca dengeyi kaybetmeyecek kadar kazancın kendisine yeteceği kararındaydı. Bu nedenle İngiltere özellikle 1908 (Reval Antlaşması) tarihine kadar Makedonya bölgesi ile Rusya veya Avusturya kadar doğrudan ilgilenmedi.

Selânik limanı ticarî bir liman olarak Trieste ve Fiume bölgeleri için avantajlı bir liman görevini yürütüyordu. Verimli bir yönetim altında bu liman Marsilya'ya rakip olabilecek kapasitede iken, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık, ekonomik bunalım ve toplumsal kargaşadan Selânik bölgesi de olumsuz etkilendi. Adriyatik'in ağzının kapatılmasıyla oluşturulacak bir blok bile Avusturya-Macaristan için Selânik'in değerini azaltamazdı. Selânik, Asya ve Avrupa arasındaki ticaret için kolaylıkla vazgeçilmez bir liman şehriydi ve Avusturya-Macaristan'ı önemli bir deniz gücü ve Doğu Akdeniz'de söz sahibi yapabiliyordu. Bu olasılıkları değerlendiren Avusturya, Makedonya'daki ekonomik çıkarlarına ağırlık vermiştir. Bu nedenle Avusturya-Macaristan, Makedonya sorununda etkin rol alan devletlerden biriydi. Selânik-Viyana arasındaki güzergahın Belgrat'tan geçiyor olması ve Selânik'i almak ve kullanmak isteyen herhangi bir gücün sadece Makedonya değil Sırbistan'ı da almak zorunda olması, Avusturya-Macaristan'ın Makedonya politikasında Sırbistan ile karşı karşıya kalmasına neden oldu. Kısaca Makedonya bölgesinin stratejik konumu, bölgenin ekonomik önemini arttırdığı oranda paylaşımında hak iddia edenlerin sayısı ile beraber hırslarını da arttırıyordu²⁰. Bundan dolayı mevcut durumun devamlılığı herkes tarafından kabul görüyordu. Aksi takdirde büyük bir savaş kaçınılmaz olurdu. Ancak 19. yüzyıl sonunda böyle bir savaş için şartlar henüz oluşmamıştı.

Selânik, Kavala, Manastır, Üsküp gibi ticaret merkezlerinde nüfusun etnik ve dinsel yapısı, kasabalarınkinden hayli farklılık gösteriyordu. Küçük yerlerde nüfus farklılıkları daha keskindi. Büyük kentlerde ise ticaretin de etkisiyle karışım daha fazlaydı. Büyük kentlerde Yahudi ve Rum tüccarlar ekonomik yaşamda egemen iken, onların aracılığıyla Avrupa sermayesi giderek iç bölgelerin de kredi sisteminin denetimini ele geçirmeye başlıyordu. Bunun yanı sıra Selânik, Kavala, Gevgili, Vodina (Edessa)'da küçük çapta bir endüstrileşme başlamaktaydı. Bunlar genellikle un değirmenleri, bira imalathaneleri, dokuma atölyeleri, gemi tamir tersaneleriydi. Fabrikaların çoğunun sahipleri Yahudi girişimcilerdi. İşletmeler arasında tütün atölyeleri Balkanlarda özellikle işçi sınıfının tarihinde özel bir yere sahiptir. Bu atölyeler yabancı sermayenin denetimindeydi²¹. Osmanlı Devletinin son döneminde ekonomisinin genel çizgisinin dışa bağımlılık olduğu düşünülürse, bu durum kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu nedenle, yaşanan endüstrileşme adımlarının temelinde Osmanlı

²⁰ Brailsford, *Macedonia Its Races And Their Future*, New York 1961, s. 295-296.

²¹ Tunçay, *Zürcher*, a.g.e., s. 37.

Devleti egemenliğinden söz etmek mümkün değil. Endüstrileşmede kullanılan insan, arazi, hammadde gibi kaynaklar Osmanlı Devletine aitken, sermaye yabancı devletlere aitti.

18. yüzyılda hızla artan ticaret hacmi, tüccar, zanaatkar ve denizcilerin gelişimini hızlandırdı. Bu insanlar Batıda gördükleri politik kurumlardan, hukuk yapısından, ekonomik zenginlikten ve düşün yaşamından etkileniyorlardı. Ekonomik ve düşünsel gelişimler politik sonuçlar doğurur. Bu durumun Balkanlara yayılmasıyla beraber bölgede yaşayanlar arasında örgütlenmeler de arttı. Örneğin Yunanlı tüccarlar bu şekilde Philike Hetairia'yı kurdular. Sırbistan tarihinde domuz yetiştiricilerinin, Bulgaristan tarihinde ise esnaf birliklerinin rolü düşünüldüğünde, ticaret ile siyasetin nasıl birbirini etkilediği daha açık bir şekilde anlaşılacaktır²².

19. yüzyıl sonunda Makedonya bölgesinde stratejik konumun sağladığı ekonomik avantajın yanı sıra, toprağın kendisi de hala önemli bir ekonomik güce sahipti. Görünüşte toprak serbest ticaret yoluyla satılıp alınmayıp, feodal beyin birtakım hizmetlerine karşılık kullanımına veriliyordu. Feodal bey veya o toprak üstünde çalışan köylüler toprağın sahibi olarak kabul edilmiyorlardı. Mirî denilen topraklar hukuken devlete ait idi. Ama devletin kendisinin de merkezi büyük bir feodal yapı olduğu düşünülecek olursa Osmanlı Devletinin Balkanlarda ve özelde Makedonya bölgesinde uyguladığı toprak rejimi daha iyi anlaşılacaktır²³. Türkler Balkanları fethettiğinde buradaki zengin toprakları, miras yoluyla devredilemeyen tımarlara dönüştürdüler. Tımar sistemi devam ettiği sürece bu bölgede ihracat için önemli bir artı değer biriktirilemedi. Tımarların miras yoluyla devredilememesi durumu, toprağı işleyen "sahiplerinin" kendi kazançlarını attırabilmeleri için onları yöntem üretmeye sevk etti. Böylece tımarlar çiftliklere dönüşmeye başladı.

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunun kapitalist Batı ile artan ticarî ve siyasî ilişkileri toprak sistemindeki değişiklikleri de etkiledi. Osmanlı topraklarında basit emtia üretimi bu dönemde arttı. Ayrıca ticarî ilişkilerinin de yoğunlaşmasıyla Osmanlı askeri-feodal sistemi yavaş yavaş zayıfladı ve hizmet dışında feodal toprak sahipliğine dönüşmeye başladı. Bu dönüşümle beraber Makedonya'da pirinç, pamuk, tütün ve haşhaş gibi yeni ürünler de yetiştirilmeye başlandı. Bu ekim, satış ve kâr amacıyla yapıldığı için, toprak sahipliği, eskisinden farklı olarak feodal sınıf ve özellikle ticaretle uğraşanlar için önemli bir gelir kaynağı durumuna geldi. Tımarların çiftliklere dönüşmesi, aynı zamanda 19. yüzyılda Balkanlardaki politik gelişmelerde de etkin rol oynamıştı. Ulusçuluk akımının etkisindeki ayaklanmaların arkasındaki köylü desteği potansiyelini bu çiftliklerden de buluyordu²⁴.

²² Stavrianos, a.g.e., s. 16-18.

²³ Türkaya Ataöv, "19. Yüzyıl İle 20. Yüzyıl Başında Makedonya'da Toprak Sorunu" (kitap tanıtımı Hristo Hristov), AÜSBFD, c. XXV, no 4, Aralık 1970, s. 381.

²⁴ Stavrianos, a.g.e., s. 18.

Osmanlı devletinde toprağın devlet sahipliği tamamen ortadan kalkmadı. Ancak bununla beraber toprak, gelişen ticarete kullanılmaya başlandı. Böylece ticaret ile uğraşan sermaye sahipleri, geçim kaynağı toprağa bağımlı olan köylülerin fakirleşmesine neden oldu. Bu süreç 17. ve 18. yüzyıllarda Makedonya'da büyük çiftliklerin oluşmasına zemin hazırlayan önemli gelişim aşamalarıdır. Ayrıca bölgedeki nüfuzlu ve zengin Müslümanların kullanılmayan topraklara el koymalarının da büyük çiftliklerin oluşumunda rolü vardı. Bir diğer etken 19. yüzyıl başında Osmanlı Devletinin Avrupa topraklarında ortaya çıkan karışıklıklar²⁵ sonucu boşalan toprakların yine büyük toprak sahiplerinin eline geçmesidir²⁶.

Makedonya bölgesinin ticaret yolları üzerinde olması ve buranın yabancı sermayenin öncelik verdiği bir alan olmasına rağmen, bölgede nüfusun büyük çoğunluğu tarımla uğraşıyordu. Onun içindir ki toprak sahipliği sorunu ekonomik gerilime açık bir konu olarak gündemde yer etmiştir. 19. yüzyıl başındaki (Napoleon savaşları sırasında) kıta ablukası ve 1853-1856 Kırım savaşının ekonomik genişleme yılları, ticari tarımın özellikle Makedonya'nın kıyı ovalarında ortaya çıkmasına elverişli koşullar yaratmıştı. Böylelikle bağımsız köylü hanelerinin hatırı sayılır bir yüzdesi, büyük çiftliklerde yarıcılığa başladı. Ama daha sonra, tütün ve afyon gibi hemen nakit paraya çevrilebilen ürünler yetiştirmenin yaygınlaşması, küçük toprak sahipliğinin işini kolaylaştıran bir etken oldu. Sonuç olarak, bölgede toprak bol miktarda idi ve ücretler yükselme çizgisi izleyerek artıyordu. Bu şartlar altında tarım alanında çalışan bir kişinin iki aylık ücreti, iyi kalitede bir hektar toprak satın almak için yeterli olabiliyordu²⁷.

İlkel üretim metotlarının iç ve dış piyasada fazla kâr sağlayamamasının sonucu olarak, köylünün yükü arttı. 1870'lerde iç çatışmaların ve ulusal kurtuluş hareketlerinin artması bu döneme rastlamaktadır. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Makedonya'da topraktan gelir sağlayanların durumu daha ağırlaştı. Bu şartlar altında, destek bulamayan bir çok Müslüman çiftlik sahibi iflasa sürüklendi ve toprakları Hıristiyan ve Musevilerin eline geçti²⁸. Bölgenin paylaşımı için her zaman savaş yaparak toprakları bölmeye gerek olmadı. Yaşanan ekonomik zorluklar döneminde de Avrupa sermayesiyle ortak hareket eden bölge halkı diğerleri üzerindeki ekonomik, dolayısıyla siyasi ve toplumsal baskısını arttırma fırsatı yakalıyordu.

²⁵ 19. yüzyıl başındaki Napoleon savaşları ve 1853-1856 Kırım savaşı, ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bu dönemdeki karışıklıklar da Makedonya'nın özellikle kıyı ovalarında çiftliklerin ortaya çıkmasına elverişli ortamı hazırlamıştır. Bkz. Tunçay, Zürcher, a.g.e., s. 38.

²⁶ Ataöv, a.g.m., s. 381-282.

²⁷ Tunçay, Zürcher, a.g.e., s. 38.

²⁸ Ataöv, a.g.m., s. 383.

İmparatorluğun ekonomik durumundaki değişimde kaybedenler yanında kazananlar da olmuştur. Kazananlar, genişleyen uluslararası ticarete doğrudan katılmış olan topluluklardı. Öte yandan bir çok küçük çiftliğin var olması, ekonomi ağına yabancıların nüfuz etmesini bir ölçüye kadar zorlaştırıyordu. Bu durumdan küçük çiftlikler ile Avrupa sanayisi arasında aracılık yapan kişiler kazançlı çıkmaktaydı. Rum tüccarların ve Ermeni bankacıların bir çoğu berat sistemi altında fahrî yabancı statüsüne sahipti ve bu yüzden Osmanlı hükümeti bunlara dokunamıyordu. 19. yüzyılda bunların konumu sadece Padişahın Müslüman tebâasına kıyasla değil, yabancı şirketlere kıyasla da güçlendi. Yakınoğu pazarlarına tek başına girmeye çalışan yabancı şirketlerin girişimlerinin kimi zaman yerli Hıristiyanlarca boşa çıkarıldığı da oluyordu.

Zarara uğramış kişiler ise loncalar halinde örgütlenmiş geleneksel zanâatkar kollarındaki kişilerdi. Özellikle dış dünya ile doğrudan bağlantısı olan büyük liman kasaba ve kentlerindeki zanâatkarlar daha çok etkileniyordu. Yine de, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa ekonomi sistemine katılmasının sonuçları abartılmamalıdır. Üstelik, Avrupa ekonomi sistemine katılmanın sonuçları her yerde aynı olmamıştı. Ulaşılması güç olan iç kısımlar çok az etkilenirken, sahil bölgeleri ve büyük kentler daha çok etkilendiler. Osmanlı İmparatorluğunda 1830'larda, borç olarak olsun, altyapı tesislerine veya sanayiye olsun, yabancı yatırımların rolü henüz ciddi boyutlara ulaşmamıştı²⁹. Bundan sonraki süreçte (1839 Balta Limanı Antlaşması) Avrupa üstünlüğü artmaya başladı.

Her yıl binlerce göçmen işçi, özellikle de batı Makedonya'nın dağlık alanlarından İstanbul'a, Batı Anadolu'ya ve komşu Balkan ülkelerine gidip, güz sonunda çalışma mevsimi bitince köylerine dönüyorlardı. Bunlar dışında Makedonya'dan deniz aşırı yerlere, özellikle Kuzey Amerika'ya yapılan göçler de yaşandı³⁰. Her büyük şehirde yabancı vapur firmalarının şubeleri kurulmuş ve daha 1895 tarihinde Japonya için bile göçmen işçi arandığı görülmüştü. Avrupa ülkelerinin konsolosluk raporlarına göre 1902-1906 arasında Makedonya'dan 25.000 kişi göçmen olmuştu. Bu kadar yüksek bir oranının nedenleri sadece köylüler üzerinde ağır bir yük olmasına veya iş bulunamamasına bağlamak eksik bir değerlendirme olur. 20. yüzyıl başında Makedonya'da yaşanan ayaklanmalar bölge halkının dışarıya göçünde önemli bir başka etkendi. Ancak aynı dönemde Makedonya'ya göçmen işçi geldiği de bilinmektedir. Örneğin, Selânik-Manastır ve Selânik-Dedeağaç-İstanbul demiryollarının inşa edilmekte olduğu 1890'lı yıllarda, toplam 6.000 kişilik işgücününün 30 kadarı İtalya, Belçika, Avusturya ve Almanya'dan gelmiştir. Oysa aynı dönemde

²⁹ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1993, s. 77.

³⁰ Castellan, a. g. e., s. 355. Bugün Makedonya göçmenlerinin arasında etkin olan gruplardan birisi Kanada'da yerleşmiş olanlardır. Bunlardan başka Yunanistan, Hırvatistan, Bulgaristan, İsveç, Hollanda, Avusturya, Almanya ve İngiltere'de Makedonya'dan gidip yerleşenler diasporalarını oluşturmuşlardır. Bkz. <http://www.mymacedonia.net/index.htm>

Makedonya'dan her yıl 30.000 kişi mevsimlik işlerde çalışmak üzere başka yerlere gidiyordu. Demiryolu yapımında ödenen ücretler hiç de düşük seviyede değildi. Bu ücretler kıyı bölgelerinin yüksek standartlarıyla kıyaslandığında bile iyiydi, iç bölgelerin vasıfsız işgücü içinse son derece çekiciydi. Jön Türk devriminden sonra da, durum çok değişmedi. Örneğin 11 Haziran 1909 tarihinde birkaç yüz kişilik bir Müslüman işçi grubunun yasadışı yollardan (pasaportsuz olarak) Yunanistan sınırını geçtiği bilinmektedir. Ancak bunlar Teselya'da sadece 20 gün çalıştıktan sonra geri dönmek niyetindeydiler. Aynı yıl, kuzey Makedonya'da yol inşaatında çalışan kalabalık bir Kürt grubu yerel yönetim karşısında büyük bir pazarlık gücü olmaya başlamıştı. Yetkililer bu Kürtlerin aşırı taleplerde bulunduğundan, hatta aynı işi yapmasalar da herkes için aynı ücreti istemelerinden şikayetçiydiler. Bu Müslümanların, Selanik vilayetinin nafia müdürlüğüne bağlı bir işe girmek yerine, Yunanistan sınırını geçerek dışarıda iş aramalarının nedenlerinin başında yine Makedonya'daki istikrarsızlık gösterilmektedir³¹.

Kısaca, 19. yüzyılda Selânik, Kosova, Manastır vilayetleri ve bunlara bağlı bölgeler üzerinde hâkimiyet kurma mücâdelesini olarak adlandırılan Makedonya Sorunu bu dönemde Osmanlı Devleti, Avrupa'nın büyük güçleri, Balkan devletleri ve bölge halkının muhatap kaldığı bir konuydu. Doğu Sorunu çerçevesinde paylaşılmak istenen Osmanlı Devletine ait topraklar arasında sıra Makedonya'ya gelmişti. Balkanlar bölgesinde yaşayan ve Rusya'nın Pan-Slavizm politikasından destek alan Slavların ulusçu hak iddiaları; 19. yüzyıl başından itibaren bölgede ayrı devletlerini kurduktan sonra topraklarını genişletmek isteyen Balkan devletlerinin amaçları; Doğu Sorununun planlayıcı ve uygulayıcısı devletlerin politikaları³²; Makedonya'nın farklı etnik köken ve kiliseye tâbi insanlarından oluşan yapısı ve Osmanlı Devletinin zayıflığı Makedonya sorununa yön veren etkenlerdir.

³¹ Tunçay, Zürcher, a.g.e., s. 38-40

³² George B. Zotiades, *The Macedonian Controversy*, Thessaloniki 1961, s. 8

2. DOĞU SORUNU VE MAKEDONYA SORUNUNUN 1903 ÖNCESİ

GELİŞİMİ

Osmanlı Devletinin dünya devletleri arasında etkin güç olmaktan çıkmaya başlamasıyla beraber kendisine bağlı olan bölgelerin âkıbeti yeni bir sorunu doğurdu. Siyasî ve ekonomik olarak hüküm sürdüğü alanlarda güç uygulamakta zayıf düştüğü için, Osmanlı Devletinin yetki boşluğundan arta kalan alanı dolduracak başka etkenler ortaya çıktı. Büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik, siyasî, stratejik ve kültürel çıkarlarının 18. yüzyıldan itibaren etkisini arttırmasıyla aralarındaki savaşlar da yoğunlaştı. Bu savaşlar özellikle 19. yüzyılda şiddetini arttırdı. Avrupa tarihinde kısaca Doğu Sorunu olarak adlandırılan bu konu, tüm 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile beraber Avrupa siyasetini de etkiledi. Doğu Sorunu, Osmanlı İmparatorluğunun dolduramadığı güç alanlarının Avrupalı emperyalist devletler arasında nasıl paylaşılacağı sorunu idi³³. Makedonya bölgesinde yaşananlar, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başında Doğu Sorununun en belirgin örneğiydi. Ancak bu sorun Osmanlı İmparatorluğunun siyasî varlığı ortadan kaldırıldıktan sonra da bitmedi, sadece şekil değiştirerek devam etti ve hâlâ da etmektedir.

Güçlü olduğu dönemlerde Osmanlı Devletinin sınırları batıda Avusturya-Macaristan, kuzeyde ve doğuda Rus Çarlığı, İran ve Arap yarımadası, güneyde ise Mısır ve kuzey Afrika'ya kadar uzanmıştır. Bu geniş bölgenin stratejik, ekonomik, siyasî kazançlarından pay almak isteyen Avrupa devletleri, bir yandan Osmanlı Devletine karşı bu bölgelerden bazı yerlerin kontrolünü elde etmeye çalışırken, aynı zamanda birbirlerine karşı denge kurmak zorunda oldukları için Doğu Sorununun niteliği daha karmaşık hale gelmiştir. Bu durum, Osmanlı Devletinin zayıflamaya devam ettiği dönemde, özellikle 19. yüzyılda çözmeyi başaramadığı için ancak başedebilmeye çalıştığı bir sorun oldu. Doğu Sorunu içinde ele alınması gereken, Balkanlar bölgesindeki ulusal-ayrılıkçı-bağımsızlık hareketleri, Avrupa devletlerinin de desteği ile Osmanlı Devletinin zayıflamasına katkıda bulundu. Birbirlerinden bağımsız gibi görülebilecek bu iki olay birleştirilince Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletini zayıf düşürme planları daha başarılı oldu. Balkanlar bölgesinde yaşadığı bu sorunu çözemediği sürece Osmanlı Devletinin yaptığı, toprak ve yetki kaybı yaşamamak için mevcut durumunu korumaya çalışmak oldu.

Varlığını devam ettirme çabasında olan Osmanlı Devletinin, 19. yüzyıl boyunca Doğu Sorunu ile başetme yöntemi, mevcut güçler arasında denge politikası uygulamaktı. 19. yüzyılın ilk dönemlerinde Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletinin

³³ Taner Akçam, "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, c.4, İstanbul 2002, s. 56.

topraklarını paylaşma konusunda anlaşmaya varamamış olmalarından dolayı, Bâbîâlî bu devletlere karşı denge politikası uygulayarak bölgede yönetici güç olarak kalabilmişti. Ancak 19. yüzyıl sonunda bu durum değişmeye ve paylaşım hız kazanmaya başladı

Osmanlı Devleti, denge politikasını uygulayabilmek için kendisini Avrupa devletlerine ve onların bölgedeki işbirlikçisi Balkan devletlerine karşı bazı tavizlerde bulunmak zorunda hissediyordu. Sunulan ayrıcalıklar bir anlamda varlığının diyetini ödemek anlamına gelmektedir. Tavizlerin verildiği dönemde Osmanlı Devleti varlığını kısa süre de olsa devam ettirmeyi başarmıştı. Ancak devletin siyasî ve ekonomik gücünü kaybetmiş olmasından dolayı, bu tavizler Osmanlı topraklarının emperyalist Avrupalı devletler tarafından paylaşımının bir yöntemi olmaktan öteye gitmedi. Avrupa devletlerine ekonomik ve siyasî güç olarak sunulan ayrıcalıklar, Osmanlı Devletinin 19. yüzyıldaki zayıflığından kaynaklanıyordu. Yabancı devletlere sunulan ayrıcalıklarla ayakta kalmaya çalışılan bu süreç, Osmanlı İmparatorluğunun geleceğinin Avrupalı devletlerin elinde olduğunu göstermektedir.

19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devletinin katıldığı savaşlar, çoğunlukla Doğu Sorunundan ve dünyada siyasî ve ekonomik nüfuz alanlarını yeniden düzenleyen Büyük devletlerin Osmanlı Devletinin geleceği konusundaki karasızlıklarından kaynaklanıyordu. Ekonomik nüfuzlarıyla siyasî güçlerinin birleşmesi sonucu egemenliklerini pekiştirmeye çalışan Avrupa devletleri ve Rusya, Osmanlı Devleti ile daha yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Avrupa ekonomisinin hammadde kaynaklarına ve yeni pazarlara duyduğu ihtiyaç, Osmanlı Devletinde Batı etkisinin artmasına yol açtı. Bu durum dolaylı olarak zamanla Osmanlı geleneksel üretimini zayıflattı ve ekonomisini dışa bağımlı hale getirdi. Avrupa'nın Osmanlı Devletine diğer bir müdahalesi de siyasî reformlara verdiği destekle oldu. İmparatorluk içindeki farklı dînî gruplara ve etnik kökene mensup insanların çıkarlarını koruma maskesini takan Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devletinin gittikçe artan siyasî, ekonomik ve sosyal sorunlarını çözebilmesi için devlet örgütlenmesinde ve yönetimde siyasî, ekonomik ve sosyal reformların yapılması gerektiğini ileri sürüyorlardı³⁴ Avrupa devletleri reform yöntemini, zayıf durumda olan ve varlığının garantisinin büyük devletlerin desteğinde olduğunu düşünen Osmanlı Devletinin kontrolünü ele geçirebilmek için uygun bir yöntem olarak görüyorlardı.

Osmanlı Devleti siyasî ve ekonomik bağımsızlığını koruyamadığı için büyük devletlerin kendi işlerine müdahalesine engel olamadı. Büyük devletler Avrupa siyasetinde kendi aralarındaki dengelerden dolayı Osmanlı Devletinin işlerine doğrudan müdahale edemedikleri için reform kisvesi altında bölgedeki siyasî ve ekonomik çıkarlarını korumaya çalıştılar. Bu reformların elbette Osmanlı Devletinin yönetiminde yapısal olarak olumlu

³⁴ Akçam, a g m., s. 65.

etkileri de oldu. Ancak bu olumlu etki görecelidir. Örneğin 1854 tarihinde İmparatorluk, uluslararası kredi dünyasına girdi. Bu gelişme dünya ekonomisinden kopuk olmamak açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Fakat aynı sürecin devamında, 1879 tarihinde Osmanlı Devletinin iflası kesinleşti³⁵. Bundan sonraki adım 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulması oldu. Bu kuruluş, ülkenin maliyesini ve ekonominin gelir getiren alanlarını yeniden düzenlemesi açısından olumlu gibi görünse de, aslında Osmanlı Devleti ekonomisinin tamamen yabancı kontrolüne geçtiğinin bir göstergesidir. Çünkü Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, büyük devletlerin yetkisi altında çalışan ve Osmanlı Devleti topraklarından elde edilen gelirlerin Avrupa'ya akmasına aracı olan bir kurum idi. Bu devletler, bu yetkilerini elbette öncelikli olarak, bölgedeki çıkarları için kullandılar. Ekonomik bağımlılığın bir başka göstergesi, 1856 tarihinde kurulan ve 1863 tarihinde yeniden düzenlenen Osmanlı Bankası'dır. Bu bankanın İngiliz ve Fransız sermayesi kontrolünde olduğu ve Osmanlı hükümeti dışında, sadece bu kurumun para basma yetkisi olduğu dikkate alınır, devletin ekonomik bakımdan çöküntünün sonuna geldiği anlaşılır.

Avrupa devletlerinin girişimleri her zaman doğrudan ekonomik kazanç merkezli olmadı. Bu devletler Osmanlı İmparatorluğu içinde kendi konsolosluk mahkemeleri, hapisaneleri, postaneleri, okulları, hastaneleri, dînî kurumları ve vakıfları çalıştırıyorlardı. Bu kurumlar bir sosyal yapının bağ noktaları olduğu düşünülürse, bu bağın kontrolü kimin elinde ise, o bölge halkının kontrolü de onun elinde demektir. Bu yollarla Avrupalılar adı geçen kurumları çalıştırdıkları bölgelerde oldukça sağlam konuma ulaştılar. Avrupa devletleri 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devletindeki reformlarda özellikle ilgilenilen bölgelerdeki dindaşlarını aracı olarak kullandılar. Böylelikle bölge halkına, özellikle Hıristiyanlara ulaşmak daha kolaydı.

Osmanlı İmparatorluğunun 19. yüzyıl süreci, Balkanlar bölgesinde yaşayan Hıristiyan-Slav nüfusun ulusçuluk çağı ile birlikte önce özerklik elde etmeleri ve ardından İmparatorluktan ayrılmaları tarihi olarak da yorumlanabilir. Kökeninde dinsel cemaatlerin Osmanlı Devletine karşı yükümlülüklerinin güvencesi ve devletin de bu dînî gruplara karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukların ayarlanması olarak tasarlanmış millet sisteminin işleyişi zaman içinde değişime uğramıştı. Buna bağlı olarak ifade ettiği anlam da değişti. Osmanlı toplumunda dînî cemaatleri ifade eden millet terimi, 19 yüzyıldaki siyasî değişimlerle birlikte bugünkü ulus kelimesi ile aynı anlamda kullanılmaya başlandı. Bununla beraber kökenindeki dînî anlamı da yerini korudu. İmparatorluğun dağılma sürecinde millet kelimesiyle ayrı din grubundan ziyade, ayrı ulus bilincine sahip insan toplulukları ifade edilmeye başladı. Bu insanların din birliği de önemini korumaya devam etti. Uluslaşma süreci

³⁵ Marian Kent (der), *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler*, İstanbul 1999, s. 2.

beraberinde kimlik bunalımını da doğurdu. İmparatorluğun güçlü dönemlerinde ve henüz ulus kavramı etkinlik kazanmamışken, halk arasındaki dîni veya etnik köken farklılıkları ayrılıkçılığa varacak kadar güçlenmezken, 19. yüzyılda toprak kayıplarına neden olacak bir kimlik sorununa yol açtı. 18. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devletine bağlı yaşayanlar kendilerini bağlı buldukları din grubu ile tanımlarken, özellikle 19. yüzyılda dîni özellikten önce etnik kökenlerine göre belirlemeyi tercih etmeye başladılar. Bu durum sosyal gruplar arasında yeni kimliklerin belirmesine neden olduğu için İmparatorluk dahilinde sosyal huzursuzlukları da arttırdı. Doğu Sorununun taraflarından Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devletinin içişlerine artan müdahaleleri de, bu kimlik bunalımında Balkan halkları arasında mevcut huzursuzlukların artmasında etkin oldu³⁶. Bu dönemin ulus tanımında belirleyici unsur olan dil, din, etnik köken gibi konularda Balkan halklarına farklılıklarını belirginleştirecek yöntemler üretmede yardımcı oluyordu. Bundan sonra, Balkanlardaki halk, emperyalist Avrupa devletlerinin yerli işbirlikçileri olarak görülmeye başlandı. Bu durum siyasî ve ekonomik zayıflığın üzerine eklenince, toplumsal uyum daha da zorlaştı.

Osmanlı Devletinin 18. yüzyıl başlarından itibaren temel sorunu uluslararası arenada hayatta kalmaktı. Avrupa'da sosyal Darwinizm'in³⁷ ortaya çıktığı yıllar, Avrupa'nın büyük güçlerinin hasta adam olarak nitelendirdikleri Osmanlı İmparatorluğunu Doğu Sorunu çerçevesinde paylaşma planları yaptığı, saldırılarını ırkçı, medeniyetçi veya sosyal Darwinist argümanlarla desteklediği yıllara denk geliyordu. Paylaşıp yok olma, Asya'ya sürülme korkusu, Osmanlı devlet adamlarını ve aydınlarını tedirgin etmekteydi³⁸. Bu durum 19. yüzyılda yaşanan ayrılıkçı hareketler kadar etkiliydi. Çünkü iç gücü zayıflamaktaydı. Devlet adamları ve aydınların, devlet ve toplum gücüne olan inancı zayıfladığında o yönetimin yıkılması çok daha kolaylaşır. 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesinin Osmanlı Devleti sınırları dışında kalışında bu durum da etken oldu.

19. yüzyıl sonundan itibaren Balkanlar, Doğu Sorununun geldiği aşamada merkezde yer alan konuların başında geliyordu. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Arap yarımadası ve Anadolu'ya da taşınan Doğu Sorununun artık Osmanlı Devletinin sonunu hazırlamakta olduğu kesinleşti. 93 harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrası Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Yeşilköy Antlaşması, Makedonya sorununda bir dönüm noktası niteliği taşıyor. Balkanlarda Avrupa ve Balkan devletlerinin bölgede pay alma savaşında sıra bölgenin stratejik açıdan en önemli alanına geldi: Makedonya. Makedonya'nın etnik, sosyal, siyasî ve ekonomik yapısı da bu paylaşım savaşını

³⁶ Zafer Yörük, "Politik Psişe Olarak Türk Kimliği", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, c. 4, İstanbul 2002, s. 311.

³⁷ Sosyal Darwinizm'e göre tıpkı biyolojik evrim gibi güçlü olan toplumlar yaşar, zayıf olanlar yok olur.

³⁸ Hasan Ünder, "Türkiye'de Sosyal Darwinizm Düşüncesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, c. 4, İstanbul 2002, s. 429.

kızıştıracak niteliğe sahipti. Bölgenin din, dil ve etnik köken açısından çok yapılı olması çıkar çevrelerine hareket alanı yaratmakta kolaylık sağlıyordu. Yeşilköy Antlaşmasıyla Büyük Bulgaristan'ın kurulmasını sağlayan Rusya'nın bölgede nüfuzunun artmasından rahatsız olan Avrupa devletleri, özellikle İngiltere için Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü korumak artık imkânsız, bir başka deyişle yararsız hale geldi. Balkanlar'da dengenin Rusya lehine bozulması özellikle İngiltere'nin çıkarlarına ters düşüyordu. Böylece 1856 Paris Antlaşmasında kabul edilen Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü devam ettirme politikası, 1878 tarihinde Yeşilköy Antlaşmasını geçersiz kılacak olan Berlin Antlaşması ile 22 yıl sonra terk edildi. Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlerin amacı, Osmanlı Devletinin Balkanlarda kalan topraklarının paylaşımında devletler arası dengeyi korumaktı. Rusya'nın Bulgaristan aracılığı ile bölgede etkinliğini arttırma çabası bu nedenle durduruldu. Ancak Berlin Antlaşması ile getirilen yeni hükümler, uzun vadede Bulgarları, Makedonya bölgesini de içine alan Büyük Bulgaristan'ı kurma politikasından vazgeçirmedi. Bu amaçla, Bulgarlar Berlin Antlaşması sonrası bölge üzerinde Bulgaristan'ı etkin kılacak önlemler almak için harekete geçtiler. 1880'li yıllar Bulgaristan için, Makedonya bölgesinde Yeşilköy Antlaşmasının yeniden yürürlüğe sokulması anlamına da gelen geniş çaplı mücadelenin başlangıcı oldu. Bulgaristan Dışişleri bakanı K. Stoilov, 1882 tarihinde Bulgar prensi Battenberg'e yazdığı mektupta, Makedonya'nın Bulgaristan için önemine değiniyordu. Stoilov'a göre Bulgaristan'ın çıkarı için Makedonya bölgesindeki her Makedonyalının Bulgar olduğu bilincine erişmesi daha doğrusu eriştirilmesi gerekmekteydi³⁹. Bunun için teşkilatlanmaya önem verildi. Öncelikle Bulgaristan'da Makedonya yardım dernekleri ile başlayan bu örgütlenme süreci, 1890'larla beraber çete tipi yapılanmaya dönüştürüldü. 1890-1897 yılları arasında bu çetelerin örgütlenme süreci tamamlandı. Bu dönemde Makedonya olaylarında Bulgarlara güç katan bir başka gelişme, 1885 tarihinde Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhaki oldu. Böylece Bulgarlar, Yeşilköy Antlaşmasında belirlenen Bulgaristan'ı yaratma yolunda bir başarı kazandılar. Bundan sonra sıra Makedonya'ya geldi. 1890-1897 yılları arasında örgütlenmesini tamamlayan çeteler 1897 yılından sonra bölgede silahlı eylemlerine hız verdiler. Bu dönüm noktasında 1897 Osmanlı-Yunan savaşı da etkin oldu. Osmanlı Devleti yine denge politikasına başvurarak, Yunanlılarla olan savaşında Bulgarların bölgedeki eylemlerine bir dereceye kadar göz yumdu. Böylece Yunanistan'ı zayıflatacağını düşünürken, bu durumdan geçici olarak başarı kazansa da, artık bölgede daha güçlü Bulgar eylemleriyle karşı karşıya kalmaya başladı.

Makedonya sorununda tarafları üç grupta ele almak gerekir. Birinci taraf, bölgenin, her ne kadar tartışmalı da olsa, hâkimi durumundaki Osmanlı Devleti; ikinci taraf,

³⁹ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, İstanbul 2001, s. 108.

bölgede kendilerine ayrı birer ulus devlet kuran ve Makedonya bölgesinde de hak iddia eden farklı Balkan devletleri ve onların Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan destekçileri; üçüncü taraf ise, Doğu Sorunu çerçevesine oturttukları Makedonya Sorunu aracılığıyla Osmanlı Devletinin bölgede sahip olduğu ekonomik, siyasî ve kültürel haklarını paylaşma çabasında olan Avrupa devletleri.

Sorunun tarafları çok ve sorundaki çıkar büyük olunca, çatışmanın çerçevesi de geniş olur. Bölgede var olan çıkar grupları kadar farklı çözüm önerileri de ortaya atılıyordu. Birinci taraf olan Osmanlı Devletinin amacı açıktı: Bölgedeki hâkimiyetini koruyabilmek. Babiali denge politikası uygulayarak bunu başarmaya çalışıyordu. Bunun için başvurmak zorunda kaldığı yöntem, Balkan halklarının kışkırtması ve Avrupa devletlerinin baskısı ile uygulanan reformlar oldu. Siyasî, hukukî, askerî, ekonomik, eğitim ve dinî konularda yaptığı değişimlerle bölgedeki dengeyi koruyup, varlığını devam ettirmeye çalıştı. Ancak bu yöntem uzun vadede Osmanlı Devletinin Makedonya bölgesini kaybetmesini engelleyemedi. Ancak elbette bu sürecin Osmanlı Devletine olumlu etkisi de oldu. Örneğin Jön Türk dönemindeki etkin subay kadrosuna bakılacak olursa, bu kişilerin özellikle Makedonya bölgesi kökenli oldukları görülecektir. Bu süreçte Makedonya bölgesinin Osmanlı Devleti sınırları dışına çıkmasına engel olunamadıysa bile, bu yaşananlar Türkler için ulus bilincinin yerleşmesinde önemli bir deneyim oldu.

İkinci taraf olan Balkan devletlerinin Makedonya sorununa yaklaşımları benzer fakat yöntemleri farklıydı. Ağırlıklı olarak Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan tarafından gerçekleştirilen Makedonya olaylarında her bir taraf genel olarak bu bölgenin kendisine ait olduğunu savunuyordu. Bu iddialarını tarih, kültür, etnik köken, dil, din gibi unsurlara bağlıyorlardı⁴⁰. Bunlar dışında, Makedonya'nın Makedonyalılara ait olduğunu savunan bir grup vardı. Makedonya'nın bağımsızlığını savunan bu grubun sloganı "Makedonya Makedonyalılarındır!" idi⁴¹. Bu görüşler dışında Makedonya'nın özerkliği veya kurulacak Güney Slav Federasyonu'na bağlanması⁴² yöntemleri de savunuluyordu. Öne sürülen yöntem sayısı kadar örgüt kurulmuş veya örgüt içinde farklı gruplara bölünmeler yaşanmıştı. Makedonya İç Devrim Örgütü, Yüksek Makedonya Komitesi, St. Sava ve Etniki Eteryay, Makedonya bölgesi için mücadele eden en etkin örgütlerdi. Makedonya İç Devrim Örgütü, Selanik'te kurulan ve içinde farklı fraksiyonlar olan bir yapılanmaya sahipti. Bunların bir kısmı özerklikten yana iken, diğer bir kısmı bağımsız bir devlet olma düşüncesini taşıyordu. Yüksek Makedonya Komitesi, Sofya'da kuruldu ve Makedonya'nın Bulgaristan ile birleşmesi

⁴⁰ Macedonia Documents And Material, Sofia 1978, s. 456

⁴¹ Fikret Adanır, "Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması Ve Gelişimi: Makedonya", Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923 (der. Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher), İstanbul 1995, s. 42-43, 46-47.

⁴² Leften Stavros Stavrianos, The Balkans 1815- 1914, New York 1963, s. 98-99.

için mücadele verdi. Etniki Eteryay Yunanistan, St. Sava ise Sırbistan tarafından Makedonya bölgesinde kendi propagandalarını yaymak için desteklenen örgütlerdi. Amaçları bölgenin, bağlı oldukları devletlere ait olmasını sağlamaktı.

Örgütler, silahlı eyleme geçmeden önce, bölgede yerleşebilmek için iki önemli kurumdan yararlandılar: eğitim ve din. Her bir grup, kültür kulüpleri ve okullar aracılığı ile bölge halkını kendi tarafına çekmeye çalıştı. Yukarıda anlatılan kimlik belirleme konusunda okulların yeri Makedonya'nın toplumsal yapısı dikkate alınarak açıklanmalıdır. Osmanlı Devletinde toplumsal yapının din esasına oturmuş olması ve farklı din grubundan insanlara kendi eğitim kurumlarını kullanma fırsatının verilmiş olması okulların Makedonya'da yaşanan ayrılıkçı hareketlerdeki etkisini ve önemini artırıyor. 19. yüzyıl sonunda, aynı Hıristiyan mezhebine bağlı olmalarına rağmen, farklı kiliselere tâbi olan Hıristiyanların, kendi okullarında eğitim almaları, Makedonya bölgesindeki kimlik sayısını artırıyordu. Diğer önemli kurum, din idi. Din, her ne kadar baskın olarak Ortaçağ boyunca insanları bir arada tutan etkin bir unsur olarak kullanılmışsa da, ulusçuluk çağında da etkisini korumaya devam etti. Bu nedenle, gruplar dinsel bir kurum olarak kilisenin halk üzerindeki kimlik belirleyici rolünden yararlandılar. Bu yönüyle Makedonya'da yaşananlar, okullar ve kiliseler arası mücadele olarak da adlandırılabilir⁴³.

1903 öncesi Makedonya sorununda taraflardan üçüncüsü olan Avrupa devletlerinden Avusturya-Macaristan ve Rusya konuyla daha yakından ilgilidiler. Bunun nedeni, diğer ülkelerin bölgede çıkarı olmaması değil. İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya için Doğu Sorunu çerçevesinde Makedonya bölgesi hala önemini korumakla beraber, her birinin öncelikli konuları bu dönem için farklıydı. İngiltere için Mısır, Akdeniz, Süveyş kanalı ve Hindistan bu dönemde öncelikli konular arasında bulunuyordu. Berlin Antlaşması sonrası Osmanlı toprak bütünlüğünü korumanın artık mümkün olmamasından dolayı, İngiltere'nin Doğudaki sömürgeleri ile arasındaki bağlantıyı sağlamlaştırması zorunluluğu artmıştı⁴⁴. İngiltere 1869 tarihinde Süveyş kanalının kontrolünü ele geçirdiği için⁴⁵ Rusya'nın Balkanlardaki hareket alanının biraz daha genişlemesinin kendisini çok olumsuz etkilemeyeceğini düşünüyordu. Ayrıca bu dönemde İngiltere Rusya ile kurmaya çalıştığı ticaret ilişkisine de zarar vermek istemedi⁴⁶. İngiltere için Balkanlarda kontrolü elinden

⁴³ Ferdinand Schevill, *History Of The Balkan Peninsula From The Earliest Times To The Present Day*, New York 1966, s. 434; Herkül Millas, "Jön Türkler ve Makedonya (1908-1912)", *Tarih ve Toplum*, Mart 1994, s. 62-63.

⁴⁴ Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, danışman Doç. Dr. Sabri Sürgevil, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1994, s. 224; Tevfik Temelkuran, "Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* (ayrı basım, 1972), s. 154.

⁴⁵ Graham Stephenson, *Russia From 1812 To 1915 A History*, New York 1969, s. 264.

⁴⁶ Stavrianos, a.g.e., s. 13.

bırakmamak şartıyla, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın 1903 öncesi Makedonya ile doğrudan ilgilenmesi rahatsız edici bir durum yaratmadı.

Fransa bu dönemde öncelikli olarak Almanya ile arasında sorun teşkil eden Alsace-Lorraine bölgesi üzerinde kontrol elde etme çabasıydı. Bu nedenle Makedonya Fransa için öncelikli konular arasına alınmadı. 1894 tarihinde Fransa, Rusya ile yaptığı antlaşmaya dayanarak Almanya karşısında dengeyi sağlayınca, Balkanlarda Rusya'nın etkin olmasına daha ılımlı bakabilmeye başladı⁴⁷. İkinci neden, Fransa'nın İngiltere'nin Akdeniz'de artan gücü karşısında dengeyi sağlamak için Tunus'a yönelmesiydi.

Dönemin yeni güçlenen ve yayılmaya başlayan ülkesi Almanya'nın amacı, mümkün olduğunca çabuk ve geniş alanlarda nüfuz sahibi olmaktı. Almanya'nın Doğuya açılma politikasının (Drang Nach Osten) en önemli göstergelerinden birisi olan Bağdat demiryolu projesi⁴⁸ Almanya'yı yeterince meşgul ettiği için, Balkanlar bölgesi ikinci sırada geliyordu. İtalya ise Almanya kadar bile güçlü olamadığı için henüz Balkanlarda etkin politika izleyebilecek konumda değildi. Bu nedenle, İtalya bu dönemde Kuzey Afrika'daki gelişmeler ile meşgul olmayı tercih etti⁴⁹.

1878 tarihli Berlin Antlaşmasından 1903 Münzsteg Antlaşması dönemine kadar Avrupa devletlerinin genel görüşü, Balkanlar bölgesinde mevcut durumun devamından yanaydı. Çünkü yukarıda adı geçen büyük devletlerin öncelikleri farklıydı. Bu nedenle, Balkanlarda özellikle Makedonya bölgesinde, Avusturya-Macaristan ve Rusya diğer büyük devletlerin de onayını almak şartı ile, kontrolü ellerine aldılar. Mayıs 1897 tarihinde bu iki devlet arasında mevcut durumu koruma amacı ile bir antlaşma imzalandı⁵⁰. Avusturya kendi iç sorunları ile uğraşırken, Rusya Uzak Doğuya güven içinde yönelebilmeyi istiyordu. Bu nedenle, her ikisi de Balkanlardaki durumlarını garantiye almak zorunda olduklarını düşünmekteydiler⁵¹. Bunun yanında, bölgeyi kontrol için politikalarından vazgeçemediler. Rusya için Pan-Ortodoks ve Pan-Slav politikaları, Avusturya-Macaristan için ekonomik yatırımlar bölgenin kontrolünü ellerinde tutmak amacıyla kullanılan yöntemlerdi.

1902 sonlarında Makedonya'da mevcut siyasi otoriteye karşı hareketlenmeler artmaya başladı. Hıristiyan grupların kurmuş oldukları örgütler yapılanmalarını tamamlama aşamasına gelmişlerdi. Halk desteği, ideolojik temel, eğitim, kültür, din örgütlenmeleriyle ana amaca yönelik çalışmaların yanı sıra, cephane ve para cinsinden maddi donanımları Avrupalı

⁴⁷ Stephenson, a.g.e., s. 263-264

⁴⁸ M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966, s. 264-265.

⁴⁹ Yavuz Ercan, "Bloklararası Çatışmalarda Osmanlı Topraklarının Stratejik Önemi", *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Beşinci Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açından Türkiye*, İstanbul 1995, s. 120-121; Barbara Jelavich, *The Habsburg Empire In European Affairs 1814-1918*, Chicago 1969, s. 140-141.

⁵⁰ William Smith Murray, *The Making Of The Balkan States*, New York 1967, s. 177; Draganof, *Macedonia And The Reforms*, London 1908, s. 5

⁵¹ Stavrianos, a.g.e., s. 102

devletlerin de desteği ile hatırı sayılı oranda artınca, Makedonya'daki örgütler daha 1897 tarihinde başlayan silahlı eylemlerin daha büyüğünü başlatmanın zamanının geldiğini düşünmeye başladılar. İlk zamanlar adam kaçıрма, köy basma veya yakma, kilise kurma baskısı, okul açma ve öğrenci sayısını artırma gibi girişimlerle eylem yapan örgütler, 20. yüzyıl başından itibaren hem Avrupa devletlerinin ve kamuoyunun ilgisini arttırmak, hem de Osmanlı yönetimini daha zayıf düşürmek için genel, büyük çaplı bir eylem planlamaya başlamışlardır. 1902 sonbaharında Üsküp'ün doğusunda ve Selânik'in kuzeyinde yer alan Cumâ-i Bâlâ'da yaşanan ayaklanma, planlanan daha büyük ve genel bir ayaklanmanın habercisi oldu. Beklenen ayaklanma, Ağustos 1903'te gerçekleştirildi. Kutsal İlinden gününde gerçekleştirildiği için bu adla anılan ayaklanma, Makedonya'nın Manastır bölgesinde başlatıldı. İlinden ayaklanması, Makedonya olayları için bir dönüm noktasıdır. Her ne kadar eylemler Manastır bölgesinin dışına çıkamamış ve üç aydan kısa bir sürede Osmanlı birlikleri tarafından bastırılmış olsa da etkisi oldukça yoğun hissedildi. Olaylar sonunda Mürzsteg'de imzalanan antlaşma, Makedonya'nın Osmanlı Devletinden kopuşunu hızlandırdı.

Yukarıda anlatılan Makedonya bölgesinde yaşanan olaylar, Avrupa devletlerinin Doğu Sorunu çerçevesinde bölgeyi parçalamak ve Osmanlı Devletinden koparmak için kullandıkları planın birer parçasıdır. Bölge genelinde yaşanan siyaset, ekonomi ve güvenlik konularındaki gelişmeler kendiliğinden oluşan olaylar değildi. Osmanlı Devletinin zayıflamasından beslenen, Avrupa devletlerinin yönlendirdiği ve Balkan devletlerinin katıldığı Doğu Sorununda yaşananların tipik bir örneğidir.

1. BÖLÜM

20. YÜZYIL BAŞINDA MAKEDONYA SORUNUNDA ETKİLİ DEVLETLER VE MAKEDONYA'NIN GENEL DURUMU

1.1. OSMANLI DEVLETİ VE BÜYÜK DEVLETLER

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için oldukça yoğun kayıplarla geçmiştir. Toprak kayıpları İmparatorluğun zayıflığının bir göstergesi iken, asıl yıkım Avrupa devletlerinin reformlar yolu ile Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahalesi sonucu yaşanmıştır. Büyük devletler, Osmanlı Devleti içindeki gayrimüslimlerin siyasî, ekonomik, dîni ve kültürel haklarının korunamadığı gerekçesiyle, bunlara yardımı bahane ederek İmparatorluk yapısında gerçekleştirmek istedikleri değişiklikleri yaşama geçirmeye uğraşıyorlardı. Almanya dışişleri bakanı Bülow bu reformları, Balkanlardaki ihtilalcilerin oyunlarını besleyecek yeni bir gıda olarak nitelendirmiş ve Osmanlı Devletini direnmeye teşvik etmiştir¹. Büyük oranda başarıya ulaşan bu yöntem ile Osmanlı Devletinin büyük devletler karşısındaki varlığı giderek tehlikeye girdi. Avrupalı devletlerin bu baskıları, sanayi devrimi sonrası hızlanan yoğun sömürgecilik savaşının sonuçları arasında değerlendirilmelidir. Saldırıların yöntemi her zaman savaş cephelerinde silahlarla olmayıp, bunun yanı sıra Osmanlı Devletinin içişlerine müdahale şeklinde oldu. Bu gelişmeye neden olan süreçte hem Avrupalı devletlerin hem de Osmanlı Devletinin payı olmuştur. Avrupa devletleri, hammadde ve pazar gereksinimlerini karşılayacak alanları, bu değerlerini kullanamayan ve üstelik siyasî nüfuzunu kaybeden Osmanlı Devleti sınırları içinde bulmuşlardı. Osmanlı Devleti ise gerilemesinin önüne geçebilmek için, Avrupa devletlere bazı ayrıcalıklar tanımayı çözüm olarak görmüştü. Ancak sonuç Osmanlı Devletinin planladığı gibi olmadı. Avrupa devletleri ise amaçlarında büyük oranda başarıya ulaştılar.

Avrupa devletlerinin 20. yüzyıl başındaki genel eğilimleri özellikle 19. yüzyıl sonundaki gelişmelerle belirlenmiştir². 20 yüzyıla girerken İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya, Portekiz ve Rusya'nın ardından İtalya, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve

¹ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914, Ankara 1999, s. 587

² Gücünü toparlayan Prusya, Avrupa devletleri arasında özellikle Fransa'yı tedirgin etmişti. Sözgelisi 1870 tarihinde Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanan Prusya-Fransa savaşı, Avrupa devletlerinin tarihinde sömürgeciliğin hızlandığı süreç olmuştur. Savaş sonrası imzalanan Antlaşma ile Alsace-Lorraine bölgesi Almanlara bırakılıyordu. Bu savaştan sonraki en önemli gelişme 1871'de Alman birliğinin kurulmasıdır. Prusya Kralı bundan böyle Alman İmparatoru adını aldı. Avrupa tarihinde önemli yer tutan Almanya-Fransa çekişmesinde Almanya'nın elde etmiş olduğu bu başarı, giderek güçlenmekte olan sömürgecilik yarışına Almanya'nın da katılmasına uygun ortam hazırlamıştır. Bkz. A. Haluk Ülman, I. Dünya Savaşına Giden Yol Ve Savaş, Ankara 2002, s. 53-54.

Japonya da sömürgecilik savaşına katıldılar. Böylece sömürgecilik savaşında dünyayı hammadde ve pazar alanları olarak belirleyen güçlerin sayısı arttı. Endüstrileşmenin artmasıyla oluşan şehirleşme, bölgesel nüfus artışlarına neden olduğu için, bu nüfusun Avrupa coğrafyasına fazla gelmesi de bu devletleri sömürgeciliğe yönelten bir başka neden oldu. Büyük devletlerin, sömürgeciliği kendi güvenlikleri için şart görmeleri ve bunu güç odağı olma kriterleri arasında saymalarından dolayı, 20. yüzyıl başında Avrupa devletleri sömürgeciliğe daha fazla ağırlık verdiler. Sömürgeleştirilebilecek alanlar arasında hammadde ve pazar açısından Osmanlı Devleti toprakları oldukça uygun bölgelerin başında idi. Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bol ve yeterince işlenmemiş olan Osmanlı Devleti, üstelik sanayi devrimine de uyum sağlayamadığı için, sanayi üretimine geçen ülkeler için verimli bir bölge idi.

Osmanlı Devleti 17. yüzyıla kadar güçlü devletler arasında yer alırken, bu dönemden sonra giderek zayıflaması onu 20. yüzyıl başında sona getirmiştir. Mevcut stratejik konumu ve yer altı zenginlikleri açısından oldukça önemli bir yere sahipti. Bu dönemde sömürgeci ve emperyalist devletler de bunun farkında idi. Ekonomik, siyasi ve kültürel konumu Avrupa devletlerinin iştahını kabarttığı için bir çıkar alanı olmaktan kurtulamamıştı. Üstelik Osmanlı Devletinin zayıflığı da Avrupa devletlerinin sömürgeci amaçlarına uygun zemin sunmuştur. Osmanlı Devleti reformlar nedeniyle 19. yüzyılda bir dönem için varlığını devam ettirebilme şansı bulmuşken, 20. yüzyılda bu şansını tamamen yitirmiştir.

1.1.1. İngiltere

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıldan itibaren Asya, Afrika ve Avrupa topraklarının tamamında sömürgecilikle karşı karşıya olan bir devlet idi. 20. yüzyıl başına gelinceye kadar Osmanlı Devletinin Anadolu coğrafyası dışında kalan Asya ve Afrika topraklarının çoğunluğu ağırlıklı olarak İngiltere ve Fransa tarafından elinden alınmıştı. Bu nedenle, 20. yüzyıl başında korumaya çalıştığı toprakları arasına Makedonya bölgesi başta geliyordu. Osmanlı Devletinin karşı karşıya kaldığı bu konuda, İngiltere yönlendirici devletlerin başında gelmekteydi. Bölgedeki gelişmelerin yönlendiricilerinden İngiltere'nin Kıbrıs, Mısır, Girit, Yemen, Ermeni olayları, 1897 Osmanlı-Yunan savaşı gibi konulardaki rolüne değindikten sonra Makedonya'da uyguladığı politikayı ifade eden, Yarbay Hamdi Bey tarafından hazırlanıp Padişah II. Abdülhamid'e sunulmuş olan lâyiha İngiltere'nin Makedonya'da olayları arttırdığını göstermiştir³.

³ Zafer Koylu, *Makedonya Sorunu* (basılmamış doktora tezi), danışman Prof. Dr. İhsan Güneş, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1997, s. 56-57 Lâyiha için Bkz. Ek 1.

Balkanlar bölgesinin stratejik konumu bu bölgeyi Osmanlı Devleti için olduğu gibi, Avrupa devletleri için de vazgeçilmez kılıyordu. Ayrıca etnik ve dînî yapısı ekonomik ve siyasî çıkar için bölgeyi kullanmak isteyenlerin amaçlarına ulaşmakta uygun özellikler taşıyordu. Bu nedenle bölgede çıkarı olan tüm güçlü devletlerin pay almaya çalıştığı bölgede, İngiltere ve Fransa ile beraber Avusturya-Macaristan ve Rusya da politika üretmişlerdir. Bu durum, Osmanlı Devleti karşısındaki çıkar gruplarının sayısını arttırdığı için Bâbıâli'nin durumu oldukça zordu. Denge politikası uygulayarak varlığını sürdürmeye çalışan bir devlet için iki devletin çıkarlarına göre denge oluşturmaya çalışmak varken, daha fazla devletin çıkarlarına göre davranmak hareket serbestliğini kısıtlar. Osmanlı Devleti de aynı durumda idi.

20. yüzyıl başında Büyük devletler için, Balkanlar bölgesi dış politika konularında önceliğe sahipti. Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün devam edememesi, İngiltere'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında dış politika çizgisini yeniden düzenlemesini gerektiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu artık devrini tamamlamış, durmuş bir saatti ve Sir Edward Grey bunun yeniden çalıştırılma olasılığı üzerinde durmuştu. Fakat Makedonya'daki sorunlar, daha da önemlisi Balkan devletlerinin 1912 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki kalbini elinden almaları, Sir Edward Grey'in düşüncesinin geçerliliğinin kalmadığını göstermiştir⁴. 19. yüzyıl boyunca Doğudaki sömürgeleriyle arasındaki iletişim ve ulaşımı sağlama almakla uğraşan İngiltere, bunu başardıktan sonra Balkanlara daha fazla ağırlık verebildi. İngiltere, özellikle 1902 sonrası bölgede etkinliğini giderek daha fazla hissettirmeye başladı. İngiltere hükümetinin uyguladığı Balkan politikası, İngiliz kamuoyunda da etkisini gösterdi. İngiltere'de özellikle Makedonya bölgesindeki Hıristiyan halkın destekçisi olduklarını belirtmek için gösteriler düzenlendi. 1903'te Londra'da baskı grubu oluşturmak için Balkan Komitesi adında bir örgütlenme gerçekleştirildi ve Makedonya bölgesindeki derneklere destek olunduğu ifade edildi⁵.

1.1.2. Fransa

Fransa 1870'te Prusya karşısında uğradığı yenilgiyle kaybettiği itibarını elde edebilmekle uğraştığı için, 19. yüzyılda Balkanlara öncelik veremedi. Bu itibarı yeniden kazanabilmek için özellikle Akdeniz'de İngiltere karşısında gücünü dengede tutmaya çalışıyordu. Bu amaçla el attığı topraklar ise yine Osmanlı Devletine ait yerlerdi. Kuzey Afrika'da elde ettiği topraklarla, Avrupa güç dengesinde yerini sağlamlaştırdıktan sonra, 20. yüzyıl başında Fransa da İngiltere gibi Balkanları öncelikli dış politika konuları arasına kattı.

⁴ Allen Cunningham, *Collected Essays*, London 1993, s. 233.

⁵ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul 1995, s. 74.

Sömürgecilik ve emperyalizmden sonra 20. yüzyıl başında Avrupa tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlar bölgesindeki gelişmelerini en fazla etkileyen gelişme ulusçuluk akımı oldu. Fransız devrimi sonrasında toplumsal birliklerin bağlayıcı noktasında ulus bilinci önemli yer tutmaya başladı. Bir başka deyişle, Avrupa tarihinde ulusçuluk tarihsel olarak dinden sonra gelmiştir⁶. Ancak bununla beraber toplumu ayrı bir birlik olarak ifade eden ulus bilincinde din, 20. yüzyıl boyunca da etken olmaya devam etti. Çok etnik kökenli bir bölge olan Balkanlar'da toplumların ulus bilincinin yerleşmesinde de din etkisi kullanıldı. Aynı ulusların 19. yüzyıl ile beraber yavaş yavaş kendi ulusal kiliselerini kurmaya başladığı noktada, Avrupa devletlerinin destekleri unutulmamalıdır. Avrupa kamuoyu ve siyasî kadroları Balkanlarda yaratılmaya çalışılan devletlerin oluşturulmasında ulus ve din konularının tüm bölgenin siyasî yapısını değiştirebilecek oranda etkili olduklarını düşündükleri için Balkanlardaki halkların bu konulardaki isteklerine destek vermişlerdi. Böylece Avrupa devletleri bölgedeki çıkarlarını korumak için bulunmaz bir fırsat yakaladılar. Balkanlarda ağırlıklı Hıristiyan mezhebini oluşturan Ortodokslar üzerinde değil, daha az sayıda olsa da Katolik mezhebinde de benzer şekilde Avrupa desteği görülmektedir. Kısacası Fransa'nın Makedonya konusunda 19. yüzyıl sonundaki etkisi ulusçuluk akımının yayılmasıyla yaşandı. 20. yüzyıl başında ise, Balkanlar bölgesinin Fransa'nın öncelikli dış politikaları arasında yer almasıyla beraber, Fransa bu konuda da diğer Avrupa devletlerinin tâbi olduğu dengede yerini aldı.

1.1.3. Rusya

Asya ve Afrika'ya yönelen İngiltere ve Fransa'dan başka Rusya ve Avusturya-Macaristan, Balkanlar bölgesindeki ekonomik, siyasî ve stratejik çıkarları gereği 20. yüzyıl başında değişen dengelere göre durumlarını belirlediler. 19. yüzyılda Bulgaristan'ın bağımsızlığına destek veren Rusya ile bölgede belli bir güce erişen Bulgaristan arasındaki ilişkide 20. yüzyıl başında bazı gerginlikler yaşandı. Ancak bu gerginlik hiçbir zaman kopma noktasına gelmedi. Bu gerginliğe neden olan en önemli gelişme 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhâkı sırasında Bulgaristan'ın Rusya'ya danışmaması idi. 20. yüzyıl başında da devam eden iki taraf arasındaki bu durum, Balkanlar üzerinden dünya ticaretine açılmayı amaçlayan Rusya için bölgede güç kaybı anlamına geliyordu. 19. yüzyılda Pan-Ortodoks ve Pan-Slavizm politikalarının yardımıyla Bulgaristan'a yönelen Rusya, yukarıda anlatılan nedenden dolayı 20. yüzyıl başında Sırbistan'a yöneldi. 1903 tarihinde Sırbistan'daki yönetim

⁶ Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)", AÜSBFD, c 48, no 1-4 (Ocak-Aralık 1993), s. 109.

değişikliği de buna fırsat vermişti. Avusturya-Macaristan yanlısı Obrenoviç ailesinin yerine Kara Yorgi ailesi yönetimi ele geçince, Rusya Balkanlar bölgesindeki politikalarında bir destekçi daha bulmuş oldu. Ancak Rusya, bölgedeki gelişmelerde Bulgarlarla ortak hareket edebildiği sürece Bulgaristan ile de işbirliğine devam etti. Bulgaristan'da Rusya'ya gönderilen öğrenciler aracılığı ile düşünsel anlamda kendisine taraftar yetiştiren Rusya, bu iletişimi Bulgaristan içinde de devam ettirdi. Pan-Ortodoks ve Pan-Slavist akımların Bulgaristan'da güçlü kalabilmesi için maddi destekten de kaçınmadı. Özellikle Bulgar ordusuna maddi ve personel desteği ile bunu sağlamaya çalıştı. Ayrıca 20. yüzyıl başında Uzak Doğuda Japonya karşısında yaşadığı yenilgi de Rusya'yı Balkanlar bölgesindeki gücünü pekiştirmek için harekete geçirdi. Ancak daha 20. yüzyılın ilk çeyreği tamamlanmadan Rusya'da meydana gelen toplumsal ve siyasal değişimler, tüm dış politikasında olduğu gibi Balkanlar konusunda da, geçici de olsa bu ülkeyi yayılmacı olmaktan alıkoydu.

1.1.4. Avusturya-Macaristan

Beş asırdan fazla Osmanlı egemenliğinde kalan Balkanlar bölgesinin bir bölümü Osmanlı Devletinden önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun toprakları arasında yer alıyordu. Avusturya-Macaristan'ın da Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir yapıya sahip olması, 20. yüzyılda Balkanlarda Avusturya-Macaristan'ın işine yaramıştır denilebilir. Avusturya-Macaristan daha ziyâde tarihsel bağlara ve daha önemlisi ekonomik çıkarlarına dayanarak, bölgede özellikle Sırbistan ile ortak hareket edebilecek konumda idi. Ancak 19. yüzyıl sonundan itibaren önce ekonomik olarak⁷, 20. yüzyıl başından itibaren de siyasi olarak⁸ Avusturya-Macaristan ile Sırbistan'ın arası bozulmaya başladı. Bununla beraber Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan üzerinden güney-doğuya, Selânik'e, oradan Ege'ye açılma planı değişmediği için Sırbistan ile ilişkilerini tamamen koparamamıştır. Bu, her iki taraf için de gerekli idi. Aynı şekilde Sırbistan'ın da Makedonya'daki çıkarları için Avusturya-Macaristan'ın onayına veya desteğine ihtiyacı vardı. Ayrıca Selânik ve Üsküp'te yoğunlaşan ticarî etkinliği ve demiryolu projesi, Avusturya-Macaristan'ın bölgeye ağırlık vermesini zorunlu kılıyordu.

⁷ 1896 tarihinde yaşanan Domuz Sorunu, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan'ın arasının bozulmasının göstergelerinden birisidir. Bkz. M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966.

⁸ Obrenoviç ailesi tahttan inmiş, yerine Rusya yanlısı Kara Yorgi (Karageorgeviç) ailesi geçmiştir (1903) 19. yüzyıl başında ayrılıp kendi devletini kurmuş olan Sırbistan'da 20. yüzyıl başında siyasi istikrar henüz sağlanamamıştı. 1903 yılında taht kavgalarında galip gelip Obrenoviç ailesinin yerine geçmiş olan Kara Yorgi, Karadağ Prensinin kızı ile evlenerek Balkanlarda siyasi gücünü arttırmayı amaçlamıştır. Bkz. Miron Rezun, *Europe And War In The Balkans Toward A New Yugoslav Identity*, Westport 1995, s. 30.

20. yüzyılın ilk çeyreği, Makedonya sorununda Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanan olaylarla geçti. Avrupa devletlerinin ilgisini ve desteğini çekmek amacıyla Balkan devletleri tarafından arttırılan ayaklanmalar sonucu beklenen gerçekleşti. Ağustos 1903'te Manastır bölgesinde çıkarılan İinden ayaklanması sonrası imzalanan Mürzsteg Antlaşması ile Makedonya'da Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın etkisi ağırlıklı olarak hissedilmeye başlandı. Ancak Avusturya-Macaristan'ın rolü 1908'e kadar sürebildi. Bu tarihten sonra Makedonya konusunda Rusya ve İngiltere'nin öncülüğü başladı. 1908 Reval Antlaşması, İngiltere ve Rusya arasında imzalandıktan sonra, ancak 1900'lerden itibaren Balkan politikasına giderek ağırlık veren İngiltere, Makedonya sorununda etkin güç durumuna geldi.

Doğu sorununun bir parçası olan Makedonya sorunu ile Osmanlı Devleti toprakları üzerinde gerçekleştirilmek istenenler 20. yüzyıl başında henüz sonlandırılmamıştı. Balkan savaşları ve ardından yaşanan I. Dünya savaşı 1900'lerin başında Makedonya'da yaşanan paylaşım savaşının uzantısıdır. Bu nedenle Makedonya sorunu ne Osmanlı, ne Balkan, ne de Avrupa tarihinde tek başına ele alınacak bir konu değildir. Bunun Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimini gerçekleştiren Avrupa'nın emperyalist çevrelerince dünyayı paylaşma planlarının bir parçası olduğu unutulmamalıdır

1.2. BALKAN DEVLETLERİNİN GENEL DURUMU

Tarih boyunca toplumlar, kültürler ve siyasî bloklar arasında geçiş alanı özelliği taşıyan Balkanlar bölgesi, 19. yüzyıla gelindiğinde, tarihsel sürecini etkileyecek önemli bir değişim geçirmeye başladı. Dünya ekonomi ve ticaret yapısının kapitalizm ağırlıklı değişimi, bu yapıya uyum sağlayamayan ülkelerin zayıflamasına neden oldu. Bu değişime ayak uydurmakta zorluklar yaşayan ve sanayileşme alanında yatırım yapamamış olan Osmanlı Devleti, toprakları üzerinde bulunan bol miktardaki hammaddeden dolayı, sanayileşmiş-kapitalist Avrupa devletleri için oldukça çekici bir pazar değeri taşıyordu. Bu pazara ulaşmak için en elverişli yolun Balkanlardan geçmesi, bölgenin siyasî yapısına dışarıdan yapılacak müdahaleleri arttırmıştır. 19. yüzyıl ile hızlanan ulusçuluk akımının değerleri, çok etnik yapılı Balkanlar bölgesindeki halk üzerinde uygulanacak elverişli bir yöntem olarak kullanıldı. Elbette bölgenin iç dinamikleri de Balkanlardaki ayrılıkçı-ulusal hareketlenmeyi doğurmuşsa da bu süreçteki dış dinamiklerin rolü yadsınamayacak oranda etkili olmuştur. Bölgede hakim devletin zayıflaması, ekonomik yapılanmanın değişmeye başlaması, bununla birlikte devletlerin siyasal yapılarının değişmeye başlaması, 19. yüzyıldan başlayarak İmparatorluk içinde en çok Balkanlar bölgesini etkilemiştir. Çok uluslu imparatorluklar çağının sonlarına denk gelen bu dönem, doğal olarak etnik köken açısından oldukça karmaşık olan Balkanlar bölgesinde kayda değer değişime neden oldu. Coğrafi keşifler ve sanayi devrimi sonrası gelişen burjuva sınıfının oluşturmaya başladığı ulus devlet modeli bu bölgede kendisi için oldukça verimli bir çalışma alanı buldu. 19. yüzyıl başından itibaren Sırbistan ve Yunanistan ile başlayan, Osmanlı Devletinden ayrılıp bağımsız devletlerini kurma örneğini, geçen süreçte diğer Balkan devletleri izlediler⁹. Bu sürecin sonunda sıra Makedonya'ya geldi.

20. yüzyılın ilk on yılında Osmanlı Devletinin Balkanlar bölgesinde elinde kalan topraklar, bir dönem vilâyat-ı selâse olarak adlandırılan Selânik, Manastır ve Kosova'dan oluşan Makedonya bölgesi idi. Bu yıllar Osmanlı Devleti için, Balkanlar bölgesinde kendisini Avrupa ile bağlayan ve bir Avrupa devleti olarak nitelenmesini sağlayan son toprakların kontrolünü elinde tutma çabası ile geçti. Makedonya bölgesinin içerden ve dışardan destekli ayaklanmalarla geçen bir tarihsel süreçte olduğu göz önünde tutulacak olursa, zayıflamış olan Osmanlı Devletinin bu çabasında başarılı olmasının zorluğu anlaşılacaktır. Nitekim 1908 tarihinde Osmanlı Devletinin tüm toprakları yanı sıra özellikle Balkanlar bölgesinde egemenliğini ve otoritesini yeniden düzenleme fırsatı yakalayabileceği II. Meşrutiyet denemesi de bölgede sadece kısa süreli bir başarı sağladı. Bundan dört yıl gibi kısa bir süre sonra, 1912-1913 yıllarında Osmanlı Devletinin Makedonya bölgesini

⁹ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, İstanbul 1995, s. 278 Bkz H 3.

kaybetmesi ile sonuçlanan Balkan savaşları yaşandı. 20. yüzyılın ilk on yılını bu toprakları elinde tutma çabası harcıyarak geçiren Osmanlı Devleti, bunda başarılı olamadı ve iki üç yıl içerisinde bu topraklarını da Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan karşısında kaybetti. I. Balkan Savaşıyla bölgenin Osmanlı Devleti sınırlarından çıkmasından sonra yaşanan II. Balkan savaşı ile aynı bölge bu sefer Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşıldı. Kendi bağımsızlıklarını kazanmalarından itibaren yayılma amacı güden adı geçen Balkan devletleri, bir yüzyıl gibi bir süre içinde Büyük Sırbistan, Büyük Yunanistan ve Büyük Bulgaristan'ı yaratma amaçlarının önemli bir kısmına ulaşmış oldular.

1.2.1. Bulgaristan

19. yüzyıldan itibaren Makedonya sorununda etkin olan toplumlardan Bulgarların Osmanlı İmparatorluğundaki tarihi, 1396 tarihinde Yıldırım Bâyezîd'in bölgeyi fethine kadar uzanır. Osmanlı egemenliği altına giren Bulgarlar, Ortodoks mezhebine bağlı oldukları için tıpkı Yunan, Sırp, Eflak Ortodoksları gibi Yunan kilisesine tabi tutulmuşlardı. Buna rağmen Bulgarlar, bu kilise içinde yüzyıllarca kendi kimliklerini koruma mücadelesinden vazgeçemediler. Bunun için kullandıkları yöntem özellikle Slav dilini korumak oldu. 1767 tarihine kadar Ohri metropolitliğinde, eski Bulgarca olarak da adlandırılan Slav dilini korumayı başarabildiler. Ancak Patrikliğin de Yunan kimliğini yayma mücadelesi devam ettiği için, Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki kültürel ve dolayısıyla siyasi alanda varlık mücadelesi sürdü. Bu toplumlardan hangisi siyasî ve ekonomik olarak daha güçlü olmuşsa, Osmanlı Devletinden aldığı yetkileri kullanarak kendi kültürel kimliğini diğerlerinininkinden daha baskın duruma getirmeye çalıştı. 19. yüzyılda bu mücadeleye farklı bir boyut eklendi. Bulgarlar diğer Balkan halkları gibi, dinî yapının ulusal düşüncenin ve bilincin yerleştirilmesindeki önemini fark ettikleri için, kendi din adamlarına sahip olmak şartı ile farklı mezhebe geçmeyi bile düşünmüşlerdi. Bir grup Bulgar, Papa IX. Pie'ye kendilerine Bulgar papaz atanması garantisi verildiği takdirde, Katolikliği kabul etmeyi bile önerdiler¹⁰. Ancak buna rağmen Bulgarların çoğunluğu Ortodoks kilisesinin dinî kurallarına bağlı kalmaya devam etti. Ortodoks mezhebinde kalmaya devam etmekle beraber, 1870 tarihinde Padişah Abdülaziz'den aldıkları ferman ile kendi ulusal kiliselerini kurmayı başardılar. 19. yüzyıl sonunda kurulan ve Bulgar ulusal hareketine güç katan Ekzarhâne yine Ortodoks mezhebi kuralları içerisinde yapıldı.

¹⁰ Castellan, a g e., s. 326.

28 Şubat 1870 tarihli fermanla kurulan Ekzarhâne, Yunanistan'ın itirazına rağmen kurulmuştu¹¹. Edirne, Selânik, Kosova ve Manastır Patrikhâne'nin yanı sıra yeni kilisenin de yetki alanı olarak belirlendi. Böylece bölge iki kilise arasında paylaşılma mücadelesine sahne olmaya başladı. Ancak Osmanlı Devletine bağlılığının bir göstergesi olacağı düşünülerek Babiali, Ekzarh'ın makam yerinin İstanbul olmasını şart koştu. Ekzarh, Makedonya'da Floxina'ya kadar olan bölge için de yetki aldıysa da bunun uygulanması ancak birkaç yıl sürdü. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da desteklediği Ekzarhâne kurulması kararında Rusya Pan-Slavizm politikası gereği bu tutumu izledi. Fransa, Bulgar kilisesi fikrini Bulgarların Yunan Patrikhânesinin etkisinden kurtulunca Katolik kilisesinin etkisine¹² girme olasılığının artacağını düşündüğü için destekledi¹³. Osmanlı Devletinin uyguladığı ise denge politikası idi. Bir başka deyişle Balkan halkları arasında kilise birliğini önleyerek bölgede gücünü devam ettirmeyi amaçlıyordu¹⁴.

1870 tarihli fermanın sağladığı güç ile 19. yüzyılın sonlarında hız kazanan Bulgar ulusal hareketinin öncüleri, dîni eğitim ile ilgilenen gruplar arasından çıkmıştır. Rusya'nın Pan-Slav politikası gereği Balkanlarda açılmasına katkıda bulunduğu okullar ve desteklediği dernekler de Bulgar ulusal bilincinin oluşmasında etkin oldular. Bu kurumlarda yetişenlerin geneli aynı zamanda Rusya'da da eğitim almışlardı¹⁵. Bu kişilerin önceliği, Osmanlı egemenliğine son vermekten ziyade, Yunan kilisesinin Bulgar toplumunun kültürel mirası üzerindeki egemenliğini ortadan kaldırmak idi. Çünkü varlıkları üzerinde baskı olarak hissettikleri güç sadece Osmanlı yönetimi değil, aynı zamanda Yunan Patrikhânesi idi. Bunun yanı sıra gelişmekte olan zengin Bulgar tüccarlar, bölgelerinde Yunan okulları aracılığı ile Yunan kimliğinin Bulgar kimliği üzerindeki artan etkisinden duydukları rahatsızlığı, bölgelerinde din dışı okullar açarak gösterdiler. Açılan yeni okullar kilise dışı örgütlenme olduğu için Yunan kilisesinin ve hükümetinin bu okullar üzerinde kontrol yetkisi olamıyordu. Bu da Bulgarlar için Yunan kültürel egemenliğinin uygulaması dışında bir örgütlenme anlamına gelmiştir.

¹¹ Bulgarlar 1848'de Bâbüâlf'ye İstanbul'da bir papaz evi açmak için başvurduklarında bu isteklerinde başarı elde ettiler. 1870'de Ekzarhâne'nin kuruluşunda ilk Ekzarh, Vidin başpiskoposu Anthimos Efendi oldu. Ancak Patrikhâne'de toplanan dîni meclis, Ekzarhâne'yi tanımadı. Bkz. Gülnihal Bozkurt, "II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları", *OTAM*, S. 4, 1993, s. 101-102.

¹² Patrikhâne'nin Ekzarhâne'yi tanıması ancak II. Dünya Savaşı sonunda gerçekleşti. Bkz. İlber Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", *Türkiye Günlüğü*, S. 36, Eylül-Ekim 1995, s. 7.

¹³ 17. yüzyılda Katolik mezhebini Bulgarlar arasında yaymaya çalışan Bulgar papazlar aracılığı ile ilk olarak "Bulgarlık" bilinci yaratılmaya çalışıldı. Bkz. Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", s. 6.

¹⁴ Charles Norton Edgumple Eliot, *Turkey In Europe*, New York 1965, s. 261.

¹⁵ Rusya'nın desteği dışında, Papa'nın Bulgarlara kendi dillerinde ibâdet edebilecekleri kilise vaadinde bulunması, Pâdişâhın Bulgar Ekzarhanesi'ne ait fermanı çıkarmasında etkili olmuştur. Bkz. Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", s. 7.

¹⁵ Hugh Seton-Watson, *The Decline Of Imperial Russia 1855-1914*, Boulder 1985, s. 92-93.

Eğitim kurumlarından sonra basım işine de el atan Bulgarlar, bir yandan Bulgar dilini koruma, bir yandan da Bulgarlık bilincini yayma girişimine katkıda bulundular. Basmaya başladıkları gazete, dergi ve okul kitapları ile halk arasında ulusal bilinci güçlendirmeye çalıştılar. Kendilerinin Yunan olmadığını ve ayrı bir Bulgar kültürel kimliği olduğunu göstermeyi amaç edinmişlerdi. Bulgarların ulus bilincine ermesinde 1745 yılında Aynaroz'daki Hilandar Manastırında görev yapan Paisiy Hilendarski adlı papaz önemli rol oynamıştır. Bu bölgede Rum ve Sırp papazlara karşı yürüttüğü mücadeleden başka, **Slav Bulgar Tarihi** adlı eseri yazmıştır¹⁶. 19. yüzyıl başındaki bu gelişme devam etmiş ve ilk Bulgar matbaası açılmıştır.

19. yüzyıl başında Bulgar zenginlerinin desteğiyle gelişmeye başlayan ulus bilincinin bundan sonra din etkisiyle artırılmasına çalışıldı. Bulgar ulusal hareketinde önemli bir dayanak olan Bulgar kilisesinin 1870 tarihinde kurulmasından önce yaşananları, bu kurumun varlığına zemin hazırlamıştı. 1849 tarihinde Bulgarların girişimiyle, İstanbul kilisesinde Slav dilinin kullanılması hakkı elde edilmişti. Bundan 21 yıl sonra, Mart 1870 tarihinde Rusya'nın desteği ile Sultan Abdülaziz'den elde edilen fermana göre, Osmanlı Devletinde Yunan kilisesinden başka özerk bir Bulgar kilisesi kuruldu. Bu kilisenin başına getirilen kişi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki ve Güney Rusya'daki gibi dışarıda kalan Bulgarlar üzerinde yargı yetkisine sahip oldu. Kilisenin başına getirilen Bulgar dînî yetkilisi Ekzarh'ın, İmparatorluğun başkenti İstanbul'da kalması kararlaştırıldı¹⁷. Böylece kurulan yeni kilisenin de bağımsız değil yine Osmanlı Devleti kontrolünde ve yetki alanında olduğu vurgulandı. Elde edilen bu ayrıcalık ile Bulgar ayaklanmacıları, kendi ulusal kimliklerini belirginleştirmeye başladılar. Bu çabalara rağmen, Bulgarlar 19. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti karşısında bağımsızlıklarını kazanamamışlarsa da, bu amaçlarına yardımcı olacak önemli oranda Avrupa desteği elde ettiler. Avrupa kamuoyu, siyasî ve ekonomik çevreleri Bulgarların destekçileri olmuşlardı. Örneğin İngiltere'de Makedonya bölgesinde etkinlik gösteren derneklere destek vermek için 1903 tarihinde Londra'da bir baskı grubu oluşturuldu ve Balkan Komitesi adında bir örgütlenme faaliyete başladı¹⁸. Elde edilen bu destekler ile 20. yüzyılda eylemlerini arttıran Bulgarlar, 1908 yılında bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Yeşilköy Antlaşmasından sonra imzalanan Berlin Antlaşması Bulgarları hayal kırıklığına uğratmıştı. Yeşilköy Antlaşması ile Rusya, Bulgaristan'a yaşam şansı vererek Balkanlarda kendi hâkimiyet alanını genişletmek istemişti. Ancak diğer büyük devletler bunu engellemek için Berlin Antlaşması ile Yeşilköy'de Bulgaristan olarak kabul edilen toprakları üçe böldüler. Bunlardan birisi Osmanlı Devletine bağlı Bulgar Prenslığı, diğeri Doğu Rumeli

¹⁶ Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", s. 6

¹⁷ Castellan, a g e., s. 327.

¹⁸ Tokay, a g e., s. 74.

Vilâyeti, üçüncüsü Bulgarlarla ilgili diğer Balkan devletleri arasında sorun olan Makedonya bölgesi idi. 1878 sonrası Bulgaristan'ın iç ve dış politikasının ana çizgisi bu bölgenin yeniden birleştirilmesi ekseninde oldu. Bu hayal kırıklığı, kısa sürede yerini örgütlere ağırlık vermeye bırakınca, Bulgarların ana dış politikası Yeşilköy Bulgaristan'ını kurmak oldu. Dış politikanın iç politikaya yansımalarıyla kurulan kültür dernekleri ve silahlı örgütler bu amaca ulaşma konusunda etkinlik gösterdiler. Büyük Bulgaristan sınırları içinde kabul edilen topraklar arasında Osmanlı Devletinin Makedonya bölgesinin de bulunması, 19. yüzyıl boyunca bölgede yaşanacak eylemlerin sayısını ve çapını arttırmıştır. 19. yüzyıl boyunca devam eden bu eylemlerinde, özellikle Rusya'nın desteğini alan Bulgarlar, zaman zaman Rusya'dan ayrı hareket de ettiler. Yeşilköy'den beri Rusya'nın desteği ile ilerleme kaydeden Bulgarlar, 1885 tarihinde Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakı sırasında Rusya'nın onayını almadan hareket ettiler. Bu dönemde Rumeli'de birlik hareketi düzenlendi ve 1885 tarihinde Zachari Stojavan'ın başkanı olduğu Gizli Devrim Komitesi Philippopolis (Plovdiv)'te kuruldu. Bulgarlar tarafından kurulan örgütler, yaptıkları eylemlerle Osmanlı Devletinden yavaş yavaş ayrılmayı sağlayacak haklar elde etmişlerse de, 1912 tarihine kadar sınırları daha 1886 tarihinde Tophane Sözleşmesinde belirlenen alanda kalmıştı. 96.000 km²'lik bu alanda üç milyondan fazla nüfusu ile Balkanlardaki en büyük devlet olan Bulgaristan, Makedonya'daki örgüt eylemlerinde diğer devletlerden daha etkin olmuştu.

20. yüzyıl başında Rusya'nın Bulgaristan'a desteği, kendisini Bulgar politik yaşamında hissettiriyordu. Rusya politik yaşamındaki bolşevik-menşevik ayrımı, Bulgaristan'da Darlar ve Genişler olarak kendisini gösterdi. Örgüt eylemlerinde yöntem farklılığını ortaya koyan bu ayrıma göre Genişler, Bulgaristan'ın geleceğinde dış desteğe öncelik verirken, önce özerklik sonra bağımsızlık görüşünde idiler. Darlar ise dış desteğe sıcak bakmadıkları gibi, doğrudan bağımsızlık kazanmanın doğru olduğunu savunuyorlardı. 1890'ların sonunda Dar sosyalistlerin görüşünü savunan Bulgaristan İşçi Sosyal Demokrat Partisi kuruldu. Parti kurulduktan sonra özellikle öğrenciler harekette etkin rol aldılar. Propagandaları ruhani okullarda bile taraftar buluyordu. Okul öğrencilerinden başka gençliğin işçi ve köylü kesiminden de Partiye destek geldi. Parti yöneticileri, savundukları ideoloji etrafında birleşmeleri için dernekler aracılığıyla gençlerin örgütlenmelerine hız verdiler. 1896 yılında Pazarcık'ta kurulan Yunoşa adındaki gençlik derneği bu amaçla çalıştırıldı. Parti etrafında birleşen bu gençler Bulgaristan'daki yönetimin yanlışlıklarına eleştirel tavır sergilemişlerdi¹⁹.

Bulgarlar 20. yüzyılın ilk on yılında Büyük Bulgaristan içinde saydıkları Makedonya bölgesinden pay alamamış olsalar da, 1908 yılında bu yolda katkısı olacak başka

¹⁹ S. Todorova, vd, *Bulgaristan Devrimci Gençlik Hareketi Tarihi*, Ankara 1975, s. 15-20.

gelişmeleri yaşadılar. II. Meşrutiyet dönemi, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile vergi yükümlülüğü bağıını ortadan kaldıracak sürece zemin hazırladı. 22 Eylül 1908 tarihinde Timovo'da Bulgaristan'ın bağımsızlığı ilan edildi. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın sağladığı dış destek yanında, eylem yapan örgütlerin çabaları Bulgaristan bağımsızlığının iç desteğini hazırladı. Çünkü 19. yüzyıl boyunca bu örgütler silahlı eylemler yanı sıra, bölge halkı üzerinde Bulgar kimliğini oluşturmak için kilise ve okulları da kullanarak yoğun çaba harcamışlardı.

20. yüzyıl Bulgaristan açısından Makedonya sorununda "etkin Balkan devleti olma" dönemidir. Bulgarlar ve Bulgaristan yanlıları, kurulan okullar, kiliseler ve örgütler aracılığı ile Makedonya'da mümkün olduğunca geniş alanda Bulgar kimliğini yerleştirmeyi başardılar. 19. yüzyıla kadar Yunan Patrikhânesinin kültürel kimliği ve ekonomik baskısı altında Bulgar varlığının belirginleşmesi engellenmişti. Ancak 1870'de Bulgar Ekzarhânesi'nin kurulmasından sonra Bulgar tüccar, öğretmen ve din adamlarının desteği ile birlikte Bulgar eğitim işleri etkinlik kazanmaya başladı. 19. yüzyıl sonundan itibaren silahlı mücadeleye ağırlık veren Bulgarlar, son olarak İlinden ayaklanması ile Makedonya sorununun şekillenmesinde etkin güç olduklarını kanıtladılar.

1.2.2. Sırbistan

Osmanlı Devletinin 19. yüzyıldan itibaren Makedonya sorununda muhatap kaldığı diğer Balkan devleti Sırbistan idi. Sırların Osmanlı egemenliğinden kurtuluş sürecine kısaca değinecek olursak, benzer durumun Sırbistan'dan yüzyıl sonra Makedonya'da da uygulanmaya çalışıldığı görülecektir.

Daha 18. yüzyılda Osmanlı Devletinin Avusturya-Macaristan ile savaş döneminde bölgede güvenliği sağlamak için Sırları kullandığı bilinmektedir. Bu dönemde Sırp knezlere verilen güçler devlet eliyle arttırılmıştı. Hıristiyanların da içinde bulunduğu bölge halkına, silah taşıma ve düzeni sağlamak için milis kuvvetleri oluşturabilme hakkı tanındı²⁰. Bu uygulama o dönemde devletin bu bölgedeki asayişini sağlamak için başvurduğu bir yöntem olsa da, devletin otoritesi karşısında ayrılma eğiliminde olan bir gruba silahlı güç oluşturma fırsatı vermek, 19. yüzyıl boyunca yaşanan ve 20. yüzyılda devam eden ayaklanma ve devletten kopma sürecinde Sırlara büyük bir avantaj sağlamıştır²¹. Bunun dışında

²⁰ Castellan, a g e , s. 252.

²¹ Bu uygulama Manastır bölgesinde yürürlüğe sokulan Güvenlik Tüzüğü (Bkz Ek 4) uyarınca halka silah dağıtılması ile benzer niteliktedir. Aynı bölge halkı daha sonra silahlarını Osmanlı Devletine iade etmemiş ve bunları bağımsızlık savaşlarında, silahları aldıkları Osmanlı Devletine karşı kullanmışlardır. Bkz. Mucize Ünlü Sarı, *Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, (basılmamış YL tezi), danışman Y Doç Dr. M. Emin Yolalıcı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kendi sınırları içindeki Sırları askeri birliklerinde kullanması²² da ileride Sırların önce Osmanlı Devleti karşısında, daha sonra Makedonya bölgesinde diğer Balkan devletleri karşısında silahlı gücüne katkıda bulundu. 19. yüzyıl başında yaşanan Sırp ayaklanmasında görev alan Kara Yorgi, Avusturya-Macaristan'ın kurduğu birlikte yer alan bir askerdi.

Sırlar ayrı devletlerini kurduktan sonra, 20. yüzyıl boyunca da topraklarını genişletme amaçlarından vazgeçmediler²³. Önce Osmanlı Padişahına bağlı başlayan Sırların siyasî varlıkları²⁴, kendi iç çekişmeleri²⁵ nedeniyle bağımsızlık yolundaki çalışmalarını kısa bir süre kesintiye uğradı. 1830 Ekim'inde düzenlenen ve daha sonra eklemelerle sınırları 24.000 km²'den 37.000 km²'ye genişletilen Sırbistan, bundan böyle özerk bir prenslik oldu. Bu durum 1878 tarihine kadar devam etmiştir.

Sırp ulusçuluğunun 19. yüzyılda güçlenmeye başlaması, Almanya ve İtalya'nın ulusal birliklerini kurması ve güçlü devletler arasında yer almaları gerçeğinden destek bulmuştu. Böylece Sırların Duşan İmparatorluğu düşü de güç kazandı. Sırlar, Stephan Duşan dönemindeki Büyük Sırbistan sınırları içine giren Makedonya toprakları için, Osmanlı Devletinin bu dönemde yaşadığı savaşları fırsat olarak kullandılar. 1877 tarihinde yaşanan Osmanlı-Sırp savaşında kazandığı başarı karşısında Belgrat hükümeti, savaşa müdahalesinin ödülü olarak, Novi Pazar, Kosova, Makedonya'nın bir bölümü ve Tuna nehri üzerindeki Vidin limanını istedi. Ancak Yeşilköy Antlaşması ile Büyük Sırbistan düşü ağır darbe aldı. Ardından Berlin'de güçlü devletler uluslararası düzeyde, Sırbistan'ın tam bağımsızlığını ilan ettiler ve Niş, Vranja, Pirot ve Toplica bölgelerini kendilerine verdiler. Fakat Viyana'nın Bosna-Hersek üzerindeki planları, Sırbistan'ı bu yöne değil güneydoğuya, Makedonya ve Kosova'ya yöneltti. Viyana 1893 tarihinde onaylanan Viyana-Belgrat uzlaşması ile bu durumu destekledi. Bu, aynı zamanda Sırbistan'ın Avusturya koruması altına girdiği anlamına da gelir. 1882 tarihinden itibaren Avusturya'nın desteği ile Sırbistan krallığı ilan edildi ve I. Milan kral oldu. Böylece özerk prenslikten bağımsızlığa ve ardından krallığa giden süreçten sonra sıra Makedonya bölgesine geldi. Bunun için Sırbistan, 19. yüzyıl sonundan itibaren bu

²² Castellan, a.g.e., s. 250

²³ Sırların "Büyük Sırbistan"ı yaratma (Naçertanje) fikrinin temelinde, 14 yüzyıldaki Duşan İmparatorluğunu canlandırmak amacı vardı. Bunun için Karadağ, Bosna-Hersek ve denize açılacak alanları ele geçirmeyi istiyorlardı. Makedonya bölgesi de bu nedenle öneli idi. Bkz. Orhan Koloğlu, Avrupa'nın Kıskaçında Abdülhamid, İstanbul 1998, s. 232.

²⁴ 30 Kasım 1806 tarihinde Aziz André gecesinde Belgrad'ı ele geçiren Kara Yorgi kuvvetleri, toprağı ve başkenti olan bir Sırp devletini kurmuş oldular. Bkz. Castellan, a.g.e., s. 256.

²⁵ 3 Haziran 1817 tarihinde Miloş Obrenoviç'in önderliğinde gerçekleşen ayaklanmada Kara Yorgi öldürülmüş ve 19. ve 20. yüzyıllar boyunca Sırbistan tahtını kana bulayacak intikam hareketi başlamıştır. Bkz. Rezun, a.g.e., s. 30.

konuda kültürel, siyasî ve askerî çalışmalarına ağırlık verdi. Sırlar, Sırbistan için uygulanan yöntemi Makedonya için de uygulayarak bu bölgeyi elde edebileceklerini düşünüyorlardı.

Sırbistan bağımsızlık yolunda sürekli iç çekişmeye sahne olmuştur. Avusturya taraftarı liberaller ile Rusya taraftarı radikaller arasındaki çatışmalar taht kavgalarını da şekillendirmiştir. 19. yüzyıl sonunda seçimlerde oyların %80'i radikallerin eline geçince, Sırbistan yeniden Rusya'ya yöneldi. Bu yönelişe Avusturya'nın tepkisi Sırp ihracatını sınırlamak şeklinde oldu. Sırbistan ekonomisine ağır bir darbe vuran bu durum, kraliyet ailesi içindeki kavgayı yeniden arttırdı. Bu kavganın sonucu 28-29 Mayıs 1903 gecesi darbe yapıldı ve Obrenoviç ailesi tahttan indirildi. Rusya yanlısı I. Pierre, radikallerin desteği ile tahta çıktı. Böylece 20. yüzyıl başındaki Sırbistan mücadelesinde Rusya, Avusturya-Macaristan karşısında öne geçmiş oldu. Balkanlarda 20. yüzyıl boyunca yaşanan gelişmelerde bu denge belirleyici etkenler arasında bulunuyordu. Her ne kadar taht Rusya yanlısı tutum izlese de Avusturya-Macaristan da I. Pierre'in 1903 tarihinden 1921'e dek sürecektir olan krallığını tanıdı. İngiltere ise bu durumu daha geç kabul etti. Rusya'nın Japonya yenilgisinde bile Sırbistan'ın Rusya eğiliminin devam etmesi, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki bir başka sorunu gündeme getirdi. 1906 tarihinde Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında, Sırbistan'ın önemli gelir kaynakları arasında olan domuz ihracatı konusunda sorun yaşandı²⁶. Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a uyguladığı bu ekonomik darbe Fransa'nın işine yaradı. Macaristan'ın sağlık gerekçesini öne sürerek ithalatına yasak koyduğu Sırbistan'a ait domuzları Fransa, Selânik limanı aracılığı ile batıya geçirdi. Böylece Sırbistan ekonomik olarak zarar görmekten kurtulurken, Fransa Sırbistan'dan ekonomik çıkar elde etmek için zemin hazırlamış oldu. Bunun ardından 1907 tarihinde Sırbistan ordusuna Avusturya-Macaristan'ın Skoda markası yerine, Fransa'nın Schneider-Creusot marka topları alınmasına karar verildi. Bu yaşananlar Sırbistan'ın da artık devletler arası siyasî ve ekonomik dengelerde bir yer teşkil ettiğini gösterir. Büyük Duşan zamanındaki sınırlarına yeniden ulaşmak için Makedonya'ya yönelen Sırbistan, Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde bu durumu kullanmıştır.

²⁶ Anderson, a g e

1.2.3. Yunanistan

Balkanlarda yaşanan ayrılıkçı ulusal ayaklanmalar arasında Osmanlı Devletini en çok etkileyen Yunanistan'ın başlattığı hareket olmuştur. Bu durum, Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğundaki dîni, ekonomik, kültürel ve daha sonra siyasî konumundan kaynaklanmaktadır. Balkanların genel Hıristiyan nüfusu Ortodoks'tu ve bu kitle dîni olarak Yunanistan egemenliğindeki Ortodoks Fener Rum Patrikhânesine tâbi idi. Bu, Balkanların genel dil, din ve kültürel tablosunun şekillenmesinde etkin gücün Yunanistan olduğunu gösterir. 1839'da Gülhâne'de Tanzîmât Fermânı okunduktan sonra, zamanın Rum Patriği Sadrıâzam'a, "Nasıl yaptınız? Biz İmparatorluğun bir numaralı azınlığıydık. Şimdi bizi diğer azınlıklarla eşit hale getirdiniz²⁷." derken Yunan Patrikhânesi'nin diğer Balkan devletleri ve halkları üzerindeki üstünlüğünü kaybetmekte olduğunu farkında idi. Rum Patriğinin bu sözleri, Yunan din sınıfının Osmanlı Devletindeki millet sisteminin Rumlara sağladığı ayrıcalıkları kaybetmek istememesinden dolayı söylenmiştir. Ancak bununla beraber şu özellik gözden kaçırılmamalıdır: Tanzîmât Fermânı öncesi ulusçu ayaklanma taraftarlarına genelde destek vermeyi tercih etmeyen din sınıfına mensup kişiler, Tanzîmât sonrası ayrıcalıklarını kaybetmeye başlayınca bu sefer ayaklanmaları ve ayaklanmacıları desteklemeye ve cemaatlerini bu amaçla kışkırtmaya başladılar. Bunlar dışında, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren farklı cemiyetlerin de Rum Ortodokslar arasında Yunan kimliğinin baskın hale getirilmesi için çalıştığı bilinmektedir²⁸

Yunanistan da diğer Balkan devletleri gibi, Osmanlı Devleti karşısında siyasî ve ekonomik varlığını elde etmek için Avrupa desteğini kullanmışlardı. Bu durum, Avrupa devletlerinin de işine geliyordu. Bu amaçla Yunanistan'ın topraklarını genişletmesine destek oldular. Örneğin 1860'lı yıllarda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın onayı ile 2.000 km² ve iki yüz bin nüfuslu İyon Adaları Yunanistan krallığına katıldı. Böylece 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başında Osmanlı Devletini meşgul edecek, Büyük Yunanistan sınırları içinde kabul edilen toprakların Yunanistan'a katılması politikası²⁹ olan enosis için önemli bir başarı kazanılmış oldu. 1864 tarihindeki bu başarıya rağmen, 20. yüzyıl başında 1910 tarihine kadar Yunanistan'da siyasî iktidar istikrar kazanamamıştı. Bu süre içinde enosis planları içinde sadece İyon adaları, Teselya ve Güney Epir Yunanistan'a katılabildi. İşte bu nedenle 20. yüzyıl başında Yunanistan'ın asıl uğraşı Girit ve Makedonya bölgelerinde bu politikalarını

²⁷ Murat Belge, "Tarih Boyunca Fener Patrikhanesi", *Birikim*, Mart-Nisan 1995, S. 71-72, s. 162-164.

²⁸ Ortodoks Rumlar arasında ulusal kimlik bilincinin yerleştirilmesi için dernekler kuruluyordu. Bu derneklerin üyeleri aydınlar ve tüccarlardan oluşuyordu ve yerel okulların örgütlenmesine maddî destek sağlıyorlardı. Bkz Haris Eksertzoğlu, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912* (İstanbul, 2004), s. 1-3

²⁹ Zeki Arıkan, "1821 Ayvalık İsyanı" *Belleten*, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 572-573.

yaşama geçirmek oldu. Yunanistan, enosis planlarını gerçekleştirmek için her zaman savaş yöntemini kullanmamıştır. Bazen Osmanlı Devletinin uygulamaları bazı bölgelerin Yunanistan'ın eline geçmesine neden oldu. 1858 tarihli Osmanlı Arazi Kanunu böyle bir gelişmeyi Teselya'da yaratmıştır. Teselya bu kanun uygulamasından sonra, kapitalist gelişmelere yol açan bir çiftlik bölgesi olmuştur. 19. yüzyıl sonunda, Yunanlıların talepleri baskın olmaya başlayınca, bölgedeki Osmanlı arazi sahipleri, topraklarının Avrupa devletlerinin baskısı ile bir şekilde ellerinden alınmasındansa onları Yunanlılara satmayı tercih ettiler³⁰.

Yunanlıların Makedonya'da kullanmaya çalıştığı bir başka örnek Girit idi. 1866 tarihinde Girit meclisi enosisi onayladıktan sonra adadaki asayiş daha bozuldu. Osmanlı Devleti, yine reformlar aracılığı ile durumu düzeltebileceğini düşünerek, 1868 tarihinde Giritlilere ada yönetiminde Hıristiyanların görevlendirilmesini, resmi dilin Yunanca olmasını ve karma mahkemelerin kurulmasını öngören bir yasalar bütünü sundu. Bu örnek, Yunanlılara benzer yöntemlerle Büyük Yunanistan'ı yaratabileceklerini düşündürür. İşte 20. yüzyıl başında Makedonya'da Yunanlıların elde ettikleri, 19. yüzyıl boyunca uyguladıkları bu politikanın bir sonucudur. 1897 Osmanlı-Yunan savaşı enosisin Makedonya ayağı için başlatılmış bir savaştı. Yunanistan bu savaşta Osmanlı Devleti karşısında yenilgiye uğradı. Fakat yine de bu savaştan kârlı çıkan Yunanistan olmuştur diyebiliriz. 19. yüzyıl sonunda Türklere karşı Yunanlılar tarafından uygulanan haksızlıklar bu savaştan sonra da değişmedi. Bölgede yaşayan çok sayıda Müslüman mahkemelerde haksız muâmelelere tâbi tutuldular. Bu haksızlıklarla baş etmek kolay olmamıştır. Mahkemelerin yalnızca Çarşamba günleri çalıştırılması bile Müslümanların mahkemelerinin uzamasına neden oluyordu. Böylelikle bölgedeki Müslüman halk arasında yılgınlık yaratılmak istenmiştir. Bu olaylarla ilgili olarak Umûm Teselya Ahâlî-i İslâmiye nâmına Selânîk'te bulunan Ali Beyzâde Nâmîk Bey tarafından Hâriciye Nezâretine 13 Mayıs 1898 tarihinde çekilen telgrafnâmede Osmanlı askerlerinin Teselya'dan çekilmesiyle Yunanlılar karşısında Müslüman ahalinin can ve mal güvenliğinin tehlike altında kaldığı belirtilmişti³¹. Osmanlı Devleti savaş tazminatı olarak dört milyon Türk lirası aldı. Ancak bir başka gelişme Osmanlı Devletinin bölgedeki egemenliğine zarar verdi. Uluslararası bir mâli kontrol gündeme geldi. Ayrıca bazı İngiliz askerlerinin bu dönemde Girit adasında öldürülmüş olmaları, İngiltere başta olmak üzere büyük devletlerin Osmanlı Devletinin adayı boşaltmasını istemelerine neden oldu. Ancak bu gelişme de Yunanistan'da istikrarsızlığı gideremedi. 20. yüzyıl başında Makedonya hala Yunanistan'a

³⁰ Erkan Şenşekerci, *Siyasal Boyutlarıyla Türk-Yunan İlişkileri (1830-1952)* (basılmamış YL tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994; Castellan, a.g.e., s. 347.

³¹ Azmi Yıldırım, *Arşiv Belgelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında Rum Çetelerinin Türkler'e Karşı Faaliyetleri* (basılmamış YL tezi), danışman Prof. Dr. İlker Alp, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1998, s. 23.

dahil edilememiştir. Mart 1905 tarihinde Girit yöneticisi olarak Venizelos, halkı yeniden enosis'e çağırdı. Devam eden süreçte Ekim 1910 tarihinde Venizelos Atina'da iktidara geldi. Bundan sonra Balkan savaşları, Makedonya'nın önemli bir bölümünün Yunanistan'a katılmasıyla enosis için bir başka kazanımla sonuçlanmış oldu.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, Makedonya'da mücadele veren Balkan devletlerinin 19. yüzyıl başındaki amaçlarının ortak noktası Osmanlı Devletinden kurtulmaktı denilebilir³². Bunu başardıktan sonra 19. yüzyılın sonlarına doğru diğer aşamaya geçildi: Bölgede birbirlerine ve aynı zamanda bölgenin hâlâ hâkimi olan Osmanlı Devletine karşı üstünlük mücadelesi vermek. Bunun için seçilen bölge Makedonya idi. 20. yüzyılın ilk on yılı bu mücadele ile geçti. Balkanların kalbi olan Makedonya'daki Vardar ovasını elde etmek yarımadanın da kontrolünü ele geçirmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle ilgili Balkan devletleri bölge için savaş vermiştir³³. Makedonya sorununda taraflar siyasî ve ekonomik çıkarları doğrultusunda ulusal kültür politikaları yaratarak amaçlarını yalnızca silahlı eylemlerle değil aynı zamanda siyaset alanında da gerçekleştirmeye çalıştılar³⁴. Bununla birlikte savaştan vazgeçilmemiştir. Balkan savaşlarıyla bu mücadelede önemli oranda yol kat ettiler.

³² Misha Gleeney, *The Balkans: Nationalism, War And The Great Powers, 1804-1999*, New York 2000, s. 159.

³³ George B. Zotiades, *The Macedonian Controversy*, Thessaloniki 1961, s. 5.

³⁴ Theano S. Terkenli, "Macedonian Cultural And National Identity", *Reconstructing The Balkans A Geography Of The New Southeast Europe* (ed. Derek Hall, Darrich Danta), West Sussex 1996, s. 93.

1.3. MAKEDONYA'DA KURULAN ÖRGÜTLERİN ÖZELLİKLERİ VE EYLEMLERİ

1.3.1. Örgütlerin Genel Özellikleri

18. yüzyıldan itibaren yaşananlar göstermiştir ki Osmanlı Devleti, toprakları üzerindeki hâkimiyetini koruyamamaya başladığı zaman bölgede ayrılıkçı hareketlerde artış yaşandı. Bu ayrılıkçı hareketlerin destekçileri ve yöntemleri farklıydı. Ancak ortak noktaları, Avrupa devletlerinin Doğu Sorunu olarak adlandırılan paylaşımındaki çıkarlarının Osmanlı Devleti sınırları içindeki işbirlikçileri ve destekçileri olmalarıdır. Bir başka deyişle Osmanlı Devletine ait Balkanlar bölgesinde kontrolü elde etmeye çalışan Avrupa devletleri ile Osmanlı Devletinden ayrılıp kendi devletlerini kurmak isteyen bölgedeki Hıristiyan halkın çıkarları ortak bir noktada birleşmiştir: Osmanlı Devletinin bölgedeki hâkimiyetine son vermek. Bundan destek alan Avrupa devletleri, 19. yüzyıl boyunca Balkanlar bölgesinde, farklı halkların amaçlarına yönelik kurulan dernek ve örgütleri siyasi ve ekonomik olarak desteklediler. 19. yüzyıl başından itibaren Balkan halklarının ayrılıkçı ayaklanmaları döneminde kurulan bazı dernek ve örgütler, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesindeki paylaşımında da rol aldılar. Adı geçen grupların eylemcileri, amaçlarına 20. yüzyıl başında önemli oranda ulaştılar. Bu amaç, Balkanlar bölgesinde Osmanlı Devletinin elinde kalan son toprak bütünlüğünün, yani Makedonya bölgesinin paylaşımıydı. Paylaşım sürecinde taraflar arasında sorun çıkmışsa da, Osmanlı Devleti açısından önemli ve yıkıcı olan gelişme, Makedonya bölgesinin 20. yüzyılın ilk on yılı içinde elinden çıkacağı ihtimalinin kesinlik kazanmasıydı. 19. yüzyıldan itibaren yaşanan kopuş süreci, "bir İslâm imparatorluğundan birkaç Hıristiyan devletin yaratılması" olarak da değerlendirilebilir. Buna neden olan dayanak noktası, bu süreçte Hıristiyanlık unsurunun ağırlıklı olarak kullanılmış olmasıdır. Çünkü bölge halklarının ayrı birer ulus olarak örgütlenmelerini destekleyenlerin savunduğu fikir, yönetici Müslüman grubun ezdiği Hıristiyan halkı bu yönetimden kurtarmaktı. Ancak Hıristiyanlık Osmanlı topraklarının paylaşım planlarında amaç değil araç olarak kullanıldı. Eğer asıl amaç Hıristiyanlık olsaydı, birden fazla Hıristiyan devlet kurulmazdı. Bu nedenle, konu, yukarıda anlatılan Doğu Sorunu çerçevesinde ele alınmalıdır.

Berlin Antlaşması Balkanlar bölgesinde, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Hıristiyan unsurlara yeni haklar sunmuştu. Balkan halklarının Osmanlı Devletinden ayrılıp kendi devletlerini kurma çabalarında onları desteksiz bırakmayan Avrupa devletlerinin emperyalist çıkarları, Makedonya bölgesinde kurulan örgütlerin eylemlerini doğrudan etkiledi. Varlıklarını önemli oranda Avrupa devletlerine borçlu olan bu gruplar, eylemlerinde

onlardan tamamen bağımsız davranmadılar. İlgili Avrupa devletlerinin bölgedeki çıkarlarının da sözcüleri olarak davranmak durumunda kaldılar. Ancak 20. yüzyıl başına gelindiğinde halk desteği, ekonomik donanım ve siyasî çizgilerini güçlendirebilen bu örgütler, bir ölçüde eskiye göre Avrupa devletlerinin kontrolünden biraz daha bağımsız olarak nihai hedeflerine yöneldiler. Böylece sonucu Balkan savaşlarında belirlenecek olan paylaşım sürecine girildi.

Makedonya'daki çözüm arayışları farklı örgütlerin doğuşuna yol açtı. Makedonya İç Devrim Örgütü (MİDÖ), Yüksek Makedonya Komitesi (YMK), St. Sava ve Etniki Eterya. Bunlar farklı halkların Makedonya'daki çıkarlarını korumak amacı ile örgütlendiler. Makedonya İç Devrim Örgütü kendisini Makedonyalı olarak nitelendirenlerin, Yüksek Makedonya Komitesi Bulgaristan'ın, St. Sava Sırbistan'ın ve Etniki Eterya ise Yunanistan'ın bölgedeki çıkarlarını korumak amacı ile çalışıyorlardı. St. Sava ve Etniki Eterya'yı diğer iki örgüt ile kıyasladığımızda kendi içlerinde sorunun çözümü konusunda çok farklı fikirleri savunmadıklarını görürüz³⁵. Her ikisinin de amacı Makedonya'nın belirledikleri alanlarının kendi devletlerine dahil edilmesiydi. Fakat Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedonya Komitesi içinde sorunun çözümüne sunulan seçenekler ve bunları uygulamak için girişilen eylemler, yaşanan olayların şiddetini arttırdı. Örgütler içinde farklı çözüm önerileri ileride örgüt yapılarının çözülmesine neden olacak bölünmeleri de doğurdu

Sorunlar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşandığından çözümü bulmak ve uygulamak doğal olarak bu devletin yetkililerine düşüyordu. Fakat bu dönemin Osmanlı Devleti açısından önemli bir özelliği İmparatorluk içinde yaşanan milliyetçi sorunlarda Avrupa devletlerinin müdahalesi veya baskısı sonucu ıslahatların yapılmasıydı. Yani Osmanlı etken değil edilgen politikalar ile çözüme gitmeye çalıştığı için uzun vadede sonuçlar Osmanlı Devleti lehine gelişmedi. Balkanlar bölgesinde Osmanlı Devletine tabi olup da 19. yüzyıl başından itibaren ayrılarak kendi devletlerini kuranların eylemlerine benzer hareketler aynı yüzyıl sonunda Makedonya'da yaşandı.

Varolan Osmanlı yapısı içinde bölgenin politik, sosyal ve ekonomik durumunu ıslahat yolu ile iyileştirip İmparatorluk yapısının bölgede devamını sağlamak, Makedonya'nın özerkliği, bağımsızlığı³⁶, Bulgaristan'a ilhâkı, kurulacak Güney Slav Federasyonuna bağlanması³⁷ ve Makedonya topraklarının Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşılması³⁸ seçenekleri Makedonya sorununda taraflarca sunulan çözüm yolları arasındaydı.

³⁵ Leften Stavros Stavrianos, *The Balkans 1815-1914*, New York 1963, s. 98

³⁶ Fikret Adanır, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya", *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* (der. Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher), İstanbul 1995, s. 42-43, 46-47.

³⁷ Stavrianos, a.g.e., s. 98-99; Adanır, a.g.m., s. 43, 47.

³⁸ *Macedonia Documents and Material*, Sofia 1978, s. 456

Makedonya bölgesinde etkinlik gösteren örgütler 1878 sonrası yapılanmaya başladılar. Berlin Antlaşması sonrası Balkanlar'da kurulan ulusal amaçlı örgütlerden biri Kiril Metodis (Cyril ve Methodius) Topluluğu'ydu. 1884 yılında kurulan örgüt kültürel amaçlı görünse de çalışmalarından Makedonya'daki Slavları eğitip onlara Bulgar çıkarlarını korumalarını sağlayacak fikirler aşlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Sırlar da aynı amaçla 1896 yılında kendi örgütleri olan St. Sava'yı Makedonya bölgesinde kullanmaya başladılar. Yunanlılar ise Etniki Eteryay örgütünü Makedonya'daki amaçlarında kullanmak için yeniden organize ettiler³⁹.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesinde yaşananlar, 19. yüzyılda Balkanlarda yaşanan ulusal-ayrılıkçı-bağımsızlık savaşlarından ayrı düşünülemez. Bu hareketler ve liderleri açısından önemli benzerlikler bulunmaktadır. 19. yüzyılda Balkanlarda yaşanan ulusal hareketlerin liderleri açısından ortak bir yön vardı: Bu liderler Hıristiyan toplumunun önde gelenleriydi. Romanya'da toprak sahipleri, Yunanistan'da tüccar veya kasaba ileri gelenleri ulusal hareketlerin önderleri arasında yer alıyorlardı. Bu liderlerin ortak yanı Batı kültürü ile eğitim almış olmaları veya ticaret amacıyla bu bölge ile ilişki içinde olmaları idi. Fakat Sırbistan ve Bulgaristan farklılık göstermiştir. Buralarda yerel aristokrasi veya geniş bir tüccar sınıfı olmadığı için politik gücü elinde bulunduranlar orta sınıftandı. Bunlar tüccarlardan, aydınlardan, iyi durumdaki toprak sahiplerinden oluşuyordu⁴⁰.

Makedonya'da devrimci örgütlerinin lider kadrolarında da benzerlikler vardı. Bu kişiler genellikle aydınlar, öğretmenler, askerî okul öğrencileri⁴¹, kentli küçük burjuvazi⁴² arasından çıkıyordu. Fikir aşamasından sonra hızla gelişen ve taraftarlarını arttıran bu hareketin eylemleri sırasındaki destekçileri toplumun yalnızca bir kesimiyle sınırlı değildi. Ortak amaçlarının yaşadıkları toprakların, yabancı dedikleri Osmanlı Devleti'nin kontrolünden kurtarılması olduğunu savunan bu insanlar sadece eşkıya veya asker değildi, rahip, çiftçi, öğrenci ve öğretmenler de aynı amaçla harekete destek verenler arasında yer aldılar. Güvenliği sağlayamayan Osmanlı Devleti, bölge üzerindeki hakimiyetini yitirdikçe yerel örgütlenmeler de destekçilerinin sayısını arttırıyorlardı. Ancak bunun yanında özellikle köylülerden oluşan haydut çeteleri vardı. Bunlar kanunlarla başı dertte olan, yasa dışı yaşayan, dağa çıkmış insanlardı. Genellikle kendileri ve yakınlarının yaşadıkları yerlerin yakınlarında eşkıyalık yapıyorlardı. Bunlardan bazılarını zenginden alıp fakire veren Robin

³⁹ Barbara Jelavich, *The Establishment of The Balkan National States 1804-1920*, Seattle 1986, s. 211.

⁴⁰ Stavrianos, a g e., s. 59

⁴¹ Duncan Mc Vicer Perry, *The Macedonian Cause: A Critical History of The Macedonian Revolutionary Organization, 1893-1903*, London 1988, s. 35-37

⁴² Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II Meşrutiyet", *Birikim*, c 2, S. 9, Kasım 1995, s. 15

Hood benzetmesini yapanlar da var⁴³. Ancak bölgedeki olayların genelini değerlendirmek için bu fazla iyimser bir benzetme olur. Çünkü eylemlerin asıl amacı Osmanlı Devletinden ayrılmak olarak belirleniyordu.

Bulgarlar bu örgütlenmelerde daha etkin olsalar da özellikle Berlin Antlaşması'nın hemen sonrasında kurulan bazı örgütler uzun süreli olamadılar. Öğrenciler ve aydınlardan oluşan bu topluluklardan birisi 1891 yılında Sofya'da kurulan Genç Makedonya Edebiyat Topluluğu (The Young Macedonian Literary Society - Mladato Makedonsko Knizhnavno Druzhesto)'dur. 1891 yılında Sofya'da kurulan Genç Makedonya Edebiyat Topluluğu, Bulgaristan başbakanı Stambulov tarafından eşkıya olarak kabul edilip kapatılmıştı⁴⁴. Bu tür topluluklarda ileride Makedonya mücadelelerinde yer alacak kişiler de görev aldı. Bulgar hükümeti tarafından onaylanmamış olan örgütte bulunan birçok insan, Makedonya olaylarındaki iki önemli örgütün liderleri oldular. Bu sürecin ardından Makedonya mücadelelerinde etkin olacak örgütlerden ilki ancak 1893 yılında kuruldu. Makedonya İç Devrim Örgütü (The Internal Macedonian Revolutionary Organisation)⁴⁵ Makedonya bölgesinde kurulmuş olduğu için İç Örgüt olarak da adlandırılır. Bölge sınırları içinde kurulmuş ve bu bölge için çalışmayı amaç olarak belirlemiştir⁴⁶. İkinci örgüt 1895 yılında Sofya'da kurulan Yüksek Makedonya Komitesi (The Macedonian Supreme Committee) olmuştur. Supremistler, Yüksekçiler veya Makedonya'nın coğrafi sınırları dışında kurulduğu için Dış Örgüt olarak da adlandırılır⁴⁷. Makedonya İç Devrim Örgütü ile ayrıldığı önemli noktalar vardı. MİDÖ Makedonya'yı Makedonyahlar olarak nitelendirilen insanlar için isterken, YMK aynı bölgenin Bulgaristan ile birleşmesini amaçlıyordu. Bu yüzden ortak hareket ettikleri zamanlar olsa da farklı, kimi zaman ise karşıt iki grup oldular.

Kısacası 1890-1897 yılları arasında örgütlenmelerini tamamlayıp, 1897 tarihinden itibaren silahlı eylemlere başlayan bu örgütlerden özellikle Yüksek Makedonya Komitesi ve Makedonya İç Devrim Örgütü, 20. yüzyılda Makedonya için mücadele veren diğer örgütlerden daha etkin oldular. Bu gruplar tarafından gerçekleştirilen eylemler Makedonya tarihini doğrudan etkilediler. 1902 tarihinde Cumâ-i Bâlâ'da gerçekleştirilen ve ardından 1903 Ağustosunda yaşanan İinden ayaklanması, 20. yüzyıl başında Makedonya sorununun çizgisini etkileyecek çapta büyük eylemlerdi. Bu eylemler tüm Makedonya bölgesi halkının desteğini alamamış olsa da sonuçları tüm bölge halkının geleceğini ilgilendiren gelişmeleri doğurdu. Osmanlı Devleti ayaklanmaları kısa sürede bastırdı. Ancak olayları bahane olarak kullanan Avrupa devletlerinin baskıları ile çıkarılan reformlar Osmanlı

⁴³ Perry, a.g.e., s.48

⁴⁴ Perry, a.g.e., s. 35-36

⁴⁵ Stavrianos, a.g.e., s. 98.

⁴⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler c. 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul 1988, s. 511.

⁴⁷ Jelavich, a.g.e., s. 211

Devletin bu ayaklanmacılar karşısında gücünü iyice sınırladı. Yakalanan veya dağa çıkan örgüt elemanları, ilan edilmek zorunda kalınan genel af ile serbest kalınca, eskisinden daha güçlü olarak Osmanlı Devletinin karşısında yer aldılar. Bu durum devletin itibarını olduğu kadar güvenliğini de olumsuz yönde etkiledi. Böylesi önemli bir olayda yine bu örgütleri koruyanlar, Doğu Sorunu çerçevesinde olaya yön vermek isteyen Avrupa devletleri idi.

Makedonya bölgesinde 19. yüzyılın sonunda başlayan olaylar örgütlü bir yapı çerçevesinde gerçekleşti. Bölgede bir ulusal taban bulabilmiş olan farklı örgütler dernek, topluluk, komite (komita) veya çete şeklinde yapılandırıldılar. Dernek veya topluluklar olayların propaganda ve söylem kısmında yer aldı ve kültürel faaliyetlere ağırlık verdiler. Dernek veya toplulukların yaptıkları Makedonya'da yaşayan ve kendilerinden saydıkları insanlara dil, din, etnik köken gibi konularda kendi fikirlerini aşilayarak bu insanlara ayrı bir milliyetleri olduğunu anlatmak ve dolayısı ile Balkanlarda milliyetçilik savaşında yerlerini belirlemeye çalışmaktı. 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında Makedonya olaylarındaki eylemli mücadele ise komita ve çeteler tarafından yürütüldü. Bunlardan komita daha çok işin planlayıcısı konumunda yer alıyordu. Bir başka deyişle eylemlerin beyin takımını komitacılar, eylem takımını ise çeteciler oluşturuyordu. Dolayısıyla komite daha az sayıda ve fikir adamlarından oluşan organ iken, çete daha yaygın ve daha çok sayıda kişiden oluşan eylem birimiydi⁴⁸. Komita ve çete faaliyetleri Balkanlar'daki ayaklanmalarda önemli bir yöntem hatta simgeydi.

Makedonya olayları Balkanlarda Osmanlı Devletine karşı 19. yüzyılda verilen bağımsızlık mücadelelerinin sonucusudur⁴⁹. Bu mücadelede Balkan halklarının bu süreci yalnızca kendi iç dinamikleriyle başlattıklarını söylemek yanlış olur. 19. yüzyılda Osmanlı Devletinin tam bağımsız olmadığı ve emperyalist devletlerin politikalarına maruz kaldığı düşünülecek olursa, Makedonya olaylarında Avrupa devletlerinin de müdâhil olduğu daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. Bu özellik Makedonya sorununda yer alan örgütlerin yapılarını ve eylemlerini de etkilemekteydi.

Makedonya sorununda diğerlerinden daha etkin bir örgütlenme yapısı içinde olan Bulgarlar arasında soruna ağırlıklı olarak sol görüş açısı ile yaklaşıyordu. Bu akım içinde Dar sosyalistler ve Geniş sosyalistler temel iki grubu oluşturmaktaydı. Dar sosyalistler Sosyal Demokrat Bulgar İşçi Partisi etrafında toplanmış iken, Geniş sosyalistler Bulgar Sosyal Demokrat Partisi etrafında toplanmışlardı⁵⁰. Dar'lar Geniş'lere göre siyasi yelpâzenin daha solunda yer alıyordu. Dar'lar dışı daha kapalı, Geniş'ler ise daha oportünist idiler. Dar'lar Makedonya sorununun genel bir halk ayaklanması ile çözümünü savunurken

⁴⁸ Tunaya, a.g.e., s. 509

⁴⁹ Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahofun Anılarında II. Meşrutiyet" s. 14

⁵⁰ Adanır, a.g.m., s. 17.

Geniş'ler milliyetçi akımlara daha ılımlı bakıyorlar ve hatta yabancı devletlerle veya gruplarla işbirliğine girmekten çekinmiyorlardı.

Makedonya sorununda yer alan iki önemli örgüt (MİDÖ ve YMK) siyasî yapılanmalarını sağlamlaştırmak için 1895 yılından 1903 İlinden ayaklanmasına kadar toplam 12 kongre topladılar. Bunlar ağırlıklı olarak Dış Örgüt yani Yüksek Makedonya Komitesi tarafından düzenlendi. Kongrelerde Makedonya İç Devrim Örgütü ile de bağlantı kuruldu. Bunun yanında diğer Makedonya örgütleri de toplantılara çağrıldı. Bu toplantılardan anlaşıldığına göre amaç Makedonya'nın "kurtuluşu" olarak ifade ediliyordu. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi her grup kurtuluştan aynı şeyi anlamadığı için sorun giderek karmaşık bir hal aldı. Bu amaca ulaşmak için savunulan yollar da aynı değildi. Hatta aynı örgüt içinde örneğin Yüksek Makedonya Komitesi içinde bile aynı anda farklı fikirler, şiddet yanlısı, şiddet karşıtı, yasal ve yasal olmayan yollar savunuluyordu⁵¹.

Kongrelerde birebir örgüt elemanları ile iletişim kuruluyordu. Halkı örgütlerin amaçları etrafında toplamak için farklı yöntemlere ihtiyaç vardı. Makedonya'da ulusal akımların amacına yönelik en uygun yerler, okullar ve kiliselerdi⁵². Yeni fikirlerle eğitime en uygun yaştaki ve kapasitedeki insanların okul çağındaki insanlar arasında bulunması, okulların ulusçu hareketler için değerini arttırıyordu⁵³. Bir Fransız konsolosun birkaç milyon franga tüm Makedonya'yı Fransızlaştırabileceğini söylemesi, okul kurumunun Batı Avrupa'da uygulandığı gibi Balkanlar'da da ulusçu akımlarda çekirdek görevi görebileceğini göstermiştir. Aynı Fransız konsolos okullar kurarak bölgedeki çocuklara tüm Makedonyalıların 12. yüzyılda Selanik'i alan Fransız haçlılarının torunları olduğunu öğretmesinin yeteceğini savunmuştu⁵⁴. Kilise ise bu çağda insanların bir kimlik altında toplanmasını sağlayan ve propaganda yapmaya elverişli yerler olduğu için halkı ortak bir ideoloji etrafında birleştirmek amacına uygun bir kurumdu. Bu özelliği ile Makedonya olayları bir yönü ile "okullar ve kiliseler" veya "eğitim ve din" savaşı diye de tanımlanır⁵⁵.

Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedonya Komitesinin bazı konularda aynı görüşü savundukları olmuştur. Fakat her biri, kendisini konunun asıl tarafı olarak görüyordu. Bu nedenle, Makedonya İç Devrim Örgütü kendisini Yüksek Makedonya Komitesinden bağımsız ilan ediyordu. Yüksek Makedonya Komitesi ise kendisini Makedonya İç Devrim Örgütünden ve hatta tüm Makedonya örgütlerinden daha üstün kabul ediyordu.

⁵¹ Anderson, a.g.e., s. 270-271; Ömer Turan, *The Turkish Minority In Bulgaria (1878-1908)* (doktora tezi), Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 1993, s. 87; Perry, a.g.e., s. 63; Stavrianos, a.g.e., s. 99; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1860-1908)*, İstanbul 1994, s. 419-422.

⁵² Ferdinand Schevill, *History Of The Balkan Peninsula From The Earliest Times To The Present Day*, New York 1966, s. 434.

⁵³ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1979, s. 83.

⁵⁴ William Milligan Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı: Balkanlar*, İstanbul 1987, s. 172-173.

⁵⁵ Herkül Millas, "Jön Türkler Ve Makedonya (1908-1912)", *Tarih ve Toplum*, Mart 1994, s. 62-63.

Yüksek Makedonya Komitesi'nin kendisini tüm Makedonya komiteleri arasında eşitler arasında birinci (primus inter pares) ilan etmiş olması diğerlerinin, özellikle Makedonya İç Devrim Örgütü'nün bunu kabul ettiği anlamına gelmez. İkinci Makedonya Kongresinden sonra General Nikolaev Makedonya İç Devrim Örgütünden Yüksek Makedonya Komitesini desteklemesini ve aynı zamanda Yüksek Makedonya Komitesini lider olarak görmesini istediye de olumlu bir sonuç alamadı. Gotche Delchev'in Makedonya İç Devrim Örgütü için örgüt bağımsızlığının önemli olduğunu belirterek teklifi reddetmesi, Makedonya İç Devrim Örgütü'nün Yüksek Makedonya Komitesini kendisinden üstün görmediğini ortaya koymaktadır⁵⁶.

Bölgenin jeopolitik konumu, bölge halkının ekonomik, sosyal ve kültürel durumları ve İmparatorluğun içinde bulunduğu genel çöküntü, bölgede ulusçuluk hareketlerinin ve dolayısı ile komita faaliyetlerinin artmasına zemin hazırlamıştır. Bölgede yaşayan Bulgar, Yunan, Sırp ve Romenler bu komite faaliyetlerine katılan taraftılar. Bunlar arasında en etkin grubu Bulgarlar oluşturuyordu Yunanistan'ın 1890'lara gelirken bölgede etkisiz kalışının nedenlerinden birisi Teselya'nın Yunanistan'a katılması için verilen uğraşı ve Girit sorunu idi. Sırbistan 1875'e kadar Bosna-Hersek sorunu ile meşguldü. Romanya'nın coğrafi konumundan dolayı Makedonya'ya olan uzaklığı⁵⁷, bölgede diğer milletler kadar ırkdaşı olmaması⁵⁸ onu bölge ile ilgili olaylarda daha pasif kılıyordu. Sonuçta bölgede çete faaliyetlerinde en etkili unsurun Bulgarlar olduğunu görürüz. Bulgarlar Yeşilköy Antlaşmasının iptali anlamına gelen Berlin Antlaşmasından sonra ellerinden alınan kazanımlarını geri elde edebilmek için uğraşıyorlardı. Büyük Bulgaristan'ı tekrar yaratmak amacındaydılar. Daha Berlin Kongresinden hemen sonra Bulgaristan'da yaşayan Makedonya göçmenleri veya bunları destekleyen Bulgarlar tarafından yine Bulgaristan'da bazı gruplar oluşturulmaya başlanmıştı. Bu gruplar Berlin kararlarının iptâlini, eğer bunda başarılı olamazlarsa en azından Berlin Antlaşması'nın 23 maddesi gereğince Makedonya için özerklik sağlamayı amaçlıyorlardı⁵⁹. Adı geçen madde Girit Anayasasından esinlenerek hazırlanmıştı. Buna göre Osmanlı hükümeti Balkanlarda yaşayan halkların durumunu iyileştirmek için 1868 tarihli Girit Anayasası benzeri bir uygulamayı yürürlüğe koymakla yükümlü kılınmıştı⁶⁰. 1885 yılında Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhâkı Bulgarların bu örnekten aldıkları güçle atılan bir adım olarak değerlendirilmelidir. Böylece Bulgaristan coğrafi alanını genişletmişti.

⁵⁶ Perry, a.g.e., s. 52-54.

⁵⁷ Castellan, a.g.e., s. 368

⁵⁸ Bölgeye ait farklı nüfus sayım sonuçları birbirini tam olarak tutan sonuçlar vermese de Roman kökenlilerin sayısının diğer etnik unsurlarinkinden daha az olduğu bu verilerde görülen ortak sonuçtur. Bkz. Tokay, a.g.e., s. 189

⁵⁹ Perry, a.g.e., s. 35; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri* cilt 1, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Ankara 1953, s. 413 Bkz Ek 2.

⁶⁰ Tokay, a.g.e., s. 25; Schevill, a.g.e., s. 424

Daha 1870 yılında kendilerini Yunan Ortodoks kilisesinin kültürel kontrolünden kurtarma anlamına gelen Bulgar Kilisesi Ekzarhâne'yi kurma hakkını Osmanlı Pâdişahı'nın fermanı ile elde etmişlerdi. Bu, onların Osmanlı yönetiminde ayrı bir millet statüsü elde edebilmelerinde önemli bir ayrıcalıktı. Çünkü Yunan kilisesine giden bir kişi yüzyıllarca Yunan kabul edilmişti. Fakat ancak Yunan Patrikhânesinden ayrı bir Bulgar kilisesinin kurulmasından sonra Bulgarlar milliyetlerini belirtme ayrıcalığını⁶⁰, dolayısıyla da Makedonya olaylarında önemli bir güç elde ettiler. Çünkü kiliseler Makedonya mücadelelerinde önemli merkezlerdi. Ayrıca Balkanlarda Pan-Slavizm politikasını uygulayan Rusya faktörünün de Bulgarlar için avantajını göz ardı edemeyiz. Rusya'nın Balkanlar'da yayılabilmek için uygulamış olduğu Pan-Slavizm politikası da Pan-Ortodoks politikası gibi Bulgarların işine yarıyordu. Rusya gibi güçlü ve Osmanlı Devletinin paylaşımı sürecinde etkili olan bir devletin desteğini almak, dolaylı olarak Bulgarları da bölgedeki gelişmelerde söz sahibi yapıyordu.

Tüm bu etnik grupların Makedonya'daki komite faaliyetleri karşısında muhatap olmak zorunda kalan taraf Osmanlı Devletiydi. Gerek ordusu, gerek ekonomisi zor durumda olan bir devlet için böyle bir sorunla uğraşmak hem parasal, hem de insan kaynağı açısından güçtü. Çünkü Osmanlı ordusu'nun önemli miktarda askeri, çıkan ayaklanmaları bastırmak için Makedonya'ya gönderilmek zorunda kalınıyordu. Bu zorunluluklar ise zaten çökmekte olan Osmanlı ekonomisine yeni yük anlamına gelmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin çöküşü, bölgede otorite boşluğu yarattığı için asayiş bozukluğuna neden oldu. Bu boşluktan dolayı çetelerin eylemleri daha kolaylaştı. Devlet otoritesinin sağlayamadığı asayişi bu çeteler kendi koydukları kurallara göre sağlamaya çalışıyordu. Ancak unutulmaması gereken konu, asayişten kast edilen Devletin kast ettiği ile aynı şey değildi. Çeteler kendilerine uygun şartları sağlamaya çalışıyorlardı. Bölgede tek bir çete olmadığından dolayı da kargaşa artıyordu.

Çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin uğraşmak zorunda kaldığı Makedonya sorununda bölgede yaşayan halklardan başka Avrupa devletleri de etkili rol oynadılar. Çokuluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmaya başlamasıyla beraber, toprakları üzerinde ulus devletlerin kurulması⁶¹ ve bu toprakların paylaşımı anlamına gelen Doğu Sorunu'nun bir parçası olarak görülen Makedonya Sorununda, her bir Avrupa devleti uluslararası denge politikalarına göre belirledikleri çıkarlarına göre bu etnik gruplara arka çıkıyorlardı. Maddî destek vererek veya Osmanlı hükümetini bölgedeki Hıristiyan halk için reform yapmaya zorlayarak, Makedonya sorununu kendi lehlerine çözmeye çalışıyorlardı.

⁶⁰ Adanır, a.g.m., s. 41.

⁶¹ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler Ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İstanbul 1995, s. 7.

1903 öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya'da karşılaştığı sorunlarda karşı karşıya kaldığı Avrupa devletleri ağırlıklı olarak Avusturya-Macaristan ve Rusya olmuştur. İki devlet Balkanlar'da olup bitenlerle doğrudan ilgileniyorlardı. Coğrafi konumları ve yönetim yapıları gereği konuya özel önem veriyorlardı. Her iki devlet de imparatorluk yapısına sahipti. Osmanlı Devleti üzerindeki amaçlarını milliyetçilik ve emperyalizmin etkisi ile gerçekleştirmeye çalıştılar. Fakat aynı etkilere kendileri de maruz idiler. Özellikle Avusturya-Macaristan bu konuda Osmanlı Devleti ile aynı şekilde etkilenmiştir. Çünkü kendisi de çokuluslu bir imparatorluk idi. İngiltere ve Fransa ise Balkanlar'dan ziyâde deniz aşırı sömürge faaliyetleri ile meşgul oldukları için, 1903 öncesi Balkanlar'da Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi doğrudan müdâhil olmadılar, sadece çıkarlarının zarar görmemesi için dolaylı olarak kontrolü ellerinden kaçırmamaya çalıştılar.

1.3.2. Örgütlerin Güçlenmesine Neden Olan Özellikler Ve Gerçekleştirdikleri Eylemler

Makedonya'da 1890'lı yıllarda yaşanan huzursuzluklarda 1870'li yıllarda ortaya çıkan iç siyasî ve ekonomik bunalımlar da etkili oldu. 1870'li yıllarda Anadolu'daki kuraklık ve sel, kıtlık ve kentlere göçü beraberinde getirdi. Ayrıca çok sayıda köylü güvenlik amacıyla kasabalara yerleşmeye başladı⁶² böylece, henüz kent veya kasabada geçimini sağlayacak bir üretim şekli yeterince sağlanamadığından, temel geçim kaynağı topraktan elde ettiği ürüne dayanan köylünün geçim sıkıntısı ağırlaştı. Artan vergi yükü de buna eklenince halkın huzursuzluğu iyice arttı. Bunun yanında artık Osmanlı Devleti de dışarıdan borç bulmakta zorluk çekiyordu. Anadolu'da yaşanan bu süreci birebir yaşamayan Makedonya bölgesi için zor olan, Anadolu'nun vergi yüküne de ortak olmasıydı⁶³. Makedonya'da yaşanan iç çatışmalarda Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu yanı sıra Avrupa'da sosyalizmin Birinci Enternasyonel'den (1864-1876) sonra çeşitli anlamlara gelmeye başlamış olması da, 1880-1914 yılları arasındaki iç çatışmaları arttırdı⁶⁴. Fakat bu iç çatışmalarla beraber 1896 yılından sonra yaşanmış olan Makedonya, Ermenistan ve Girit sorunlarına rağmen Osmanlı İmparatorluğu için siyasal bunalımların hafiflediği söylenebilir. Bundan sonra II. Abdülhamit aşağı yukarı on yıl kadar büyük sorunlar ile uğraşmak zorunda kalmadı. Bu duruma, II. Abdülhamid'in uyguladığı denge politikası etkili idi.

⁶² Fikret Adanır, "Macedonian Question : The Socio-Economic Reality And Problems Of Its Historiographic Interpretation", *International Journal Of Turkish Studies*, 1984-1985, c. 3, s. 54.

⁶³ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1993, s. 110-111.

⁶⁴ Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* (der. Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher), İstanbul 1995, s. 15.

Makedonya Sorununda, bölge halkının gerçekleştirdiği olaylarda bölgenin ekonomik durumu önemli bir etkendi. İmparatorluğun Anadolu kısmından daha zengin olan Balkanlar'ın gelirleri 1881 yılında Muharrem Kararnâmesi ile kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi tarafından Osmanlı Devleti'nin borçlarına karşılık toplandığından bölge halkı bu gelirlerden yeterince yararlanamadı. Çünkü bu gelirler bölgeye yatırım olarak dönmedi. Ayrıca Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Osmanlı ekonomisinde iyi işler hale gelmesi ile Balkanlar'daki Rumların İmparatorluğun ekonomik hayatındaki etkileri de azalmıştı⁶⁶. Kısacası Düyûn-ı Umûmiye Osmanlı Devleti'nde halkın yoksullaşması, devlet gelirlerinin dışarıya akması, yeni yatırımların yapılamaması sonuçlarını doğurduğundan Makedonya olaylarının artmasında etkili oldu⁶⁷.

Avrupa devletlerinin siyasî ve ekonomik alanlarda baskılarının artması ve iç ayaklanmalar II. Abdülhamid'in istibdat dönemine zemin hazırlayan etkenler arasındaydı. Pâdişâh istibdât yönetimini Pan-İslâmizmi kullanarak sağlama yolunu seçmişti. Halife ünvanını taşıdığından dolayı İslam âleminin dînî lideri olma sıfatı vardı⁶⁸ ve II. Abdülhamid bu sıfatı Avrupalıların Osmanlı devletine ve ekonomisine yaptıkları müdahalelere karşı direnme yolu olarak kullanmayı planlıyordu. Bir başka deyişle, Müslümanlığın dînî hiyerarşisinden yararlanarak Osmanlı köklerine dönüş ideolojisini kendisine politika olarak seçmişti⁶⁹. Bu baskı yönetimi kendisini Makedonya'da da hissettirdi. Avrupa kamuoyu ve devletlerinin desteğini elde etmeyi yöntem olarak seçmiş olan Hıristiyanların oluşturduğu çete, komite, dernek veya örgütler, İslâmcılık politikasının yarattığı ortamda Hıristiyan olarak yaşamlarının daha zorlaştığını iddia ederek eylemlerinin haklılığını duyurmak için bunu fırsat olarak kullandılar. Özellikle Balkanlardaki dindaşlarının koruyucuları sıfatını taşıyan Avrupa devletleri de bunu kullandılar.

Makedonya'da asayişin bozulmasında yöneticilerin tutumu da etkiliydi. Bürokrat kesimin halka yeni ekonomik yük getirecek tutumları bölgedeki huzursuzluğu arttırıyordu. Vâliler arasında bölgelerinin kaynaklarını kullanarak kendilerine servet yapanlar görülmüştür. Genel hizmetleri üzerine alarak ayrıcalıklı davranmak, yapılan işlerden komisyon almak, adalet ile ilgili görevlerde rüşvet almak gibi uygulamalar, bürokraside görülen bozulmaların değişik göstergeleriydi. Devlet içinde bu şekilde davranan memurlar vardı ve bu durum, bürokrasinin iyice bozulmasına neden oluyordu⁷⁰. Makedonya'da 1897 yılından sonra ağırlık kazanan örgüt eylemlerinde sadece milliyetçilik akımı, Avrupa

⁶⁶ Zürcher, a g e., s. 127-129.

⁶⁷ Niyazi Berkes, "200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?" V, Yön, 16 Ocak 1963-10 Nisan 1963, yıl 2, S 57, s. 8-10.

⁶⁸ François Georgeon "II. Abdülhamit ve İslam", Tarih ve Toplum, (çev. Server Tanilli), Nisan 1993, cilt XIX, S. 112, s. 47-48; Ulubelen, a g m., s. 8.

⁶⁹ Castellan, a g e., s. 378-379.

⁷⁰ Ulubelen, a g m., s. 10.

devletlerinin müdahaleleri gibi dış etkenler değil aynı zamanda İmparatorluğun kendi iç işlerinin bu olumsuz özellikleri de etkili olduğu yukarıda anlatılanlardan da anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devletinin 1890'lı yılların ikinci yarısında yaşadığı Ermeni ve Girit sorunları Makedonya'yı da etkilemişti. Bu karışıklıktan yararlanarak Avrupa devletlerinin dikkatini bölgeye çekip Bâbüâlî'ye gözdağı vermek ve böylelikle kilise ve eğitim alanlarında yeni ayrıcalıklar elde etmek isteyen Virhovistler (Supremistler-Yüksek Makedonya Komitesi) Bulgar ordusundan bazı subayları çetelerle beraber Makedonya'ya göndererek bölgede isyan çıkartmalarını sağlıyorlardı. Fakat Virhovistler bu amaçlarına ulaşmaya çalışırken aslında uğrunda savaştıklarını söyledikleri halka zarar veriyorlardı. Bu isyanlar ve bastırılmaları sırasında Makedonya'nın kuzeydoğu bölgesinde bazı köyler yakıldı ve halk zor duruma düştü. Yani köylüleri Bulgaristan'ın ideolojik ve siyasî çıkarlarına alet edildiler⁷⁰. Bu olaylar Selanik'teki Bulgar Makedon Komitesi ile Sofya'daki Yüksek Makedonya Komitesi arasında tartışma konusu olmuştu. Ayaklanmayı çıkaran Sofya tarafı örgüt, Selânîk'teki Makedonya Komitesi tarafından suçlanmıştı.

1897 Girit sorunu ve Osmanlı-Yunan savaşı Makedonya'da yaşanan çete olaylarında örnek alınmıştı⁷¹. Örgütler Berlin Antlaşmasının 23. maddesine göre Makedonya'nın Osmanlı Devleti tarafından Girit'e uygulanan yönetim tarzında idare olunması kararındaydılar. Girit'te uygulanan yöntem, önce ayrıcalıklar, sonra bölge halkının çıkardığı ayaklanmalar, Avrupa'nın müdahalesi, Osmanlı Devletinden ayrılma ve Yunanistan ile birleşme yolunda atılan adımlardan oluşuyordu. Buradan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Bu dönemde Makedonya bölgesinde kontrolü tam olarak elinde bulunduramayan Osmanlı Devleti buna bir de Avrupa'nın müdahalesi eklenince bölgedeki nüfuzunu iyice kaybedebilirdi. O halde, bu yöntem bölgenin Osmanlı Devletinden ayrılmasını isteyenler tarafından bulunmaz bir fırsattı. Makedonya'da özellikle 1897 yılından sonra artan Yunan, Sırp ve özellikle Bulgar çete olayları yani ayaklanmalar, bölgenin Osmanlı Devleti'nin siyasî egemenliğinden çıkıp bölgede ayrı bir devlet kurma veya varolan Balkan devletlerinden birine ilhak amacını taşıyan farklı Balkan halklarının eylemlerinden oluşuyordu. Makedonya'da yaşanan olaylar yalnızca farklı Balkan halklarını destekledikleri iddiasıyla ortaya çıkan örgütler ile Osmanlı Devleti güçleri arasında yaşananlar değildi. Bunun yanında Makedonya'daki örgütlerin kendi aralarında da çatışmalar yaşanıyordu⁷². Hatta komitelerin

⁷⁰ Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında...", s. 16

⁷¹ Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk Ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul 1997, s. 188.

⁷² Dakin, a g. e., s. 70.

kendi içlerindeki anlaşmazlıklardan dolayı yine kendi içlerinde birbirlerine karşı yürüttükleri mücadeleler de vardı⁷³.

Osmanlı yönetimi Makedonya çetelerinin eylemlerinin ciddiyetini ancak 1897 yılında Üsküp'e bağlı Vinitsa'da yaşanan olaylar sonucunda anlayabildi ve önlemler almaya başladı⁷⁴. Olaylar 5 Eylül 1897 tarihinde iki Müslüman bekçinin Makedonya İç Devrim Örgütü üyeleri tarafından öldürülmesi ile başladı. Bunun üzerine önlemler alındı ve olayla ilgili olarak 120 kişi yakalandı. Bunlardan altısının sorgu sırasında, altısının ise daha sonra öldüğü iddia edildi. Sorunlar bu olayla bitmedi. 26 Kasım 1897 tarihinde Osmanlı askerî kıyafeti giymiş olan 15-16 kişi Vinitsa'ya girdiler. Bir gece bekçisini öldürüp daha sonra zengin Müslümanlardan Kâzım Bey'in evini basıp, 800 lirasını aldıktan sonra kendisini öldürdüler. Olayı gerçekleştirenler Bulgaristan'a kaçtılar. Fakat bu olayı Makedonya İç Devrim Örgütünün mü yoksa Yüksek Makedonya Komitesinin mi yaptığı belli olmadı. Bundan sonra Osmanlı yönetimi daha ağır önlemler almaya başladı. Üsküp vâlisi Hâfız Paşa konu ile ilgileniyordu. Bu dönemde 528 kişi olayla ilgileri olduğu iddiası ile yakalandı. Fakat Avrupa devletlerinin Osmanlı yönetimine baskısı sonucu Şubat ayına kadar bu yakalananların çoğu serbest bırakıldılar. Pâdişâh bölgede asayiş sağlaması için Avrupa devletleri tarafından uyarıldı. Bu durum Makedonya İç Devrim Örgütünün böylesi bir eylem için henüz yeterli güce ve maddî birikime (silah, cephâne) sahip olmadığını göstermektedir. Böylece Makedonya İç Devrim Örgütü bu olaydan sonra toparlanıp daha aktif hale gelme kararı aldı⁷⁵.

1890'ların sonunda yaşanan bu gelişmeler 1900'lerin başında Makedonya'da çete olaylarının artacağına belirtileridir. 1897 savaşından sonra Yunan yenilgisinden yaralanan Bulgarlar bölgeye daha fazla çete göndermeye başladılar⁷⁶. Ayrıca örgütler yapılanmalarını sağlamlaştırmak için çaba harcamaktaydılar. Toparlanmalarını tamamlayan örgütlerin yeni adımı, daha geniş çaplı eylemler olacaktır. 1899 yılında İstanbul'da Fransız ve İngilizlerin kontrolündeki Osmanlı Bankasına saldırı düzenlemeyi planlayan Slavcho Merdžhanov, eğer aynı bankanın Selânik şubesine de aynı yöntem ile bir saldırı düzenlenirse bunun Avrupa'nın daha çok dikkatini çekeceğini düşünüyordu. Bunun için İordan Papiordanov ile görüştü. Papiordanov ve Gemiciler olarak bilinen grubu bu teklifi kabul ederek Eylül 1900 tarihinde İstanbul ve Selânik'te Osmanlı Bankası baskını konusunda hazırlıklarını tamamladılar. Fakat planları anlaşılınca Bulgaristan'a kaçmak zorunda kaldılar⁷⁷.

⁷³ Aydemir, a.g.e., s. 416-41; İlhan Tekeli, "Makedonya İç Devrimci Örgütü ve 1903 İlinden Ayaklanması", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, c. 6, s. 1806-1807.

⁷⁴ Dakin, a.g.e., s. 51.

⁷⁵ Perry, a.g.e., s. 77-79.

⁷⁶ Dakin, a.g.e., s. 55-56; Zaman Gazetesi, 17 Haziran 1935, s. 6, sütun 1-4.

⁷⁷ Papiordanov ve Gemiciler grubunu tekrar Nisan 1903 tarihinde Selanik'teki olaylarda görülmektedir. Bkz. Perry, a.g.e., s. 100-101.

Örgütler bu eylemleri gerçekleştirebilmek için bölge halkının desteğini de kullanmışlardı. Bölgedeki komitecilere halkın desteği konusundaki bir örnek, Tzveta Bojova adlı kadının örgüte katılımıdır. Tzveta Bojova, Serez yakınında küçük bir kasabada doğmuş, tıp eğitimi için ailesi tarafından Sofya'ya gönderilmişti. Eğitiminden sonra aynı köyden evlendiği kişi bir süre sonra Bojova'nın babası ile birlikte askerler tarafından öldürülmüşlerdi. Olayın nedeni olarak bu kişilerin Bulgar komitacılara destek verdikleri ve propagandalarını yaydıkları gösteriliyordu. Bu olay sonrası Bojova "çentiklerle" hareket ederek sınırı geçip Sofya'ya gitti. Daha sonra Osmanlı askerleri veya diğer çetelerle savaşta yaralanan eylemcilere sağlık yardımında bulunmak için komiteye katıldı⁷⁸.

Makedonya çete faaliyetlerinde ses getiren diğer bir önemli olay, Amerikalı misyoner olan Miss Stone'un ve Protestan Bulgar Katerina Tsilka'nın kaçırılması olayıdır⁷⁹. Stone, Selanik'te oturan ve Bulgaristan'da yönettiği Protestan İncil okullarını denetlemek amacıyla yazları okulların olduğu yerlere giden bir misyonerdi. Bensko'dan (Makedonya) Samakof'a (Bulgaristan) gitmek amacı ile yola çıkan Stone, Osmanlı mı yoksa Bulgar toprağı mı olduğu belli olmayan bir yerde⁸⁰ Makedonya İç Devrim Örgütünden Hristo Chernopeev ve Jane Sandanski'nin başında olduğu çete tarafından⁸¹ kaçırıldı. Bu olayda yine Osmanlı yöneticileri suçlandı. Osmanlı yönetimi önce bu olayı gerçekleştirdiği düşünülüp suçlandı, sonra ise böyle olmadığı anlaşılınca bu sefer de suçluları ortaya çıkarmak için uyguladığı yöntemler yüzünden suçlandı. Ayrıca bu kişileri kurtarmak için ödenen fidye de yine Osmanlı hazinesinden çıktı.

İlinden ayaklanmasından önce yaşanan ve ileride yapılacak büyük bir ayaklanmanın habercisi⁸² olan Cumâ-i Bâlâ (Ghorna Dzhumai) ayaklanması 1902 yılı sonbaharında Yüksek Makedonya Komitesi (Supremistler) tarafından düzenlendi. Makedonya İç Devrim Örgütü ise buna katılmama kararı aldı⁸³. Bu ayaklanma Osmanlı yönetimi tarafından hemen bastırıldı⁸⁴ Fakat Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri'nin işe karışmasını önlemek için Kasım 1902 tarihinde Rumeli Vilâyetleri Hakkında Talimât başlıklı ıslahat

⁷⁸ Arthur D. Howden Smith, *Fighting The Turks In The Balkans An American's Adventures With The Macedonian Revolutionists*, New York 1908, s. 308-310.

⁷⁹ Perry, a.g.e., s. 103; Tekeli, a.g.m., s. 1087; Sadrazam Sait Paşa, *Anılar* (günümüz diline uygulayan Şemsettin Kutlu), İstanbul 1977, s. 232-233.

⁸⁰ Orhan Koloğlu, "Miss Stone Kaçtı mı? Kaçırıldı mı?", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1992, cilt XVII, S. 98, s. 46;

Perry'de bu yerin adı Mehomia olarak geçer, Perry, a.g.e., s. 103.

⁸¹ Çetik, a.g.m., s. 16, Koloğlu, a.g.m., s. 46-48.

⁸² Perry, a.g.e., s. 107.

⁸³ Uzer, a.g.e., s. 137-138; Perry, a.g.e., s. 114-118; Tokay, a.g.e., s. 41.

⁸⁴ Bu ayaklanmanın bastırılmasında Osmanlı Devleti'nin bu olaydan önce bölgede halkın elindeki silahları toplamış olması önemli bir etken idi. Bkz. Uzer, a.g.e., s. 137.

hükümlerini yürürlüğe koymak zorunda kaldı⁸⁵. Buna göre vâlilerin yetkileri genişletildi, jandarma teşkilâtına Müslümanların yanısıra Hıristiyanların da alınması kararı verildi. Ayrıca bu ıslahat programını yürütmek için vezir rütbesinde olacak olan bir Genel Müfettişin atanması kararlaştırıldı ve Hüseyin Hilmi Paşa göreve atandı. Hüseyin Hilmi Paşanın yanında müşavir olarak Nâsır Paşa, mâliye nezâreti üyesi Nurettin Bey, Devlet şûrâsı üyelerinden Nurettin Bey vardı. Bu kişiler 8 Aralık 1902 tarihinde Selânik'te göreve başladılar⁸⁶. Böylece merkezîyetçi yönetim şeklini bölgede bir adım daha ileri götürmeyi planlayan Bâbîâlî, bundan böyle bölgede üç vali yerine tek bir vali ile muhatap olmaya başladı⁸⁷. Hüseyin Hilmi Paşa'nın döneminde asayişin sağlanması konusunda belli oranda başarı sağlanmış olsa da uzun vade de Makedonya sorununa köklü bir çözüm getirilemedi.

Kasım 1902 tarihli Rumeli Vilâyetleri Hakkında Talimât'dan Balkan devletleri ve özellikle Bulgaristan memnun değildi. Buna göre yönetim kontrolü Osmanlı Devleti'nin elinde kaldığı için, tâlimat Balkan devletlerinin nihaî amaçlarının önüne bir engeldi. Çünkü Balkan devletleri Berlin Antlaşmasına uygun bir yönetim istiyorlardı. Balkanlar'da Osmanlı yönetimi ile Balkan devletleri arasında Makedonya konusunda bir sorun çıkması mevcut durumu bozabileceğinden bunu istemeyen Rusya ve Avusturya-Macaristan bir reform programı hazırladılar. Şubat 1903'te Bâbîâlî'ye sunulan programın amacı Makedonya bölgesinde Avrupa devletlerinin ve özellikle Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın etkisini göstermekti.

Viyana Islahat Programı da Makedonya'da düzeni sağlamaya yetmedi. Örgütlerin genel asayişini bozan eylemleri devam etti. Vaktinden önce girişilen Cumâ-i Bâlâ ayaklanmasının başarısızlığı da eklenince, amaçlarından vazgeçmeyen örgütlerin yeni birşeyler yapacağını beklemek gerekti. 24 Aralık 1902 tarihinde Makedonya İç Devrim Örgütü kongre çağrısında bulunmuştu. Fakat Örgüt için farklı görüşler kongre sırasında ve sonrasında da kendini göstermeye devam etmişti. 15 Ocak 1903'te toplanan kongrede isyan kararı alınmıştı. Fakat Tatarchev ve Matov isyanı desteklerken Sarafov, Delchev ve Petrov bunun karşısında yer almışlardı⁸⁸. Baharda yapılmasına karar verilen bu hareket örgüt içindeki sol kanat tarafından istenmedi. Gotse Delchev, Jorc Petrov, Pere Taşev gibi sol kanat önderlerine göre örgüt henüz böyle bir hareket için hazırlıklı olmadığı için başarıya ulaşması mümkün değildi ve hatta örgüte zarar verebilirdi. Fakat Sofya temsilcileri Matov ve Tatarchev

⁸⁵ Mayıs ve Haziran 1902 tarihinde Sofya'dan Makedonya Komitesi tarafından Makedonya muhtariyeti konusunda iki kez Bâbîâlî'ye program sunulmuş, fakat Osmanlı yönetimi bunu kabul etmemişti. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* c. 8, Ankara 1988, s. 154-155; Dakin, a.g.e., s. 82; Tokay, a.g.e., s. 42.

⁸⁶ Karal, a.g.e., s. 156-157; Görgülü vd., s. 86; Anderson, a.g.e., s. 271

⁸⁷ Brailsford, a.g.e., s. 302-303; Perry, a.g.e., s. 113.

⁸⁸ Perry, a.g.e., s. 121-124; Aydemir, a.g.e., s. 434-439. İlhan Tekeli (a.g.m., s. 1807)'ye göre kongre 13 Ocak 1903 tarihinde toplanmıştır.

hareket hazırlıklarına devam ettiler. Gotse Delchev ise Makedonya'ya giderek Sandansky ile görüştü ve burada ayaklanmayı engelleme kararı alındı. Fakat Delchev buradan ayrılırken Serez yakınlarında Osmanlı askerleriyle girdiği çatışmada 4 Mayıs 1903 tarihinde öldürülünce⁸⁹, Makedonya İç Devrim Örgütü içinde bu harekete engel olmayı düşünenlerden önemli bir isim ortadan kalkmış oldu. Bu, Örgüt içindeki karşıtları rahatlattı. Delchev'in eksikliği sadece bu eylemde değil Örgütün bundan sonraki sürecinde de kendisini hissettirdi.

Eylül 1900 tarihinde Selânik'te Osmanlı Bankası'na baskın düzenlemek isteyen Gemici grubu 1903 yılı baharında yine eyleme başladı. Yalnızca Osmanlı makamlarına değil aynı zamanda bölgedeki yabancı sermayeye de zarar verip şehirde panik yaratarak Avrupa'nın dikkatini çekmeyi amaçlıyordu. Bunun için uygun fırsat Nisan ayında yakalandı⁹⁰. Nisan 1903 tarihinde Selânik limanına yanaşmış olan Fransızlara ait Guadalquiver gemisine Örgütün bir elemanı dinamit koydu⁹¹. Büyük kargaşa yaşanan bu olayın akşamına Selânik'teki eski ve yeni Şimendifer istasyonu arasındaki demiryolu havaya uçuruldu. Böylece 1903 Selânik olayları başladı. Ertesi gün Osmanlı Bankası havaya uçuruldu ve aynı günün akşamı Elhamra tiyatrosuna ve Yunan kahvesine de bomba atıldı⁹².

5 Mayıs 1903 tarihinde Syar'da bulunan İngiliz elçisinin gönderdiği rapordan İstanbul'da yaşayan Bulgarların da benzer eylemlere girişeceği anlaşıyordu. Bulgar din adamlarının Makedonya bölgesindeki ayaklanmalara olan destekleri hatırlanacak olursa, Syar'daki Bulgar öğretmenlerin ve kilise yetkilisinin bu işten haberdar olduğu açıkça anlaşılacaktır. Bu nedenle, Bulgar Ekzarhına Osmanlı yetkilileri tarafından, kendisinin belirleyeceği kişilerin başkentte kalmasına izin verileceği, diğerlerinin ise bir iki gün içinde İstanbul'u terk etmeleri bildirildi.

Makedonya'da Ağustos 1903'te gerçekleştirilen İlinden ayaklanmasından önce yaşanan çete olayları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sorun çıkarabilecek iki önemli olay 26 Temmuz günü Manastır Rus konsolosunun⁹³ bir jandarma ve ardından Mitroviçe Rus konsolosunun⁹⁴ bir Arnavut tarafından öldürülmesi oldu. Her iki konsolosun da jandarma erine ve Arnavut'a kötü davranışları yüzünden bu kişiler tarafından öldürüldüğü söylendi. Fakat Harp Divanında jandarma erinin kurşuna dizilmesine Arnavut'un ise asılmasına karar verildi⁹⁵. Bu gelişmeler Osmanlı Devletinin, Avrupa devletlerine artan

⁸⁹ Uzer, a.g.e., s. 162-163; Tekeli, a.g.m., s. 1807; Çetik, a.g.m., s. 16-17.

⁹⁰ Necmeddin Deliorman, *Makedonyalı Komitacılar Ne Yapmak İstiyor*, İstanbul 1941, s. 11-13; Tekeli, a.g.m., s. 1807.

⁹¹ *Macedonia Documents and Material*, s. 483.

⁹² Perry, a.g.e., s. 127-128; Deliorman, a.g.e., s. 11-15; Aydemir, a.g.e., s. 434-439; Dakin, a.g.e. s., 94.

⁹³ Manastır Gazetesi, 14 Ağustos 1319 (28 Ağustos 1903).

⁹⁴ Uzer, a.g.e., s. 153-154, Karal (a.g.e., s. 158-159)'da bu, Üsküp Rus konsolosu olarak anlatılmaktadır.

⁹⁵ Manastır gazetesi 14 Ağustos 1319 (28 Ağustos 1903). Gazete haberine göre bu olay Temmuz 1903 tarihinde olmuştur. Fakat Tahsin Uzer (a.g.e., s. 153-154)'de Nisan'daki Selânik olaylarından önce anlatılmıştır.

bağımlılığının bir göstergesidir. Devletin hukukî bağımsızlığı ekonomik ve siyasî olaylardan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle yargı da Avrupa devletlerinin baskısı altında idi.

1903 yılında Makedonya bölgesinde bulunan Avrupalı resmî görevlilerin hazırladığı raporlardan da anlaşılacağı gibi, bölgede çıkarlarını korumaya çalışan Hıristiyan Balkan halklarının eylemleri, 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesindeki örgütlenmelere yön veriyordu. 26 Ocak 1903 tarihinde Selânik'ten İngiliz Başkonsolosu Alfred Biliotti'nin İngiliz maslahatgüzârı J. B. Whitehead'e yazdığı rapordan anlaşıldığına göre, daha 1900'lerin başında Manastır vilayetinde Patrikhâne ve Ekzarhâne taraftarları arasında sorunlar yaşanmaya başlamıştı. Bu sorunlarda bu halkların destekçisi çeteler de işin içine girince Bâbiâli'nin konuya çözüm üretmek konusunda yaşadığı zorluklar da arttı. Örneğin Yunanlaşmış Eflâkların Romen dilinde ısrar etmeleri ve Patrikhâne'nin bunu kabul etmemesi, onları Ekzarhâne'ye yöneltti. Ekzarhâne'ye bağlanmayı tercih eden bu halk, bu bölgede Ekzarhâne'den de gayretli çalışıyorlardı. Bölgede etkinlik gösteren çeteler bu halkın Patrikhâne veya Ekzarhâne'ye bağlılıklarını sağlamak için mücadeleye başladılar. Bu kavgada Gevgeli kazasında bulunan Oskin köyünde iki etkin Patrikhâne taraflısı, Ağustos ayında Giovanni (Yovanoff) liderliğindeki bir Bulgar birliği tarafından öldürüldüler. Goumedje'ye beş saatlik uzaklıkta Eflâk nüfusu olan Livadi köyünde bulunan Ortodoks papaz Papa Nicola, Patrikhâne taraftarı çeteler tarafından Patrikhâne'ye bağlı kalması konusunda tehdit edildi. Ayrıca bu çeteler eğer Nicola ölürse veya öldürülürse köy halkının korkudan Ekzarhâne'ye tâbi olacağını biliyorlardı. Bu nedenle Papazı öldürmeyi değil sadece korkutmayı tercih ettiler⁹⁷.

Makedonya bölgesinin güneydoğusunda bulunan, Gevgeli, Gorpop, Boemitza, Bogdanza, Bores (Bogros), Stoyakovo, Matchoukovo'ya bağlı köyler kısmen Ekzarhâne'ye bağlı iken, Yenice Vardar, Kriva, Barovitz, Tchernareka, Petges, Ramna, Petrovo ve Selânik'teki Cofalia (Corfali)'ye bağlı köylüler Patrikhâneye bağlıydılar⁹⁸. Ocak 1903'e kadar bu köyler henüz kilise değiştirmek veya değiştirmemek konusunda baskı altında değillerdi. Fakat gelişmeler birkaç ay içinde bu bölgelerde de benzer baskı olayları yaşanacağını göstermişti. Bu günlerde yaşanan birkaç olayı hatırlatacak olursak, bölge asayiş konusunda detaylı bilgi sağlanacaktır: Bölgede vergiler hükümete değil, komitelere ödenmeye başlamıştı; yerel mahkemelerin değil, komite üyelerinin hükmü geçerli olmaya başlamıştı. Çeteye katılmayı reddeden Dimitris'in kızı kaçırılmış ve Moouin'de tecavüze uğramıştı. Dimitris, bu durumdan kurtulmak için çeteye 25 pound ödemek zorunda kalmıştı. Bu gibi gelişmelerde

⁹⁷ www.macedonian-heritage.gr/events.html

⁹⁸ Makedonya bölgesindeki şehirlerin bir kısmını gösteren haritalar ektedir. Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)** ve Duncan Mc Vicer Perry, **The Politics of Terror, Macedonian Liberation Movements (1893-1903)** adlı eserlerden alınmıştır. Bkz. H 2, 5.

bölgenin asayişini sağlamakla yükümlü askerî birlikler çözümler sağlayamadılar. Bu ortamda halk korkudan, Selânik'e gitmeye çekinir durumdaydı. Bölge vâlisinin bile bu Patrikhâne taraftarlarını nasıl koruyacağını bilemediğini ifade etmesi, Osmanlı Devleti'nin bölge sorunlarıyla baş etmekte zorlandığını ortaya koymaktadır⁹⁸.

Patrikhâne tarafı sıra görünen bu rapordan başka belgeler de mevcuttu. Selânik'teki Rus Başkonsolosu Giers'in İstanbul'daki Rus Büyükelçisine yazdığı, 12 Şubat 1903 tarihli raporda Türklerin, bölgedeki çetelerin varlığından haberdar oldukları, fakat şimdiye kadar bunlara karşı etkili bir önlem alamadıkları ifade ediliyor. Ayrıca Selânik, Manastır gibi büyük yerleşim yerlerinde komite üyeleri, polis veya askerî yetkililerle herhangi bir konuda çatışmaya girmemeleri konusunda uyarılıyorlardı. Bunun yanı sıra bu komiteler ilk fırsatta bölgede yapılması plânlanan genel bir ayaklanma konusunda bilgilendiriliyorlardı. Ayrıca halkın uzun süredir bu komitelere aynî ve nakdî olarak vergi ödediği anlaşılıyor. Bundan hareketle, bölgenin tüm Bulgar veya Hıristiyan nüfusunun katılacağı genel bir ayaklanma için uygun ortam yaratılamamış olsa da, bölgenin farklı yerlerinde eş zamanlı ayaklanmaların gerçekleştirilmek istendiği sonucu çıkarılabilir⁹⁹.

Bir başka belgede, bölgede yaşanan huzursuzluklarda tüm sorumluluğun Osmanlı yönetimine ait olduğu iddia ediliyordu. 5 Temmuz 1903 tarihinde Üsküp'teki Rus konsoloslugu gizli servis görevlisi Mendelstam'ın İstanbul'daki Rus büyükelçisine gönderdiği raporda, Üsküp'ün doğusundaki durumun anarşi olduğu bildiriliyordu. Mendelstam'ın iddiâsına göre, Müslüman halk Hıristiyan halkın canının ve malının hâlâ kendilerinin lütfunda olduklarını düşündükleri için, her bir Bulgar köyü, komşu Müslüman köylerinin korkusu veya eğer bir çiftlikte iseler, çiftlik beyinin korkusu altında yaşamlarını sürdürmekteydi. Ayrıca Müslüman bekçiler de zâlimliklerine devam etmekteydiler. Yine aynı iddiâyaya göre, bölgedeki yöneticiler genelde Bulgar nüfusun kendilerine karşı tahrik olmaları için ellerinden geleni yapıyorlardı. Yöneticilerin bu sorunlara çözüm olarak, insanları doğum yerlerine sürmeyi planladıkları da öne sürülenler arasındaydı. Hüseyin Hilmi Paşa'nın sorunu bu yolla çözeceğini düşündüğü iddiâ ediliyordu. Avusturya-Macaristan konsolosunun da paylaştığı bu görüşe göre, Üsküp vilayetinde şu önlemlerin alınmasında hemfikir olundu:

1. Şiddet uygulamış olan resmi görevliler hemen görevden alınmalı ve mahkemeye sevk edilmeliler.
2. Tüm ilâveler ve Arnavut redifler daha disiplinli taburlarla değiştirilmeli.
3. Vatandaşlara karşı cinâyet, yağma ve şiddet uygulamakla suçlanan askerler, askerî mahkemelere sevk edilmeli.

⁹⁸ www.macedonian-heritage.gr/events.html.

⁹⁹ Macedonia Documents and Material, Sofia 1978, s. 478-480.

4. Müslüman kökenli özel kişilerden oluşan başıbozuklar, isyanlara karşı yapılan hareketlerde yer almaktan alıkonulmalı ve Hıristiyan köylere karşı yapılan akınlarda yer aldıkları için askerî mahkemelerde yargılanmalılar.

5. Akınlar sonrası köylerinden göç edenlerin geri dönmelerine izin verilmeli.

6. Sadece şüphe üzerine tutuklananlar serbest bırakılmalılar.

7. Yetkililer keyfi tutuklama ve hapsedmelerden vazgeçmelidir.

8. Mağdurların şikâyeti olmasa da suçlar takibât ile incelenmeli.

9. Bir olayı incelemek için yolculuk eden komisyon, köyleri yağmalamamalı.

Masraflar hazineden karşılanmalı.

10. Müslüman kır bekçileri Hıristiyan köylerinden eninde sonunda alınmalılar.

11. Öşürler, Hilmi Paşanın projesine göre toplanmalı.

12. Köylülerin yol vergileri düzenlenmeli¹⁰⁰.

Avusturya-Macaristan ve Rus resmî makamlarının görüşünü yansıtan bu önlemler, adı geçen devletlerin Makedonya bölgesinde Osmanlı Devleti'nin otorite kurmasından yana olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Bu iddiâya göre olayların tek sorumlusu Osmanlı yönetimi idi. bu nedenle, Bâbîâlî tüm bu noktaları kabul edip uygulayabilirse durumun iyileşeceği görüşü savunuluyordu. Fakat olayların sorumlusunun Osmanlı Devleti olarak belirlenmesi, doğru bir değerlendirme olmadığı için, sorunun çözümü sağlanamadı. Osmanlı Devletinin konuyla ilgili eksiklikleri olmakla birlikte, sorun daha derindi. Doğu Sorununda sıra Makedonya bölgesine gelmişti ve bölge Avrupa ve Balkan devletleri tarafından bunun için uygun hale getirilmeye çalışılıyordu.

12 Mayıs 1903 tarihli bir başka rapora göre, bölgedeki asayiş bozukluğunun sorumluları Türkler değil, Bulgarlardı. Selanik'teki İngiliz Başkonsolosu Alfred Biliotti'nin İngiliz Büyükelçisi Nicholas R. O'Connor'a yazdığı rapordan anlaşıldığına göre, haksız yere Bulgar kilisesine bağlanan bölgelerde yaşanan sıkıntılar tüm Patrikhâne taraftarlarını rahatsız ediyordu. Bu zorlama Patrikhâne taraftarlarının karşı tepkisine neden oldu. Aynı zamanda, bölge vâlisi de Bulgarların bu eylemlerinden rahatsızdı. 7 Mayıs 1903 tarihinde Demir Hisar'da (Goleshiovo) yirmi kadar Bulgar'ın, Türk askeri kıyafetiyle yakalanmaları da¹⁰¹ bölgedeki sorunlarda Bulgarların sorumluluk payını arttırmaktaydı. Ayrıca Bulgarların eylemlerinin de Osmanlı askerlerine yüklenmiş olduğu bir kez daha anlaşılıyordu.

Yukarıdaki örnekler göstermektedir ki, 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesinde halk tedirgin ve sıkıntı içinde yaşamıştır. Kiliselerini değiştirmekten, kültürel

¹⁰⁰ Macedonia Documents and Material, s. 493-495

¹⁰¹ www.macedonian-heritage.gr/events.html.

miraslarını koruyamamaktan şikâyetçi idiler. Bu değişimde güvenliği sağlamakla görevli Bâbiâli'nin eksiklikleri olmakla beraber, birbirlerine ve Osmanlı yönetimine karşı silahlı eyleme başlayan çeteler ve bu çetelerin destekçisi Avrupa ve Balkan devletleri Makedonya bölgesinde güvenliği bozanlar olmuştur.

2. BÖLÜM

BÖLGEDE YAŞANAN ASKERİ OLAYLAR VE SİYASİ YAPIDAKİ DEĞİŞİM

2.1. İLİNDEN AYAKLANMASI VE KRUŞOVA'DA CUMHURİYET DENEMESİ

2.1.1. İlinden Ayaklanması Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Siyasî birliklerini 19. yüzyılda oluşturan Balkan devletleri bu yapılarını güçlendirmek için yöntemler ürettiler. Altyapısı güçlü silahlı birliklere sahip olamayan Balkan devletleri, Makedonya konusunda siyasî amaçlarına ulaşmak için halk arasında devlete karşı gelişen tepkileri, huzursuzlukları kullanarak, yöredeki insanlardan oluşan birlikler, çeteler oluşturulmasına katkıda bulundular. 20. yüzyılda Balkan kelimesinin bir Batılı için ifade ettiği anlam, elinde silah olan çete üyesi, savaştan bir insan tipi idi¹. 19. yüzyıl sonunda Balkanlarda artan çetecilik eylemlerinin Batı dünyasına yansımaları böyle idi. Bu yansımaların nedeni Balkan devletlerinin örgütlediği, Avrupa devletlerinin dolaylı yoldan desteklediği ve Makedonya halkının katıldığı örgütlerin gerçekleştirdiği eylemlerdir.

Osmanlı Devleti tarafından vilâyet-i selâse olarak adlandırılan Manastır, Kosova ve Selanik'ten oluşan Makedonya bölgesi üzerinde hak iddia eden Balkan devletlerinin güçlü Avrupalı destekçileri olduğu için, çetecilerin eylemleri Osmanlı toplumu ve devletine oldukça ağır bedeller ödetmiştir. Ülkenin ekonomik çöküntü içinde olduğu bir dönemde bölgenin asayişini için yapılan harcamalar devlet bütçesine artı yük demektir. Bu da bölge halkıyla beraber İmparatorluk genelinde halkın sağlık, ulaşım, eğitim gibi temel gereksinimlerinde kısıntı anlamına gelmekteydi. Zaten yoksun oldukları bu temel hakların iyice daralması bölgede devlete olan tepkileri arttırmıştır. Ancak ayırt edilmesi gereken önemli bir konu var. Yalnızca Avrupa desteğinden yoksun olan bölge halkı bu durumda idi. Batılı devletlerin desteğini almış olanlar ise maddî kazancın yanısıra siyasal ve kültürel destek de bulmuşlardı.

Osmanlı Devleti üzerinde kontrol kurmak isteyen Batılı devletlerin baskısıyla yapılan reformların ekonomik yükü Bâbiâli üzerindeki sorumluluğu ağırlaştırıyordu. Özellikle askerî alana kaydırılan bütçe harcamaları toplum içi sosyal dengenin daha da bozulmasına

¹ Marcella Tinayre, *Bir Kadın Gezin Tinayre'nin Günlüğü, Osmanlı İzenimleri ve 31 Mart Olayı* (çev. Engin Sunar), İstanbul 1998, s. 31; Arthur D. Howden Smith, *Fighting The Turks In The Balkans, An American's Adventures With The Macedonian Revolutionists*, New York 1908, s. 25

neden oldu. Bunun üzerine bir de 19. yüzyıl sonunda Anadolu'da yaşanan kıtlık, kuraklık, sel gibi doğal felâketlerin yarattığı ekonomik kayıpların faturası da eklenince Balkanlar bölgesindeki halkın durumu daha ağırlaşmıştı². İmparatorluğun doğusunda yaşanan bu sıkıntıyı hafifletmek için batı bölgesinin gelir kaynakları kullanılmıştı. 1881 tarihinde Muharrem Kararnâmesi ile kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi tarafından Osmanlı Devletinin borçlarına karşılık Balkanlardan toplanan gelirin bölgeye yatırım olarak dönmemesi de bölge halkının huzursuzluğunu arttıran engeller arasında yer aldı. Gelir kaybı bölgede çete sayısının artış nedenlerinden birisiydi. Düyûn-ı Umûmiye sonrası Rumların İmparatorluğun ekonomik yaşamındaki etkisinin azalması da Rum çetelerinin etkinliğinin artması nedenleri arasında sıralanmıştır³. Siyasî olarak Büyük devletler karşısında denge politikası ile ayakta kalmaya çalışan Osmanlı Devleti için ülke içi güvenliği sağlayamamak itibar kaybını arttırıyordu. Aynı şekilde ülke içinde de devlete karşı güven zedelenmişti. Yüzyılların dünya devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun içine düştüğü durum, halkın ve devlet yönetiminin psikolojik olarak Büyük devletler karşısında kendilerini ezik hissetmesine neden oluyordu. Özgüveni zedeleyici bu durum Makedonya sorununda Osmanlı Devletinin daha etken olmasını engelleyen nedenler arasında yer almıştır⁴.

Bölge üzerinde sorumlu olan devletin içine düştüğü bu olumsuzluklar çeteleşme oranını arttırmış ve çetelerin etkin sonuç almalarını sağlamıştır. 20. yüzyıl başında sayıları ve etkinlikleri artan eylemlerle, Avrupa kamuoyu ile birlikte siyaset ve ekonomi çevrelerinin tepkisi canlandırılarak bu çevrelerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdâhaleleri sağlanmıştır. 1897-1903 yılları arasında silahlı eylemlerin arttığı bölgede yaşanan büyük çaplı olaylar 1903 yılında yaşandı. 1903 tarihinde Avrupalı devletler duruma doğrudan müdahale ederek Osmanlı Devletini yazılı bir antlaşma (Mürzsteg) ile durumdan sorumlu ve reformlarla yükümlü kıldılar.

Yeşilköy Antlaşmasının iptaliyle hazırlanan Berlin Antlaşmasından sonra yapılanmasına hız verilen Makedonya'daki çete olayları 1903 yılından sonra yeni bir evreye girdi. Balkan devletlerinin ve Makedonya bölgesinde eylem yapan örgütlerin izlediği ana politika, bölgede asayişin bozulmasını sağlayarak devlete olan güveni bitirmek ve böylece

² Fikret Adanır, "Macedonian Question: The Socio-Economic Reality And Problems Of Its Historiographic Interpretation", *International Journal Of Turkish Studies*, 1984-1985, c. 3, s. 54; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1993, s. 110-111.

³ Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Milliyetçilik Ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler", *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm Ve Milliyetçilik (1876-1923)* (der. Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher), İstanbul 1995, s. 15; Niyazi Berkes, "200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?" V, *Yön*, 16 Ocak 1963 - 10 Nisan 1963, yıl 2, S. 57, s. 8-10

⁴ Aynı gerekçeler bir sonraki Genç Türk dönemini tetiklediği için olumlu açıdan da değerlendirilebilir. Özellikle Makedonya bölgesindeki Osmanlı subaylarının Avrupalı subaylar karşısında hissettikleri ve düştükleri ezik durum, onların harekete geçmesinde olumlu etki yapmıştır. Bkz. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul 1986, s. 20; Sina Akşin, *Jön Türkler İttihat ve Terakki*, Ankara 1998, s. 97.

Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletine baskı uygulayarak bölgeye hâkim olmalarını sağlamak idi. 1903 yılı Nisan ve Ağustos aylarında yaşanan olaylar bu süreci hızlandırmış ve başarı kazanmıştır. 1903-1908 yılları arasında yaşanan reform süreci 1903 İinden ayaklanması sonrası imzalanan Mürzsteg Antlaşmasından destek bulmuştu. Bölgede askerî, adli, mâlî konularda reformlar yaptırılarak Osmanlı Devletinin etkinliği azaltılmaya çalışılmıştır. İlk bakışta devlet örgütlenmesinde gerçekleştirilen yeniden yapılanmanın olumlu olarak değerlendirilebileceği kesindir. Ancak bu yapısal düzenlemelerde iktidar yavaş yavaş Osmanlı Devleti elinden yabancı devletlerin kontrolüne geçti. Örneğin bölgenin askerî idaresi uluslararası yapılanmayla Osmanlı Devleti inisiyatifinden çıkarılmaya çalışılıyordu. Kendi coğrafi bütünlüğü üzerinde güvenliğini sağlayacak silahlı gücü kontrol edememek bir devlet için iktidarını zedeleyici bir özelliktir.

Bürokratik yapıda yaşanan olumsuzluklar bölge halkını devlet yönetimine karşı güvensiz ve tepkili hale getirmişti. Genel hizmetleri üzerine alarak ayrıcalıklı davranmak, yapılan işlerden komisyon almak, adalet ile ilgili görevlerde rüşvet almak gibi uygulamalar tüm İmparatorluk genelinde yaşanan yapısal bozulmanın bir sonucu idi. Böyle bir ortamda halkın tepki göstermesi doğaldır. Ancak amacı ayrı devletlerini kurduktan sonra Makedonya topraklarından da pay almak olan Balkan devletleri bu fırsatı değerlendirerek Makedonya bölgesindeki yandaşlarının Osmanlı Devleti aleyhinde ayaklanmalarını sağladılar. Aynı şekilde Makedonya'nın özerkliğini savunan gruplar da yandaş sayılarını arttırmak için bu olumsuz durumu propaganda aracı olarak kullandılar. Bozuk bürokratik yapıya Osmanlı Müslüman unsurundan da tepki geliyordu. Ancak ikisi arasında önemli nitelik farkı vardı. Birincisi ayınlıkçı hareketleri destekleyen çete oluşumuna yönelmişken, ikincisi İmparatorluğun yönetiminde değişiklik yaparak devletin devamlılığı seçeneğini kullandı.

Devlet otoritesi karşısında kendi otoritelerini kurmaya çalışan çetelerin iddiaları, bölgede bulunan destekçilerine huzur ortamı sağlamak idi. Ancak kendi amaçları ile tezatlık gösteren olayları yaratıyorlardı. Örneğin 19. yüzyılın son yıllarında Avrupa devletlerinin ve kamuoyunun dikkatini bölgeye çekerek Bâbîâlî'ye gözdağı vermek ve böylece kilise ve eğitim alanlarında yeni ayrıcalıklar elde etmek isteyen Yüksek Makedonya Örgütü taraftarları yani Virhivistler, Bulgar ordusundan bazı subayları çetelerle beraber Makedonya bölgesine göndererek bölgede isyan çıkartmalarını sağlamıştı. Virhivistler bu amaçlarını gerçekleştirebilmek şöyle dursun, uğruna savaştıklarını söyledikleri halka zarar verdiler. Makedonya bölgesinin kuzeydoğu bölgesindeki köylü halk Bulgaristan hükümetinin siyasî amaçları uğruna zarara uğratıldı. Bu olay Selânik'teki Bulgar Makedon Komitesi ile

Sofya'daki Yüksek Makedon Komitesi arasında tartışmaya neden oldu⁵. MİDÖ ile YMK arasındaki anlaşmazlıkların temelinde Makedonya'nın geleceği hakkındaki seçenek bulunuyordu. MİDÖ Makedonya için özerkliği savunurken, YMK bölgenin Bulgaristan ile birleşmesini istiyordu. Bu nedenle, diğer grubun başarısızlıkları kendi görüşlerini güçlendirmek için fırsat olarak kullanılıyordu. Yoksa sadece YMK değil, MİDÖ'nün de bölge halkına zarar verdiği olaylar yaşanıyor.

Makedonya bölgesinde eylem yapan örgütler Balkanlar bölgesinde daha önce yaşananları kendilerine örnek almışlardı. Kendilerinden önce başarıya ulaşan eylemleri takip ederek amaçlarına ulaşmayı hedefleyen Makedonya örgütleri 1897 Girit sorununda izlenen yöntemi uyguladılar⁶. Girit'te izlenen yöntem ayaklanmalar çıkarmak, buna dayanarak Osmanlı Devletinden huzurun sağlanması konusunda kendileri için ek ayrıcalıklar elde etmek, Avrupa devletlerinin desteğiyle alınan bu ayrıcalıklara dayanarak Osmanlı Devletinden ayrılmak ve son olarak adanın Yunanistan ile birleşmesi olmuştu. Makedonya'daki gruplar da son amaçları birbirinden farklı olsa da buna ulaşmak yolunda benzer eylemler yaptıkları sırada bu yolu izlediler. Son amaçları Yunanistan ile birleşmek, Bulgaristan'a dahil olmak, Sırbistan ile bütünleşmek veya ayrı bir devlet kurmak olan farklı örgütler ayaklanma çıkarmak ve Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlayarak yeni ayrıcalıklar elde etmek konusunda aynı yöntemi izliyorlardı.

Bölgede yaşanan ayaklanmaların sayısının artmasının nedenlerinden birisi de aynı amacı güden örgütlerin yöntem belirleme sorunundaki farklılıklarından kaynaklanmıştır. En belirgin örneği Makedonya İç Devrim Örgütünde yaşanmıştı. Nihai hedefi ayrı bir Makedonya devleti kurmak olan örgüt içinde bunu dışardan destek olmadan kendi iç dinamikleriyle başarmak isteyen Darlar grubu ile aynı amacı yabancı devletlerin desteği ile kazanmanın doğru olacağını savunan Genişler grubu arasındaki yöntem farklılığı, ayaklanmanın bölge halkını daha fazla olumsuz etkilemesine neden oluyordu. Örgüt içi muhalefetin çatışması örgütün amacına ulaşmasını engellediği için yıkım daha fazla oldu⁷. Bir amaç belirleyip ortak bir yöntemle sonuca ulaşmak için birleştirilebilecek potansiyel güç bölündüğü için hareket her zaman düzenli devam edemiyordu.

1903 yılı öncesinde yaşanan önemli bir çete olayı 1899 tarihinde İstanbul'da Fransız ve İngilizlerin kontrolündeki Osmanlı Bankasına Slavcho Merdzhanov'un

⁵ Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu Ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II Meşrutiyet", *Birikim*, c. 2, S. 9, Kasım 1995, s. 16.

⁶ Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk Ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul 1997, s. 188.

⁷ Douglas Dakin, *The Greek Struggle In Macedonia 1897-1903*, London 1966, s. 70; İlhan Tekeli, "Makedonya İç Devrim Örgütü Ve 1903 İliinden Ayaklanması", *Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim yayınları, 1988, c. 6, s. 1806-1807.

başkanlığında saldırı planı yapılması olmuştu. Benzer olayın Selânik'de de gerçekleştirilmesinin Avrupa devletlerinin dikkatini ve gücünü daha fazla çekeceği düşünülmüyordu. Eylül 1900 tarihinde İstanbul ve Selânik'te Osmanlı Bankasına yapılması düşünülen bombalı saldırı hazırlıkları tamamlanmış; ancak planları devlet tarafından anlaşılınca eylemciler Bulgaristan'a kaçmak zorunda kalmıştı⁸. Slavcho Merdzhanov'un saldırıyı yapmaları için görüştüğü İordan Papiordanov ve Gemiciler adlı grup bu eylemi gerçekleştiremedi. Ancak aynı grup Nisan 1903 Selânik olaylarındaki benzer eylemlerde etkin rol oynadılar.

1901 yılında Ellen Stone adlı Amerikalı bir misyoner ile beraberinde Protestan Bulgar Katerina Tsilka'nın kaçırılması⁹ Batının dikkatini bir kez daha Makedonya'ya ve Osmanlı Devletinde yapılmasını istedikleri reformlara çekti. Miss Stone Selânik'te oturan ve Bulgaristan'da yönettiği Protestan İncil okullarını denetlemek amacıyla yaz aylarında okulların bulunduğu yerlere giden bir misyonerdi. 1901 yazında Makedonya'dan (Bensko) Bulgaristan'a (Samakof) gitmek amacı ile Bulgar Katerina Tsilka ile yola çıktı. Mekomiia¹⁰ yakınlarında Makedonya İç Devrim Örgütünden Hristo Chernopeev ve Jane Sandanski'nin başında bulunduğu Bulgar çeteciler¹¹ tarafından gerçekleştirilen olayda fatura yine Osmanlı devletine çıkarıldı. Önce bu olayın Osmanlılar tarafından gerçekleştirildiği iddia edildiyse de olay kısa sürede anlaşıldı. Çünkü çeteciler Miss Stone için Osmanlı Devletinden fidye istediler. Ancak bu sefer de Osmanlı Devlet görevlileri suçluları ortaya çıkarmak için uyguladığı yöntemler dolayısıyla suçlandı. Fidyeyi ödemek zorunda kalan Osmanlı Devleti bölgenin güvenliğini sağlamaktan sorumlu idi. Ancak bölgedeki kargaşalıktan dolayı asayişin sağlanması her yerde ve her zaman mümkün olamıyordu.

Büyük çaplı olmasa da 1902 yılından önce yaşanan ayaklanmalar yakında daha büyük bir ayaklanmanın göstergesi idi. 1903 ayaklanmalarından önce yaşanan son büyük olay Cumâ-i Bâlâ (Ghorna Dzhumai)'da 1902 sonbaharında Yüksekçiler (Supremistler) tarafından düzenlendi. Makedonya İç Devrim Örgütünün katılmadığı bu olay¹² sonunda Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin müdahalesini engellemek için Kasım 1902 tarihinde Rumeli Vilâyetleri Hakkında Talimât başlıklı ıslahatı yürürlüğe koydu¹³. Talimâtın hükümlerine göre vâlilerin yetkileri genişletildi, jandarma teşkilatına Müslümanların yanı sıra Hıristiyanların da

⁸ Duncan Mc Vicer Perry, *The Macedonian Cause: A Critical History Of The Macedonian Revolutionary Organization 1893-1903*, London 1988, s. 100-101.

⁹ Sadrazam Sait Paşa, *Anılar* (günümüz diline uygulayan Şemsettin Kutlu), İstanbul 1977, s. 232-233; Tekeli, a.g.m., s. 1807.

¹⁰ Perry, a.g.e., s. 103.

¹¹ Mete Çetik, "Osmanlı Solundan Bir Portre: Yane Sandanski", *Tarih ve Toplum*, Ağustos 1994, c. 22, S. 128, s. 16; Orhan Koloğlu, "Miss Stone Kaçtı mı? Kaçırıldı mı?", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1992, c. 17, S. 98, s. 46.

¹² Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1979, s. 137-138; Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul 1995, s. 41.

¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988 c. 8, s. 154-155; Dakin, a.g.e., s. 82; Tokay, a.g.e., s. 42.

alınmasına karar verildi ve programı yürütmek için vezir rütbesinde bir Genel Müfettişin atanması kararlaştırıldı. Göreve Hüseyin Hilmi Paşa atandı¹⁴. Osmanlı Devleti bölgede bundan böyle üç vali yerine tek bir vali ile muhatap olmaya başladı. Böylece merkezi yönetimin güç kazanması amaçlanıyordu¹⁵.

2.1.2. Viyana Islahat Programı

Makedonya bölgesinde 1903 öncesi yaşanan olayların ardından Avrupa devletleri, sorunun çözümünü Bâbiâli'ye verecekleri bir reform paketinde görüyorlardı. Osmanlı Devletinin bölgede hakim unsur olmasına yardım edecek olan "Rumeli Vilâyetleri Hakkında Tâlimat" başlıklı reform paketi, Avrupa devletlerinin işine gelmedi. Osmanlı Devletinin bölgede otoritesini güçlendirmek için aldığı bu önlem kısa süreli işe yaradı. Ancak uzun vadede ne asayiş sağlanabildi, ne Balkan devletleri rahat durdu, ne de Avrupa devletleri memnun kaldı. Çünkü asıl amaçları bölgenin güvenliği veya refahı değil, kontrolünü ellerine almaktı. Bu nedenle kendileri bir tasarı hazırladılar. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın hazırlayıp Berlin Antlaşmasını imzalayan diğer Avrupalı devletlerin onayı alınarak Bâbiâli'ye sunulan yeni program 23 Şubat 1903 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından da kabul edildi. Viyana Islahat Programı adı verilen programın içeriği bölge üzerinde Avrupa devletlerinin kontrolüne açık bir durum yaratıyordu. Programa göre üç yıllığına atanacak olan Genel Müfettiş, Osmanlı Devletinin görevlisi kabul edilse de, Avrupa devletleri bu görevliyi kontrol etmekten vazgeçemediler. Genel Müfettişin görevden alınması durumunda Avrupa devletlerine danışılması zorunluluğu, Bâbiâli'nin bölgede otorite uygulamada yalnız olmadığının ilk göstergelerindendi. Ayrıca Genel Müfettişin, gerektiğinde İstanbul'dan izin almayı beklemeden askeri kuvvetleri kullanmasının istenmesi, bölgede merkez yönetiminin gücünü azaltmaya yönelikti. Bu maddenin bölgede yaşanan ayaklanmalar karşısında ivedi karar verip uygulamaya geçilmesi gerektiği için konulduğu söylene de, aslında bölge yönetiminin merkezden koparılması yolunda bir aşamadır. Makedonya'da vâlilerin Genel Müfettişin emri altına alınması kararı da yine bir önceki maddedeki amaca yönelikti. Jandarmanın ve kır bekçilerinin sayısının Hıristiyan ve Müslüman oranına göre ayarlanması istendi. İmparatorluğun çok dinli yapısında devlet karşısında insanların eşit hak ve sorumluluk sahibi olması başka bir dönem veya yönetim altında olumlu sonuçlar verebilir. Ancak zaten gayrimüslim unsurun bir kısmının devlet karşıtı ayaklanma başlattığı Osmanlı Devleti örneğinde amacın Müslüman ve gayrimüslim ayrımını ortadan kaldırmaktan başka olduğunu

¹⁴ Karal, a.g.e., s. 154-155; İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdinç, *Makedonya*, İstanbul 1993, s. 82; M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966, s. 271.

¹⁵ H. N. Brailsford, *Macedonia Its Races And Their Future*, New York 1971, s. 302-303; Perry, a.g.e., s. 113.

düşündürüyor. Bundan sonra gelen madde bunu desteklemektedir. Bütün siyasî suçlu ve mahkumların genel af ile serbest bırakılmaları istenmekteydi. Ancak Avrupa devletleri tarafından siyasî suçlu ve mahkum olarak kabul edilmek istenenlerin geneli devlet karşıtı ayaklanmaya katılan ve asayişe zarar verenlerdi. Bu maddeyle de Avrupa devletlerinin bölgedeki örgütlerin destekçisi oldukları bir kez daha anlaşılmaktadır. Aynı devletler, Arnavutların kanun dışı davranışlarının önlenmesi için Bâbiâli'nin harekete geçmesini istediler. Buradan da anlaşılmakta ki Avrupa devletleri bölgede Müslüman ve gayrimüslim ayrımını kullanarak, ulusçuluk akımını güçlendirmek ve Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü bozacak ortama güç vermeyi amaçlamaktaydılar. Son olarak bölgenin ekonomik durumu ile ilgili madde programa eklendi. Buna göre Makedonya bölgesinde her üç vilâyet, Selânik, Manastır ve Kosova için bir gelir-gider bütçesi ayarlanacak ve bunu Osmanlı Bankası kontrol edecekti. Adı Osmanlı olmakla beraber kurucusu ve sermayedarları Avrupa devletleri kontrolünde olan bir bankanın bu işi yürütmesi de Viyana Islahat Programının genel amacına uygundu.

Görüldüğü gibi programın maddeleri Osmanlı Devletinin egemenlik haklarını çiğner nitelikte olmasına rağmen, metinde programın herhangi bir devletlerarası birim tarafından kontrol edileceği yolunda bir madde olmaması ve ayrıca Rusya'nın Makedonya Komitesinin kapatılması konusunda söz vermesi II. Abdülhamid'in programı kabulünü kolaylaştırmıştı. Viyana Islahat Programı, bir devletin egemenlik haklarını çiğneyecek niteliklere sahip olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin uzun süredir Avrupa devletleri karşısında bu çizgide olmasından, Programda ıslahatın herhangi bir devletlerarası birim tarafından kontrol edileceğine dair bir madde olmamasından ve Rusya'nın Makedonya Komitesi'nin kapatılması yolunda söz vermesinden dolayı II. Abdülhamid Programı kabul etmek konusunda rahattı.¹⁶ II. Abdülhamid'in yürüttüğü denge politikasından başka bir sonuç beklenemezdi.

Viyana Islahat Tasarısı'nın Makedonya bölgesinde asayiş ve güveni sağlayamadığının önemli bir göstergesi, tasarının üzerinden daha beş ay gibi kısa bir süre geçmişken, Makedonya İç Devrim Örgütünün düzenlediği İlinden ayaklanması oldu. Bu olay sorunun özünü de açıklamaktadır. Avrupa ve Balkan devletlerinin amacı, kendi desteklerinin de kullanıldığı olaylar, programlar aracılığı ile Osmanlı Devletinin bölgedeki egemenliğini ortadan kaldırmaktı. Aksi takdirde, hayata geçirilen reformların bölgede asayiş sağlaması gerekirdi. Ekonomik ve siyasî bağımsızlığından artık söz edilemeyen Osmanlı Devletinin toplumsal özellikleri de kullanılarak Doğu Sorunu çerçevesinde önemli bir alan olan

¹⁶ Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies*, ayrı basım IX, 1989, s. 86-87; Karal, a.g.e., s. 157-158

Makedonya bölgesi yavaş yavaş Osmanlı egemenliğinden çıkmaktaydı. Makedonya İç Devrim Örgütü Manastır bölgesi askerî yetkilisi 15 Temmuz 1903 tarihinde bir bildiri ile ilinden Ayaklanmasını ilan etti. Duyuruda uzun süredir beklenen kurtuluş gününün gelmiş olduğu, Türk zalimliğinden kurtuluşun sağlanacağı bildiriyordu. 20 Temmuz günü başlayacak olan ayaklanmaya tüm Makedonya halkı çağrılıyordu¹⁷.

Genel bir ayaklanma kararının alındığı kongreden sonra küçük çaplı hareketlenmeler devam etti. Viyana Islahat Programının kabulü sırasında Rusya'nın Makedonya'daki komite faaliyetlerinin engellenmesi amacıyla Bulgaristan kökenli Makedonya Komitesinin kapatılmasını sağlayacağı konusunda Bâbiâli'ye vermiş olduğu söze rağmen, Rusya'nın desteği ile 1903 yılında Makedonya'da çete eylemleri artmaya devam etti. Ağustos'ta yaşanacak olan ayaklanmanın son göstergelerinden birisi de 25 Temmuz 1903 tarihinde yaşandı. Manastır'da Peristeri dağında çetecilerin oluşturduğu bir kurmay heyeti Şark Demiryolları Genel Müdürlüğü'ne gönderdikleri bir bildiri ile tren seferlerinin durdurulması tehdidinde bulundu. Bu tarihte Makedonya Hıristiyanlarının kurtuluş mücadelesinin başlamış olduğu duyuruldu. Aynı günlerde Makedonya Komitesi Makedonya'nın Hıristiyan halkına genel bir ayaklanma çağrısında bulundu¹⁸. Selânik, Serez ve Ustrumca ihtilal bölgeleri isyana katılmayı daha baştan reddettiler. Böylece ayaklanma daha baştan Manastır bölgesi ile sınırlı kaldı¹⁹. Komite liderleri arasında özellikle Ortodoks Bulgarların ve Rusya'nın ayaklanma için kendilerine yardım edeceği umudu yüksekti²⁰.

Olaylara katılmak istemeyen bölge halkı arasında, asayişin bozuk olduğu ortamda bir yandan çetelerin eylemlerinden, diğer yandan devlet otoritesinin eksikliğinden dolayı gelişmelere taraftar olmaktansa sonuca göre yerlerini tercih etmek isteyenler de vardı. 1903 yılında Bâbiâli'nin Viyana Islahat Programını kabul etmesiyle bir kez daha otoritenin tam anlamıyla Osmanlı Devleti elinde olmadığı ortaya konmuştu. Böylece bölgede çetelerin yarattığı sorunlardan yararlanarak Avrupa devletlerinin müdahalesi ile bölgede çetelerin elde ettiği güç, halka taraf seçme konusunda ipucu veriyordu. Halkın ayaklanmalara desteği elbette sadece korkudan değildi. Kendi istekleriyle çetecilere yataklık yapan, onlara erzak sağlayan köylüler de vardı. Ancak genel olarak köylüler çeteler ile devlet güçleri arasındaki çatışmalara dahil olarak canlarını ve mallarını riske atmak istemiyorlardı. 1903 yazında ayaklanmacıların elde ettiği güç bölge köylülerinin ister istemez çeteye yardım etmelerini zorunlu hale getirdi²¹. Çünkü devletin otorite boşluğunu kullanan çeteler bölge halkı üzerinde baskı unsuru olacak konuma gelmişlerdi. Böylece, 1878 Yeşilköy Antlaşmasından itibaren adım adım gelişen

¹⁷ Macedonia Documents And Material, Sofia 1978, s. 500.

¹⁸ Karal, a.g.e., s. 158-159; Perry, a.g.e., s. 133.

¹⁹ Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu Ve Dimitar Vlahof'un Anılarında" s. 17.

²⁰ Dakin, a.g.e., s. 100.

²¹ Perry, a.g.e., s. 134; Adanır, a.g.m., s. 14.

olaylar, 1903 Ağustos'unda İinden ayaklanmasıyla önemli bir aşamaya ulaştı. Avrupa müdahalesinin giderek artışı, beraberinde olayların da sistemli hale gelmesine neden oldu. Destekçileri de giderek artan örgütler, devlet karşısında önemli bir güce eriştiler.

2.1.3. İinden Ayaklanması

Makedonya İç Devrim Örgütü içinde genel ayaklanmanın zamanı ve yöntemi konusunda tam bir uzlaşmanın olmayışı ayaklanmanın seyirini ve sonucunu da etkiledi²². Temmuz 1903 tarihinden itibaren örgüt Manastır bölgesinde yapılacak ayaklanmaya köylülerin katılımını sağlamak için çalışmalarını arttırdı. Ayaklanma günü olarak Slavlar için kutsal olan 2 Ağustos yani İinden Günü seçildi. Ayaklanmadan birkaç gün önce 28 Temmuz günü Makedonya İç Devrim Örgütü liderleri mevcut durumu ve hazırladıkları plânı örgütün bölgedeki birimlerine duyurdular²³.

Bu dönemde Makedonya bölgesinde Osmanlı Devleti askerî birlikleri ağırlıklı olarak kuzeyde bulunuyordu. Bunun nedenlerinden birisi Bâbîâlî'nin Makedonya'nın kuzeyinde Bulgarların ve kuzey batısında Arnavutların hareketlerini kontrol için buralarda yoğun askerî güç bulundurması idi²⁴. İkincisi ise Avrupalı görevlilerin Makedonya'nın güneyinde daha fazla bulunmaları, bir başka deyişle Avrupa kontrolünün Osmanlı Devleti kontrolünden daha fazla olması idi. Bu durumlardan dolayı genel bir halk ayaklanması için Manastır bölgesi uygun bir yer olarak belirlendi.

Boris Sarafov, Atanas Lozanchev, Dame Gruev İinden ayaklanmasının liderleriydiler²⁵. Bunlardan Sarafov'un internalist kanattan olduğu bilindiğine göre ayaklanmanın Makedonya İç Devrim Örgütü tarafından hazırlandığı ortada idi²⁶. Ayaklanmayı hazırlayanlar, Avrupa müdahalesini sağlayabilmek için olayları mümkün olduğunca şiddetli ve uzun tutmak istiyorlardı. Ayaklanmacılar, devlet müdahalesini engellemek için Manastır ile Selânik, Pirlepe ile Ohrid arasındaki telgraf tellerini kestiler. Ayrıca bölgede etkin olan Müslümanlara gözdağı vermek için bu beylerden birisine ait bir kuleyi yıktılar²⁷. Bulgarların desteğinde yürütülen ayaklanmada çeteciler bölgedeki bazı kasabalarda yöre halkından Türklerin ve Patrikhâne'ye bağlı olanların buraları terk etmeden önce evlerini yakıp, bazı Müslümanları öldürdüler. Dışarıdan gelebilecek yardımları önlemek

²² Tokay, a.g.e., s. 46

²³ Dakin, a.g.e., s. 98; Perry, a.g.e., s. 134; www.unet.com.mk/mian/ilinden.htm

²⁴ Hugh Poulton, *Who Are The Macedonians?*, London, s. 57; Dakin, a.g.e., s. 99.

²⁵ Tekeli, a.g.m., s. 1807; Tokay, a.g.e., s. 46.

²⁶ Tokay, a.g.e., s. 46.

²⁷ Stojan Pribichevich, *Macedonia Its People And History*, London 1982, s. 127.

kadar dışarıya kaçmayı düşünenleri de engellemek için köprüleri yıktılar, önemli mevkileri ele geçirdiler²⁸.

3 Ağustos 1903 tarihinde Manastır'dan çekilen şifre telgrafa göre Manastır'da Kiçevo bölgesinde durum daha ağırlaştı ve ayaklanmacıların sayısı artmaya devam etti²⁹. 6 Ağustos 1903 tarihinde Reka'dan Miralay Hasan Tahsin Genel Müfettişe Debar-Manastır yolunun kesildiği için yardımın iyice zorlaştığını telgraf ile bildirdi³⁰. Aynı günlerde Edirne vilayetinde de bir ayaklanma başladı. Kıyamet Günü (Yeniden Diriliş Günü) anlamına gelen Preobrazhenski ayaklanması 6 Ağustos 1903'te başladı³¹, ancak İlinden kadar geniş çaplı bir eylem olamadığı için herhangi bir başarı sağlayamadı.

Makedonya İç Devrim Örgütü ayaklanmanın nedeni olarak Osmanlı Devletinin Makedonya bölgesinde uygulaması gereken reform programını uygulamadığını gösteriyordu. Bu durumu bir bildiri ile Avrupa devletlerine ilettiler³². Ancak, Osmanlı yönetimini bölgenin Hıristiyan halkının durumunu iyileştirmemekle suçlayan örgütün eylemlerinden olumsuz etkilenen, yine aynı bölge halkı oluyordu. Çünkü Manastır bölgesindeki bu ayaklanmada tüm Hıristiyan nüfus birlikte hareket etmemekteydi. Bulgar Ortodoks nüfusun desteklediği bu harekette Yunan Ortodoks halk özellikle Yunan din adamları ve eğitim görevlileri zarar görenlerin başında geliyordu³³. Bu nedenle, Osmanlı Devleti bölgede dengeyi korumak için Yunan çetelerini Bulgar çetelerine karşı dolaylı yoldan korumayı tercih etti³⁴. Bölgede insan ve silah kaynağı açısından Osmanlı birlikleri, bölgeyi daha iyi bildiği ve yerel destekçileri olduğu için Makedonya İç Devrim Örgütü daha avantajlı idi. Ancak yine arada kalan ve olaylarda can ve mal kaybını en çok yaşayan bölgedeki köylüler oldu.

2.1.4. Kruşova'da Cumhuriyet Denemesi

2 Ağustos 1903 tarihinde başlayan ayaklanmada en etkili eylem Kruşova devrim bölgesindeki³⁵ gelişmeler oldu. Sekiz müfreze 3 Ağustos günü Osmanlı Devleti

²⁸ Dakin, a g e., s. 100; Perry, a g e., s. 134.

²⁹ Aleksander Stojanovski, *Documents Turcs Relatifs A L'Insurrection D'Ilinden*, Skopje 1993, s. 58

³⁰ Stojanovski, a g e., s. 78.

³¹ Perry, a g e., s. 134.

³² www.unet.com.mk/mian/ilinden.htm

³³ F. R. Bridge (ed), *Austro-Hungarian Documents Relating To The Macedonian Struggle, 1896-1912*, Thessaloniki 1976, s. 15.

³⁴ Adanır, a g m., s. 17, Karal, a g e., s. 159-160.

³⁵ Örgüt, yönetimini etkinleştirmek için, Makedonya'yı bölgelere ayırarak yönetmeyi tercih etmişti. Daha 1894 Resne toplantısında topraklar çete reislerine bağlı bölgelere ayrılmış ve bu bölgelere ait gizli bir askeri ağ kurulmuştu. Vergi koyan bir mali birimi ve militanları izleyip hainleri cezalandıran bir polis birimi oluşturulmuştu. Fakat ancak 1896 Selânik Kongresi sonucunda oluşturulan 1897 Nizamnamesi ile örgütün yapısı biraz daha sağlamlaştırılabilmişti. Merkezi Selânik olan Bulgar-Makedon-Edirne Devrimci Örgütü'nün Merkez komitesi en üst karar merkezi haline getirilmişti. Hiyerarşik bir yapılanma oluşturulmuş, yukarıdan aşağıya sırasıyla Merkez Komite, Bölge Komiteleri, Kaza Komiteleri, Yerel Komiteler ve hepsinin altında hücre

yönetimindeki Kruşova'yı ele geçirdi. Bölge merkezinde örgütün askerî yetkilisi Nikola Karev idi. Ayaklanmacılar askeri kıışalar, postane ve kasaba meclis binası gibi stratejik açıdan önemli yerlere saldırdılar. Aynı gün öğleden sonra bir meclis toplandı ve Kruşova'daki tüm halktan 60 temsilci meclis üyesi olarak seçildi. Aralarından en çok oranda bulunan halktan 6 kişi "kurtarılmış"³⁶ bölgenin geçici hükümet üyeleri olarak seçildi³⁷. Makedonya İç Devrim Örgütünün Kruşova'daki askerî yetkilisi aynı zamanda yeni Cumhuriyetin askerî yetkilisi olarak görevlendirildi. Geçici hükümet halka geçici vergi yükleme, kasaba halkı ile çevre köylere yiyecek sağlama, ayaklanmacılara giyecek, ayakkabı ve silahları için alet bulma, yaralı ve hasta eylemciler, halk ve köylüler ile ilgilenme görevini üzerine aldı. Bunun için Yiyecek, Yurttaşlık, Giyecek, Finansal Reform ve Finans Komisyonları kuruldu³⁸.

Kruşova askerî yetkilisi bir manifesto³⁹ yayımlayarak amaçlarını bildirdi. Bu manifestodan anlaşıldığına göre eylemciler bölgenin tüm Hıristiyan halkının desteğini almış ve metin sadece Müslümanlara hitaben yayınlanmıştı. Ancak gerçekte böyle bir durum yoktu. Yabancı gözlemciler de, halkın çoğunluğunun bu ayaklanmaya katılmadığını iddia ediyorlardı⁴⁰. Kruşova bölgesinde halkın bir kısmının desteğini almış olsa da tüm Hıristiyan halkın bu ayaklanmayı ve Cumhuriyeti desteklediğini söylemek fazlasıyla iyimserlik olur.

İlinden ayaklanması döneminde yaşanan benzer gelişmeler Makedonya tarihinde Kruşova örneğindeki etkiye sahip olmadı. 18-19 Ağustos 1903 tarihinde Trakya'da Istranca Cumhuriyeti, Klisura ve Neveska bölgesel hükümetleri⁴¹ kuruldu, ancak kısa süreli olabildiler ve etkisiz eylemler olarak kaldılar.

Kruşova Cumhuriyeti'nin ömrü 10 gün olabildi. Ele geçirilen bölge 10 gün içinde Osmanlı birlikleri tarafından geri alındı. Kruşova Cumhuriyeti uzun ömürlü olmasa da gelecekteki Makedonya devleti için potansiyel bir devlet örneği olarak kabul edildi. 13 Ağustos 1903 tarihinde Bahtiyar Paşa kumandanlığında Osmanlı ordusu Kruşova'ya girdi⁴².

birimleri yer almıştı. Bölge komitelerinin sınırları ve sayısı Merkez komite tarafından, kazalarınki bölge, yerellerinki kaza komiteleri tarafından belirlenmişti. Hücre esasına göre çalışan bu örgütte hücreler 10' ar kişiden oluşmuş ve bunların birbirini tanımaması ilkesine sadık kalınmıştı. Bkz. Georges Castellan, a.g.e., s. 370-37, Duncan Mc Vicer Perry, a.g.e., s. 65, *Macedonia Documents and Material*, s. 419, İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdiç, *Makedonya*, İstanbul 1993, s. 79.

³⁶ İlan edilen devrim bölgelerinden birisinde devlete karşı başarı sağlayan örgüt, amacına ulaştığı için burayı kurtarılmış alan ilan etti

³⁷ Nüfusun çoğunluğunun Ulahlardan oluştuğu bölgenin toplam nüfusu 11.000 kadar idi. Makedonyalı Bulgar, Ortodoks Arnavut ve Ulahlardan 20'şer kişinin seçilmesi ile 60 kişilik bir meclis oluşturulmuştu. Her gruptan 2 kişi ile toplam 6 kişilik bir bakanlar kurulu kurulmuştu. Bkz. Tekeli, a.g.m., s. 1807; Dakin, a.g.e., s. 103; Perry, a.g.e., s. 137.

³⁸ Jovan Pavlovski, Mishel Pavlovski, a.g.e., s. 154; www.unet.com.mk/mian/ilinden.html.

³⁹ <http://faq.macedonia.org/history/kruisevo.manifesto.html>, <http://www.mymacedonia.net/history/manifesto.htm>, Bkz. Ek 3.

⁴⁰ Poulton, a.g.e., s. 56.

⁴¹ Tekeli, a.g.m., s. 1807; Perry, a.g.e., s. 137; Leften Stavros Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York 1961, s. 522.

⁴² Stojanovski, a.g.e., s. 129.

Osmanlı Devleti 13 Ağustos 1903 tarihinde elde ettiği başarıdan sonra bölgenin genelinde ayaklanmacıları durdurmaya başladı. Bununla beraber henüz tam bir sonuç alınamadı. 5 Eylül 1903 tarihinde Kostur kaymakamı Hıfzı, Manastır'da bulunan Genel Müfettişe bölgedeki köylülerin asileri desteklediklerini ve bunlardan hiçbirisinin devletten af dilemediklerini bildiren bir telgraf gönderdi⁴³. Ekim ayı ortalarında tamamen bastırılmış olan ayaklanmanın iki önemli sonucu oldu. Asıl amaçları Avrupa devletlerinden siyasi destek alarak Makedonya'nın ayrı bir devlet olarak varlığının tanınması olan ayaklanmacılar, Kruşova Cumhuriyetinden başka Mürzsteg Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle önemli başarı ve prestij kazandılar. Sorunu Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti arasında çözülmesi gereken bir konu haline getirmeleri nihai hedeflerine bir adım daha yaklaştıkları anlamına gelir.

⁴³ Stojanovski, a g e., s. 143.

2.2. MÜRZSTEG'DEN REVAL'E: OSMANLI DEVLETİNİN GELECEĞİNİ ETKİLEYEN REFORMLAR DÖNEMİ

2.2.1. Mürzsteg Antlaşmasını Hazırlayan Ortam

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için reformlar dönemi olarak da adlandırılabilir. 18. yüzyıldan itibaren devletin eski gücüne erişebilmesi için yapılan reformlar, 19. yüzyılda şekil değiştirmişti. Öncesinde yapılan yenileşme hareketlerinde devletin inisiyatifi daha ağır basarken, 19. yüzyılda devlet örgütlenmesinde yapılması planlanan değişikliklerde Avrupa baskısı arttı. Kaynağı Avrupa çıkar grupları olan reformların, Osmanlı Devletinden önce Avrupa devletlerinin çıkarlarına uygun olarak hazırlanmış olması doğaldır. Ulusçuluk akımının hızla yayıldığı Balkanlar bölgesinde, Avrupa çıkar gruplarının işlerine yarayacak ortamı bulmaları kolay oldu. 19. yüzyılda Balkan halkları arasında ulus bilinci giderek güçlendi ve bu bölgede yaşayan halklar yönetici güç olan Osmanlı Devletine karşı ayaklanmaya başladılar⁴⁴.

Balkan halklarının bu bilince ulaşmasında üç önemli aşamadan söz etmek gerekir. Birinci olarak, uzun yıllar kültürel varlıklarını koruyabilecek ortamı Osmanlı Devleti yönetimi altında bulmaları. Osmanlı millet sisteminde kültürlerini koruyabilen bu insanlar, kendi farklılıklarını diğer halkların özelliklerinden ayrı yaşatabildiler. İkinci olarak, zayıflayan Osmanlı Devletinin yönetiminden duydukları rahatsızlık karşısında, otorite boşluğunu fırsat bilen Balkan halklarının harekete geçmeleri. Fransız Devrimi sonrası gelişen yeni siyasî yapılanma modeli olan ulusçuluk akımından etkilenerek kendi devletlerini kurdular. Üçüncüsü ise Doğu Sorunu olarak adlandırılan, Osmanlı Devletinin hüküm sürmekte olduğu toprakların kendi aralarında paylaşılması olan süreçte Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti sınırları içindeki ayrılıkçı hareketlerin destekçileri olmalarıdır. Ayaklanmalar sonunda bağımsızlıklarını kazanan Balkan devletleri, 19. yüzyıl sonlarına doğru kendi üzerlerinde uygulanan yöntemleri bu sefer Makedonya bölgesinde uygulamaya katıldılar.

Avrupa devletlerinin Balkan halklarına verdikleri destek tek boyutlu değildi. İdeolojik, siyasî, kültürel ve ekonomik alanlarda yardımlarda bulundular. Ulusal bilinçlerini ve birliklerini yeni oluşturmakta olan Balkan devletlerinin ekonomi, yönetim alanlarındaki zayıflıkları, onların "Avrupalılaşmalarına" neden oldu⁴⁵. Çünkü devletlerini kendi tarihsel iç dinamikleriyle değil, Avrupa devletlerinin desteğinde kazanmışlardı. Bu nedenle siyasî ve ekonomik yapıları Avrupa tipi birer örnekti. Yeni ticaret sınıfının desteğinde gelişen

⁴⁴ Carde Rogel, "The Wandering Monk And The Balkan National Awakening", *Etudes Balkaniques* n 1, Sofia, 1976, s. 114.

⁴⁵ Barbara Jelavich, *History Of The Balkans Twentieth Century* (vol 2), New York 1997, s. 45.

ulusçuluk akımının değer yargılarından ve varlıklarını devlet aşamasına taşıyan Balkan halklarının, örgütlenme modeli olarak ulus devlet modelini seçmelerinden dolayı bu halklar için "Avrupalılaşmaya başlamışlardır" demek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Sanayi Devriminin değişimini yakalayamamış olan Osmanlı Devleti, devam etmekte olan tarıma dayalı ekonomik yapısından dolayı bu gelişimin öncüsü olan Avrupa devletlerine bağlı, hatta giderek bağımlı olmak zorunda kaldı. 19. yüzyıl sonunda, pazar değeri yüksek olan Osmanlı Devletinin ekonomisi, emperyalist politikalarına devam eden başta İngiltere olmak üzere, özellikle Almanya'nın kontrolünde varlığını devam ettirebiliyordu⁴⁶. 20. yüzyıl başından itibaren Almanya, İngiltere'den daha etkin olmaya başladı. Bu, İngiltere'nin Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki çıkarlarından vazgeçtiği anlamına gelmemekte, sadece Osmanlı yönetiminin destekçi olarak kendisine Almanya'yı tercih ettiğini göstermektedir. Çünkü İngiltere'den bu desteği artık bulamamaktaydı.

Osmanlı Devleti üzerinde ekonomik kontrol kurabilen Avrupa devletleri, bu yapı üzerindeki güçlerini arttırabilmek için, kendi aralarında yer alabilmek umuduyla çabalayan Bâbîâlî üzerinde reform baskısını uyguladılar. Bunun için uygun ortamı Balkan halklarının Osmanlı Devletine karşı verdikleri mücadelede buldular. 19. yüzyıl boyunca Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan üzerinde yoğunlaştırdıkları bu politikayı, 20. yüzyıl başında Makedonya sorununda uyguladılar. Osmanlı Devletinin Avrupa kıtasındaki hâkimiyetini sonlandırmış olması bakımından Makedonya Sorunu sırasında Avrupa devletleri tarafından da desteklenmiş olan yöntemler, 19. yüzyıl başında Yunanistan ve Sırbistan ile başlayan hareketlerde uygulananlardan daha etkili oldu. Makedonya Sorununun taraflarından olan Balkan devletleri ve Makedonya bölgesinde oluşturulan örgütlerin de amacı soruna Avrupa devletlerinin müdâhalesini sağlamak olduğu için, reform sürecini devreye sokmak daha kolaylaştı. İç güvenliğini sağlamaktan yoksun bir devlete müdahale, Avrupa'da mevcut durumu koruma yanlısı devletlerin doğal hakları olarak kabul edildiği için Osmanlı Devletinin reformlar konusundaki baskılardan kaçış olasılığı zayıftı. Üstelik II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında Osmanlı Devlet yöneticileri arasında da Avrupa müdahalesinin Devletin varlığı için gerekli olduğunu düşünenlerin olması reformların iç desteğini oluşturuyordu.

2.2.2. Mürzsteg Antlaşması

İlinden ayaklanmasının boyutu, Avrupa müdahalesinin boyutunu da belirledi. 20. yüzyıl başında gerçekleştirilen İlinden ayaklanması reformların devreye girmesi için gerekli ortamı hazırlamıştı. Osmanlı Devleti kısa sürede ayaklanmayı bastırmış olmasına

⁴⁶ Jelavich, a.g.e., s. 80

rağmen Eylül 1903 tarihinde Müritzsteg'de bir araya gelen Çar II. Nikola ile İmparator Franz Josef sadece Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın değil İngiltere, Fransa ve İtalya'nın da Makedonya bölgesindeki çıkarlarını gözeterek bir antlaşma imzaladılar. Antlaşmanın maddeleri şunlardır:

1. Reformların uygulanışı için Genel Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'ya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'dan birer sivil memur verilecektir;
 2. Üç vilâyetteki jandarmanın ıslahı görevi, Bâbiâli'nin hizmetinde olan bir Avrupalı generale verilecektir. Büyük güçlerin subayları ona yardımcı olacaktır;
 3. Ülkede barış sağlandıktan sonra Makedonya'daki vilâyetlerin sınırları, ulusların gruplaşmalarına göre yeniden belirlenecektir⁴⁷;
 4. İdarî ve adli kurumlar, yerel özerkliklerin gelişmesi yararına yenilenecektir;
 5. İsyân esnâsında işlenen suçları incelemek için vilâyet merkezlerinde karma (Hıristiyan-Müslüman) komisyonlar oluşturulacaktır;
 6. Osmanlı hükümeti, kaçan Hıristiyanların yurtlarına dönüşleri; isyan esnasında maddî zarara uğrayan bu Hıristiyanların desteklenmesi; düzensiz bölükler ve düzenli birlikler tarafından tahrip edilen ev, kilise veya okulların tekrar inşâ edilmesi için gerekli malî kaynakları sağlayacaktır;
 7. Tahrip edilmiş köylerin geri dönen Hıristiyan sâkinleri, bir yıllığına vergiden muaf tutulacaktır;
 8. Osmanlı hükümeti, o ana kadar ilan edilen ve gelecekte gerekli görülen reformları bekletmeden hemen yürürlüğe koymakla yükümlü olacaktır;
 9. Hıristiyanlara karşı en büyük zorbalıklar düzensiz yardımcı bölükler tarafından yapılmıştır. Bu nedenle gelecekte bu bölüklerin oluşturulması yasaklanacaktır⁴⁸.
- Avrupa devletleri ve Balkan hükümetleri, Müritzsteg'de kararlaştırılan reform programının, Makedonya'da yaşayan özellikle Hıristiyan halkın Osmanlı Devleti yönetiminden dolayı yüzyıllardır uğradıklarını iddia ettikleri zararları ortadan kaldırmak için olduğunu öne sürmüşlerse de bunun böyle olmadığını tüm taraflar bilmekteydi. Müritzsteg Antlaşması Viyana Islahat Programının genişletilmiş halidir. Bu nedenle amaç değişmediği gibi, giderek başarı kazanmaktaydı. Artık konu ile ilgili tüm Avrupa devletlerinin bu reform tasarısı ile Osmanlı Devletinin bölge asayişini ne kadar sağlasalar veya sağlamaya çalışsalar da, bölgeyi Osmanlı Devletinden ayırmaktaki ısrarları anlaşılmaktaydı.

Osmanlı Devleti yönetiminden kaynaklanan zayıflıklar uzun süredir Balkanlar bölgesinde sonuçlarını göstermeye başlamıştı. Örneğin 1887 tarihli Manastır Bölgesi

⁴⁷ Özellikle bu maddenin 1903 sonrasında Makedonya'daki olayların gidişatında etkili oldu. Avrupa devletlerinin Makedonya'daki olayları yönlendirmesini kolaylaştıran bir yanı vardı.

⁴⁸ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, İstanbul 2001, s. 216-217.

Köylerinin Güvenlik Tüzüğü bunlardan birisidir. Manastır'da 19. yüzyıl sonunda 150'yi aşkın çete faaliyet göstermekteydi. Yerel yönetim halkın can ve mal güvenliğini sağlamak konusunda yetersiz kalınca, yine halkın kendisinden, devlete sadık oldukları düşünülenlerinden yararlanılmak yolu ile soruna çözüm bulunulacağı düşünüldü. 1887 yılında Manastır valiliğine atanmış olan Halil Rifat Paşa, adı geçen Güvenlik Tüzüğünü hazırladı. Bu yöntemle Bâbiâlî Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırarak halkın devlete bağlılığını arttırmayı düşünüyordu. Hatta bunun için sadece güvendiği Müslümanlara değil aynı zamanda yine güvenilir bulunduğu Hıristiyanlara da silah dağıtarak onların güvenliğini sağlamayı planlıyordu. Hazırlanmış olan 16 maddelik tüzük vilâyet dahilindeki mutasarrıf, kaymakam ve müdürlere dağıtıldı⁴⁹. Oluşturulan köy komisyonları ve fahrî birlikler altı ay içerisinde Manastır'da güvenliğini sağlamışlarsa da uzun vadede bu uygulamanın bazı olumsuz etkileri de oldu. Osmanlı yönetiminin bazı yüksek görevli memurları, jandarma ve ordu üyeleri, bazı ağalar ve beyler ile din adamları bu tüzüğe tepki gösterdiler. Bu gruplar Bâbiâlî'den güvenlik tüzüğü ve fahrî birliklerin kaldırılmasını talep ettiler.

Tüzüğe itiraz gerekçelerini bu uygulamanın Makedonya bölgesinde, daha önce Balkan devletlerinin kuruluşuna benzer bir sürece destek olacağı endişelerine dayandırıyorlardı. Asayişin sağlanması ile bazı kesimlerin ekonomik çıkarlarının zarar göreceği de itiraz gerekçesi olarak iddia edildiyse de⁵⁰, daha sonraki olaylar göstermiştir ki, birinci gerekçe daha baskındır. 1890'lardan itibaren yaşanan olaylardaki silahların bir kısmı bu dönemde devletin dağıttığı, ancak daha sonra geri alamadığı silahlardı. 1902'de Cumâ-i Bâlâ ve Menlik ayaklanmalarında buna benzer bir olay yaşanması bu durumun ciddiyetini ortaya koydu⁵¹.

Bu tüzük yalnız Manastır vilâyetinde yürürlükte olduğu halde, etkisi hem bütün Makedonya'da hem de 20. yüzyıl başında da hissedildi. Tüzükten yararlanan Makedonya'da bulunan halkın üçte biri silahlanıp silahlı birlikler kurarak kendilerini eşkıya çetelerinin saldırılarından korudular. Fakat bu fahrî birliklerin kaldırılmasından sonra silahların çoğu Makedonya'da yaşayan halkta kaldı. Bu silahlar Makedonya İç Devrim Örgütünün kuruluşunda ve daha sonra ise Osmanlı yönetimine ve ordusuna karşı verilen mücadelede kullanıldı. Böylece daha 19. yüzyıl sonunda Osmanlı vâlisi tarafından iyi niyetle fakat dar görüşle hazırlanmış olan bu tüzük, uygulamadaki yanlışlıklarla da birleşince

⁴⁹ Mucize Ünlü Sarı, *Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)* (basılmamış YL tezi), danışman Y.Doç Dr. M. Emin Yolalıcı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 139-

142. Bkz. Ek 4.

⁵⁰ Sarı, a.g.e., s. 142.

⁵¹ Uzer, a.g.e., s. 137

Makedonya'da 20. yüzyıl başında yaşanmış olan Osmanlı Devletinden ayrılma amaçlı ayaklanmalara destek sunmuş oldu.

Osmanlı Devletinin bölgede güvenliği sağlamak için bölge halkını silahlandırmış olması, ancak kısa bir süre sonra aynı silahların devlete karşı kullanılmış olmasına benzer durumlar hukuk, eğitim, ekonomi gibi konularda da yaşandı. Osmanlı Devleti benzer yanlışları bu alanlarda da yapmakla beraber, Devlet olarak önlem almaya çalışmadığı söylenemez. Daha Çar ve İmparator Mürzsteg'de biraraya gelmeden önce Hüseyin Hilmi Paşa, İlinden ayaklanması sırasında zarara uğrayan Hıristiyanlar yararına önlemler almak amacıyla Yunan, Bulgar, Sırp ve Romen (Eflâk) ileri gelenlerinden birer kişiden oluşan bir komisyon kurdurdu. Önemli bir değişim olarak bu komisyonda yer alan temsilciler dinlerine göre değil uluslarına göre ayrıldılar. Komisyon, Balkan devletleri tarafından Osmanlı reform tarihinde bir ilk olarak değerlendirildi. Bu ayırım Makedonya'da sadece Bulgarların değil Yunanlılar, Sırlar ve Ulahların da bulunduğunu göstermesi açısından Sırları ve Ulahları memnun etti⁵². Ancak Yunanlılar ve Bulgarlar bu ayırmadan dolayı kaybettikleri güçten memnun değillerdi⁵³. Avrupa devletleri izledikleri politika gereği bölgede hiçbir grubun diğerleri üzerinde baskın güç olmasını istemiyorlardı. Mürzsteg Antlaşması bu politikanın devamıdır. Sırları ve Ulahları memnun eden antlaşma Yunanlıların ve Bulgarların istediği sonuçları doğurmamıştı.

Öngörülen genel affın politik suçları kapsam dışı bırakması Bulgar ayaklanmacılar için güç kaybıydı. Ayrıca Edirne bölgesinin reform dışında bırakılması da Bulgarların ilerideki eylemlerinde taraftar toplayabilecekleri bölgelerden birini kontrol edememeleri anlamına gelmekteydi. Bu eksikliklerine rağmen Osmanlı Devletinin bölgedeki hakimiyetini biraz daha kaybedeceği anlamına gelen Avrupa müdahalesi, genel olarak Balkan devletlerinin istediği yöntem olduğu için kabul gördü.

2.2.3. Antlaş(ama)manın Sonuçları

Mürzsteg antlaşması bölgede asayiş sağlamaktan uzaktı. Birinci maddeden itibaren bölgenin idaresinin Avrupa devletleri lehine değiştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devletini daha zayıf düşürecek bariz maddeler de, Hıristiyan Balkan halklarına eylemlerini devam ettirmek için birer dayanaktı. Bununla birlikte Avrupa devletlerinin temsilcileri Sofya, Belgrad ve Atina'ya, Makedonya'daki devrimci çetelerin

⁵² Adanır, a.g.e., s. 218.

⁵³ Benzer memnuniyetsizlikler daha önce de yaşanmıştı. Yunanlılar daha 1870 tarihinde Rusya'nın desteğiyle kurulan Ekzarhâne'nin Bulgarları Yunan kültüründen ayırmaya başlamasından sonra Makedonya'da önemli bir güç kaybına uğramıştı. Bulgarlar ise Berlin Antlaşması ile Makedonya konusundaki umutlarında geri adım atmak zorunda kalmışlardı.

eylemleri sona erdirilmedikçe üçüncü maddenin yürürlüğe girmesi için Babıali'ye başvurmayaacaklarını bildirdiler⁵⁴. Ancak bu beyan bölgedeki örgüt liderlerinin düşüncelerini değiştirmedigi gibi eylemleri sonlandırmaya da yetmedi⁵⁵. Çünkü bu dernekler de bilmekteydi ki, kendilerini bu seviyeye kadar güçlendirenler arasında bu Avrupa devletleri de vardı. Şimdi, kendilerine çetecilikten vazgeçmelerini, aksi takdirde Makedonya bölgesinde uluslara göre bir paylaşım gerçekleştirmeyeceklerini söylemeleri inandırıcı değildi. Tabi ki, bölgede eylem yapan çetelerin varlığında Osmanlı Devletinin de payı vardı. Osmanlı Devletinin bölgedeki güç odakları arasında denge sağlamak için giriştiği uygulama, bölgenin huzura kavuşmasını engelleyen etkenler arasındaydı. İlinde ayaklanması sonrası kayıpları artan Bulgaristan destekli⁵⁶ çetelerin güçsüzlüğünün devam etmesi için, Osmanlı Devletinin Bulgarlara karşı olan Rum çetelerini görmezden geldiği oldu. Böylece Rumlar Makedonya'daki Ekzarhist cemaatlere karşı eylemlere fırsat bulabilmişlerdi⁵⁷.

Mürzsteg döneminin başlangıcında Rusya hala Makedonya sorununun çözümünde etkin güç idi ve İngiltere henüz yönlendirici konumda değildi. 20 Şubat 1904 tarihinde İngiliz dışişleri bakanı Lord Landsdowne'un Avrupa dengesini yeniden canlandırmak için Makedonya sorununa sunduğu çözüm bu durumun kanıtıdır. Landsdowne'a göre Makedonya ya Bulgaristan'a dahil edilmeli veya Pâdişâha bağlı özerk bir yönetime kavuşturulmalıydı⁵⁸. Ancak her iki görüş de ne Avusturya-Macaristan ne de Rusya tarafından kabul edilebilecek seçenekler değildi. Büyük Bulgaristan'ın yaratılması bu tarihte Rusya için tercih edilecek bir yol değildi. Çünkü Bulgaristan Rusya'dan bağımsız politikalar izlemeye başlamıştı. Varlığını borçlu olduğu ülkeye eskisi kadar bağımlı olmayan Bulgaristan, Rusya için Balkan politikasında geniş destek vermenin yararlı olmayacağı bir ülke konumuna geldi. İkili kontrolün devamı Avusturya-Macaristan için önceliğini devam ettirdi. Çifte Monarşi böylece hem Rusya'nın Balkanlar'daki Avusturya-Macaristan karşılığı yayılmasını sınırlandırmayı, hem de Balkan devletleri ile dengeli bir ilişki sürdürmeyi plânlıyordu. Fransa, Rusya ile aynı görüşü paylaşıyordu: Fransa'nın desteği olmadığı sürece İngiltere ve İtalya'nın Avrupa uyumunu devam ettirecek kadar güçlü olmadıkları âşikârdı. Fransa'nın Rusya'nın yanında yer almasının başlıca nedeni, Almanya'nın bölgede giderek güç kazanıyor olması idi.

⁵⁴ Ülkede barış sağlandıktan sonra Makedonya'daki vilâyetlerin sınırları, ulusların gruplaşmalarına göre yeniden belirlenecektir. Bkz. Adanır, *Makedonya Sorunu*, s. 216-217.

⁵⁵ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul 1995, s. 72.

⁵⁶ Bulgaristan, Mürzsteg Antlaşması sonrasında da Makedonya bölgesindeki ayaklanmaları desteklemeye devam etti. 13 Mayıs 1904 tarihli arşiv belgesinde Sofya'dan Kosova vilâyetinde bulunan Viniçe köyüne gönderilen Grikor adındaki kişinin bölgede sorun çıkarabileceği endişesiyle tâkibine karar verildiği ifade edilmektedir. Bkz. BOA Rumeli Müfettişliği Kosova Evrâkı TFR.1 KV 60, 5946, 27.02.1322 (13 Mayıs 1904)

⁵⁷ Douglas Dakin, *The Greek Struggle In Macedonia 1897-1903*, London 1966, s. 119.

⁵⁸ Landsdowne Paris'teki İngiliz büyükelçisi Manson'a bir rapor göndermiştir. Bu raporda Fransız büyükelçisi ile yaptığı görüşmenin detaylarını aktarmıştır. Bkz. Dakin, a g e , s. 151.

İtalya'ya gelince, mevcut durumun devamından yana tavır aldı. Çünkü devam eden Avrupa dengesinden farklı bir çizgide politika üretip bunu uygulayabilecek oranda güç sahibi değildi.

1878-1903 yılları arasında Makedonya sorununda Avusturya-Macaristan ve Rusya diğer büyük güçlerin de onayı ile kontrolü ellerinde tuttular. Ancak bundan sonra durumda değişiklikler görülmeye başlandı. Bir yandan Avrupa devletlerinin Makedonya sorununa daha yakın ilgi göstermeye başlamaları, bir yandan da Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın iç işlerindeki değişimler mevcut durumu etkiliyordu. Avusturya-Macaristan iç politikasındaki ve ekonomik yapısındaki sorunlardan da etkilenecek Avrupa devletleri karşısında giderek zayıflamaya başladı. Sanayi devrimi sonrası dünya tarihinde güç unsurunun nitelikleri değişmeye başladıktan sonra, bu değişimlere uyum sağlayamayan ve üstelik Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir yapıya sahip olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun zayıflığı arttı. Burada dikkati çeken nokta Osmanlı Devletine karşı ulusçuluk kozunu kullanan Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yapısının da çok uluslu olmasıdır. Ancak Osmanlı Devletinin paylaşımını kolaylaştıran toplumsal yapısına ait bu özelliğin, tek başına bir devleti parçalamaya yetmeyeceğinin bir göstergesi olması açısından Avusturya-Macaristan'ın durumu önemlidir. Reval Antlaşması dönemine, yani İngiltere'nin Rusya ile Makedonya sorunu konusunda ortak hareket etme sürecine kadar Avusturya-Macaristan Osmanlı Devleti karşısında ve Avrupa devletlerinin onayıyla Makedonya konusunda uygulanacak politikalarda adı geçen ülke olmaya devam etti.

1903-1908 yılları arasında, yani Mürzsteg Antlaşması döneminde Rusya'nın Makedonya sorununa eğilimini arttıran dış ve iç gelişmeler yaşandı. Makedonya sorununda, dolayısıyla Balkanlar bölgesinde Rusya'nın etkisini ve ilgisini arttıran dış etken 1904-1905 tarihli Rus-Japon savaşıydı. Bu savaş Rusya'nın Uzak Doğuda olduğu gibi Balkanlar bölgesinde oynadığı rolde de değişiklik getirdi. Uzak Doğuda uğradığı yenilgi, Rusya'nın dünya siyasetinde etkinliğini sürdürebilmek için güçlü olabileceği alana, yani Balkanlar bölgesine yönelmesine neden oldu. Balkanlar bölgesi Slav ırkının ve Ortodoks dinine mensup insanların Rusya'nın yayılmacı politikasına destek vermeleri açısından oldukça uygun bir alandı. Üstelik madem ki Rusya'nın doğu yönünde açılması engellenmişti o halde bunu Balkanlar üzerinden yani güneyinden ve güney batısından Bulgaristan, Sırbistan ve diğer Balkan devletleri aracılığı ile yapabileceği yolu geçerliliğini korumaya devam ediyordu.

Rusya Uzak Doğu'da uğradığı yenilgi ile iç ve dış politikasında askerî ve ekonomik güçsüzlüğünü hem kendi kamuoyuna hem de Avrupa devletlerine karşı ortaya koymuştu. Ancak Rusya'nın 1903-1904 sonrası Makedonya sorunundaki durumunu etkileyen başka gelişmeler de yaşandı. 1905 tarihinde Rusya'da, kısa sürmüş olsa da demokratikleşme denemesi yaşandı. 1905'te yaşanan bu devrime rağmen II. Nikola, 1917 yılında tahttan

indirilinceye kadar Rusya'nın dış politikasını yönlendiren kişi olarak kaldı⁵⁹. Ancak Haziran 1907 tarihinde yapılan darbe ile II. Duma dağıtıldı ve seçim kanunu değiştirildi⁶⁰. Buna rağmen bu tarihten sonra burjuva kamuoyu, Rusya politikasında güç merkezi olarak yerini aldı. Toprak sahipleri, ticaret ve endüstri burjuvazisi ve orta sınıf entelektüeller Rusya'nın iç politikasında olduğu kadar Balkanlar ve Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarda da söz sahibi olmaya başladı⁶¹. Bu nedenle Rusya'daki burjuva destekli yönetimin, Makedonya'da yaşayan farklı etnik kökenden halkların Osmanlı Devletinden ayrılıp kendi devletlerini kurma veya diğer Balkan devletlerine katılma temelinde odaklaşan gelişmeyi desteklemesi kolaylaştı.

Balkanlar bölgesindeki çıkarlarını sağlama aldığını düşünen Rusya, Japonya karşısında uğradığı yenilgi ile bir kez daha Batıya yönelmişken, 1904'te Rusya dışişleri bakanı olan Lamsdorf, Mayıs 1906'da istifa etti. Bundan sonra yerine atanan İzvolskiy, Rusya'nın Reval sürecine, yani İngiltere ile ortak çıkarlarda buluşmaya başladığı döneme geçişini hazırladı. İzvolskiy Rus dış politikasının yeniden itibar kazanması için başarılı olabileceği alan olarak Balkanları görüyordu. Bu bölgede elde edilecek başarıların iç politikada da yönetimi rahatlatacağını düşünüyordu. İngiliz yanlısı olarak bilinen yeni Rus dışişleri bakanı döneminde, Makedonya sorununda Rusya-İngiltere merkezli bir sürece girilmeye başlandı. 1905 tarihinden itibaren İngiltere dışişleri bakanı olarak göreve başlayan Sir Edward Grey de Makedonya konusunda Rusya ile ortak hareket etme taraftarıydı. Bu sayede Almanya'nın güçlenmesi karşısında İngiltere'nin mevcut Avrupa dengesindeki yerini korumayı düşünüyordu. Reval görüşmelerine gelmeden önce Rusya ile İngiltere arasında Osmanlı Devletinin geleceği konusunda yakınlaşma başlamıştı. Asya'da İran, Afganistan ve Tibet ile ilgili görüşmelerle başlayan Rusya-İngiltere yakınlaşmasında Rusya'nın özellikle üzerinde durduğu Boğazlar konusuydu. Rusya'nın gelecekteki yaklaşık on yıllık süreçte Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarının başında bu konu geldi.

Mürzsteg sonrası Avusturya-Macaristan'ın dış politikasındaki değişim Kont Goluchovsky'den sonra Ekim 1906 tarihinde Baron von Aehrenthal'in dışişleri bakanı olmasıyla kendini belli etti. 5 Kasım 1906'da Kont Pallavicini'nin Avusturya-Macaristan'ın yeni İstanbul büyükelçisi olarak atanması, Çifte Monarşinin Osmanlı Devletine yaklaşımını ortaya koymaktadır. Pallavicini Avusturya-Macaristan'ın önceliğinin ticarî olduğunu ifade ediyordu. Sadrıâzam Ferid Paşa'ya Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devletinin mevcut topraklarının korunmasından ve refahından yana olduğunu aktardı. Gerekçe olarak ise Osmanlı İmparatorluğu halklarının zengin olmasının, onların aynı zamanda Avusturya-

⁵⁹ Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements 1806-1914*, Cambridge 1991, s. 198.

⁶⁰ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, Oxford 1967, s. 623.

⁶¹ Adanır, a.g.e., s. 251.

Macaristan'ın endüstri ürünlerinin iyi bir alıcısı olacağı anlamına geldiğini açıkladı. Ayrıca dışişleri bakanı Aehrenthal'a yazdığı raporda Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti üzerindeki reform plânlarında başrol oynamasının önemli olmadığını, çünkü özellikle yargı reformunun Osmanlı Devleti için uygulanabilir olmasının mümkün olmadığını, mümkün olsa dahi bu reformların hiçbir şekilde bölge halkını memnun etmeyeceğini savunuyordu⁶². Üst düzey bir Avusturya-Macaristan yetkilisinin de ifade etmiş olduğu gibi ne Avusturya-Macaristan'ın ne de diğer büyük devletlerin asıl amacı Osmanlı Devletine ait Balkanlar bölgesinde asayişin sağlanması, reformlar yoluyla refahın artması değildi. Asıl amaç her zaman için devletlerin kendi ulusal çıkarlarını korumak idi ve bunun için gücünü kullanamayan Osmanlı Devleti üzerinde reform maskesini kullanmak çözüm olarak görüldü. Emperyalist devletler için bir sömürge, sanayi devrimini başarmış devletler için bir pazar olarak değerlendirilen Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale anlamına gelen reform baskıları, Mürzsteg Antlaşması ile daha sistemli hale geldi.

1903-1908 yılları arasında Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar bölgesinde yaşadığı iki gelişme yukarıdaki değerlendirmeye örnek olacaktır. Aehrenthal'ın dışişleri bakanı olduğu yıl General Conrad von Hötzendorff Habsburg genel kurmay başkanı idi. İmparator Francis Ferdinand'ın yakın arkadaşı olan genel kurmay başkanı, Avusturya-Macaristan'ın dış politikasında önemli değişimlere neden olacak bir düşünceyi savunuyordu. Hötzendorff, büyük bir savaşı engellemek için İtalya ve Sırbistan'a karşı baskı uygulamak gerektiğini ileri sürüyordu. 1906 yılında Avusturya-Macaristan dış politikasında son karar vermek hâlâ imparatorun yetkisindeydi ve Ferdinand mevcut durumun devamından yanaydı⁶³. Ancak gelişmeler Sırbistan konusunda Hötzendorff'u haklı çıkardı.

1906 tarihinde göreve başlayan Aehrenthal'ın dışişleri bakanlığı döneminde Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun karşı karşıya kaldığı iki ana konu vardı: Balkanlardaki sorunlar ve Sırbistan ile İmparatorluk arasındaki ekonomik çatışmalar. Göreve geldiği yıl Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında yaşanan ekonomik krizin başlangıcı 1904 tarihine kadar uzanmaktaydı. 1904 tarihinde Sırbistan'ın Bulgaristan ile dostluk anlaşması imzalaması, Avusturya-Macaristan'ı ileride olası bir Balkan ittifakından dolayı önlem almaya sevk etti. Bu nedenle Sırbistan'a baskı uygulamaya başlayan Avusturya-Macaristan, 1906 tarihinde Sırbistan'a ait her türlü çiftlik hayvanının İmparatorluğa ithalini yasakladı. Sırbistan ihracatının %80'e yakın bir bölümünün Avusturya-Macaristan'a olduğu düşünülünce, Sırbistan'ın kendisine yeni çıkış yolları bulması gerektiği anlaşılacaktır. 1911 yılına kadar çözümlenemeyen ve Domuz Savaşı olarak adlandırılan bu sorun, Sırbistan

⁶² Adanır, a.g.e., s. 253.

⁶³ Barbara Jelavich (Brightfield), *The Habsburg Empire In European Affairs 1814-1918*, Chicago 1969, s. 150.

ekonomisine yeni bir yön verdi. Yeni pazarlar bulan Sırbistan, yabancı sermayeye kapılarını açtı. Ekonomik yapısındaki değişim ve Avrupa ülkeleriyle artan bağı, Sırbistan'ın Adriyatik'de bir limana olan ihtiyacını artırdı. Bu gelişme doğal olarak Osmanlı Devletini de etkiledi. Bölgede asayiş sağlamakta zorluk çeken Bâbîâlî, Adriyatik'e yönelen Sırbistan ile aynı bölgede hak iddia eden Arnavutlar ve bölgenin genelinde kontrolü kaybetmek istemeyen Avusturya-Macaristan arasındaki çekişmenin sancılarını II. Meşrutiyet öncesi yaşadı.

Balkanlarda etkin güç olma amacıyla olan Aehrenthal'in ilgilendiği diğer konu demiryolu inşaatı idi. İlk girişimi Sancak'tan Mitrovica'ya bağlanacak bir demiryolu ağı oldu. Bu yolu daha sonra Selânik'e bağlama amacını taşıyordu. Böylece bölgede ekonomik çıkarlarını koruyabilecek ulaşım ağının avantajlarını kullanabilmeyi planlıyordu. Ancak böyle bir gelişme bölgenin mevcut güç dengesini bozacağı düşüncesiyle büyük devletler tarafından kabul görmediği için gerçekleştirilemedi⁶⁴.

19. yüzyıl ortalarında Avrupa devletleri arasında İngiltere sanayi devrimini gerçekleştirmişti. Rusya ve komşu devletler hala tarım toplumu seviyesindeydiler. Ancak 20. yüzyıl başında bu görünümde değişiklik yaşanmaya başlandı. Değişen yüzyıl ile beraber Batı ülkelerinin ekonomik yapıları da değişmeye başladı. Bu devletlerin başında Almanya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri geliyordu. Kırım savaşından sonra köleliği kaldırmaya karar veren Rusya, 1890'lardan sonra endüstrileşmeyi destekledi. Böylece 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti üzerinde reform baskısı uygulayan Avrupa devletlerinin geneli endüstrileşmeyi sağlamış yönetimlerden oluştuğu için, hâlâ tarım toplumunun yöneticisi olan Bâbîâlî'nin bu güçlere karşı koyma şansı giderek azalıyordu.

Doğu Sorunu olarak adlandırılan, Osmanlı Devletinin yönetimini devam ettirdiği toprakların Avrupalı güçler tarafından paylaşımı sürecinde Babıali, Müritzsteg döneminden (1903-1908) Reval (1908) dönemine geçiş aşamasında yaşadığı bir gelişme ile Makedonya sorununda da yeni bir evreye geçti. II. Meşrutiyet olarak adlandırılan ve Genç Türk devrimiyle başlayan dönemde İmparatorluğun paylaşımını engellemek için girişimlerde bulundu. Ancak yeterince köklü önlemler alınamadığı için Osmanlı Devletinin Makedonya bölgesini kaybetmesiyle simgeleşen çöküşünü engellemek mümkün olmadı.

⁶⁴ Jelavich (Brightfield), a g e , s. 151

2.3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

2.3.1. II. Meşrutiyetin İlanı Öncesi İç ve Dış Gelişmeler

1876'da ilki çok kısa süren Meşrutiyet rejimi, 1908 tarihinde tekrar denendi. 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) tarihinde Pâdişâhın yetkilerinin kısıtlandığı dönem başladı. 1876'dan 1908'e kadar geçen 32 yıllık süre mutlâkiyetin yoğun olarak yaşandığı dönem olsa da, özellikle 20. yüzyıl başından itibaren yaşanan siyasî ve ekonomik gelişmeler toplumun bir kesiminde mutlâkiyete karşı olan tutumu kuvvetlendirdi. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıyla topraklarının önemli bir parçasını (yaklaşık beşte ikisini) ve nüfusunun üretken bir kısmını (hemen hemen beşte birini) kaybeden Osmanlı Devleti, savaş sonrası imzalanan Berlin Antlaşması ile siyasî olarak bir Avrupa gücü olarak kabul edilme şansını kaybetti. Sınırlarının Balkanlara kadar uzanmış olması Osmanlı İmparatorluğunun bir Avrupa devleti olmasına yetmiyordu⁶⁵. Toprak ve nüfus kayıplarına rağmen çokuluslu yapısını devam ettiren Osmanlı Devletinin etnik yapısı en karışık ve yoğun olan yeri, hâlâ Balkanlarda elinde bulunan Makedonya bölgesi idi. ancak bu bölge de Avrupa devletlerinin müdahalesiyle Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktır. 93 Savaşında Rusya karşısındaki yenilginin Osmanlı Devletini uğrattığı siyasî, toprak, ekonomik ve nüfus kayıpları II. Abdülhamid'i, İmparatorluğun devamlılığı için bir yöntem üretmeye zorladı. Mevcut şartlarda Pâdişâhın tercihi 32 yıl sürecek olan baskı yönetimi oldu. Hürriyet ve meşveret uğruna ülkenin ve dolayısıyla kendisinin zor duruma düşmesini istemediği için, meclisin kapanmasıyla başlayan süreç baskı yönetimi olarak devam etti. Doğu Sorununda Osmanlı İmparatorluğunun son noktaya, yani yıkılma aşamasına geldiğini anlayan II. Abdülhamid, politika değişikliğini zorunlu görünce bundan böyle büyük devletler arasında denge politikası uygulayarak devletin varlığını sürdüremeyeceğini anladı. Denge politikası uygulama düşüncesinin bitmiş olması yanısıra kendi amacı açısından düşünceleri tutarlılık taşımaktaydı. Bunu gelişmeler kanıtlamıştır. 1902 yılında kendisine ve uyguladığı rejime karşı Paris'te toplanmış olan meşrutiyet ve hürriyet taraftarlarının yoğun çalışmalarının ne gibi sonuçlar doğurabileceğinin de farkında idi⁶⁶. Bu nedenle 20. yüzyıl başında baskı yönetiminin ayarını biraz daha arttırdı. Devlet ile beraber Pâdişâhın gücünün azaldığı ortamda yönetimin devamlılığı için baskı

⁶⁵ Alan Palmer, *The Decline And Fall Of The Ottoman Empire*, Cambridge 1992, s. 162.

⁶⁶ Necdet Kurdağ, *Osmanlı İmparatorluğundan Ortadoğu'ya Belgelerle Şark Meselesi*, İstanbul 1976, s. 87.

yöntemini seçmesi karşı tepkiyi de beraberinde getirdi. İşte Genç Türk hareketi bu ortamda temellerini güçlendirmiş bir gelişmedir.

İmparatorluğun toprak kayıplarına bağlı olarak siyasî nüfuz ve ekonomik güç kaybının en fazla yaşandığı bölge Balkanlarda Makedonya idi. ekonomik olarak İmparatorluğun diğer bölgelerinden daha iyi durumda olması, siyasî olarak değişime daha iyi uyum sağlıyor olması veya mevcut yönetimin Avrupa karşısında sorunlarını çözmeye çalıştığı bir bölge olması İmparatorluğun çöküşünde Makedonya bölgesini diğer bölgelerden daha fazla etkilemiştir. Aynı dönemde Makedonya'nın sosyolojik yapısı da meşrutiyet eğilimli gelişmelere hız kazandırdı. Batı tipi eğitim kurumları ağırlıklı olarak İmparatorluğun Avrupa topraklarında açılmıştı. Buradan yetişen kişilerin Batı dünyası ile iletişimlerinin diğer bölgelerdekine kıyasla daha fazla olması da meşrutiyet hareketinin Batıda ve özellikle Makedonya bölgesinde etkin olmasına neden oldu. Makedonya'nın sosyolojik yapısı ile beraber Avrupa devletlerinin Makedonya'daki faaliyetleri de bölge halkının Batı dünyasındaki düşünsel akımlardan, ekonomik ve siyasî yapılardan etkilenmesini sağladı. Bu amaçla Avrupa devletleri bölgede eğitim ve din kurumlarını kullanarak misyonerlik faaliyetleri sürdürüyorlardı⁶⁷. Bu misyonerler sadece dinlerini yaymakla yetinmediler. Bölgede oluşan siyasî gruplara da destek verdiler. Bunlar çetecilikten derneklere kadar çeşitli örgütlenme modeli oluşturan Balkan halklarının oluşturduğu silahlı veya siyasî gruplardı. Bölgede özellikle demiryolu ağırlıklı ekonomik yatırımlara başladılar. Demiryolları öncelikli olarak Avusturya-Macaristan için önemli bir yatırım alanı idi⁶⁸. İngiliz, Fransız ticaret firmaları da yatırım konusunda bölgede varlığı hissedilen diğer önemli devletler idi. Beş Avrupa devleti (İngiltere, Fransa, Avusturya, İtalya, Rusya) aralarında askerî kontrol alanları oluşturarak Makedonya bölgesini paylaştılar. Fiiliyatta egemenlik Osmanlı Devletinde olsa da askerî yapının kontrolünü ellerinde tutarak bölge halkıyla da özellikle askerî personel ile iletişim halinde oldular. Tüm bu etkenler Makedonya bölgesinde bulunan görevlilerin ve halkın Batı ile iletişim içinde olmasını sağlıyordu. Bu iletişimin temelinde boyun eğmek zorunda olan bir devletin üyesi olmak ve Osmanlı Devletine boyun eğdiren devletlerin görevlilerine karşı güçsüz kalmak durumu vardı. Bu ortamda var olmak yolunda çaba harcayan ve bunun niteliğini bağımsızlık olarak belirleyen insanların yönetim karşısı bir oluşum içine girmesi doğaldır. Çünkü mevcut yönetimi Avrupa devletlerine boyun eğişten

⁶⁷ Misyonerlik faaliyetleri sadece Avrupa devletleri tarafından değil daha uzak bölgelerdeki devletlerden de destek alıyordu. Manastır, Üsküp, Yanya ve İşkodra'da Amerika Protestan cemaatinin dîni kitap satabilmeleri için gereken ruhsatnâmeler hakkında Osmanlı hükümeti ile yapılan yazışmalar mevcuttur. Bkz. B.O.A. Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkıtâbet Evrâkı, TFR I.A, 17, 1699, 08.03.1322 (23 Mayıs 1904).

⁶⁸ Mitrovitsa ve Selânik'e bağlanması plânlanan 1908 tarihli Bosna demiryolu girişimi, Avusturya-Macaristan için bölgede etkin olabilmesi açısından önem taşıymaktaydı. John Arthur Ransome Marriot, *The Eastern Question; An Historical Study In European Diplomacy*, Oxford 1940, s. 418.

sorumlu tutmaktaydılar. Bu nedenle Genç Türk hareketi 20. yüzyıl başından itibaren dernekleşmeye doğru ilerleme kaydetti. 1908 yılında gerçekleştirilen ve II. Meşrutiyet olarak adlandırılan harekette bu düşünce ağır bastı.

1908 yılında yaşanan bazı olaylar 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324)'de yaşanan olayın habercisi oldu. Örneğin 23 Haziran 1908 tarihinde Manastır'da sokaklara asılan⁶⁹ ve çeşitli devletlerin konsoloslarına gönderilen beyannâmede yönetimden duyulan rahatsızlık dile getiriliyordu. Ancak bu gelişmede Pâdişâha doğrudan eleştiri getirilmeyip, sadece hükümet hedef alınıyordu⁷⁰. 23 Temmuz 1908'de ilan edilen Meşrutiyet yönetimi ile getirilen değişiklik gözönüne alındığında, aslında tepkinin pâdişâhlık yönetimine de olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Heyet-i İctimâiyesi tarafından gayri meşrû buldukları hükümetin Manastır Vâlisine gönderdikleri belge bir muhtıra mâhiyetindedir: "Bugünün hükümet-i mutlâkiyet sistemi gayri meşrûdur. Terakki ve İttihat Cemiyetinin tek arzusu milletin açık ve meşrû haklarını geri almak ve idare mekanizması başındaki süfehânın (sefihler) ihtiraslarına son vermektten başka bir şey değildir. Fesat sistemi kurmuş olan bu kimseler bilmelidirler ki, Osmanlı İmparatorluğu bir millet ile milletin timsali olan Padişah'tan ibarettir... Bu ikisinin arasında alçaklara, şehvet esirlerine, rezillere, ikbal sarhoşlarına hususî bir yer yoktur. Kurulması istenen rejim sayesinde, milletle pâdişâh doğrudan doğruya temas halinde olacaklardır. İnsanlık ve medeniyet mahkemesinin temyiz edilmemek üzere verdikleri karar budur. Bu kararın insanlık kanununun hükümlerine altında yok edilmiş olacaklardır."⁷¹

Bir başka örnek Temmuz ayı başında gerçekleşti. 7 Temmuz'da Kosova'da Firzovik'de toplanan otuz bin kadar Arnavut, mevcut durumdan duydukları rahatsızlıktan dolayı ettikleri yemini Yıldız Sarayına telgraf ile bildirdiler. Bu telgrafta bildirilen, İmparatorluğun mahvolmak üzere olduğu ve durumu değiştirmenin tek yolunun 1876 Kanûn-ı Esâsîsinin hükümlerine uyarak seçimli (meşveret) yönetimin yeniden yürürlüğe konması gerektiğidir. İstanbul'da acilen millet meclisinin toplanması isteniyordu. Aksi halde fiili harekete geçileceği de eklendi⁷².

Temmuz ayı Makedonya'da hareketli geçmeye devam etti. Yıllardır Makedonya'da yaşanan parçalanma süreci, geriye kalan Makedonya topraklarında yaşayan halka bu gidişe tepki verme zorunluluğu hissettirdi. Manastır, Kosova ve Selânik gibi önemli

⁶⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul 1984, s. 59-61. Bkz. Ek 5.

⁷⁰ 1919 yılında Andolu'da başlayan ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşında da benzer bir tutumun olması dikkat çekicidir. Geleneklerine bağlı bir halkın saltanata bağlılığı bu dönemde de göz önünde tutulmaktaydı. İki örnek arasındaki önemli farklılık 1908'de henüz egemenliğin ulusa ait olması fikrinin yeterince olgunlaşmamış olmasıdır.

⁷¹ Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, İstanbul 1996, s. 6

⁷² Tunaya, a.g.e., s. 7.

şehirler dışında Serez, İştîp, Priştina gibi yerlerde de bu canlılık sürüyordu. Makedonya'nın çeşitli yerlerinden her gün onlarca telgraf yönetim merkezine çekiliyordu. Yıldız Saray'ına çekilen telgraflar olayların ciddiyetini yansıtmaktadır. Yıldız Saray'ında durumun önemi kavrandı. Bu nedenle önlem almak için yöntem üretilmeye çalışıldı. 1908 tarihinde olaylara halkın katılımı, gelişmelerin niteliğini etkiledi. I. Meşrutiyetten farklı olarak 1908'de halk olayların daha fazla içinde bulunuyordu.

Makedonya'da yaşanan gelişmelerin nedenleri arasında, bölgenin 19. yüzyıldan beri İmparatorluktan kopuşların etkisinin en fazla hissedildiği Balkanlarda bulunması sayılabilir. Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan başta olmak üzere eskiden Osmanlı Devleti uyruğunda olan insanlar tarafından kurulan devletlerin, Makedonya bölgesinde yürüttükleri eylemlerden etkilenen yerli halk, yönetime karşı tepkilerinin düşünsel temellerini bu ortamda oluşturdular. Siyasî haklarına sahip çıkan Balkan örgütlerinin Makedonya'daki eylemlerine muhatap kalan Osmanlı halkı, ulus bilincine daha fazla önem vermeye başladı. Bir yandan ayrılıkçı örgütlerden dolayı sıkıntı çeken halk, ulus bilinciyle hareket edenlerin kazanımlarını görünce pâdişâhlık yönetimine karşı da tepkilerini göstermeye başladılar. Doğrudan doğruya pâdişâha karşı bir hareket başlatmamış olmakla beraber, sonuç itibariyle pâdişâhlığa ait yetkilerin kısıtlanması için çaba harcadılar. Genç Türkler, Pâdişâh-Halife-Saltanat düşüncesi yerine, idare prensibi olarak Osmanlılık, yani o zamanki Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bütün milletlerin eşit muamele görmesi düşüncesini savunuyorlardı. Tüm Osmanlı milletlerinin meşrûfî yönetime tâbi olmalarını sağlamak amacıyla olduklarını ifade ediyorlardı⁷³. Kötü yönetimden sorumlu olarak hükümet gösterilmiş olsa da, ilan edilen yönetim hükümet sistemini zayıflatmak çabasında değildi. Aksine halkın yönetimde etkisini arttıracak bir yol izleniyordu⁷⁴.

II. Meşrutiyeti hazırlayan bu iç etkenler yanısıra dış etkenlerin de payı gözardı edilemez. 1904-1905 yılında Rusya gibi güçlü bir Avrupa devletinin bir Asya ülkesi olan Japonya karşısında yenilgiye uğraması, Osmanlı Devleti içerisinde hareketliliği artan Genç Türklere cesaret verdi. Bu örnekten yola çıkarak Osmanlı Devletinin de baskıcı Avrupa devletlerine karşı başarı kazanabileceği düşüncesi ağırlık kazanmaya başladı⁷⁵. Öte yandan Doğu Sorunu olarak adlandırılan, Osmanlı Devletinin Avrupa devletleri arasında paylaşılması konusu bir adım daha ileri götürülerek artık paylaşımın son aşamasına gelinmişti. 9-10 Haziran 1908 tarihinde Rus Çarı II. Nikola ile İngiltere Kralı Edward'ın müşavirleri ve

⁷³ Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı* (1990), s. 29.

⁷⁴ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1984, s. 62-63. Bkz Ek 6 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) Perşembe, Manastır'da Harbiye Mektebi Müdürü Vehib Bey (Paşa) tarafından verilen ve II. Meşrutiyeti ilan eden söylev.

⁷⁵ Roderick H. Davison, *Essays In Ottoman And Turkish History 1774-1923, The Import Of The West*, London, s. 80.

uzmanları ile birlikte, Baltık Denizinde bir Rus askerî limanının bulunduğu Reval'de buluşması, Osmanlı İmparatorluğundaki anayasal yönetim taraftarlarının hareketlerini hızlandırmasına neden oldu. Bu toplantı Osmanlı aydınlarına Avrupa devletlerinin Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlere olan desteğini arttıracaklarını düşündürüyordu. 1878 Berlin Antlaşması ile İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmiş olması buna nedendi. 1908'de İngiltere'nin yeniden etkin bir şekilde devreye girmesi, 1878'de alınan kararın uygulanmasına ağırlık verileceği anlamına geliyordu. Bundan daha önemlisi, Osmanlı Devletinin tamamen parçalanıp paylaşılacağı düşünülüyordu. Bunun nedeni, paylaşılma sürecine giren Osmanlı topraklarında son sınıra gelinmiş olmasıdır. Bu sınırlardan sonra, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletini parçalama amacıyla kullanabileceği daha fazla unsur kalmamıştı. Bu nedenle, Genç Türkler sıranın Osmanlı Devletini tamamen ortadan kaldırmaya geldiğini düşünüyorlardı. Reval görüşmelerinin görünürdeki nedeni Makedonya'da yaşanan olumsuz gelişmelere çözüm bulmak olsa da, I. Dünya savaşındaki Rusya yenilgisinden sonra Bolşevikler tarafından ilân edilen gerçekler bu görüşmelerin bununla kalmadığını göstermektedir. Bu görüşmeler sonunda Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devletinin Asya kıtası topraklarındaki özel isteklerini ve ayrıca Osmanlı egemenliğinden ayrılacak olan Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kabul ederek, karşılığında Osmanlı ülkesi üzerinde istediği bazı hakları İngiltere'nin kabulünü sağlamıştı. Buna göre İstanbul şehri, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara denizinin batı kıyıları ve Midye-Enez çizgisine kadar güney Trakya ile, İstanbul Boğazının doğu kıyısı, Sakarya nehri ve İzmit körfezinin sonradan belirlenecek bir noktası arasında kalan topraklar, Marmara denizindeki adalar Rusya'ya ilhak edilecekti⁷⁶. Bu ayrıntılar 1908 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bilinmemekle birlikte İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devletinin Makedonya sorununa çözüm bulmanın ötesinde amaçları olduğu düşünülüyordu. Bu nedenle Reval görüşmeleri II. Meşrutiyeti hazırlamış olmasa da hızlandıran bir dış etken olarak değerlendirilir.

II. Meşrutiyetin ilanında halkın etkisi ve katılımı olmakla beraber asıl yük İttihat Terakki Cemiyeti ile beraber ordunun üzerindeydi. Osmanlı tarihinde 1839 tarihindeki yenileşme hareketlerine baktığımızda Saray tarafından sunulan yeniliklerden, haklardan, I. Meşrutiyet'te ise Saray dışında dönemin aydınları olarak nitelendirilen kişilerin etkisinden söz edilir. II. Meşrutiyete gelindiğinde artık Saray'dan değil aydınlardan gelen tepkiden söz edilmekle beraber halkın katılımının gözardı edilemeyecek bir noktaya geldiğini söylemek zorundayız. Ayrıca aydın olarak nitelenen gruptakilerin nicelik olarak da öncesinden daha fazla olduğu bir gerçektir. 15 Ekim 1907 tarihinde Paris'te toplanan Jön Türk kongresinde

⁷⁶ Kurdakul, a.g.e., s. 96-97.

alınan karara göre Sultan II. Abdülhamid'in Meşrutiyeti ilan etmesi için her yola başvurulması kararı alındı. Bu amaç için önemli bir güç merkezine gereksinim vardı. Ordu bu amaca en uygun kurum olduğu için Makedonya bölgesinde ordu üyelerinin İttihat ve Terakki Cemiyetine üyeliğine ağırlık verildi. İmparatorluk genelinde ordu üyelerinin eğitim seviyelerinin toplumun diğer kesimlerinden daha ileri olduğu doğrudur. Ancak Genç Türk hareketinin Makedonya'daki ordu üyelerine ağırlık vermekteki nedeni bilgi birikiminden ziyade, ulus bilinci daha üst seviyede olan ve ülkenin geleceği konusunda mevcut şartlarda daha duyarlı olanların bu bölgede ağırlıkta olması idi. Çünkü İmparatorluğun parçalanışını yerinde görenler ağırlıklı olarak bu bölgedekilerdi. Gelişmelerin görgü tanıkları oldukları için bu bölgedeki ordu üyelerinin eyleme daha hazır olmaları doğal idi. Bir zamanların dünya devleti olan bir imparatorluğun asker üyesi iken, 20. yüzyılda sömürge konumunda bir ülkenin asker üyesi olmak, bölgedeki Osmanlı askerlerinin tepki göstermelerini hızlandırdı. İşte, İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Meşrutiyetin ilanını hazırladıkları ortamda Makedonya'nın bu özelliğinden yararlandılar.

Başlatılan girişimler gizli olmakla birlikte, yönetimi sırasında geliştirdiği iletişim ağı ve jurnalcılık sayesinde II. Abdülhamid gelişmelerden haberdar oluyordu. Abdülhamid, Tahsin Paşanın istihbaratına dayanarak Türklerle beraber diğer milletlerden insanların da katılımıyla Manastır merkez olmak üzere Makedonya bölgesinde ihtilal hazırlığı içinde bulunduğunu öğrendi⁷⁷. Dönemi yaşayan bir başka tanık olan Kâzım Karabekir'e göre Talat Bey ve Emanuel Karasso'nun İstanbul'a gelmeleri de İttihat ve Terakki Cemiyetinin yönetime karşı rahatsızlığından kaynaklanıyordu. İstanbul'a gelmelerindeki amaçlarının teşkilâtın çalışmalarına uygun zemin hazırlamak ve veliahd Reşad Efendiden Meşrutiyeti ilan edeceğine dair Cemiyet adına kendi el yazısı ve imzasıyla bir taahhütnâme almak⁷⁸. Ancak Saray bu kişilerin durumlarını şüpheli gördüğü için izlenmelerine karar verildi. Kendisi de İspanyol tebaasından bir mason olan Karasso, sorgulanmasında İstanbul'a gelişini Mason localarını ziyaret olarak açıkladı. Sarayın şüphelerine rağmen Talat Bey ve Karasso İstanbul'dan Selânik'e dönebildiler⁷⁹.

Haziran başında Saray'a gönderilen bir başka raporda, Ekim 1907 tarihinde yapılan İttihat Terakki kongresine dayanarak, Jön Türklerin Ermeni, Makedon komiteleriyle birlikte verdikleri karar uyarınca Selânik veya Manastır'da merkez icra komitesi adıyla bir ihtilâl heyeti oluşturup, yakın bir zamanda eyleme geçecekleri bildiriliyordu. Makedonya Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın ilettiği bu bilgi dışında Atina büyükelçisi Rifat Beyin

⁷⁷ Süleyman Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerde Yanıldılar Hayaller... Komplolar... Kayıplar... 1890-1918*, İstanbul 1991, s. 164.

⁷⁸ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki 1896-1909*, İstanbul 1994, s. 278-279.

⁷⁹ Kocabaş, a.g.e., s. 165; Karabekir, a.g.e., s. 279.

Saraya bildirdiğine göre, Arnavutların da benzer bir eylem hazırlığı içinde olduğu anlaşılıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyetinin ordu içindeki gizli eylemlerini Saraya haber veren, III. Ordu komutanı Yanya'lı Esad Paşa idi⁸⁰.

20. yüzyıl başında Makedonya'daki canlılık Manastır bölgesinde yoğunlaşmışken 1908 döneminde olayların merkezinde Selânik bölgesi yer almaya başladı. 1908 öncesinde Selânik'in dış bölgelerinde çeteler arası çatışmalar devam ederken, şehir içinde cemaatler arası sürtüşmeler vardı. Kışlarda yaşanan huzursuzluklar ise artmıştı⁸¹. Yönetim olarak Osmanlı Devletinin 20. yüzyıl başlarında bölgenin askerî yapısını güçlendirme çalışmaları bu durumun bir sonucudur. 1908 öncesinden farklı olarak Selânik, II. Meşrutiyetin ilânı ile Balkanlarda yaşanan gelişmelerin yönlendirici bölgesi haline geldi.

Temmuz 1908 tarihinin ilk günlerinde ordu içinde artan hükümet karşıtı hareketlenmeler bölge halkından da destek buldu. Resneli Niyazi olarak anılan Kolağası Niyazi Beyin dağa çıkması, II. Meşrutiyetin ilanı konusunda dönemeç noktası olarak kabul edildi. Kolağası Niyazi'nin bu hareketini destekleyenlerden Yüzbaşı Mecdüddin tarafından 6 Temmuz 1908 (23 Haziran 1324) tarihinde yazılan mektup genel olarak ordu ve Cemiyetin bu harekete bakışını yansıtmaya açıktır⁸². Manastır, Üsküp ve Selânik'de yaşayan halkın önemli bir kesimi gelişmeleri destekliyordu. Kardeşlik, eşitlik, adâlet, özgürlük sloganı halk tarafından benimseniyordu. Hatta Manastır, Debre, Üsküp, Priştine ve diğer başka yerlerde ortak Arnavut-Türk hareket komiteleri kuruldu⁸³. Uzun yıllar Makedonya bölgesinde Osmanlı Devletine tâbi milletler arasında süregelen çatışmalara son vereceği umudunu taşıyan bu hareketin, Osmanlı Devletinin yönetiminden rahatsızlık duyanlar tarafından ilk başlarda desteklenmiş olması doğaldır. Ancak gelişmeler Selânik başta olmak üzere Makedonya'da ve İmparatorluğun diğer yerlerinde II. Meşrutiyetten beklenenin sağlanamadığını gösterdi. Söylemler kâğıt üzerinde kaldı. Bunların en önemli göstergesi yaşanan Balkan savaşlarıdır.

2.3.2. II. Meşrutiyet'in İlanı

23 Temmuz 1908 tarihinde yayınlanmış olan hükümet bildirisinden⁸⁴ anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti idaresinin kabul etmek zorunda kaldığı bu durum halk arasında coşkuyla karşılandı. Yeni Asır'da "Yaşasın Meşrutiyet" başlığı ile çıkan haber

⁸⁰ Kocabaş, a g e , s. 166.

⁸¹ Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul 2001, s. 363.

⁸² Kolağası Resneli Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi Yahud Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife*, İstanbul 1326, s. 9-10. Bkz. Ek 7.

⁸³ Emin Plana, "Jön Türk İhtilalinin Kosova Vilayetindeki Etkisi", *Çevren*, Priştine, Eylül 1983, yıl X, no 39, s. 52-53.

⁸⁴ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selanik Yılları Evlad-ı Fatihan Diyarları 1895-1924*, İzmir 1986, s. 202, 207. Bkz. Ek 8.

Selânikliler tarafından da kabul görmüştü. Manastır Meclis-i İdâre-i Vilâyet başkâtibi Debreli Abdülmecid Fehmi'nin 1911'de Manastır'da basılmış olan hâturalarında "Osmanlıların Büyük Bayramı" olarak nitelendirdiği 23 Temmuz 1908 günü II. Meşrutiyetin ilânının, Manastır'da da halk tarafından gösterilerle kutlanıldığı anlaşılmaktadır⁸⁵.

Meşrutiyetin ilân edildiği gün Selânik'te Rum ve Bulgar papazlarının, imamlar ve hahamların birlikte sokaklarda gösterilere katılması, "Yaşasın Anayasa", "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik, Adâlet" yazan pankartların taşınması yıllardır Makedonya'da yaşanan sorunların çözüldüğü veya artık çözülebilecek noktaya geldiğini düşündürtüyse de, bu tablo uzun sürmedi. Ağustos 1908'de başlayıp Aralık 1908'e kadar geçen sürede grevler, boykotlar, politik çalkantılar, ayrılıkçı hareketler yaşandı. Bir anda kavuşulduğu düşünülen barış ve huzur ortamı ilk olarak kendi içindeki kargaşalarla bozuldu. 1908 yılı Ağustos-Eylül ayları Selânik şehrinde işçi grevleriyle geçti. Şehirde tramvaylar, demiryolları, Allatini un fabrikası, tütün işleme atölyeleri, büyük mağazalar, gaz fabrikası, birahane ve restoranlar, kafeler, kuaför salonları, endüstri ve hizmet sektörünün bir kısmı kepenklerini indirip işi bıraktığı için yaşam olumsuz etkilendi⁸⁶.

Meşrutiyet sonrası kavuşulması umulan huzur ortamını bozan sadece iç gelişmeler değildi. Dış gelişmeler de Makedonya'da ve genel olarak İmparatorlukta sıkıntılı bir süreç yaşattı. Bunlar arasında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (5 Ekim 1908) Makedonya Sorununu doğrudan etkileyen olayların başında gelmektedir. Bulgaristan'ın attığı bu adım yakın tarihte Makedonya konusunda elde etmek istediği kazanımlarda daha baskın rol oynayacağını göstergesiydi⁸⁷. Birinci Balkan savaşında Yunanistan ve Sırbistan karşısında Makedonya bölgesinde daha fazla toprak almış olmasında bu olayın payı vardı. İkinci olay Rusya ve Sırbistan'ın itirazlarına rağmen Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı oldu (5 Ekim 1908)⁸⁸. Çifte Monarşinin isteğiyle, Sırbistan ve Karadağ'ın ayrı kalması için Yeni Pazar sancağı Osmanlı Devletine bırakıldı. Böylece, Berlin Antlaşmasından beri Avusturya-Macaristan ve Rusya tarafından Balkanlar bölgesinde oluşturulan denge son buldu⁸⁹. Bosna-Hersek'in işgali Osmanlı halkı tarafından Viyana hükümetinin ihaneti olarak değerlendirildi. Olaya ekonomik alanda da tepkiyle karşılık verildi. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Avusturya-Macaristan ile ticarî ilişkilerin kesilmesi konusundaki eğilimine halk

⁸⁵ Abdülmecid Fehmi, *Manastır'ın Unutulmaz Günleri* (yayına hazırlayan Ayşe Şen, Ali Birinci), İstanbul 1993, s. 6.

⁸⁶ Anastasiadou, a.g.e., s. 365.

⁸⁷ *Belgelerle Mısır, Ermeni-Kürt, Doğu Rumeli Meseleleri II. Abdülhamid'in Sadrazamları Kâmil Paşa ve Said Paşanın Anıları - Polemikleri-* (yayına hazırlayanlar Gül Çağalı-Güven), İstanbul 1991, s. 346-349.

⁸⁸ K. Erol İnan, *Türk Dış Politikası (1908-1912)* (basılmamış YL tezi), danışman Prof. Dr. Refet Yinanç, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1990, s. 68-69.

⁸⁹ Stevan K. Pavlowitch, *A History Of The Balkans 1804-1945*, New York 1999, s. 169.

tarafından da destek verildi⁹⁰. Bir diğer dış gelişme Girit'e Yunanistan tarafından el konulması girişimi oldu. Büyük Yunanistan yolunda atılan bu adım Yunanistan'ın ileride Makedonya bölgesinin kendisine bağlanması konusuna daha fazla ağırlık vereceğinin göstergesi olarak değerlendirildiği için halkın kızgınlığı arttı.

1908 yılı Temmuz ayında gerçekleştirilen II. Meşrutiyet sonrası sıra sonbaharda yapılacak olan seçimlere geldi. Seçimler, İttihat ve Terakki Cemiyetinin yeni güç kazanması için bir fırsattı. Çünkü II. Meşrutiyet'in ilanındaki halk desteğinin bilinçli olmadığı, ayrıca Cemiyetin kimlerden oluştuğu, yönetim anlayışının ne olduğu konusunda halkın bilgisi olmadığı iddia ediliyordu⁹¹. Halkın II. Meşrutiyeti ilân eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne destek vermesinde, imparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik ve siyasî sorunlara mevcut yönetimin çözüm bulamaması önemli bir etkiye sahipti. Bu nedenle yukarıdaki iddiada haklılık payı vardır⁹². II. Abdülhamid döneminde yönetim karşıtı düşünce ve tutumlarından dolayı sürgüne gönderilenler artık İstanbul'a dönmeye başladılar. Ağustos 1908 tarihinde Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti kuruldu. Kurucuları arasında II. Abdülhamid döneminde Avrupa'ya kaçanlar ve sürgüne gönderilenler de vardı. Osmanlı Ahrar Fırkası (14 Eylül 1908), Fırka-i İbâd (Osmanlı Demokrat Fırkası) ve İttihâd-ı Muhammedî Fırkası arka arkaya kuruldu. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ise II. Meşrutiyet sonrası ilk kongresini, kuruluş aşamasında önemli güç bulduğu Selânik'te yaparak adını İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirdi. 5 Eylül 1908 tarihinde gerçekleştirilen bu kongrede genel merkezde görevli olanlar Hüseyin Kadri, Mithat Şükrü, Hayri, Talat, Ahmed Rıza, Enver, Habib Beyler ve Hâfız İbrahim Efendi idi. Kongrede alınan dahili nizâmname kararlarına göre: "Birinci madde, Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî Kanûn-ı Esâsî'nin muhafazasına yemin etmiş olduklarından ahvâl-ı Meşrûtiyet'e riâyetleri bâkî kaldıkça hayatı ve hukuk-ı hümâyûnları Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetince her türlü taarruzdan masûndur." şeklinde açıklamada bulunuldu⁹³. Böyle bir açıklamayla bir yandan halkın tepkisini almamak, diğer yandan Pâdişâha Kanun-i Esasî'ye uyması konusunda uyarıda bulunmak amaçlanmıştı. Çünkü II. Meşrutiyet'in ilanında halkın desteği olsa da, İttihat ve Terakki Cemiyeti de bilmekteydi ki halkın karşı olduğu Pâdişâh değil kötü yönetimden kaynaklanan ekonomik ve siyasî sorunlardı.

⁹⁰ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Emin Elmacı, *Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı Ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)* (basılmamış YL tezi) danışman Prof. Dr. Zeki Arıkan, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996

⁹¹ Feridun Kandemir, *Jön Türklerin Zindan Hatıraları 1848-1903 Bir Devrin Siyasi Ve Firari Tarihi*, İstanbul 1975, s. 63.

⁹² Ancak şu da bilinmelidir ki, II. Meşrutiyet'in ilânı öncesi Pâdişâh olan II. Abdülhamid öldüğünde aynı halk arasında cenazesinde onu destekleyen sözler sarf edenler de vardı.

⁹³ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1956, s. 496.

2.3.3. II. Meşrutiyet'in İlanı Sonrası Makedonya'da İttihat ve Terakki Cemiyetinin Bölgedeki Diğer Örgütlerle İlişkisi

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı Devletinde oluşturulan siyasi özgürlük ortamından en fazla yararlananlar İmparatorluğun batı bölgesinde bulunanlardı. İstanbul merkezindeki örgütlenmeler yanında Makedonya'daki gruplar da siyasî yapılanmalarını tamamladılar. Halk Federatif Partisi bunlar arasında Genç Türk devriminde etkin rol oynamış bir gruptur. Partinin kuruluşundaki amaç Makedon milletinin demokratik ve toplumsal haklarına sahip olmak olarak açıklanmıştı. Partinin kurucu ve yöneticilerinden biri olan Dimitar Vlahov, 1909 Ağustosunda kurulan Partinin üyesi olarak Osmanlı parlamentosunda mebus oldu. Vlahov'un Genç Türkleri değerlendirmesi iki grup arasındaki yaklaşımları ortaya koymaktadır: "Genç Türk devrimcileri, ilk günlerde kendilerini liberal şekilde gösterdiler ve birçok halklara geniş özgürlük ve millî eşit hakların temin edilmesinde hazırlık beyân ettiler."⁹⁴

Genç Türklerle Halk Federatif Partisi arasındaki bu yakınlık, dönemin Meşrutiyet Kulüpleri tarafından da gözleniyordu. Bulgar hükümetinin etkisi altındaki Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri, Halk Federatif Partisini Genç Türklerle birleşerek Makedon milliyetini yok etmek istemekle suçluyordu. Halk Federatif Partisinin kurucu kongresinde (1909) meydana gelen iki akımdan biri Jane Sandanski diğeri Dimitar Vlahov önderliğindeydi. Partinin sol (Jane Sandanski) ve sağ (Dimitar Vlahov) kanadı arasında da düşünce farklılıkları bulunuyordu. Daha 1907 tarihinde Paris'te düzenlenen Genç Türk devrimcilerinin ikinci kongresinde Makedonya İç Devrim Örgütü'nün sol kanat lideri Jane Sandanski'ye katılımı için bir davetiye gönderilmişti. Genç Türklerle Jane Sandanski liderliğindeki MIDÖ'nün sol kanadı arasındaki yakınlık Sandanski'ye Sandan Paşa unvanı verecek kadar ileriye⁹⁵. Sandanski ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki ilişkiler iyi idi Çünkü her iki tarafın da ortak çıkarı vardı. Burada Sandanski'nin bir düşüncesinden söz etmek onun amacını ortaya koyacaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Makedonya'nın Osmanlı Devleti toprakları arasında kalmasını isterken Sandanski de bu yöntemi kendi asıl amacı için uygun görüyordu. Ona göre eğer Makedonya mevcut şartlarda Osmanlı Devleti hâkimiyetinden çıkacak olursa Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında paylaşılma tehlikesi altında kalacaktı. Makedonların diğer Balkan halklarından ayrı bir ulus olduğunu düşündüğü için diğer Balkan devletleri tarafından paylaşımını istememesi doğaldı. İttihat ve Terakki Cemiyetine, bağımsız olduklarının farkında olmalarının gerekliliğini vurguluyor ve kendi özgürlükleri için

⁹⁴ Corce Vasilyeviç, "Makedonya'da Halk Federatif Partisinin Genç Türk Devrimindeki Rolü 1908/1909", X. Türk Tarih Kongresinden Ayrışım, Ankara, 1993, s. 1233-1234.

⁹⁵ Vasilyeviç, a. g. m., s. 1237

savaşmaları gerektiğini söylüyordu. Bu savaşta dışarıdan alacakları herhangi bir yardımın aslında kendilerinin bağımlılıklarına neden olacağı düşüncesini savunuyordu⁹⁶. Sandanski'nin bir taraftan bu görüşü taşıırken aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iyi ilişki içinde olması ve ortak hareket etmesi ise Sandanski'nin henüz ayrı bir Makedonya devleti kuracak altyapının henüz oluşmadığını düşünmesinden kaynaklanıyordu. Uygun ortam yakalanması durumunda bağımsız Makedonya'dan yana olacak bir kişi idi. Ancak Cemiyet ile Sandanski arasındaki yakınlık uzun süre devam etmedi. Halk Federatif Partisi'nin işbirliği Meşrutiyetin ilk zamanlarında Genç Türkler için önemli bir destekti. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güç kazanması ile durum değişmeye başladı. Bunun yanısıra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Halk Federatif Partisi ile Bulgar Sarayının siyaseti arasında fark görmemesi de bu partinin 1910 yılında yasaklanması sonucunu doğurdu⁹⁷.

Özgürlük ortamından yararlanan bir başka grup Osmanlı Sırpı oldu. 10-13 Ağustos 1908'de Üsküp'te yapılan toplantıda Sırp Demokratik Birliği kuruldu. 11 Ağustos 1908 tarihinde yayınladıkları beyânnâmede görüşlerini, "Osmanlı Sırpı anayasal duruma aykırı olan çetecilikten vazgeçecekler, mücadelelerini anayasal duruma uygun olan siyasi faaliyetlerle sürdüreceklere, eşitlik, adâlet, kardeşlik ve özgürlüğün korunması için katkılarını sunacaklar ve Türkiye'nin bütünlüğünü koruyacaklar" şeklinde belirttiler. Buna rağmen örgüt 11 Şubat 1909'da Üsküp'teki ilk kongresini topladıktan sonra 1909 sonbaharında çıkartılan Cemiyetler Kanunu'na dayanılarak kapatıldı. Sırp Demokrat Birliği bundan sonra yöntem değiştirdi. 1910-1912 yılları arasında yine silahlı eylemlere ve teröre başvurdular. Bu yöntemle Makedonya Hıristiyanlarını kendilerine bağlamaya çalışan Sırpı, planlanan Balkan savaşları için kendilerine uygun zemini hazırlamaya ağırlık verdiler⁹⁸.

31 Mart Ayaklanması sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bulgar hükümetinin ve Ekzarhlığı'nın Makedonya'da ve Doğu Trakya'da istilâcı plânlarını gerçekleştirmek isteyen Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliğinin başkanı I. Karayovof'u ve onun arkadaşı V. Rumenof'u sınır dışı etti. 1909 sonbaharında Cemiyetler Kanununun çıkartılmasından sonra Manastır, Üsküp, Pirlepe gibi Bulgarların diğerlerine göre daha etkin olabildiği yerlerde Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliğinin şubeleri kapatıldı. Böylece Makedonya'da faaliyette bulunan en güçlü ve en etkili bir ayrılıkçı örgütün görünürde kanuna uygun olan siyasi eylemleri sona erdi ve bundan sonra yeniden yasadışı eylemleri başladı. Eylemlerin başında Hristo Matof ve Todor Aleksandrof gibi sağ (Virhivistler) kanattan kişiler vardı. Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliğinin başlangıçta İttihat ve Terakki Cemiyeti ile uzlaşma içinde

⁹⁶ Lazar Kolisevski, *Macedonian National Question*, Beograd 1959, s. 30.

⁹⁷ Vasilyeviç, a.g.m., s. 1238.

⁹⁸ Yusuf Hamza, "1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler Ve Osmanlı, Balkan Ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma Fikri", *XI. Türk Tarih Kongresinden Ayrıbasım*, Ankara, 1994, s. 2083.

görünmesi asıl amaçları olan Bulgaristan'ın Makedonya'daki çıkarlarını korumak olduğunu unutmalarına neden olmamıştı⁹⁹.

Bulgarlar ve Sırlardan başka Rumlar (Rum Meşrutiyet Kulüpleri), Arnavutlar (Arnavut Meşrutiyet Kulüpleri) ve Ulahlar da (Ulah Meşrutiyet Kulüpleri) benzer yöntemler izlediler ve yine benzer sonuçlarla karşılaştılar. Bunlar dışında kurulan bir diğer örgüt Osmanlı Terakki Partisi idi. Parti Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliğinin kapatılmasından sonra yerine kuruldu. İttihat ve Terakki Cemiyetinin güvenini kazanmak için çaba gösteriyordu. Parti, programında Makedonya'ya özerklik kazandırmak amacını benimsemişti. Osmanlı parlamentosunda milletvekili olan Manastırlı Panço Doref tarafından kurulan Parti, Makedonya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmez bir parçası olduğunu özellikle belirtiyordu. Bunlara rağmen Panço Doref'in Bulgar Ekzarhlığı aracılığıyla Bulgar hükümeti ile ilişki içinde olması, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Partiye olumsuz yaklaşımına neden oldu. 1910 tarihinde yapılan silah toplama eylemine karşı gelen Panço Doref, kendi kararıyla Osmanlı Terakki Partisini kapattı. Osmanlı Devletinin siyasî ve kültürel yapısına uygun olarak, yöntem değiştirdiler, ancak amaçlarından vazgeçmediler. II. Meşrutiyet sonrası iktidarı doğrudan ele almamış olsalar da yönetim üzerindeki gücünü kullanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu durumla başedebilmek için 1909 sonbaharında Cemiyetler Kanununu ve 3 Temmuz 1910 tarihinde Kiliseler ve Okullar Kanununu çıkarttırdı. Böylelikle Osmanlı Devleti varlığına zararlı faaliyetler içinde olan Meşrutiyet Kulüplerini kapattı. Adı geçen kanunlardan beklenen, Devletin maruz kaldığı sorunları çözmektir. Fakat Kilise ve Okullar Kanun ile bölgede ayrılıkçı hareketlere devam edenlere dolaylı olarak destek olundu. Çünkü Makedonya'daki Hıristiyanlar kendi aralarında kilise ve okul konusundaki sorunlarını bu kanunla çözmeye fırsatı buldu. Böylece asıl amaçlarına, devlet karşıtı eylemlerle ulaşmalarında önemli bir engel asılmış oldu. Devlet bunu kendi eliyle gerçekleştirdi.

Şubat 1909 tarihinde mecliste İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarı delegeler Mehmet Kâmil'in yerine, 1903 sonrası Makedonya'da genel müfettiş olarak çalışan Hüseyin Hilmi Paşayı geçirdiler¹⁰⁰. 5 Mayıs-25 Aralık 1909 tarihleri arasında kabinenin başında Hüseyin Hilmi Paşa bulundu¹⁰¹. Hüseyin Hilmi Paşa'nın Makedonya'da görev yapmış olması, İTC'nin bölge sorunlarında daha etkin önlemler almasını sağlayabilirdi. Ancak, Cemiyetler Kanunu örneğinde görüldüğü gibi, II. Meşrutiyet sonrasında da Makedonya Sorununda devlet sonucu değiştirecek bir başarı elde edemedi.

⁹⁹ Hamza, a g m., s. 2083.

¹⁰⁰ Justin Mc Carthy, a g e., s. 317

¹⁰¹ Marriot, a g e., s. 435

Hüseyin Hilmi Paşa 31 Mart vak'ası adıyla anılan 13 Nisan 1909 tarihinde yaşanan olaydan sonra göreve getirilmişti. 13 Nisan 1909 (31 Mart) tarihinde yaşanan olay¹⁰² Rumeli'den gelen, başında Mahmut Şevket Paşanın bulunduğu Hareket Ordusu tarafından bastırıldı. Dönemin canlı tanıklarının aktardığı bilgilerden de anlaşıldığı gibi 31 Mart olayı yalnızca bir grup askerin karşıdevrim süreci olarak kalmadı. Etkisini halkın da hissettiği bu olay Batılılar tarafından da dikkatle izlendi. Marcella Tinayre adında bir kadın gezgin, gelişmeleri "Jön Türk ülkesi oldukça hasta" olarak değerlendiriyor ve 13 Nisan'da Genç Türklerin üç yüz subayı, birkaç milletvekilini ve halktan da çok sayıda kişiyi öldürdüğünü iddia ediyordu¹⁰³. Makedonya bölgesindeki sorunlarla beraber böyle bir ayaklanma, Osmanlı Devletinde önemli bir değişikliği beraberinde getirdi. İsyan bastırıldıktan sonra, 66 yaşındaki Abdülhamid olayda desteği olduğu gerekçesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından tahttan indirildi. 1909'da yaşanan bu olayın bastırılmasından sonraki gelişmelerde Selânik'teki mason localarının da katkısı vardı. Tahta geçtikten sonra mason locaları üzerinde kurduğu baskı, II. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesinde bu locaların rol oynamasına neden oldu¹⁰⁴. II. Abdülhamid'in yerine tahta geçirilen 65 yaşındaki kardeşi V. Mehmed oldu. Hüseyin Hilmi Paşa'dan sonra hükümeti kuran Roma sefiri Hakkı Paşa zamanında İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetimdeki etkisini hükümette görev alan üyelerinin sayısını da arttırarak baskın hale getirdi. Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa, Dahiliye Nâzırı Talat Bey, Üsküdar ve Adana askerî yöneticisi Cemal ve Berlin askerî ateşesi Enver oldu¹⁰⁵. Bunların hepsi İttihat ve Terakki Cemiyetinden kişilerdi. Ancak bu gelişme işlerin yolunda gitmesine yetmedi. Genç Türkler, Türklerin yüzyıllardır Avrupa ile sürdürdüğü ilişkinin bir sentezini temsil ettiklerini iddia ediyorlardı. Avrupa ile olan ilişkilerini Osmanlı Devletinin zayıflığından dolayı tercih ettiği politikadan farklı bir zemine oturtmaya çalışmışlarsa da bunun imkansızlığı görüldü¹⁰⁶. Avrupa devletleri için hala çözümlenmemiş bir Doğu Sorunu vardı. Buna yönelik adımlar atmaya devam ettiler. Yukarıda sayılan Bosna-Hersek ve Bulgaristan ile ilgili gelişmelerden sonra 1911 yılında İtalya ile Trablusgarp savaşı ve ardından başlayan Balkan savaşları İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde yaşanan ve Osmanlı Devletinin yenilgi ve kayıpları ile sonuçlanan gelişmelerdir.

¹⁰² Derviş Vahdeti (İttihâd-ı Muhammedî'nin kurucularından)'in başını çektiği olayda Meclis-i Mebûsân'ın korunması için Taşkışla'ya yerleştirilmiş olan Rumeli'nin üç avcı taburuna nüfuz edilerek asker, mektepli zabıtlar aleyhine kışkırtılmaya başlanmıştı. Bunun sonunda Meşrutiyet karşıtı bir eylem gerçekleştirilmiştir.

¹⁰³ Marcella Tinayre, *Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı* (çev. Engin Sunar), İstanbul 1998, s. 5.

¹⁰⁴ Jacob M. Landau, "Muslim Opposition To Freemasonry", *Die Welt Des Islam*'dan yeniden basım, Bad XXXVI, 2, 1996, s. 189.

¹⁰⁵ Palmer, a.g.e., s. 209-210.

¹⁰⁶ Kemal Karpat, "The Ottoman Rule In Europe From The Perspective Of 1994", *Turkey Between East And West New Challenges For A Rising Regional Power* (der. Vojtech Mastny, R. Craig Nation), Colorado 1996, s. 35-36.

II. Meşrutiyet'in ilanında verilen sözler tutulamadı. Kardeşlik, özgürlük, eşitlik, adâlet kavramları yürürlüğe konulamadı. Kasım-Aralık 1908 tarihinde yapılan seçimler sonucunda 17 Aralık 1908 tarihinde Parlamenteoya¹⁰⁷ seçilen üyelerin 142'si Türk, 60'ı Arap, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Yahudi, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırp ve 1'i Ulah idi. Bu tablo İttihat ve Terakki Cemiyetinin savunduğu Osmanlı kardeşliği için ideal bir görüntü idi. Ancak savunulan Osmanlı birliğini sağlamak mümkün olamadı. Bunun nedeni Osmanlı Devletinin çok uluslu bir İmparatorluğu ayakta ve birarada tutacak ekonomik, siyasî ve sosyal gücünün kalmamış olmasıdır. Bu şartlar altında Makedonya Sorunu Osmanlı Devleti lehine sonuçlanamazdı. Nitekim Balkan Savaşları ile bu durum ortaya kondu.

¹⁰⁷ Justin Mc. Carthy, *The Ottoman Turks An Introductory History To 1923*, London 1998, s. 317.

3. BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN BÜYÜK DEVLETLERLE OLAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

3.1.1. 19. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Devletinin İçinde Bulunduğu Ekonomik Durum

Zayıflamaya başlayan Osmanlı Devletinin kurtulma çabalarının 19. yüzyılda yoğunlaşmaya başladığı görüldü. Bu dönemde Devlet eliyle sistemli olarak iyileştirme çabaları başlamıştı. Sadece ordu ve yönetimde değil, endüstri, maden, tarım alanlarında da yenileşmeye çalışılıyordu. Ancak 19. yüzyıl sonlarına doğru bu politikalarda başarılı olunamadığı görülmüş ve İmparatorluğun varlığını sağlama almak için geç kalındığı anlaşılmıştı. Endüstri, maden, tarım alanlarında yapılmaya çalışılan girişimler 1860'larda iflas etti. Yönetim, içinde bulunduğu zaftan kurtulamadığı için ekonomideki iflas kendini iyice ortaya koydu. Devlet, alınan dış borçların faizlerini bile ödeyemez hale geldi. Osmanlı Devleti kuruluşundan sonra ilk üç yüz yıl Avrupa devletlerinin ordu ve donanmaları tarafından yenilememiştir. Son üç yüz yılında ise Osmanlı Devleti Avrupa karşısında toprak kayıpları yanında otorite kaybı da yaşadı. Buna rağmen 20. yüzyıl başında da varlığını devam ettirmeyi başardı.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa devletleri Osmanlı Devletini yenmenin yolunu bulmuşlardı. Osmanlı Devletinin en zayıf olduğu alanda, ekonomide üstesinden gelebilecekleri bir yöntem bulmuşlardı. 1854 tarihinde ilk kez yapılan borç anlaşmasından sonra Osmanlı Devletinin Avrupa devletlerine olan bağımlılığı iyice arttı. 1854 tarihinde İmparatorluğun uluslararası kredi dünyasına girmesinden sonra, Osmanlı Devletinin artan borcu fiilen iflas etmesine yol açtı ve 1879 tarihinde iflâs kesinleşti. Bu iflâsın ardından Osmanlı Devletinin alacaklıları 1881 tarihinde Muharrem Kararnâmesi ile kurulan Osmanlı Düyûn-ı Umûmiye İdâresi aracılığı ile ülkenin maliyesini ve ekonomisinin başlıca gelir getiren alanlarını yeniden düzenlemeyi başardılar¹. Artık dönüşü olmayan bu yolda, 1881 tarihinde Avrupa devletlerinden Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya, İtalya ve Hollanda'nın girişiminde kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdâresi'nin (Genel Borçlar İdâresi) işlevi, Osmanlı Devletini ekonomik, dolayısıyla siyasî ve toplumsal olarak yok etmek

¹ Marian Kent (der), Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler, İstanbul 1999, s. 2

idi. Avrupa devletleri Osmanlı Devletini yüzyıllardır fiilen işgal edememişlerdi, ancak 19. yüzyılda bunu yapabilecekleri alanı ekonomik yapıda buldular.

Bir devletin gerileme dönemi, üretici güçler açısından da gerileme dönemi olmasını gerektirmez. Devletin gücü gerilerken ve vergi bile toplayamaz hale gelen devletin mali sıkıntısı yoğunlaşırken, ekonomide canlanma görülebilir. 19. yüzyıl Osmanlı ekonomisinde böyle bir değişim gözlenmiştir. Burada unutulmaması gereken bu canlanmanın ne ölçüde devletin irâdesinde ve idâresinde olduğudur. Osmanlı Devleti, ekonomi alanında güç kaybetmeye devam etmesine rağmen ülkenin özellikle Balkanlar ve Batı Anadolu bölgelerinde üretim, sanayi, ticaret alanlarında canlanma yaşıyordu. İmparatorluğun bir bölümünde yaşanmakta olan ekonomik canlanmaya rağmen², bu denge içinde 19. yüzyıl başında üretim düzeyi, sermaye birikimi ve teknolojik değişim açısından Osmanlı ekonomisinin genel durumunun durgunluk döneminde olduğunu söylemek doğru olacaktır³. Osmanlı ekonomisinin dışa bağımlılığını simgeleyen ve ağırlaştıran Düyûn-ı Umûmiye İdâresi döneminde, Osmanlı Devleti ekonomik yaşamı öylesine canlandı ki, Devletin her yıl düzenli olarak borç ve faizleri ödendikten başka İdare yabancı devletlere borç verecek hale geldi. Ancak bu borç ileride Osmanlı Devleti aleyhine kullanıldı. Yukarıda da vurgulandığı gibi, Osmanlı Devleti için kullanılan "ekonomik canlanma dönemi" tamamen devletin lehine bir gelişme olarak algılanmamalı. Osmanlı Devletinin içine düştüğü durumda etkisi olan devletler tarafından kurulan ve işletilen bir ekonomi idâresi, doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu lehinde değil, kendi çıkarları doğrultusunda çalışacaktı. Büyük bir mâli kuruluş haline gelen Düyûn-ı Umûmiye İdâresi Japon, Rus, İsviçre ve Macar hisse senetleri ve hazine tahvilleri olarak bu ülkelerin kalkınmaları için onlara borç verecek kadar kârlı işler hale geldi. 1910 tarihinde % 5.58 gibi oldukça yüksek bir faizle 550 000 altın lira değerinde İtalyan devlet hissesi alındı. Bu durum, adı geçen hisse senetlerini alan ve bunları Trablusgarp Savaşı sırasında da elinde tutmaya devam eden İdâre'nin, Osmanlı Devletine karşı girişilen bir savaş bizzat Osmanlı bütçesinden karşılamış olduğu anlamına gelir. Bu finansmanla devam eden savaş sonunda İtalya Osmanlı Devletine 50 milyon frank savaş tazminatı ödemesi gerektiğinde, durum Osmanlı yönetimi açısından daha da kötüye gitti. Tazminat parası Düyûn-ı Umûmiye İdâresi baskısı üzerine Osmanlı Devleti hazinesine değil, İdârenin kendisine ödendi. İdârenin savunusu, Trablusgarp'ın Osmanlı toprağı olmasından dolayı, bu toprağın tazminatının Osmanlı geliri sayılacağı ve bu gelir üzerinde yürütme hakkı olan Düyûn-ı Umûmiye İdâresi'ne ait olması gerektiği şeklinde oldu. Çünkü Düyûn-ı Umûmiye İdâresi bu topraklar Osmanlı Devleti sınırları içinde iken buralardan gelir elde ederken,

² Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Bellekten*, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 503.

³ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul 1994, s. 11.

toprakların sınır dışında kalması ile gelir kaybı yaşamış olarak kabul edildi⁴. Bu durum sadece Düyûn-ı Umûmiye'nin çalışması, Osmanlı Devletinin bundan olumsuz etkilendiği veya Trablusgarp'ta yaşananlar açısından değil, Makedonya bölgesinin Osmanlı Devleti egemenliğinden çıkışında da etkisi olduğu için önemlidir. Balkan Savaşları öncesi yaşanan gelişme bu savaşları da etkiledi.

Ekonomisi canlanan Osmanlı Devletinde bundan yararlananın bizzat Osmanlı Devleti ve halkının olduğunu düşünmek fazlasıyla iyimserlik olacaktır. Yönetimi ülke dışından kurumların elinde olan İdarenin önceliği doğal olarak kendi çıkarları olacaktır. 19. yüzyılda Osmanlı Devletinde demiryolu, liman, maden, tarım ve toprak işletmeleri canlanmıştı. Makedonya bölgesi de bu durumdan nasibini aldı. Ancak bu işletmelerin hemen hemen hepsi yabancı sermaye ile finanse edildiği ve Düyûn-ı Umûmiye korumacılığı altında geliştiği için kazancı da yabancı sermayenin hanesine artı olarak kaydedildi. Meşrutiyet devrinde bütün endüstri, demiryolları⁵, limanlar, sulama işleri, kamu yararına çalışan işletmelerin çoğu, bütün madenler, ticaretin çoğu, bankacılığın tümü, sigortacılık, deniz, göl, nehir işletmeleri, bir kısım tarım yatırımları yabancı sermayenin elinde idi⁶. Bu yatırımlar arasında demiryolları başta geliyordu. Sırasıyla bankacılık, sanayi, belediye ve ticaret alanlarındaki yatırımlar yabancı sermayenin kontrolünde idi ve dolayısıyla yine yabancı sermaye lehine idi.

Yabancı sermaye lehine yapılan bu yatırımlar sayesinde ülkede "yalancı" bir refah yaşandı. Bu yalancı refah 1908 tarihinde II. Abdülhamid yönetimi sona erdiğinde gelir kaynakları talan edilmiş bir ülke devletmiştir. Ancak Düyûn-ı Umûmiye İdaresi altında yapılan bu talan II. Abdülhamid'le beraber bitmemiş, İdare'nin Osmanlı Devleti üzerindeki kontrolü, Devletin varlığı yasal olarak ortadan kalkmış olsa da, 20. yüzyılın ortasına kadar dolaylı yoldan Türkiye'nin gelirinden pay almaya devam etti⁷.

Vergi koyma veya arttırma yetkisini elinde tutmaya devam eden Osmanlı Devleti bu yolla para sıkıntısını geçici olarak giderilebilme yolu bulmuştu. Ancak vergi reformu 19. yüzyıl sonlarından, yani Düyûn-ı Umûmiye İdaresi kuruluşundan sonra İdarenin işleyişinden dolayı Osmanlı Devleti için artık uygun bir yöntem değildi. Avrupa sermayedarlarının çıkarına işleyen Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Osmanlı toprakları üzerinden geliri üç yolla gerçekleştiriliyordu. Birincisi, Bulgaristan, Rumeli, Kıbrıs vergileri

⁴ Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul 1995, s. 90; Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara 1975, s. 57-58.

⁵ Bu demiryollarından birisi de Hicaz demiryoludur. Bu hat halktan toplanan paralarla yapılmış, ancak sonunda

⁶ da yabancı topraklarda kalmıştır.

⁷ A.D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi*, Ankara 1979, s. 8

⁸ Türkiye, Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrası Osmanlı Devletinden miras kalan borcun son taksitini 1954 yılında

ödemmiştir.

gibi dış gelirlere elde edildi. İkinci grup gelir kaynağı doğal kaynaklar üzerine konan tekellere elde edilen iç gelirler idi. Üçüncü grup ise Devletin ileride elde edeceği fazla gelirlere doğacak olan farka dayandırılıyordu⁸. Bu nedenle Devletin gümrük sisteminde veya vergi sisteminde yapacağı herhangi bir değişiklik Devlet bütçesine değil doğrudan Düyûn-ı Umûmiye bütçesine yarar getireceğinden böyle bir reforma gidilemedi. Bunun yanı sıra devletin para çıkarma yetkisini Fransız-İngiliz sermayesi ile kurulan Bank-ı Osmânî-yi Şâhâne (Osmanlı Bankası) adlı kuruluş elinde tuttuğu için, Osmanlı Devletinin mali, ekonomik serbestliği kalmamıştı. Adı geçen banka, Tanzimat devlet adamlarının, kâime dediği âdî kâğıt paralar çıkararak Osmanlı parasının değerini düşürmeleri üzerine, bu ayrıcalığı elde etmişti. Böylece Osmanlı Devletinin para sıkıntısı çekerek vadeli avanslara başvurmasını sağlamak zor olmamıştı. Bu durum Osmanlı ekonomisinin çok daha çabuk yıkılmasını kolaylaştıracak bir yöntemdi.

Tüm bu anlatılanlar ekonomik nedenlerden de kaynaklanan Makedonya bölgesindeki sorunlarda Osmanlı Devletini daha zor durumda bırakmasından dolayı önemlidir. Yabancı sermayenin daha ziyade imparatorluğun batı bölgelerinde yapılmış olması, bu bölgenin olumlu olduğu kadar olumsuz da etkilenmesine neden oldu. Olumlu etkisi bölgede altyapıdan, düşünsel yeniliklere kadar çok farklı alanlarda değişim sağlanması idi. Olumsuz etkisi ise, yabancı sermayenin yatırım yaptığı bölgede önceliğinin kendi çıkarı olduğu hatırlanırsa açıkça anlaşılacaktır. Üstelik reform baskısı ile yönlendirebildikleri Osmanlı Devleti gibi bir ülkenin varlığı çıkarlarına çok uygun idi. İmparatorluktan koparılan bölgenin yabancı sermayeye ait işletmelerin bulunduğu Makedonya bölgesi olması bu durumun sadece bir örneğidir.

3.1.2. Osmanlı Devletindeki Yabancı Yatırımlar ve 20. Yüzyıl Başında Devlete Yükledikleri

Osmanlı İmparatorluğundaki yabancı yatırımları iki grupta toplayabiliriz. İlki, 1854 yılından itibaren Osmanlı Devletinin Avrupa borsalarında tahvil satarak borçlanmasıyla oluşan yatırımlardır. İflas eden sistemden alacaklarını kurtarmak ve devletin bağımlılığını arttırmak isteyen Avrupa devletlerinin baskısıyla kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Osmanlı Devletinin bu sürecini simgeleyen kurumlar arasında başta gelmektedir. Osmanlı Devletine ait borçların alacaklı ülkelere göre dağılımında, 1914 yılındaki sıralamada Fransa, İngiltere, Almanya, Belçika, Hollanda vardı. İkinci grup yabancı sermayeyi Osmanlı sınırları içindeki Avrupa sermayesiyle kurulan demiryolları, liman işletmeleri, bankalar, maden işletmeleri,

⁸ Berkes, a.g.e., s. 58.

ticarethâneler, su, gaz ve elektrik şirketleri gibi işletmelere yapılan yatırımlar ve bunlara verilen borçlar oluşturmaktaydı⁹. Örneğin 1908 yılında henüz başkent İstanbul'da bile tramvaylar elektrikli değilken, Selânik'te elektrikli tramvayın yanında telefon ve şehir şebekesinde elektrik kullanılıyordu¹⁰. Yatırımlar arasında birinci sırayı alan demiryolları ise Osmanlı Devletinin mâlî bunalımını ortadan kaldırmaya yetmemişti. 18. yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı Devletinin demiryollarına müdahale eden Avrupa devletleri, Selânik ve Orta Avrupa arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak için demiryolu yapımına ağırlık vermişlerdir. Selânik şehri, Üsküp ile 1871, Belgrad ile 1880 yılında demiryolu bağlantısına kavuşmuştu. Böylelikle Avrupa ile de bağlantısı demiryolu aracılığı ile gerçekleşmeye başlamıştı¹¹. Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki bağlantıyı kolaylaştırma durumundan başka, demiryollarının iç bölgelere ulaştırma maliyetini düşüreceği; henüz ekilmemiş alanların ihracata yönelik tarımsal üretime geçmelerini sağlayacağı; daha fazla tarımsal ürünün merkezî bürokrasi için daha fazla vergi getireceği; savaş ve barış zamanlarında İmparatorluğun en uzak köşelerini İstanbul'a bağlayacağı; vergiler daha etkin toplanacağı için en ücra köylere ulaşarak merkezî devletin vergi gelirlerine her zaman ortak olan yerel unsurların payını azaltacağı düşünülmüştü. Bu konuda olumlu bazı sonuçlar alındı. Ancak demiryollarının geçtiği bölgelerden elde edilen daha fazla gelir, yabancı demiryolu şirketlerine sunulan kilometre garantisine bağlı olarak bu şirketlerin işine yaradı. Böylece Osmanlı Devleti bu yatırımlardan kayda değer bir kâr elde edemedi. 1893-1909 yılları arasında Anadolu Demiryolu Şirketine yapılan ödemeler 3 milyon sterlinden fazla iken, aynı yıllarda Ankara vilayetinden toplanan tüm öşür gelirleri bu miktarın altında kalmıştır¹². Yani, Osmanlı Devleti dışa bağımlı süreçte olmasa ve bunları kendisi başarmış olsa idi, devletin ekonomik yapısının güçlü olduğundan söz edilebilirdi. Ancak anlatılan tabloda, durum Osmanlı Devleti aleyhine gelişti. Bu durumdan etkilenenler arasında Makedonya bölgesi de vardı. Çünkü yatırımların yapıldığı öncelikli bölgeler arasında idi

Osmanlı Devletinin alacaklıları ve topraklarında en fazla yatırım yapanlar arasında Fransa ilk sırada idi. Bölgede üç milyar frank sermaye birikimi olan Fransa'dan sonra ikinci sırada Almanya, üçüncü sırada İngiltere yer alıyordu. Petrol kaynakları bu alacaklılar arasında dağıtılmıştı. 20. yüzyıl başından itibaren petrolün yeni enerji kaynağı olarak ekonomide kazandığı önem, Orta Doğu bölgesinin büyük devletler tarafından

⁹ Pamuk, a.g.e., s. 61, 84.

¹⁰ Jean-José Frappa, *Selânikte Bir İsmail*, İstanbul 1999, s. 205.

¹¹ Stella Kostopoulou, "Thessaloniki And Balkan Realities", *Reconstructing The Balkans A Geography Of The New Southeast Europe* (ed. Derek Hall, Darrich Danta), West Sussex 1996, s. 150-151

¹² Pamuk, a.g.e., s. 81.

paylaşılma kavgalarını arttırdı¹³. Turkish Petroleum Company adında bir kuruluş, Turkish National Bank¹⁴ aracılığı ile İngiliz, Fransız ve Alman petrol hisselerini düzenleme işiyle ilgileniyordu¹⁵. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, İmparatorluğun üç ana alacaklısı olan Fransa, Almanya ve İngiltere¹⁶ Osmanlı hükümetine danışman atama yetkisini de ellerine aldılar. Danışmanlarla ilgili bu durum, 1881 tarihinden sonra Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkisinden bağımsız değil fakat yine de ayı bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Fransız banka ve girişimci grupları ayrıcalıklarını bu danışmanların pâdişah üzerindeki etkileri sayesinde kazanabildiler¹⁷. Bundan böyle Devletin gelirleri üzerindeki ekonomik çıkar gruplarının sayısı ve etkinlikleri arttı. Yukarıda adı geçen ülkeler sadece Makedonya bölgesinde değil, imparatorluğun diğer alanlarında da etkinliklerini sürdürüyorlardı. Amaçları parçalayarak veya zenginliklerini kullanarak İmparatorluktan yararlanmak idi. Makedonya bölgesi ise bu yöntemin kullanıldığı yer idi.

19. yüzyıl sonunda Osmanlı Devletinin aldığı dış borçlar Deutsche Bank, Turkish National Bank, Imperial Ottoman Bank, Banque Française, Banque de Salonique, Düyûn-ı Umûmiye, Tütün Rejisi, Fenerler İdaresi gibi hepsi yabancı sermayenin olan kurumlar tarafından verilmişti. Borç ve avanslar karşılığı olarak gösterilen gelir toplamı olan 16.5 milyon altın lira, bütün devlet gelirinin yarısına denkti. Borç ve avansların hiçbiri ekonomik yatırım için kullanılmadı. İdare, jandarma, bütçe, askeri masraflar gibi kendini içeride ve dışarıda ayakta tutacak araçları sağlamak için harcandı. Halk ve devlet giderek yoksullaştığı halde, Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin geliri artıyordu. 1882-1883 yıllarına ait geliri, 1911-1912 yıllarına ait olanla kıyasladığımızda gelirin % 288 oranında arttığı görülür. 1911-1912 yıllarında devletin gelir kaynaklarının üçte biri, 1910 yılında gümrük gelirinin % 95.4'ü ve temettü vergisi denilen kazanç vergisinin önemli bir kısmı Düyûn-ı Umûmiye İdaresine akmıştı. Böylece Devlet, bir kalkınma aracı değil, yabancı devletlerin kârlarını toplama aracı olarak görev yapmıştır demek yanlış olmayacaktır¹⁸. Kısacası, Düyûn-ı Umûmiye 1881 yılından itibaren Osmanlı gelirlerinde artış sağlamış olsa da bu artış Osmanlı Devleti veya halkının yararına değil, yabancı sermaye gruplarının lehine kullanıldı. Bu ortamda halk yoksullaştı, ülke serveti dışarıya aktı, yabancı sermaye ülke içindeki gücünü kullanarak kendisine hukuksal ve siyasî korunma yolları buldu, toplumsal reformlar

¹³ Ergün Aybars, "Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol Ve Türkiye", *Değişen Dünya Dengeleri içinde Askeri Ve Stratejik Açidan Türkiye, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (23-25 Ekim 1995)*, Ankara 1996, s. 515.

¹⁴ Adındaki Türk kelimesine aldanmamak gerek, kurucusu Sir Ernest Cassel, yöneticisi Gülbenkyan'dır ve geliri de doğal olarak Osmanlı Devletine ait değildir.

¹⁵ Berkes, a.g.e., s. 54.

¹⁶ Şevket Pamuk, a.g.e., s. 84.

¹⁷ Kent (der), a.g.e., s. 3.

¹⁸ Berkes, a.g.e., s. 56-57.

geliştirilemedi, demokratik düzenin kurulması engellendi Makedonya'da yaşanan siyasî, askerî, hukukî ve ekonomik sorunların nedenlerine baktığımızda, yukarıda sayılan gerekçeler görülecektir. Yani Düyûn-ı Umûmiye, Makedonya bölgesindeki sorunun artmasına katkıda bulundu.

19. yüzyıl başından itibaren Balkanlar bölgesinde yaşanan ayrılıkçı hareketlerin, yeni devletlerin kurulmasıyla sonuçlanması süreci, Osmanlı Devletinin yukarıda anlatılan özelliğinden destek almıştı. Böylelikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesinde yaşanan gelişmeler de Balkan devletlerinin lehine sonuçlandı. Bölge halkının yoksullaşması, buradaki halkın devlete olan bağlılığında sorunları arttırdı. Çünkü bu yoksulluğun nedeni ülke servetinin devlet tarafından kullanılmayıp dışarıya akmasından kaynaklanıyordu. Yabancı sermayenin Osmanlı Devleti topraklarında yapmış olduğu yatırımlar Balkanlarda merkezî konumda olan Makedonya bölgesinde yoğunlaşmıştı. Selânik başta olmak üzere diğer bölgelerde de demiryollarından, tütün üretimi ve ticaretine kadar farklı alanlarda etkinlik gösteren Avrupa devletleri ve bunların Balkanlardaki ortakları, bu yolla Makedonya bölgesinin siyasî istikrarsızlığını arttıracak yöntemler üretmişlerdir.

Ekonomisi Avrupa devletleri lehine canlanırken, kendi aleyhine zayıflayan Osmanlı Devletinde devlet gelirleri arasında ön sıralarda yer alan ticaret¹⁹, ağırlıklı olarak Avrupa devletleri ile yapılmıştır. Çünkü Osmanlı Devletinde ticaret genel olarak ya Avrupalılar tarafından veya Avrupa devletleri desteğindeki yerli tüccarlar aracılığı ile gerçekleştirilebiliyordu. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa ile ticareti ağırlıklı olarak Balkanlar bölgesinden yürütülmüştür. Sırbistan, Mora, Eflak, Boğdan bölgeleri tüccarlar ve büyük toprak sahiplerinin dünya pazarları için üretime ilişkin beklentilerinin en yüksek olduğu bölgeler arasında yer alıyordu. Bu bölgelerin İmparatorluk sınırları dışına ilk çıkan yerler olması ile bu ticarî durumu arasında paralel bir bağlantı kurmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Makedonya bölgesinin Osmanlı Devletinden kopuşunda da aynı özellik etkin rol oynamıştı.

Avrupa devletleri kadar olmasa da Osmanlı Devletinin de özellikle dış ticarete önem verdiğinin ve bu konuda yatırımlar yaptığının kanıtı kervansaraylar, yollar ve ticaret ayrıcalıklarıdır²⁰. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde bir yandan kervansaraylar ve eski ticaret yollarının değerlerinin çoktan azalmış olması, diğer yandan verilen ticaret ayrıcalıklarının Osmanlı Devleti zararına artmış olması, Balkanlarda ve özellikle Makedonya'da Osmanlı Devletinin otoritesini iyice sarstı. Bununla beraber Balkanlar üzerinden geçen dünya ticaret

¹⁹ Novıçev, a.g.e., s. 62.

²⁰ Halil İnalçık, *The Ottoman Empire In The Classical Age*, New York 1973, s. 121.

yollarının²¹ hala Avrupa devletlerinin bu bölgeye ilgisini çekecek kadar canlı olduğu da ortadadır. Avrupalılar için ticaret yalnızca altın-gümüş kazandıran bir araç değil, aynı zamanda ülkenin zenginliğini ve istihdamını arttıran bir yöntem olarak kullanılırken, Osmanlı Devleti için öncelikle devlet hazinesine giren gelir anlamına geliyordu. Bu yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere, yöntem ve amaç farklılığı Osmanlı Devletinin Balkanlar üzerinden geçen ticaret yollarını neden daha etkin kullanmadığını ortaya koymaktadır.

3.1.3. 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Devletinin Avrupa Devletleri ile Ekonomik İlişkilerini Etkileyen Özellikleri

Ortadoğu devletlerinde hakim unsurlar bürokratlar ve askerler olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devletinde de hakim unsurun bürokratlar ve askerler olduğu görülür. Bu sistem içinde sarayın, ordunun ve bürokrasinin giderlerini karşılamak için vergilere ihtiyaç duyulmuştur. 1911-1912 yıllarına ait gelir-gider oranı, Devletin içinde bulunduğu durumu yukarıdaki anlayışa paralel olarak açıklamaktadır. Gider bütçesinin gelir bütçesinin yaklaşık iki katını oluşturduğu Osmanlı Devletinde giderlerin başında askerî gereksinimler ve borçların ödenmesi geliyordu. Bu, toplam giderlerin yaklaşık dörtte üçüne denkti. Gelirler arasında ise aşar, arazi ve ağnam vergileri vardı. Bunların toplamı ise tüm gelirlerin dörtte üçünü oluşturuyordu²². Bununla anlatılmak istenen, Osmanlı Devletinde başlıca ekonomi politikasının toprağa dayalı üretimden alınan vergi miktarına dayandığıdır. Gider bütçesine bakıldığında ise Osmanlı Devletinin, Batıdaki gibi bataklıkları kurutma, yol yapma, anayolları geliştirme, bir posta sistemi kurma, ilk ve orta öğretimi yaygınlaştırma gibi işlere son dönemlerde ağırlık veremediği ortaya çıkar. Osmanlı Devletinin öncelikli ekonomi politikasının vergi sitemine dayandığı doğrudur. Ancak bu ifade tüm sistemi tanımlamak için yeterli değildir. Avrupa devletlerinde olduğu oranda olmasa da Osmanlı Devleti de eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamusal görevlerini yerine getirmeye önem vermiştir. Ancak 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başında Osmanlı Devletinin genel ekonomik ve siyasî çöküntüsüne paralel olarak, kamusal yükümlülüklerini yerine getirmede de gerilemeler görüldü. Osmanlı Devleti için devlet hazinesinin çıkarı ve iç pazarın ihtiyaçları önceliğe sahipti²³. Bununla beraber devletin gayrimüslim tebânın eğitim ve dini kurumlarının yapımına devlet ve halk tarafından maddi destek verilmesiyle de ilgilendiği bilinmektedir²⁴. Dînî cemaatlerin kendi yükümlülüğünde olan bu giderlere devletin ve halkın da ortak olması, Osmanlı Devletinin de

²¹ İnalçık, a.g.e. 129-130. Bkz. H. 6.

²² Novıçev, a.g.e., s. 78-79.

²³ Charles Issawi, "Ekonomik Miras", İmparatorluk Mirası Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası (der. L. Carl Brown), İstanbul 2000, s. 352.

²⁴ Orhan Koloğlu, *Avrupanın Kiskacında Abdülhamit*, İstanbul 1998.

bu konulara önem verdiğini gösterir. Bunlardan başka, 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için "haraç" toplayıcı devlet tabirini kullananlar da var²⁵. Ancak İmparatorluğun ekonomik yapısını sadece bu tabirle açıklamak da doğru olmaz. Osmanlı yöneticileri kendi çıkarları gereği, ekonomide bütün sektörleri korumayı tercih etmişlerdir. Böylece bu sektörlerden herhangi birinin devlet politikasını etkilemesine ve öbürlerine üstün gelmesine izin vermemeyi amaçlamışlardı. Bu yüzden toprak sahipleri ve tüccarlar büyük servet kazandıkları ve ekonomi için yaşamsal oldukları halde, siyasî iktidarın onların elinde olmasına hiç bir zaman izin verilmedi. Bu nedenle bunlardan herhangi biri siyasî bir sınıf olarak gelişemediler²⁶. Makedonya bölgesinde tüccarların imparatorluğun diğer bölgelerine kıyasla daha yoğun ve etkin olmasına rağmen, bunların da devlet karşısında siyasî güç olmaları engellenmeye çalışıldı. Buna rağmen bu bölgenin Osmanlı Devletinden kopuşunda tüccar sınıfının katkısı olduğu unutulmamalıdır. Bölgenin iş gücündeki payları ve çeteleri, örgütleri desteklemeleri bölge ekonomisini ulusal amaçları için kullanmalarında önemliydi. Ancak bu süreçte bölgede ekonomik zenginliğe sahip olanlar, devlet içerisinde bir güç olmaksızın, Avrupa devletlerinin desteği ve balkan devletlerinin kışkırtmalarıyla ayrılıkçı hareketleri desteklemeyi tercih ettiler. Bir başka deyişle, Osmanlı Devletinde mülkiyet ilişkilerini belirleyen mîrî toprak rejiminin temeli, üretim güçlerinin merkezî kontrolüne dayanıyordu. Ancak Osmanlı Devleti bu grupların güçlenip siyasî iktidara ortak olmalarını önleyeyim derken ülkenin yabancı devletlerin sermaye gruplarının eline geçmesine ve sonra da parçalanmasına neden oldu.

Osmanlı Devletinin ekonomik yapısını etkileyen bir başka özellik daha mevcut idi. Savaş teknolojisi için vazgeçilmez olan madencilik, metalurji ve silah üretimi Osmanlı Devleti için öncelikli konular arasında yer aldı. Bilgi ve teknolojiyi kendisi üretememiş olsa da Osmanlı yönetimi Avrupa devletlerinden, özellikle Almanya'dan aldığı destek ile maden ocaklarını işletmenin kendisi için yararlı olacağını farkındaydı. Buna rağmen madencilik, metalurji ve silah üretiminde verimli sonuç alamadı. 1836 tarihinde Osmanlı Devleti için çalışan bir Macar uzman, bu ülkede maden işletmeciliğinin üretim maliyetinin yüksek olduğundan söz etmiştir²⁷. Ancak 19. yüzyıl sonundan itibaren Makedonya bölgesinin paylaşımında bu yer altı zenginlikleri de dikkate alınmıştı. Üretim mâliyeti Osmanlı Devleti için yüksek olsa da bu zenginlikler Avrupa Devletleri için gözardı edilemeyecek değerdedi.

²⁵ Bu tabir Samir Amin tarafından *The Arab Nation*, Londra 1978, adlı eserinde kullanılmıştır. Bkz. Feroz Ahmed, "Osmanlı İmparatorluğunun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler* (der. Marian Kent), İstanbul 1999, s. 7.

²⁶ Ahmed, a.g.m., s. 7

²⁷ Issawi, a.g.m., s. 338.

3.1.3.1. Avusturya-Macaristan

Osmanlı Devletinin Avusturya-Macaristan ile olan ekonomik ilişkisi iki devlet arasındaki siyasî ilişkiden doğrudan etkilenmiştir²⁸. Osmanlı Devletinin Avusturya-Macaristan'dan ihraç ettiği ürünlerin ekonominin genelinde oranı 1899 tarihinde %3,26 iken, 1913 tarihinde % 5,4'e çıktı. Avusturya-Macaristan'ın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar göz önüne alınırsa bu oranın kayda değer bir artış olduğu ortaya çıkar²⁹. Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devletindeki en önemli yatırım payı demiryollarında idi. Sancak Demiryolu yatırımı Avusturya-Macaristan'ın sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasî nüfuzunun da bir göstergesidir. 1912 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda yabancı sermayenin % 88'ini Almanya, Fransa ve İngiltere sermayesi oluştururken, Avusturya-Macaristan bu devletler arasında yok denecek kadar az oranda nüfuzla sahip idi. Osmanlı Düyûn-ı Umûmiye İdaresinde bir sandalyeye sahip olmasına rağmen geliri sıfıra yakın olan Çifte Monarşi bu nedenle 20. yüzyıl başında Balkan devletleriyle olan ekonomik ilişkisine daha fazla ilgi göstermeye başladı. Böylece 20. yüzyıl başında Makedonya Sorunu Avusturya-Macaristan için önemini korumaya devam etti. Çünkü aynı bölge Balkan devletleri için de önemliydi.

3.1.3.2. İtalya

Büyük devletler arasında sayılmakla birlikte aralarında en zayıf olan İtalya'nın Osmanlı Devleti ekonomisi üzerindeki payı belirleyici olmaktan ziyade ancak katılım aşamasında kaldı. Kendisi bir politika üretilmediği için var olan güçler arasında dengede kalmaya çalışıyordu. Düyûn-ı Umûmiye İdaresindeki altı devlet arasında yer almakla beraber başat güç olamamıştır. İtalya'nın Osmanlı Devleti ile bağlantısı Balkanlar ve Batı Anadolu bölgesinde yoğunlaşmaktaydı. Diğer büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki önceliği petrol iken, İtalya'nın daha ziyade tarım ürünleri ve deniz ticareti idi. İtalya'nın bu topraklar üzerindeki ekonomik çıkarlar I. Dünya Savaşına kadar önemli oranda arttı. 1896 tarihinde

²⁸ Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları Balkanlar bölgesinde çok uluslu yapıda iki devlet olduğu için ulusçuluk akımından benzer şekilde etkilenmişlerdi. Ulusçuluk konusunda sorunları benzer olmasına rağmen Avusturya-Macaristan kendi iç işlerindeki askerî zayıflığından dolayı Osmanlı Devletini bu konuda destekleyemezdi. Ancak daha önemlisi Osmanlı Devletine karşı Balkanlarda Slav ve Rumen halklar tarafından başlatılan ayrılıkçı ulusal ayaklanmaları engelleme yolunda bir girişimde bulunacak olsa, Avusturya-Macaristan sınırları içindeki Slav ve Rumen nüfusun tepkisini çekeceği için Osmanlı Devletine bu konuda destek vermedi. Bu tarz bir destek bölgedeki bu halkları tamamen Rusya kontrolüne bırakmak olacağı için Avusturya-Macaristan siyaseti için olumsuz bir gelişme olurdu. Bu ikilem, iki imparatorluk arasındaki ticaret ilişkisinde de yaşandı.

²⁹ A. L. Macfie, *The End Of The Ottoman Empire 1908-1923*, London 1998, s. 105; F. R. Bridge, "Habsburg Monarşisi Ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler* (der. Marian Kent), İstanbul 1999, s. 37.

Osmanlı İmparatorluğunda İtalyan ticaret hacmi 53 milyon lîre iken 1906 tarihinde % 150 oranında bir artış ile 132 milyon lîre oldu. Ticaret ilişkileri verimli olan bu iki ÷lke arasında tekstil ve madenler öncelikli ticaret malları arasında geliyordu. İtalyan tekstil sanayicileri için, Anadolu bölgesi kazançlı bir pazar olarak görülüyordu. Ayrıca kömür ocakları bakımından yetersiz olan İtalya için, Anadolu'nun bu konudaki zenginliğı de iştah kabartıcı idi³⁰.

3.1.3.3. İngiltere

İngiltere Osmanlı Devleti üzerinde yatırımı ve alacağı başta gelen birkaç Avrupa ÷lkesinden biri idi. Daha 1838 Serbest Ticaret Antlaşmasında (Balta Limanı Antlaşması) Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin izni olmaksızın gümrük duvarlarını yükseltmeyeceğı garantisini vermişti. Buna bağılı olarak özellikle 1870'li yıllarda buğday fiyatlarında dünya piyasalarında yaşanan düşüş Osmanlı Devletini zor durumda bıraktı. 16 Ağustos 1838 tarihinde Sadrıâzam Reşit Paşa ile İngiliz elçisi Posaby arasında, Sadrıâzamin Balta limanındaki konağında imzalanan bu antlaşmayı önce Fransa daha sonra diğeri Avrupa devletleriyle Osmanlı devleti arasında imzalanan benzerleri izledi³¹. Böylece 19. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti gümrükler konusunda bağımlı olduğı Avrupa devletleri karşısında rekâbet gücünü iyice yitirmiş oldu. Ancak gümrük vergileri konusunda bağımlı olsa da, Osmanlı Devleti için ithâlât-ihracat gelir kaynağı olmaya devam etti. 20. yüzyıl başında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ticarete İngiltere'den ithal edilen dokuma ürünleri ön sıralarda yer alıyordu. 1913 tarihinde İngiltere'nin Osmanlı Devletine ihracatının % 59,3'ünü pamuklu kumaş, % 5,6'sını pamuk ipliğı, % 5,4'ünü yünl÷ kumaşlar, % 4,3'ünü kömür, % 4,1'ini makineler oluşturuyordu. Osmanlı Devletinin İngiltere'ye ihraç ettiğı mallar arasında ise üzüm, incir, tütün, pamuk, yün halı başta geliyordu³².

3.1.3.4. Rusya

Rusya gerek Osmanlı Devletinin komşusu olduğı için, gerekse yönetim şekliinden dolayı İngiltere veya Fransa'dan daha farklı bir konumda idi. Osmanlı Devletinin herhangi bir konuda güçlenmesi Rusya'yı diğeriilerinden daha çabuk ve derinden etkileyeceğı ve bu nedenle Osmanlı Devletinde yapılacak her türlü sermaye yatırımının Rusya'nın bu ÷lkeyi paylaşma yönündeki çok eski isteğinin gerçekleşmesine engel olacağı biliniyordu.

³⁰ R. J. Boswort, "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler* (der. Marian Kent), İstanbul 1999, s. 62.

³¹ *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908* (yayın yönetmeni Sina Akşin), İstanbul 2002, s. 229.

³² Novıçev, a g e., s. 68.

Fakat bu durum Rusya'nın Osmanlı Devletinin mâlî işlerine, ekonomik yaşamına kayıtsız kaldığı anlamına gelmez. Daha 18. yüzyıl başından beri Osmanlı Devletinden ticaret alanında ayrıcalıklar almaya çalışan Rusya, bu konuda en önemli adımı 1774 tarihinde Küçük Kaynarca Antlaşması ile atmıştı. Daha ziyâde Osmanlı sınırları içindeki Ortodoksların koruyuculuğunu kazandığı antlaşma olarak anılan Küçük Kaynarca Antlaşması, Rusya için ekonomik alanda olumlu gelişmeler sağladı. Bu antlaşma, Rus ve Osmanlı ticaret gemilerinin bu devletleri kuşatan tüm denizlerde serbest ve engelsizce seyahat, Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e ve tersi yönde serbest bir biçimde geçmeleri, Rus tüccarlarının, Osmanlı devletinin tüm topraklarında, en iyi koşullar sağlanmış diğer ulusların yararlandıkları ayrıcalıklar üzerinden serbestçe ticaret yapmalarını öngörüyordu³³. 18. yüzyılda başlayan bu süreç, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başında etkisini devam ettirdiği için adı geçen antlaşmanın Makedonya sorununa da etkisi oldu. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sistemli bir şekilde artan ticaret dengesi sürekli Rusya lehine işlemiştir. Rusya'dan Osmanlı Devletine yapılan ticaretin oranı 1860 tarihinde 18,9 milyon gümüş ruble iken, 1901 tarihinde 29,9 milyon rubleye, 1913 tarihinde, savaşın eşiğinde 54,2 milyon rubleye yükseldi. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren I. Dünya Savaşı öncesine kadar geçen yaklaşık yarım yüzyıllık süreçte Osmanlı mallarının Rusya'ya ihracatında önemli bir oranda artış gözlenmedi. 1860 tarihinde 8,9 milyon ruble iken, 1901 tarihinde 9 milyon ruble, 1910 tarihinde ise sadece 10,8 milyon ruble olan Osmanlı ihraç mallarının değeri, 1913 tarihinde 18 milyon ruble olabildi³⁴. Rusya'nın 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti ile ekonomik ilişkiye öncesinden daha fazla önem vermeye başladığı görülür. Bunun nedeni Rusya'nın Uzak Doğu'da Japonya karşısında uğradığı yenilgi idi. Uzak Doğuda başarı kazanamayan Rusya, çıkarlarını Yakın Doğuda, özellikle Balkanlar ve Osmanlı Devleti topraklarında görmeye başladı. Ancak yine de bu topraklarda sermaye yatırımından ziyade ticarete öncelik verdi.

3.1.3.5. Almanya

19. yüzyıl sonunda diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletinin parçalanmasını engelleyemedikleri noktada onu gözden çıkarmaları ve paylaşmaya başlamaları Osmanlı Devletini yeni taraftar veya destekçi bulmaya zorlamıştı. Bu işin tâliplisi Almanya oldu. Bismarck'tan sonra Alman dış politikasını yürütmeye başlayan II. Wilhelm, iş ve endüstri çevrelerinin de etkisi ile sömürgeciliğe kendisinden önceki yöneticilerden daha fazla önem vermeye başladı. Genç İmparator, İngiltere'nin kimseye bırakmak istemediği

³³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri* cilt 1, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları, Ankara 1953; Novıçev, a.g.e., s. 115.

³⁴ Novıçev, a.g.e., s. 117.

Osmanlı İmparatorluğunu, Almanya için ekonomik yayılma alanı olarak görüyordu. Kamuoyu ve iş çevresinin de desteklediği bu görüş doğrultusunda, 19. yüzyıl sonunda Almanya'da bazı girişimler başladı. 1882 tarihinde Alman Sömürge Derneği kuruldu. 1885 ve 1888 tarihlerinde Alman Endüstri Ve Ticaret Derneği adındaki kuruluş Osmanlı Devletine iki coğrafyacı göndererek Anadolu coğrafyasının doğal durumu ve kaynakları üzerine araştırmalar yaptırdı³⁵. Bu araştırmalardan elde edilen verilere de dayanarak Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki en önemli yatırımı demiryolu yapımı oldu³⁶. Bağdat Demiryolu ekonomik olduğu kadar siyasi güç olarak da Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu arttırdı³⁷. Demiryolunun güzergâhı üzerindeki yerleşim yerlerinde ticaret ilişkileri gelişti. Bağdat demiryolunda 1904 tarihinde 4,424 ton ticaret eşyası taşınırken, 1912 tarihinde bu miktar 57,456 tona çıktı³⁸. Ancak ticaret hacminin ve vergi gelirlerinin artmasını sağlayan demiryollarının kazancı Osmanlı Devleti lehine değil, kilometre garantisini kullanan yabancı şirketlere aktı. Bu dönemde Almanya'dan Osmanlı Devletine kumaş, kaba metaller, kimyasal mamüller, makineler ihraç edilirken, Osmanlı Devletinden Almanya'ya tütün, kimyasal hammaddeler ve kurutulmuş meyve ihraç ediliyordu. Almanya'dan ithal edilen mallar arasındaki kimyasallar, makineler veya kaba metaller³⁹ Makedonya ve diğer batı bölgelerinde ağırlıkta olan fabrikalarda kullanılabilirdi. Aynı şekilde Almanya'ya ithalatı yapılan mallar da aralarında Makedonya bölgesinin de olduğu imparatorluğun genelde batı bölgelerinde üretilmekteydi. Kısaca, Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki ithalat ve ihracat da Makedonya bölgesini doğrudan etkiledi.

3.1.3.6. Fransa

Osmanlı Devletinin ekonomisinde en fazla yer tutan ülkelerden bir diğeri Fransa idi. 18. yüzyıl sonunda devrim sonrası zor duruma düşen Fransız ticaretinin toparlanması uzun sürmesine rağmen, Fransa yine de Osmanlı Devletinin mâlî işlerinde etkin olabildi. 1840 tarihinde Osmanlı Devletine ihracatı 530,000 lira, buradan yaptığı ithalat ise

³⁵ A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol Ve Savaş*, Ankara 2002, s. 211.

³⁶ Bu yatırım sadece Osmanlı-Almanya ilişkilerini değil Avrupa'nın genelini de etkilemiştir. İngiltere'nin 1904'te Fransa ile, 1907 yılında Rusya ile yakınlaşması ve ardından anlaşmalar imzalamasına neden olmuştur. İngiltere, Almanya'nın giderek güçlenmesi karşısında düşmanları olan Fransa ve Rusya'yla sorunlarını hafifletmek için bu yolu uygun buldu. Böylece Yakın ve Uzak doğuda kendini güvenceye alarak, Almanya karşısında gücünü arttıracakını düşünüyordu. Bkz. Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı* (çev. Kâsım Yargıcı), İstanbul 1972, s. 225-227.

³⁷ Mustafa Albayrak, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı", *OTAM*, c. 6, 1995, s. 18-20.

³⁸ Novıçev, a.g.e., s. 50.

³⁹ Novıçev, a.g.e., s. 8.

1,048,000 lirayı bulmuştu⁴⁰. Bu dönemden sonra Osmanlı İmparatorluğundaki yabancı yatırımlar göz ardı edilemeyecek düzeye çıktı. Bunlar hükümete sağlanan krediler, demiryolları, altyapı, madenler gibi alanlardaki özel yatırımlardan oluşuyordu. 1914 tarihinde Osmanlı Devletinin kamu borçları 150 milyon lira civarında idi. İç borcu bu seviyede olan Osmanlı Devletinde aynı dönemde 66 milyon liralık bir miktar özel sektöre yatırılmıştı⁴¹. Böylelikle Avrupa devletlerinin sağlamaya çalıştığı Osmanlı Devleti ekonomisinin dışa bağımlılığı, 20. yüzyıl başında artarak devam etti. Devletin dışa bağımlılığında önemli paya sahip olan Fransa'nın Makedonya bölgesindeki rolünde bu durumu bir avantaj idi.

Fransa'nın Osmanlı Devletindeki çıkarları Katolik misyoner faaliyetleri⁴² ve ekonomik yatırımlar ile sağlanmaya çalışılıyordu. Rum ve Bulgar Ortodoks rekâbeti ile Alman ve İtalyan misyonerlerin artan etkinliklerinden dolayı 19. yüzyıl sonundan itibaren Fransız çıkarları ekonomik faaliyete ağırlık verilmeye başlandı. 1898 tarihinde Osmanlı borçlarının en az % 50'si Fransız yatırımcıların elinde bulunuyordu. 1863 tarihinde İngiliz-Fransız girişimiyle kurulmuş olan Osmanlı Bankası, ilerleyen zamanda Fransız kontrolü altına girdi. Ancak Fransa'nın mâli üstünlüğü ticari alanda aynı başarıyı gösteremedi. Fransa'nın Osmanlı ithalatındaki payı 1895 tarihinde % 11,63 iken, 1911 tarihinde % 9,3'e geriledi. İmparatorluktaki Fransız yatırımlarının ağırlık noktasını demiryolları oluşturuyordu. Bunun nedeni Fransa'nın baş rakiplerinden Almanya'nın Bağdat Demiryolu projesi ile Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Doğuda siyasi ve ekonomik güç elde etme aşamasında olması idi. Fransa Almanya karşısında dengeyi koruyabilmek için Bağdat Demiryollarının uluslararası bir girişim olması yolunda ciddi uğraşlar verdiyse de, başarılı olamadı. Sanayi yatırımında Osmanlı Devleti üzerinde etkin olmasa da mâli denetimi üzerinde başarılı bir politika izleyen Fransa, özellikle Düyûn-ı Umûmiye İdaresinde etkin role sahipti. Fransız büyükelçisi Ernest Constans'ın desteği ile Léon Pissard'ın Osmanlı Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin Genel Müdürü⁴³ olması sağlanarak, İdaredeki Fransız baskı gücü artırıldı.

II. Abdülhamid döneminde Fransa ile Osmanlı Devleti arasında pek sıcak olmayan ekonomik ilişkiler, 1908 sonrasında da devam etti. Genç Türklerin Devletin ekonomik yapısının Fransa'ya olan bağımlılığına duydukları tepki, 1908 sonrası Osmanlı Devletinin ekonomisinde Almanya'nın etkisine kapı açtı. Böylece 20. yüzyıl başında Fransa

⁴⁰ Charles Issawi, "Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa Ekonomisindeki Yeri (1600-1914): Bazı Gözlemler Ve Sorunlar", *Osmanlı Ve Dünya Osmanlı Devleti Ve Dünya Tarihindeki Yeri* (der. Kemal Karpat), İstanbul 2000, s. 168-169.

⁴¹ Issawi, a.g.m., s. 170.

⁴² 1848'de Fransa Osmanlı Devletindeki azınlık hakları ve kutsal makamlar meselesiyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. 1740 kapitülasyonlarıyla Katolıklara verilen hakları resmen talep etmiştir. Osmanlı topraklarındaki Katoliklerin hamiliğini sağlamak isteyen Fransa'nın bu yöndeki çalışmaları 19. yüzyılda Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik çıkarları için fırsat olarak kullanılmıştır.

⁴³ L. Bruce Fulton, "Fransa Ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler* (der. Marian Kent), İstanbul 1999, s. 169.

Osmanlı ekonomik yaşamında Almanya kadar etkin olamadı. Ancak Osmanlı Devletinde Avrupa devletlerinin baskısı sonucu gerçekleştirilen reformlarda yer alarak özellikle Makedonya bölgesinde nüfuzunu devam ettirmeye çalıştı. Bunda da diğer Avrupa devletleri kadar etkili olamadı, sadece 1905 mâli reform sürecinde Düyûn-ı Umûmiye İdaresine tahsis edilen Makedonya bölgesinin öşründen elde edilecek geliri azaltacak girişimlere itiraz edebildi. Çünkü bu bölgenin gelirinin, Fransız demiryolu şirketini (Selânik-İstanbul ve İzmir-Kasaba) desteklemek için kullanılması planlanıyordu⁴⁴. Gelişmelerde başat rolü oynamasa da Osmanlı mâliyesini denetleyecek ve ekonomisini etkileyecek oranda bir güce sahip olan Fransa bu durumuna rağmen, Osmanlı topraklarından yararlanma çabasından hiç bir zaman vazgeçmedi. 20. yüzyıl başında Makedonya'dan sonra Anadolu'daki etkinlikleri de bunu ortaya koymaktadır.

⁴⁴ Fulton, a.g.m., s. 175.

3.2. II. ABDÜLHAMİD VE GENÇ TÜRKLER DÖNEMLERİNDE EKONOMİK YAPI

3.2.1. II. Abdülhamid Dönemi

1876 tarihli ilk anayasal rejim girişimi, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı döneminde rafa kaldırıldıktan sonra, II. Abdülhamid'in yönetim üzerindeki kontrolü arttı. Siyasî alanda uygulanan baskı, toplum yaşamında, kültürel alanda olduğu kadar ekonomik yaşamda da etkisini hissettirdi. 19. yüzyılın son çeyreği, Osmanlı Devletinin emperyalist devletlerin yarı sömürgesi haline gelme sürecinin son aşaması olarak belirlenir. Bundan sonra ise Devletin yıkılma süreci hız kazandı.

19. yüzyıl sömürgecilik tarihinde üç tip devletten söz edilir. Birincisi sömürgeci devletler, ikincisi sömürge devletler, üçüncüsü ve Osmanlı Devletinin de dahil olduğu, resmi olarak bağımsız devlet statüsünde olan, ancak ekonomik ve siyasî olarak dışa bağımlı devletler. Bu dönemde imparatorluğu sömürge haline getiren kurumsal yapılar büyük oranda tamamlanmıştı. Düyûn-ı Umûmiye İdaresinden Reji İdaresine⁴⁵, demiryolu şirketlerinden, bankacılığa⁴⁶, maden işletmelerinden, finans yönetimine kadar devletin mâlî ve ekonomik yapısını kontrol edecek köşe başları yabancı devletler ve yatırımcılar tarafından tutulmuştu. II. Abdülhamid yönetimi, kendi yanlışlarını da etkileyecek siyasî ve ekonomik olarak böyle bir zor yapı devralarak göreve başladı. Bu nedenle II. Meşrutiyet öncesi dönemin tüm olumsuzluklarını sadece II. Abdülhamid yönetimine yüklemek doğru olmaz. İlk verildiği sıralar Osmanlı Devletinin gücünü olumsuz etkilememiş olan kapitülasyonların, 19. yüzyılda gelinen siyasî ve ekonomik bağımlılık noktasına katkısı olduğu bir gerçektir. 16. yüzyılda kapitülasyonlar ticareti teşvik ettiği için Osmanlı ekonomisi açısından yararlı olmuştu. Devletin güçlü olduğu dönemde verilen kapitülasyonlar İmparatorluğun ekonomik çıkarlarına doğrudan hizmet etmemiş olsa da politik sonuçları düşünülerek uygun görülmüştü⁴⁷.

31 Ağustos 1876 tarihinde V. Murad tahttan indirilip II. Abdülhamid tahta geçmeden önceki genel tablo, Pâdişâhın nasıl bir yapı devraldığını ortaya koyar. 19. yüzyıl

⁴⁵ 1883 tarihinde tütün geliri, Osmanlı dış borçlarına karşılık olmak üzere, Duyûn-ı Umûmiye İdaresi ile yapılan anlaşmalarla tekel işletmesi olarak kurulan Reji İdaresi'ne verilmiştir. Rejinin gelirinden Düyûn-ı Umûmiye'ye sabit bir pay aktarıldıktan sonra Osmanlı Devleti ile belirlenen oranlarda kârın paylaşılması esaslarında anlaşılmıştır. Bkz. Mehmet Akpınar, "Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı", *Türkler*, c. 14, Ankara 2002, s. 305.

⁴⁶ Osmanlı Devletinin ekonomik bağımlılığı döneminde bankacılık alanında yaşadığı en önemli deneyim diyebileceğimiz Osmanlı Bankası olmuştur. 4 Şubat 1863 tarihinde kurucuları ile Osmanlı hükümeti arasında imzalanan anlaşma ile kurulan Osmanlı Bankası devlet bankası olarak adlandırılrsa da yabancı sermaye ile kurulan bu bankanın yetkileri özellikle Fransa'nın kontrolünde idi. Bkz. Edhem Eldem, "Bağımsızlık ve Gelişme Arasında Bir Kurum Osmanlı Bankası", *Türkler* c. 14, Ankara 2002, s. 417.

⁴⁷ Charles Issawi, "Ekonomik Miras", *İmparatorluk Mirası Balkanlarda Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (der. L. Carl Brown), İstanbul 2000, s. 352.

ortasında eşkıyalık, Balkanlarda büyük oranda artmış, ayaklanmalar başlamış, mâlî sıkıntı altından kalkılamaz hale gelmiş, vergiler toplanamaz olmuş, yeni borç alacak itibar kalmamış ve hükümet borç ödemelerini erteleme kararı almıştı. Kısaca iflasın ilanı aşamasına gelinmiştir. Bu şartlar altında yaşanan iç ve dış sorunlardan mümkün olduğunca etkilenmemek için II. Abdülhamid'in seçtiği yol baskı ve denge yöntemi oldu. Gerek iç gerek dış politikada var olan güçler arasında hiçbirisinin diğerini yok edecek kadar güçlenmemesi esasına dayanan bu yöntem, II. Abdülhamid'in sadece siyasî politikasını değil ekonomi politikasını da yönlendirmiştir. Osmanlı Devleti, topraklarında yatırım yoluyla İmparatorluğun siyasî kontrolünü ele geçirmeye çalışan Avrupa devletleri ve sermayedarları arasında denge kurmaya çalıştı. Hiçbir devletin Osmanlı İmparatorluğunu tamamen kontrol etmesine olanak tanımamak için uğraş verildi. Yabancı sermayeli kurum ve kuruluşların birden fazla hissedarının olmamasına özen gösterilmesi buna örnektir. I. Meşrutiyetin ilanı ile padişahın yetkilerinde önemli bir kısıntıya gidilmemiştir. Ekonomi ile ilgili konularda padişah dışında Mebuslar Meclisine padişahın onayına sunulmak üzere yıllık bütçe yasa taslağına son şeklini verme yetkisi tanınmıştı. Ama herhangi bir nedenle meclis toplanamazsa, taslağına son şeklinin hükümet tarafından verilmesi kararlaştırılmıştı⁴⁸.

Almanların üstlendiği, 1899 tarihinde yapımına başlanan Bağdat Demiryolu projesi, II. Abdülhamid'in büyük devletler arasında uygulamaya çalıştığı denge politikasının bir sonucudur. Bu ayrıcalığı alan Almanya ile başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa devletleri arasında ciddi sürtüşmeler yaşandı. Bağdat Demiryolları projesi Osmanlı Devleti için siyasî itibar, stratejik bağlantı hattı olarak önemli iken, Almanya için siyasî olduğundan çok ekonomik üstünlük anlamına geliyordu⁴⁹. Bu proje ile Osmanlı Devleti ekonomisinde önemli bir yere oturan Almanya'nın durumu, dolaylı yoldan Makedonya bölgesini de etkiledi. Çünkü tüm bu yatırımlar Osmanlı topraklarının paylaşımı ve bu bölgede güç unsuru olma anlamına geliyordu. Böylece stratejik öneminden dolayı Makedonya daha fazla önem kazandı. Çünkü Almanya'nın Balkanlar bölgesini de etkileyen yeni durumu diğer devletleri harekete geçirmişti.

II. Abdülhamid'in tahta çıkar çıkmaz karşılaştığı ilk sorun, Osmanlı ordusunun Sırp ve Karadağlıları yenerek Belgrat'a doğru ilerlemesine tepki olarak, Rusya'nın Osmanlı Devletine karşı açtığı savaş (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) olmuştu. Mâlî ve ekonomik yapısı iflas etmiş bir ülkenin böyle bir devletle girişeceği savaşın finansmanı oldukça zordu. Kaybedilen bu savaşın Osmanlı ekonomisine getirdiği yük sadece savaş masrafları değil aynı

⁴⁸ Engin Akarlı, "II. Abdülhamid: Hayatı Ve İktidar", Osmanlı c 2, Ankara 1999, s. 256.

⁴⁹ Marian Kent (der), Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler, İstanbul 1999, s. 3.

zamanda toprak kayıplarının⁵⁰ yarattığı gelir düşmesi oldu. Ayrıca kısmi seferberliğin devam ettirilmesi savaş sonrası bir başka gelir kaybı anlamına geliyordu. 93 harbi olarak adlandırılan bu savaş, 1878 sonrası Osmanlı Devletinin siyasî olduğu kadar ekonomik alanda da kayıplarını arttırdı. Bu masrafların karşılanmasında Makedonya bölgesinden sağlanan gelir önemli idi.

II. Abdülhamid, ekonomi alanında altyapı çalışmalarını hızlandırıp üretim ve vergi potansiyelini arttırmaya çalıştı. Mültezimlerin yetki gücünü kırmayı denerdi⁵¹. Çünkü Devlet ile vergi mükellefi arasındaki bu kişiler devletin gelirinin azalmasına neden oluyordu. Ayrıca dış borçların belli bir program çerçevesinde bir an evvel ödenmesi gerekiyordu. 1881 tarihinde kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi bu amacı yerine getirdi. Padişah borçların düzenli olarak ödenmeye başlanmasıyla devletin mâlî itibarının yeniden kazanılacağını düşünüyor olsa da gelişmeler Osmanlı yönetiminin değil Düyûn-ı Umûmiye İdaresinde payı olan devletlerin işine yaradı. İdare bünyesinde çalışanların oranına baktığımızda bile bu fark anlaşılmaktadır. 1895'den 1900 tarihine kadar pek fazla değişiklik olmamakla beraber, 1912 tarihindeki İdare kadrosuna baktığımızda sayının yaklaşık iki katı arttığını görmekteyiz. İdarenin 1885 yılında toplam çalışmanı 4689, 1900'de 4743 ve 1912'de 8931 idi. 1912 yılında İdarenin dâimi çalışanlarının sayısı 5652 idi. Bunun 496'sı yönetim merkezinde görevli iken, 3970'i şehirlerde, 30'u müfettiş, 1156'sı kolcu olarak çalışıyordu⁵².

II. Abdülhamid savaşın Osmanlı Devleti için mâlî kayıp demek olduğunu, bu nedenle mümkün olduğunca komşu devletlerle savaştan kaçınmak gerektiğini düşünüyordu. Buna rağmen 1897 tarihinde Yunanistan ile savaştan kaçamadı. Savaşı Osmanlı Devleti kazanmış olmasına rağmen maddî kazancı, kaybından daha az olmuştu⁵³. Bu savaşta Osmanlı Devleti sadece maddî kayıp yaşamakla kalmadı, Makedonya bölgesinde Yunanistan'ın biraz daha güç kazanmasına neden oldu. Yunanistan savaşı kaybetmiş olsa da, bölgede Büyük Yunanistan'ı yaratmaktan vazgeçmediğini taraftarlarına göstermiş oldu.

Büyük güçler arasında II. Abdülhamid'i en fazla şüphede bırakan devlet İngiltere olmuştur. Osmanlı Devleti ekonomisi üzerinde etkin olan İngiltere, 1838

⁵⁰ 1878 tarihinde Kıbrıs İngiltere'nin, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan'nın, 1881 tarihinde Tunus Fransa'nın kontrolüne geçmiştir. Bkz. Haluk Ülman, a.g.e., s. 136, 139, 151.

⁵¹ 17. yüzyıldan itibaren eski önemini kaybetmeye başlayan tîmâr sistemi yerine, tîmâr kesiminin merkez maliyesi içerisine alınmaya başlaması, yeni tîmâr topraklarının iltizâma verilmesi uygulaması başlamıştı. Mültezimler ise giderek güç kazandılar. Bkz. Ahmet Tabakoğlu, "Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi", *Türkler*, c. 14, Ankara 2002, s. 215.

⁵² Düyûn-ı Umûmiye İdaresinde yabancı personelin maaşı diğerlerine kıyasla oldukça yüksek tutulmuştu. 1898 yılında Merkez müdürlüklerinde şube müdürü olarak çalıştırılacak olan Pilye adlı bir Avrupalı yöneticiye 100 lira aylık maaş uygun görülmüştü. Fakat İdarenin taşradaki illerdeki nazır (bölge müdürü) maaşı 1902 yılında sadece 37 lira idi. 1913 yılında devletin kıdemli bir valisi ise ancak 100 lira alabiliyordu. Bkz. Erdoğan Keskinliç, "Düyûn-ı Umumiye İdaresi", *Türkler* c. 14, Ankara 2002, s. 376.

⁵³ Ayşe Nühket Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu Ve Girit Bunalımı (1896-1908)* (doktora tezi) danışman Doç. Dr. Sabri Sürgevil, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1994.

Antlaşmasının da desteği⁵⁴ ile 1870'lere kadar Osmanlı Devletinden ekonomik olarak olabildiğince yararlandı. Bu döneme dek Osmanlı toprak bütünlüğünü savunan İngiltere'nin bundan sonra Osmanlı Devletini parçalamak ve paylaşmak için verdiği uğraştan dolayı Padişah siyasi, toprak ve ekonomi konularında büyük kayıplar yaşanmasından endişeleniyordu. İngiltere'nin Osmanlı-Rus savaşında destek vereceğini söyleyip vermemesi ve daha sonra Kıbrıs'a yerleşmesiyle başlayan olaylar bunun göstergeleridir. İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki bu olumsuz ilişkiden dolayı Almanya Osmanlı Devleti üzerinde siyasi, dolayısıyla ekonomik üstünlüğünü artırma fırsatı yakalamış oldu. Padişah, Almanya'ya ekonomik alanda ayrıcalık vererek, diğer büyük devletlerle yaşanabilecek olan olası kriz veya savaşlarda Almanya'nın Osmanlı Devleti lehinde davranacağını planlıyordu. Ancak uluslararası politika ve ekonomide dostlukların değil çıkarların olduğu gerçeği gözönünde tutulduğunda, Pâdişâhın bu umudunun gerçekçi olamayacağı görülecektir. II. Abdülhamid, Osmanlı Devletini İngiltere'nin kontrolünden çıkarmakla olumlu bir davranışta bulunmuştu. Ancak aynı gücü İngiltere'den sonra Almanya'ya kaptırdığı için aslında Osmanlı Devleti için sonuç açısından pek farklı olmadı.

II. Abdülhamid siyasi desteğin Osmanlı Devletini kurtarmaya yetmeyeceğini, asıl konunun ekonomik yapının düzeltilmesinde olduğunu ve devletin mali sisteminin güvenilirliğini sağlamadan bunun mümkün olmayacağını düşünüyordu. Bu nedenle borçların düzenli olarak geri ödenmesinin gerektiği kararına vardı. Pâdişâh, 1881 tarihinde Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin amacını bu şekilde açıklıyordu. Ancak İdare, Osmanlı Devletinin güçlenmesi değil, tam tersi zayıflaması için çalışmıştır.

19. yüzyıl sonunda dünya genelinde yaşanan ekonomik bunalım II. Abdülhamid dönemi Osmanlı ekonomisini zorlayan bir başka etken oldu. Bu dönemde Osmanlı ihraç mallarının önemli bir kısmının dünya piyasalarındaki fiyatları ve rekabet gücü büyük bir düşüş göstermişti. Kapitülasyonlar Osmanlı Devletinin dış alım gümrük duvarlarını yükseltmesini engellediği için sıkıntı bir kat daha artmıştı⁵⁵. Böylece yatırımlar zora girdi, tarımsal üretim düştü, devlet gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan tarımsal vergilerin toplanması aksadı. II. Abdülhamid devletin mâlî kapasitesini artırma yolları arıyordu. Ancak gümrükler konusunda yetki artık Osmanlı Devletinin kontrolünden çıkmıştı. Kapitülasyonlar gereği gümrük vergisi üzerindeki yetki Avrupa devletlerinin onayına tâbi idi. Kısacası,

⁵⁴ 1838'de imzalanan Serbest Ticaret Antlaşmasının içeriği Osmanlı Devleti'ni gümrükler konusunda İngiltere'nin kontrolüne bırakıyordu. Benzer nitelikte anlaşmaların diğer Avrupa devletleriyle de imzalanmaya devam etmesi II. Abdülhamid'in devraldığı sistemin ekonomik alanda zayıflığını arttıran önemli bir etkendi. 19. yüzyıl reformcularının Avrupa'ya direnmektense ona katılmanın Osmanlı Devleti için daha akıllıca olacağı şeklindeki düşüncesinin de bu durumda payı vardı. Ancak II. Abdülhamid'in İngiltere için duyduğu bu tereddüt diğer Avrupa devletleri için de geçerliydi. Bkz. Kent (der), a.g.e., s. 12.

⁵⁵ İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul 1989, s. 230.

Osmanlı Devleti ekonomik bağımlılığının hat safhasına gelmişti. Makedonya bölgesinin tarımsal üretimdeki payı da bu durumdan etkilendi. Çünkü bölgenin gelirleri arasında tarım ürünleri önemli bir yere sahipti

İmtiyaz usulü, II. Abdülhamid döneminin önemli uygulamalarındandı. Belli bir projeyi işletme tekeli karşılığında ihâle etme yöntemiyle bir başka deyişle yap-işlet-devret sistemi ile Osmanlı Devleti toprakları üzerinde altyapı yatırımları hiç de küçümsenmeyecek oranda idi. Selânik şehrinin elektrik şebekesi, İmparatorluğun önemli bağlantı noktalarını birleştiren demiryolları⁵⁶, sağlık hizmetleri, posta işletmeleri buna örnektir. II. Abdülhamid bu konuda bir ilke benimsemişti. Projenin gerektirdiği teknoloji ve sermayeyi karşılayabildiği takdirde öncelik Osmanlı uyruğunda olanlara verilecekti⁵⁷. Ancak burada göz ardı edilen bir durum Osmanlı uyruğunda teknoloji ve sermaye birikimi olan şirketler azdı ve olanlar da yine yabancı sermaye ile bağlantılı idi. Diğer bir ilke ise bir bölgede aynı uyruklu iki farklı yabancı şirkete ayrıcalık tanınmaması idi. Her ne kadar uzun vadede başarılı olunamasa da, II. Abdülhamid, ülkenin yabancı devletler arasında ekonomik nüfuz alanları olarak paylaşılmasını önlemek düşüncesinde idi. adı geçen alanlardaki yatırımlar ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin batı bölgesinde⁵⁸ ve bu bölgede genellikle Makedonya'da yer alıyordu.

İltizam sistemi de ele alınan konulardan biri idi. II. Abdülhamid vergi gelirlerinden daha verimli yararlanabilmek için aracılar (mültezim) kullanmak yerine, devlet memurları tarafından gerçekleştirilen doğrudan vergilendirme yöntemini geliştirmeye çalıştı. Aynı iktisadî güç kaynaklarını daraltma ve İstanbul'a ulaşan vergi gelirlerini artırma amacıyla, Tanzîmât Fermanıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştı. Merkezî devlet iltizam düzenini uygulamış, tüm vergileri kendi memurları aracılığı ile toplamaya başlamıştı. Ancak, merkezî devletin kırsal alanlardaki gücünün yeterli olmadığı anlaşılınca, üç yıl sonra bu girişimden vazgeçilmiş ve iltizam sistemine geri dönmüştü. 19. yüzyılın geri kalan kısmında yerel memurlar mültezimlikleri ellerinde tutarak tarımsal ürünlerden paylarına düşeni almaya devam ettiler. İmparatorluğun ekonomik yapısında köklü düzelme başılamamış olsa da, 19. yüzyılın başlarındaki merkezileşme girişimleri sırasında âyanın siyasî gücü sınırlanabildiği görülmektedir. Vergi toplama tekelleri ancak kısmî olarak ellerinden alınabildi. Çiftlik sahipleri İmparatorluğun sonuna kadar vergi kontrolünü ellerinde tutmaya devam ettiler. Balkanlar

⁵⁶ Abdülhamid ve sonrasında II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devletinde inşa edilen demiryolları yabancı sermayeye dayanıyordu. Bu demiryollarının Balkanlar bölgesinde bulunanları Alman ve Fransız sermayesi ile yapıldı. 1890-1894 tarihleri arasında inşa edilen Selânik-Manastır arasındaki 219 km demiryolu Alman sermayesiyle, 1892-1896 tarihleri arasında inşa edilen Dersâdet-Selânik arasındaki 508 km demiryolu ise Fransız sermayesine ait yatırımlardı. Bkz. Vahdettin Engin, "Osmanlı Devletinin Demiryolu Siyaseti", *Türkler* c 14, Ankara 2002, s. 466.

⁵⁷ Engin, s. 258-259.

⁵⁸ Demiryolu projeksi gibi istisnalar hariç. Bununla birlikte bu hattın başlangıcı da yine batıda yer alıyordu. Engin, s. 466.

⁵⁹ Engin, "Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi (1820-1914)", *Türkler* c 14, Ankara 2002, s. 466.

İmparatorluğun sonuna kadar vergi kontrolünü ellerinde tutmaya devam ettiler. Balkanlar bölgesinde yoğun olan çiftlikler bu uygulamadan en fazla kâr sağlayan işletmeler oldular. Bu ekonomik durum bölgedeki ayrılıkçı ayaklanmaların finansmanını sağlayacak ölçüde güç kazanmış olduğu için, Osmanlı Devletini siyasî olarak da olumsuz etkiledi. Makedonya bölgesinde yaşanan ayrılıkçı hareketlerde çetelerin bölge halkından elde ettiği maddî destek arasında çiftlikler de bulunuyordu. Çiftlik sahiplerinin sağladığı bu destek ya ayrılıkçı hareketi onayladıklarından veya çetelerin kendilerine ve ürünlerine zarar vermesini engellemek isteğinden kaynaklanıyordu.

II. Abdülhamid'in, ekonomik yapıyı yabancıların kontrolüne bırakmama yolundaki girişimleri genelde sonuçsuz kaldı. 20. yüzyıl başında Avrupa devletleri Osmanlı Devleti üzerinde iktisadî nüfuz bölgelerini çoktan belirlemişlerdi. Almanya Anadolu'da; İngiltere Yemen ve Basra Körfezinde; İtalya Libya'da ekonomik kontrolü ele geçirme aşamasında önemli adımlar atmayı başarmışlardı. Makedonya bölgesi ise, hiçbir gücün vazgeçemeyeceği kadar önemli bir konuma sahipti.

Toprak, Osmanlı Devletinde ekonominin bel kemiği olması yanında otorite simgesi idi. 19. yüzyılda otoriteyi ve ekonomik durumu güçlendirmek için toprak konusunda yasal düzenlemelere gidilmişti. Abdülmecid döneminde 1858 tarihinde çıkarılan Toprak Kanunu⁶⁰ ile devletin toprak üzerindeki mülkiyet hakkı güçlendirilmeye çalışılmıştı. Ancak istenen sonuca ulaşamadı. Aksine İmparatorluk sınırları içinde özel toprak mülkiyetinin kapsamı genişledi⁶¹. Osmanlı Devleti üretim ve vergi düzeyini korumak amacıyla bir yandan özel mülkiyete ait toprakların birleştirilmesine izin verirken, aynı zamanda büyük toprak sahiplerini kendi otoritesi karşısında potansiyel bir tehlike olarak gördüğü için küçük üreticileri de desteklemeyi tercih ediyordu. Bundan sonra, Abdülaziz döneminde 1867 tarihinde çıkarılan Toprak Kanunu ile yabancı tebaanın taşınmaz mal alma hakkı tanındı⁶². Yabancıların toprak satın alma hakkı ile, Osmanlı Devleti önemli bir açık vermiş oldu. Böylece toprak bütünlüğü üzerindeki tehlike biraz daha artmış oldu. Sermaye açısından sorunu olmayan Avrupalı girişimciler eliyle, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik kontrolü artıyordu. Makedonya bölgesinin ticarî üstünlükleri bu bölgeye olan talebi arttırdığı için, bu bölgede yabancıların toprak satın alma oranı da yüksekti. Ancak özellikle II. Abdülhamid döneminde Bâbiâli, taşradaki yetkililere gizli emirler yollayarak, büyük çiftliklerin Avrupalıların eline geçmesini önlemek için, 1867 tarihli Toprak Kanununu yok

⁶⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Ömer Lütfi Barkan, Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1, İstanbul 1980.

⁶¹ Tosun Arıcanlı, "19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak Ve Emek", Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticaret (der. Çağlar Keyder, Faruk Tabak), İstanbul 1998, s. 133.

⁶² Pamuk, a g m., s. 243.

saymalarını istedi⁶³. 1867 tarihli kanun ile Müslim, gayrimüslim ayırımını ortadan kaldırmayı amaçlayan Tanzimat'ın vaatleri yerine getirilmiş oluyordu. Böylelikle yabancı sermaye ve yabancı şirketlerin Osmanlı tarımına teşviki öngörülüyordu. Bu kanun yabancılara da Osmanlı Devleti sınırları içinde toprak mülkiyetine sahip olma hakkı verdiği için İmparatorluğun dünya ekonomisi ile bütünleşmesi yolunda önemli bir adım atılacağına iddia ediliyordu⁶⁴. Ancak bu gelişme II. Abdülhamid'in İslamcı politikası ile de çelişki taşımaktadır. İmparatorluğun siyasî bütünlüğünü korumak için seçtiği İslamcı politikanın ekonomik boyutu bu toprak kanunu ile yakından ilgilidir. 1867 Kanununun hükümlerini kabul eden yabancı devletlerin vatandaşları, İmparatorluğun Hicaz hariç⁶⁵ her köşesinde toprak alma hakkına sahipti. Osmanlı yetkililerinin bu hakkı bütünüyle göz ardı etmesi, yeni siyasî krizlere ve en sonunda da yabancı devletlerin ülkenin içişlerine müdahalesini artırma tehlikesini beraberinde getiriyordu. Kısa süre önce, yabancılardan İmparatorluğun bazı kısımlarında toprak satın alma hakkıyla ilgili getirilen bir takım küçük sınırlamalar, bazı elçiliklerin yazılı protestosuna neden olmuştu⁶⁶. II. Abdülhamid'in ülke ekonomisini etkileyen, yabancılardan toprak satın alma hakkı konusunda titizlik göstermesinin nedeni ileride oluşturulacak olan Müslüman Osmanlı Devletinde gayrimüslimlere Müslümanlar üzerinde güç vermemek isteği idi. Aksi durumda İmparatorluğun varlığı tehlikeye girerdi⁶⁷.

II. Abdülhamid dönemi kaybedilen savaşlar ülkenin siyasi itibarını zedelediği gibi ekonomik çöküntüsünü de arttırdı. Savaş giderleri yanı sıra sınır dışında kalan topraklardaki Müslüman nüfusun imparatorluğa göçü de devletin ekonomisini doğrudan etkiledi. Gelen nüfusun barındırılacağı topraklar göç olayında önemli konu idi. Örneğin 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Osmanlıların göç sorununa bakışı değişmiştir. Binlerce Müslüman'ın Rus ordularından kaçışı, daha sonra Balkanlarda Hıristiyan ulus devletlerin topraklarından çıkmak zorunda kalan Müslümanların yol açtığı etki ile, II. Abdülhamid bu konuda sağlam temellere dayanan bir formül geliştirmek zorunda kaldı. Bundan böyle, işlenmemiş toprakların öncelikle Müslüman göçmenler için tahsis edilmesi⁶⁸ ve bunun sonucunda, gayrimüslimlerin göçünün durdurulması veya hükümetin yakın gözetimi altına alınmasının sağlanmasına karar verildi. II. Abdülhamid rejimi, özellikle Osmanlı Devletinin çıkarlarıyla çatışan askerî gelişmeleri bünyesinde barındırdığı sürede, İmparatorluk

⁶³ Fikret Adanır, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancıların Toprak Sahibi Olmaları Konusunda Osmanlı Kaygıları", *Osmanlı* c. 2, Ankara 1999, s. 302.

⁶⁴ Adanır, a.g.m., s. 298.

⁶⁵ II. Abdülhamid döneminde padişah ödeneği adı altında bir uygulama başlatılmıştı. Buna göre bütçenin bir kısmı kendi ve İmparatorluk ailesinin kullanımına ayrılmıştı. Hicaz bölgesi yalnızca padişah ve ailesine ait bir bölge idi.

⁶⁶ Adanır, a.g.m., s. 301.

⁶⁷ Benzer yöntemin aynı dönemlerde Bulgaristan'da da uygulanmış olması dikkate değer bir örnektir. Makedonya üzerinde hak iddia eden bir devletin bu bilinçte olması önemlidir. Bkz. Adanır, a.g.m., s. 300-301.

⁶⁸ Pamuk, a.g.m., s. 245.

topraklarına gayrimüslim göçünü sınırlamaya kararlıydı. Göç eden Müslümanların askerî ve stratejik önemi olan bölgelere yerleştirilmesine özen gösterildi. Bu önlemlerle beraber İmparatorluğa göçü sınırlandırmaya çalışmaktan vazgeçilmedi. Ayrıca Mâliye ve İçişleri Bakanlıkları vilâyetlere yolladığı gizli bir emir ile, yabancıların güç odağı haline gelebilecek oranda geniş toprak satın almalarının engellenmesi istendi⁶⁹. Toprak kayıpları ile yaşanan göç olayları, Makedonya bölgesinde nüfus artışına neden olacak boyuttaydı. Balkanlar coğrafyasında savaşlar sonunda Osmanlı Devletinin egemenlik sınırları dışında kalan yerlerden imparatorluğa göç edenler, doğal olarak ayrıldıkları yere en yakın ve en çok benzeyen yerlere, özellikle Makedonya bölgesine yerleşmeye öncelik verdiler. Bu durum bölgede bir göçmenler grubu yaratacak kadar yaygındı. Yeni gelenlerin de bölge gelirine ortak olması, bölgenin yaşadığı ekonomik sorunları arttırdı. Çünkü bunların hemen üretici konuma geçmeleri beklenemezdi. Üstelik savaş giderleri de halkın ekonomik durumunu olumsuz etkiliyordu. Ticaret ise özellikle yabancıların kontrolünde veya destekçilerinin elindeydi.

3.2.2. Genç Türkler Dönemi

Tanzimat döneminden beri hissedilen ve gittikçe artan yabancı baskısı beraberinde ülke içi tepkileri de doğurdu. İçinde bulunulan yüzyılın şartları değerlendirildiğinde bu tepkilerin askerî bir güç odağı olabilmesi için uzun zaman ve yoğun çaba gerektirdiği anlaşılacaktır. Bu tepkiler özellikle yenileşme dönemi eğitim kurumlarında yetişmiş genç nesil arasında yaygınlaştı. Bunun yanı sıra saltanat yönetiminin kendisi de yabancı baskısını azaltma uğraşısı vermişti. Eğitim kurumlarından yetişenlerin tepkisi Batı liberal düşünce tarzından ve ulusçuluk akımından etkilenecek ortaya çıktı. Sultanın tepkisi ise bir yandan İmparatorluğun devamı bir yandan da kendi saltanatının güvenliği içindi. II Abdülhamid tahta geçtikten kısa süre sonra Meclisi kapatınca yabancı baskısına karşı başlayan tepkiye böylece Pâdişâhın baskısına karşı tepkiler de eklendi.

II. Meşrutiyet döneminde Genç Türklerin askerî amacı Batının çoğulcu, katılımcı, parlamenter düzenini Osmanlı Devletinde yerleştirmek iken, bu amacın ekonomik boyutu kapitülasyonları hedef alıyordu. Aynı zamanda Batının ekonomik baskısına karşı direnişler, boykotlar, yerli malı kampanyaları ilk kez II. Meşrutiyet döneminde gündeme geldi. II. Meşrutiyet sonrası artan işçi hareketlerinin niteliğinde de değişiklik görüldü. İlk kez ülke çapında işçi hareketleri gözlemlendi. Çalışma şartlarının iyileştirilmesi, sendikalaşma ve toplu sözleşme konularında yasal düzenlemeler talep edildi. 1900-1915 yılları arasında 38

⁶⁹ Adanır, a.g.m., s. 301.

grev düzenlendi⁷⁰. 1908 ile birlikte çalışanlar sendika çatısı altında örgütlenmeye başladılar. Öte yandan ekonomik düzenin liberalleşmesi doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Osmanlılar girişimciliğe özendirildi, bunun yanında yabancı sermayeye de olanaklar sağlandı⁷¹. Bu gelişmeler fabrikalaşmanın, ticaretin daha yoğun olduğu Makedonya bölgesinde ağırlıkta idi.

1908-1912 yılları arasında Osmanlı Devletinin askerî ve ekonomik yapısında liberalleşme dönemi yaşandı. II. Meşrutiyet döneminde devletin ekonomik statüsünde önemli nitelik değişikliğine başlandı. Mâlî devlet⁷² anlayışından iktisadî devlet⁷³ anlayışına geçiş yerleştirilmek isteniyordu. Bundan böyle devletin, hazineye olabildiğince fazla gelir sağlama gerekçesiyle ekonomik yaşama karışmaması isteniyordu. Devletin temel ekonomik işleri iktisadî yapıyı güçlendirmek, bireye girişim ortamı hazırlamak, halkın vergi ödeme gücünü arttırarak devlete dolaylı yoldan gelir sağlamak olarak tanımlanıyordu. Siyasî anlamda geleneksel Osmanlı devlet anlayışına karşı çıkan Genç Türklerin ekonomik anlamda devrim sonrası iki seçeneği vardı: Prens Sabahaddin gibi teşebbüs-i şahsî ve adem-i merkezîyet görüşünü benimsemek ve Cavid Bey gibi klasik iktisattan esinlenerek devletin ekonomik yaşamın dışında kalmasını savunmak. Aslında her iki görüş de değişik disiplinlerden kaynaklanmalarına karşın, liberal çağın bireyciliğini gündeme getiriyordu⁷⁴. II. Meşrutiyet'in ilanında etkin olan altyapı Makedonya bölgesinden çıkmıştı. Aynı şekilde ekonomik yapıda öne sürülen farklı fikirler de temelini genelde bu bölgede atmıştı. Batı dünyası ile en yakın temasın kurulduğu bölge, doğal olarak batı kaynaklı düşüncelerle de en çabuk iletişimi kuracaktı. Ekonomik canlanmanın İmparatorluğun ağırlıklı olarak batısında yaşanmış olmasından dolayı, bu ekonomik değişim beraberinde askerî fikirlerde değişimi de taşıdı.

Ekonomik liberalleşme Osmanlı Devleti içinde Müslümanlara değil çoğunlukla gayrimüslimlere kazanç sağladı. Osmanlı ticaretinin ekonomik işleyişini elinde bulunduran bu grup dışında, yabancı sermaye de bu dönemde ekonomik kazanç edinen kesim idi. Klasik Osmanlı sisteminde "azınlık" kavramı yerine "devletin gayrimüslim tebâası" yer alıyordu. "Osmanlı burjuvazisi" denebilecek grup ağırlıklı olarak gayrimüslimlerden oluşuyordu⁷⁵. 18.

⁷⁰ Tabakoğlu, a.g.m., s. 231.

⁷¹ Zafer Toprak, *Millî İktisat-Millî Burjuvazi*, İstanbul 1995, s. 1.

⁷² Osmanlı Devletinin ekonomik yapısını belirlemek için mâlî devlet terimini kullanmak yerinde olacaktır. Devlet kırsal ekonomiden alınan vergi miktarını arttırma çabasında olmuştur. Bir başka deyişle, Osmanlı Devletinin ilgilendiği şey devlet hazinesinin çıkarlarından ve iç pazarın ihtiyaçlarından ibaret olmuştur. Bkz. Issawi, a.g.m., s. 351-352.

⁷³ Avrupalılar ticarete yalnız altın-gümüş kazandıran bir araç olarak değil, aynı zamanda ülkenin zenginliğini ve istihdamını arttıran bir yöntem olarak da bakmışlardır. Osmanlılar ise, yalnızca devlet hazinesine giren gelirlerle ve işe teminiyle ilgilenmiş, ihracât ürünlerine ithalata konan vergiler kadar yüksek vergiler koymuş, belirli malların ihracatına da yasak getirmiş. Bu olgu, genellikle kapitülasyonların bir sonucu olarak yorumlanır; kuşkusuz, Osmanlı Devletinin gümrük politikasını değiştirme isteğine rağmen, kapitülasyonlar Birinci Dünya Savaşına kadar söz konusu dış ticaret rejiminin devam etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bkz. Issawi, a.g.m., s. 353.

⁷⁴ Toprak, a.g.e., s. 2.

⁷⁵ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, New York 1973, s. 140-162.

yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan bu gayrimüslim tebaaya verilen imtiyazlara devletten güvence istemişti⁷⁶. Oluşmakta olan bu burjuvazi, Batı burjuvazisi gibi kendi devlet ve "milletleriyle" bütünleşmediği için, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başında Osmanlı Devletine yarardan çok zarar verdi. Altyapısı liberal sisteme uygun olmayan Müslüman zanâatkar, serbest rekabet koşulları altında giderek yoksullaştı. II. Meşrutiyet ile loncaların kaldırılışı, serbest ticarete ve girişim özgürlüğüne ortam hazırlarken, ancak örgütsel dayanışmasıyla varlığını sürdürebilen küçük üretici Müslüman esnafa darbe indirdi⁷⁷. Özellikle Balkan savaşından sonra Türk milliyetçiliğinin en azından iktisadî alanda anti-liberal öğeler içermesinin temel nedeni, Müslüman unsurun liberalizmden yediği darbe sonucu çöküşüydü. Bunun yanında değişen şartlara uyum sağlama girişimleri arasında 1909 tarihinde çıkarılan Esnaf Cemiyetleri Tâlimatnâmesi sayılabilir. Bu tarihten sonra bazı esnaf ve iş adamları, dernekler kurmaya başladılar⁷⁸. Ekonomik gücü elinde bulunduran gayrimüslimler arasında Osmanlı idaresinden ayrılıp kendi devletlerini kurmak isteyenler ağırlıklı olarak Balkanlar bölgesinde yaşayanlardı. Balkanların bu özelliği, ayrılmalardan sonra da Osmanlı Devletini etkilemeye devam etti. Makedonya, bölgenin ekonomik gücünden pay almak isteyen ve yeni kurulmuş olan Balkan devletleri için oldukça uygun şartlara sahipti. Zaten kuruluşlarından itibaren bu bölgede kendilerine destek olacak yapılanmalara destek olmuşlardı.

1908 sonrası izlenen liberal ekonomi politikasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selânik'ten besleniyor olması önemli bir etkeni⁷⁹. Selânik'in liberal ortamında güçlenen İttihat ve Terakki, yörenin kozmopolit ticaret burjuvazisinden destek görüyordu. Balkan savaşları döneminde İttihat ve Terakkinin ekonomi politikasında millî iktisat, millî burjuvazi çizgisine kaymasında, Selânik'in Osmanlı Devleti sınırları dışında kalmasıyla İttihat ve Terakkinin merkezini İstanbul'a taşıması da etken oldu. İstanbul'da Cemiyetin destek alabileceği bir burjuva yoktu. Bunun yerine köklü bir esnaf yapılanması vardı. İttihat ve Terakki siyasi gelişmelerin de katkısıyla artık İstanbul'daki esnaf ve küçük üreticiden yana tavır almaya başladı. 1910 tarihinde çıkarılan Esnaf Cemiyetleri Tâlimatnâmesi bu desteğin yansımasıdır. Bu uygulamayla bir çok esnaf cemiyeti kurulmuştur⁸⁰.

Ancak Bâbîâlî baskını sonrası siyasî yapıda olduğu gibi ekonomik yapıda da İttihat ve Terakki damgası ağırlıklı olarak görülmeye başlandı. Bu yıllarda uygulamaya sokulan millî iktisat politikası ülke ekonomisini kendi iç dinamikleriyle kalkındırmayı amaçlamaktaydı. Bu politika özellikle Balkan Savaşları döneminde ekonomide yabancı

⁷⁶ Tabakoğlu, a.g.m., s. 210.

⁷⁷ Toprak, a.g.e., s. 3-4.

⁷⁸ Tabakoğlu, a.g.m., s. 230.

⁷⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1993, s. 213.

⁸⁰ Zafer Toprak, *Millî İktisat-Millî Burjuvazi*, s. 5.

kontrolü konusunda halkın tepkisini de ortaya çıkardı. Bu dönemde İstanbul'da İttihat ve Terakki desteğinde esnaf örgütleri etkin bir konum kazanmışlardı. Aynı dönemde Müslümanlar gayrimüslim tüccardan, bakkaldan alışveriş yapmamaya çağırılmıştı⁸¹. Bir başka deyişle II. Meşrutiyetin ilanı siyasi olarak Batıdan etkilenme, fakat ekonomik olarak Batıdan bağımsızlık kazanma sürecini başlatmayı amaçlıyordu⁸². Devlet yönetimini kontrol eden gücün, ülke ekonomisinin çıkarlarını Avrupa devletlerinden Osmanlı Devleti lehine çevirmek için başlattıkları süreç, diğer bölgelerde olduğu gibi Makedonya bölgesinde de yabancı sermayenin zararına idi. özellikle İngiltere, Fransa gibi, Osmanlı Devletinin ekonomik ve siyasi olarak uzun yıllardır bağımlı olduğu devletler için bu önemli bir sorun idi. 1908 sonrası Makedonya bölgesinin Balkan devletleri arasında paylaşımı süreci hızlandı. 1912-1913 Balkan Savaşlarında bu bölgenin kaybedilmesiyle Osmanlı Devleti sadece yüzyıllardır hüküm sürdüğü, Avrupa ile bağlantısında önemli bir bölgeyi kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda sanayi alanında, ekonomik yapıda önemli bir gelir bölgesini de kaybetti.

Düvün-ı Umûmiye Osmanlı üretiminin, dolayısıyla gelirinin dışarıya akmasına neden olmuştu. Bu nedenle II. Meşrutiyet sonrası kapitülasyonlarla beraber Düvün-ı Umûmiye, Reji İdaresi gibi kuruluşların ayrıcalıkları kaldırmak istenmişse de⁸³, İttihat ve Terakki Cemiyetinin buna gücü yetmedi. Cemiyet ancak I. Dünya savaşında bu ortamı bulabilecek kadar gücü eline geçirebildi. Kapitülasyonlar kaldırıldı, Düvün-ı Umûmiye İdaresinin faaliyetleri askıya alındı. Geniş ayrıcalıklar almış olan yabancı şirketler denetim altına alındı, bazıları millileştirildi. Ancak bu sefer de yeni müttefik Almanya'nın başını çektiği büyük güçler bu uygulamaya tepki gösterdiler. Balkan Savaşları öncesinde ekonomik olarak dışa bağımlılığın ve kendi gücünü kullanamamanın sakıncaları görülmüştü. Ancak önlem almakta çok geç kalındığı için Makedonya bölgesi Osmanlı Devletinin egemenliğinden çıktı. Bazı önlemler alınmasına rağmen benzer olaylar I. Dünya Savaşı döneminde de yaşandı. Bu da göstermektedir ki, temelleri çok daha önce atılmış olan paylaşımı (Doğu Sorunu) durdurmak kolay değildi.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti II. Abdülhamid döneminde iç ve dış nedenlerden dolayı Batı ile ekonomik olarak bağımlılığını devam ettirmek durumunda kalmıştı. 1908 tarihinde gerçekleştirilen Genç Türk devrimi, ilk yıllarında ekonomik alanda etkinliğini gösterememiş olsa da, devrimi gerçekleştirenler bu konudaki genel eğilimini hissettirdiler. Siyasi ulusalcılığın ekonomi alanına uygulanması çabalarının İttihat ve

⁸¹ Mehmet Emin Elmacı, *Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı Ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)* (basılmamış YL tezi) danışman Prof. Dr. Zeki Arıkan, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.

⁸² Zafer Toprak, *İttihat Terakki Ve Devletçilik*, İstanbul 1995, s. vii.

⁸³ Zekeriya Türkmen, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış", *OTAM*, S. 6, 1995, s. 309.

Terakkinin iktidarı ele geçirmesiyle arttığı gözlemlendi. Ancak yüzyılların ekonomik bağımlılığının beş yıl gibi kısa bir sürede bitirilebilmesi mümkün olamadı. Üstelik varlığının devamlılığını yabancı ülkelerin desteğine bağlı gören bir anlayışın ulusalcılığının gerçekçi olamayacağı da açıktır.

3.3. BALKANLAR BÖLGESİ VE ÖZELDE MAKEDONYA'NIN EKONOMİK DURUMU

3.3.1. Balkanlar Bölgesinin Genel Ekonomik Durumu

Devletlerin yönetim sistemleri, o devleti oluşturan yapının üretim tarzı ile şekillenir. Osmanlı Devletini oluşturan yapı, bulunduğu coğrafyanın tarihsel mirasından da etkilenerek bir sentez oluşturmuştur. Osmanlı Devletinin üretim biçimi, Bizans, Orta Asya ve Anadolu geleneklerinin bir karışımıdır denilebilir⁸⁴. Devletin öncelik verdiği konu, yerleştiği veya yönettiği yerlerde vergi almaktı. Bu koşulu sağlayabildiği yerlerde sosyo-ekonomik yapıyı kökten değiştirecek bir önlem almadı⁸⁵.

14. yüzyılda Balkanlar bölgesinde de aynı şekilde, bölgenin sosyo-ekonomik yapısında köklü bir değişime gidilmedi. Osmanlı Devleti bölgede hüküm sürmeye başladıktan sonra, ekonomik yapı Bizans dönemindekine benzer kurallarla devam etti. Osmanlı Devletindeki tîmâr sistemi, yöntem olarak Bizans döneminde de uygulanmış, ancak o dönemde farklı adla anılmıştı. Bizans döneminde "Baştina" (miras) adı verilen aile mülkleri ve "pronia" diye adlandırılan askerî görevlere bağlı dirlikler vardı. Bundan başka Ortaçağda Sırların uyguladığı toprak sistemi ile Osmanlı Devleti zamanında uygulanan toprak sistemi de benzerlikler taşımaktadır. Sırlar "myeropstina" denilen topraklar üzerinde, "mjeroph" diye adlandırdıkları ve hukukî olarak köle statüsünde olan bir köylü sınıfını çalıştırmışlardı. Bunların Osmanlı İmparatorluğundaki reaya ile karşılaştırılabilir bir hukukî statüye sahip olan "sokalnikler"⁸⁶ olduğunu savunanlar var. Ancak ayırt edilmesi gereken nokta, Osmanlı Devletinde reaya köle statüsünde değildi. Feodal yapının bu özellikleri elbette yalnızca anlatılan örneklerle sınırlı kalmamıştır. Batı Avrupa ile aynı olmasa da, benzerlikleri olan bu sistemi Balkanlar bölgesinin başka yerlerinde de görmek mümkündür. Örneğin Ortaçağ Bosna'sında toplum yapısı feodal bir nitelik taşımaktaydı. "Kmet", toprak sahiplerinin toprağını işleyenlere verilen ad idi. "Baştina" olarak adlandırılan bu toprakların sahipleri "vlastelinler" olarak adlandırılan soylulardı⁸⁷. 16. yüzyıla kadar Osmanlı Devletinde de uygulanmış olan bu toprak sisteminin feodal bir niteliğe sahip olduğu ve bu bölgede Osmanlı Devletinin egemenliğinden önce de mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁴ Maria Todorova, "Balkanlar'daki Osmanlı Mirası", İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, (der L. Carl Brown), İstanbul 2000, s. 75, Özer Ergenç, "XVIII Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", Belleten, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 501, Neşet Çağatay, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)", Belleten, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 485.

⁸⁵ Tamer Timur, Osmanlı Toplumsal Düzeni, Ankara 2001), s. 202.

⁸⁶ Ergenç, a.g.e., s. 182-183.

⁸⁷ Ergenç, a.g.e., s. 182-183.

Osmanlı Devleti öncesi Balkanlardaki uygulama ile Osmanlı Devleti sonrası uygulama arasındaki benzerliği bir Yunanlı tarihçi şöyle açıklamaktadır: Türkler bölgeye hâkim olmadan önce Yunan köylüleri üç farklı statüde bulunmaktaydı. A. Vacapaulas'a göre, Osmanlı Devletinde reaya olarak adlandırılanlar, Yunanistan bölgesinde özgür köylüler; ortakçı-kullar, serfler; kullar ise köleler olarak karşılık bulmaktaydı⁸⁸. Bu benzetme birebir örtüşmemektedir. Her iki örnekte de üçer grup var, ancak toplum içinde ve devlet katında statüleri aynı değildi. Osmanlı devletinde kul ile Yunanistan'daki köle aynı konumda olamaz, çünkü Osmanlı toplum yapısında kölelik yoktu.

3.3.2. Makedonya Bölgesinin Osmanlı Devleti Egemenliği Altında Ekonomik Durumu

Makedonya bölgesini, İmparatorluğun diğer bölgelerinden bağımsız değerlendirmek mümkün değilse de, nüfus, coğrafya, iklim, tarım, yönetim, konum, güvenlik, ticaret, sanayi gibi etkenlere bağlı olarak, ekonomik açıdan genelde imparatorluğun diğer bölgelerinden daha iyi konumda idi. Hatta Anadolu'da üretimin yetersiz kaldığı zamanlarda Balkanların, özellikle Makedonya bölgesinin Anadolu'yu beslediği örnekler yaşanmıştır.

Bir tarım toplumu olan Osmanlı Devletinde Makedonya bölgesi, dağlık alanların çokluğuna rağmen verimli ovaların olduğu bir coğrafyada idi. Bu verimli ovalarda 19. yüzyılda tarımsal üretimde çiftlikler önemli role sahipti. Çiftlik, toprak mülkiyetinin özel kişilerin kontrolünde olan ve aile tarımı ölçeklerinden daha geniş bir alanda, mülk sahibinin kendi yaptığı işletmecilik olarak tanımlanır⁸⁹. Osmanlı Devletinin yükselme dönemindeki yapısı ve gücü 19. yüzyılda değişmiş olduğu için, toprak sisteminde de değişiklikler gözlenmesi kaçınılmazdı. Çiftliklerin işleyişi veya varlığı, aslında iktidarın varlığı ile çelişkili görülmektedir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunda toprak, devletin malıdır. Ancak 18. yüzyıl sonrası dünyada yaşanan değişimler Osmanlı Devletinde ekonomik, siyasî ve sosyal alanlarda yapısal değişiklikleri de beraberinde getirmişti. 1856 Kırım savaşı sonrası kapitalizm ve 1878 Berlin Antlaşması sonrası emperyalizm, Osmanlı Devleti üzerinde etkisini ağırlaştırmaya başladı. Paris Antlaşması ile Karadeniz'in tüm ülkelerin yararına olarak ticaret gemileri için tarafsızlaştırılması ve Tuna nehrinin uluslararası konuma sokulması ile Balkanlar, potansiyel pazar haline gelmişti. Bundan sonra Balkanlar bölgesinde ulusal burjuvazilerin gelişmesi hızlandı. Böylece Balkanlar bölgesi Avrupa kapitalizminin etkisine girdi. Sırbistan'ın domuzları, Romanya'nın buğdayı, Yunanistan'ın Korint üzümleri ve Bulgaristan'ın tütününü bu

⁸⁸ Timur, a.g.e., s. 191.

⁸⁹ Çağlar Keyder, Faruk Tabak, (der), Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, İstanbul 1991, s. 1.

pazarda yer almaya başladı. Ayrıca şahsî tüketime dayalı tarımdan, pazara yönelik bir tarıma geçilmeye başlandığı görüldü⁹⁰.

Bir bölgenin ekonomik durumunu belirleyen kıstaslar arasında nüfus yoğunluğu bir etkidir. Birim alana düşen insan sayısı dönemin sağlık seviyesinden sanayileşmesine, teknik donanımdan güvenliğe, iklimden yönetim şekline kadar çok çeşitli unsurlardan etkilenir. 20. yüzyıl başına gelindiğinde Balkanlar bölgesinde köy kent arasında nüfus yoğunluğu açısından oldukça büyük fark vardı. Örneğin 1911 tarihindeki verilere göre Bulgaristan ve Sırbistan'ın toplam nüfuslarının % 80'i kırsalda yaşamaktaydı. Bu oran Romanya'da % 75, Yunanistan'da ise % 60 idi⁹¹. Bu ülkelerin harita üzerindeki konumlarına bakılacak olursa, kıyası olan yerleşim birimlerinde kent nüfusunun, iç bölgelerde olanlardan daha yüksek olduğu görülecektir. Bunun nedenleri arasında kıyı bölgelerinin dışarıyla olan ulaşımının, dolayısıyla ticarî alış-verişinin daha yoğun olması başta gelmektedir. Bu ilişkiyle bağlantılı olarak sanayinin kıyı kentlerinde daha yoğun olduğu görülür. 1880'lerden itibaren Balkanlar bölgesinde sanayileşmenin başlaması ile kent nüfusunun artışı birbirleri ile bağlantılı gelişmelerdir. Ayrıca kentlerin girişimciler için bol işgücü ve pazar anlamına gelmesi de kent nüfusunu arttıran etkenler arasındadır. Buradan hareketle, Makedonya bölgesinde Selânik başta olmak üzere kıyı kesimindeki yerleşim yerlerinin nüfusundaki artış anlaşılacaktır.

Her ne kadar sanayileşmesi başlamış olsa da⁹², Balkanlar ve özellikle Makedonya, geçim kaynağı hala tarıma dayalı bir bölgeydi. Bu nedenle, çoğalan nüfusa karşı sabit büyüklükte kalan toprak oranı, toprağın değerini arttırdı. Kırsal kesimdeki bu sorunun sonuçlarından birisi de kente nüfus göçü idi⁹³. Kentleşmenin sonuçları hem ekonomik, hem toplumsal alanda kendisini hissettiriyordu. Kent dışındaki ile kent yaşamı arasında meydana gelen ve gittikçe artan farklılaşma, kısa sürede toplumsal huzursuzluğu arttırdı. Bu huzursuzluk siyasî partiler tarafından kullanılmaya uygun idi. Örneğin kentte vergi oranları daha az idi. Bu, devlet tarafından kentleşmeyi hızlandırmak amacıyla uygulanan bir yöntem idi. Böylece hem kent nüfusu arttırılacak, dolayısıyla sanayi alanına işgücü kazanılmış olacak, hem de toprağın paylaşımına daha fazla nüfusun talip olmasından dolayı köydeki nüfus yoğunluğu azaltılacaktı. Ancak vergi oranlarındaki bu dengesizlik halk arasında huzursuzluğu arttırıyordu⁹⁴.

⁹⁰ Georgeos Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, İstanbul, 1995, s. 355.

⁹¹ Michael Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, İstanbul 2001, s. 394; Castellan, a.g.e., s. 358.

⁹² Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul 2001, s. 300.

⁹³ Anastassiadou, a.g.e., a.g.e., s. 351

⁹⁴ Castellan, a.g.e., s. 358.

Makedonya bölgesinde 19. yüzyıl sonundan beri yaşanan huzursuzluklarda ve devlet karşıtı ayaklanmalarda, her ne kadar ulusçuluk akımının etkisiyle ayrı devletlerini kurmak isteyenlerin etkisi önemli olsa da, bölgede yaşayan halkın ekonomik sıkıntılarının bu isteği arttırdığı ve bir ölçüde de yarattığı bir gerçektir. Bu etkenler bölgedeki hareketlerin destekçi bulmalarını kolaylaştırdı. Devlet, sanayi alanında işgücünü artırarak bütçe açığını kapatmayı veya kıyı kentlerindeki nüfusun artmasını destekleyerek ticaret hacmini arttırmayı planlıyordu. Ancak bu uygulamanın da dolaylı yoldan ayrılıkçı hareketlere destek olduğu söylenebilir. Çünkü kent dışında yaşayanların sosyal ve ekonomik sorunlarının artması, buralarda yaşayanların devlet karşıtı hareketlere kapılarını açmalarına neden oldu.

Makedonya bölgesindeki kentsel nüfus Balkan standartlarının üzerinde idi. 19. yüzyıl sonunda nüfusun % 14-28 arasında bir bölümü kentlerde idi. Dağlık yörelerin göçmen ekonomisi; kırsal alanın güvensizliği ve Osmanlı Devletinden ayrılıp yeni devletler kurulan bölgelerden gelen Müslüman göçmenler, Makedonya'da kent nüfusunu arttıran etkenler idi. Kent dışındaki işgücünde yaşanan azalma, kişisel güvenliğin kentlerde daha iyi olması ve kentsel gelirlerin daha düşük oranda vergiye tâbi tutulması, kente nüfus akışını arttırıyordu. Ancak bu kentlerin ürettiği ticaret hacmi, kente yerleşmeye yönelik talebi karşılamaya yetmemekteydi⁹⁵. Bir yanda verimli topraklar üzerinde işgücüne gereksinim olan kırsal kesim varken, diğer yanda işgücü fazlası olan kentsel kesim vardı. Bu durum, toplumda mevcut huzursuzluğu arttırmak için çok uygundu.

Makedonya Sorununda toprak önemli bir araç idi. toprağın nasıl kullanıldığı konusu bölgenin ekonomik olduğu kadar siyasî geleceğini de etkilemekteydi. Yukarıda sayılan özellikler Osmanlı toprak sisteminin uygulanmasındaki değişimde etkili olmuştur. Bu açıdan çiftliklere değinmek gerekir. Ancak çiftliklerin varlığının, tüm Osmanlı toprak sistemini açıklayacak oranda baskın olmadığı da vurgulanmalıdır. Halil İnalçık, özel kişilerin mirî araziye gerçekten ele geçirdiği örnekleri saptamıştır. Giles Veinstein ise bu oluşumun büyük toprak sahiplerince yönetilen feodal malikanelerle benzerliğinin abartılmış olduğunu savunur. Çiftliklerin doğuşu konusunda birbirlerinden farklı düşünceleri savunan bu yazarların da aktardığına dayanarak Osmanlı tarım yapısında özelleştirilmiş büyük mülkiyetin var olduğu, fakat temel yapıyı etkilemeyecek kadar sınırlı sayıda olduğu sonucu çıkarılabilir⁹⁶. Çiftliklerin doğuşu ile ilgili olarak 1858 tarihli Toprak Kanununa değinmek gerekir. Kanun, kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Çiftlikler, emtia üreten ve satışı dayanan birimler olarak işlemişti. Kent ve kasabaların yakın çevresinde kurulan çiftliklerin insan gücü yakın yerlerden olduğu gibi, uzak köylerden de karşılanırdı. Büyük çiftliklerde

⁹⁵ Michael Palaret, a.g.e., s. 395-396.

⁹⁶ Çağlar Keyder, Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, İstanbul 1991, s. 1.

çalışan köylülerin durumu başka yerlerde çalışan reayadan daha kötü idi. İlkel üretim metotları ile devam eden üretim iç ve dış piyasada fazla kar sağlamıyordu. Bu nedenle çiftliklerde çalışan köylünün yükü daha ağırlaşıyordu. Ancak bu ortamda çiftlik sahiplerinin din farkı önemli değildi. Çünkü devletin öncelik verdiği düşünülen Müslüman çiftlik sahiplerinden de iflase sürüklenen oldu ve bunlara ait topraklar Hıristiyan ve Yahudilerin eline geçmeye başladı. Bunun yanı sıra bazı topraklar da insan gücü eksikliğinden dolayı terk edildi⁹⁷. 19. yüzyıl sonunda Makedonya bölgesinde artan ayrılıkçı ulusal hareketlenmelerde köylü üzerindeki bu yükün de etkisi oldu. 1900'lerde çiftlik sahiplerinin çoğunluğu çiftliklerde değil, genelde şehirlerde oturuyorlardı. Bunun nedenlerinden birisi bölgenin güvenlik sorunu idi. Çeteciliğin arttığı bu dönemde merkezden uzak çiftliklerin güvenliğini sağlamak kolay olmuyordu. Bu durum, üretimi de olumsuz etkilemekteydi⁹⁸. Örneğin Yenice-i Vardar'a bağlı Gümünce kasabasının Certorika köyünden Vangil Sofco ve arkadaşları, bu köyde yalnızca dört Rum aile olduklarını ve aynı köydeki Bulgarlar karşısında yeterince güvende olmadıklarını ve bu nedenle geçim kaynakları olan bağlarını beklemesi için Müslüman bir bekçinin köylerine görevlendirilmesini istemişlerdi⁹⁹.

20. yüzyıl başında Makedonya bölgesinde ekonomiyi olumsuz etkileyen güvenlik sorunu, Devlet bütçesinden bu sorunu çözmek için fazladan pay ayrılmasına neden oluyordu. Yukarıda anlatılan Miss Stone olayında çetenin istediği fidye için ödemeyi yapan Osmanlı yönetimi olmuştu. Bölgede faaliyet gösteren bir İngiliz misyoneri olan Miss Stone'u kaçıranlar Bulgarlar olmasına ve Miss Stone'un bir İngiliz olmasına rağmen, bölgede Avrupa devletlerinin baskısı altında olan Osmanlı Devleti, güvenliği sağlamak ve baskıyı azaltmak için kendisini bu fidyeyi ödemek zorunda hissetti. Bunun dışında bölgede yaşanan ayaklanmalardan dolayı evi yanan, geçim kaynakları zarar gören halk zararının devlet tarafından telafisini istemekteydi. Bu bazen vergi zammından muaf olmak¹⁰⁰, bazen askerlik bedeline yapılan zammın kendilerinden alınmamasını istemek¹⁰¹ şeklinde oldu. Devlet elbette vatandaşlarının mâlî yükünü karşılamak durumundadır. Örneğin Kosova bölgesinde depremlerden dolayı Koçana, İştıp ve Palanga mevkilerinde hasar gören subaylara ve zabıtlere üç aylık maaşlarının verilmesinin Mal Müdürlüğüne bildirildiğine dair Kosova Defterdarlığından resmi bir mektup alınmıştı¹⁰². Bu durumun telâfisi elbette devletin yükümlülüğüdür. Ancak bu örnekler arasında önemli bir nitelik farkı vardır. Bir tarafta devlet

⁹⁷ Türkaya Ataöv, "19. Yüzyıl İle 20. Yüzyıl Başında Makedonya'da Toprak Sorunu", AÜSBFD, c. XXV, no 4, Aralık 1970, s. 382-383.

⁹⁸ Palairat, a.g.e., s. 392-393.

⁹⁹ BOA Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller, TFR.1.ŞKT, 82, 8163, 17.01.1324 (13 Mart 1906).

¹⁰⁰ BOA Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller, TFR.1.ŞKT, 83, 8219, 25.01.1324 (21 Mart 1906).

¹⁰¹ BOA Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller, TFR.1.ŞKT, 84, 8332, 12.02.1324 (7 Nisan 1906).

¹⁰² BOA Rumeli Müfettişliği, Kosova Evrakı TFR 1 KV, 59, 5813, 12.02.1322 (28 Nisan 1904).

içinde, devletin olanaklarını kullanarak devlete karşı bir yapılanma varken, diğer tarafta doğal afet söz konusudur. Bu nedenle 20. yüzyıl başında Osmanlı ekonomisini olumsuz etkileyen gelişmeler arasında ayaklanmalar, bir başka deyişle güvenlik konusu önemli bir yere sahipti. Güvenlik sorununu çözmek için ayrılan maddî kaynak, devlet bütçesinin yükünü arttırmaktaydı. Devletin bu maddî sıkıntıları gidermek için bulduğu çözümlerden bir tanesi bu bölgedeki görevlilerin maaş paralarını bekletmekten ziyâde, o bölgeden elde edilecek gelirle yerinde karşılanması yöntemi idi. Bununla ilgili olarak Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ kararı çıkarılmıştı¹⁰³.

Geneli dağlık olan Makedonya bölgesinde ekilebilir alan toplam yüzölçümünün % 11.3'ünü oluşturuyordu. Bölgenin başta gelen tarım ürünleri pirinç, haşhaş, pamuk, susam ve bostan idi. Ayrıca bağcılık bölgenin genelinde uygulanan yaygın bir yöntemdi. Bunlar arasında daha fazla verimli olan tütün üretimi idi. Balkan savaşları öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa topraklarında toplam 5300 hektar alanda yapılan tütün ekiminden 22.3 milyon kilo tütün elde edilmişti. Tütün ekimi giderek buğday ve pamuk ekiminin yerini almaya başladı. Tütün üretimi kırsal kesime önemli oranda katkı sağlamıştır. 20. yüzyıl başında üreticilerin tütünden elde ettiklerinin karın doyurucu seviyede olduğuna bir örnek 26 Şubat 1906 (02.01.1324) tarihli dilekçedir. Nevrakob kazasında bir grup çiftçi tütün üretmekte olduklarını, ancak bu tütünlerin satışında sonradan konulan vergiler yüzünden zorluklar çektiklerini, ticarete kâr oranlarının düşmemesi için bu vergilerin kaldırılması konusunda başvuruda bulunmuşlardı¹⁰⁴. İşlenen tütünlerin büyük bölümü Almanya ve Avusturya'ya ihraç ediliyordu. Tütünden sonra en çok kâr sağlayan ürün haşhaştı. Haşhaş, genelde Vardar vadisinde yoğun olarak ekilmekteydi¹⁰⁵.

Makedonya bölgesinde 20. yüzyıl başında sınırlı alanda yapılmasına rağmen verimli olan tarım, ülke topraklarının siyasî olarak parçalanmasıyla beraber verimliliğini kaybetmeye başladı. Üretimde kâr oranı düşmüş, üreticiler arasında iflaslar artmış ve işgücü bulma konusunda sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştı. Bu genel tablonun yanı sıra 1912 tarihine kadar büyük ölçekli tarım kârlı ve randımanlı idi¹⁰⁶. Balkan Savaşlarından olumsuz etkilenen topraklarda üretim, randımanın düşüklüğü ile açıklanabilir, ancak yeterli olmaz. Osmanlı Devleti döneminde yaşanan güvenlik sorununa rağmen bölgenin verimliliğinin daha yüksek olması aslında yönetimden de kaynaklanmaktadır. Bu da göstermektedir ki, Makedonya bölgesindeki sorunlar Osmanlı Devletinden koparılmasıyla bitmemiş, hatta bazı alanlarda artmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti sonrası da bölgede istikrarı sağlamak kolay olmadı.

¹⁰³ BOA Rumeli Müfettişliği, Umum Evrâkı TFR.1.UM, 2, 118, 25.01.1321 (23 Nisan 1903).

¹⁰⁴ BOA Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller, TFR.1.ŞKI, 81, 8035, 02.01.1324 (26 Şubat 1906).

¹⁰⁵ Palaret, a.g.e., s. 394.

¹⁰⁶ Palaret, a.g.e., s. 393.

Ovalarda geniş tarım alanları bulmak kolay iken, yaylalık yerlerde bu imkân yoktu. Bu yörelerde gezgin koyun yetiştiriciliği ve derme çatma yöntemlerle yapılan küçük çaplı tarım geçim kaynağı idi. Dağlık bölgelerde güvenlik sorunu olduğu için bu bölgelerdeki yerleşim birimlerinin ticaret ve sanayi alanlarında da verimli olması beklenemezdi. Özellikle kuzey Makedonya'da bu örnek baskın idi. Arnavutlar ile Slavlar arasında yaşanan çatışmaların yoğun olduğu bu bölgede, sorun otlak alanlarının denetiminden ve paylaşımından kaynaklanıyordu. Bu çatışmalarda Arnavutlar daha avantajlı idi. Örneğin Debre bölgesi, Arnavut beylerinin kalesi durumunda idi. Bu bölgede büyük köyler geçimlerini koyun yetiştiriciliğinden sağlamaya çalışıyordu. Ancak Arnavutların çobanlara karşı girdiği çatışmalarda üstün olmaları ve bu sürülere el koymaları, bölgeden dışarıya iş göçünü arttırmıştı. "Pecalbarstvo" adı verilen bu gezgin işçiler özellikle ticaretle uğraşıyorlardı. Daha sonra ise gezgin inşaat işçiliği, çerççilik gibi meslekler başladı. Bu gezgin işgücü özellikle Selânik, İstanbul, Sofya gibi ticaret merkezlerinde yoğunlaşmıştı. Bu bölgenin ekonomisinde artı değer olarak yer alan bu işgücünün, çıktıkları bölgeye ekonomik katkısı olduğu söylenemez¹⁰⁷. Ancak ticaret bu bölge için vazgeçilmez bir ekonomik seçenektir. Bu nedenle ticari işlerde kolaylık sağlayabilmek için bölge halkı fırsat yaratmaya çalışıyordu. Örneğin Kestiye'nin Hıristiyan ve Musevi mahalleleri ahali temsilcileri, ticaret işlerini daha iyi yürütebilmek için bölgelerindeki postaneye yabancı dil ve okuma-yazma bilen görevlinin atanması için dilekçe ile başvurular¹⁰⁸. Ticaret, bir yandan bölgenin ekonomik ve sosyal değişimine olumlu katkıda bulunurken, bir yandan da olumsuz gelişmelere neden oluyordu. Rumeli Müfettişliğine ait bir belgeye göre, bazı bölgelerde Sırp ve Yunan konsolosları yanı sıra Bulgar tüccar vekillerinin de halkın arasına nifak soktuğu anlaşılıyor. Bu nedenle bu bölgelerin Hıristiyan halkının bu kişilerle olumsuz iletişim kurmalarının engellenmesine dair Vilâyât-ı selâse'ye resmi emir gönderilmişti¹⁰⁹. Bulgar tüccar vekillerinin bu türden faaliyetleri 19. yüzyıldan beri süregeliyordu. 1897 Osmanlı-Yunan savaşı sırasında yaptıklarını, 20. yüzyıl başında da devam ettirdiler. 17 Şubat 1901 tarihinde, Bulgaristan tarafından Manastır tüccar vekilliğine atanan Naumof Efendi, daha önce Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunmuş olduğundan, memuriyeti Bâbiâli tarafından reddedilmişti. Ayrıca hiçbir Osmanlı vilâyetine kabul edilmemesi için karar alınmıştı. Yine bu konuda, daha önce Selânik'te iken, Devlet aleyhinde faaliyetlerde bulunan ve daha sonra Manastır'a tayin edilmiş olan bir tüccar vekilinin, bu bölgede de boş durmadığı anlaşılıyor. Bulgarların ilkbaharda yapmayı planladıkları ayaklanmanın hazırlıklarına yardımcı olmasından dolayı, bir an önce görevinden alınmasına dair, Manastır vâlisinin 23

¹⁰⁷ Palairat, a.g.e., s. 394-395.

¹⁰⁸ BOA Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller, TFR.1.ŞKT, 82, 8190, 22.01.1324 (18 Mart 1906).

¹⁰⁹ BOA Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı TFR.1.UM, 20-A, 1984, 03.09.1325 (10 Ekim 1907).

Ocak 1903 tarihli yazısı, Bulgar tüccar vekillerinin Makedonya bölgesinde ayrılıkçı hareketlere verdikleri desteği ortaya koymaktadır¹¹⁰. 20. yüzyıl başında Selânik'te vâli olan Hasan Fehmi Paşa zamanında, kısa bir süre için olsa da çetelerin eylemleri durdurulabilmişti. Bulgar hükümeti Serez'e bir tüccar vekili tâyin etmek için İstanbul hükümetinden izin istemişti. Başka kentlerde de bulunan bu tüccar vekiller, birer konsolos gibi hareket ediyor ve çetelere destek vermekten vazgeçmiyorlardı. Serez, Bulgar sınırına yakın ve Bulgar nüfusun yoğun olduğu bir kasaba idi. Burada konsolosluk görevinde bulunacak bir tüccar vekilliğinin açılmasının ayrılıkçı Bulgar hareketlerine önemli oranda maddî ve siyasî destek sağlayacağı Osmanlı yetkilileri tarafından gözden kaçırılmamıştı. Bu nedenle Hasan Fehmi Paşa Serez'de böyle bir iznin verilmemesini istedi. Paşa'yı endişelerinde haklı bulan hükümet, bu izni vermedi. Ancak hükümetin bu kararı Bulgar hükümetini durdurmaya yetmedi, Serez'de bir konak kiralayarak buraya tüccar vekilliği yapacak bir görevlisini atadı. Vekilin ilk işi konağa Bulgar bayrağı çekmek, konsolosluklarda olduğu gibi konağın kapısına bir arma asmak ve Bulgar asıllıları işe almak oldu. Gelişmeleri haber alan Hasan Fehmi Paşa Serez'e polis gönderip bayrak direğini ve armayı söktürdü. Ayrıca Bulgar memuru sıfatını tanımadığını da ilân etti. Ancak sonuç olarak bu tutum mevcut durumu değiştirmeye yetmedi ve Bulgarlar faaliyetlerine devam ettiler¹¹¹. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri karşısındaki siyasî ve ekonomik zayıflığı bilinmektedir. 20. yüzyıl başında yine Avrupa devletlerinden aldıkları desteğe de güvenerek, Balkan devletleri de Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığını açıktan yok saymaya başlamışlardı.

Makedonya'da tarım ve ticaret dışında dokuma da bir geçim kaynağı idi. 19. yüzyıl sonunda Makedonya kumaş üretiminin Bulgar kumaşlarını yerli piyasadan dışladığı gözlemlendi. Bunun nedeni Makedonya bölgesinin bu konudaki zenginliğinden ziyâde, Bulgaristan'ın bağımsızlık hareketinden sonra yaşadığı sıkıntılar idi. Bulgaristan 1878'de Osmanlı Devletinden ayrıldıktan sonra ülkede kapitalizm engelsiz olarak gelişmeye başlamıştı. Sonunda Bulgaristan'ın halkı yeni ve daha ağır bir sosyo-ekonomik gerçeğe yüzyüze geldi¹¹². Osmanlı Devletinden ayrıldıktan sonra önemli bir destekten yoksun kalan Bulgaristan, umduğu gibi bir Avrupa desteği bulamadı. Avrupa devletlerinin desteğinde başlayan bağımsızlık hareketlerini tamamlayan Bulgar yöneticilerin gözardı ettiği konu, ekonomik olarak yetersizlikleri ve korumasız oldukları idi. Bu nedenle Bulgaristan'da İmparatorluktan ayrıldıktan sonraki durum halk için içaçıcı olmadı. Osmanlı İmparatorluğu piyasasındaki hakimiyetini kaybeden Bulgaristan yerine, Makedonya bölgesi İmparatorluğun

¹¹⁰ Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies IX*, Ayı Basım, İstanbul 1989, s. 223.

¹¹¹ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selânik Yılları Evlad-ı Fatihan Diyarları 1895-1924*, İzmir 1986, s. 274-275.

¹¹² S.Todorova, vd., *Bulgaristan Devrimci Gençlik Hareketi Tarihi*, Ankara 1975, s. 5.

yünlü sanayi gereksinimini karşılamaya başladı. 1903 tarihinde Diova'da 150 işçinin çalıştığı, buharlı makinelerle sahip bir fabrika kuruldu. 1910 tarihinde içinde 250-300'er kişinin iş gördüğü bu fabrikaların sayısı dörde çıktı¹¹³. Ancak Makedonya bölgesindeki yünlü sanayiinin yavaş ilerlemesine neden olan bazı gelişmeler de yaşanmaktaydı. Öncelikle ithal kumaşa uygulanan % 8 oranında düşük Osmanlı gümrük tarifesi, ithal mallara karşı önlem almada yeterli olmuyordu. İmparatorluğun genel ekonomik çöküntüsü gümrüklerde de kendisini göstermekteydi. Bunu temelleri 19. yüzyıl başında İngiltere tarafından atılmıştı. Etkileri büyüyerek 20. yüzyıl başında da devam ettiğinden, Makedonya bölgesi için önemli bir gelir kaynağı olabilecek dokumacılıktan da yeterince yararlanılamadı.

1904 tarihinde Serez'li sanayicilerin Siliven'deki eski devlet tekstil fabrikasının çırpma ve tarama donanımını satın almak için izin istemeleriyle makineleşmiş tekstil üretimine geçiş başladı. 1906 tarihinde Selânik, 1907 tarihinde Naousa'da kurulan motorlu dokuma tezgahları Makedonya'daki makineli tekstilde gelişmeyi simgelemektedir. 1911 tarihinde Selânik'te kurulan 30 adet yeni motorlu dokuma tezgahı ile bölge özellikle askeri kumaş üretiminde etkinlik kazandı. Selânik bölgesindeki bu gelişmeye rağmen Manastır'ın kuzeyinde dokumacılık hala köy evlerinde, el üretimi düzeyinde idi. Bunun nedeni yol yokluğu veya Veles ve Üsküp gibi ana demiryollarına bağlanmamış bölgeler olmasına dayandırmak doğrudur, ancak asayiş bozukluğu daha etkin bir nedendir. Bu olumsuzluğa rağmen Osmanlı topraklarında el dokuması pamuklu kumaş üretiminde kullanılan pamuk ipliği talebi 1880-1910 tarihleri arasında yaklaşık iki katına çıktı¹¹⁴.

Yukarıda sayılanlar dışında Selânik bölgesinin üretim malları arasında zeytinyağı, sabun ve çeşitli gıdalar bulunmaktadır. 1910'lu yıllarda bu kent, Makedonya bölgesinde sanayileşme yolunda en fazla ilerleme kat eden yer idi. 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesi teknolojik geriliğine rağmen, düşük işçi ücretleri, ucuz makine gibi özellikleri yanında bu üretimleri sayesinde rekabet gücünü devam ettirebiliyordu. Tüm olumsuzluklara rağmen bu özellik bölgeye avantaj sağlamaktaydı.

1904 baharına gelindiğinde, vergi yükü köylerde köylüler, kasabalarda zanaatkarlar ve esnaf, şehirlerde ise tüccarlar için dayanılmaz bir hal almaya başladı. Buna bir de vergi toplamakla yükümlü mültezimlerin keyfi açgözlülükleri eklenince durum vergi mükellefleri açısından iyiden iyiye zorlaştı. Hayvanât-ı Ehliye Rüsûmunun kaldırılması amacıyla 25 Mart 1905 tarihinde İskodra'dan, 13 Nisan 1905 tarihinde Basra'dan, 28 Haziran 1905 tarihinde Trablusgarp'dan ve daha bir çok yerden İstanbul'a şikayet telgrafları geldi. Bu toprak ağalarına hem de mültezimlere ağır bir biçimde borçlanmış olan köylü tam

anlamıyla dar boğazdaydı. Bu durumdan etkilenenler Balkanlardan Kuzey Afrika'ya kadar tüm İmparatorlukta yaşayanlardı.

3.3.3. Demiryollarının Makedonya'nın Ekonomik Yapısındaki Rolü

19. yüzyıl Osmanlı ekonomisinde demiryolları öncelikli konular arasındaydı. Kırım savaşıdan sonra yapılan Paris Antlaşmasında sözü edilen Islâhât Fermânında ülkede gerçekleştirilecek yenilikler arasında ulaştırmaya da yer verilmişti. Buna göre, devletin kalkındırılması konusunda Avrupa devletlerinin bilgi birikimi ve sermayesine başvurulacaktı. Bayındırlık işleri için devlet bütçe ayıracak, ülkenin yer altı ve yerüstü kaynaklarını değerlendirmek için ulaştırma konusuna ağırlık verecekti. Demiryolları yapımı, teknoloji, insan gücü ve sermaye gerektirmektedir. Bu konuda eksikleri olan Osmanlı Devleti zorunlu olarak Avrupa devletlerine ve şirketlerine başvurmuştu. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde genellikle İngiliz şirketleri tarafından gerçekleştirilen ilk demiryolları, Balkanlar ve Ege bölgesinin zenginliğinden yararlanmak için ticarî kaygılarla başlatılmıştı. Demiryolları konusunda Osmanlı Devletinin önceliği ise ticarî kaygı yanında, belki daha da önemlisi askerî ve siyasî kaygılardı¹¹⁵. İstanbul ile Balkanlar ve Avrupa arasında bağlantı sağlayacak olan Rumeli Demiryolları'nın inşasına başlanması buna örnek bir girişimdir. Rumeli topraklarında yapılan ilk demiryolu imtiyazı 1857 tarihinde verilen Köstence-Çernavoda (Boğazköy) hattıdır¹¹⁶. İngiltere'nin 19. yüzyıl sonunda Balkanlarda yapımı tamamlanan Varna-Ruşçuk hattına ağırlık vermesinin nedeni de bu bölgenin tarımsal potansiyelini ticarî amaçla değerlendirmektir. Bu yollar sayesinde İngiltere'ye yapılacak hububat sevkiyatı daha ucuza gelecekti. 224 km. uzunluğundaki bu hat, Berlin Antlaşması sonrası Bulgaristan topraklarında kaldı. 1888 sonrası ise Avrupa hatları ile Osmanlı hatları arasında İstanbul-Edirne-Belgrad istikametinde irtibat sağlandıktan sonra Varna-Ruşçuk hattının önemi azaldı¹¹⁷.

19. yüzyılda Avrupa ile irtibatı kolaylaştırmak, ayaklanmaların yaşandığı Balkanlar bölgesine hızlı ulaşımı sağlamak ve bu bölgelerin ürününü taşıyarak ekonomik kazancı arttırma amacıyla öncelik verilen demiryolları yapımı, 20. yüzyılda yaşanan siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik değişimi de etkiledi. 1870 tarihinde çalışmaların başladığı Rumeli demiryolları tamamlanamadı. 2000 km olması planlanan bu demiryolunun 1279 kilometresi bitirilebildi, ancak bu hatlar yapılan harcamaya göre çok kötü inşa edilmişlerdi. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Rumeli demiryollarının Osmanlı Devletine olan maliyeti

¹¹⁵ Mustafa Albayrak, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı", s. 21-26.

¹¹⁶ Vâhdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, İstanbul 1993, s. 38-39.

¹¹⁷ Engin, a.g.e., s. 40-41.

2.800.000.000 frank olmuştur¹¹⁸. Osmanlı Devletinin demiryollarından beklediği, güvenlik ve asayişini sağlamak, ayrıca geliri arttırmak idi. Ancak bu yapım yabancı yatırıma muhtaç olduğu için demiryollarından beklediği kazancı elde edemedi. Üstelik yabancı sermayenin Osmanlı ekonomisi üzerindeki baskısını arttırdığı için sorunu derinleştirmekte etkili oldu.

27 Ocak 1908 günü Macar delegasyonunun dışişleri komisyonunun bir toplantısında Avusturya-Macaristan dışişleri bakanı Baron Aehrenthal'in yaptığı açıklamada Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar bölgesinde yapılması planlanan demiryolları konusundaki eğilimi ortaya çıkmaktadır. "Bu hat sadece Bosna hattını, komşu hatlarla temasa geçirmekle kalmayacak fakat bize yeni demiryolları yapımı olanağını kazandıracak. Bosna demiryolu ağı Osmanlı hattına bağlandığı zaman, tren seferlerimiz Saray Bosna üzerinden doğrudan Ege Denizine ve Akdeniz'e yönelecektir. Öte yandan Yunan ve Türk hatları arasında az zamanda bağlantı kurulacağı da umulabilir. Böyle olunca Viyana, Budapeşte, Saray Bosna, Atina ve Pire arasında doğrudan bağlantı kurulacak ve Orta Avrupa, Mısır ve Hindistan arasında en kısa yolu oluşturacaktır. Bu girişimlerimizde, Pâdişâhın katkısını da sayabiliriz sanıyorum. Bunun sonucu olarak Türk hattının kuzeyde Bosna, güneyde Yunan hattıyla bağlantısını gerçekleştirecek, böylece Makedonya vilâyetlerinde yeni bir ekonomik çağ açılacak, bu da buralarda yaşayan halkın bu barışçı işlere olan ilgisini arttıracaktır"¹¹⁹ Bu savunuya göre, bu demiryolu hattı Viyana ile Doğu pazarları arasında bir ticaret akımı yaratacak ve demiryolunun geçtiği yerlerde refahın artmasını sağlayacaktı. Her ne kadar tasarlanan hat ekonomik bakımdan çok ilginç değilse de, askerî ve siyasî bakımdan önemli bir hat idi. Sava kıyılarından Vardar ağızlarına kadar uzanacak olan ray, yalnız Yeni Pazar sancağında değil, Kosova, Selanik, Manastır vilayetlerinde de Avusturya için iyi bir yayılma aracı olacaktı. Bu nedenle diğer Avrupa devletlerinin bu projeye sessiz kalmaları beklenemezdi.

Kısaca, Makedonya bölgesi ekonomik olarak tarım, ticaret, sanayi gibi alanlardan elde ettiği gelirlerle kendi kendine yetebilecek ve hatta İmparatorluğun diğer bölgelerini de takviye edecek oranda zengin idi. Ancak imparatorluğun içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik çöküntüden dolayı gelirleri devlet kontrolünde olamadı. Bu durum bölgenin Osmanlı Devletinden kopuşunu hızlandırdı.

¹¹⁸ Paul Imbert, Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri, İstanbul 1981, s. 57; Engin, a.g.e., s. 69

¹¹⁹ Imbert, a.g.e., s. 57

4. BÖLÜM

TOPLUMSAL OLAYLAR

4.1. REFORMLAR DÖNEMİNDEKİ GELİŞMELER VE MAKEDONYA SORUNUNA ETKİLERİ

4.1.1. Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devletine Müdâhale Yöntemi: Reformlar ve Etkileri

Makedonya'da 19. yüzyıl sonundan itibaren yaşananların, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarları doğrultusunda hazırlanan Doğu Sorununun bir parçası olduğu açıktır¹. 20. yüzyıl başından sonra Avrupa devletlerinin, Makedonya bölgesinde yaşayan Hıristiyan ve Slavların yaşam koşullarını düzeltmek adına giriştikleri reform süreci, aslında Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahaleden başka bir şey değildi. 18. yüzyıl ile birlikte Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Hıristiyan halkları üzerinde dini kontrolünü kaybetmeye başlaması², siyasî bağımsızlığını kaybetme aşamasında olması, Avrupa Devletlerinin reform kisvesi altında Osmanlı Devletinin bölgedeki varlığını yok saymaya başlaması birbiriyle bağlantılı gelişmelerdir.

Osmanlı Devleti askerî düzen esasına dayanan bir kuruluş yapısına sahipti³. Ekonomisi, üretim süreci, toplumsal yapılanması, siyasî örgütlenmesi bu askerî düzenden etkilenmişti. Bu nedenle, Osmanlı Devleti gerilemeye başladığını fark ettiğinde ilk ele aldığı alan ordu oldu. 18. yüzyıl sonrası Osmanlı Devletinin iç dinamikleri ile yapmaya çalıştığı reformlara bakılırsa ağırlığın askerî yapılanmada olduğu görülecektir⁴. Eğitim alanında yapılanlar bile, hukuk ve mühendislik gibi birkaç alan dışında özellikle askerî eğitim alanında başladı. 18. yüzyılda gelişen reformlar dönemini, 19. yüzyılda İmparatorluğun Avrupa devletleri karşısında daha fazla güç kaybetmesiyle dış baskının artması izledi. Reformlar döneminin niteliği açısından bir başka önemli nokta ise, 19. yüzyılda İmparatorluğun yapısal değişiminde din adamlarının etkisinin eskiye kıyasla azalması oldu. 1879 yılında adlî alanda yapılan reformlarla ulemâ, geleneksel iktidarını kaybetti ve sivil iktidar tarafından denetlenme

¹ Evangelos Kofos, "Dilemmas And Orientations Of Greek Policy In Macedonia 1878-1886", *Balkan Studies*, 21 / 1 (1980), s. 55; Steven Sowards, *Austria's Policy Of Macedonian Reform*, New York 1989, s. 4

² 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Rusya, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ortodoks Hıristiyanların koruyucusu konumuna gelmiştir.

³ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu Tarihte Üçüncü Romadır, Bir Dördüncüsü de Yoktur", *İlber Ortaylı İle Tarihin Sınırlarına Yolculuk* (haz. Mustafa Armağan), İstanbul 2002, s. 153.

⁴ Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Belleten*, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 601.

süreci ağırlık kazandı⁵. II. Abdülhamid teorik olarak mutlak hâkim olmasına rağmen, pratikte bazı sınırlamalarla karşı karşıya kaldı. Bu sınırlamaları iç ve dış etkenler olarak ayırabiliriz. Dış etkenlerin başında Avrupalı devletlerin baskı ve doğrudan müdâhalesi gelir. Sultanın gücünü sınırlayan en önemli konuyu yabancılara tanınan kapitülasyonlar oluşturuyordu. Büyük güçler Osmanlı Devletinde yapılan yeni bir kanunu beğenmez ve kendi ulusal çıkarlarına ters görürlerse, o kanunu kabul etmiyorlardı⁶. 20. yüzyıl başında Devletin geldiği noktada, yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, çöküşün aşamaları yaşanıyor: giderek daha fazla dışa bağımlı bir devlet oluyordu.

1903 İlimden ayaklanmasından 1908 II. Meşrutiyetin ilânına kadar geçen süre, Makedonya bölgesinde yaşanan olaylar çerçevesinde ele alınacak olursa, bunun Osmanlı Devleti için yoğun bir reformlar süreci olduğu görüldü⁷. Yaşanan İlimden ayaklanması sonrası Osmanlı Devletinin bölgede yeterli otoriteyi sağlayamadığı gerekçesiyle Avrupa devletleri bölgeye müdahalelerini arttırmaya başladılar. Bunun yanında, Osmanlı Devleti de durumunu düzeltebilmek ve Avrupa devletlerinin Osmanlı içişlerine karışmasına fırsat vermemek amacıyla, özellikle Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki sorunları gidermek için ekonomik, siyasî, askerî, dînî ve adlî alanlarda kendi içinde düzenlemeler yapmaya çalıştı.

1902 sonbaharında patlak veren Cumâ-i Bâlâ ayaklanması bastırıldıktan hemen sonra Osmanlı Devleti Makedonya bölgesinde Avrupa Devletlerinin müdahalesini engellemek için önlemler⁸ almaya çalıştıysa da, bu çaba Avrupa Devletleri tarafından kabul görmedi. Gerçi bu ayaklanmanın Bulgaristan destekli ve Avrupa devletlerinin dikkatini bölgeye çekerek onların müdahalesini sağlamak amacıyla olduğu düşünülürse, Osmanlı Devletinin

⁵ François Georgeon, "II. Abdülhamid ve İslam", (çev. Server Tanilli), *Tarih ve Toplum*, Nisan 1993, c. XIX, S. 112, s.48-49.

⁶ Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devletine karşı yaptıkları müdâhalelere örnekler: Lübnan'a Hıristiyan bir vâlinin atanması; Sisam adasına İngiltere, Fransa ve Rusya'nın müdâhalesiyle özel haklar verilip bir prensin vâli olarak tâyin edilmesi; Girit adasının İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya'nın müdâhalesiyle Yunan kralının emrine verilip, Pâdişâhın ada üstündeki hakimiyetinin göstermelik bırakılması; Makedonya'da Selânik, Kosova ve Manastır bölgelerinde yerli jandarmanın yabancı subaylar yönetiminde tekrar düzenlenmesi; yabancı bir kurum olarak Osmanlı Bankasına ülke ekonomisinin işleyişinde ayrıcalıklar tanınması. Bkz. Erol Ulubelen, "İngiliz Dış Politika Dokümanlarında Türkiye I", *Yön*, 6 Ocak 1967, yıl 6, S. 197, s. 8.

⁷ Daha 19. yüzyıl ortalarında bile, Avrupa devletleri siyâsî antlaşmalara konan maddelerle Osmanlı Devletinin içişlerine müdâhale etmiştir. Örneğin 1878 Berlin Kongresinin 23. maddesi ile Babralı'nın Girit adasında yerel gereksinimleri karşılayabilmesi için düzenleme yapmasını şart koşulmuştu. 1866-1912 yılları arasında Girit adasında yaşananlar, Osmanlı İmparatorluğunda herhangi bir bölgede Avrupa devletlerinin desteğinde, reform kisvesi altında başlayan sürecin nasıl sonuçlanabileceğine iyi bir örnektir. Girit'in Yunanistan'a katılması yalnızca Atina'nın değil aynı zamanda Avrupa güçlerinin de yardımıyla olmuştur. Bkz. Yuluğ Tekin Kurat, "The Cretan Question (1866-1912)", *Foreign Policy*, s. 111, 117.

⁸ 18 ve 21 Aralık 1902 tarihli iki arşiv belgesi (Bkz. BOA Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkâtâbet Evrâkı TFR.1.A 1, 48, 20.09 1320 (21 Aralık 1902) ve TFR.1.A 1, 32, 17.09 1320 (18 Aralık 1902)) Osmanlı Devletinin bölgede kontrolü elinde tutmak için önlemler aldığı birer kanıttır. 21 Aralık tarihli belge, Razlık kasabası ve çevresinde Bulgaristan ile iletişim halinde olan veya oraya firâr edenler konusunda önlem alamayan kaymakamın görevden alındığını göstermektedir. 18 Aralık 1902 tarihli belge ise bölgede âsâyîşin sağlanması konusunda ihmâli görülen görevlilerin azledilmeleri hakkındadır. Bu belgelerden de anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti bölgeye Hüseyin Hilmi Paşa'yı genel müfettiş olarak atadıktan hemen sonra ciddi önlemler almaya başlamışsa da, Avrupa devletleri bunları yeterli bulmamıştır.

yaptığı her türlü iyileştirme çabasının yeterli görülmemesinin nedeni anlaşılacaktır. Osmanlı Devletinin yaptığı ilk iş, büyük devletlerin de onayını alarak 1902 yılı sonlarında Hüseyin Hilmi Paşayı Selanik, Manastır ve Üsküp'ten oluşan bölgeye genel vali olarak atamak oldu. Hilmi Paşa 8 Aralık 1902 tarihinde Selânik'te göreve başladı. Hazırlanan ıslahât programı şu sözlerle başlamaktadır: "Vilâyât-ı Selâse umûr-ı mülkiye ve adliye ve inzibâtiyenin timini, hüsn-i idâresi zımnında tanzîm olunan 18 maddeyi hâvî nizâmnâme bu irâde-i seniyye mevkii icrâya konmuş ve icraat-ı islâhiyeyi temin maksadıyla vilâyât-ı mezkûreye bir müfettiş-i umûmî tayin buyrulduğu gibi bunun muhtâc-ı istizân-ı muharebat cevaplarını tesrî için Bâbiâli'de bir de komisyon-ı mahsus teşkil kılınmıştır."⁹ Paşa'nın görevi karışıklık içinde olan bu bölgede gerekli görülen alanlarda düzenlemeleri yapmak olarak belirlendi. Tarım, ticaret, endüstri, bütçe, eğitim, askeriye ve adli alanlardaki aksaklıklar ilk ele alınacak konular olarak belirlendi. İngiliz Konsolosluğu'nda görevli Adam Block'un da bildirdiği gibi, Hüseyin Hilmi Paşa denetimindeki komisyon, üzerine aldığı görevde genelde başarılı bir şekilde çalıştı¹⁰. Asayişî sağlamak konusunda önemli adımlar atıldı, yüzlerce suçlu tutuklandı ve tutuklanan bu kişiler özel bir yargıçlar kurulu tarafından yargılandı. Bölgenin genelinde yürütülen bu işler Hüseyin Hilmi Paşanın merkezî denetiminde gerçekleştiriliyordu. Ancak Pâdişâh II. Abdülhamid'in bu reform planındaki bazı önerilere karşı çıkması ve özellikle Müslüman Arnavutların bu reformlarda Hıristiyanlara ayrıcalık verilmesi yolundaki endişelerinden dolayı onların düşmanlıklarını kazanmamak için reform programını yavaşlatması, Avrupa devletlerine kendi reform planlarını yürürlüğe sokma fırsatı doğurdu. Zaten Avrupa devletleri de bölgede Osmanlı Devletinin gücünü arttırma olasılığı olan bu gelişmeye seyirci kalmayı tercih etmezdi.

Bâbiâli sorunları daha yakından araştırıp, kendi kontrolünde merkezî çözümler üretmek için Hüseyin Hilmi Paşa'yı bölgeye genel müfettiş olarak atadıktan sonra, bölgenin sorunlarını yerinde inceleyerek bölgenin iç dinamiklerine uygun çözümler bulmaya çalışıyordu. Bu amaçla ilk yaptığı işlerden birisi bölgenin nüfus sayımını yaptırmak oldu¹¹. Böylelikle Osmanlı Devletinin 19. yüzyıl sonunda artarak devam eden ulusal ayrılıkçı hareketlerine bu bölgeden ne kadar destek çıkabileceği, buna bağlı olarak olası bu destekleri nasıl azaltabileceklerini değerlendirme fırsatı bulmak amaçlanıyordu. Sayımın tek amacı bu olmamakla beraber, sorunların kaynağına inmek için Makedonya bölgesinde kimlerin ne oranda mevcut olduğunu bilmek açısından önemlidir. Sayım sonucuna göre bölgede 11.508.507 Müslüman; 896.497 Bulgar; 307.000 Rum; 100.717 Sırp ve 99.000 Ulah'ın

⁹ Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları The Journal of Ottoman Studies*'den ayrı basım IX, 1989, s. 87-88.

¹⁰ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul 1995, s. 43.

¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi c.8*, Ankara 1988, s. 148-149.

olduğu belirlendi¹². Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, bölge halkının önemli bir çoğunluğunu, Avrupa devletlerinin kendi çıkarları için destekledikleri Hıristiyan nüfus değil, Osmanlı Devletinin Hıristiyan olmayan nüfusu oluşturuyordu. Bu sayılara dayanarak Bâbîâlî, askerî, adlî, sosyal, ekonomik yapıda bölgedeki hangi milletten ne ölçüde yararlanılabileceğini bulmayı düşünüyordu. Aynı zamanda devletin bölgenin hakimiyetinde ne kadar söz sahibi olabileceği de değerlendirilmeye çalışıldı. Ancak bu sayım sonuçları özellikle diğer Balkan devletleri tarafından kabul edilmedi. Makedonya bölgesindeki Müslüman nüfus içinde Arnavut, Çerkez ve Pomak bulunduğu öne sürülerek, bu nüfus değerlendirmesinin 19. yüzyıl ile birlikte çerçevesi değişen ulus tanımına uymadığı söyleniyordu. Bu ayrımı uygulayınca bölgede Türk nüfusun azınlıkta kalacağı öne sürülüyordu. Bâbîâlî'nin, Hüseyin Hilmi Paşanın bölgeye genel müfettiş olarak atanmasında önem verdiği diğer iş reformları oldu. Sadırâzam Said Paşa, bölgede yönetimden kaynaklanan sorunları çözmek için bir reform paketi hazırlamakla görevlendirildi. Hazırlanan program büyük devletlerin temsilcilerine de bildirildi. Böylece bir anlamda Bâbîâlî bölgede sorunlara çözüm aradığını, bunun siyasî otorite olarak kendi yetki ve sorumluluğunda olduğunu, bu nedenle konuya Avrupa devletlerinin karışmaması gerektiğini dolaylı olarak bildirmişti. Programın ilgili maddeleri şunlardı:

1. Vâli nâfia, ticaret ve sanayiın gelişmesi için çalışacak; Nâfia müdürlükleri kurulacak.
2. Vali yabancılarla temas konusunda sorumlu olacak; bunun yanında umur-ı ecnebiye müdürlükleri kurulacak.
3. Jandarma teşkilatında hem Müslüman hem Hıristiyan bulundurulacak.
4. Komiserler de dahil olmak üzere polis teşkilatında da Müslümanlar yanısıra Hıristiyanlar da bulundurulacak.
5. Vâli gerekli görürse orduyu kullanabilecek.
6. Nizâmiye mahkemelerinin bulunmadığı kasabalarda bu mahkemeler kurulacak; üyeleri Adliye Nezâreti tarafından yarı yarıya Müslüman ve Hıristiyanlardan seçilecek.
7. 50 haneli her köyde okul bulundurulacak.
8. Maârif vergisinin 2/3'ü vilâyet, 1/3'ü İstanbul'da yüksek okullar için kullanılacak.
9. Vilâyet vâridâtının %15'i nâfia işlerinde kullanılacak¹³.

¹² Musa Şaşmaz, "The Distortion Of The Population Data For National Causes By The Greeks, Bulgarians and The armenians In The Late 19th and Early 20th Centuries", *OTAM*, c. 6, 1995, s. 310.

¹³ Zafer Koylu, *Makedonya Sorunu (1878-1908)*, danışman Prof. Dr. İhsan Güneş, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), Eskişehir 1997 s. 64-65.

Böylece bir anlamda Bâbîâlî bölgede sorunlara çözüm aradığını, bunun siyasî otorite olarak kendi yetki ve sorumluluğunda olduğunu, bu nedenle konuya Avrupa devletlerinin karışmaması gerektiğini dolaylı olarak bildirmişti.

Büyük devletlerin asıl amacı bölgede güvenliği veya huzuru sağlamaktan öte, bölgenin kontrolünde mümkün olduğunca fazla pay almaya çalışmak olduğu için, Osmanlı Devletinin yaptığı düzenlemeleri yeterli bulmadılar ve kendilerini, Osmanlı Devletinin bir iç sorunu olarak çözümlenmesi gereken Makedonya'da yaşananlara müdahil olarak kabul ettiler. Bunun için bölgedeki Hıristiyanları araç olarak kullandılar. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu ortamın özelliklerine paralel olarak büyük devletler reform kozunu kullanıyorlardı. Eğer amaç gerçekten bölge halkının iyi yönetilmesi olsaydı Balkan savaşları sonrası, bölgenin kontrolü Osmanlı Devletinden çıktıktan sonra büyük devletlerin politikasının değişmiş olması beklenirdi. Ancak Balkan savaşlarındaki paylaşımından sonra İngiltere'nin¹⁴ Yunanistan sınırları içinde kalan Makedonya bölgesine ait Selânik ve çevresine yönelik çalışmalarına dikkat edilince amacın farklı olduğu anlaşılacaktır. İngiltere'nin tüm amacı, genel ekonomik çıkarlarının Makedonya bölgesindeki uzantısının güçlü olması, özellikle Bulgaristan'a karşı etkin olması idi¹⁵. İngiltere tıpkı Osmanlı Devleti gibi Bulgaristan'ı Rusya'nın Balkanlardaki sözcüsü olarak gördüğü için, İngiltere hükümetine göre Bulgaristan'ın bölgede etkin olması, aynı zamanda Rusya'nın etkin olması anlamını taşıyordu¹⁶. Bu ise İngiltere'nin bir bütün olan ekonomik planının bir parçasıdır. Bu nedenle İlinden ayaklanması sonrasında imzalanan Münzsteg anlaşmasının geçerliliğini koruduğu dönemde, kendi aralarında genel bir anlaşmaya vararak bölge üzerinde bir paylaşım planı yaptılar. Ortak bir bölgede birden fazla Avrupa devletinin çıkarlarının büyük oranda çatışmadan sürdürülebilmesinin nedeni, Avrupa devletlerinin Balkanlar bölgesindeki önceliklerinin farklı olması idi. Rusya'nın Balkanlarla ilgilenmesinin ana amacı politik ve stratejik iken, Fransa'nınki daha ziyade ekonomik idi¹⁷. Rusya Panslavizm politikası gereği, bölgenin Slav nüfusunu kontrol ederek etkin olmaya çalışıyordu. Ayrıca Akdeniz'e, dolayısıyla dünyaya açılabilmesi için bölgenin yönetiminde söz sahibi olmasının şart olduğu görüşünü benimsiyordu. Bu nedenle Makedonya bölgesi Rusya için politik ve stratejik açıdan daha önemliydi. Bu reformlarda etkin güç olmak Rusya

¹⁴ İngiltere 20. yüzyıl başında, Salisbury'nin dışişleri bakanlığından sonra dış politikasını yeniden düzenlemek zorunda kaldı. Uzakdoğu'daki İngiliz-Alman işbirliği 19. yüzyıl sonunda bitmişti. Almanya 1894'ten itibaren dış politikasında İngiltere ile işbirliğinde gevşek davranmaya; 1895'ten sonra ise Fransa ve Rusya ile ortak hareket etmeye başlamıştı. İngiliz-Alman işbirliği Afrika'da da değişmeye başlamıştı. İngiltere aynı zamanda Mısır konusunda Fransa ile sorunlar yaşamaya devam ederken, 1898'de Nil ve Nijerya konularında da anlaşmazlıklara düşmüştü. Bkz. Harold W. V. Temperley, *Foundations Of British Foreign Policy From Pitt (1792) To Salisbury (1902); Or Documents, Old And New, Selected And Edited, With Historical Introductions*, Cambridge 1938, s. 517-518.

¹⁵ Basil Gournaris, "Doing Business In Macedonia: Greek Problems In British Perspective (1912-1921)", *European Review Of History*, 5 / 2 (1998), s. 169.

¹⁶ Tokay, a.g.e., s. 39-40.

¹⁷ Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements 1806-1914*, Cambridge 1991, s. 203.

için iyi bir fırsat olarak değerlendirilmişti¹⁸. Çünkü Rusya'nın Uzak-Doğuda 1904-1905 yıllarında Japonya ile yaşanan savaşta yenilmesi, ayrıca ülke içindeki anayasa taraftarı hareketin, hanedanın devamlılığını tehlikeye sokacağı konusundaki korku, Rusya'nın Balkan yarımadasındaki misyonunu devam ettirmedeki yetersizliğini gösteriyordu. 1902'de Bulgar hükümetinin ve Makedonya komitesinin faaliyetlerinden dolayı durumun gerginleştiği sırada Rusya, Balkanlarda mevcut durumun dışında bir gelişme yaşanmasını istemedi. Çünkü bu dönemde Uzakdoğu'da egemenliğini yaymak için Japonya ile meşguldü. Almanya ve Avusturya Rusya'nın bu meşguliyetinden memnun oldukları için bu devletin ilgisini ağırlıklı olarak Balkanlara yöneltecek herhangi bir denge değişikliğine sıcak bakmıyorlardı. Yeni bir oluşumun Rusya'yı Balkanlarda etkin duruma getirmesinden çekiniyorlardı. Balkanlardaki durumu etkileyen diğer bir gelişme 1904 tarihli İngiliz-Fransız Antantı'dır. Adı geçen Antant İngiliz diplomatik çevrelerinde İngiltere ile Rusya arasında yakınlaşmaya doğru atılmış bir adım olarak değerlendirildi. Osmanlı yetkilileri bu Antantın kuzey Afrika'da olası sonuçlarını düşünürken, Balkanlardaki etkisini göz ardı etmişti¹⁹. Fransa ise bölgede hangi unsurun çok olduğundan ziyâde, hangi unsurla ekonomik çıkarlarını daha fazla koruyabileceği hesabı peşinde olduğu için politik konulara ekonomik konulardan sonra önem veriyordu.

4.1.2. Viyana Islahat Programının Etkileri

Şubat 1903 tarihi, Makedonya sorunu açısından Viyana Islahat Programı adıyla anılan dönemin başlangıcıdır. Bâbiâli'nin Hüseyin Hilmi Paşa'yı genel müfettiş olarak gönderdikten sonra bölgede etkinliğini kurma olasılığı büyük devletleri harekete geçirdi. Rusya Dışişleri Bakanı Kont Lamsdorf ve Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Goluchowski tarafından düzenlenen ve Viyana Islahat Programı olarak adlandırılan bu tasarıdan anlaşıldığına göre, Rusya ve Avusturya-Macaristan bu reformlara diğer Avrupa Devletlerinin müdahale etmesini istemiyorlardı. Böylece Balkanları kendi kontrollerinde tutmayı amaçlıyorlardı. Ancak diğer devletleri işin dışında tutamayacaklarını bildiklerinden, onların da onayını almak zorundaydılar.

21 Şubat 1903 tarihinde Bâbiâli'ye iletilen Viyana Islahat Programına göre Makedonya bölgesinde tüm yetki genel müfettişe bırakılıyordu. Ayrıca:

1. Genel müfettiş üç yıldan önce görevinden alınmayacak, alınması gereken bir durumla karşılaşıldığı takdirde ise büyük devletlere danışılacak;

¹⁸ H. N. Brailsford, *Macedonia Its Races and Their Future*, New York 1971, s. 292-293.

¹⁹ Koçlu, a.g.e., s. 63, 75.

2. Genel müfettiş gerek gördüğü takdirde İstanbul'dan izin almayı beklemeden askerî kuvvetleri kullanabilecek²⁰;

3. Bölge vâilileri tamamen genel müfettişin emri altında olacak;

4. Polis ve jandarma kuvvetleri yabancı uzmanlar tarafından ıslah edilecek;

5. Asayiş kuvvetleri ve kır bekçileri bölgenin nüfus oranına göre Müslümanlardan ve Hıristiyanlardan oluşturulacak²¹;

6. Üç vilâyette gelir-gider bütçesi hazırlanacak ve bu gelirin bir kısmı vilâyet ihtiyaçları için harcanacaktı.

Bu maddeler Bâbıâli'nin bölgede egemenlik haklarını yok saysa da Abdülhamid bu ıslahat programında devletlerarası bir kontrol olacağına dair madde olmadığı için memnun oldu²². Böylece uluslararası baskı altında olmayacağını düşünüyordu. Ancak gelişmeler bunun böyle olmadığını ortaya koydu. Genel dış politikasını devletler arası denge politikasına dayandıran II. Abdülhamid için Viyana Islahat Programının sadece Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın denetiminde gerçekleştirilmiş olmasının yanı sıra Rusya'nın, Makedonya komitesinin dağıtılması konusunda Bulgaristan'ı uyaracağı sözü de oldukça rahatlatıcıydı. Ancak yine eksik bir değerlendirme söz konusudur. Rusya'nın Pan-Slavizm politikasını terk etmediği sürece Balkanlarda yapılan Slav hareketlenmeyi desteklememesi düşünülemez. Bu nedenle Bulgaristan'ı uyarma konusunda Pâdişâh'a verilen söz de gerçekçi değildi. Zaten bir süredir İstanbul'da Avrupa devletlerinin önerilerini tartışmak gibi bir davranış kalmamıştı. Bu nedenle Viyana Islahat Programı beklenilenden daha yumuşak olduğu düşünülerek Osmanlı Devleti tarafından itirazsız kabul edildi²³. Halbuki bu tasarı her ne kadar Osmanlı Devletinin istediği çizgide gibi görünse de, Avrupa devletlerinin Makedonya bölgesinde ilerideki müdahalelerine bir zemin hazırladığı için olumlu bir gelişme olarak nitelendirilemez. Bu tasarımı Osmanlı Devleti kabul ederken Bulgarlar aynı tasarıdan

²⁰ 20 Aralık 1902 tarihli arşiv belgesinden anlaşıldığına göre, bölgede hâin ve suçluların yakalanmaları konusunda eğer mevcut zâbita kuvveti yeterli gelmezse, merkez ve civar zâbita kuvvetlerinden yardım alınması kararına varıldığı anlaşılıyor. Bkz. BOA Rumeli Müfettişliği Sadaret Başkitâbet Evrakı TFR.1.A 1, 43, 19.09.1320 (20 Aralık 1902). Bu durum göstermektedir ki, Osmanlı Devletinin bölgede âşâyîşi sağlamak için aldığı önlemleri yeterli bulmayıp kendi isteklerine uyulmasını zorunlu tutan Avrupa devletlerinin asıl amacı kendi kurallarını Osmanlı Devletine uygulatarak bölgede hâkimiyeti ele geçirmektir. Çünkü önlem konusunda öne sürdükleri yöntemler Osmanlı Devletinkinden farklı değildir. Üstelik Genel Müfettiş ile İstanbul arasındaki iletişimi zayıflatarak merkezi yönetimin bölgedeki kontrolünü azaltmayı da plânlıyorlardı. Böylece müdahale yolu daha kolaylaşacaktı.

²¹ 19 Nisan 1904 tarihli arşiv belgesinde Kratova kaymakamlığının telgrafında bölgedeki Hıristiyan bekçilerin görevlerini sorunsuz bir şekilde yerine getirdikleri bildirilmektedir. Bkz. BOA Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı TFR.1 KV 58, 5704, 03.02.1322 (19 Nisan 1904). Bölgede Hıristiyanların görevlerini sorunsuz yerine getiriyor olmaları, bölgede Müslüman-Gayrimüslim arası herhangi ciddi bir sorun olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Viyana Islahat Programını hazırlayanların iddia ettiği gibi vilâyât-ı selâse denilen Makedonya bölgesinde yaşanan sorunun temelinde Müslüman-Gayrimüslim ayrımı yatmamaktadır. Bu durum bölgenin paylaşımına çalışan güçler tarafından fırsat olarak kullanılmıştır.

²² Erol Çetin, 1878-1908 Arasında Makedonya Sorunu (basılmamış YL tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s. 75-77.

²³ Karal, a.g.e., s. 157-158.

memnun kalmadı²⁴. Çünkü Bulgarlar tasarının daha liberal hazırlanmış olmasını tercih ediyorlardı. Böylece edinecekleri ayrıcalıklara dayanarak bölgedeki otorite boşluğunu kendi lehlerine doldurabilmeyi düşünüyorlardı. Bu ise, Makedonya bölgesinde iç dengeleri bozarak daha fazla Bulgar etkisi anlamına gelmektedir. Osmanlı Devletinin, Balkanlarda çıkarı olan Rusya ve Avusturya-Macaristan tarafından hazırlanan bu tasarımı onaylamasına rağmen Balkanlarda beklenen asayiş sağlanamadı. Aynı dönemde Kosova'nın kuzeybatısında Arnavutlar Osmanlı Devletini meşgul edecek sorunlar çıkarıyorlardı²⁵. Arnavutlara göre Avrupa desteğinde Balkanlarda, özellikle Makedonya bölgesinde yaşayan Hıristiyanların durumlarını düzeltmek bahanesiyle yapılan değişiklikler, Balkanlar'daki Arnavut nüfusun varlığını tehdit etmeye başlamıştı. Bu nedenle, Müslüman Arnavutların Osmanlı Devletindeki durumlarının değerini azaltan bu değişikliklere karşı çıktılar. Avusturya-Macaristan'ın tutumu da Arnavutların Programa karşı tepkilerini artırdı. Avusturya-Macaristan 19. yüzyıl sonundan beri yürürlüğe sokulan ve Makedonya sorununa çözüm üretmek amacıyla olduğu iddia edilen reformlarda Arnavutların çoğunlukta olduğu bölgelerin reform programı dışında tutulmasına özel önem veriyordu²⁶. Böylece bu bölgelerde Avusturya-Macaristan'ın etkinliğini baskın kılmak istiyordu. Yaşanan bu gelişmeler Osmanlı Devletinin bölgede siyasi otoritesinin zayıflığını yeniden ortaya çıkardı. 1903 yılında Avusturya ve Rusya tarafından hazırlanıp, Pâdişâh'ın da onayıyla yürürlüğe girecek olan Viyana Islahat Programının çerçevesinde ele alınan konularda şu kararlara varılmıştı: Buna göre:

1. Mâlî işler Osmanlı Bankasının kontrolünde olacak. Uluslararası nitelikteki bu kurum esas olarak Fransız sermayesi tarafından kontrol edilecek. Üsküp ve Manastır'da Bankanın şubeleri açılacak. Bu şubeler ödeme yapacaklar ve hazine gibi işleyecekler, fakat kontrol yetkisine sahip olmayacaklar. Kendisine gönderilen gelirleri toplayıp, bunları göndermekle yükümlü olacaklar

2. Mahkemeler yeniden düzenlenecek. Profesyonel hakimlerin sayısı ve aylıkları arttırılacak. Eski sistemde mahkeme üyeleri dînî gruplar tarafından seçilen varlıklı, dolayısıyla rüşvete meyilli olma olasılığı az olan ve ünlü, halk tarafından kabul gören kişilerdi, fakat hukukçu değillerdi. Bu kişilerin yerine hukukçuların getirilmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de aynı zamanda maddi sıkıntılarını aşamamış ve bu nedenle rüşvete meyilli olabilecek kişiler oldukları için reformun pek de başarılı olamayacağı da düşünülmekteydi.

²⁴ Beydilli, a.g.m., s. 86

²⁵ Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul 1997, s. 239.

²⁶ Daha 1878 Berlin Antlaşması döneminde Avusturya-Macaristan bölgede etkinliğini korumak için aynı yönetime başvurmuştu. Bkz. Tokay, a.g.e., s. 38.

3. Jandarma konusunda yapılacak reformlar çerçevesinde bazı Hıristiyanlara rütbe verilecek. Fakat subaylar daha önce olduğu gibi tamamen Müslüman olacak. Bu yeni acemi askerler toplumun alt seviyesinden ve ekonomik durumu iyi olmayanlar arasından seçilmişti. Bunların ancak az bir kısmını Bulgarlar oluşturuyordu. Aynı zamanda az sayıda İsveçli ve Belçikalı subay reform çerçevesinde ele alınan bu gücü organize etmek için görevlendirilmişti. Bu subaylar oldukça iyi ücret alacaktı. Fakat fonksiyonlarının göstermelik olduğu açıktı.

4. Bekçiler hakkında önemli değişiklikler yapılacak. Köy bekçilerinin çoğu zamanında eşkıyalık da yapmış kişilerdi ve bunlar Hıristiyan köylülere sıkıntı veriyorlardı. Bu nedenle Hıristiyan köylere Müslüman bekçiler yerine Hıristiyan bekçiler seçilecek. Fakat bu maddede iki konuda sorun yaşandı:

a) Bu bekçileri seçme hakkı sadece toprak sahiplerine ait olduğu için Müslüman bir beyin olduğu köylerde durum eskisinden daha iyi değildi.

b) Hıristiyan bekçilerin tüfek taşıması yasaktı. Sadece bekçi kıyafetlerini giyip, sopa veya av tüfeği taşıyabiliyorlardı.

Hüseyin Hilmi Paşa görevinin ilk yedi aylık döneminde bölgede asayiş önemli oranda sağlamışsa da ayaklanmacılar bu durumdan memnun olmadıkları için, bu sürecin reform değil baskı dönemi olduğunu iddia ediyorlardı²⁷. Bu nedenle, Ağustos 1903 tarihindeki İlimden ayaklanması için bu durumu fırsat olarak kullandılar²⁸. Halbuki Viyana Islahat Programı bölgedeki Hıristiyan halkı koruduğunu savunan Avrupa devletlerinin de onayıyla Avusturya-Macaristan ve Rusya tarafından hazırlanmıştı.

Bu Programdan önce başlamış olan çetecilik faaliyetleri 1903 sonrasında devam etti. Üstelik Viyana Islahat Programında yer alan genel af²⁹ maddesinin de katkısıyla 1903 yılında Makedonya'da etkinlik gösteren çetecilerin sayısında önemli oranda bir artış oldu. Makedonya Komitesinin kurduğu bir heyet 25 Temmuz 1903 tarihinde Şark Demiryolları Umum Müdürlüğüne gönderdiği bir bildiriye Makedonya Hıristiyanlarının kurtuluş mücadelesinin başladığını duyurmuş ve tren seferlerinin durdurulmasını istemişti³⁰.

²⁷ Bölge üzerinde hak iddia edenlerin ilk amacı âsâyişin sağlanması değil, bölgenin Osmanlı Devletinden kendi kontrollerine geçmesi idi. Bu nedenle devletin yapmaya çalıştığı iyileştirmeler ne ayaklanmacıları ne de destekçilerini memnun etmiyordu. 29 Aralık 1902 tarihli arşiv belgesinde Sadâret'ten alınan telgrafta bu durum açıkça görülmektedir. Makedonya'da âsâyişin sağlanamamasının komite tarafından amaç olarak belirlendiği; bunun için bölgede yaşayan ve Bulgaristan'dan destek alanların bu konuda çalışmalarının istendiği anlaşılmaktadır. Bkz. BOA Rumeli Müfettişliği Sadâret Başkitaâbet Evrâkı TFR.1.A.1, 79, 28.09.1320 (29 Aralık 1902). Mürzsteg Antlaşmasından çok daha önce belirlenmiş olan bu yöntem göstermektedir ki, amaç Makedonya bölgesinde âsâyişin sağlanması değil aksine bozulmasıdır. Böylece Osmanlı Devletinin Avrupa devletlerinin reform baskısından kurtulamayacağı hesaplanıyordu.

²⁸ Brailsford, a.g.e., s. 303-304.

²⁹ İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdiç, *Makedonya*, İstanbul 1993, s. 87.

³⁰ Zehra Aktaş, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerine Göre Balkanlarda Milliyetler Meselesi* (basılmamış YL tezi), danışman Mehmet Tekin, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1995, s. 41-42.

1903 yılında Makedonya bölgesi, özellikle Bulgar grupların düzenlediği ayaklanmalara sahne oluyordu. Çünkü Bulgarlar 1902 yılı sonundan itibaren bölge sorunlarını çözmek yolunda gerek Osmanlı Devleti, gerekse Avrupa devletleri tarafından girişilen reform tasarılarından memnun değillerdi. Çünkü daha Yeşilköy Antlaşmasından beri Bulgarların istediği, Makedonya bölgesini de içine alan Büyük Bulgaristan sınırlarına sahip olmaktı. Ancak bu, ne Osmanlı Devletinin kabul edebileceği ne de Avrupa devletlerinin onaylayacağı bir durumdu. Her ne kadar Rusya, Büyük Bulgaristan düşünün destekleyicisi olarak buna izin verecek olsa da, diğer Avrupa devletleri ile bölge üzerinde uygulamaya çalıştığı denge politikasından dolayı bunu açıkça yapamazdı. Ancak el altından bu amaca yönelik girişimlerden de geri kalmadı. Bulgar hükümetinin yasal eylemlerini desteklemenin yanı sıra, çete tipi örgütlenmeye başlayan halkı da, bunlara destek veren Bulgar hükümetini de maddi olarak desteklemeye devam etti.

4.1.3. İlinden Ayaklanması Sonrası Askerî, Adlî ve Mâlî Konularda Reform Denemeleri

Ağustos 1903 tarihine gelindiğinde Makedonya olaylarının çizgisini değiştirecek önemli bir ayaklanma yaşandı. Kutsal İlinden (Aziz İlya) gününde, Makedonya İç Devrim Örgütü tarafından düzenlenen İlinden ayaklanması Manastır bölgesinde başlatıldı. Manastır bölgesi dışına çıkamamış olsa da, olayların durdurulması ve geçici de olsa bölgede asayişin sağlanabilmesi birkaç ayı buldu. Avrupa devletleri bir yandan Osmanlı Devletini bölgede güvenliği sağlaması için zorlarken, bir yandan da el altından ayaklanmacılara destek vermeye devam ediyordu. 1903 öncesi Rusya'nın Bulgarları, Avusturya'nın ise Sırları desteklediği belgelerle kanıtlanmıştı. Ancak 1903 sonrası bir politika değişikliği görüldü. Sırbistan, Avusturya yanlısı politika izlerken Mayıs 1903 tarihinde Obrenovic yerine Karageorgievic ailesinin Sırbistan tahtına geçmesiyle durum Rusya lehine döndü. Taht değişikliğinden sonra Fransa, Rusya, İtalya ve Almanya yeni Sırbistan kralını tanıdılar. İngiltere ise elçisini geri çağırmayı tercih etti ve 1907 yılına kadar da yeni bir elçi göndermedi³¹. Balkanlarda yaşanan bu Avusturya-Rusya anlaşmazlığı kısa süre sonra bir Dünya savaşına neden olacak kadar derinleşiyordu. Mayıs 1903 sonrası Avusturya-Macaristan Sırp ulusçuluğunun kendisine zarar vereceğini düşündüğü için Sırbistan'ın bağımsızlığını desteklemekten vazgeçti³². Avusturya-Macaristan, Obrenovic ailesinin hüküm sürdüğü dönemde, kendi sınırları içindeki Sırların başkaldırmasını da önlemek için

³¹ Hugh Seton-Watson, *The Decline Of Imperial Russia 1855-1914*, London 1985, s. 194, 339.

³² Graham Stephenson, *Russia From 1812 To 1914 A History*, New York 1969, s. 264-265.

Sırbistan'ın Osmanlı Devletine karşı verdiği mücadeleyi destekliyordu. Ancak Rusya taraftarı Karageorgievic ailesinin tahta geçmesiyle Sırbistan'a verdiği destekten vazgeçti. Rusya ise Balkanların genelinde olduğu gibi Makedonya sorununda da bölgedeki Slav ve Ortodoks halkın Osmanlı aleyhindeki huzursuzluklarını maddî yoldan desteklemeye devam etti. Rus bandıralı bir vapurun, Varna ve Bergos limanlarını kullanarak, bölgeye silah sevk ettiği biliniyor³³. İngiltere ise Rusya kadar olmasa da bölgede Bulgarlara destek veriyordu. Bölgeye daha uzak bölgelerden de destek geliyordu. İngiltere 1903 İlinden ayaklanması döneminde henüz Makedonya sorununda birinci sırada etkin devlet olmasa da, bölgedeki gelişmelerden uzak değildi. Bulgarlara verdiği kamuoyu desteğinin yanı sıra maddî destek de sunmaya çalışıyordu. Böylelikle Makedonya sorununda, dolayısıyla Doğu Sorununda hala belirleyici devletler arasında olduğunu hissettirmek istiyordu. Osmanlı Devleti bu tür girişimleri elinden geldiğince önlemeye çalıştı. Örneğin İngiltere'nin Edirne Kırkkilise (Kırklareli)'de bulunan Bulgarlara yapmak istediği yardım Bâbîâlî tarafından engellenmeye çalışıldı³⁴. Makedonya olaylarında etkinliği daha az olmakla beraber Romanya da bölgede ayrılıkçı hareketlere destek veriyordu. Romanya'nın bölgedeki Ulahların okul ve kilise yapımını desteklediklerine dair belge buna kanıt niteliği taşımaktadır³⁵. Romanya, Makedonya bölgesinde etnik taraftarı en az olan devletlerden olmasına rağmen, bölgeden tamamen vazgeçmiş değildi. Kendi eğitim ve dinî kurumlarını bu bölgede devam ettirerek ve sayılarını, etkilerini arttırarak diğer Balkan devletleri karşısında Balkanların güç merkezinde yerini sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Avrupa destekli olsun, Osmanlı Devletinin kendisinin yaptığı olsun, reformların Makedonya sorununa kesin çözüm sunmadığı anlaşılıyor. Çünkü söylenen amaçlar ile yapılanlar hiçbir zaman tam olarak örtüşmedi. Avrupa devletleri bölge huzurundan, Balkan halkları ve devletleri barıştan söz ederken, yapılanlar barıştan ziyâde Makedonya'nın kendilerine ait olmasını sağlamaya hizmet etti. Sırbistan'ın üstlendiği rol de bunlardan birisi oldu. Sırbistan'ın henüz kendi başına yeter bir devlet olmadığı düşünülecek olursa, bölgedeki Sırpıları silahlandırmak için kurulan Merkezî Banka adlı Sırp kuruluşunun dış destekli kurulduğu anlaşılacaktır³⁶. Makedonya'da yaşanan ayaklanmalarda Sırpıların etki alanları Yunan veya Bulgarlar kadar yoğun olmasa da önemli bir maddî destek olmadan bu ayaklanmaları gerçekleştirebilmeleri düşünülemezdi. İlinden ayaklanmasının yaşandığı dönemde Osmanlı Devletine bağlılığını devam ettiren insanlar da boş durmadılar. Balkanlar bölgesindeki gelişmelere kayıtsız kalmamıştı. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslümanlar arasında ulusçuluk akımı gayrimüslimlere göre daha geç etkili olmuştu. Henüz ulus bilinci bu insanlar arasında etkin

³³ BOA Yıldız Tasnifi, Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y. A. HUS 463, 124, 17.10.1321 (06 Ocak 1904)

³⁴ BOA Yıldız Tasnifi, Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y. A. HUS 464, 27, 22.10.1321 (11 Ocak 1904).

³⁵ BOA Yıldız Tasnifi, Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y. A. HUS 464, 72, 27.10.1321 (16 Ocak 1904)

³⁶ BOA Yıldız Tasnifi, Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y. A. HUS 463, 120, 17.10.1321 (06 Ocak 1904)

değildi. Fakat bu insanlar için Devlet, zayıflıklarına rağmen hala önemliydi. Anadolu'dan Balkanlar bölgesine destek olunduğunu gösteren örnekler bulunmaktadır. Rumeli'deki askerlere destek vermek için Halep ve Sivas'tan hediye olarak gönderilen kışlık eşyaların olduğu bilinmektedir³⁷. Ancak tüm bunlarla beraber Devletin asker sağlaması, Makedonya bölgesinde yaşananları çözümlmek için yeterli olmadı. Sistemin tamamında gelişen eksiklikler veya yanlışlıklar bütün olarak Makedonya sorununda pay sahibiydi. Ancak halk da Osmanlı Devletinin varlığını korumak için destek veriyordu. Bu da göstermektedir ki, sadece Devlet olarak değil halk olarak da Balkanlar bölgesinin önemi ve eksikleri biliniyor ve önemseniyordu. Ancak Avrupa devletlerinin bölgeye yatırımları düşünülecek olursa, yapılanların Makedonya bölgesinde Devlet gücünü ve otoritesini sağlamaya yeterli olmadığı anlaşılacaktır.

Ayakanmanın bastırılmasından sonra, 2 Ekim 1903 tarihinde tamamlanan Mürzsteg programı, genel olarak Osmanlı Devletinin bölgedeki yönetiminin o zamana kadar yapılanlardan daha köklü olarak düzeltilmesini öngörüyordu. Şubat 1903 tarihli Viyana Islahat Programının yerini alacak olan Mürzsteg antlaşması genel olarak idari³⁸, askerî³⁹, yönetim⁴⁰, adliye ve yargı⁴¹, maliye⁴² alanlarında etnik ve dini ayrımcılığı daha da arttıracak düzenlemeleri taşıyordu. Bu programın uygulanmasında yer almak istemeyen Almanya'nın desteğini alabileceğini düşünen Osmanlı Devleti, umduğunu bulamayınca bu antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Ancak büyük devletler, Makedonya'da özellikle jandarma teşkilatını düzenleyecek subaylar ve Rumeli Genel Müfettişine yardımcı olarak atanacak iki Avrupalı sivil memur konularında görüş ayrılıkları içindeydiler. İngiltere, Makedonya'ya ne Balkan devletlerine ne de Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlere hiçbir şekilde bağlı olmayan bir Hıristiyan vâlinin atanmasını istiyordu. Eğer bu olmazsa, Avusturya-Macaristan ve Rusya tarafından seçilecek iki Avrupalı yardımcı ile bir Müslüman valinin atanabileceğini kabul etti. Fakat İngiltere'nin bu radikal isteği Fransa tarafından dahi destek bulamayınca uygulanma fırsatı bulamadı. Bundan dolayı Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın İstanbul temsilcileri Galice ve Zinoviev, programın metnini Bâbîâlî'ye 22 Ekim 1903 tarihinde iletiler⁴³.

³⁷ BOA Yıldız Tasnifi, Sadâret Husûsî Mâruzat Evrâkı Y. A HUS 464, 68, 23.10.1321 (12 Ocak 1904)

³⁸ William Smith Murray, *The Making Of The Balkan States*, New York 1967, s. 177-178; Brailsford, a g. e., s. 304-309

³⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya (1860-1908)*, İstanbul 1994, s. 442-443; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, İstanbul 1995, 371-372.

⁴⁰ Leften Stavros Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York 1961, s. 523.

⁴¹ Karal, a g. e., s. 48; Tokay, a g. e., s. 159.

⁴² Brailsford, a g. e., s. 303; Aydemir, a g. e., s. 442-443.

⁴³ Çetin, a g. e., s. 77-78.

Mürzsteg dönemi uygulamaları ilk meyvelerini kısa sürede vermeye başladı. Nisan 1904 tarihinde ancak uygulanabilmeye başlanan Mürzsteg hükümleri ile beraber, uluslararası kontrol fikri daha da yerleşti. Büyük devletler bu sorunu bölgenin ıslahatı olarak değil, Makedonya'nın paylaşımı olarak ele alıyorlardı⁴⁴. Avrupa devletlerinin amacı Osmanlı Devletindeki gayrimüslimlerin haklarını koruyarak halk arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmak olarak gösterilmiş olsa da, asıl amaçları gayrimüslim halkı kendi çıkarları için kullanmaktı. Böylece Osmanlı Devletini içerden de parçalamak için destek sağlayabileceklerdi. Bu anlayışla 1904 yılında jandarma teşkilatı bir İtalyan generalin (de Georgies) komutasında İngiliz, Fransız, Rus, Avusturyalı ve İtalyan subaylarının kontrolüne bırakıldı⁴⁵. Bu durum Avrupa devletlerini Makedonya'nın güvenliğinden ve düzeninden sorumlu hale getirdi. Türk kuvvetlerini organize etmek ve bazen de eğitmekle görevlendirilen yabancı subaylar bölgeye gönderildiler. Subayların sayıları önce 24 olarak belirlendi, sonra 48'e yükseltildi. Emir yetkisinin Türklerin elinde kalması kararlaştırıldı. Avrupalı subaylar ise Selânik'te açılan askeri okul aracılığı ile mevcut durumu lehlerine geliştirebilme olasılığını kullanabildiler.

Yeni subaylar gelir gelmez bölge köylüleri güvenlikle ilgili sorunlarını bildiren dilekçelerini bu subaylara sunmak istediler. Bunun üzerine Hüseyin Hilmi Paşa, bu subayların herhangi bir dilekçe kabul etmemeleri için bir genelge yayınladı. Avrupalı subaylar eğer bir suistimal görürlerse bunu Türk subaylara bildirmekle yükümlü tutulmadılar. Bu durumu kendi kurmay subaylarına bildirmekle ve kurmay subay ise De Georgis Paşaya bildirmekle sorumlu kılındılar. De Georgis'in durumu Genel Müfettişe bildirip bildirmemesi kendi kararına bağlıydı, ancak bunu İstanbul'a bildirmekle yükümlüydü. Bunlar yanında yaşanan olumlu bir gelişme oldu. Bu dönemde jandarma mensuplarının aylıkları artık düzenli olarak ödenmeye başladı⁴⁶. Avrupa devletlerinin dikkatinin ve kontrolünün arttığı bir bölgede Osmanlı Devleti de daha dikkatli davranmaya özen gösteriyordu. Herhangi bir olumsuzluğun Avrupa devletlerine Makedonya'nın kontrolü konusunda fırsat vereceği düşüncesi, Bâbüâlfî'nin bölge sorunlarını çözmeye uyguladıkları yöntemlere ağırlık vermesini sağlıyordu. Ancak Osmanlı Devletinin Makedonya'daki egemenliğini tanımamak eğiliminde olan Avrupa devletleri için bu tutum yeterli değildi.

Programın dördüncü maddesi adlî reform konusunda idi. Manastır'daki Avusturya Konsolosu A. Kral, söz konusu vilâyetlere 1864 yılında Lübnan'da uygulanana

⁴⁴ Brailsford, a g e., s. 304-309.

⁴⁵ Erol Ulubelen, "İngiliz Dış Politika Dokümanlarında Türkiye V" s. 11. Ayrıca bkz. H. 10.

⁴⁶ Brailsford, a g e., s. 304-309.

benzer bir sistem⁴⁷ getirme fikrini ileri sürüyordu⁴⁸. Antlaşmanın dördüncü maddesi Hıristiyanların atanacağı idarî ve adli kurumların reformunu içeriyordu. Bölge halkının etnik ve dinî yapısı da göz önünde tutularak, bu kurumlarda yanlış davranışları engelleyeceği, toplumsal huzuru sağlayacağı iddia edilerek, Hıristiyanların da bu görevlere atanması öngörülmüştü. Osmanlı Devletinde 1903 tarihinden önce de Hıristiyanların devlet görevlerinde çalışmaya başladığı bilinmektedir. Ancak Bâbîâlî yaşanan gelişmelerden dolayı Hıristiyan yandaşlarını korumak isteyecek olan Avrupa devletlerinden baskı geleceğini hissederek, 1906 yılının sonlarına doğru yüksek memurlardan oluşan bir komisyon kurdu. Komisyonun adliyelerin durumunu inceleyerek gerekli önlemleri almaları kararlaştırıldı. Adli reform konusunda en ısrarlı devlet yine İngiltere idi. Bâbîâlî, Esad Efendi ve Hamid Beyi bu işle ilgilenmeleri için Makedonya'ya gönderdi. Bölgedeki incelemelerinden sonra bu iki görevli adliyede yapılacak reformlar konusunda Babıalı'ye bir rapor sundular. Raporun içeriği hakkında Bâbîâlî, büyük devletlere bilgi verdi. Osmanlı Devleti bu bilgiyi verdikten başka, Almanya'dan adli reformlar konusunda büyük devletlerin kendisine baskı yapmalarını önlemek için yardım istedi. Fakat Almanya'dan istediği desteği yine bulamadı. Bundan sonra Osmanlı Devleti adli reformlar konusunda bir proje hazırladı. Projenin büyük devletlerin beklentilerini karşılayacağı düşünülüyordu. Buna göre eğer gerekli niteliklere sahip ise, Hıristiyanların da hâkim olabilmelerinin yolu açıldı. Bu amaçla Selânik'te Hıristiyanlar için hukuk okulu açılması kararlaştırıldı. Ayrıca rüşvet konusunun Osmanlı Devlet işleyişinde giderek ağırlık kazanan bir sorun olduğu da göz önünde tutularak, adli görevlilerin maaşlarının iyileştirilmesine karar verildi. Böylece bu görevlilerin rüşvet almalarının önlenebileceği düşünülüyordu. Tasarıya göre, Makedonya'da birer Hıristiyan ve Müslüman müfettiş görevlendirileceği bildirildi. Ancak reformların gerçekleştirilmesi açısından olumsuz bir gelişme yaşandı. Büyük devletler arasında ilişkiler kötüleşmeye başladığı için Almanya ve Avusturya-Macaristan adli reformlar konusunda Osmanlı Devletine baskı yapmayı reddettiler. Bundan dolayı adli reformlar sadece Hıristiyanlar arasından birkaç adli memurun tayin edilmesi ve Selânik'te bir hukuk okulunun açılması ile sınırlı kaldı. Osmanlı Devleti, büyük devletler arasındaki ayrılıklardan yararlanarak bu konuda daha fazla bir şey yapmadı⁴⁹.

Mürzsteg Antlaşmasının yeterli başarıyı sağlayamaması üzerine İngiltere'nin öncülüğünde ıslahatın mâlî konularına ağırlık verilmesi önerildi. Antlaşmanın mâlî konudaki ilgili maddelerine göre, tahrip edilmiş köylerin geri dönen Hıristiyan sakinlerinin, bir yıllığına

⁴⁷ 16 Eylül 1864 tarihli "Cebel-i Lübnan Nizamnamesi" ilk kez 1861'de 17 madde halinde hazırlanan ve yürürlüğe giren bir programdır. Buna göre Dürziler Lübnan'ın yönetimine cemaat olarak katılıyorlardı. İdarî ve mâlî otoriteler de bunlarla bir cemaat olarak muhatap oluyorlardı. Bkz İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 219.

⁴⁸ Tokay, a g e , s. 47.

⁴⁹ Çetin, a g e , 82-83.

vergidен muaf tutulmaları planlanmıştı. Ayrıca isyan sırasında maddî zarara uğrayan bu Hıristiyanların Osmanlı hükümeti tarafından desteklenmesine ve düzensiz birlikler tarafından tahrip edilen ev, kilise veya okulların inşa edilmesi için Devletin gerekli malî kaynağı sağlaması istendi⁵⁰. Ancak bu maddeler Makedonya'nın içinde bulunduğu sorunları çözmeye yeterli olmadı. Çünkü asıl sorun Devletin bir bütün olarak otoritesini bölgede koruyamamasından kaynaklanıyordu. Makedonya'da etkinlik gösteren liderlerden Hristo Matov'un da belirttiği gibi, 1902 İlinde ayaklanmasından sonra etkinliği artan "çentiklerden"⁵¹ dolayı Osmanlı Devleti bölgede güvenliği sağlamakta zorluk yaşıyordu. 1904-1908 arasında da devam eden bu sorun, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerinde uygulamak istedikleri malî reformları dayatma fırsatı bulmalarına yaradı⁵². Bunun üzerine 16 Ocak 1905 tarihinde İngiltere, Avusturya ve Rusya'nın İstanbul'da bulunan elçileri Bâbîâli'ye malî alanda öngördükleri ıslahat tasarısını sundular. Tasarıya göre Selânik, Manastır ve Kosova'nın malî idaresinin Osmanlı Bankasının kontrolüne geçmesi ve Bankanın bu yerlerdeki şubelerinin bu vilâyetlerin muhasebe dairelerini oluşturmaları öngörülüyordu. Üç vilâyette sancak ve kazaların ayrı bütçelerinin olması; orada Osmanlı uyruğundan altı malîye müfettişinin bulunması; bunların faaliyetlerinin Osmanlı Bankası, Genel Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa ve Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın sivil memurlarının denetimine tâbi tutulması isteniyordu. Fakat büyük devletler bu konuda tam olarak hem fikir olmadıkları için Bâbîâli teklifi kabul etmeme olanağını buldu. Bundan sonra büyük devletler 26 Ekim 1905 tarihinde devletlerarası malî komisyon kurulması konusunda anlaşmaya varabilmişlerse de, Osmanlı Devleti buna da itiraz etti. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan, Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya bu konuda Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurma kararı aldılar. Büyük devletler arasında yalnızca Almanya bu konuda dışarıda kalmayı tercih etti. Beş büyük devletin Akdeniz filoları 2 Aralık 1905 tarihinde Osmanlı idaresinde olan Midilli adasını işgal ederek adanın gümrük, posta ve telgraf merkezlerine el koydular. Böylece malî komisyon konusunda Osmanlı Devletinin Avrupa devletlerinin önerilerini kabul etmesini sağlayacak baskı ortamı oluşturulmaya çalışıldı. Bu işgaldeki gözdağı işe yaradı ve Abdülhamid büyük devletlerin malî komisyon konusundaki önerilerini kabul etmek zorunda kaldı⁵³. Bundan sonra, Osmanlı Devletinin 19. yüzyıl boyunca Avrupa devletlerinin arasındaki çekişmeyi kullanarak kendi siyasî varlığını devam ettirme yöntemi olan "denge politikası" daha fazla kullanılmadı. Çünkü bu dönemde büyük devletler artık Osmanlı Devletinin paylaşılması konusunda anlaşmaya varabildiler. Münzsteg Antlaşması döneminde yaşanan bu gelişme

⁵⁰ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, İstanbul 2001, s. 217; Aktaş, a.g.e., s. 42.

⁵¹ Bulgar çetecilere verilen ad.

⁵² Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, İstanbul 1995, s. 273.

⁵³ Karal, a.g.e., s. 160-161.

bunun bir kanıtıdır. Almanya dışında kalan diğer büyük devletler tarafından kabul gördüğü için Osmanlı Devleti bu istekler karşısında uzun süre direnemedi.

Bâbîâlî'nin içinde bulunduğu zorlukların üzerine Mürzsteg tasarısının mâlî yükü de eklenince devletin siyasî olduğu kadar ekonomik durumu da daha kötüleştirdi. Devletin gelirlerinin arttırılmasına bağlı olan bu durumun iyileştirilebilmesi için Bâbîâlî, gümrük vergilerinin %8'den %11'e çıkarılması konusunda büyük devletlerden izin istedi⁵⁴. Bu ise mâlî bir kontrol komisyonunun kurulmasını doğurdu. Bu durum, Makedonya'da idarî ve askerî kontrolün yanın da mâlî kontrolün de Osmanlı Devletinden Avrupa devletlerine geçtiğini gösterdi.

Reform bozulmaya başlayan bir yapının düzeltilmesi için uygulanan yöntemlerden birisidir. Makedonya sorunu olarak adlandırılan ve Osmanlı Devletinin iç sorunu olmaktan ziyâde, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletini paylaşma planları arasında yer alan bu konuya çözüm olarak reform yöntemi sunuldu. Sadece Osmanlı Devletinin girişimleri ile sınırlı kalmayıp, Avrupa devletlerinin baskısı ile de yönlenen reformlar, Makedonya bölgesinde yaşanan sorunları çözmekten ziyâde derinleştirmiştir. Görünüşte yaşanan, Makedonya bölgesindeki Osmanlı halkının Devletin zayıflıklarından kaynaklanan sorunları ve buna bağlı olarak ayrılıkçı hareketlerdi. Ancak asıl konu sanayi ve hammadde gereksinimini karşılamak isteyen sanayileşmiş veya sanayileşme yolunda olan güçlü Avrupa devletlerinin Makedonya bölgesi aracılığı ile Osmanlı Devletinin üzerinde bulunduğu coğrafya parçasının ekonomik ve siyasî gücünden yararlanma savaşı idi.

Makedonya sorununda 1903-1908 yılları arasında yaşananlar Mürzsteg dönemi olarak adlandırılmaktadır. Büyük devletlerin Osmanlı Devletine ait toprakların bir kısmı üzerindeki paylaşım savaşı süreci de denebilecek bu dönem, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın Balkanlar konusunda ortak karara varabildikleri son dönem oldu. Bundan sonra Rusya İngiltere ile yakınlaşmaya başladı ve Avusturya-Macaristan ile çıkarları örtüşmemeye başladı⁵⁵. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde yaşanan sorunlar, günümüzde bu bölgede yaşananlarla benzerlikler taşımaktadır: terörizmin etkin şekilde artması, Batıdan etkilenen fakat tam olarak Batı tipi olmayan ulusçuluğun gelişmesi, kamuoyunun temsilcileri ve basın aracılığı ile diplomatlar üzerinde baskı kurması. Tüm bunlar bir yüzyıl kadar önce yaşanlarda uygulanan yöntemler olarak devam etmektedir⁵⁶.

⁵⁴ Beydilli, a.g.m., s. 95-98.

⁵⁵ Hugh Seton-Watson, a.g.e., s. 197.

⁵⁶ Steven Sowards, *Austria's Policy Of Macedonian Reform*, s. 1.

4.2. EĞİTİM YAPISI VE ETKİLERİ

4.2.1. Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Eğitim Kurumunun Toplumsal

Önemi

Eğitim genel olarak, toplumun değer yargıları ile bilgi ve beceri birikiminin yeni kuşaklara aktarılması olarak tanımlanır. Bu amaçla okullarda ve benzer kurumlarda sürdürülen öğretim ve yetiştirme etkinlikleridir⁵⁷. Toplumların veya siyasî kurumların amacı varlıklarının devamlılığını sağlamaktır. Bu amaçla kullanılacak en etkili, fakat uzun vadede sonuç alınabilecek yöntem eğitimidir. Bu nedenle eğitime özel önem vermeyen hiçbir toplum ve siyasî iktidar uzun süreli olamadı. Eğitim uygulamaları, iktidarı elinde bulduranın kontrolündeki ideolojik ve siyasal damarlardan beslenir⁵⁸. Ancak bununla beraber eğitim tek bir koldan yürütülen bir etkinlik değildir. Okul kurumundan aileye, sosyal derneklerden kültürel gruplara kadar bir çok farklı yöntemle eğitim uygulaması yürütülebilir. 19 yüzyıl sonundan itibaren Makedonya olaylarında kullanılan en önemli veya en sık başvurulan eğitim-öğretim yöntemi kültürel öğretilerdi. Osmanlı yönetimi altında millet sisteminin sağladığı olanaklar çerçevesinde her bir millet, kendi kültürel birikimini yeni kuşaklara aktararak varlıklarının devamlılığını sağlamaya çalışıyordu. Millet sisteminin Osmanlı Devletine tabi olan halklar arasında eşitliği sağlayamadığını ileri süren Balkan ve Avrupa devletleri, aslında bu farklılığın canlı tutulmasının Balkanlarda yaşanan ayrılıkçı-ulusal hareketlere dolaylı katkısını dile getirmemektedirler. Kültür durağan değil, değişkendir. Toplumun ekonomik ve siyasî yapısındaki değişim ve insanoğlunun varolma çabası, gelecek hakkındaki amaçları, eğitimi tutucu bir sosyal kurum olmaktan kurtarmaktadır⁵⁹. Bu nedenle Makedonya olaylarında bölge halklarının, gelecekleri hakkındaki amaçlarını gerçekleştirmek için seçtikleri yöntemler arasında eğitim önemli yer tutuyordu. Eğitim kurumları aracılığı ile ulusal bilinçlerini yerleştirmek isteyen Balkan halkları yukarıda anlatılan gerçeği göz önünde tuttular. Esinlendikleri nokta ise Avrupa'dan yayılmaya başlamış olan ulusçuluk akımıydı.

Osmanlı İmparatorluğunun güçlü olduğu dönemde toplumsal uyumu sağlayan önemli bir özellik olan millet sistemi, İmparatorluğun zayıfladığı dönemde bu sefer tam tersine toplumsal uyumu bozmaya ve ayrılıkçı hareketlerin canlanmasına neden oldu. Millet sisteminin kuralları sayesinde uzun yıllar farklılıklarını koruyan toplumlar, ulusçuluk akımıyla birlikte siyasî ve ekonomik çıkarları gereği farklılıklarını ulusçu kimliğe

⁵⁷ Ana Britannica, "Eğitim", c. 8, İstanbul 1992, s. 35

⁵⁸ Kemal İnal, *Eğitimde İdeolojik Boyut*, Ankara 1996, s. 9.

⁵⁹ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk, Sorunlar – Çözüm Aramaları – Uygulamaları*, Ankara 1999, s. 1.

büründürdüler. Bu aşamada toplumsal farklılıkları canlı tutan, kültürel kurumlar, okullar ve kiliseler oldu⁶⁰. Dönemin bir Fransız konsolosunun da söylediği gibi eğitim kurumları gerekli ve yeterli donanımla çalıştırılacak olurlarsa, yani birkaç milyon franga tüm Makedonya'yı Fransızlaştırmak bile mümkündü. Konsolosun bu düşüncüyü dayandırdığı tarihi olay, Makedonyalıların, 12. yüzyılda Selanik'i alan Fransız haçlılarının torunları olabileceği idi⁶¹. Bu yönüyle, 19. yüzyıl Makedonya olayları için bir yönüyle "eğitim savaşıydı" denilebilir⁶².

Modernleşen bütün siyasî sistemlerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da eğitim, bir kamu hizmeti olarak ancak 19. yüzyılda gündeme geldi. Bu türden okulların ilk örneği Tanzimat'ın ilanından bir süre önce İstanbul'da açıldı. Askerî okullar bunların başında gelmektedir⁶³. Dünyada eğitim, 19. yüzyılda siyasî sistemlerin merkezileşmesine veya uluslaşmasına koşut olarak devlet denetimine girdi, dinsel veya geleneksel yani cemâat-millet eğitiminin yerini yaygın, kamusal, laik, merkezî ve daha sonra ise ulusal eğitim sistemi almaya başladı. Eğitimin devlet tarafından düzenlenmesi, özellikle parasız ilk eğitimin zorunlu hale gelmesi yaygınlaştı; okul sayısında, okullaşma ve okuryazarlık oranlarında artış meydana geldi. En önemlisi, eğitim bu yüzyılda ilerlemenin, ekonomik kalkınmanın ve topluma nüfuz etmenin başlıca aracı durumuna dönüştü. Devletin artan, karmaşıklaşan işlev ve etkinlikleri dolayısıyla eğitim işinin, uzman elemanlardan oluşan bir bürokrasi ile yürütülmesi gerekmeğe başladı. Bununla beraber sanayileşme girişimleri de bu talebin toplumsal alanda ortaya çıkmasına yol açtı. Sanayi sonrası meslek elemanlarına olan gereksinimin artması, bu kişilerin yetiştirilmesinin de sistemli hale gelmesini zorunlu kıldı. Benzer bir süreç Osmanlı Devleti'nde de yaşandı.

Fransız devrimi öncesi, millet sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamlılığını sağlayan güç odaklarından birisi iken, özellikle 19. yüzyıl sonrası parçalanmayı hızlandıran etkenlerden birisi oldu. Milletın sınıfsal, siyasî ve ekonomik yapılanmasındaki değişiklikler, her millet içinde güçlenen sınıfın niteliğine bağlı olarak, değişik sosyal hareketlerin ve farklı ideolojilerin gelişmesini doğurdu. Yunan ulusal hareketinde tüccar sınıf daha etkin iken, Bulgar ulusal hareketinde öğretmenler tüccarlardan daha etkindi. Bu durum, halkların yaşadığı coğrafyanın yaşam şeklini belirlemesiyle doğru orantılıdır. Yunanistan'ın dünya ticaret yolları üzerinde daha fazla yer tutması, bu toplum içinde tüccar sınıfının gelişmesine zemin hazırlamıştı. Toplumun yeni bir siyasî yapı etrafında yeniden yapılanması gündeme gelince, tüccar sınıfının bu değişimde ön sıralarda yer alması doğaldır. Bulgaristan'da tüccarlardan ziyâde eğitimci sınıfın daha etkin olması Bulgaristan'ın Rusya ile

⁶⁰ Fernand Schevill, *History Of The Balkan Peninsula From The Earliest To The Present Day*, New York 1966, s. 434.

⁶¹ William Milligan Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı: Balkanlar*, İstanbul 1987, s. 172-173.

⁶² Herkül Millas, "Jön Türkler ve Makedonya (1908-1912)", *Tarih ve Toplum* (1994), s. 62-63.

⁶³ Başgöz, a g e., s. 35

olan tarihsel etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Farklı halklar arasında değişik sınıfların ulusçu hareketleri yönlendirmesi, Balkan halklarının Osmanlı Devleti içinde üstlendikleri görevlerle de ilgiliydi. Sınıfsal yapıların ve ideolojilerin yeniden üretilmesi gereğine bağlı olarak her bir millet yapılanması içinde yeni eğitim kurumları ortaya çıktı. Sırp Makedonya bölgesinde kültürel etkilerinin Yunan ve Bulgarlarınkinden daha az olmasından dolayı okullarının niteliğinde önceliği kültür derslerine verdiler. Yunanlılar ise kültürel olarak Balkanlardaki üstünlüklerinin avantajını da kullanarak, kültürel farklılıklarından ziyade bu gücü daha da genişletmek için çalışmışlardır. Bulgarlarınki daha farklıydı. Toprak talepleriyle bağlantılı olarak siyasî desteğe ağırlık veren eğitim anlayışı daha baskındı. Bu nedenle Bulgar çeteleri ile okulları arasındaki bağ, diğerlerinden daha baskın olarak işliyordu.

19. yüzyıl sonrası İmparatorluklar içindeki unsurların ulusçuluk bilincini şekillendirmede etkin rol oynayan eğitim, aynı zamanda dinsel cemaatler için de benzer bir etki yaptı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda her cemaate kendi eğitimini yapma hakkı tanınıyordu. 19. yüzyılda toplumu bir arada tutan ideoloji ulusçuluk olarak değişince, eğitim yapısının çerçevesi de değişim geçirdi. Böylece geleneksel toplumun cemaat yapısı dünyevileşme yönünde değişime uğradı, ulusçuluk hareketleri etkisini arttırdı ve çokuluslu İmparatorlukların dağılışı hızlandı. Bu süreçte yabancı devletlerin ülke içinde açtıkları okullar da cemaatten ulusa geçiş sürecinin hızlanmasında önemli bir etken oldu. Osmanlı İmparatorluğunda Sırplarla başlayan bu süreç Rum, Bulgar, Ermeni, Arnavut ve Araplarla devam etti. Açılan okullar arasında dinsel nitelikli olmayanların sayısı da giderek arttı.

4.2.2. 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Devrolan Eğitim Kurumlarının Yapısı ve Makedonya Sorunundaki Etkisi

1856 tarihli Islahat Fermanında eğitime ayrıntılı şekilde yer verilmişti. Fermana, Osmanlı toplumunda tüm milletlerin okul açma hakkı tanındı. Ayrıca askeriye ve mülkiyeye Müslümanlardan başka gayrimüslimlerin de girebileceği kabul edildi. Eğitim işlerinin pâdişâh tarafından seçilecek bir Maârif Meclisi tarafından denetleneceği de bildirildi. Böylelikle bir yandan gayrimüslim halka Müslümanlarla eşit şartlar sunulurken, bunlar tamamen denetimsiz bırakılmadılar. Islahat fermanındaki eğitimin merkezî denetim altına alınması isteği, 1857 yılında Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin kuruluşuyla daha güçlü olarak ortaya çıktı. Böylece eğitim işlevi hükümet içinde ilk kez ayrı bir alan olarak yer aldı.⁶⁴ Buna

⁶⁴ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi*, s. 467.

rağmen eğitim kurumu Osmanlı Devleti'nde yaşayanları ortak bir amaç etrafında toplamayı başaramadı. Bir amacı kanun ile belirtmek, bunun uygulanması için yeterli olamaz.

Fermanda şöyle denmektedir:

“...ve ehalişi cümleten bir mezhebde bulunan şehir ve kasaba ve karyelerde icrâ-yı âyine mahsus olan ebniyenin ve gerek mektep ve hastane ve mezarlık misillü sair mahallerin heyet-i asliyeleri üzere tamir ve termimlerine bir gûne mevani ika olunmayıp böyle mahallerin müceddeden inşaası lâzım geldikte patrik veya rüesâ-yı milletin tasvib-i halinde bunların resm ve sûret-i inşâsı bir kere cânib-i Bâb-ı âlîmize arz olunmak iktizâ edeceğinden ya suver-i maruza kabul ile müteallik olacak irade-i seniyye-i mülûkânem mücibince iktizası icra veya bir müddet-i muayyene zarfında ol babda olan itirazat beyan olunup bir mezhebin cemaati yalnız olarak sairiyile karışık olmayarak bir mahalde bulunur ise o yerde âyine müteallik hususâtı zâhiren ve alenen icrada bir türlü kuyûda dûçâr olmayıp ahâlisi edyân-ı muhtelifede bulunan cemaatlerden mürekkep olan şehir ve kasaba ve karyelerde ise her bir cemaatin takımı sakın olduğu ayrıca mahalde bâlâda bast ü beyân olunan usûlü ittibâen kendi kilise ve hastahane ve mektep ve mezarlıklarını tamir ve termime muktedir olabilmesi ve müceddeden inşa olunması iktiza eyleyen ebniyeye gelince bunlar için ruhsat-ı lâzımeyi patrikler veyahut cemaat metropolitleri cânib-i Bâb-ı âlîmizden istidâ edüp devlet-i aliyemizce bunda bir gûne mevani-i mülkiye olmadığı halde ruhsat-ı seniyyem erzân kılınması...”⁶⁵

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere İmparatorluk sınırları içinde merkezî bir eğitim yapısını oluşturmak mümkün görülüyordu. Bu ise ortak toplumsal çıkarlarda birleşmiş, ortak bir eğitim sisteminin olamayacağı anlamını taşır. Bu durum toplumsal birliği ve ülke bütünlüğünü bozmaya elverişli bir ortam hazırlar. Bu uygulamada ilgili yöre halkının istekleri de göz önünde tutulmuştu. Örneğin Tikveş'ten Abdülkadir ve kırkbir arkadaşının, eğitim işlerini iyi bir şekilde yerine getirdiğini düşündükleri Mehmet Efendi'nin maaşına zam yapılarak görevine devam etmesine dair istekleri arzuhaller arasında yer alır⁶⁶. Ancak bu tür istekler tüm eğitim yapısını etkileyecek oranda olamadığı için ayrılıkçı hareketlerin destekçisi olacak olan eğitim kurumlarının açılmasını engellemeye yetmemişti.

Islahat Fermanında şöyle devam etmektedir:

“Bir mezhebe tâbi olanların adedi ne mikdâr olursa olsun ol mezhebin kemâl-i serbestî ile icrâ olunmasını temin için tedâbir-i lâzıme ve kaviiyenin ittihâz kılınması ve mezheb ve lisân veyahut cinsiyet cihetleriyle sunûf-ı tebaa-i saltanat-ı seniyyemden bir sınıfın âher sınıfından aşağı tutulmamasını... bulunduğu dinin âyini icrâdan men olunmaması ve

⁶⁵ Cemil Koçak, “Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi*, s. 485.

⁶⁶ BOA Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller TFR. 1. ŞKT, 82, 8196, 22. 01. 1324 (18 Mart 1906).

bundan dolayı cevri ü ezâ görmemesi ve tebdil-i din ve mezheb etmek üzere kimse icbâr olunmaması.....⁶⁷

Modern bir devlette ne kadar çok din grubu olursa olsun devletin görevi bunlara eşit uzaklıkta durmak ve bunların gereksinimlerini karşılamaktır. Ancak 19. yüzyıl Balkan tarihinde dîni örgütlenmelerin ulusal ayrılıkçı hareketleri besleyen kurumlar olduğu hatırlanacak olursa, aslında bu maddenin Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi varlığına zarar verdiği de anlaşılacaktır. Ulus-devlet modelinin giderek yaygınlaştığı bir dönemde bu, beklenmesi gereken bir sonuçtu.

“...bundan başka her cemaât maârif ve hiref ve sanâye dâir milletçe mektepler yapmağa mezun olup, fakat bu makule mekâtib-i umûmiyenin usûl-ı tedrîsi ve muallimlerinin intihâbı âzâsı taraf-ı şâhânemden mansub muhtelif bir meclis-i maârifin nezâret ve teftişi tahtında olması ve ehl-i islam ile hıristiyan vesâir tebâ-yı gayrimüslime meyânesinde veyâhud tebâ-yı iseviyye vesâir tebâ-yı gayrimüslimden mezâhib-i muhtelifeye tâbi olanların...”⁶⁸

yukarıdaki ifâdeden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti her ne kadar millet sistemi ve ıslahatların neden olduğu durumdan dolayı dini cemaatlara kendi dillerinde, kendi kurumlarında eğitim hakkı tanımış olsa da, bir yandan da varlığını devam ettirebilmek için bu okulları denetleme hakkını da saklı tutmayı tercih etmişti. Merkezî yönetimin azınlık özel okullarının sahip olduğu ayrıcalıkları bu şekilde kontrol ederek, bu okullar üzerinde denetim kurmaya yönelik girişimleri, doğal olarak yönetimle bu halklar arasında çatışmalara neden oldu. Avrupa devletlerinin desteğini almış olan Balkan halklarının eğitim konusundaki istekleri, Bâbîâlî tarafından gerçekleştirilmek zorunda kalındığı sürece, Osmanlı Devletinin merkezî yönetimi güçlü kılmak amacıyla kağıt üzerinde almaya çalıştığı önlemlerin bir etkisi olamazdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimi düzenleyen temel metin 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, yani Genel Eğitim Tüzüğüdür. Tüzüğün ilk maddesi okulları genel okullar (mekâtib-i umûmiyye) ve özel okullar (mekâtib-i husûsiye) olarak ikiye ayırıyor. Bu belgede genel okulların öğretim ve idâresinin (nezâret ve emr-i idâresinin) devlete ait olduğu belirtiliyordu. Genel okullarda öğretim üç gruba ayrılıyordu. İlk grupta sıbyan ve rüşdiye; ikinci grupta idâdi ve sultâni; üçüncü grupta ise mekâtib-i âliler, yani yüksek okullar bulunmaktaydı. Bir başka deyişle eğitim sıbyan, rüşdiye, idâdiye, sultâniye ve âliye olarak beş basamak halindeydi⁶⁹. Ayrıca özel okulların yalnızca gözetiminin devlete, kuruluş ve yönetiminin kişi veya dîni cemaatlara ait olduğu ifâde ediliyordu. Özel okullar da

⁶⁷ Koçak, a.g.m., s. 485

⁶⁸ Koçak, a.g.m., s. 485.

⁶⁹ Nil Türker Tekin, “Tanzimattan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Tarih Öğretimi ve Ders Kitaplarına Genel Bir Bakış”, *Toplumsal Tarih*, c. 18, S. 105 (Eylül 2002), s. 50

ikiye ayırıyordu. Birincisi özel İslam okulları (mekâtib-i husûsiye-i İslâmiye), ikincisi özel gayrimüslim okullarıdır (mekâtib-i gayrimüslime). Özel gayrimüslim okulları da kendi içinde üçe ayırıyordu. Bunlardan ilki cemâatler ve Patrikhâne tarafından kurulan millî mektepler, ikincisi kişilerin kurdukları eşhas mektepleri ve üçüncüsü ecnebi yani yabancı okullarıdır.

1869 Tarihli Genel Eğitim Tüzüğü'ne Göre Okulların Durumu	
A. Genel Okullar (Mekâtib-i Umûmiye) Öğretim ve İdareleri devlete ait	B. Özel Okullar (Mekâtib-i Husûsiye) Kuruluş ve yönetimi kişi ya da cemâatlere, gözetimi Devlete ait
1. Sıbyan, Rüşdiye	1. Özel İslâm Okulları (Mekâtib-i Husûsiye-yi İslâmiye)
2. İdâdi, Sultâni	2. Özel Gayr-i Müslim Okulları (Mekâtib-i Gayrimüslime) a. Cemaâtler ve Patrikhâne tarafından kurulan milli mektepler b. Eşhas Mektepleri (Özel kişiler tarafından kurulan mektepler) c. Ecnebi Okulları
3. Mekâtib-i Âliler (Yüksek Okullar)	

İmparatorluk dâhilindeki bu yabancı okulların en etkin ve eski olanlarından iki tanesi İstanbul'da açılmış olan Galatasaray Lisesi (1863) ve Robert Kolejidir (1867)⁷⁰. Bunun yanı sıra İmparatorluğun dört bir yanına dağılmış olan yabancı okulları açılmaya devam ediyordu. Bunların amacı kendi devletlerinin ideolojilerini, çıkarlarını bu topraklarda yürütmektir. Bu eğitim kurumları Osmanlı Devleti için kendi amaçları doğrultusunda yeni bireyler yetiştirmeye çalışıyorlardı.

19. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti sınırları içinde toplam 707 adet yabancı okulu vardı. Bunlardan ilk sırayı Amerika (465) alıyordu. Amerika'nın 19. yüzyıldaki en önemli yayılma aracı eğitimdi. Diğer ülkelerin Osmanlı Devleti ile olan siyasî, askerî ve ekonomik ilişkileri Amerika'ninkinden daha ileri idi. Amerika'nın özellikle siyasî ve askerî

⁷⁰ Bu iki okul eğitim etkinliklerine bugün de devam etmektedir. Robert Kolej hakkında Bkz. İlkur Polat, "Osmanlı İmparatorluğunda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, c. LII, S. 203 (Ağustos 1988), s. 640-642.

ilişkileri sınırlı olduğu için ağırlık verebileceği alan, misyonerlik⁷¹ aracılığı ile din ve eğitim konuları idi⁷². Bu nedenle eğitim kurumlarında sayısal üstünlük Amerika'ya aitti. Bundan sonra sırasıyla İngiltere (83), Fransa (72), Rusya (44), İtalya (24), Avusturya-Macaristan (7), Almanya (7), Yunanistan (3) ve İran (2) geliyordu⁷³.

Yukarıdaki sayılar dikkate alınacak olursa, İmparatorluğun dört bir yanına dağılmış olan bu yabancı okulların etkisi anlaşılacaktır. Bu okulların maddi destekleri eğitim-öğretim faaliyetinde buldukları Osmanlı Devleti tarafından sağlanmıyordu. Bunlardan örneğin Robert Koleji gibi Türkiye'de kurulan Amerikan kolejlerinin genellikle Amerika'da bulunan, finansman sağlayan ve temel kararları veren birer Mütevelli Heyetleri vardı. Ayrıca başkanı Mütevelli Heyetçe atanan bir yönetim kurulu, okulun fiilen yönetimini sürdürüyordu. Robert Kolej ilk yıllarda Ermeni, Rum ve Bulgar öğrencileri eğitmiş, 1880'lerin ikinci yarısından sonra, Türk ve Yahudi öğrenci sayısı da artmıştı. Bulgar ihtilalinin önderlerinin önemli bir kısmının da bu okulda yetiştiği bilinmektedir⁷⁴. Bu okullardan mezun olanların hepsinin ayrılıkçı hareketlere katıldığını söylemek yanlış olur. Ancak devlet ve toplum bütünlüğüne aykırı davranışların bu eğitim kurumlarından çıkmış olması dikkate değer.

Açılan eğitim kuruluşları sivil ve askerî bürokrasinin yeniden üretilmesini sağlamaya dönüktü. Osmanlı Devleti, zayıflamasının nedenleri arasında gördüğü siyasi ve askerî kadroların yetersizliğini, eğitim alanındaki eksikliklerini tamamlayarak kapatmayı planlıyordu⁷⁵. Ancak bununla beraber bir yenilik olarak, bundan böyle bu kurumlar aracılığı ile din farkının gözetilmemeye başlanacağını ilân edilmesi oldu. Tanzimat ileri gelenlerinin Pâdişâh II. Abdülhamid'e ilan ettirdikleri 1876 Kanûn-ı Esâsisi eğitim-öğretime ait bazı önemli hükümler taşıyordu. Bu konuyla ilgili bazı maddeler şöyledir:

"15. madde: Emr-i tedaris serbesttir. Muayyen olan kanuna tebâiyyet ile her Osmanlı umûmi ve husûsi tedarise mezundur"⁷⁶.

G. H. Fitzmaurice'in de raporunda belirttiği gibi, Türkiye'de öğretim teorik bakımdan zorunlu tutulmuştu. Üstelik çocuklarını okula göndermeyen ailelerin cezalandırılması öngörülmüştü. Rüştîye öğrencileri okula gelmedikleri takdirde ebeveynlerinden özürnâme getirmek zorundaydılar. Bu belgeyi getirmedikleri veya tutarlı bir

⁷¹ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı*

İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, Ankara 2000, s. 16-17

⁷² Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", *OTAM*, c. 3 (Ocak 1992), s. 1, İlknur Polat, a.g.m., s. 629-634.

⁷³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretiminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, s. 112

⁷⁴ Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 115-116.

⁷⁵ Joseph S. Szyliowicz, "Osmanlı'nın Eğitsel Mirası: Efsane mi, Yoksa Gerçek mi?", *Balkanlar'da ve*

Ortadoğu'da Osmanlı Damgası (der. L. Carl Brown), İstanbul 2000, s. 415.

⁷⁶ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1991, s. 125.

neden olmadığı takdirde öğrencilerin lâıyk oldukları cezaya çarptırılmaları kabul edilmişti⁷⁷. Fakat bunun yanı sıra Türk subayları arasında bile okuma yazma bilmeyenler bulunması, aslında kanunun pek de işletilmediğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık ülkede Hıristiyanlar arasında eğitim seviyesi daha yüksekti⁷⁸. Bunda yabancı okullarla beraber azınlık okulları ve kiliselerin de payı vardı.

"16. madde: Bi'l-cümle mektepler devletın taht-ı nezaretindedir. Tebâa-i Osmaniyenin terbiyesi bir siyah-i ittihad ve intizam üzere olmak için iktizâ eden esbaba teşebbüs olunacak ve milel-i muhtelifenin umur-ı itikâdiyelerine müteallik olan usûl-ı tâlimiyeye halel getirilmeyecektir"⁷⁹.

1867 yılında kurulan Galatasaray Lisesi, yeni uygulamanın başlatıldığı önemli okullardan birisidir. Galatasaray Lisesi tüm Osmanlı tebâasına açık bir okuldu. Böylelikle farklı etnik köken ve dini mezhebe bağlı öğrencilerin, bu okulda birbiriyle kaynaşması bekleniyordu. Bir anlamda buradaki eğitim, Osmanlılık ideolojisini üretmede kullanılmak isteniyordu. Bu amaçlanmakla beraber, okulun böyle bir ideoloji üretebilmekte başarılı olduğu söylenemez. Bu görüşün en güçlü kanıtı, Galatasaray'ın mezunlar listesidir. Bu listede, Balkan savaşında Bulgar ordusuna kumanda eden Saravof da bulunuyor. Ayrıca Amerikan ve İtalyan okulları da eğitim kurumları arasında bulunuyordu. Bu okullarda daha çok Hıristiyan çocukları eğitim ve öğretim görüyordu. Örneğin Bulgaristan'ın bugünkü varlığını Robert Koleje borçlu olduğu bile iddia edilmektedir⁸⁰. Bu söz, okulların etkisini göstermek bakımından dikkate değerdir. Bu okuldan mezun olanlar arasında Bulgar ulusal hareketinde yer alanların olması, bu görüşü desteklemektedir. Ulusal-ayrılıkçı hareketlerin ağırlık kazandığı bir dönemde, ulus bilinci gelişmemiş bir devlet yapısı altında açılan yabancı okullarda, devlet aleyhinde eğitimin yapılması ve bu okullardan bu amaca hizmet eden kişilerin yetişmesi doğal bir gelişmedir.

"110. madde: Vilâyet-i umûmi meclislerini...umuma ait maarif ve terbiyenin intişarı yolunda ...

114. madde: Osmanlı efrâdının kâffesince tahsîl-i maârifin mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat-ı ve teferruâtı nizâm-ı mahsûs ile tayin kılınacaktır"⁸¹.

Görülüyor ki, bu dönemde Kanûn-ı Esâsi'de belirtildiği gibi devlet, eğitim işini ödev olarak eline almıştı. Bu kanunla ilköğretim zorunlu hale getirildi. Fakat bu kağıt üzerinde kaldı. Çünkü Osmanlı Devleti yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda toplumun okur-yazarlık oranı dikkate alınırca, Osmanlı Devletinin zorunlu ilköğretimi

⁷⁷ Mücahit Asimov, "Kosova Vilayetinde Rüştiyeler", Çevren, Priştine, yıl X, no 39 (Eylül 1983), s. 40.

⁷⁸ Erol Ulubelen, "İngiliz Dış Politika Dokümanlarında Türkiye I", Yön, yıl 6, S. 197 (6 Ocak 1967), s. 9.

⁷⁹ Hasan Ali Koçer, a.g.e., s. 125.

⁸⁰ Ulubelen, "İngiliz Dış Politika" I, s. 10.

⁸¹ Koçer, a.g.e., s. 125.

uygulamakta zorluk çektiği anlaşılacaktır. 1856 tarihli Islahat Fermânında, Tanzimat Fermânından farklı olarak eğitime özel bir yer ayrılmış⁸², hatta bu konuda gayrimüslim azınlık cemaatlerin hakları özellikle vurgulanmış olsa da sonuç değişmemiştir. Eğitim kurumları Osmanlı Devleti'ndeki ayrılıkçı hareketlerin önemli bir desteğini oluşturuyordu. Makedonya Sorununda da aynı etkiye sahipti.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Doğu Sorununun bir parçası olan Makedonya Sorununda eğitim kurumlarının önemi bu örnekten de kolayca anlaşılabilir. Osmanlı Devleti sınırları içinde, yabancı sermayeden destek alan bu eğitim kurumları, doğal olarak destek aldıkları devletlerin çıkarlarını koruyacaktı. Bu devletler veya çıkar grupları kendi amaçlarına uygun kişileri bu kurumlar aracılığı ile yetiştiriyorlardı. Bu da, İmparatorluğun sonunun eğitim aracılığı ile hızlanmasına neden oldu.

Bir devletin devamlılığında var olan siyasî yapı, eğitim sistemi, toplumun bilgi seviyesi, ekonomik durumu önemli etkenlerdendir. Birbirlerinden bağımsız düşünülemeyecek olan bu özelliklerden eğitim ile başlayacak olursak şöyle bir sıralama yapabiliriz: Eğitim yapısı toplumsal bağı oluşturur ve canlı tutar. Ancak varolan eğitim sisteminin niteliği ve niceliği, siyasî sistemin varlığını ve bütünlüğünü devam ettirecek bilinçte bir nesil üretilmiyorsa, o halde aynı eğitim sistemi o siyasî sistemin sonunu hazırlayacaktır. Üstelik ekonomik yapının yeterli olmaması da bu konuda dış müdahalenin varlığına uygun zemin hazırlayacaktır. Tıpkı 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi sonuçlar kaçınılmaz olacaktır. Devletin kendi siyasî egemenliği içinde işlev gören herhangi bir eğitim kurumundan, devletin varlığını ortadan kaldırmaya çalışan bireyler de çıkmaktaydı. Üstelik mevcut siyasî sistemde birden fazla çıkar grubu olunca durum daha da içinden çıkılmaz hale geldi⁸³.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun geçirdiği toplumsal dönüşüm, her toplumsal grup için yeni ideolojik konumların doğmasına neden oldu. Bu yeni ideolojik konumlarla birlikte, yeni sosyal hareketler ve bu hareketler etrafında sınıfsal ve siyasî ittifaklar doğdu. Gelişen yeni ticaret kesimi, kendi işleri ve cemaatlerinin diğer hizmetleri için eğitilmiş kişilere yani bürokrasiye gereksinim duymaya başladı. Bu gereksinimi karşılamak için yeni eğitim kurumları açıldı. 19. yüzyılda, özellikle Müslüman olmayan milletler içinde yükselen yeni ticaret burjuvazisi etrafında oluşan ideolojiler ve hareketler, dini kökenli eğitim ile laik eğitim arasındaki çatışmanın başlamasının bir örneğidir⁸⁴. Yeni gelişen ticaret burjuvazisi ekonomik gücüyle paralel olarak iktidarda da söz sahibi olmak istiyordu. Bunun

⁸² Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", s. 601.

⁸³ Tanzimat'ın Osmanlılık ideolojisinin yaratılacağı bir okul olarak düşünülen Galatasaray Lisesinin milletlerarası eşitliği sağlayacağı umulmuştu. Fakat aynı okulda Bulgaristan bağımsızlık hareketinin öncülerinden olan Saravof ve başkaları da eğitim almıştı. Bkz. Tekeli, Selim, a.g.e., s. 65.

⁸⁴ Tekeli, a.g.m., s. 458.

sonrasında ise İmparatorluktan ayrılmayı, bağımsız devletlerini kurma yolunu seçtiler. Böylece İmparatorluğun din kökenli millet anlayışı, yerini 19. yüzyıl itibarıyla ulus kökenli millet anlayışına bıraktı. Yeni millet ideolojisi içinde elbette din de yerini aldı. Ancak etkinlik sıralamasında ulus kavramından sonra gelmeye başladı. Çünkü modern anlamda millet kavramını oluştururken toplumsal bağ olarak dinden de yararlandı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda millet kavramı da kapsam değiştirdi. Klasik dönemin din esaslı millet kavramı, yerini modern millet anlayışına bıraktı. Yeni millet ideolojisi içinde bu hareketler, kendi dini grupları içinde burjuvazilerinin önderliğinde sınıflar arası ittifakları gerçekleştirebildi. Makedonya Sorununda ise bir anlamda yukarıda anlatılanların hepsi yaşandı. Çünkü Yunanlı Yunanistan olarak adlandırdığı bölge üzerinde yalnızca kendisi hak iddia ederken, Makedonya bölgesinde hak iddia edenlerin sayısı daha fazla olduğu için eğitim kurumlarının çeşitliliği ve sayısı da daha fazla idi.

4.2.3. Balkanlarda Eğitim Durumu

Osmanlı Balkan tarihinde gayrimüslim milletlerin eğitim yapısında benzer değişiklikler gözlenmiştir. Farklı tarihlerde, farklı niceliklerde örnekler olsa da nitelikleri birbirine benzemektedir. Bu değişimler üç ana noktada birleşmekteydi. Bunlardan ilki, nedeni yukarıda da belirtildiği gibi, eğitimin dîni denetimden yavaş yavaş sıyrılarak laik sisteme geçmesidir. Böylece toplumun genel yapısı da dinsellikten laik niteliğe geçmeye başladı. Eski gücünde olmasa da, kiliseler yine eğitim işlevlerine devam ettiler, ancak bu sefer yalnızca dini amaçla sınırlı kalmadılar, ulusçuluk hareketlerine de destek oldular. Değişimin ikinci noktası ise dil ve yazı alanlarında yaşandı. Topluma ulusal farklılıklarını aktarabilmek amacıyla olanların yaptığı iş, halkın kullandığı dili yaygınlaştırmak oldu. Dil, dini grupların tekelinden, seçkinlerin yararlandığı bir araç olmaktan çıkarılıp, bilginin ve aynı zamanda ulusal ideolojinin topluma yayılması için bir araç olarak kullanıldı. Bunun bir başka nedeni, toplumlarda eğitileceklerin sayısının artmış olmasından dolayı, yeni ve kolay öğrenilebilir bir yazı dilinin gerekliliği idi. Balkan halklarının eğitim yapısının üçüncü ortak niteliği eğitimin seçkin ve az sayıda kişinin yararlandığı bir alandan çıkarılıp, teknolojinin de yardımıyla, ulusçu akımı destekleyecek yeni orta sınıfları yetiştirmeye dönük çok sayıda kişinin kullanımına açılmış olmasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusçuluk akımı sonucu yaşanan kopmalar arasında Rum milletinin ki diğerlerinden daha etkiliydi. Bunun nedenleri arasında Rum milletinin Osmanlı toplumu içindeki konumu ve Rumların uyguladıkları yöntemi konumuz açısından ele almak gerekir. Osmanlı Rum toplumu içinde eğitimin laikleşmesi yolunda atılan

en önemli adımlardan biri, 1861'de Rum Edebiyat Derneği'nin kurulması oldu. Önceleri eğitim sistemi dışında Rum milletinin siyasî ideolojisini yeniden üretmeye yardımcı bir kuruluş olarak ortaya çıkan bu dernek, zamanla Rum eğitim sistemini yönlendiren bir merkez haline geldi. 19. yüzyıl sonunda Rum eğitim sisteminin örgütlenmesinde ulaşılan iki aşamanın üstünde durmak gerekir. Bunlardan birincisi, eğitimin içeriğinin ve denetiminin tamamen kilise dışına çıkarılabilmiş olmasıdır. İkincisi, eğitim kurumlarının denetiminin merkezileştirilebilmesidir. Ortodoks Fener Patrikhanesinin Ortodoks Balkan halkları üzerindeki dînî yetkisi, aynı zamanda bu halklar üzerinde kullanılacak kültürel ve siyasî güç demektir. Çünkü her ne kadar Sırp ve Bulgar kiliseleri kurulmuş olsa da, her iki kilise de dini olarak Fener Patrikhânesine bağlı olmak zorunda idiler. 19. yüzyıl sonunda Anadolu ve Suriye'deki Rum-Ortodoks okullarının sayısının toplam olarak 1584'e ulaşması⁸⁵ bile Yunan kilisesinin elindeki gücün büyüklüğünü göstermeye yeter.

19. yüzyıl sonunda Osmanlı Devletindeki ilkokul sayısı toplam 26546 idi. Selânik 1057, Manastır 461 ve Kosova 445 tane ilkokul sayısı ile imparatorluk genelinde önemli bir seviyedeydi. İstanbul'da 243, Edirne'de 1925, Basra'da 116, Hüdâvendigâr'da 3417 tane ilkokul vardı⁸⁶. Sayılara baktığımızda eski ve köklü geleneğe sahip olan yerlerde sayının arttığını görmekteyiz. Bunlar dışında Avrupa devletlerinin desteğinde ayrılıkçı hareketlerin olduğu yerlerde de sayının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, eğitimin ayrılıkçı hareketlerdeki önemini ortaya koymaktadır.

4.2.4. Makedonya Sorununda Eğitim Kurumunun Etkisi

Makedonya Sorununda eğitimin rolünü ve önemini ortaya koyması için döneme ait eğitim alanındaki istatistikler önemli verilerdir. 20. yüzyıl başında Maârif-i Umûmiye Salnâmelerinden edinilen bilgilerden, Makedonya bölgesindeki nüfus ile öğrenci sayıları arasındaki oranın, İmparatorluğun geneline göre yüksek olduğu görülmektedir. 1901 ve 1903 yıllarına ait verilere göre Selânik'te oranlar %9,57 ve %9,58, Kosova'da %12,04 ve %1,81, Manastır'da %6,11 ve %7,62'dir⁸⁷.

Balkan halklarının eğitime yaklaşımı ile Osmanlı Devletinin yaklaşımı farklıydı. Toplumsal yapının değişimi için eğitimin uzun vadeli planlanması gerekmektedir. Balkan halkları bu kurala uygun olarak öğretim çağına gelen çocuklarına özel önem veriyordu. Bazen simgeler bile ulusal bilinci yaymak için kullanıldı. Örneğin Selânik'teki

⁸⁵ Tekeli, a g m., s. 462

⁸⁶ Tekeli, a g m., s. 464.

⁸⁷ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara 2000, s. 115, 117.

Rum mekteplerinde öğrencilerin yakalarına Yunan bayrağı renklerini taşıyan mavi ve beyaz kumaş dikildi, başlarına Yunan okullarında giyilen kasketler giydirildi. Bunun üzerine bu uygulama devlet tarafından yasaklandı ve benzer bir gelişmenin Manastır veya Kosova'da da tekrarlanmaması için önlemler alındı⁸⁸. Balkanlarda ayrılıkçı hareketleri başlatanlar, eğitim kurumlarına önem verirken⁸⁹, özellikle ilkökul seviyesinden işe başlamışken, Osmanlı Devleti işi tersten başlatarak önceliği askerî sınıfın eğitimine veriyordu. Dönüşümün üstten başlamış olması, bir başka deyişle henüz ilk ve orta öğretimi yeni yapıyla örgütlemeyen yüksek öğretime el atması, masanın ayaklarını yapmadan üstünü yapmak gibi bir etki yarattı. Bu hem ulusal bilincin gecikmesine neden oldu, hem de toplum içinde kopuklukları arttırdı. Bununla beraber İmparatorluğun yıkılışında ve daha sonraki süreçte bu okullardan mezun askerlerin rolü de gözardı edilemez. Burada anlatılmak istenen, toplumun bir bütün olarak ortak amacı paylaşmasını sağlayacak eğitim kurumları oluşturulamadığıdır.

II. Abdülhamid'in 33 yıl süren yönetimi zamanında teknik kalkınma, devlet bütçesini yoluna koyma çalışmalarında belli oranda başarı kazanıldı. Pâdişâh olduğu zaman, 21 erkek rüşdiyesi, 9 kız rüşdiyesi olmak üzere 30 rüşdiye İstanbul'da, bütün imparatorluk içinde de 253 rüşdiye ve sıbyan okulu, 4 yüksek okul ve bir de özel okul teslim almıştı. Kendi yönetimi zamanında ise maârifin bütün bölümlerinde keyfiyet bakımından bazı gerilemelerin yanında, sayı ve nitelik bakımından önemli bazı ilerlemelerin de olduğu ve yeni bir çok kurumların açıldığını söyleyebiliriz⁹⁰. Selânik ve Kosova'da açılan Hukuk Okulları bunlara birer örnektir.

İngiliz, Fransız, Alman, hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin okul açma müsâadesi elde etmeleri, kendisine muhalif olan Jön Türklerin İmparatorluğun kurtuluşunu eğitimde görmeleri dolayısıyla Abdülhamid'in onların bu silahlarını tesirsiz bırakmak istemesi, İslam ailelerinin modern eğitimin önemini idrak ederek, çocuklarını İstanbul'da açılmış özel yabancı okullara veya Avrupa'ya göndermeleri ve her şeyden önce Kanun-ı Esâsî ile Devletin eğitimi bir kurum olarak daha evvelden kabul etmiş olması, Abdülhamid'i modern eğitim kurumları kurmağa zorladı⁹¹.

II. Abdülhamid döneminde gayrimüslimlerin bu durumuna karşılık Müslümanların eğitim durumu diğerleri kadar parlak değildi. Bunun nedenleri genelde

⁸⁸ BOA Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı, TFR. 1. UM, 19, 1839, 22.05.1325 (3 Temmuz 1907)

⁸⁹ 3 Temmuz 1906 tarihli arşiv belgesinden Sırların Kosova vilâyetindeki sayılarını çok göstermek için Karadağ'dan öğrenci getirerek Sırp okullarına kaydettikleri anlaşılmaktadır. Bkz. BOA Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı TFR.1.UM 13, 1212, 11.03.1324 (3 Temmuz 1906). Bu yöntem elbette sadece Sırlar tarafından kullanılmadı. Makedonya bölgesinde sayılarını ve etkinliklerini arttırmak isteyen Bulgarlar ve Yunanlılar da benzer yollara başvurdular. Böylece bölgede diğer unsurlar üzerinde sosyal olduğu kadar siyasî olarak da baskın olmayı amaçlıyorlardı.

⁹⁰ Koçer, a.g.e., s. 168.

⁹¹ Koçer, a.g.e., s. 168.

Müslümanlar arasında toplumsal yapının değişime açık olmaması, bilimsel, kültürel ve siyasî değişimlere gayrimüslimlerden daha uzak kalmaları sayılabilir. Özelde ise, Avrupa'da gelişen Genç Türk hareketlerinden çekinildiği için, Avrupa'ya yükseköğretime öğrenci gönderilmemeye başlanması etkendi. Bu durum, toplumun değişimini ve dönüşümünü de olumsuz etkiledi. Okulların maddî durumları da bu gelişmeyi etkiliyordu. Darülfünun, diğer yüksekokullardan, örneğin Mühendis Mektebinden farklı olarak paralıydı⁹². Bu durum eğitimden yararlanabilecek kitlenin sosyal konumunu ve niteliğini de etkiledi. II. Abdülhamid'in siyasî anlamda baskıcı politikasının yanı sıra, eğitimin yaygınlaşması konusunda katkıları da azımsanmayacak kadar önemlidir. İstanbul'un dışında yaygınlaşan eğitim sistemi, taşralı bürokrat ve ticaret burjuvazisinin eğitilmesi sürecine çok olumlu katkıları olan bir gelişmedir. Bu durum İttihat ve Terakki hareketinin hızlanma nedenleri arasında sayılmaktadır⁹³.

İmparatorluğun elinden çıkan bölgelerde Avrupa devletleri ve destekledikleri Balkan devletlerinin, üzerinden politika ürettikleri halkın ulusal bilince erişmesinde eğitim kurumunun neler başarabildiğini gören İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarda söz sahibi olduktan sonra eğitim alanına özel önem verdi. İttihat ve Terakki döneminde ilköğretim parasız ve zorunlu hale getirildi. Bunun yanı sıra ilköğretim için özel vergi konuldu, vilayetlerde kurulan özel idarelere bu konuda önemli sorumluluklar verildi. Tevhid-i tedrisât (öğretimin birleştirilmesi) yolunda bazı adımlar atıldı, böylece eğitimin ulusallaştırılması hedefleniyordu. Ayrıca kullanılan Arap harflerinde değişiklik yapılarak daha kolay öğrenilen bir alfabe elde edilmeye de çalışıldı. Ulusçuluk akımının gelişmesi ve kadınların eğitiminin yaygınlaştırılması da İttihat ve Terakki döneminin önem verilen konuları arasında idi⁹⁴.

Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyılın bir "yarı sömürge"⁹⁵ oluşunun tarihi olduğu yadsınamaz. İmparatorluk içindeki gelişmeler yanı sıra emperyalist denetimin de kendini yeniden üretmenin koşullarını arayacağı açıktı. Bunun aracı da kurulan yabancı okullar ağı idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni siyasî etki alanları oluşturmak veya mevcut etki alanlarını korumak isteyen büyük güçler, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde kültürel kurumlar ve okullar kurmaya giriştiler. Böylece imparatorluk içinde bir yandan kendi etkinliklerini yaymayı kolaylaştıran bir kültürel çevre oluşturmayı amaçlıyorlar, öte yandan bu süreç içinde kendi etkilerinin yayılmasında aracı olacak kişileri yetiştiriyorlardı. Bu

⁹² Tekeli, a.g.m., s. 472.

⁹³ Tekin, a.g.m., s. 50.

⁹⁴ Tekeli, a.g.m., s. 473.

⁹⁵ Osmanlı Devletinin yarı sömürge olması, elbette İngiltere ile Hindistan arasındaki ilişki çizgisinde değildi. Osmanlı Devletinin geçmişi ve gücü, Hindistan'ınki ile aynı değildi. Üstelik diğer büyük devletler de kendi çıkarları gereği bu duruma izin vermezdi. Ancak Osmanlı Devletinin giderek artan dışa bağımlılığı onu yarı sömürge olarak nitelendirmeye yetmektedir.

okullarda kültürel etkilenme iki boyutluydu. Birinci boyut, her yabancı gücün kendi dilini yaymasıydı. Bu, aracı grupları oluşturmak için gerekliydi. İkinci boyut dinsel idi. Bu okullar ve kültürel kurumlar, genellikle misyonerlerin eliyle yaygınlaştırıldığı için, dini boyut da çok önem kazanıyordu. Batının büyük güçlerinin ülkelerinde eğitim laikleşirken, bunların Osmanlı İmparatorluğu'nda açtıkları okullarda laikliğe karşı bir hava söz konusuydu⁹⁶.

Toplumsal bütünlüğün sağlanamadığı bir dönemde çıkar gruplarının oldukça çok olduğu Makedonya'da, Osmanlı Devleti'nin denetimi dışındaki okulların etkisi oldukça önemli idi. Bir yandan Avrupa devletlerinin açtığı okullar, diğer yandan bölgedeki farklı mezheptekilerin açtıkları okulların eğitim alan insanlar, giderek birbirlerinden uzaklaşıyorlardı. Makedonya bölgesi çok başlı eğitimin sonuçlarının gözlemlenebileceği bir örnektir.

⁹⁶ Tekeli, a.g.m., s. 475. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Avrupa devletlerinin amacı, iddiâ edildiği gibi bilgiyi yaymak veya uluslara kendi devletlerini kurma hakkı vermek değil, kendi ekonomik ve siyasi kurumları aracılığı ile güçlerini arttırmak ve yaygınlaştırmak idi.

4.3. II. MEŞRUTİYET ÖNCESİ BALKAN HALKLARININ ÖRGÜTLENME MODELİ: ÇETECİLİK

4.3.1. Çetecilik Faaliyetlerini Etkileyen Faktörler

4.3.1.1. Yeşilköy Antlaşmasının İptali ve Berlin Antlaşmasının Makedonya Bölgesindeki Çetecilik Faaliyetlerine Etkisi

Fransız Devrimi, dünya tarihinde ulusçuluğun siyasî güç kazandığı dönemdir. Avrupa'nın siyasî yapılanması bu tarihten sonra değişmeye başladı. Berlin Antlaşması ise Balkan tarihi açısından benzer bir etki yaptı. Bu antlaşma, Makedonya sorununda önemli bir dönüm noktası oldu ve Balkanlarda yeni bir siyasî yapılanmanın gerçekleşmesini sağladı. 93 Harbi diye adlandırılan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Yeşilköy Antlaşması, Rusya'nın Balkanlardaki etkisini arttırmıştı. Bundan rahatsızlık duyan diğer büyük devletler, bu antlaşmanın yerine yeni şartlar sunan bir antlaşmayla masaya oturdular. Bu gelişme, Avrupa devletlerine Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü daha fazla koruyamayacaklarını gösterdi. Berlin Antlaşması ile Büyük devletler, aralarında anlaşabilecekleri oranda Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya başladılar⁹⁷. Berlin Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile Yeşilköy Antlaşması geçerliliğini kaybetti. Ancak Büyük Bulgaristan düşünü gerçekleştirmek amacına hizmet eden Yeşilköy Antlaşması, Bulgaristan yönetiminin ilerideki siyasî eylemleri için dayanak noktası oldu. Berlin Kongresinde (13 Haziran-13 Temmuz 1878) Makedonya bölgesi Osmanlı Devletinin sınırları içinde bırakıldı ve Devletin Makedonya'da toprak bütünlüğü korundu. Böylece Berlin Antlaşması ile Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Yeşilköy Antlaşması'na dayanılarak kurulmak istenen Büyük Bulgaristan toprakları da parçalanmış oldu. Berlin Antlaşmasına göre Balkanların kuzeyinde, Osmanlı Devletine bağlı, vergi veren bir Bulgar Prensiği, güneyinde içişlerinde serbest, başında Hıristiyan bir vâli bulunan Doğu Rumeli (Rumeli-i Şarki) vilâyeti kuruldu. Diğer bölge Makedonya ise vilâyat-i selâse olarak kaldı. Aynı antlaşmada Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıkları kabul edildi⁹⁸. 1878 Berlin Antlaşması sonrasında Rusya'nın da desteğiyle Bulgaristan, Makedonya bölgesindeki halkın dil, din ve ulus bağlarıyla Bulgarlara yakın olduğunu, bundan dolayı bölgenin Bulgaristan'a ait olması gerektiğini savunuyordu. Bu

⁹⁷ Berlin Kongresi yalnız Osmanlı'yı değil, Afrika kıtasını -ve dünyayı- sömürgeleştirme yarışının da bir işareti olmuştur. *Türkiye Tarihi* 3, s. 163.

⁹⁸ Yunanistan'ın Teselya'yı (2 Temmuz 1881), Fransa'nın Tunus'u (12 Mayıs 1881) alması, bu kongre sırasında alınan kararların veya kulisteki pazarlıkların sonucuydu. İtalya'nın Trablusgarb'a el koyması (1911-1912) ise bu paylaşmanın gecikmiş bir parçası gibidir. Bkz. *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908* (yayın yönetmeni Sina Akşin), İstanbul 2002, s. 163.

politika, Bulgarların Makedonya'daki mücadelesinin ana çizgisini oluşturdu. Ancak Makedonya bölgesinde bu mücadelede Bulgarlardan başka özellikle Yunanlılar ve Sırlar da aynı gerekçelerle hak iddia etmeye başladılar. 19. yüzyıl başından itibaren kendi devletlerini kurmaya başlayan bu Balkan halkları, coğrafi sınırlarını genişleterek Balkanlarda siyasî, kültürel ve ekonomik varlıklarını sağlamlaştırmak istiyorlardı. Nasıl ki Rusya bu mücadelesinde Bulgaristan'ı desteklemişse, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya ve hatta Amerika, bölgede nüfuzlarını koruyabilmek için, farklı yöntemlerle, bölgedeki küçük devletleri Makedonya mücadelelerinde desteklemeye başladılar. Bu mücadelede gerek Yeşilköy Antlaşması gibi siyasî dayanak noktasının gücünden, gerek Rusya gibi bölgede çıkarı olan güçlü bir devletin desteğinden, gerek bölgedeki kültürel, siyasî, dînî, ekonomik konumlarından, gerek Osmanlı Devleti ile ilişkisinden dolayı Bulgarlar, diğer halklardan daha etkin oldular. Bu olaylarla ilgili döneme ait Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde Yunan, Sırp, Bulgar, Ulah çetelerin bölgede mücadele verdiği görülmektedir. Bunlar arasında Bulgarların, yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, diğerlerinden daha fazla olaya karıştığı sonucunu çıkaracak kadar çok sayıda belge mevcuttur⁹⁸.

Yeşilköy Antlaşması ile kazanıp Berlin Antlaşması sonrası kaybettikleri siyasî ve coğrafi nüfuzu tekrar elde etmek isteyen Bulgarlar, Makedonya bölgesinde silahlı eylemlere başladılar. Bu yöntem, 19. yüzyıl sonlarından itibaren Balkan coğrafyasında yaşanan ayaklanmaların belirgin özelliklerinden birisiydi. Bulgarların yanı sıra bölgedeki diğer halklar da çeteler kurarak hâkimiyetlerini güçlendirmek için çalışmaya başladılar. Bu çeteler mücadelelerinde dış destek de buluyorlardı. Balkan devletleri ve büyük devletler bu çetelerin eylemlerine katkıda bulundular. Hatta kimi zaman Osmanlı Devleti bile bu çetelerin eylemlerini doğrudan desteklememişse bile, bunların bazılarına göz yumuyordu⁹⁹. Balkan devletleri, bölgede yaşayan ırkdaşlarının veya dindaşlarının mücadelelerine doğrudan katılmasalar da maddî, propaganda ve siyasî alanlarda destek verdiler. 1890'lı yıllar bölgedeki çetelerin¹⁰⁰ örgütlenme dönemi olmuştu. Çeteler bu dönemde daha ziyade yapılanmalarını tamamlamak, taraftarlarının sayısını ve niteliğini arttırmak için çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti ise ancak 1897 sonrası örgütlenmeleri eylem aşamasına geçmeye başladığında bu çetelerin

⁹⁸ BOA Rumeli Müfettişliği Sadaret Başkıtabet Evrakı TFR.1.A, 53, 5207, 01.10.1325 (7 Kasım 1907); 52, 5116, 28.08.1325 (6 Ekim 1907); 21, 2028, 06.10.1325 (12 Ekim 1907); BOA Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı 21, 2013, 7.09.1325 (Ekim-Kasım 1907).

⁹⁹ Osmanlı Devleti, Bulgar çetelerinin bölgede güç kazandığı dönemde, bunları engellemesi için Yunan çetelerine Yunanistan'dan gelecek yardımların sınırdan geçişine engel olmamıştı. Bu durum 20. yüzyılda da devam etti. Bulgar kaynakları 1907 başında binlerce Yunanlının Makedonya'ya geçtiğini yazmıştır. Yunan kaynakları ise Yunan çetecilerinin sayısını 200 olarak gösterirken, Bulgarların sayısını 50'şer kişilik 36 çeteden oluşan toplam 1800 kadar göstermiştir. Üstelik binlerce silahlı köylü tarafından desteklendiklerini de eklemiştirlerdir. Bkz. Douglas Dakin, "British Sources Concerning The Greek Struggle In Macedonia, 1901-1909", *Macedonia Past And Present* (Balkan Studies'den yeniden basım), Thessaloniki 1992, s. 121.

¹⁰⁰ Siyasi örgütlenme gücüne erişen belli başlıları şunlar olmuştur: Makedonya İç Devrim Örgütü, Etniki Eteryä, Yüksek Makedonya Komitesi, St Sava

gücünü fark etti¹⁰¹. Bunun sonunda doğal olarak Osmanlı Devleti bu eylemlerle baş edebilmek için çare aramaya başladı. Ancak Avrupa Devletlerinin de bu eylemlere destek vermelerinden dolayı, Osmanlı Devleti pek başarı kaydedemedi. Çeteler toparlanarak çalışmalarına devam ettiler. Bu süreç sonunda, her ne kadar nihai amaçlarına ulaşmasalar da, tarihte İlinden ayaklanması olarak anılan eylemi gerçekleştirdiler. Bu olay, Makedonya olaylarında en etkin çete eylemi idi.

Makedonya bölgesinde hak iddia eden örgütlerin çete eylemlerine ağırlık vermesinde bölgenin coğrafi ve toplumsal yapısından başka Avrupa devletlerinin benzer olaylarda izledikleri yöntemler de eylemcilere destek oldu. Örgütlerin her biri önce bölgede sorunları arttırmak, güvenliği yok etmek, devleti âciz göstermek, sonra Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlamak ve böylece Makedonya bölgesine sahip olmak amacındaydılar. Girit¹⁰² olayları, bu örgütlere örnek olması açısından en yakın zamanda yaşanan bir olaydı. Böylece çetecilik giderek güç kazanan bir yöntem oldu.

4.3.1.2. Milliyetçilik Kavramının Çetecilik Faaliyetlerine Etkisi

19. yüzyılda içeriği değişen millet kavramı, çete hareketlerini de etkiledi. Çeteler oluşturulurken bu yeni anlayışla örgütlenmeleri sağlandı. 19. yüzyıl milliyetçilik anlayışına göre, kendisini ayrı bir millet sayan her halk topluluğu, kendi kaderini belirleme hakkına sahipti, bir başka deyişle, kendi toprakları üzerinde ayrı bir egemen devlet kurma hakkını elde etti. Bu amaçla tarihsel olmayan milletlerin¹⁰³ çoğalması sonucunda etnik köken ve dil, ayrı bir millet olmanın koşulu haline geldi. Her bir çete, kendi milletinin haklarını

¹⁰¹ Osmanlı Devleti, Makedonya olaylarının ciddiyetini ancak 1897 yılında Üsküb'e bağlı Vinita'da yaşanan olaylar sonucu anlayabilmiştir. 5 Eylül 1897 tarihinde iki Müslüman bekçi kimliği belirlenemeyen çeteciler tarafından öldürülmüştü. 26 Kasım 1897 tarihinde ise 15-16 kadar kişi Osmanlı askerî kıyafeti giyerek Vinita'ya girmiş, bir gece bekçisini öldürmüş ve zengin bir Müslüman'ın evini basarak 800 lirasını almış, sonra kedisini öldürmüşlerdi. Bu iki olay sonunda soruşturmalar başlatılmıştır. İkinci olayı bizzat Üsküb valisi Hâfız Paşa tâkip etmişti. Olayla ilgili olduğu düşünülen birçok kişi yakalanmıştı. Ancak Avrupa devletlerinin baskısı sonucu, yakalananların çoğu serbest bırakılmak zorunda kalınmıştı. Böylece âsâyiş sağlanmış görünse de bu olaylar iki açıdan önemlidir. Avrupa'nın bölge olaylarında Osmanlı Devleti üzerinde oldukça ağır bir etkisi olduğu bir kez daha görülmüştür. Ayrıca Makedonya İç Devrim Örgütü, bu olaydaki açıklarını fark ederek örgütün eksikliklerini kapatmaya başlamış ve bundan sonra daha etkili eylemlere yönelmişti. Bkz. Douglas Dakin, *The Greek Struggle In Macedonia 1897-1913*, London 1966, s. 51; Duncan Perry, *The Politics Of Terror, The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*, London 1988, s. 77-79.

¹⁰² 1897 Osmanlı-Yunan savaşında Osmanlı Devleti savaşı kazanmasına rağmen, Girit'te giderek söz hakkını kaybetti. Girit sadece şeklen Osmanlı Devletine ait hale geldi. Bkz. Ayşe Nühket Adıyeye, "Türk Basımında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 1 (1991), İzmir, s. 51. Bu duruma bile Osmanlı Devletinin savaşları kazanmasına rağmen Avrupa devletlerinin müdahalesi ile, kaybeden duruma geldiğinin açık bir örneğidir. Makedonya bölgesindeki örgütler bu durumdan cesaret alıyorlardı.

¹⁰³ Fransız Devrimi öncesi toplumların ortak bir devlet çatısı altında toplanması için etnik köken veya dil ortaklığı tek gereklilik değildi. Farklı din veya etnik kökene mensup olan toplumlar bir devlet çatısı altında toplanabiliyorlardı. Bu dönemdeki yapılanmada oluşanlar "tarihsel olan" millet olarak nitelendirilmektedir. Bkz. E. J. Habsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik*, İstanbul 1995, s. 126-127.

savunduklarını iddia ettiği için bu grupları oluştururken yeni milliyetçilik anlayışından da etkilenerek etnik köken ve dil unsurlarına göre bir araya geldiler ve bu unsurların ayrımcılığını kullanarak insanları örgütlemeye başladılar.

Milliyetçilik anlayışındaki değişiklik, 19. yüzyıl sonunda ekonomik, siyasî ve toplumsal tarihin yönünü etkilemeye başladı. Bu değişimden etkilenen sadece Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti gibi, çokuluslu imparatorluklar olmadı, Avrupa devletlerinin iç ve dış politikaları da bu değişimden etkilendi. Balkanlarda etki alanlarını genişletme amacı taşıyan Avrupa Devletleri, yeni oluşmakta¹⁰⁴ olan devletlerin korunmasını, yani kontrolünü elde etmek için bu yeni akımdan yararlandılar. Böylece 19. yüzyılda Balkan coğrafyasında kavramsal olarak Batılı olmayan bir bölgede çoğalan milliyetçi hareketlerle karşılaşıldı.

4.3.1.3. Dil ve Kilise Faktörünün Çeteler Tarafından Kullanılması

Dil ve etnik köken unsurlarının 19. yüzyıl milliyetçilik kavramındaki gücü, çetelerin oluşturulmasında kullanıldı. Ancak din, daha doğrusu kilise unsuru da varlığını ve halkın örgütlenmesindeki gücünü devam ettiriyordu. Balkan tarihinde kilisenin rolü düşünülecek olursa, Makedonya olaylarındaki gücü de anlaşılacaktır. Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan ile Osmanlı Devleti bölgede etnik köken, dil ve din konularında karşılıklı iletişim içinde olmuşlardı. Bu devletler, kimi zaman kendi bağımsız kiliselerini kurmak¹⁰⁵, kimi zaman bölge halkının dini inançları üzerinde güç uygulamak¹⁰⁶ için Osmanlı Devletinden yetki almışlardı. 20. yüzyıl başında kiliselerin Hıristiyan halk üzerindeki gücü bilindiği için, çeteciler halktan karşılayacakları maddî ve siyasî desteklerini bu kurumlar aracılığıyla sağlıyorlardı. Bazı çeteler, kiliseleri adeta birer silah deposu ve sığınak haline dönüştürdüler. Kumanova Belediyesi kayıtlarından edinilen bilgiye göre, Karine Manastırı papazının eşkıyayı gizlediği ortaya çıkmıştı¹⁰⁷. Ayrıca din adamları çetelerin propagandalarını yaymak için aracı olarak kullanılıyordu¹⁰⁸. Örneğin Doyran Kaymakamlığının bir yazısında, Selânik'ten Doyran'a gitmekte olan bir trende, Rum papazlarından Kostantin Todo'nun

¹⁰⁴ Yeni kurulan Balkan devletleri için "yeni oluşan" ifadesiyle birlikte "yeni oluşturulan" ifadesi de kullanılabilir. Çünkü bu devletlerin yalnızca iç dinamiklerinin değil, Avrupa devletlerinin de desteğiyle kurulabildiği bilinmektedir. Bkz. İlber Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", *Türkiye Günlüğü*, S 36 (Eylül-Ekim 1995), s 6

¹⁰⁵ Bulgarlar 1870 yılında, Osmanlı Devletinden aldıkları fermanla Yunanistan'ın siyasî ve kültürel egemenliğinden ayrı kendi kiliselerini, Ekzarhâneyi kurmuşlardı.

¹⁰⁶ Bölge halkına, nüfusun üçte birinin onayıyla kilise değiştirebilme hakkı verilmiştir.

¹⁰⁷ BOA Kumanova Belediyesi 10, 10 (10-11), 09. Ş. 1324 / 20 C 1329 (18 Haziran 1911).

¹⁰⁸ BOA Rumeli Müfettişliği Selânik Evrâkı TFR.1 SL, 100, 9901, 23.01.1324 (19 Mart 1906); BOA Kumanova Belediyesi, 10, 10 (10-11), 09 Ş. 1324 / 20 C 1329.

üzerinde bir Yunan milli revolveri bulunduğu bildirilmişti¹⁰⁹. Bu yönüyle Makedonya olayları kiliseler arası savaş olarak da adlandırılabilir.

Makedonya'da kiliseler arası savaş yaşanırken¹¹⁰, bir yandan da dil bilimciler arası mücadele vardı. Çeteler ve dernekler, bölge insanlarını örgütlerken dil farklılıklarını kullanıyorlardı. Bu farklılığı nitelendirirken yine kilise unsuru belirleyiciydi. Osmanlı millet sistemine göre bölge halkı bağlı oldukları kiliseye göre Patrikhâne veya Ekzarhâne taraftarı olarak adlandırılmıştı. Patrikhâne'ye bağlı olanlar Yunan ulusundan, Ekzarhâne'ye bağlı olanlar Bulgar ulusundan kabul ediliyordu. Bu bölgede dinî örgütlenmesi diğerlerinden daha zayıf olan Sırp, bölgede ayrı bir ulus olduklarını belirlemek için farklı bir unsura gerek duydular. Bu nedenle Sırp milliyetçileri, dile ağırlık verdiler. Sırp dilinin ayrı bir dil olduğunu, Makedon dilinin Sırp dili ile yakınlığını vurguladılar. Bu amaçla Sırp öğretmenlerine Sırp edebiyatı öğretilmeye başlandı. Makedonya bölgesinde eğitim veren Sırp okullarında Belgrat'ta yazılmış kitapların kullanılmasına ve burada yeni Sırp okulları açılmasına çalışıldı¹¹¹.

19. yüzyıl, Makedonya sorununda henüz başlangıç aşaması olduğu için özellikle çeteler ve dernekler kullanıldı. Ancak 20. yüzyıl ile beraber Balkan devletleri, bu sorunda daha organize olmuş güçlerle işe devam ettiler. Özellikle II. Meşrutiyet sonrası, yasal yollarla kurulan derneklerin de çalışmalarıyla, Makedonya sorununda çeteler aracılığıyla henüz ulaşılamamış olan ulusal bilince bu sefer farklı yolla ulaşılmaya çalışıldı. Her bir ulus kendi ulusallığını kanıtlamak için önce ayrı bir kilise, sonra ayrı bir dil yaratmışlardı. Bundan sonra ayrı birer tarihleri olduğu bilincini yaymak için yöntem aradılar. Kendisini ayrı bir ulus, Makedon olarak nitelendirenler, ilk olarak Makedonların tarihi geçmişlerini belirleyip, bu bilgileri okul kitaplarına aktarmaya başladılar. Ancak tarihî kahramanları olarak seçtikleri kişiler, başka uluslar tarafından da kendi ulusal kahramanları olarak belirlendiği için bu yolla kısa sürede başarıya ulaşmaları beklenemezdi. Örneğin Makedonya İç Devrim Örgütünün kurucularından ve 1903 İlinden ayaklanmasından önce (21 Nisan 1903) çıkan bir çatışmada Osmanlı Devleti kuvvetleri tarafından Serez yakınlarında öldürülmüş olan Gotce Delçef¹¹² Bulgarların da kendi ulusal tarihlerine ait bir kahraman olarak sahip çıktıkları bir kişidir. Makedonya İç Devrim Örgütü bu olayı Bulgarların bir

¹⁰⁹ BOA Rumeli Müfettişliği Selânik Evrâkı TFR. 1. SL, 100, 9901, 23. 01 1324 (19 Mart 1906).

¹¹⁰ 19. yüzyıl ulusçuluk akımının özellikle Makedonya olaylarında etkin olması, din unsurunun bu toplumların ulusçuluk akımlarındaki gücünü azaltmamaktadır. Ayrı bir ulus olma bilinci verilmeye çalışılırken, din ve mezhep birliği, Makedon kilisesinin Sırp kilisesinden ayrılıp müstakil hale getirilmesi ile sağlanmıştır. 1888 yılında başlayan Sırp-Makedon kilisesi savaşı, ancak 1967 yılında Makedon kilisesinin müstakil kiliselğini ilan etmesi ile sonuçlanabilmiştir. Bkz. İ H Soygeniş, **Batı Trakya ve Makedonya Meselesi**, s. 5-6.

¹¹¹ **Balkan Raporu 1914**, s. 27, 30.

¹¹² Bugün Gotse Delçef'in Makedonya'da bir çok yerde (cadde, iş merkezi, resmi bina) adı kullanılarak, heykelleri dikilerek bir ulusal kahraman olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır.

komposu olarak kabul ederek, Makedon ve Bulgar farklılığının böylece ortaya çıktığını savunmuştu. Dil ve kilise farklılıklarını da kullanarak ayrı bir tarih bilinci yaratmak da Makedonya sorununda kalıcı bir anlaşma sağlamaya yetmedi. Çünkü bölgede yaşayanlar tarihi olarak ayrı ve güçlü bir devlet kuracak sağlam dil veya ulusal temellere henüz sahip değildi. Bu nedenle bölgedeki savaşlar devam etti.

4.3.1.4. Toprak Sisteminin Ulusal Hareketlerdeki Rolü

Toprak sorunu, 19. yüzyılda Makedonya bölgesinde yaşanan olaylara yön veren bir başka konu idi. Daha 18. yüzyılda Makedonya bölgesinde Bulgar tüccar ve zanaatkâr sınıfı, diğerlerinden daha hızlı gelişmeye başlamıştı. Buna paralel olarak Makedonya bölgesinde öncelikle Bulgarlar arasında ulusal hareketlenmeler görüldü. Bu durumun bölgede uygulanan feodal çiftlik sahipliğiyle de ilişkisi vardır. Feodal statüde olmayan topraklarda çalışmakta olan reyanın ulus bilinci, diğerlerinden daha hızlı oluştu¹¹⁴. Feodal statüde üretime devam eden toplumlar dış dünyaya daha kapalı iken, ticaret ve zanaatkarlıkla uğraşanlar dış dünyayla daha fazla iletişim içinde olmuştur. Özellikle Batı ile ekonomik ilişki kurmaya başlayan Bulgar tüccar sınıfı, Avrupa kökenli ulusçuluk bilincinin Bulgaristan'da yayılmasında öncü oldular. Bulgar ulusal hareketinde öğretmenler ve subayların yanında tüccarların da bulunması, Fransız devrimi sonrası güç kazanan ulusçuluk akımının Osmanlı Devleti gibi çokuluslu imparatorlukları nasıl etkilediğinin bir göstergesidir.

4.3.1.5. Millet Sistemi

Osmanlı Devletinin Balkanlar coğrafyasında ulusçuluk akımının güç kazanmasının bir başka nedeni "millet sistemidir"¹¹⁵. Millet sistemi¹¹⁶, Makedonya bölgesinde ulusal hareketlerdeki "küçük burjuva" tüccar grubunun sosyo-politik önemini arttırmıştı. Komşu Balkan devletlerinde farklı etnik köken veya mezhebe mensup olanların yaşadığı baskıya rağmen, Osmanlı yönetimi altında Makedonya'da yaşayanlar önemli haklara

¹¹⁴ Türkkaya Ataöv, "19 Yüzyıl İle 20 Yüzyıl Başında Makedonya'da Toprak Sorunu" (kitap tanıtımı, Hristo Hristov), *AÜSBF Dergisi*, c. XXV, no 4 (Aralık 1970), s. 383-384.

¹¹⁵ Millet sistemi ile Osmanlı Devletinde halklar uzun yıllar boyunca kültürel farklılıklarını korumuşlardır. Bir başka deyişle, 18. yüzyıl öncesi Osmanlı Devletini bir arada tutan önemli özelliklerden biri olan millet sistemi, 19. yüzyıldan sonra ise yıkılışını hızlandıran bir unsur olmuştur.

¹¹⁶ Fatih Sultan Mehmet döneminde, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan gayrimüslimlerin hukukî statülerinde düzenlemeler yapıldı. İdarî, adlî ve hukukî alanlarda elde edilen bu haklar, gayrimüslimlerin devlet ve toplum içindeki konumlarını kanunlarla belirgin hale getirdi. Millet sisteminde, farklı milletlerden insanlar birbirleriyle çatışma halinde değildi. Hatta birbirleriyle ilişkileri de sınırlı seviyede idi. Tâ ki, Osmanlı Devletinin ekonomik, siyasî ve toplumsal yönetim alanlarında yaşadığı zayıflıklar ve Fransız Devrimiyle şekillenen ulusçuluk akımının güç kazanmasına kadar. 19. yüzyıla gelindiğinde bu milletler arasında başlayan devletten kopma amaçlı hareketlerle beraber dinî yapının yavaş yavaş yerini ulusal yapıda örgütlenmelere bıraktığı görülmektedir. Bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 216-217.

sahiplerdi. Bu "özerklik", beraberinde bazı zorlukları da taşıdı. Örneğin her bir millet kendi okul ve kiliselerini finanse etmek zorunda idi. Halk liderlerinin kasaba ve köylerde kültürel ve dîni amaçlı kulüp ve dernekler kurmaları zorunluluğu vardı. Ancak bu zorunluluklar elbette olumlu bazı özellikleri de beraberinde getirdi. Bu kişiler, bölgelerinde çalışacak olan öğretmen ve din adamlarını belirleme ve "kiralama" haklarını ellerinde bulunduruyorlardı¹¹⁶. Makedonya olaylarında din ve eğitim kurumlarının gücü akıldan tutulduğunda, bu kişilerin ulusçu hareketlerdeki etkinlik dereceleri daha iyi anlaşılacaktır.

Yukarıda anlatılanlardan Makedonya olaylarında yaratılmak istenen çerçeve kendini ortaya koymaktadır. Din, dil, tarih, coğrafya gibi unsurların kullanılmasıyla ayrı bir Makedon ulusu yaratmak veya Makedonya olarak adlandırılan bölgenin Balkan ülkeleri arasında paylaşılması konuları Makedonya olaylarının görünen yüzüdür. Diğer yanı ise, Osmanlı Devletinin varlığını korumaya çalışması ve büyük devletlerin bölgeyi paylaşma çabalarıdır. Bu nedenlerden dolayı, tarihsel olarak ulusal Makedon hareketinden söz etmek eksik bir belirleme olur. Bunun yerine 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, Balkan coğrafyası ve Avrupa politik yaşamında var olan Makedonya Sorunundan söz etmek olayı daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır¹¹⁷. Sorunun çerçevesi çok belirgin bir biçimde çizilememiştir, çünkü konunun sınırlarını belirleyen dil, din, tarih, coğrafya gibi unsurlar birbirleriyle iç içe geçmiş durumdaydı. Sorunun bir üst halkası, bölgede yaşayan bir grup insanın kendisini Bulgar veya Makedon olarak tanımlayıp tanımlamadığı değil, ortak bir üst amacı paylaşıyor olmalarıydı. Ortak amaçları Hıristiyan ve Slav nüfusun siyasî, kültürel, dîni ve ekonomik alanlarda Osmanlı Devletinin kontrolünden kurtulması idi¹¹⁸. Bu amaçları, Doğu Sorununun bir parçası olarak değerlendirdikleri Makedonya Sorununda Avrupa devletlerinin işlerini kolaylaştırmaktaydı. 19. yüzyılda toplumun farklı kesimlerinin güvenli bir şekilde Devlete bağlılığını korumaktan uzak kalan millet sistemi de bu sorunu Osmanlı Devleti aleyhine çeviren etkenler arasında yer aldı.

4.3.2. Çetelerin Kullandıkları Yöntemler

19. yüzyıldan itibaren Makedonya bölgesinde, Balkan ülkelerinin etkin olmak için kullandıkları belli başlı yöntemler şunlardı: bölgede sorunlar yaratıp veya var olan sorunları gün yüzüne çıkarıp, Osmanlı Devleti üzerinde yaptırım gücü olabilecek devletlerin

¹¹⁶ Fikret Adanır, "The Macedonians In The Ottoman Empire 1878-1912", *Comperative Studies On Government And Non-dominant Ethnic Groups In Europe*, vol VI, *The Formation Of National Elites* (der. Kappeler), London 1992, s. 176.

¹¹⁷ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, İstanbul 2001, s.272 Makedonya Sorunu, Doğu Sorununun bir parçasıdır. Bu nedenle Avrupa politik yaşamından bağımsız düşünülemez

¹¹⁸ Fikret Adanır, "The Macedonians In the Ottoman Empire", s. 161.

dikkatini bölgeye çekmek¹¹⁹. Diğer yöntemler ise bu dönemde insanları bir arada tutan en önemli kurumsal yapılardan olan dinin ve kilisenin etki gücünü kullanarak, insanları ortak ulusal amaçlar etrafında birleştirmek; okul ve eğitim kurumu aracılığı ile bölge halklarının kendi amaçları doğrultusunda ulus bilinci kazanmalarını sağlamak; kültürel gruplar, kurumlar, dernekler aracılığı ile kilise ve okulun erişemediği alanlarda insanları etkilemek ve tüm bunların yetersiz kaldığını düşündükleri noktada ise şiddet yoluna başvurmak. Bu yöntemde kullanılan araç silahlı çeteler, düzensiz, küçük birliklerdi. Oluşturulan çetelerin maddî ve donanım ihtiyacını ise Avrupa devletlerinden alıyorlardı.

4.3.2.1. Eşkîyalık

Yaşanan sosyal, siyasî veya ekonomik düzende, üyeler arasında, bu düzenden dolayı her hangi bir hoşnutsuzluk var ise bu duruma üyeler tarafından, o düzenin örgütlenme modeline göre farklı şekillerde tepki verilir. Yönetim güç kaybettiğinde kuralsızlıklar başlar. Otorite boşluğunda kendi otoritesini kurmaya çalışan gruplar ortaya çıkar. Eşkîyalar buna örnektir. Eşkîyalık ilkçağlardan beri dünyanın her yerinde görülmüştür. Kırsal bölgelerde, genellikle çete halinde örgütlenmiş kişilerin, silah zoruyla yaptıkları soygun, talan, adam kaçırmaya, fidye alma ve bu amaçlardan herhangi biri için adam öldürme eylemlerine eşkîyalık denir. Buradan hareketle şu tanımlamada bulunabiliriz: Eşkîyalık feodal çağın veya o çağın uzantısının kaçınılmaz bir sonucudur. Eşkîya elbette ki politika, ekonomi, tarih ve felsefe bilgisi ve bilincine sahip olmak zorunda değildir¹²⁰. Ancak bu durum onların bir amacı olmadığı anlamına gelmez. Dernek, kulüp veya parti örgütlenmesinde görülen seviyedeki bilinç çetelerde yoktur. Bu, toplumun gelişmişlik seviyesi ile ilgilidir. Eşkîyalığı doğuran nedenler arasında ekonomik ve toplumsal olanlar her zaman başta gelmiştir. Eşkîyalığın gelişmesinde ve yaşamasında devlet otoritesinin zayıflığı da önemli bir etken olmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu'da görülen ve 18. yüzyıl sonlarına değin yerel başkaldırıları halinde sürüp giden ayaklanmalar, eşkîyalığı da içeren toplumsal olaylardır. Eşkîyalar kendi iradeleriyle bir araya gelmiyorlardı; toplumdaki elitler tarafından, bu elitlerin çıkarları için bir araya getiriliyorlardı. Dolayısıyla bu dönemde yaşanan eşkîyalık bir tehdit haline gelen, sahte bir tehdit olarak kullanılan, veya hakim sınıfın ihtiyaçlarına göre devletin yönetim

¹¹⁹ Bu yöntem Osmanlı Devleti'nin son yıllarında uyguladığı denge politikasından da güç bulmuştu. Osmanlı Devleti kendi siyasî varlığının devamı için diğer devletlerin durumunu kendisine hareket noktası olarak almıştı. Bu yöntem büyük devletlerin de işine geliyordu. Bölge ile ilgilendiklerini bir şekilde duyurmakla, bölge halkına da desteklerini duyuruyorlardı. İtalya kralının Vilâyet-i Selâse'de uygulanan ıslahat hakkında duyduğu memnuniyeti bildiren yazısı buna örnektir. Bkz. BOA Yıldız Tasnifi Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y. A. HUS 463, 39, 07.10.1321 (27 Aralık 1903).

¹²⁰ Sabri Yetkin, Ege'de Eşkîyalar, İstanbul 1997, s. 12.

mekanizmasıyla bütünleştirilen yapay bir toplumsal kurguydu. İsyanlar, toplumsal yapıyı parçalamayı hedeflemediği için geleneksel anlamda kolektif eylemler değillerdi; eşkıyalar toplumdan olabildiğince çok fayda sağlamaya çalışıyorlardı. Herkes tarafından bilinen bir müttefiki veya düşmanı, kayda değer herhangi bir ideolojisi olmayan eşkıya, sistemdeki boşlukları kullanıyordu¹²¹. 19. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devletinin kolluk güçlerinin ülke içindeki denetiminin yoğunlaşmasıyla, o zamana kadar etkin olan eşkıyalık yönteminde ve amacında değişiklik oldu. Eşkıya, hangi amaçla bu yolu seçmiş olursa olsun, belli bir güce dayanmak zorundadır. Yiyecek, cephane veya başka araç-gereç sağlamada ve haber almada yardımcıları olmayan eşkıya kolay kolay barınamaz. Yörenin toprak ağası veya zengini, eşkıyayı zaman zaman koruyup desteklemiş, halka ve kendi düşmanlarına karşı onu bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Eşkıyalık II. Mahmud döneminde (1808-1839) gerçekleştirilen ıslahatlarla büyük ölçüde önlendiyse de tümüyle ortadan kaldırılamadı. Ancak değişen zamanla, daha önce de söylendiği gibi toplumdaki aksaklıklara verilen tepki toplumun örgütlenme niteliği ile bağlantılı olarak şekil değiştirdi. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Balkanlarda Makedonya örneğinde yaşanan çetecilik olaylarında grupların öncelikle siyasî ve daha sonra ekonomik ve toplumsal amaçları vardı. Çetecilik Makedonya ve Balkanlar bölgesinin genelinde gelenekselleşmiş, hatta bir geçim şekli olmaya başlamıştı¹²². Çeteler ve dernekler çerçevesinde başlayan bu hareketlenme, özellikle 1908 tarihinde II. Meşrutiyet sonrası yaşanan toplumsal ve siyasî yapıdaki değişimle kulüpler çevresine taşındılar. Meşrutiyet kulüpleri bunun tipik örnekleridir¹²³. Toplumsal, siyasî kurallara karşı olanların veya bunları değiştirmek isteyenlerin başvurduğu yöntemler, o toplumun içinde bulunduğu ekonomik, siyasî ve toplumsal yapıyla doğru orantılıdır. Ayrıca karşı olanların amaçları da yöntemin şeklini belirler. Bu, eşkıyalıktan çeteciliğe, gruplardan derneklere kadar farklı şekillerde olabilir¹²⁴. 19. yüzyıl öncesi toplumda görülen eşkıyalık hareketleri Devleti parçalama amacından uzaktı. Sadece yönetimden duyulan rahatsızlığa verilen bir tepki idi. 19. yüzyıldan itibaren yaşanan hareketlerde ise devletin varlığını ortadan kaldırma amacı vardı.

19. yüzyıl sonundan itibaren Makedonya bölgesinde çeteler kendilerine çalışma yöntemi olarak, silahlı eylemlerin yanı sıra ulaşabildikleri oranda insana savundukları ulusçu anlayışı aşlamayı seçiyorlardı. Bunun için kongreler, toplantılar düzenleniyordu. Çeteler, her ne kadar varlıkları yasal olmasa da, bir yandan devlet ile bir yandan da

¹²¹ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, İstanbul 1999, s. 182.

¹²² Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, c. 3, İstanbul 1975, s. 83.

¹²³ II. Meşrutiyet dönemi örgütlerinden bazıları şunlardır: Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliği, Makedonya-Edirne İhtilal Örgütü, Sırp Demokrat Birliği, Arnavut Meşrutiyet Kulüpleri, Ulah Meşrutiyet Kulüpleri, Osmanlı Terakki Partisi, Makedonya Federatif Halk Partisi.

¹²⁴ Parti tipi örgütlenmenin zayıf olduğu bölgelerde komita siyasi örgütlenme modelidir. Bu nedenle çetecilik, bir başka deyişle komitacılık bir Balkan hastalığıdır. Bkz. Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", s. 9.

buldukları bölge halkı ile iletişim kurmak ve ilişki içinde olmak zorundaydılar. Devlet ile olan ilişkilerinde karşılıklı çıkar söz konusuydu. Osmanlı Devleti uluslararası siyasette uyguladığı denge politikasını, bu çeteler ve örgütler ile ilişkilerinde de uyguluyordu. Böylelikle herhangi bir bölgede her hangi bir grubun etkin olmasını önleyeceğini düşünüyordu. Osmanlı Devleti, 1897 Türk-Yunan savaşı sırasında, Bulgar çetelere bir oranda göz yumarak Yunanlıların güçlenmesini engellemeyi planlamıştı. Bundan sonra 1903 yılında Bulgarların Makedonya'da güç kazandığı dönemde ise bu sefer Yunan çetelerinin daha serbest olabildiği görülmüştü. Çetelerin, buldukları bölge halkı ile olan ilişkileri Devlet ile olan ilişkisinden daha farklı boyutta idi. Çeteler halk ile iyi geçinmek, onların gereksinimlerine destek vermek zorundaydılar. Çünkü çete üyelerini o bölgede barındıracak olan yine o bölge halkıdır. Çetenin yaşayabilmesi çetenin o bölge halkına sunduğu ekonomik çıkar ve güvenlik ile doğru orantılı gelişir. Olayı halk açısından değerlendirecek olursak, onlar da yönetimden memnun olmadıkları veya çetelerden korktukları oranda bu çetelere destek veriyorlardı. Bir başka deyişle yönetimin bölgede güçsüzlüğü arttıkça halk çeteleri ister istemez destekliyordu. Artan destek, çeteleri daha güçlü kılıyordu. Böylece Devletin bölgede otoritesini koruyabilmesi giderek zorlaşıyordu.

4.3.2.2. Çetelerin Eylemlerinden Etkilenenler

Eylem yapan çeteler bir yandan ilgili Balkan devletleri, diğer yandan da ilgili yerel halk tarafından desteklense de, bu silahlı eylemlerden en çok etkilenen yine bu bölge halkı oluyordu. Osmanlı Devleti ise maddî ve siyasi sorumluluk ve yetki sınırları zorlandığı için olumsuz etkilenen taraftı. Osmanlı Devleti, bir yandan bölge üzerinde hak iddia ettikleri için devlete karşı ayaklanan veya ayaklanmalara yardım eden ilgili bölge halkının etkinliklerinden ve bir yandan da aynı bölgede aynı amacı güden farklı grupların eylemlerinden dolayı zorluk çekiyordu. Örneğin Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını savunan örgütün eylemleri, aynı bölgenin Yunanistan'a ait olduğunu savunanları olumsuz etkiliyordu. Ekzarhâne'nin etkinlik sahasına giren bir bölgedeki Patrikhâne taraftarları veya Patrikhâne'nin etkinlik alanına giren bir bölgedeki Ekzarhâne taraftarları zor durumda kalıyordu. Özellikle Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve bunlardan daha az oranda etkili olsa da, Romanya'nın da destekleriyle Makedonya bölgesinde etkinlik gösteren dernek, örgüt ve çetelerin eylemlerinden en fazla etkilenen ise genelde büyük kentler dışındaki halk ve bunlar arasında da özellikle Müslüman ve Türk nüfustu. Bununla birlikte Müslüman ve Türk nüfus, bölge halkı arasındaki sorunları gidermede bir anlamda aracı rolünü üstlenmişti. Örneğin Sırp mektebi müfettişi Yovan Kirkor Bey, teftişi sırasında Müslüman bir şahsın

muhafızı olarak bulundurulmasının zorunluluğunu bildirmiş ve silah tezkeresi verilmesine dair bir istekte bulunmuştu¹²⁵. Bu durum göstermektedir ki, her ne kadar Osmanlı Devleti bölgede siyasi egemenliğini kaybetmekte olsa da Müslüman ve Türk nüfus, bölge halkı arasında hala etkinliğini sürdürüyordu. Çünkü Devleti sahiplenen bu grupta Müslüman ve Türk nüfus bu dönemde henüz diğer halklar kadar ulus bilincine erişmemiş; bu nedenle ulusal bilinç çerçevesinde toplumsal, ekonomik, siyasî ve kültürel yapılanma oluşturamamışlardı. Bu nedenle en fazla mağdur olan halktı. Bir başka nedeni ise, bu halkın koruyucusu olacak bir Avrupa devletinin ve kamuoyunun olmayışı idi. Bu durum kendi içinde bir terslik oluşturmaktadır. Çünkü bir devletin halkı, üyesi olduğu devlet tarafından korunmalıdır. Fakat 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın baskısı ile ıslahat yapmak ve Hıristiyan halkı özellikle korumak zorunda kalan Osmanlı Devleti, Hıristiyan halkın yanı sıra Müslümanları da desteklemeye ve korumaya kalkıştığında, bu durum Avrupa devletleri tarafından bölgedeki Osmanlı uyruğundaki Hıristiyanların baskı altında tutulduğu şeklinde değerlendiriliyordu. Bağımsızlığını kaybeden, başka ülkelerin baskılarına boyun eğmek zorunda kalan Osmanlı Devleti için bu zor bir durumdu. Bu nedenle özellikle Müslüman halk, bir taraftan Hıristiyan çetelerin eylemlerinden dolayı bir yandan da Osmanlı devletinin zayıflığından ve zaafından dolayı bölgenin diğer halklarından daha zor durumdaydı. Bununla beraber bu sorunda bir genelleme yapacak olursak en çok mağdur olanların genelde bölgedeki köylüler olduğunu söyleyebiliriz¹²⁶.

4.3.2.3. Çetelerin Kadroları

Çeteler, Makedonya'da özellikle 1900'lerin başındaki olayların temel yapısını oluşturmaktadır. Bölgede bir çok çete örgütlendiği gibi bu çetelerin örgütlenme modelleri de farklılıklar göstermekteydi. Ancak yapılanmaları farklı olsa da, özellikle kadrolarının özellikleri benzerlikler taşımaktadır. Bu bağlamda ele alınacak olan "lider" kavramı, Makedonya'da ulusal hareketlerde ön safta yer alan eylemciler için kullanılmıştır. Bu lider kadronun oluşumu, ülkedeki sosyal, ekonomik ve politik güçlerin etkisi altında şekillenmişti. Liderlerin sosyal konumları ve coğrafi kökenleri, aldıkları eğitim, yaptıkları iş, yarattıkları örgütlü yapılar ve kullandıkları iletişim kanalları, tüm bunlar hakkındaki bilgi kadroların şekillenmesini ve politik kavgalarını daha iyi anlamak için önemlidir. Liderlerin yaklaşık %80'i Makedonya, diğerleri ise Tuna (Bulgaristan) bölgesi ya da daha çok Doğu Rumeli doğumluydu. Bunların %40'ı ülkenin dağlık bölümü olan ve 1903 ilinden ayaklanmasının

¹²⁵ BOA, Rumeli Müfettişliği Arzuhaller TFR.1.ŞKT, 84, 8355, 14.02.1324 (9 Nisan 1906)

¹²⁶ Fikret Adanır, "The Macedonian Question: The Socio-Economic Reality And Problems Of Its Historiographic Interpretation", *International Journal Of Turkish Studies*, 1984-1985, c 3, s

merkezi olan güney-batı Makedonya bölgesindedi. Manastır ve Üsküp bölgesinde eylemcilerin üçte ikisi şehir, buna karşın Serez'in doğu bölgesinde ise liderlerin %80'i köy kökenliydi¹²⁷. Buradan da anlaşılmaktadır ki, olayların yaşandığı bölgedeki ekonomik yapı lider kadrosunu da etkilemektedir. Ayrıca Devletin denetim sorunu yaşadığı bölgeler de liderlerin oluşumunda önemli bir özelliğe sahipti.

Bu hareketlerin eylemcileri, genellikle köy veya küçük kasaba çevresinden olan orta sınıftandı. Eylemcilerin babalarının okur-yazar oranı %65 idi¹²⁸. Bunlar arasındaki en yaygın meslek grubunda tüccarlar ve rahipler bulunuyordu. Aralarında soylu sınıftan olan yoktu, az sayıdaki toprak sahibi Hıristiyanlar ise 19. yüzyılda toprak sahibi olanlardı. Özellikle Yunanlılardan oluşan bu kişiler, Hellenizmin gereğini yerine getirmek için bu eylemleri desteklemişlerdi.

Makedonya İç Devrim Örgütünde öğretmenler daha çoğunlukta (1903 ilinden ayaklanmacıların %60'ı öğretmendi) Sofya'daki Yüksek Makedonya Komitesinde asker kökenliler en etkin grubu oluşturuyordu. Yüksek Makedonya Komitesi üyelerinin üçte birinden fazlası Bulgar Subaylar Birliği üyesiydi. 1895, 1902 ve 1903 yıllarında yaşanan ayaklanmalarda bu subaylar Makedonya'nın iç bölgelerinde bile etkin olabilmişlerdi¹²⁹. Makedonya bölgesinde yaşanan olaylarda rahipler de önemli rol oynadılar. O dönemde yaşamış olan bir gözlemcinin yazdığına göre; örneğin Bulgar piskoposları ve onların yardımcıları, hepsi değilse bile çoğu Makedonya Komitesinin "asi" eylemlerine, az ya da çok doğrudan katılmıştı¹³⁰. Makedonya İç Devrim Örgütü, yerel bazda devrimci örgütün üyesi olacak kişinin öncelikle Bulgar Eksarhâne'sine katılmasını istiyordu. Buna bağlı olarak, Makedonya İç Devrim Örgütü, halk desteğini sağlayan bir örgüt olabilmek için gizli ve yıkıcı bir örgüt olma özelliğini reddettiğinden beri, Ekzarhâne'ye bağlı rahipler köy ve kasabalarda lider durumuna geldiler ve politik olarak köy öğretmenleri kadar önemli oldular. Makedonya Sorununun yaşandığı dönemde kiliseler, manastırlar, adeta birer silah deposu haline gelmişti. Bulgar metropolitlerinin halkı bu eylemlere teşvik ettiği biliniyordu. Örneğin Ohri kazası ahalisinin, komitenin yanı sıra Bulgar metropoliti tarafından da bozgunculuğa teşvik edildiği arşiv belgelerinde yer almaktadır¹³¹.

Eğitimin yayılması ile beraber hukukçu, fizikçi, öğretmen gibi dini statüsü olmayan meslek grupları, yani "entelektüel" grup bu hareketin öncüsü durumuna geldi. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında bu meslektekiler, kendilerini çok uluslu imparatorluğun Osmanlılık fikriyle tanımlamak istemediler. Bunun nedenleri arasında onlar için toplumda

¹²⁷ Fikret Adanır, "The Macedonians In The Ottoman Empire", s. 175

¹²⁸ Adanır, a. g. m., s. 175

¹²⁹ Hatta kimi zaman yerel liderlerin buna itirazı bile çok etkili olmamıştır.

¹³⁰ Adanır, a. g. m., s. 177-178.

¹³¹ BOA Yıldız Tasnifi Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y. A. HUS 464, 87, 29.10.1321 (18 Ocak 1904).

sosyal ilerlemenin yolunun sınırlı olması da etkiliydi. Her ne kadar Tanzimat sonrası değişimlerle Hıristiyan-Müslüman ayrımı yasa önünde ortadan kaldırılmış ise de toplumsal, ekonomik veya siyasî alanlarda din farklılığı varlığını devam ettiriyordu. Eğitimli Hıristiyanların Osmanlı devlet görevlisi olması tercümanlık gibi belirli bazı alanlarla sınırlı idi. Devlet görevi dışında iş bulma olanağı olan fizikçiler ve hukukçuların sosyal konumları ise genelde diğerlerinden daha iyi idi. Ayrıca bölgedeki öğrencilerin çoğu için kasaba okullarında öğrenim görmek onların gelişmesinde tek yol olduğu için öğretmenlerin Makedonya mücadelesinde önemleri artmıştı¹³².

4.3.2.4. Avrupa Devletlerinin Desteğinde Makedonya'da Çete Eylemleri ve Etkileri

Bir devlet kendi iç sorunlarını kendi güçleri ile çözebildiği oranda güçlüdür. Ancak 20. yüzyılda Makedonya'da Osmanlı Devletinin durumu böyle değildi. İç sorunlarını kendi gücüyle çözemez duruma düşmüştü. Örneğin Makedonya'da eylemciler için polis kontrolünden ve hapisneden kurtulmak oldukça kolaydı. Rejimin kendisi, zaten Avrupa kamuoyunun baskısı altındaydı. Makedonya'da büyük devletlerin baskısıyla 1903-1908 yılları arasında yapılan bir çok reform programı, Osmanlı Devletinin eylemcilerle arasındaki ilişkiyi önemli oranda etkiliyordu. Örneğin, Osmanlı jandarma müfrezeleri Hıristiyan eylemcilere karşı İngiliz, Fransız veya Rus subaylarının danışmanlığında veya doğrudan komutası altında hareket ediyorlardı¹³³. Bu durumda Osmanlı Devleti Makedonya'daki sorunu çözmekte kendi çıkarını gözetemiyordu. Çünkü bu devletlerin Makedonya bölgesinde bulunma nedeni buna engeldi. Bu ise, Devletin bölgedeki otoritesini daha da zayıflatıyordu.

Avrupa daha 1897'de Gladstone'un öne sürdüğü Bulgar korkusunu keşfetmeye başlamıştı. Bölgede eylemlerini arttıran en önemli örgütlerden biri olan Makedonya İç Devrim Örgütü, Bulgar örneğini kullanıyordu. Örgüt, Bulgarların yaşadığı örneğe dayanarak, politik amaca ulaşmakta kültürel hareketin yetmediği ve silahlı çatışmaya geçmek gerektiği sonucunu çıkarmıştı¹³⁴. Bu anlayışla bölgede etkinlik gösteren örgütler, Makedonya sorununda silahların sesini arttırdılar. Böylece silahlı eylemler bölgedeki güvenliği iyice bozdu.

19. yüzyıl sonunda bölgede özellikle Bulgarlar tarafından başlatılan çetecilik yöntemini uygulayanların amacı, kendilerine göre belirledikleri coğrafi sınırları içerisinde,

¹³² Adanır, a.g.m., s 177

¹³³ Adanır, a.g.m., s.182. Bir yandan ekonomik ve siyasî alanda Avrupa devletlerinin baskısı altında olan Osmanlı Devleti, aynı zamanda Avrupa ve hatta bazen Amerika basını ve kamuoyu baskısını yaşıyordu

¹³⁴ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, İstanbul 1995.

kendi istedikleri şekilde bir siyasî yapılanmayı tamamlamak idi. 20. yüzyıl başında bu amaçlarından vazgeçemediler, ancak yöntemlerinde değişikliğe gittiler. Silahlı mücadeleyle elde etmeye çalıştıkları Avrupa desteğinden aldıkları gücü kullanarak, siyasî eyleme de yer vermeye başladılar. 1902 yılında Makedonya Komitesi, etkinlik şeklini değiştirdi. Sofya'da Makedonya için bir muhtariyet programı hazırlamışlardı. Bu program, Manastır, Selânik ve Üsküp'ü kapsıyordu. Makedonya Komitesi, Osmanlı Devleti'nin örgütlere karşı giriştiği mücadeleyi, eylemlerine yeni bir yön vermek için kullandı. Böylece 1902'de muhtariyet kampanyası başlatıldı. Mayıs'ta, Makedonya ile Arnavutluk'un muhtariyeti için bir program hazırlayıp II. Abdülhamid'e hitaben yayınlandı. Programın başında yer alan şikâyetlerden şöyle bir genel tablo çizilmekteydi: Osmanlı hükümeti yarım asırdan beri ıslahat sözü vermektedir. Ancak durumda hiçbir değişiklik olmadı. Bununla beraber idare amirleri keyfî ve taraflı hareket ettikleri için bölgede sorunlar çözüleceği yerde daha da arttı. Ayrıca memurlar, mültezimler ve hatta muntazam asker bile mala ve namusa saldırarak zalimce hareketlerde buldukları için halkın yönetime olan güveni iyice sarsılmıştır.

Programın içeriği ise şu şekilde hazırlanmıştı:

1. Rumeli'de Arnavutluk ve Makedonya adlarını taşıyan iki ayrı eyalet kurulmalıdır.
2. Bu eyaletler Pâdişâhın otoritesi altında bulunmalı, fakat Avrupa büyük devletleri tarafından, üç yıl için seçilecek birer yüksek komiser tarafından ve yerli temsilcilerin de dahil bulunduğu birer devletlerarası komisyon aracılığıyla idare edilmelidir
3. Her iki eyalette asayiş, devletlerarası bir jandarma kuvveti ile yerli jandama tarafından sağlanmalıdır.

Bu programın yayınlanmasından bir ay sonra, Sofya'da Makedonya Komitesi tarafından yeni bir muhtariyet programı hazırlandı. Bu programın konusu ise yalnızca Makedonya bölgesini kapsıyordu. Buna göre, Selânik, Manastır ve Üsküp vilâyetleri, Makedonya toprakları kabul ediliyor ve Makedonya'nın bir idarî birlik haline getirilmesi isteniyordu. Selânik bu birliğin başkenti olacaktı. Bir genel vâli, bir genel meclis aracılığıyla Makedonya'yı yönetecekti. Genel vâli Selânik bölgesinde çoğunluğu oluşturan topluluk arasından seçilecekti¹³⁵.

Yukarıdaki iki tasarı da göstermektedir ki yapılan programlar çerçevesinde istenilenler, aslında Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki egemenlik haklarını yavaş yavaş elinden almaktı. Önce silahlı eylemlerle bölgede güvenliğin yok edilmesini sağlamak, ardından da devletin aslî görevlerinden olan güvenliği bile sağlayamadığını ileri sürerek, yabancı devletlerin otoritesini bölgede etkin kılmak bu olayların çerçevesini oluşturmaktadır.

¹³⁵ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi c 8, Ankara 1988, s.154-155.

Böylelikle bu gruplar kendi devletlerini kurmayı veya var olan bir Balkan ülkesine katılmayı amaçlıyorlardı.

Makedonya bölgesinde Avrupa çıkar gruplarının fazlalığı sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getiriyordu. Örneğin Jandarma konusunda Mürzsteg döneminde yapılan düzenlemeye göre Avrupa devletleri bölgeyi aralarında paylaştılar. Buna göre Üsküp, Avusturya-Macaristan; Manastır, İtalya; Selânik, Rusya; Serez, Fransa; Drama, İngiltere'nin etkinlik alanı olarak kabul edildi¹³⁷. Bölgede istikrarı korumakta yaşadığı zorlukların üzerine eklenen bu durum, Osmanlı Devletini daha güç duruma düşürdü¹³⁸. Çetelerin Makedonya'nın geleceği hakkındaki farklı düşünce ve amaçları, onları farklı yöntemlere yöneltiyordu. Bir grup Makedonya'nın geleceğini Bulgaristan'a bağlamakta görürken, diğeri özerk bir Makedonya'da, bir diğeri Yunanistan'a, bir başkası Sırbistan'a bağlanmakta görüyordu. Bu nedenle de çıkar gruplarının ve çetelerin fazlalığı, bölgenin asayişini daha da bozmaktaydı. 20. yüzyılın ilk yıllarında azınlık komitelerinin tehditleri birden artmış ve Bulgarların kanlı olayları başlamıştı¹³⁹. Türklere yönelik saldırılar, kısa bir süre sonra Rum kilisesine bağlı Bulgar kökenli Selâniklilere ve ardından yabancılara da sıçradı.

Garvanof, Lozançef gibi sağcı önderler, Ocak 1903'te Selânik'te bir kongre toplamayı başardılar. 2 Ocak 1903 tarihinde başlayan ve iki gün süren Selânik'teki Bulgar komitacılarının toplantısına Bulgar komitacılarından Pere Tuşef, Damyan Gruyef, Garvanof, Delchev, Boris Saravof da katıldılar¹⁴⁰. Bu kongre, ilk baharda genel isyan çıkarma kararı aldı. Garvanof'a göre, birkaç gün sürecek bir isyan, Avrupa devletlerinin müdahalesine yol açacaktı. Oysa Rus dışişleri bakanı Lamsdorf, daha 1902 yılı sonunda Sofya'yı ziyaret ettiği sırada Bulgar hükümetinin Makedonya olaylarına müdahale etmemesini öğütlemişti. Çünkü Rusya ve Avusturya-Macaristan, Makedonya için mevcut durumun devamından yana bir reform planı hazırlığı içinde idiler.

¹³⁷ Jandarma teşkilâtının yönetimi ile ilgili uygulanması planlanan, bölgelere ait bilgileri gösteren harita hangi devletin hangi bölgede etkin olduğunu içermektedir. Haritalara ait ekte bulunmaktadır. Bkz. H. 10. Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, İstanbul 1995, s.192

¹³⁸ Reform planları arasında gayrimüslimlerin de jandarma teşkilatına alınmaları öngörülmüştü. Ancak gayrimüslimler buna sıcak bakmadılar. Hem kendi milletlerinin ayrılıkçı hareketlerine katılan yandaşları karşısında yer almamak için, hem de teşkilatın maddî ve güvenlik konusundaki zorluklarından dolayı bu öneri işlerine gelmedi. Gayrimüslimlerin tercihi Avrupa devletlerini memnun etmedi. Çünkü onlar gayrimüslimlerin Osmanlı ordusunda yetkili mevkilere gelmeleriyle devletin içişlerine daha kolay karışabilmeyi düşünüyorlardı. Bkz. Tokay, a.g.e., s. 118.

¹³⁹ BOA Yıldız Tasnifi Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y. A.HUS, 465, 4, 01.11.1321 (19 Ocak 1904); BOA Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkıtâbet Evrâkı, 3, 254, 18.11.1320 (16 Şubat 1903); BOA Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrâkı TFR 1.AS 53, 5207, 01 10.1325 (7 Kasım 1907); 52, 5116, 28.08.1325 (6 Ekim 1907); BOA Rumeli Müfettişliği Umum Evrâkı TFR 1 UM 21, 2013, 2.09.1325 (Ekim-Kasım 1907); Rumeli Müfettişliği Arzuhaller, 82, 8163, 17.01.1324 (13 Mart 1906); 84, 8334, 12.02.1324 (7 Nisan 1906)

¹⁴⁰ Türkmen Parlak, **Yeni Asır'ın Selânik Yılları Evlad-ı Fatihan Diyarları 1895-1924**, İzmir 1986, s.192

1903 Ağustosundan önce, örgüt içi anlaşmazlıkların da etkisiyle Selânik'te silahlı eylemler başladı. Eylemi gerçekleştirenlerin amacı, özellikle Avrupa sermayesine zarar vererek, Avrupa'nın dikkatini bölgeye ve bölge insanına çekmek idi. Nisan 1903 tarihinde Selânik'te hazırlanan olayların ilki, limana yanaşan bir Fransız gemisine konulan bomba idi. Suikasti gerçekleştiren kişi eski bir komiteci olan Pavlo Şatef idi. Şatef'e göre bu işin arkasında Bulgaristan'dan gönderilen Boris Sarafof ve Gotce Delchev vardı. Amaçları ise Makedonya'yı karıştırmak idi. 15 Nisan'daki liman olayından sonra 16 Nisan'da Osmanlı Bankası, Elhamra tiyatrosu ve Noiye adlı Yunan kahvesine de bombalı saldırılar düzenlendi¹⁴⁰. Bu olaylar örgütün nihaî amacı gerçekleştirecek etkiyi yapmasa bile Avrupa'da ve hatta Amerika'da da ses getirmekte gecikmedi. 4 Mayıs 1903 tarihli **The Times** gazetesinde olaylarla ilgili olarak Makedonyalı eylemcileri kınayan bir habere rastlanmaktadır¹⁴¹. Bu haberde eylemcilerin, sözde kurtarmaya çalıştıkları dindaşlarını kıyıma uğrattıkları ve üstelik de Avrupa'nın dikkatini bu konuya çekmek için bizzat Avrupalıların canlarına ve mallarına saldırdıkları yazılıydı¹⁴². Bu gazete haberi de göstermektedir ki aslında Batılı devletler de Makedonya olaylarının, Doğu Sorunu olarak da adlandırılan plânın bir parçası olduğunun farkındadırlar. Aynı olaylar Bulgar komitacılarından Pavel Şatef'in, 1938 yılında Sofya'da yayınlanan **Slova** gazetesindeki "Selânik'te Panik" başlıklı anılarında da yayınlanmıştır¹⁴³. Bu olayda örgüt ağır kayıplar verdi. Örgüt içinde etkin olanlardan Gotce Delchev, 21 Nisan 1903 tarihinde Osmanlı askeri birlikleri tarafından Serez yolunda öldürülmüştü. Bu olay can kaybının yanı sıra örgüt içi anlaşmazlıkları da arttırmıştır¹⁴⁴. Delchev, Makedonya'nın Bulgar olmadığını bilen ve bildiği için de Bulgar hükümetinin ilhakçı politikasına ve Yüksek Makedonya Komitesi'ne açıkça karşı çıkan, ülkenin kötü idaresinden Türk köylüsünün asla sorumlu tutulamayacağını ifade ederek, çetelerin Türk köylerine yaptıkları saldırılara hiç değilse kendi bölgesinde son verdiren, her çeşit şovenizm düşmanı bir devrimci olarak tanımlanır. Öğrencilerinden Sandanski ve Çernopeyef ise onun

¹⁴⁰ Necmettin Deliorman, **Makedonyalı Komitacılar Ne Yapmak İstiyor**, İstanbul 1941

¹⁴¹ Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher (der), **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İstanbul 1995, s. 49-51.

¹⁴² "...Türkleri çaresiz bırakıp, söztüm ona kurtarmayı amaçladıkları Hıristiyan dindaşlarını toptan kıyıma uğratmaya iterek sağlamaya çalıştılar...Şimdi özgün planlarıyla birlikte eşzamanlı olarak yürüttükleri, ikinci bir Avrupa'yı çağırma yöntemine başvuruyorlar. Avrupalıların canlarına ve mallarına karşı saldırıya geçtiler..." Bkz. Tunçay, Zürcher (der), a.g.e., s. 49-51

¹⁴³ Parlak, a.g.e., s. 192-194.

¹⁴⁴ Makedonya sorununa çözüm arayan gruplar farklı yöntemleri savunmuşlardır. Bir grup, Makedonya'nın kurtuluşunu Bulgaristan'a ilhakta bulurken, bir başka grup aynı sorunu Makedonya'nın özerkliğinde görmüştü. Bununla beraber aynı grup içinde de farklı yöntemleri savunanlar olmuştur. Örneğin Makedonya'nın kurtuluşunu özerklikte gören Makedonya İç Devrim Örgütü içinde eylemlerinde dış desteğin olmasını savunanlar (bunlara Genişler denmektedir) ve dış desteğin Makedonya sorununu çözmekte başarısızlığa neden olacağını, bu sorunu kendi iç dinamikleriyle çözmek gerektiğini savunanlar (bunlara Darlar denmektedir) olmuştur. Nisan 1903 olayı bu gruplar arasındaki anlaşmazlıkları arttırmıştır. Bkz. Orhan Koloğlu, **Avrupanın Kısacasında Abdülhamid**, İstanbul 1998, s. 259; **Macedonia Documents And Material**, Sofia 1978, s. 456-457.

gittiği yoldan gitmişlerse de, ustalarının otoritesine hiçbir zaman sahip olamadıklarından, Makedonya hareketi üzerindeki etkileri sınırlı kalmıştı¹⁴⁵. Selânik olayları, İç Örgütün bünyesinde bir daha onarılamayacak sarsıntı ve çöküntülere sebep oldu. Selânik'teki Merkez Komite toptan tutuklandı, kaza ve köylerdeki kadrolarda da, gene tutuklanmalar yüzünden, geniş gedikler açıldı.

Yaşanan bu olaylarda eylemcilerin Batı kaynaklı ulusçuluk akımından etkilenmiş olmaları ve bunları destekleyenlerin Avrupa devletleri olması, olaylardan etkilenen taraflar açısından ilginçtir. Çünkü bahar aylarında yaşanan olaylarda hedefler arasında Avrupa sermayesi de bulunuyordu. Bu olay, Osmanlı Devletinde olduğu gibi Avrupa'da da oldukça fazla ses getirdi. Avrupalının, özellikle Avrupa sermayesinin zarar görmesine hiç tahammülü yoktu. Bu yüzden Avrupa devletleri ve Avrupa kamuoyu, o güne dek üzerine toz kondurtmadığı Hıristiyan kardeşlerinin¹⁴⁶, kendi deyimleriyle "barbar Türkler" tarafından takibine yeşil ışık yaktı. Bâbiâlî ise Makedonya'daki tüm çeteleri sadece eşkıya olarak değil, artık "anarşist" olarak da nitelendirme fırsatını bulduğu için bu olaydan yararlandı¹⁴⁷. Osmanlı Devleti geniş çapta tutuklamalara, silah ve cephane aramalarına girişti¹⁴⁸. Böylece Osmanlı Devleti asayişini sağlama konusunda bölgede etkin olma fırsatı yakaladı.

Çeteler arası çekişmeler daha 1902 yılının güz aylarında yaşanmaya başlamıştı. Örneğin Yüksek Makedonya Komitesi taraftarlarının (Yüksekçilerin) Bulgaristan'da donattıkları çeteler, gene Bulgar subayları komutasında (örneğin Yüksek Makedonya Komitesi lideri General Tsonçef bir çeteye kendisi komuta etmiştir) kuzey-doğu Makedonya'ya girdiklerinde, yerli Bulgar halk tarafından soğuk karşılanmışlardı. Ayrıca Serez ve Ustrumca ihtilal bölgeleri şefleri olan Sandanski ve Çernopeyef'in çeteleri tarafından takip edilmişlerdi. Bu durum göstermektedir ki, Balkan coğrafyasında birbirine yakın bölgede yaşayan Bulgar kültürüyle yetişmiş olanlar arasında bile, Makedonya konusunda tam bir fikir birliği kurulamamıştı. Bu ise bölgedeki çete sayısını ve yaşanan gerginliği arttırıyordu. Bu olaylar Makedonya İç Devrim Örgütünün, Yüksek Makedonya Komitesiyle anlaşma taraflısı görünen sağ kanadı ile, Delçef, Sandanski ve Çernopeyef'in temsil ettikleri sol kanat arasındaki bilinen gerginliği daha da arttırdı. Geniş Sosyalistler, Makedonya sorunuyla her zaman daha fazla ilgilendiler ve Nisan 1903 başarısızlığından sonra etkileri daha arttı. Bunun nedenlerinden birisi bölgede yaşanan çete savaşlarının doğurduğu iç

¹⁴⁵ Adanır, a.g.m., s. 17.

¹⁴⁶ 1321 (1904) yılında Cambridge belediyesinde, Rumeli vilayetlerinde gerçekleştirilmesi planlanan ıslahat çalışmalarında, İngiliz hükümeti tarafından yapılacak yardıma destek için bir miting düzenlenmiştir. Bkz. BOA Yıldız Tasnifi Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı Y A. Hus 464, 36, 23. 10. 1321 (12 Ocak 1904).

¹⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya 1860-1908*, İstanbul 1994, s.

¹⁴⁸ Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II. Meşrutiyet", *Birikim*, c. 2, S. 9, Kasım 1975, s. 16-17.

karışıklıktı. Bu yüzden Makedonya İç Devrim Örgütü, kendisini savunmak zorunda kaldı. Birçok eylemci, örgütün Bulgar ulusalcılığı çizgisinin doğruluğundan şüphe etmeye başladı. Bu ortamda Jane Sandanski'nin önderliğinde bir solcu grup olan Serez grubu, Makedonya İç Devrim Örgütü merkez komitesinin kararlarına karşı çıktı¹⁴⁹. Böylece Makedonya olaylarında önemli bir güce sahip olan MİDÖ içinde de bölünmeler artı. Bu ise, Avrupa devletleri ve kamuoylarının desteğinde güçlenen Makedonya olaylarının, Osmanlı Devleti'ni giderek daha zor günlerin beklediğini göstermiştir. Devlet karşısında harekete geçenlerin çokluğu da yönetimin istikrar sağlamasını engelleyen unsurlar arasındaydı.

Balkanlarda 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin kışkırtmaları ve desteğinde başlayan ayrılıkçı hareketlerde sıra Makedonya bölgesine geldiğinde sorunlar artmıştı. 19. yüzyılın başında Avrupa devletlerinin işi daha kolaydı. Ancak 20. yüzyıl başında planlarında uygulamaya çalıştıkları, Makedonya bölgesinde tarafların çokluğu kimi zaman Avrupa devletlerine de zarar vermeye başladı. 1902 yılında yaşananlar bunun en açık örneği idi. devam eden çete olayları da Avrupa devletlerinden destek almasına rağmen, kimi zaman Avrupa kamuoyu veya bazı çıkar gruplarının tepkisini çekmiştir.

4.3.2.5. İlinden Ayaklanmasında Çetelerin Yeri ve Sonuçları

İlinden ayaklanması öncesinde Osmanlı Devleti dahilinde yapılması kararlaştırılan ıslahatlar, Makedonya'da ıslahat istediğini söyleyen grupları sakinleştireceğine, durum daha içinden çıkılmaz bir hale geldi. İrklar arasındaki kin ve ihtiras giderek keskinleşiyordu Bulgaristan, Makedonya komitesinin faaliyetlerine müsamaha göstermediğini resmen ilan etti ise de eskisinden daha fazla onu himaye etmeye devam ediyordu. Aynı dönemde Bulgar hükümeti, Osmanlı hükümetini, Bulgar sınırında kuvvet yığmakla ve Makedonya'da Bulgar halkına zulüm yapmakla suçladı. Bunun yanı sıra, Makedonya ıslahatı, Hıristiyanları memnun etmemekle kalmadı, Müslüman halk arasında da tepki yarattı Hıristiyanlardan jandarma ve kır bekçisi tayin edilmesi Kosova'da Arnavutlar arasında ayaklanmalara sebep oldu¹⁵⁰. Bu arada Hıristiyanlara karşı bir takım münferit cinayetler işlendi. Ayrıca Üsküp'de, Rus konsolosunun bir Arnavut tarafından öldürülmesi, Rusya'nın, Bâbiâlî nezdinde sert protestoda bulunmasına sebep oldu. Bu tür olaylara bir başka örnek ise Rusya konsolosu Alin'e, Metroviçe'de düzenlenecek olan suikâste dair alınan

¹⁴⁹ Sandanski, siyasal olarak Geniş Sosyalistlere yakındı. Makedonya politikasında ise Dimo Hacı Dimov'a yakındı. Dimo Hacı Dimov ise 1903 Makedonya tartışmasında Dar'ların karşıtıydı. Bkz. Tunçay, Zürcher (der), a.g.e., s. 54

¹⁵⁰ BOA Rumeli Müfettişliği Kosova Evrâkı TFR. I.KV, 58, 5704, 03.02.1322 (19 Nisan 1904); BOA Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı TFR. I.A, 2, 102, 03.10.1320 (3 Ocak 1903); 3, 239, 12.11.1320 (10 Şubat 1903); BOA Rumeli Müfettişliği Umum Evrâkı TFR I UM, 23, 2248, 22.01.1326 (25 Şubat 1908)

önlemler hakkında Müfettişliğin Sadârete ve Başkitâbete verdiği bilgiler oldu¹⁵¹. Bu olayları fırsat bilen Sırp ve Bulgar komitacıları tekrar dağlık bölgelere çekilerek baskınlarını arttırdılar. Manastır'da, Peristeri dağında komiteciler bir kurmay heyeti oluşturarak sistemli bir şekilde anarşi yaratmaya kalkıştı. 25 Temmuz 1903'te bu heyet, Şark Demiryolları Umum Müdürlüğüne bir bildiri göndererek, Makedonya Hıristiyanlarının "kurtuluş" mücadelelerinin başlamış olduğunu duyurdu ve tren seferlerinin durdurulmasını istedi. Aynı anda Makedonya komitesinin yeni teşkilatının adı olan "Merkezi Hükümet" bir beyanname ile Makedonya'nın Hıristiyan halkını genel bir ihtilal hareketine katılmaya teşvik etti. 1903 yazında Makedonya'da yaşanan bu kanlı ayaklanma dönemi, Balkan devletlerinde savaş rüzgarlarının hissedilmesine neden oldu¹⁵². 1903 yılında değilse bile, on yıldan daha erken bir sürede, hissedilen rüzgar gerçek bir savaşa dönüşecekti. Bu dönemde Makedonya bölgesinin paylaşımı için önce Balkan ülkelerinin ortak olarak Osmanlı Devletine karşı, sonra ise kendi aralarında yapacakları I. ve II. Balkan savaşlarının yaklaştığı sezilebilirdi. Bunun için yeterince deneyim yaşanmıştı: Siyasî, ekonomik ve diğer alanlarda yaşanan iç sorunlar, Hıristiyanların tepkileri ve istekleri, Avrupa devletlerinin desteği, ardından ayrılıkçı hareketler ve kopma. Aynı süreç Makedonya'da da yaşanmaktaydı.

Makedonya İç Devrim Örgütünün Selanik'teki merkez komitesinin nasıl olup da Ağustos 1903 tarihindeki İlinden ayaklanmasına karar verdiği anlaşılmamıştı. 1902 yılı içinde gelişen olaylar, ayaklanmanın örgüt için bir intihardan farksız olacağını göstermişti. Çünkü Nisan olaylarından sonra bu gruplar bir yandan Avrupa devletlerinin desteğini kaybetmeye başladılar, bir yandan da Osmanlı Devleti olası yeni hareketlere hazırlıklı duruma geldi. Bu nedenle böylesi bir ayaklanmada Osmanlı Devleti karşısında başarıya ulaşamayacakları belliydi. Ancak dikkatleri çekmek bile yeterince önemli idi.

Nisan 1903 tarihindeki eylemler, Makedonya İç Devrim Örgütünü, hazırlıklar tamamlanmadığı halde, genel ayaklanmanın tarihini öne alarak, 2 Ağustos 1903 tarihindeki Aziz İlya gününe (İlinden) getirmeye zorladı. 20 Nisan 1903 tarihinde Saravof'un da içinde olduğu MİDÖ merkez komitesi İlinden ayaklanması kararını aldı¹⁵³. Makedonya İç Devrim Örgütünün 1903 Smilevo Kongresinde devrimi başlatmak için son karar alındı. Kongre, Nikola Karev'i ülkenin dağlık kesiminde ayaklanmanın önderliğine atadı. Ayrıca alınan karara göre Karev'in yegâne kurtarılmış bölgenin, yani Kruşova Cumhuriyetinin de başkanı olmasına karar verildi. Nikola Karev, çevresindeki Müslüman halka hitaben, ayaklanmanın barışçı komşularına değil, feodal rejime karşı olduğunu açıklayan bir bildiri yayınlayıp onları

¹⁵¹ BOA Rumeli Müfettişliği Sadaret Başkitabet Evrakı TFR. I.A, 3, 218, 07.11.1320 (5 Şubat 1903).

¹⁵² Karal, a.g.e., s.158-159.

¹⁵³ Mete Çetik, "Osmanlı Solundan Bir Portre: Yane Sandanski", *Tarih ve Toplum*, c. 22, S. 128, Ağustos 1994, s.16-17

özerk Makedonya bayrağı altında toplanmaya çağırıldı¹⁵⁴. Fakat bu sözde kaldı. Çünkü ayaklanma, çetniklerin¹⁵⁵ bir çok Müslüman köyünü birden ateşe vermeleriyle başladı. Çetnikler, bu eylemlerinde kendilerini Bulgar ulusal davasının havarileri olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle çetniklere karşı sadece Müslüman Türk ve Arnavutlar direnmekle kalmadı, güney-batı Makedonya'da Rum Ortodoks Patrikhânesine bağlı olanlar da açıkça Osmanlı askerî birliklerini desteklediler. İlinden ayaklanmasında her ne kadar örgüt içi anlaşmazlıklar yaşanıyor olsa da, Makedonya İç Devrim Örgütü üyeleri genel olarak olaya katıldılar. Bunlardan birisi de Jane Sandanski idi.

Serez Grubunun önderi olan Jane Sandanski¹⁵⁶ daha 1901 yılı Nisan ayında, çetesiyle birlikte Makedonya bölgesinde etkinliklere başlamıştı. Amacı, kendi deyimiyle Türk esaretine karşı mücadeleye başlamaktı. Bu amaç için çeteye silah teminine çalıştı. Miss Stone¹⁵⁷ olayına karıştı. Sandanski, Selânik'te Makedonya İç Devrim Örgütü tarafından alınan İlinden ayaklanması kararına karşı çıkıp¹⁵⁸ ayaklanma tarihini erken bulduysa da, ayaklanmaya katıldı ve üstelik de etkin rol aldı¹⁵⁹. Delchev'in öldürülmesinden¹⁶⁰ sonra onun yerine Sandanski Makedonya İç Devrim Örgütünün sol kanat lideri oldu. Fakat Delchev kadar etkin bir lider olamadı.

Büyük güçlerin mevcut durumu devam ettirme kararları ve Balkan devletlerinin ortak bir harekette birleşmeyi başaramamaları, Makedonya'daki anarşi ve kanlı ortamın devamına neden oldu. Durum, daha 1897'de Türkler Makedonya İç Devrim Örgütünün yer altı organizasyonunun bir kısmını ortaya çıkarınca kötüleşmeye başlamıştı. Bu zamana kadar silah toplamak ve organizasyonunu daha iyi hale getirmekle uğraşan Makedonya İç Devrim Örgütü, 20. yüzyıl başında kendisini korumak için sert önlemlere başvurmak zorunda kalmıştı. Bu durum yukarıda anlatılan gelişmeler yanında, Ağustos 1903'teki Makedonya İç Devrim Örgütünün hazırladığı İlinden ayaklanmasına da neden oldu. Ayaklanmalar Manastır vilâyetinin büyük bir kısmında yaşandı ve burada bir devrim konseyi oluşturuldu. Amaçları Makedonya'nın kalan kısmını "özgürleştirmekti". Bulgaristan'da oluşturulan silahlı birlikler, Bulgaristan sınırını geçip bu ayaklanmacılara

¹⁵⁴ Bu belge, Makedonya hareketinin demokratik liberal niteliğinin kanıtı olarak kabul edilmektedir.

¹⁵⁵ Bu dönemde Bulgar çetecilere verilen ad.

¹⁵⁶ Jane Sandanski'nin babası da Makedonya olaylarında etkin rol üstlenmiş ve Kresna ayaklanmasında aktif olarak görev almıştı. Bkz. Çetnik, "a.g.m.", s. 16

¹⁵⁷ Stone, Osmanlı Devletinin bölgede asayişini sağlayamadığını duyurmak ve fidye alarak örgüte maddi destek sağlamak için Bulgarlar tarafından dağa kaçırılan İngiliz misyoner gazetecidir. Bkz. Çetnik, a.g.m., s. 16.

¹⁵⁸ Tunçay, Zürcher (der), a.g.e., s.

¹⁵⁹ Çetnik, a.g.m., s.

¹⁶⁰ Corce Vasilyeviç, "Makedonya'da Halk Federatif Partisinin Genç Türk Devrimindeki Rolü 1908/1909", X. Türk Tarih Kongresinden ayrışım, Ankara 1993, s. 1237

katıldılar. Bulgar hükümeti bu duruma şaşırılmıştı ve memnun olmasa da¹⁶¹, yine de bu topluluklara sınırları kapatmaya cesaret edemedi. Çünkü bu "asilere" halk arasında o kadar büyük bir sempati ve destek vardı ki, Bulgaristan'da hanedan karşıtı bir hareketten çekinildi. Bu dönemde Sofya nüfusunun neredeyse yarıya yakınının Makedonya'dan gelen göçmen veya mülteci olması bu kararda önemli bir etken oldu. Stavrianos'un anlatımıyla Türkler ordularını getirdiler, ateş ve kılıç ile Makedon köylülerine saldırdılar. 200 köy ve 12.000 evin yandığı, 70.000 insanın evsiz kaldığı kayıtlara geçti¹⁶². Fakat burada Stavrianos'un gözardı ettiği bir durum var. Bölgenin hukukî ve siyasî hakimi olan Osmanlı Devleti, sınırları içinde kendi varlığını tehdit eden bir hareketi doğal olarak bastırmak isteyecekti. Yukarıda da anlatıldığı gibi, olaylar iddia edildiği gibi tüm bölgede geniş halk desteği bulmuş değildi. Patrikhâne taraftarları ve Müslümanların katılmadığı ve üstelik mağdur olduğu bu ayaklanmada evsiz kalan, canlarını kaybedenler arasında olaya karşı olan bölge halkı da vardı.

Makedonya bölgesinde dönüm noktası olan İlinden ayaklanması kısa bir sürede, Eylül ayında Osmanlı birlikleri tarafından tamamen bastırılrsa da örgüt ilk amacına ulaştı. Ayaklanmacıları amaçladıkları Avrupa müdahalesi yakında gerçekleşecekti. Ayaklanma, Bulgar nüfusun yoğun olduğu Manastır bölgesinden dışarıya taşımaya da etkisi Manastır bölgesini ve hatta Osmanlı Devleti sınırlarını aştı.

1903 İlinden ayaklanmasını gerçekleştirenler, esas amaçları olarak duyurdukları Osmanlı yönetimine karşı halk kitlelerini birleştirme girişimini gerçekleştiremediler. 1903 Ağustosunun sonlarına doğru, ayaklanma fiilen bastırıldığında bölgede bir çok köy tahrip oldu, birçok insan Bulgaristan'a sığındı¹⁶³. Ayaklanmacıların sığındıkları bir ülkenin olması bile Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşanan olayların destekçilerinin dışarıda olduğunu göstermektedir. Başarısızlıkla sonuçlanan İlinden ayaklanması yeni sorunlara neden oldu. Daha ayaklanmanın başında bunun için yanlış zamanlama olduğunu söyleyenler haklılıklarını kanıtlamışlardı. Bu nedenle, 1903 İlinden başarısızlığı, Makedonya İç Devrim Örgütü içindeki anlaşmazlıkları su yüzüne çıkardı. Solcu gruplar bu konuda diğerlerini uyardıklarını iddia ederlerken, Makedonya'daki kanlı olaylara ilgisiz kalan Dar Sosyalistler de eleştiriden sakınmıyorlardı. Makedonya'nın kurtuluşunu bir proletarya devriminde gören Dar sosyalistler, İlinden başarısızlığı sonrası kendi taraftarlarına Makedonya İç Devrim Örgütünden ayrılmalarını ve 1905'te Makedonya ve Edirne Sosyal

¹⁶¹ MIDÖ'nün sloganı "Makedonya Makedonyalılarındır!" idi. Bulgar hükümeti ise Makedonya'nın Bulgaristan'a ait olmasını istiyordu. Bu nedenle gelişmeyi çok memnuniyetle karşılamadı. Ama Osmanlı Devleti'ni bölgede biraz daha zayıflatacak bir girişim olduğu için olaya tamamen karşı olmadı.

¹⁶² Leften Stavros Stavrianos, *The Balkans 1815-1914*, New York 1963, s.102-103.

¹⁶³ Tunçay, Zürcher (der), a g e , s 51-53.

Demokrat Örgütünü kurmalarını emrettiler¹⁶⁴. Böylece olayların çehresini daha da sertleştirecek olan parçalanmalar İlinden ayaklanması sonrası devam etti.

Bölge genelinde etkisi hissedilen, Avrupa devletlerinin bölgede dikkatini arttıran ve sonrasında Osmanlı Devletinin işi daha ciddiye aldığı İlinden ayaklanması, Avrupa baskısı ile Osmanlı Devleti'nin bölgedeki ıslahatlarını arttırmasına neden oldu. Siyasî, adli ve askerî alanlarda düşünülen ıslahatlar sonucu ortamın daha sakinleşmesi beklenirken, aslında Osmanlı Devleti açısından daha da zorlaştı. Çünkü bölge halkı ıslahat girişimlerine rağmen, asayiş bozmaya devam ederek Avrupa devletlerinin Osmanlı iç işlerine karışmasını arttırdılar. Böylece Osmanlı Devletinin bölgedeki hakimiyeti iyice tartışılır hale geldi.

1903 İlinden ayaklanması, örgütün istediği gibi sonuçlanmasa da, hatta ağır kayıplar verilmişse de, uzun vadede kurulacak olan Makedonya Devleti için olumlu bir gelişme yaşandı. Yaşam süresi çok kısa da olsa, ayaklanma döneminde kurulan Kruşova Cumhuriyeti¹⁶⁵, modern Makedonya devleti için dayanak noktası kabul edildi¹⁶⁶.

1903 sonrası Osmanlı Devleti için Makedonya bölgesini kendi başına idare etmek artık imkansızdı. Ağustos 1903 İlinden ayaklanması sonrası Avrupa devletleri duruma artık fiilen müdahale ettiler. Bulgarların ezildiğini düşünen Rusya İmparatoru, Avusturya-Macaristan İmparatoru ile Mürzsteg'de¹⁶⁷ bir araya gelip, aynı adla anılan anlaşmayı imzaladılar. Dokuz maddeden oluşan Mürzsteg Antlaşmasını diğer büyük devletlere de onaylattıktan sonra Bâbiâli'ye bildirdiler. Osmanlı Devleti bu antlaşmanın hükümlerini 7 Aralık 1903'te (24 Teşrîn-i sâni 1319) kabul etti¹⁶⁸. Mürzsteg'de alınan kararlar Osmanlı Devletinin bölgedeki egemenliğini daha da zedeledi.

1903 yılı sonuna kadar Makedonya bölgesinde yaşanan çetecilik olayları, Avrupa devletlerinin olaylara taraftar olması ve Osmanlı Devletinin bu olaylar karşısında bölgede yeterince etkin olamaması, İmparatorluğun bölgedeki hakimiyetini iyice gölgeledi. Bu durumun yarattığı bir başka sonuç, imparatorluğun geleceğini değiştirdi. O zamana kadar Osmanlı Devletinde Osmanlılık ve İslamcılık akımlarıyla devlet ayakta tutulmaya çalışılmış ancak başarısız olmuştu. Bu gelişmelerin içinde olan Türk subayları, Avrupa ve hatta Balkan devletlerinin karşısında elleri kolları bağlı kalınca, soruna çözümü farklı açıdan aramaya başladılar. Bu noktada çözümü Balkan halklarının uygulamalarından da etkilenerek, ulusçuluk akımında buldular. Kısacası, bölgede 19. yüzyıl sonundan itibaren yaşanan çetecilik olayları,

¹⁶⁴ Tunçay, Zürcher (der), a.g.e., s.53-54.

¹⁶⁵ <http://www.mymacedonia.net/history/manifesto.htm> Bkz. Ek 3, Kruşova Cumhuriyeti Manifestosu (2-3 Ağustos 1903).

¹⁶⁶ Castellan, a.g.e., s. 370-371.

¹⁶⁷ Viyana'nın 90 km. kadar güneyinde bir kasaba.

¹⁶⁸ Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909, İstanbul 2000, s. 63-64.

Osmanlı Devletinin geleceğini olumsuz olduğu kadar olumlu da etkilediği sonucuna varılabilir¹⁶⁹.

1903 Mürzsteg Antlaşması sonrası Bulgar faaliyetlerinde belirgin bir zayıflama görülürken, Yunan faaliyetlerinde artış görüldü. Bunun nedenleri arasında Bulgar hareketinin zayıflaması, Avrupa Devletlerinin ilgisini bu soruna çekmek için bu sefer de Yunan hükümetinin yoğun çalışmalara başlaması, Mürzsteg tasarının 3. maddesinin yarattığı olanaklar¹⁷⁰ ve 1897 savaşıyla Yunanlıların zayıflayan konumlarının yeniden düzelmiş olması sayılabilir¹⁷¹.

Kısacası, 1903-1908 yılları arasında yaşanan olaylar, Makedonya'daki siyasî gelişmeleri üç bakımdan etkiledi. Öncelikle, Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğunun meselelerine reform kisvesi altında müdahalesinin başka bir örneği oldu. Ancak bu reformlar Makedonya vilâyetlerinde yerel mücadelelerin azalmasına yarayacağına şiddetlenmesine katkıda bulundu. Bu, ikinci özelliğidir. Son olarak, bu vilayetlerdeki gelişmeler 1908'de Jön Türk ihtilali ile sonuçlanacak olan bir "Müslüman" muhalefetine yol açtı¹⁷².

¹⁶⁹ Aydemir, a.g.e., s.440.

¹⁷⁰ Bu maddeye göre Makedonya vilâyetlerinde etnik ve dini özelliklere göre yeni bir düzenlemeye gidilmesine karar verilmişti. Böylece idari kolaylık sağlanacağı düşünülmüştür. Bkz Tokay, a.g.e., s.47; I. Iftin Stavros Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York 1961, s.523.

¹⁷¹ Kemali Saybaşı, Gencer Özcan, *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*, İstanbul 1997.

¹⁷² Tokay, a.g.e., s.9.

4.4. II. MEŞRUTİYET SONRASI TOPLUMSAL DEĞİŞİM

4.4.1. Osmanlı Toplumsal Yapısı

4.4.1.1. Fransız Devriminin Etkisiyle Gelişen Fikir Akımı: Ulusçuluk ve Osmanlı Devleti

20. yüzyıl başında dağılma süreci hızlanan Osmanlı Devleti için yüzyılın ilk on yılı sonunda önemli bir gelişme yaşandı. Avrupa devletleri, Osmanlı Devletinin siyasî, sosyal ve ekonomik yaşamdaki geriliğinin yönetim yapısı ile bağlantılı olduğunu, bu nedenle Devletin Avrupa'yı örnek alarak, yapısal değişime gitmek zorunda olduğunu iddia ediyorlardı. Böylece 19. yüzyıldan itibaren artan baskıların ana noktası reformlar konusunda oldu. Dış baskıların yanında, Osmanlı Devleti içinde de yönetime karşı baskı artmıştı. Özellikle İmparatorluğun Batısında gelişen Jön Türk hareketi, Sultanın Meşrutiyet rejimine geçmesi konusunda yönetimi baskı altında tutuyordu.

Batı dünyası, Osmanlı Devletini ve toplumunu sadece askerî veya ekonomi alanında değil, siyasî ve sosyal alanda da etkilemişti. Siyasî alanda Fransız devrimi, Osmanlı Devleti ve aydınları arasında etkisi olan en önemli Batı kaynaklı değişimdir. Fransa'da özgürlük, eşitlik, kardeşlik olarak belirlenen devrim sloganı, Osmanlı Devletinde "adalet, meşveret, müsavat, hürriyet ve uhuvvet"¹⁷⁴ olarak karşılığını buldu. Bunun nedeni 19. yüzyıl boyunca ulus bilinci ile İmparatorluktan ayrılmaya başlayan toplumların Osmanlı toplumu üzerinde yarattığı etkidir. Bu gelişmeden etkilenerek Osmanlı Devletinin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki tarihinde vatanseverlik ve vatan kavramı ağırlık kazandı.

Vatan aşkı ve millî sadakat, yurtseverlik ve milliyetçilik eşanlamlı ifadeler olarak kullanılmaktadır. Ancak aralarına fark vardır. Yurtseverlik dili yüz yılı aşkın bir süredir bir halkın özgürlüğünü ayakta tutan politik kurumlara ve yaşam tarzına duyulan sevgiyi, yani cumhuriyet sevgisini güçlendirmekte kullanılmaktadır; milliyetçilik dili ise 18. yüzyıl sonlarının Avrupa'sında bir halkın kültür, dil ve etnik birliğini ve homojenliğini savunmak veya güçlendirmek üzere biçimlendirilmişti. Cumhuriyetçi yurtseverliğin düşmanları tiranlık, despotizm, baskı ve yozlaşma iken, milliyetçiliğin düşmanları kültürel kirlenme, heterojenlik, ırksal karışma ile sosyal, siyasî ve entelektüel bölünmedir. Bu demek değildir ki, yurtseverliğin ateşli yandaşları kültürel, etnik arka planı, dili veya halkların geleneklerini ihmal etmişler veya hor görmüşlerdir. Bırakın hor görmeyi, cumhuriyetin politik değerleri ile etnik köken ve kültür alanları arasındaki mesafeyi olabildiğince geniş tutmak

¹⁷⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlânı*, İstanbul 1996, s. 9.

isteyen teorisyenler, cumhuriyeti her zaman belli bir arka planı ve belli bir kültürü olan bir halkın ortak özgürlüğü ile ifade bulan bir şey olarak açıklamışlardı. Can alıcı ayırım öncelikle veya vurguda yatar. Yurtseverler açısından, birincil değer cumhuriyet ve cumhuriyetin sağladığı özgür yaşam tarzıdır; milliyetçiler için, birincil değerler halkın manevi ve kültürel birliğidir¹⁷⁵. Balkanlarda yaşananlar ise milliyetçilikten güç alarak ortaya çıkmıştı. 19. yüzyılda yaşananlar yanında, Devlet de birliğini devam ettirebilmek için bu hareketler karşısında kendi yöntemini üretti.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, merkezî yönetimi güçlendirmeye özel önem vermeye başlamıştı. II. Mahmut (1808-1839), yerel güçlerin yani ayanın bölge üzerindeki etkisini azaltarak, taşrada merkezî otoriteyi yerel yönetimler üzerinde yeniden baskın hale getirmek istiyordu. Bu merkezileştirme çabaları bir yandan yönetimin gücünü arttırırken, aynı zamanda modernleşmeyi sağlayan ilerdeki reformların da temellerini oluşturdu. Bunun ardından Tanzimât dönemi başladı. Gülhâne Hatt-ı Humayunundaki "dinleri ne olursa olsun bütün Osmanlı tebâasının kanun önünde eşitliği ilkesi", Osmanlı vatanseverliği veya Osmanlı milliyetçiliği açısından en önemli noktadır. Millet sisteminin gereği, gayrimüslim tebâasının içişlerine karışmayan Osmanlı yönetimi, böylece bir taşla iki kuş vuracağını düşünüyordu. Bir yandan Osmanlılık ruhunun temelini güçlendirirken, bir yandan da Avrupa devletlerinin Osmanlı Hıristiyan tebâası konusundaki reform baskılarını yok etmeyi planlıyordu. Ancak işin bir diğer boyutu, bu gelişme 20 yüzyılda Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhinde yürüttükleri işlere yaradı. Balkan halkları 18. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti eliyle kazandıkları ve Avrupa devletlerinin desteği ile güçlendirdikleri siyasî, sosyal ve ekonomik haklarını, 19. yüzyıl boyunca ayrı devletlerini kurma yolunda kullandılar. 20. yüzyıl ise, kurulan bu devletlerin temellerini güçlendirmekle geçti.

19. yüzyılda Osmanlı Devletinin sınırları giderek küçülüyordu. Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Romanya sadece bağımsızlıklarını kazanmakla kalmadı, aynı zamanda Osmanlı topraklarından elde etmeyi planladıkları alanlarda genişlemeye çalıştılar. 20. yüzyıl başında Balkan topraklarının çoğunu fiilen kaybetmiş olan Osmanlı Devletinin bu bölgede elinde son olarak Arnavutların çoğunlukta olduğu bölge ile Makedonya bölgesi kaldı. Bu ortamda Osmanlı aydınları Osmanlılık düşüncesi etrafında yoğunlaşmaya başladılar. Aynı dönemde Avrupa'da Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in istibdat yönetimine karşı etkinlik gösteren Jön Türklerin de çoğunluğu bu düşüncüyü benimsiyordu. Onlara göre Osmanlı halklarının eşitliğini sağlamak, Osmanlı Devletini yeniden güçlü hale getirecek ve Osmanlı birliğini sağlayabilecek bir yöntemdi. Ancak Osmanlılık politikasının başarılı

¹⁷⁵ Maurizio Viroli, *Vatan Aşkı Yurtseverlik Ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1997, s. 12.

olamayacağını gösteren olaylar 1900'lerin başında yaşandı. 1910'lardan itibaren Osmanlılık politikasının başarıya ulaşamayacağını görenler, Türk milliyetçiliği politikasına ağırlık verdiler¹⁷⁵. Osmanlı Devleti sınırları içindeki tüm halkın dinlerine ve etnik kökenlerine bakılmaksızın siyasi birliğini sağlayabilmeyi amaçlayan Osmanlılık düşüncesi, Balkan halklarının ayrılıkçı hareketleriyle güç kaybedince, İmparatorluğun bütünlüğü ve devamlılığı için farklı yollar aranmaya başlamıştı. Farklı çizgileri olsa da, bundan sonra denenilen Türkçülük akımı yol oldu. 20. yüzyıl başında Jön Türklerle ağırlık kazanan bu seçenek, zamanla çizgisini değiştirdi. Sadece Osmanlı Devleti sınırları içindeki Türkleri birleştirmekten, tüm dünyadaki Türkleri birleştirmeye kadar varan farklı çizgileri olan Türkçülük akımı, 1900'lerin başında İmparatorluğun siyasî, ekonomik ve toplumsal değişimini etkiledi. Ulusçuluk akımının da etkisiyle devletten ayrılanlar olmuştu. Şimdi ise sırada devleti sahiplenen grup vardı. Türkçülük akımı böylece güçlenmeye başladı.

20. yüzyıl başındaki bu süreçten ilk başta ve en fazla etkilenen Makedonya bölgesi idi. çünkü yaratılmaya çalışılan yeni yapı, bölgede ayrılıkçı-ulusal harekete başlayanların çıkarlarına aykırı idi. Onlar, bundan böyle geleceklerini Osmanlı Devleti içinde görmüyorlardı.

4.4.1.2. II. Meşrutiyet Sonrası Balkanlarda Farklı Etnik ve Dini Grupların

Tutumları

1897-1903 tarihleri arasında silahlanma ve örgütlerinin temelini kuvvetlendirme sürecine ağırlık veren Makedonya'daki örgütler, 1903 tarihinden sonra geniş çaplı silahlı eylemlere ve halk ayaklanmalarına ağırlık vermişlerdi. 1908 tarihine kadar devam eden bu yöntem, Temmuz 1908 tarihinde anayasal rejimin ilanı ile beraber oluşan ortamda niteliksel değişikliğe uğradı. Bu tarihten sonra Makedonya bölgesindeki Hıristiyan Balkan halkları bir süre İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ortak hareket ettiler de, yeni yönetimin sunduğu özgürlük ortamında, bağımsızlık eylemlerini silah yerine yasal yollar izleyerek siyaset, edebiyat, basın gibi alanlarda devam ettirdiler. Bu dönemde Balkan halklarının adlarıyla anılan Meşrutiyet kulüpleri, bu Balkan halklarının bağımsızlık hareketlerinin yeni sözcüleri oldular. II. Meşrutiyet yıllarında Makedonya'da İttihat ve Terakki Cemiyetinden başka Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri Birliği, Sırp Demokratik Birliği, Rum, Arnavut, Ulah, Yahudi vb. Meşrutiyet Kulüpleri kuruldu. Bu örgütlerin hepsi ırkçı, milliyetçi ve ayrılıkçı örgütlerdi. Öyle oldukları bilinmesine rağmen, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Bâbîâlî yine

¹⁷⁵ Masami Arai, Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği, İstanbul 1994, s. 20.

onlara karşı oldukça toleranslı davranıp onlarla iyi ilişki kurmaya çalıştı. Anayasal düzenin istikrarı ve sağlaştırılması için onları birleşmeye çalıştı¹⁷⁶.

Bunlar dışında Osmanlı İmparatorluğunda siyasî, sosyal ve ekonomik yapı üzerinde etkili olan bir başka grup daha vardı: Masonlar. Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde İstanbul, İzmir ile beraber Selânik de önemli masonluk merkezlerinden birisiydi. Toplum ve siyasetin önde gelenlerinin de¹⁷⁷ desteğini alan bu örgütlenme, II. Abdülhamid döneminde yasaklandığı için çalışmalarına gizli devam etmişti. Selânik'te bazı Genç Türkler gizli yerel mason örgütlerini 1909 tarihinde yönetimi ele geçirmek için kullandılar. Hükümetin ele geçirilmesinden sonra aralarında bazı Genç Türklerin de bulunduğu mason locaları İmparatorluğun bir çok bölgesinde yayılmaya devam etti. Arap ülkeleri yanı sıra özellikle Balkan vilâyetlerinde daha güçlü konumdaydılar. Bu örgütlere Türklerden de katılım vardı¹⁷⁸.

4.4.2. II. Meşrutiyet Sonrası Örgütlenmeler

4.4.2.1. Makedonya Federatif Halk Partisi

1908 sonrasında Makedonya bölgesinde faaliyet gösteren Makedonya Federatif Halk Partisi, Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliğinden sonra Makedonya Slav halkı tarafından en çok benimsenen siyasî örgüt idi. Bu parti II. Meşrutiyetin ilanından sonra Makedonya Edirne İç İhtilal Örgütü'nün (VMORO-MEİİÖ) "Santralistler" kanadının, Selânik, Serez ve Ustrumca grubunun birleşmesiyle kurulan Makedonya Edirne İhtilal Örgütünden (MORO-MEİÖ) doğdu. Selânik'te 3 Ağustos 1909 tarihinde Halk Federatif Partisinin ilk kongresi düzenlendi. Tüm Makedonya'dan delegelerin bulunduğu bu toplantıda çoğunluk burjuva ve aydın tabakasındandı¹⁷⁹. Parti iki yıllık tarihinde dört aşamadan geçti. II. Meşrutiyetin ilanından Ocak 1909 tarihine kadar Makedonya Edirne İhtilal Örgütü (MORO-MEİÖ) adıyla faaliyet gösterdi. 1909'un Ocak-Ağustos ayları arasında gelişme devrini yaşayan bu parti, Ağustos 1909-Ocak 1910 arasında kriz devrini yaşadı. Kendine yeteri kadar taraftar ve üye bulamayan parti, Ağustos 1910'de Merkez Bürosunun kendi kararıyla dağıtıldı.

¹⁷⁶ Yusuf Hamza, "1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler Ve Osmanlı Balkan Ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma Fikri", XI. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım, Ankara 1994, s. 2080.

¹⁷⁷ Örneğin V. Murat'ın kendisi de masonluğu desteklemiştir. II. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine V. Murat'ın yeniden başa geçirilmesi için girişilen iki denemenin de İngiltere'nin desteğinde Masonlar tarafından desteklendiği bilinmektedir. Bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler İttihat ve Terakki*, Ankara 1998, s. 25.

¹⁷⁸ Jacob M. Landau, "Muslim Opposition To Freemasonry", *Die Welt Des Islam Band'den ayrı basım*, XXXVI, 2 (1996), s. 189.

¹⁷⁹ Bundan sonra, Meşrutiyet Kulüpleri Kongresi düzenlendi. Bu kongrenin delegeleri Bulgar hükümetinin etkisi altıydılar. Corce Vasilyeviç, "Makedonya'da Halk Federatif Partisinin Genç Türk Devrimindeki Rolü 1908/1909", X. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım, Ankara 1993, s. 1235.

Cemiyet ile Parti üyeleri arasındaki bağlantı II. Meşrutiyet'in ilanından önceye dayanmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1907 Paris kongresinden sonra Makedonya Edirne İç İhtilal Örgütünün (VMORO-MEİİÖ) sol kanadıyla iyi ilişkiler kurmaya başlamıştı. 1908 Temmuz'unda aynı kişilerin de desteğini sağlamıştı. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, İttihat ve Terakki Cemiyetinin ve Makedonya Edirne İhtilal Örgütünün (MORO-MEİÖ) liderleri arasında Selânik'te resmi görüşmeler başlamıştı. Görüşmelerde İttihat ve Terakki Cemiyetini Enver Bey, Talat Bey, Niyazi Bey, Tahsin Uzer vd, Makedonya Edirne İhtilal Örgütünü ise Jane Sandanski, Hristo Çernoşeyef vd temsil etmişlerdi¹⁸¹.

Parti ile Cemiyet arasındaki ilişki Dimitar Vlahof tarafından da onaylanmaktaydı. Vlahof'un anılarında 1907 yılında, Makedonlar arasında iki yasal parti örgütünün varlığından söz edilir: Birisi Halk Federatif Partisi, diğeri de Meşrutiyet Kulüpleridir. Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri, Makedonya Halk Federatif Partisini Genç Türklerle birleşerek Makedon milliyetini yok etmek istemekle suçlamışlardı. "Balkan Federasyonu" düşüncesiyle aynı temelde ele alınabilecek bu görüş, Makedonya Halk Federatif Partisinden sonra da devam etti. Bulgaristan'daki radikal demokratlar tarafından desteklenen bu görüşe göre Balkanlarda genel bir barışın sağlanması için, merkezinde Türkiye'nin olacağı bir "Osmanlı Federasyonu"¹⁸² hayata geçirilmeliydi. Böylece Avrupa devletlerinin amacı olan böl ve yönet yöntemi uygulanamayacak ve Balkanlarda, dolayısıyla Makedonya bölgesinde barış sağlanabilecekti. Ancak bu görüşün yaşam şansı kalmadığı ortada idi. Ne Osmanlı Devleti bunu sağlayacak güce, ne de Balkan devletleri isteyecek konumda değillerdi.

4.4.2.2. İttihat ve Terakki Partisi

Osmanlı aydınları, beraber yaşadıkları halklardan bir kısmının 19 yüzyıldan itibaren yeni bir örgütlenme modeli ile kendi ulus-devletlerini kurduğunu görünce, harekete geçmeye başladılar. Özellikle 20. yüzyıl başında güçlenen bu yeni akımın temsilcisi İttihat ve Terakki Partisi oldu. Amaçları bağımsızlıklarını kazanmak olan Balkanlardaki halkların en büyük destekçisi olan Avrupa devletlerinin baskısı yanında, özellikle Osmanlı Devletinin iç gelişmeleri de 1908 sürecini hazırlamıştı. Mürtsteg dönemi olarak adlandırılan 1903-1908 yılları arasında hem siyasî iktidarın yaşadığı sorunlar, hem de halkın ekonomik ve siyasî nedenlerden dolayı yaşadığı sıkıntılar, Devleti 24 Temmuz 1908 hareketine getirdi. 1904 baharına gelindiğinde, artan vergi yükü köy, kasaba ve şehirlerin yaşamını olumsuz

¹⁸¹ Hamza, a.g.m, s. 2092-2093.

¹⁸² Iordanka Bibina, "Geç Osmanlı Türkiyesi ve Bulgar Basımında Balkan Federasyonu Fikri", Osmanlı c. 2, Ankara 1999, s. 502-503

etkiliyordu. Köylülerden başka zanâatkarlar ve tüccarlar da bu durumun ağırlığını yaşadı. Devletin uyguladığı vergi yükü yanı sıra, devletin halkla arasında vergi toplamakla görevlendirdiği mültezimlerin baskıları da durumun zorluğunu arttırdı. Bu durumun İmparatorluğun bir tek yerinde değil, İzmir'den Midilli'ye, İşkodra'dan Basra'ya, Trablusgarp'tan Kastamonu'ya kadar bir çok farklı bölgede 1904 tarihinden itibaren yaşandığı görüldü¹⁸².

Toplum yaşamında genel sıkıntıya yol açan dönemlerde, karşı tepkiler yaşanması doğal bir süreçtir. Ulusçuluk akımı dönemimde, Osmanlı Devletinin ekonomik, siyasî ve kültürel olarak bütünlüğünü koruyamayacak oranda zayıflamış olması, bu tür karşı tepkilerin baskısını arttırdı. Balkan halklarının bu süreçte varlıklarının devamlılığını sağlamak için buldukları veya seçtikleri yol, ayrılıp bağımsız devletlerini kurmak olmuştur. Ancak bu seçeneği kullanamayacak olan bir başka halk vardı. Müslüman ve Türk çoğunluğun oluşturduğu bu halkın böyle bir seçeneği olamazdı. Çünkü Devleti sahiplenen grubu oluşturuyorlardı. Elbette kendi aralarında farklı seçenekler üretmiş olsalar da, 20. yüzyıl başında bunlar arasından gücünü arttıran bir grup vardı ki, 1908 hareketinin gerçekleşmesinde etkin oldu: İttihat ve Terakki Cemiyeti. Cemiyetin kuruluşu iki devreye ayrılır. İlk olarak 1889 tarihinde, henüz böyle bir örgütlenmeyi taşıyamayacak bir bölgede, İstanbul'da beş tıp öğrencisi tarafından kurulmuştu. Ancak ordu üyeleri arasında henüz destek bulamamış olduğu için, örgütün devamı gelememiş ve varlığı sona ermişti. İkinci devre ise 1906 tarihinde Makedonya'da başladı. 19. yüzyıl boyunca özgürlük mücadelesi veren Balkan halklarının hareketleri ile beslenmiş bir bölgede, sivil ve askerî alanda destekçisi bulunan Selanik'te, on iki kişilik bir ekip ile yaşama geçirildi. İlk olarak Rumeli'nin değişik yerlerinde teşkilatlanan Cemiyet, İstanbul, Edirne ve İzmir gibi İmparatorluğun önemli şehirlerinde de yerleştikten sonra teşkilatını tüm yurttan, özellikle Anadolu'da yaygınlaştırmaya başladı¹⁸³.

4.4.2.3. İttihat ve Terakki Partisinin Makedonya'da Güçlenmesinin

Nedeni

İttihat ve Terakki Cemiyetinin özellikle Makedonya'da örgütlenmesini başlatmasının ana nedeni bölgenin toplumsal yapısından ve batı ile iletişiminden kaynaklanmaktadır. Bu bölgede yaşayanların, Balkan halklarının ayrılıkçı hareketlerinden birebir etkilenmiş olmaları da Cemiyetin özellikle bu bölgede gücünü arttırmıştı. Bölgedeki ayrılıkçı kıpırdanmalar, Avrupa devletlerinin desteği ile ayaklanmaya dönüştükten sonra,

¹⁸² Aykut Kansu, 1908 Devrimi, İstanbul 2001, s. 38-39.

¹⁸³ Kazım Karabekir, İttihat Ve Terakki Cemiyeti 1896-1909, İstanbul 2000, s. 33-34

devreye Avrupa devletlerinin Bâbiâli'ye uyguladığı baskı giriyordu. Bölge önce Avrupa devletleri arasında nüfuz bölgelerine ayrılıyordu. Askerî ve idarî olarak bu devletler kontrolü ele aldıktan sonra, asayişin de iyice bozulmasıyla Balkan halklarının ayrılmaları Avrupa devletlerinin işgalleriyle hızlanıyordu. Bu özellik genel olarak Balkan devletlerinin kurulmasında izlenen yöntem olmuştu. Tıpkı 1905 tarihinde jandarma yönetiminin bölünmesinde olduğu gibi, Avrupa devletleri benzer yöntemi Makedonya bölgesinde uygulamaya başlamışlardı.

1907'de İttihat ve Terakki Cemiyetinin İmparatorluk genelinde toplam on yedi şubesi oldu. Cemiyetin amacı Sultan Abdülhamid'in yönetimine son vermek ve anayasal rejime geçilmesini sağlamak idi. 6 Ağustos 1906 tarihinde Paris'teki merkezden gelen bir mektupta, Selanik şehrinde de bir şubenin kurulması istendi. Bundan bir yıl sonra Üsküp'te Mehmed Necip (Draga), Gâlip (Pasinler) ve Mazhar Bey liderliğinde bir şube daha açıldı. Manastır şubesi ise Enver ve Hasan Tosun başkanlığında kuruldu¹⁸⁴. Böylece örgüt, Temmuz 1908 tarihindeki olaylara yön verecek olan bölgede temel yapılanmasını oluşturmuştu.

20. yüzyıl başında Rusya ve İran'da yaşanan siyasî ve toplumsal değişimler, doğal olarak Osmanlı Devletindeki siyasî ve toplumsal gelişmeleri de etkiledi. Başlangıçta Sultanın baskıcı rejimi aleyhtarı gibi görünen hareketlenme, ağırlaşan vergilerle beraber halkın tepkisinin de katılımıyla arttı. İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezi, yaptığı çağrılarla sadece batıda değil doğuda da şubelerini, parlamenter bir rejim kurulması için çalışmaya yönlendiriyordu. Cemiyet halkla beraber ordudan da destek almak için boş durmadı. Makedonya bölgesinde ordudan önemli oranda destek bulan Cemiyet, aynı desteği diğer bölgelerde de elde etmeye çalıştı. Aydın'dan Erzurum'a kadar bu alanı yaygınlaştırdı. Bu örgütlenmenin üzerine bir de halkın yönetime olan güvensizliği eklenince, yönetime karşı bir eylem kaçınılmaz hale geldi. Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyetinin iletişim ve örgütlenmeye verdiği ağırlık göz ardı edilemez. Bu nedenle 1908 devrimi sadece halk desteğinde değil, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti propagandasından etkilenmiş olan askerlerin de katılımıyla gerçekleşti.

1900'lerin başında halk arasında artan huzursuzluktan destek alarak güçlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, ordunun da gücünü kendisine katınca, mutlakîyet rejimi karşısında yeni bir güç odağı olabildi. İmparatorluğun merkezinde Pâdişâhın yoğun baskısından dolayı İttihat ve Terakki Cemiyetinin yapılanması, diğer bölgelerle iletişim kurmaları kolay olamasa da, Anadolu ve Makedonya'daki vilâyetlerde genel olarak örgüt, giderek güçleniyordu. 1907 yılı başından itibaren İstanbul'da yönetimin zayıflığından ve baskısından kaynaklanan olumsuzluklar halk tarafından protesto edilmeye başlandı. Bunun

¹⁸⁴ Kansu, a.g.e., s. 63-65.

oluşmasındaki etkenlerden birisi de İttihat ve Terakki Cemiyetinin yurt içinde yaygınlaşan iletişim ağı idi. Hükümet, İstanbul'daki yabancı postanelere gelen mektupları denetleyip önleyemediği için, devrimci propaganda malzemesi Cenevre, Paris ve Londra'dan bu yolla başkente gönderilebiliyordu¹⁸⁵. Yönetime karşı sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti, halk ve ordu görevlilerinden değil, yabancı büyükelçiliklerden de şikayet gelmekteydi. Yabancıların düşüncesi, Osmanlı Devletinde anayasal rejime geçilip geçilmemesinden ziyade, yönetimin zaaflarından dolayı aksayan, özellikle ticarî çıkarlarını korumak idi. Baskı gruplarının sayısının artması Bâbîâlî'yi daha zor durumda bırakıyordu. Yukarıda sayılanlardan başka Osmanlı Devleti içinde Prens Sabahaddin başkanlığında, Paris'te kurulan Adem-i Merkezîyet ve Teşebbüs-i Şahsî Cemiyeti gibi farklı örgütler de vardı. Bunların ortak görüşleri II. Abdülhamid yönetiminin halka zarar verdiği idi¹⁸⁶. Bu nedenle yönetim bir yandan Makedonya bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerle bir yandan da ülke içi muhalefet ile uğraşmak zorundaydı. Bu durum II. Meşrutîyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güç kazanmasında etkili oldu.

4.4.2.4. Reval Görüşmelerinin II. Meşrutîyet'in İlanına Etkisi

1881 tarihinde Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulması ile mâlî konularda iyice sıkıntıya giren Osmanlı Devleti, 20. yüzyıl başına gelindiğinde, ülkenin ekonomisini artık doğrudan Avrupa devletlerinin kontrolüne bıraktığı için bu konuda inisiyatifi kaybetmişti. Herhangi bir yatırım yapmaktan söz edilemeyen¹⁸⁷ bu dönemde, Devlet kendi memurlarının ve askerlerinin bile maaşlarını ödeyemez duruma geldi. Toplanan vergiler öncelikle Düyûn-ı Umûmiye tarafından alacaklı devletlerin hanelerine yazıldığı için, iç borçlar ve ödemeler konusunda ciddi sorunlar yaşandı. 1900'lerin başında ücretlerinin ödenmemesi askerler arasındaki huzursuzluğu arttırdı. Yurdun genelinde bu konuda ayaklanmalar yaşandı. Bunlardan birisi Mayıs 1907 sonlarında, çoğunluğu Arnavut olan 900 kadar askerin, Üsküp'ün en büyük camiiinde toplanarak maaşlarının ödenmemesini protesto etmeleriydi. Üsküp'den İstanbul'a bir heyet gönderildi. Ancak bu heyetin II. Abdülhamid ile görüşmesine

¹⁸⁵ Kansu, a.g.e., s. 100.

¹⁸⁶ Osmanlı Devleti 19. yüzyıldan itibaren devlet karşıtı örgütlerin eylemlerinden dolayı zorluklar yaşarken, sadece Hıristiyan değil Müslüman halk da bundan etkileniyordu. Bunlar arasında Batı Trakya, Rumeli ve Adalar'da ilginç bir örnek yaşandı. Osmanlı Devleti bölgede güç kaybettiğçe, buradaki Müslüman halk kültürel, sosyal, ekonomik haklarını koruyabilmek için dinî yapılarından güç alarak Cemmat-i İslâmiye örgütleri etrafında birleşmeye başladı. Bkz. Ayşe Nükhet Adıyeko, "Yunanistan Sınırları İçinde Bir Azınlık Örgütlenmesi: Cemâat-i İslâmiyeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 2, İzmir (1992), s. 265.

¹⁸⁷ Bu dönemde en önemli yatırımlar demiryollarına yapılmıştı. Ancak Osmanlı Devleti aleyhine işlediği için yararı olduğu gibi zararı da oldu.

izin verilmedi. Bu nedenle heyet Rus elçisi ile görüşüp sorunlarını kendisine ilettiler¹⁸⁸. Sorunun dış ülkelerin müdahalesine zemin hazırlamaması için hükümet, askerlerin maaşlarını ödemek zorunda kaldı. Amacına ulaşan askerlerin Üsküp'teki ayaklanmaya son verdiğine dâir haber, 2 Haziran 1907 tarihinde İstanbul'a ulaştı. Benzer amaçlı ayaklanmalar İzmir'den Trablusgarp'a, Erzurum'dan Florina'ya kadar bir çok bölgede yaşandı. Müslüman halk da kendi devletinin ancak Avrupa baskısı altında iş yapabildiğini düşünmekteydi.

Haziran 1908 tarihinde, Osmanlı Devletinin geleceği konusunda İngiltere Kralı ile Rus Çarı arasında Reval'de bir görüşme yapıldı. Bu toplantı, Jön Türkler tarafından Makedonya bölgesinin Osmanlı Devletinden koparılacağı ve İmparatorluğun Avrupa devletleri arasında paylaşılacağı şeklinde yorumlandı. Yukarıda sayılan ekonomik, siyasî ve toplumsal nedenlerin üzerine bu nitelikte bir toplantı, İttihat ve Terakki Cemiyetine harekete geçmek için acele etmeleri gerektiğini düşündürdü. Ancak Makedonya Mâlî Komisyonu Fransız delegesi M. Steeg'in raporunda değindiğine göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti için Reval görüşmelerinde Makedonya'da yapılması planlanan ıslahattan ziyâde, Abdülhamit'in mutlakîyetçi rejimini meşrutiyet ile değiştirmek daha önemli idi¹⁸⁹. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyetinin devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başlamasıyla ele aldığı konular dikkate alınırca, ülkenin paylaşılmasına verilen tepkinin baskın olduğu görülür. Bu sorundaki yerinden dolayı II. Abdülhamid yönetimine de tepki gösterdikleri doğrudur. 3 Temmuz 1908 tarihinde, Ohri'deki devlet makamlarına gönderilen bir belgeye göre, isyanın nedeni son yıllarda ülkede sürmekte olan haksızlıklar ve eşitsizlikler ile savaşmak ve hükümeti 1876 Anayasasını geri getirmeye zorlamak olduğu söylenmektedir¹⁹⁰. Ancak unutulmamalıdır ki, devletin ve toplumun temel özelliklerinde önemli değişime neden olacak bir devrimi, tek bir olaya veya nedene bağlamak yetersiz kalacaktır. Yönetime karşı olan tepkilerle beraber Reval'de Osmanlı Devletinin geleceği ile ilgili alınan kararlar da 23 Temmuz 1908 tarihinde yaşananları hazırlayan gelişmeler arasında sayılmalıdır. Reval görüşmelerinden önce başlamış olan muhalefet, bu görüşmeyi yönetime karşı giriştiği harekette fırsat olarak kullanmış oldu.

4.4.2.5. Kamuoyunun İttihat ve Terakki Partisine Bakışı

19. yüzyılda Balkan halklarının kurduğu örgütlerin yaptığına benzer bir yöntemi, 20. yüzyılda İttihat ve Terakki Cemiyeti uygulamaya başladı¹⁹¹. Halkın yönetime olan güvensizliğinden aldığı cesareti, ordudan aldığı destek ile güçlendirerek yönetime karşı

¹⁸⁸ Kansu, a g e., s. 112-113.

¹⁸⁹ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914, İstanbul 1986, s. 20.

¹⁹⁰ Ahmad, a g e., s. 25.

¹⁹¹ Makedonya'da görevli İtalyan Jandarma Komutanı, İttihat ve Terakki Cemiyetinin eylemlerinin Yunan ve Makedonyalı Bulgar devrimci komitelerine benzediğini söylemiştir. Bkz. Kansu, a g e., s. 115.

harekete geçildi. Balkan örgütlerinin amacı, Osmanlı Devletinden bağımsızlıklarını kazanıp ayrılmak iken, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve dönemin diğer örgütlerinin amacı sadece yönetimi değiştirmek idi. Bu örgütler birbirlerine yöntem olarak benzerlik gösterse de amaçları açısından çok önemli bu farkı taşımaktadırlar. Birisi Devleti parçalarken diğeri devamından yana idi.

Devletin devamından yana tavır alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu amaçla toplum üzerinde etkisi olan diğer örgütlerle de iletişim kurmayı yeğlemişti. İTC, Ermeni Devrimci Federasyonu ile kurduğu ortak hareket planına benzer bir şekilde Yunan ve Bulgar örgütlerle de temasa geçti. Ancak bu teklifleri her zaman olumlu karşılanmadı. 27 Haziran 1908 tarihinde Yunanistan Dışişleri Bakanı Baltazzis, Makedonya'daki tüm konsolosluklara, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Türkiye'de yaşayan Yunan azınlığa zarar getireceğini ve böyle bir ilişkiye girilmemesi gerektiğini bildirdi. Bu güvensizlik, Fener Rum Patrikhânesinin monarşi yönetiminden elde ettiği ayrıcalıkları kaybetme korkusuna dayanıyordu. Ortodoks Balkan halkları üzerindeki dinî yetkisi, Patrikhânenin ekonomik ve siyasî gücünü arttırdığı için, İttihat ve Terakki Cemiyetinin dinler arası siyasî, sosyal ve ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlayan bu görüşleri, Patrikhânenin Yunan çıkarlarına ters düşüyordu.

Balkanlardaki bir başka etnik grubun, Arnavutların İttihat ve Terakki Cemiyetinin hareketine yaklaşımı ikiye bölünmüştü. 9-11 Haziran 1908 tarihli Reval görüşmelerinden de anlaşıldığı üzere ülke topraklarının, özellikle Makedonya'nın bütünlüğü tehlikede idi. Eğer Makedonya Reval görüşmelerinde özerkliğe kavuşturulursa, bundan sonraki adım, Makedonya'nın bağımsızlığı anlamına geliyordu. Bu durumda Arnavutların da bütünlüğü tehlikede olurdu. Bu nedenle Arnavutların çoğunluğu, Makedonya'nın Osmanlı Devletinde kalması için çabalayan İttihat ve Terakki Cemiyetini destekledi. Ayrıca meşruti bir yönetimde Arnavut ulusçuluğu etrafında birleşmek, örgütlenmek daha kolay olacaktı. Ancak küçük bir Arnavut grup monarşinin devamından yana idiler. Onların nedeni, monarşi yönetiminde Müslüman olmanın ayrıcalığını yaşamamanın, çıkarlarına uygun olması idi. Böylece ekonomi ve siyaset gibi bazı alanlarda Hıristiyanlara göre ayrıcalıklı olma şansları vardı.

II. Meşrutiyet sonrası sosyal ve siyasî hayatı etkileyen diğer bir grup öğrencilerden oluşuyordu. Siyasî partiler, dernekler veya ordu üyeleri gibi güçlü değillerdi. Ancak yine de etkinlikleri ses getiriyordu. Dârülfünun, Mülkiye, Tıbbiye ve Harbiye öğrencilerinden oluşan grubun tepkileri arasında Balkanlar bölgesinde devletin giderek güç kaybetmesi başta geliyordu. Öğrencilere göre 3 Temmuz 1910'da çıkarılan "Rumeli'de Kain

Münaziünfih Kilise ve Mektepler Kanunu"¹⁹² Devletin gücünü daha da azaltacaktı. Bu kanun sayesinde, Balkanlarda hangi kilisenin hangi halka ait olduğu, bir başka deyişle hangi bölgede hangi halkın hâkim olacağı sorunu devlet eliyle çözümlenince, Balkan halklarının arasında yaşanan önemli sorun çözüme kavuştu. Böylece farklı kiliselere tâbi oldukları için siyasî çekişmeler yaşayan Balkan halkları Osmanlı Devletine karşı birlik olabilme fırsatı yakaladılar.

¹⁹² Gülnihal Bozkurt, "II Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları", OTAM, S. 4 (1993), s. 113, Yücel Aktar, İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918), Ankara 1999, s. 209.

5. BÖLÜM

SAVAŞLAR DÖNEMİ

5.1. MAKEDONYA'NIN OSMANLI DEVLETİ İDARESİNDEN ÇIKIŞINI HIZLANDIRAN GELİŞMELER VE BALKAN SAVAŞLARI

5.1.1. Balkan Savaşları Öncesi Osmanlı Devletinin Zayıflığını Arttıran

Gelişmeler

1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan dönem, Makedonya sorununda Osmanlı Devletinin iç siyasî gelişmeleri gibi dış gelişmelerine de uzun vadeli çözüm sunamadı. Anayasanın tekrar yürürlüğe girmesinden sonra ilan edilen af ile İmparatorluğun çeşitli yerlerinde bulunan ve siyasî olarak Osmanlı Devletinden ayrılmak amacıyla eylem yapmış olan çeteciler, komiteciler, eşkıyalar şehre indi ve eylemlerini yasal zeminde farklı çerçeveye taşıma fırsatı yakaladılar. Makedonya için çarpışan Balkanlardaki aydınlar basın üzerindeki sansürün kalkmasını kendi amaçları için uygun ortam olarak değerlendiriyorlardı. Makedonya bölgesindeki ayrılıkçı Hıristiyan gruplar, meşrutiyet ortamının sağladığı siyasî ve düşünsel özgürlükleri, kendi çıkarları ve aynı zamanda Makedonya'da yayılma amacı taşıyan destekçileri olan Balkan devletlerinin politikaları için kullandılar. 19. yüzyıl başından beri birer birer Osmanlı Devletinden ayrılıp bağımsızlıklarını kazanmış olan Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'ın, 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğundan elde etmek istedikleri en önemli alan olarak geriye Makedonya toprakları kalmıştı. Bu bölgeyi 1908'e kadar parçalamayı başaramadılar, fakat 1908 sonrasındaki gelişmeleri de bu amaçları için kullanmaya başladılar. 1908 sonrası siyasî özgürlükleri artan Osmanlı tebâası Hıristiyanlar, kültürel, siyasî ve ekonomik olarak Osmanlı toplumunun genelinden daha ileri seviyede oldukları için Meşrutiyetin ilanı sonrası yapılan seçimlerde eskiye oranla avantajlı konuma geldiler¹. Artık mecliste temsilcileri bulunduğu için vekilleri aracılığı ile seslerini daha fazla duyurup destek sağlayabilme şansları artmıştı². Böylece Makedonya ile ilgili sorunlar mecliste tartışma ortamına taşındı. Ancak Makedonya kökenli vekillerle diğerleri arasındaki tartışmalar her zaman anlaşma ile sonuçlanmıyordu.

¹ Kasım-Aralık 1908 tarihinde yapılan seçimler sonucunda Parlamentoya seçilen üyeler 124 Türk, 72 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 10 Ermeni, 4 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1'i Ulah idi. Bkz. İordanka Bibina, "Geç Osmanlı Türkiyesi ve Bulgar Basınında Balkan Federasyonu Fikri", Osmanlı c. 2, Ankara, 1999, s. 497.

² Fevzi Demir, "İzmir Sancağında 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c. 2, S. 45, İzmir (1994-1995), s. 137.

5.1.1.1. Balkan Savaşları Öncesi İç Siyasetteki Zorluklar

Osmanlı Devletini Balkan savaşları öncesinde zor durumda bırakan gelişmeler iç ve dış kökenli olmak üzere incelenebilir. 13 Nisan 1909 tarihinde 31 Mart vakası olarak anılan, Kıbrıslı Derviş Vahdeti'nin İttihâd-ı Muhammedi Derneği, Ahrar Fırkası ve İstanbul'daki bazı askeri birliklerin de katılımıyla gerçekleştirdiği olay, 24 Nisan'da Rumeli'den gelen Mahmud Şevket Paşa komutasındaki birlikler tarafından bu olayın bastırılması, 27 Nisan'da II. Abdülhamid'in 31 Mart olayı ile bağlantısı olduğu gerekçesiyle tahttan indirilip yerine V. Mehmed adıyla veliahd Reşâd Mehmed'in geçirilmesi olayları³ Osmanlı yönetiminin kendi içindeki zayıflıklarını ortaya koyuyordu. Ayrıca Adana'da Ermenilerin, Suriye'de Dürzülerin, Yemen'de İmam Yahya'nın, Balkanlarda Arnavutların başlatmış oldukları ayaklanmalar⁴, Makedonya'daki gayrimüslimlerin özellikle Rusya tarafından kışkırtılmaları sonucu ayrılıkçı hareketlerini yoğunlaştırmaları Osmanlı Devletinin dış destekli iç sorunlar olarak uğraşmak zorunda kaldığı gelişmeler oldu.

Bunlar dışında iç siyasetteki çekişmeler de Osmanlı Devletinin Trablusgarp ve ardından Balkan savaşları öncesinde ve sırasında muhatap kaldığı ve gücünü azaltan sorunlar oldu. Özellikle İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi arasında yaşanan propaganda kaynaklı çekişmeler etkiliydi. İttihat ve Terakki Partisi amacını İslam ve Hıristiyan bütün vatandaşların birleşmeleriyle, vatanlarını yabancı müdahalelerine karşı korumak olarak açıklıyordu⁵. Fakat Balkan savaşlarıyla devam eden süreç Partinin bu konuda başarılı olamadığını gösterdi. Buna bir de İttihat ve Terakki Partisinin kendi iç sorunları eklenince, iç politika konusunda Osmanlı Devletinin hiç de güçlü olmadığı dışardan da gözlenebiliyordu. İç politikada yaşanan zaaflar savaş döneminde bile sürdü ve siyasî birlik başarılamadı. Balkan savaşları sırasında, 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirilen Bâbüâlî baskını ile Kâmil Paşa görevden alınıp yerine Mahmud Şevket Paşa'nın geçirilmesi, Devletin içinde bulunduğu istikrarsızlığı gösteren önemli bir gelişmedir. Baskının iç ve dış politikadaki yansması, güçlü ve yönetime muktedir bir hükümetin eksikliği şeklinde oldu. Bu dönemde mecliste çoğunluğun İttihat ve Terakki Partisine ait olmasına rağmen böyle bir olayın meydana gelmiş olması yönetimde etkin olunmadığını açıkça ortaya koyuyordu.

Osmanlı Devletinin iç gelişmelerinde yaşanan sorunlar bunlarla sınırlı kalmadı. 3 Temmuz 1910 tarihinde çıkarılmış olan Kiliseler Kanunu, dönemin iktidarına göre Makedonya'da yaşanan din ve etnik köken çatışmalarını ortadan kaldırmak amacıyla

³ İkinci Meşrutiyetin İlanı Ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Beyin Fezlekesi (yayına hazırlayan Faik Reşit Unat), Ankara 1991, s. 49-87.

⁴ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, İstanbul 1999, s. 172

⁵ Necdet Kurdakul, *Osmanlı İmparatorluğundan Ortadoğu'ya Belgelerle Şark Meselesi*, İstanbul 1976, s. 95.

gündeme getirildi⁶. Böylece kimin hangi kiliseye ait olduğu yasal olarak belirlenecek ve kesinlik kazanacaktı. Bununla özellikle 1870 tarihinden sonra Makedonya'da artan huzursuzluğun ortadan kalkacağı ve Devlete bağlılığın artacağı düşünülüyordu⁷. Ancak sonuç düşünülenin tam tersi oldu. Makedonya'da Kilise kaynaklı anlaşmazlığın çözümlenmesinde bir adım daha ilerlenmesine katkıda bulunan bu kanun, Makedonya'daki Hıristiyanların Osmanlı Devletine karşı konumlarını güçlendirmelerine ve yönetime karşı birlik oluşturmalarına yaradı. Balkan savaşında tarafların bir ittifak oluşturmalarını kolaylaştırdı. Üstelik Makedonya'da okul ve kiliselerin nüfus oranlarına göre kime ait olduğunu belirleyip, bunların devir teslimini Devlet bizzat kendi kuvvetlerince yönetmişti⁸. Böylece Osmanlı Devletinin amacı bu olmasa da, dolaylı olarak Balkan devletlerine, "ben sizin aranızdaki anlaşmazlıkları çözdüm, artık sorununuzu hallettiğinize göre amacınızın bir sonraki aşamasına geçebilirsiniz" deniyordu. Ancak Balkan devletlerinin bundan sonraki amaçları Osmanlı Devletinin düşündüğü gibi Makedonya bölgesinde Devletin birliğini sağlamak değil, onun sınırları dahilinde olan bu bölgeyi elinden almaktı. Osmanlı yönetimi bu durumu göremediği için Devletin birliğini sağlamak konusunda Balkan devletleri karşısında başarılı olamadı. II. Meşrutiyet döneminin özgürlük ortamında bunun örnekleri Balkan kökenli vekiller tarafından meclis çatısı altında bile dile getirilebildi. Daha 1908 yılında Osmanlı Meclis-i Mebusanında Osmanlı vatandaşı olan Rum milletvekili Boşo (Boussios) Efendinin, meclis genel kurulunda herkesin önünde "Ben Osmanlı Bankası ne kadar Osmanlıysa o kadar Osmanlıyım."⁹ diyebilmiş olması bile, İttihat ve Terakki Partisinin hedeflediği "kardeş milletler" toplamından oluşacak olan Osmanlı Devleti politikasının bir düş olduğunu ortaya koymaktadır. Meşrutiyetin başında sözle dile getirilen bu gerçek bundan dört yıl sonra fiili hale geldi.

5.1.1.2. Balkan Savaşları Öncesi Dış Siyasetteki Zorluklar

Bir yandan kendi iç zayıflığı ile karşı karşıya kalan Osmanlı yönetimi, aynı zamanda Avrupa devletlerinin de paylaşım planlarına maruzdu. Doğu Sorunu devam ederken, sıra kuzey Afrika topraklarına geldiğinde 19. yüzyıl sonunda İngiltere'nin Mısır ve Kıbrıs'ta

⁶ K. Erol İnan, *Türk Dış Politikası (1908-1912)* (basılmamış YL tezi), danışman Prof. Dr. Refet Yinanç, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 129.

⁷ Kiliseler Kanunu ile sağlanacağı düşünülen ortamın mümkün olmadığı daha II. Abdülhamid döneminde görülmüştü. Abdülhamid Balkan politikasını Balkan devletlerinin birbirleriyle anlaşmaları temeline dayandırdığını ifade ederken, Osmanlı Devletinin Balkanlarda varlığının Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkların devamı ile mümkün olduğunu anlatmak istemişti. Bkz. Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul, 1987.

⁸ Yücel Aktar, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Ankara 1990, s. 222-223.

⁹ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul 1996, s. 97.

sağladığı kontrol Fransa'yı harekete geçirmişti. Akdeniz'e tek başına hâkim bir İngiltere, Fransa için tehlike anlamına geldiği için Fransa, Tunus ve Fas'a yönelik politikalarına ağırlık verdi. İngiltere'den sonra Fransa'nın da Kuzey Afrika'da kontrol bölgesi kurması İtalya'yı tedirgin etti. Fransa'nın İtalya'nın da dahil olduğu bir şeridin karşı kıyılarına hâkimiyetini dengelemek için İtalya hükümeti, Trablusgarp'a ağırlık verdi¹⁰. İtalya ile 1911 yılında yaşanan Trablusgarp savaşı Balkan savaşı öncesinde başlayan ve Osmanlı Devletinin askeri, siyasi ve toplumsal alanda gücünü kıran bir gelişmedir. Dış gelişmelerle İtalya karşısında hareket serbestisi kısıtlanan Osmanlı Devleti için gelişmeler umut verici değildi.

26 Nisan 1911 tarihinde Fransa'nın Fas'a girmesi İtalya ile beraber Almanya'yı da tedirgin etti. Böylece Almanya gelişmelerin dışında kalamadı. Trablusgarp savaşı döneminde Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi henüz üst aşamaya gelmemişse de, Osmanlı ekonomisinin Almanya'ya bağımlılığı artmaya başlamıştı. İngiltere veya Fransa'nın vermekte tereddüt ettiği borçları¹¹ Almanya'nın sağlaması, Osmanlı Devletini Almanya yanlısı politikalar izlemeye sürükledi.

Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki gelişmeler Osmanlı Devletinin Balkanlardaki durumunu dolaylı yoldan etkiledi. Bu sorunda Osmanlı Devletinin izlediği yöntem ve uğradığı sonuç İtalya ile aralarında geçen Trablusgarp savaşından sonra Makedonya'da da etkisini gösterdi. Osmanlı Devleti bir kez daha uluslararası bir sorunda güçsüzlüğünü ortaya koydu ve uğradığı yenilginin de etkisiyle Balkan devletlerine Makedonya konusunda girişilebilecek herhangi bir eylemde başarıya ulaşma şanslarının yüksek olduğunu gösterdi. Avrupa devletlerinin kendi aralarında varmış oldukları anlaşmalarla paylaşımı devam eden Osmanlı Devleti toprakları, 20. yüzyıl başında iyice daraldı ve paylaşımçıların sayısı artmış olduğu için yaşanan çatışmalarda Balkan devletlerine yeni bir seçenek doğurdu. İtalya ve Fransa arasında Trablusgarp konusunda yaşananlar¹² Balkan devletlerine Makedonya sorununda bir anlaşmaya vararak paylaşım konusunu çözmeleri gerektiğini düşündürdü.

¹⁰ İngiltere dışişleri bakanı Sir Edward Grey, 1904 tarihli İngiltere-Fransa Antlaşmasından dolayı İtalya'nın Trablusgarp'a müdahalesini destekledi. Bkz. John Arthur Ransome Marriott, *The Eastern Question; An Historical Study In European Diplomacy*, Oxford 1940, s. 440, İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 1995, s. 37-38.

¹¹ 1911 yılında Osmanlı Devletinin Fransa'dan almaya çalıştığı borcun Fransa tarafından Trablusgarp sorununun İtalya lehine sonuçlandırılması önkoşuluna bağlanması da Fransa'nın da İtalya'nın Trablusgarp politikasını desteklediğini ortaya koymuştur. Bkz. Kurtcephe, a.g.e., s. 40, Sina Akşin, *Jön Türkler İttihat ve Terakki*, Ankara 1998, s. 251.

¹² 20. yüzyıl başında karşılıklı çıkarlarını tanımış olmaları Fransa ve İtalya'nın Kuzey Afrika'daki paylaşım planlarını kolaylaştırdığına göre, aynı durum Makedonya'nın paylaşımı konusunda Balkan devletleri için de geçerli olabilirdi. 1912 yılında Balkan devletleri arasında varılan anlaşmalar bu konuda kolaylık sağlamıştır.

5.1.1.3. Trablusgarp Savaşını Hazırlayan Gelişmeler

1908 sonrası Makedonya'da asayişin eskiye göre göreceli olarak sağlanmış olması, Osmanlı Devletinin gelişen Trablusgarp sorunu ile daha yakından ve yoğun olarak ilgilenmesine uygun ortam hazırlamış görünüyordu. Ancak Osmanlı Devletinin uzun yıllar süren dışa bağımlılığı, kendi çıkarlarına yönelik yeni politikalar üretmesini engellediği için Trablusgarp sorununda da yeterli önlem alamadı¹³.

26 Eylül 1911 tarihinde İtalya Osmanlı Devletine verdiği nota ile Trablusgarp'ın teslimini istedi¹⁴. İtalya, yıllardır Trablusgarp'ta ekonomik ve ticari bakımdan önemli haklar kullanıyordu¹⁵. Ancak 1908 tarihinde gerçekleştirilen II. Meşrutiyet sonrası Genç Türklerin Makedonya'ya olduğu gibi Trablusgarp'a karşı da hassasiyetleri arttı ve bu bölgenin Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalması için politikalar üretmeye çalıştılar. Bu toprakların Osmanlı sınırları dâhilinde ve Devlet yararına kullanılmasına özen gösterdiler. Hıristiyanların, özellikle Berlin antlaşmasından sonraki dönemde reformlar aracılığı ile elde ettikleri hakların Müslüman nüfusu rahatsız ettiği ve onları Hıristiyanlar karşısında ikinci plana ittiğini düşündükleri için bu farklılığı ortadan kaldırma konusuna öncelik verdiler¹⁶. Bu nedenle sadece Trablusgarp'ta değil, İmparatorluğun diğer yerlerinde de devlet hâkimiyetini sağlamayı planlıyorlardı.

26 Eylül 1911 tarihli notanın ardından Bâbüâlî'nin, İtalya'nın ekonomik çıkarlarını koruma yolunda ödün verici karşılığına rağmen, asıl amacı Trablusgarp'ı alarak Kuzey Afrika'da diğer Avrupa devletleri arasından dışlanmamak olan İtalya, 28-29 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp'a çıkarma yaptı¹⁷. 18 Nisan 1912 tarihinde Çanakkale boğazı önüne kadar gelen İtalyanlar, Mayıs ayında Rodos ve Oniki Adaları işgal ettiler. Savaşta yaşanan gelişmeler, Çanakkale boğazındaki bombardımanı engellemek için Boğazı kapatan Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmanın yanı sıra, bir süre sonra Osmanlı Devletine karşı savaş açacak olan Yunanistan'ı da olumsuz etkiledi. Ege Denizinde yayılmaya başlayan İtalya ile Yunanistan'ın çıkarları çatıştı. I. Balkan savaşının başlamasıyla iç ve dış gelişmelerin

¹³ Savaş öncesinde gelişmeleri tahmin eden görevlileri olmasına rağmen, Osmanlı Devleti hareket serbestisini kaybetmiş olduğu için savaş olasılığı engellenemedi. Başta dönemin Roma Büyükelçisi Kazım Bey ve Roma Ateşemilliteri Erkâniharp Kolağası Ali Fuat tarafından olmak üzere Hâriciye Nezâretine İtalya'nın Trablusgarp konusundaki planları aktarılmıştı. Bkz Kurtcepe, a.g.e., s. 45.

¹⁴ Necdet Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)", OTAM, c. 5 (1994), s. 131.

¹⁵ İtalya, 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti ile ticârî ilişkilerini en fazla geliştiren devletler arasında Almanya'dan sonra ikinci sırada gelmekteydi. Osmanlı Devletinin dış ticaretinde İtalya, İngiltere, Almanya ve Avusturya'dan sonra gelmeye başlamıştı. Ayrıca çok sayıda İtalyan işçi Osmanlı Devletinde İngiliz, Fransız ve Almanlara ait şirketlerde demiryolu yapımında çalışıyordu.

¹⁶ Marriott, a.g.e., s. 440.

¹⁷ Trablusgarp'ta işgale direnen vâli İbrahim Paşa'nın Ağustos'ta görevine son verilmesi, Osmanlı Devletinin zayıflığını açıkça ortaya koyuyordu. Bkz Şengül Mete, "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c. 3, S. 8 (1998), s. 262.

yarattığı baskının da zorlaması ile Osmanlı Devleti 15 Ekim 1912 tarihinde Uşi (Ouchy) Antlaşmasını imzalayarak Trablusgarp'ın İtalya'ya terk edilmesini kabul etti¹⁸.

5.1.1.4. Trablusgarp Savaşı Döneminde İç Gelişmeler

Trablusgarp savaşı sırasında yaşanan iç siyasî istikrarsızlık Balkan savaşları döneminde Osmanlı Devletinin durumunu olumsuz etkiledi. Savaşın başlamasıyla İbrahim Hakkı Paşanın istifasından sonra 1 Ekim 1911 tarihinde Sait Paşa sadrazam olarak göreve başlamıştı. Sait Paşanın 16-17 Temmuz 1912 tarihinde istifasına kadar geçen sürede seçimler yapıldı, İttihat ve Terakki Partisi oyların çoğunluğunu aldı. Aynı dönemde I. Balkan savaşı da başladı. I. Balkan savaşı öncesi İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi arasındaki sürtüşme sadece siyasî partiler arasındaki çekişme olarak kalmadı, aynı zamanda halkı da Devletin geleceği açısından olumsuz etkiledi. Savaş öncesi ortamda siyasî iktidarda yaşanan sorunlar halkın hem iktidara güvenini hem de savaşın kazanılabilme olasılığına olan inancını sarstı. 1912 yılındaki seçimlerde İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi arasında yaşanan çekişme sonucu, halk arasında İttihat ve Terakki Partisi düşmanlığı yayıldı. Bunda Hürriyet ve İtilaf Partisinin propaganda ve politikası da etkin oldu. Böylece halk ile yönetim arasında doğan güvensizlik I. Balkan savaşı döneminin kaderini Osmanlı Devleti açısından olumsuz etkiledi. Sait Paşadan sonra kabinenin kurulması görevi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya verildi. Kabine eski sadrîâzamlardan, nâzırlardan ve ünlü komutanlardan kuruldu. Harbiye Nâzırlığına Halaskar Zâbitan Grubunun¹⁹ sempatizanı Nâzım Paşa ve Bahriye Nâzırlığına Sadrazam Ahmet Muhtar Paşanın oğlu Mahmut Muhtar Paşa, Kabinenin önemli bakanlıklarından dışişlerine ise Ermeni asıllı Noradonkiyan Efendi getirildi²⁰.

Trablusgarp savaşının devam ettiği sırada yaşanan bir başka gelişme sadece Balkan savaşları döneminde değil, ardından I. Dünya savaşı sırasında da Osmanlı Devletinde siyasî irâde ile askerî irâde arasındaki dengesizliği ortaya koydu. Ordu kurumunun siyasî yapı üzerinde artan kontrolü, hükümetin siyasî irâdesini ortaya koymasını iyice zorlaştırdı. Bu dönemde Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesini uğraştıran sorunlar arasında Arnavutluk'ta yaşanan olaylar ve şikayetler yer alıyordu. Kabinenin uygulamayı seçtiği yöntem Arnavutlara

¹⁸ Murat Sarıca, *Siyasal Tarih*, 1983, s. 235-237; Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih*, Ankara 1961, s. 277; Cemal Özkan, "Tanzimattan Cumhuriyete Savaşlar Ve Antlaşmalar", *Tanzimattan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi*, c. 5, s. 1372.

¹⁹ Subayların bir kısmı İttihat ve Terakki Partisinin tutumunu ve siyasetini desteklerken, bu subaylara muhalif olanlar Hürriyet ve İtilaf Partisini desteklemişlerdi. Hürriyet ve İtilaf Partisi ile birleşen subaylar, kurdukları teşkilatlarıyla kendilerini bir program ve tüzüğe bağlayarak planlı çalışmaya başlamışlardı. Mayıs-Haziran 1912 tarihinde teşkilatlanan Halaskar Zâbitan Grubunu kurmay binbaşı Gelibolu'lu Kemal kurmuş ve grup başkanlığını ele almışsa da gerçekte lider ve destekleyicisi Nâzım Paşa olmuştur. Bkz. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, c. III, kısım 6, Ankara 1996, s. 47-48.

²⁰ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, c. III, kısım 6, Ankara 1996, s. 47.

tâviz vermek oldu²¹. Siyasete karışan subayların siyasi yapı için olumsuz etkisi olmasının yanında, bir de çeşitli ırk ve milletten olan subayların, siyaseti Osmanlı Devletinin geleceği için değil, girdikleri siyasi partileri kalkan olarak kullanıp kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmaları Osmanlı Devleti iktidarını Balkan savaşları sırasında zor durumda bıraktı. İttihat ve Terakki Partisine muhalif subayların Meclisi feshettirme çabaları Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesini uğraştıran bir başka olay oldu²². Ordunun doğrudan siyasete karışmasının yaratabileceği tehlikelerin, Osmanlı Devletinin yıkılmasını hızlandırabileceği olasılığı bu dönemde göz önünde tutulamamıştı.

5.1.2. Balkan Savaşları ve Sonuçları

5.1.2.1. I. Balkan Savaşı Öncesi Ortam: Balkan Devletleri Arasındaki

Antlaşmalar

Osmanlı Devleti'nin iç işlerini yönlendirecek kadar güçlü olmasa da etkileyen olaylar arasında öğrenci hareketleri de sayılmalıdır. I. Balkan savaşı öncesi Ekim ayı içerisinde öğrenciler tarafından düzenlenmiş olan gösterilerin en etkili Karadağ'ın savaş ilanından bir gün önce, 7 Ekim 1912 tarihinde Bâbüâli'ye karşı hazırlananı oldu. Öğrenciler, yüzyıllardır Osmanlı yönetiminde olup, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetiminden tek tek ayrılıp kendi ayrı devletlerini kurmuş olan Sırp, Yunan ve Bulgarların, bu sefer de Makedonya bölgesini Osmanlı Devletinin elinden almaya çalışmaları karşısında hükümetin

²¹ Arnavutların Balkan savaşları dönemine kadar uzanan Osmanlı yönetimine karşı duydukları rahatsızlıkların kökeni Berlin Antlaşmasından itibaren uygulanan reformlardır. Makedonya bölgesine yönelik reformlara karşı Arnavutların gösterdikleri tepkiler üç temel dayandırılmıştır. Öncelikle, Berlin antlaşmasında alınan kararlara göre hazırlanmış olan reform programının, çok sayıda Müslüman Arnavut'un yaşadığı Kosova vilayetini kapsamaması, ancak bölgede yalnızca Hıristiyan nüfusun durumunu iyileştirecek düzenlemelerin kabul edilmesi, Arnavutların reform programı ile beraber Osmanlı Devletine karşı tepkileri artmıştır. Çünkü düzenlemeler Hıristiyanları Arnavutlar ile eşit konuma getirdiği gibi Arnavutların durumu ile ilgili herhangi bir iyileştirme de getirmemiştir. Bu nedenle Arnavutlar Kosova vilayetine gönderilmek istenen Hıristiyan görevlilere karşı direniş hareketi başlatmışlardır. Arnavutların Osmanlı yönetimini 19. yüzyıl sonundan itibaren zor durumda bırakan diğer etkinlikleri çetecilik olmuştur. Makedonya'daki Hıristiyanların din ve eğitim kurumları aracılığı ile yayılma çabaları Arnavutları da etkilemiştir. Bir başka örnek ise iki rakip devlet İtalya ve Avusturya'nın Katolik Arnavutları, kendi çıkarları doğrultusunda bir Arnavut ulusal davasına çekmeye çalışmaları olmuştur. 1900'lerin başında yerel düzeyde kalan Arnavutların tepkileri ancak 1905 yılında Baja Topulli tarafından kurulan ilk Arnavut çete örgütünün eylemleriyle değişmiştir. Arnavutluk'taki Bektaşî tekkeleri ile de işbirliği içinde olan bu örgüt din farklılığına bakmaksızın tüm Arnavutları ulusal bir amaç etrafında toplamak amacıyla güden bir propaganda komitesi olarak çalışmıştır. Arnavutların Osmanlı yönetimine karşı oluşan tepkilerinin üçüncü nedeni II. Abdülhamid döneminde yönetimin ideolojik açıdan İslamcı, yönetim açısından ise merkezîyetçi, bürokratik ve baskıcı olmasına dayandırılmıştır. Bkz. Nuray Bozboru, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk Ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, İstanbul 1997, s. 272-273. Bu gerekçelere dayandırılan tepkiler Balkan savaşları döneminde de Arnavutlar ile Osmanlı arasında sorunların devam etmesine neden olmuştur. Devletin bir yandan Trablusgarp yenilgisiyle İtalya karşısında toprak ve beraberinde diğer devletler karşısında itibar kaybı yaşadığı bir dönemde Balkan savaşlarının ağırlığı yeterince sıkıntı yaratmışken, Arnavutların devam eden sorunları da Osmanlı Devletinin iç ve dış politikada gücünü kısıtlamıştır.

²² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), c. III, kısım 6, Ankara 1996, s. 47

yeterince tepki göstermediğini düşünüyorlardı. Bu nedenle 7 Ekim'de düzenledikleri gösteride hükümeti harekete geçmesi konusunda "Savaş isteriz!" gibi sloganlar atarak uyarmak istediler. Berlin Antlaşmasının 23. maddesini kastederek "Kahrolsun 23. madde! 23. maddeyi hortlatmak mı istiyorsunuz?" şeklinde bağıarak hükümeti eleştiren öğrencilerin amaçları, Devletin Balkan İttifakı karşısında bir an önce toparlanması idi. Bu olayların hazırlanmasında öğrencileri destekleyen ve yönlendiren İttihat ve Terakki Partisi idi²³. Balkan savaşları öncesinde savaş taraftarı etkinlikler arasında Konya, Kayseri gibi yerlerde yapılan mitingler ve hükümete çekilen telgraflar oldu. Savaşın başlamasından birkaç gün önce (5 Ekim 1912-Kayseri, 7 Ekim-1912 Konya) bu yerlerde yapılan mitingler veya çekilen telgraflarda bu bölgelerdeki siyasî parti şubelerinin ortaklaşa çalışmaları da görüldü²⁴.

Osmanlı Devletinin zayıflaması gerçeğine bir de Balkan devletlerinin giderek güçlenmesi eklenince, 8 Ekim 1912 tarihinde başlayan I. Balkan savaşının sonucu az çok belli idi. Savaştan önce Balkan devletleri, ordularının modernizasyonlarını çoktan tamamlamışlardı. Hatta bu hazırlıklarda Osmanlı Devletinin de dolaylı yoldan katkısı oldu. Örneğin Sırbistan, Almanya'dan satın aldığı silahları Avusturya üzerinden geçiremeyince, Osmanlı Devletine başvurdu ve silahların Selânik yoluyla sevk edilmesini sağladı. Bu silahlar 1912 yılında Balkan savaşlarında Osmanlı Devletine karşı kullanıldı²⁵. Bu durum Osmanlı Devleti yöneticilerinin Balkan savaşları öncesinde uzağı göremediklerini ve zayıflıklarını bir kez daha ortaya koydu. Ayrıca Almanya ile olan siyasî ve ekonomik ilişkisi de Osmanlı Devletini bunu kabul etmeye sevk etmişti.

1908 tarihinde Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakından sonra Balkan devletleri üzerindeki baskısının artması, bu devletlerin Osmanlı İmparatorluğundan hınç alma eğilimlerini arttırdı. 1910 yılından itibaren Balkan devletleri yöneticileri arasındaki görüşmeler hızlandı ve diplomatik görüşmeler, 1912 yılı ilkbaharında gizli antlaşmalarla sonuçlandı. 13 Mart 1912 tarihinde Sırbistan ve Bulgaristan, "güneyde Osmanlı Devletine karşı saldırı" ve "kuzeyde Avusturya-Macaristan'a karşı savunma" antlaşması imzaladılar. Makedonya'nın paylaşımı konusunda belirli oranda karara varıldı, tartışmalı alanların paylaşımı konusunda Rus çarı II. Nikola, iki devlet arasında hakem olarak seçildi. Antlaşma Sırbistan için Arnavutluk'tan geçen ve denize ulaşan bir çıkış yolu belirliyordu²⁶. 13 Mart 1912 tarihli Dostluk ve İttifak Antlaşmasından sonra 12 Mayıs 1912 tarihinde Bulgaristan ve

²³ İttihat ve Terakki Partisinin bu desteği ileride yaşanacak olan Babıali baskınındaki tavrını hatırlatmaktadır. Bkz. Aktar, a.g.e., s. 237., 241.

²⁴ Balkan Harbi (1912-1913) I. Cilt Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıkları Ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi, Ankara 1993, s. 77-78.

²⁵ İnan, a.g.e., s. 129.

²⁶ Vladimir Dedijer vd (çev. Kordija Kveder), History Of Yugoslavia, New York 1974, s. 424.

Sırbistan arasında yapılan askerî sözleşmeyi 1 Temmuz 1912'de iki tarafın genelkurmayları arasında imzalanan antlaşma tâkip etti.

Makedonya konusunda taraf olacak bir diğer devlet Yunanistan'ın Balkan İttifakına katılımı zaman aldı. 27 Nisan 1912 tarihinde başlanan görüşmeler Bulgaristan ve Yunanistan'ın Makedonya'nın paylaşımı konusundaki çıkarları çatıştığı için ancak 29 Mayıs 1912'de sonuçlandırılabilirdi. Bu antlaşmaya göre her iki devletten herhangi birisi Osmanlı Devletinin saldırısına uğrayacak olursa, diğeri ona bütün gücüyle yardım edecek; iki devlet, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki ırkdaşlarına veya dindaşlarına verilmiş olan ayrıcalıkları gerçekleştirmek üzere, birbirlerine yardım edecek; Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında Girit sorunundan dolayı savaş çıkacak olursa, Bulgaristan herhangi bir yardımda bulunmayacak ve Yunanistan lehine tarafsızlık politikası izleyecekti²⁷. Bu antlaşmadan sonra 22 Eylül 1912'de Yunanistan ile Bulgaristan arasında bir askerî sözleşme imzalandı.

Aynı yılın sonbaharında başlayacak olan savaş yaklaştıkça Balkan İttifakı da tamamlanmak üzere idi. Ağustos 1912 tarihinde Bulgaristan ile Karadağ arasında sözlü bir ittifak yapıldı. Aralarında siyasî rekabet olmasına rağmen Sırbistan ile Karadağ arasında da 6 Ekim 1912 tarihinde, savaştan yalnızca iki gün önce ittifak yapıldı²⁸.

Yunanistan ve Karadağ'ın da katılımıyla Balkan İttifakının hızlandırıldığı bu dönemde gelişen bir başka olay, Hıristiyan nüfusun Osmanlı Devletine olan kızgınlığını arttırdı. 1912 yılı yaz aylarında Arnavutlar bir ayaklanma başlatarak Üsküp'e girdiler. İç politikada zaten sorun yaşanan bir dönemde meydana gelen bu gelişme, Osmanlı Devletini iyice zor duruma düşürdü. Bu durumun iç politikayı daha fazla zora düşürmemesi ve Balkanlarda Hıristiyanların artan baskısı karşısında dengeyi sağlamak amacıyla Pâdişâh, Arnavutların Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya bölgelerindeki otoritelerini kabul etti²⁹. Trablusgarp savaşının sürdüğü bir dönemde karşı karşıya kalınan bu sorun, Osmanlı devletinin kısa süre sonra yaşayacağı I. Balkan savaşında gücünü biraz daha kırmıştı. Üstelik yaratılmış olan Balkan İttifakına üye devletlerin, paylaşmak için uğruna savaşacakları Makedonya bölgesi hakkında Osmanlı Devletinin verdiği bu karar hiçbirisini memnun etmediği gibi kızgınlıklarını arttırdı.

5.1.2.2. I. Balkan Savaşının Başlaması

29 Eylül 1912 tarihinde dört Balkan devleti –Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan- Osmanlı hükümetine dört özerk bölgenin kurulması konusunda toplu bir nota

²⁷ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1995, s. 34

²⁸ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, s. 34.

²⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), c. III, kısım 6, Ankara 1996, s. 48; Dedijer, a.g.e., s. 424.

sundular. Bu bölgeler Makedonya, Eski Sırbistan, Epir ve Arnavutluk olarak belirlendi. Dört Balkan devleti 1878 tarihli Berlin Antlaşmasının 23. maddesi uyarınca bu bölgelerin büyük devletlerin koruması altında olması isteniyordu; fakat bu şart yerine getirilmedi. Osmanlı Devleti verilen notayı reddedince Karadağ 8 Ekim, ardından Sırbistan ve Bulgaristan 17 Ekim ve Yunanistan 18 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devletine karşı savaşı ilan ettiler³⁰.

Savaşa girişen Balkan devletleri, beş asırdır egemenliği altında yaşadıkları Osmanlı Devleti karşısında 19. yüzyıl sonundan beri Makedonya bölgesinde ayrılıkçı hareketlerini hızlandırmışlardı. Bu amaçla Avrupa devletlerinden siyasi ve ekonomik destek almanın yanı sıra, kendi içlerinde toplumsal ve ideolojik yaşamlarını da bölgeyi sınırlarına dahil etmek için güçlendirmeye başlamışlardı. Böylece amaçlarını gerçekleştirebilecekleri ortamı 1912 yılında yakaladılar.

Balkan devletleri neredeyse bir yüzyıldır, varlıklarını borçlu oldukları Avrupa devletlerinden aldıkları desteği, Balkan savaşları sırasında da almaya devam ettiler. Ancak bunlar arasında Sırbistan'ı diğerlerinden farklı kılan gelişmeler yaşandı. 1911 tarihinde yaşanan olay Sırbistan'ın cesaretini arttırdı ve Balkanlarda bir savaşa hazır hissetmesini sağladı. Avusturya-Macaristan ile yaşanan gümrük sorununun Sırbistan lehine sonuçlanması Sırbistan'ı daha güçlü kılmasının yanı sıra, Fransa, Almanya ve Rusya'nın ekonomik ve siyasi olarak Sırbistan'a destek vermesini sağladı. Bu dönemde Paris piyasası Sırp hükümetine iki kez borç verdi. Birincisinde alınan 90 milyon frank, Sırbistan ordusu için alınan ağır silahların, bundan böyle Avusturya'ya ait Skoda firması yerine Fransa'ya ait Schneider-Creuzot firmasının üretiminden karşılanmasına neden olmuştu. Böylece Sırp ordusunun yeniden donanımı gerçekleştirildi. İkinci olarak verilen 150 milyon franklık borç ise Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan ile yaşadığı gümrük sorunundan sonra Sırp ekonomisinin desteklenmesine yaradı. Almanya, Avusturya'nın müttefiki olmasına rağmen Sırbistan'ın ekonomik yapısının güçlenmesine katkıda bulundu. Almanya'nın Sırbistan'a âit hububatı ve et ticaretini desteklemiş olması, Avusturya'nın ticaretini olumsuz etkiledi. Sırbistan'a bir başka destek Rusya'dan geldi. 1909 tarihinde Rus hükümetinin güçlü Pan-Slavist bakanı Nikolai Hartwig'in Belgrad'a atanması ve Hartwig'in tutumu, Sırbistan'ı olası bir Balkan savaşında, Rusya'nın desteğini alabileceği konusunda cesaretlendirmeye yetti. Bu tahminde yanılmamış olan Sırbistan, I. Balkan savaşında Rusya'nın desteğini almaya devam etti³¹.

I. Balkan savaşı sonunda topraklarını genişletme oranına göre kârlı çıkan taraf Sırbistan oldu. Toprak genişliğini iki katına çıkaran Sırbistan, 1912 tarihinde Osmanlı Devleti

³⁰ Stojan Pribichevich, *Macedonia Its People And History*, Pennsylvania 1982, s. 137.

³¹ Lampe, a.g.e., s. 83-84. Bu desteğin nedenini Rusya'nın 20. yüzyıl başından itibaren Balkanlara yönelişinde aramak gerekir. Rusya'nın 1904-1905 tarihinde Uzak Doğu'da Japonya karşısında yenilgiye uğradıktan sonra dış politikasında ağırlık noktasını yeniden Balkanlara verebilmesindeki en büyük destek izlemiş olduğu pan-Slavist politika idi.

ile yaptığı savaşı 1389 Kosova yenilgisinin rövanşı olarak kabul etti. Sırbistan'a göre bu durum, Osmanlı Devleti yönetimine karşı alınan yüzyılların intikamı idi. I. Balkan savaşı sonunda, Makedonya bölgesinde daha önce aralarındaki anlaşmada belirlenenden daha fazla toprağın Sırbistan'a geçmesi Yunanistan ve Bulgaristan'ı rahatsız etti. Savaş sonrasında da Makedonya huzurlu bir ortama kavuşturulamadı. Çünkü 1912 sonrasında Sırp yönetiminin, özellikle Sırp ordu üyelerinin keyfi yönetimi, bölgede daha öncesine benzer bir huzursuzluğun devamına neden oldu. Ayrıca ileride Sırbistan ile yolları birleşecek olan Karadağ aynı bir bağımsız devlet olarak I. Balkan savaşı sonrası yeni sınırlarını belirledi. Karadağ da Sırbistan gibi I. Balkan savaşı sonrası topraklarının genişliğini iki katına çıkardı. Adriyatik Denizinin tersi yönde iç taraflara doğru yayılmış olan Karadağ, sınırlarını Yeni Pazar sancağının Sırbistan ile bölündüğü yere kadar genişletti. Makedonya bölgesine sahip olarak Balkanlar'da önemli bir güç merkezi olmak isteyen devletler bu durumdan memnun değillerdi. Çünkü henüz istedikleri sonuca ulaşamamışlardı. Bu nedenle Büyük Sırbistan, Büyük Bulgaristan, Büyük Yunanistan politikaları I. Balkan savaşı sonunda da bitmedi.

5.1.2.3. Savaştan Etkilenen Bölge Halkının Maruz Kaldığı Durum

Savaş döneminde Balkanlarda yaşanan olayları araştırmak için kurulmuş olan Carnegie komisyonunun 1914 yılında yayınlanan raporunda vardığı karara göre, Balkan savaşları sırasında genel olarak uygulanan yöntem imha, göç veya asimilasyon oldu. Bunu yapanlar sadece tek bir milletin üyeleri veya devletlerin askeri güçleri değildi. Balkanlarda bulunan ve kendi devletlerinin Makedonya bölgesinde hakkı olduğunu iddiâ edip Balkan savaşlarına karışan her devletin askerî birlikleri ve yerli halkları, kendilerinden olmadığını düşündükleri halka bu zulmü uyguladılar³². Örneğin Sırp askerî otoriteleri Sırbistan'da kendisini Sırp olarak kabul etmek istemeyen yerel görevlilerin, rahiplerin ve okul öğretmenlerinin dışlanmasını onaylamışlardı. Bu uygulama sadece Sırbistan yasal hükümetinin değil aynı zamanda "Birleşme veya Ölüm"³³ örgütüne bağlı subayların da desteğinde gerçekleştirilmişti³⁴.

³² Balkan Raporu 1914, s. 146-155.

³³ 1903'ten beri etkinlik gösteren Ulusal Uyanış örgütü dışında Sırbistan'ın olası bir savaşta durumunu oldukça yakından etkileyecek bir başka kuruluş daha vardı: Birleşme veya Ölüm (Ujedinjenje ili Smrt) Ordu subayları tarafından gizli olarak kurulan ve liderleri 1903 tarihindeki son Obrenovic kralının suikastçıları olan bu örgüt, 1911 tarihinde kod adı Apis olan Dragutin Dimitrijevic tarafından yasal zeminde varlığını açıkladı. 1917 yılında Sırbistan hükümeti tarafından dağıtılıncaya kadar batı Bosna'dan güney Makedonya'ya kadar uzanan Büyük Sırbistan devletini kurma amacıyla çalıştı. Birleşme veya Ölüm örgütü Balkan savaşları sonuna kadar kişisel yönetimi veya Yugoslavya Devleti fikrini onaylamadı. Örgütün ana amacı Osmanlı Makedonya'sını Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya İç Devrim Örgütü karşısında Sırbistan için kazanmaktı. Bkz. Lampe, a.g.e., s. 88

³⁴ Lampe, a.g.e., s. 94.

20. yüzyıl başında paylaşımın silahlı ordularca yapılmaya başlandığı Makedonya bölgesinde, Müslümanlar bazı Hıristiyanlardan zulüm görürken, Hıristiyanların kendileri de benzer şekilde zulüm gördüler. Ancak bunu yapanlar yine Hıristiyanlardı. Dört yıl gibi kısa, ancak Makedonya gibi karışık bir coğrafya için oldukça uzun bir süre önce, Makedonya'da yaşayan tüm halkların bir arada II. Meşrutiyeti kutladığı Selânik'in yakınındaki Serez'de, Bulgar çeteleri bölgeyi Yunanistan'a terk etmek zorunda kalacaklarını anladıkları andan itibaren bölgede yağmaya ve dükkanları, evleri yakmaya başladılar. Bu eylemlerden sadece bölgedeki Yunanlılar değil farklı etnik kökenden olanlar da etkilendiler. Örneğin Serez'de yaşayan Macar uyruklu bir kişinin de katledildiği bilinmektedir³⁵. Serez Yunanlılar tarafından kontrol edilmeye başlandıktan sonra, bu defa uygulamalar tersine döndü ve bu defa Bulgarlar veya destekçileri, Yunanlılar tarafından şiddete maruz kalmaya başladılar. Bir Rus doktorun Yunan "andertesleri" tarafından tutuklanması da bölgenin içinde bulunduğu güvensizliği yansıtmaktaydı. Doktorun, orada bulunma nedenini kolera hastalığı ile mücadele olarak açıklamasını inandırıcı bulmamalarına rağmen, Yunanlılar onu serbest bıraktılar³⁶. Bu tür olaylar yalnızca Yunanlılar ile Bulgarlar arasında yaşanmakla kalmadı. Ordular ele geçirdikleri bölgelerde "kendilerinden olmayanları" yok etmeye veya etkisiz hale getirmeye çalıştılar. Razlog bölgesinde, Bulgarlar tarafından ele geçirilmiş olan Yunan 7. Birliğinin 19. Alayına ait postada bulunan mektuplar, Yunan ordusunun Bulgar olanlara karşı uyguladığı yöntemi ortaya koymaktadır. 12 Temmuz 1913 tarihli, Onbaşı Gorges imzalı, 12. Süvari Bölüğü, 3. Tabur, 19. Alay, 7. Birlik adresinden yazılmış olan mektuptaki ifade, yöredeki orduların uygulamaları açısından çarpıcıdır. "Geçtiğimiz her yerde kedi bile bırakmadık. Geçtiğimiz tüm Bulgar köylerini yaktık. Bunu sana daha iyi anlatamam. Seni seven oğlun Gorges"³⁷. Bu tek bir örnek aslında bölgedeki halkların birbirlerine karşı güvensizliklerini ortaya koymaktadır.

Makedonya topraklarında savaş sonrası zarar görmemiş herhangi bir ulus kalmadı. Ancak bunlar arasında Müslümanların durumu diğerlerinden daha zordu. Göçe, zulme veya asimilasyona zorlananlar çoğunlukla Müslüman veya Türklerdi. Çünkü Balkan devletlerinin savaştıkları Osmanlı Devletinde, ayrı bir ulus-devlet kurmayıp devlete bağlıklarını devam ettirenler İslam dinine mensup olan etnik gruplardı. Bunlardan Türklerin böyle bir tutumu izlemeleri beklenemez, çünkü Osmanlı Devletinden ayrılımlar sonrasında geriye kalan ve Devletin varlığını savunan Türklerdi.

Balkan savaşlarının Makedonya'da yenilen taraflarının halkı açısından değişmeyen özellik göç oldu. Hangi taraftan olursa olsun eline fırsat geçen halk bunları

³⁵ Balkan Raporu 1914, s. 268-269.

³⁶ Balkan Raporu 1914, s. 271.

³⁷ Balkan Raporu 1914, s. 283, 286.

destekleyen devletlerin de yardımıyla diğerlerine zorluk yaşattı. Duruma göre mallarına el konuldu, evleri yakıldı, göç ettirildi veya asimilasyona tabi tutuldular. Ancak Avrupa'da siyasî çevrelerin de kabul ettiği gibi, bu süreç sadece Atina'dan, Belgrat'tan veya Sofya'dan gelecek emirlerle ve bu arada kiliselerin ve isyancı örgütlenmelerin adı geçen başkentlerdeki hükümetlerin kararlarını desteklemeleriyle yaşandı³⁸. Savaş sırasında Yunanistan'ın eline geçen Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Müslümanların, zulüm ve işkenceye maruz kaldıklarını gösteren olaylar yaşandı. Müslümanların evleri Yunan askerleri tarafından basıldı, buralarda yaşayanlar yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlandı. Baskılara dayanamayarak göçe zorlanan üç bin kadar Müslüman yollarda perişan duruma düştü. Baskılar sonucunda boşalan Müslümanlara ait köylere ve çiftliklere Rumlar yerleştirildi. Terk edilen yerlerde Müslümanlar tarafından kutsal olarak kabul edilen ibadet yerleri kapatıldı, okullar ise Rum okulları haline dönüştürüldü. Bu şekilde Yunanistan hükümeti, Müslüman ahalinin yok edilmesini veya asimilasyonunu amaçlıyordu. Yunan askerî birlikleri Müslüman köylerde silah aramak bahanesiyle yöre halkına işkence yaptı, sonra mallarına ve hayvanlarına el koydu. Selânik Müftüsü ve aynı zamanda İslâm Cemâati Reisi Ahmed bin Ali'nin, Osmanlı Dâhiliye Nâzırlığına gönderdiği sözü geçen olayların gün geçtikçe arttığını bildiren yazısı bu durumu ortaya koymaktadır³⁹.

Balkan savaşları sonrasında da benzer olaylar devam etti. Savaş sonrası, yenilmiş olan Osmanlı Devletine bağlı olan halkın önünde fazla seçenek kalmadı. Birinci seçenek o bölgede kalıp zulme uğrayacak ve sonunda ya öldürülecek veya asimilasyona uğrayacak; ikinci seçenek ise Osmanlı Devleti sınırlarında olan yerlere göç edecekti. Viyana'da basılmakta olan News Viztagbilat adlı gazetenin 2 Mayıs 1914 tarihli sayısında, Yunanistan'ın Balkan savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nden elde ettiği yerlerde kalan Müslüman ve Türk ahâliye karşı yaptıkları aktarılmaktadır. Yunanistan, Makedonya bölgesinde ele geçirdiği yerlerde bulunan Türklere, yerlerini terk etmeleri konusunda baskı uyguladı. Bu yerlerde yapay bir Rum nüfusu yaratmak için Trakya'dan, Amerika'dan ve Rusya'nın Kafkasya bölgesinden göç edip gelen Rumları bu bölgelere yerleştirdi. Örneğin Selânik yakınında bulunan ve tamamen Türklere oluşan Uzunali köyü bu uygulamaya maruz kaldı. Ayrıca bu uygulamalara karşı direniş gösteren Türklerin mallarına ve hayvanlarına Rumlar tarafından el konuldu. Savaş sırasında Selânik'e giden ve savaş bittiğinde geldikleri yer olan Yaylacık köyüne dönen Türkler de yine Rumların evlerine ve mallarına el koyduklarını gördüler, üstelik köylerinden de kovuldular. Malına el koymalar sadece köylerde değil Selânik merkezinde de yaşandı. Papa Yorgiyun adında bir Rum, Hüsnü

³⁸ Balkan Raporu 1914, s. 79.

³⁹ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1995, s. 258-266.

Efendinin evine el koydu; Hüsnü Efendi bu kişiden evini boşaltmasını istediğinde, Yunan resmî görevlileri tarafından kötü muâmeleye maruz kaldı. Savaş sonrası Balkanlarda kalan Müslüman halk için bunlardan daha vahim olanı, örneğin Vodine'de bulunan Türklerin Hıristiyanlığı kabul etmeleri için zor kullanılmış olmasıdır. Ayrıca Balkan savaşı sonrasında Drama sancağında bulunan Zihne adlı yerde Müslüman-Türk erkekler katledildi, kadınlar ise Hıristiyanlığı kabule mecbur bırakıldı⁴⁰. Yunanistan'ın Balkan savaşları sonrası uyguladığı asimilasyon veya yok etme politikası insanların dini veya kültürü ile sınırlı kalmadı. Selânik'in Yunan kuvvetlerine tesliminden sonra Yunanistan yönetimi şehirde Osmanlı döneminde oluşturulmuş olan kent kimliğini de yok etmeye çalıştı. 1912 yılında Yunan kuvvetleri Selânik'i aldığı anda, aşağı şehir olarak adlandırılan kentin güneyinde hala 1908 tarihli devrim günlerinin anısı canlı idi. Ancak bunların yok edilmesi zamana bırakılmayıp, işe başlandı. Osmanlı dönemini anımsatan bir çok alan kül oldu. 1917 yılında yaşanan yangın Selânik'in Yunanlaştırılmasında önemli bir aşama oldu⁴¹.

1913 resmi nüfus sayımlarından anlaşıldığına göre Selanik'te (32184 aile veya yaklaşık 157862 kişi) 61439 Yahudi, 39956 Yunanlı, 45867 Türk, 6236 Bulgar, 4364 yabancı bulunmaktaydı. Şehir 1912 yılında I. Balkan Savaşı sonunda Yunanistan'ın eline geçtiğinde tipik bir sanayi öncesi Osmanlı liman kenti karakterine sahipti. Yunanistan'ın eline geçen Selanik'in 1917 yılında yaşadığı yangın, kent yapısına damgasını vurmuş Osmanlı kimliğini büyük oranda ortadan kaldırdı. Felâket bölgelerinin kamulaştırılması, eski egemen unsurların değiştirilmesine katkıda bulundu. Böylece yeni Selânik'in Yunan olması sağlanmak isteniyordu⁴². Makedonya bölgesinde belirli bir toprak parçasını elde ettikten sonra orayı sadece Yunanistan tarihine ait bir yer yapmak için, bölgenin kültürel mirası da yok edilmeye çalışıldı.

Sırbistan ve Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde savaş mağduru halka uyguladıkları yöntemlerin benzerlerini Bulgaristan da uyguladı. Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanından itibaren bölgede yaşayan Müslüman-Türklerin durumu, Makedonya konusunda Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan arasında yaşanan çekişmeler boyunca Bulgarlar karşısında bölgedeki Sırp ve Yunan kökenli insanların durumundan daha iyi olmuştur denemez. 6-19 Nisan 1909 tarihleri arasında, Bulgar Krallığı ile Osmanlı Devleti arasında, Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra Bulgaristan sınırları içinde kalan Türk-İslâm halkının durumunu içeren ve İstanbul'da imzalanmış olan protokol ve ardından sözleşme hükümlerinin bu halkın haklarını tam olarak korumayı başardığı söylenemez. Bu sözleşmeye

⁴⁰ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, s. 256-258.

⁴¹ Meropi Anastassiadou, Tansimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik, İstanbul 2001, s. 370.

⁴² Alexandra Yerolyumpo "Yangının Rolü", Selanik 1850-1918 (der. Gilles Veinstein), İstanbul 2001, s. 275-276.

göre, Bulgaristan Türk azınlığı okullarını, câmilerini, mescitlerini, vakıflarını koruyup yaşatabilecekti. Ancak Bulgaristan'daki Türkler siyasî olarak yeterince güçlü olarak söz hakkı elde edemedikleri için, yukarıda sözü edilen kültürel haklarını da tam olarak koruyamadılar. 1909 yılında yaşanan bu olayın benzeri Balkan savaşları sonrasında da gerçekleşti. 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da Türk ve Bulgar yetkililer arasında bir antlaşma imzalandı. Antlaşmanın 7. maddesi uyarınca Bulgaristan siyasî sınırları içerisinde yaşayan Türkler, Bulgar vatandaşı olacaklardı. Ayrıca isterlerse, dört yıl içerisinde Osmanlı vatandaşlığını da seçebileceklerdi. Bu seçeneği kullananların dört yıl içerisinde Bulgaristan'ı terk etmeleri isteniyordu. Terk ederken taşınabilir mallarını yanlarına alabilecekler ve geride kalan taşınmaz mallarını üçüncü kişiler aracılığı ile işletip idâre ettirebilecekleri de hükme bağlandı⁴³. Ancak bölgede Bulgar varlığını baskın hale getirip diğerlerini yok sayma eğiliminde olan bir politikadan bu antlaşmaya sadık kalması beklenemezdi. Üstelik Balkan savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşına girmesi de Bulgaristan'da kalan Müslüman ve Türkleri koruyabilmesini engelleyen etkenler arasında olmuştur. Antlaşmada, Bulgaristan'ın Balkan savaşları sonrası kendi sınırları içinde kalan Müslüman Türk halkın siyasî, sosyal ve kültürel haklarını garanti altına almış olduğu vurgulansa da, aynı antlaşmanın 8. Maddesinde Türkler yerine Müslümanlar ifâdesinin kullanılmasıyla⁴⁴ savaşlar sonrası bölgedeki halkın siyasî haklarını baştan kısıtlama amacıyla olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

5.1.2.4. I. Balkan Savaşı'nın Sonucu (8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913): Makedonya Bölgesinin Osmanlı Devleti İdaresinden Çıkması

Osmanlı ordusu ve yönetimi, İtalya ile yaşadığı Trablusgarp savaşındaki durumundan da anlaşıldığı üzere, Balkan devletleri ile yaptığı savaşta hazırlıklı ve donanımlı değildi. Bulgar orduları karşısında Çatalca'ya kadar çekildi. Selânik 8 Kasım 1912'de Yunan ordusuna teslim oldu. Makedonya'nın üç önemli kentinden biri olan Selânik'in teslimi ile Osmanlı Devletinin Makedonya'daki hâkimiyetinin sonunun geldiği iyice kesinleşti. Üstelik şehir tek kurşun atılmadan teslim edildi. Selânik kumandanı Tahsin Paşa, mütâreke şartlarını ve Selânik şehrinin kayıtsız şartsız teslimini kabul ettiğini Yunanlılara bildirdi⁴⁵. Bu örnek de göstermektedir ki, Osmanlı Devleti Balkan savaşlarından çok önce bu bölgedeki egemenliğini kaybetmişti ve bunun ortaya çıkması için bazı yerlerde savaşa bile gerek kalmamıştı.

Balkan savaşları Makedonya bölgesini ve burada yaşayan halkları Osmanlı egemenliğinden çıkarmış olsa da, bu bölge halkının belli bir bölümünün Osmanlı yönetiminin

⁴³ Türk-Bulgar İlişkileri Ve Göç, İstanbul 1999, s. 90-91.

⁴⁴ Türk-Bulgar İlişkileri Ve Göç, s. 92.

⁴⁵ Balkan Harbi Kronolojisi, Ankara 1999, s. 56. Ayrıca bkz. H. 11, 12.

son dönemindeki zaaflarına rağmen yine de bu yönetime olan yakınlığı devam etti. Bu grup, özellikle Müslümanlardı. Bu bağ yalnızca Makedonya bölgesi ile de sınırlı kalmadı. Makedonya bölgesinin tarihsel olarak kendisine bağlı olduğunu iddia eden Yunanistan'da da bu tür örnekler yaşandı. Osmanlı yönetimi, Yunanistan tarafından işgal edilen adalar halkından olup da Avrupa'da öğrenim gören öğrencilere yardım etmişti. 1913 yılında İsviçre'de öğrenim gören Girit halkından üç öğrenci, 1918 yılında Yunan hükümetinin kendilerine Yunanistan pasaportu vermek istemesini kabul etmediler. Bu nedenle, Girit eşrafının çocukları olan bu üç kişiye, memleketlerinden para getirtmeleri Yunan hükümeti tarafından engellendi. Yaşanan gelişme üzerine, Osmanlı Hâriciye Nezâreti konu ile ilgilendi ve öğrencilerin her birine üç yüzer frank tahsisi edilmesi sağlandı⁴⁶. Yaşanan bu örnek, bölgenin Osmanlı Devleti sınırları dışında kalmasına rağmen, bağların ve bağlılıkların devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü kültürel ve sosyal bağları, savaşlarla birdenbire kesmek mümkün değildir.

5.1.2.5. I. Balkan Savaşı Sonunda İmzalanan Londra Barış Antlaşması (30 Mayıs 1913) ve Sonrası

Bundan sonra yaşanan gelişmeler, 19. yüzyıl sonundan beri Balkan devletlerinin istediği, Makedonya'nın aralarında paylaşımı konusunun detayları oldu. Bunun için savaşmaya devam edildi. Osmanlı ordusu Edirne'de Bulgarların, Yanya'da Yunanlıların, İşkodra'da Karadağlıların kuşatmaları karşısında başarılı savunma örnekleri sergilemiş olsa da savaşın sonucu değişmedi. Makedonya artık Osmanlı Devletinin 14. yüzyıldan beri hüküm sürdüğü topraklar olmaktan fiili olarak çıktı. Osmanlı Devletinin bu tarihten sonra savaşın sonuna kadar yapmaya çalıştığı ise Balkan devletlerini mümkün olduğu kadar Osmanlı sınırlarından uzak tutmak oldu⁴⁷.

Osmanlı Devleti, Balkan devletleri karşısında verdiği savaşta karada ve denizde yenilmekte olduğu dönemde, savaşın sonlandırılması için çeşitli kereler girişimde bulundu. Bu girişimin sonucu ancak Bulgaristan'ın Çatalca'da Osmanlı kuvvetleri karşısında

⁴⁶ Ali Arslan, "Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları Politikası İle Osmanlı Devletinin Adalardaki Halkla İlişkileri Ve Yardımları (1913-1919)", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (1982-1998) Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, s. 34.

⁴⁷ 18 Ekim'de Yunanistan donanması Pire limanından demir alıp Çanakkale Boğazına doğru yönelmiştir. 21 Ekim'de savaş yapmadan Limni adasını aldıktan sonra 31 Ekim'de Gökçeada ve Taşoz, 1 Kasım'da Semadirek, 4 Kasım'da Psara, 7 Kasım'da Bozcaada, 17 Kasım'da Nikarya, 21 Kasım'da Midilli ve 24 Kasım'da Sakız adalarını almıştır. Yunanistan'ın bu başarısında İngiltere'nin Osmanlı Devleti karşısındaki Yunanistan donanmasını desteklemesinin de katkısı unutulmamalıdır. 1910 yılında Osmanlı Devleti yeni gemi alabilmek için İngiltere'ye başvurduğunda, İngiltere bu isteği reddetmiştir. Fakat Balkan savaşının başladığı günlerde İngiltere, Yunanistan donanmasının güçlendirilmesi konusunda destek vermiştir. Bkz. *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, s. 35.

yenilgiye uğramasından sonra alınabildi. Bulgaristan'ın üstün olduğu sürece savaşı sonuçlandırmaya niyeti yoktu. Amacı Makedonya bölgesinden mümkün olduğunca fazla toprak alarak, Yunanistan ve Sırbistan karşısında gücünü arttırmak idi. 28 Kasım 1912⁴⁸ tarihinde Çatalca'da Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında başlayan görüşmeler, 3 Aralık 1912 tarihinde ateşkes ile sonuçlandırılabilirdi. Fakat Yanya ve İşkodra'da savunmaların devam etmesinden dolayı Yunanistan ve Sırbistan, varılan bu anlaşmaya uymadılar. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında varılan karara göre, barış antlaşması görüşmeleri 17 Aralık 1912 tarihinde İngiltere'nin başkenti Londra'da toplanan konferansta başladı. Ancak Adalar ve Edirne konusunda uzlaşma sağlanamadığı için, 6 Ocak 1913 tarihinde görüşmeler kesintiye uğradı. Büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde artan siyasî baskıları 17 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı Devletine ortak bir nota vermeleri ile devam etti⁴⁹. Notaya göre Edirne'nin Bulgarlara verilmesi ve Ege adalarının geleceği ile ilgili kararların büyük devletlere bırakılması öngörülüyordu. Üstelik savaşa tekrar başlanıldığı takdirde Yunanlıların Anadolu'ya asker çıkarabilecekleri de bildiriliyordu. İstanbul'daki gelişmeler ise iç açıcı değildi. Mâliye bakanının hazinede para kalmadığını bildirmesine, Dışişleri bakanı Noradonkiyan'ın savaşın devamı durumunda Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine Balkan devletlerine destek vereceğini ifade etmesine rağmen savaşı engelleyemediler. 20 Ocak 1913 tarihinde büyük devletlerin istekleri doğrultusunda, Edirne'yi de Bulgaristan'a vermeyi kabul ederek, Osmanlı askerî ve mülkî erkânından oluşan bir heyet, barış yapmaya karar verdi. Balkan savaşının başlangıcında, sınırlarda hiçbir değişiklik yapılmayacağını yani bölgesel statükoyu garanti eden büyük devletler⁵⁰, Osmanlı Devletinin umduklarından çok daha kısa süredeki yenilgisi karşısında Osmanlı Devletine bir nota verdiler ve mevcut duruma göre bir barış antlaşması yapılmasını istediler. Hükümet ise, Osmanlı Devleti üst düzey görevlilerinin Sarayda toplanarak vardığı karara dayanarak Millî Şûra'nın toplanması konusunda karara vardı. Bu sırada gerçekleşen bir iç gelişme Osmanlı Devletinin iç işlerinde olduğu gibi Balkan savaşlarındaki durumunu da etkiledi. İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri, toplanan bu Şûrâ-yı Saltanat'da Edirne'nin Bulgarlara terk edilmesi kararının alındığını, yani Saltanat Şurasında "vatanın satıldığını" ileri sürerek hükümet karşıtı bir eyleme giriştiler⁵¹. 23 Ocak 1913 tarihinde 30-40 kişilik bir grup tarafından Bâbîâlî baskını olarak anılan olayı

⁴⁸ Aynı tarihte Arnavutluk da bağımsızlığını ilan ederek, Balkan savaşları döneminde Osmanlı Devletinin Balkanlar bölgesindeki hâkimiyetinin bitmekte olduğuna bir örnek daha teşkil etti.

⁴⁹ Büyük devletlerden Rusya'nın Osmanlı Devletinin Balkan savaşları dönemindeki durumu ile ilgili olarak güneyde, Balkanlarda kendisine kontrol alanları elde etmeye, Fransa'nın Almanya karşısında Osmanlı topraklarından daha fazla pay almaya, İngiltere'nin Osmanlı Devletinin Almanya'nın eline düşmemesini sağlamaya öncelik vermiş olduğu ortadadır. Bkz. İnan, a.g.e., s. 126-128. Balkan devletlerinin yaptıkları ise bu politikaları kullanarak kendilerini Avrupa devletleri tarafından desteklenmelerini sağlamak olmuştur.

⁵⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul 1999, s. 53.

⁵¹ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1956, s. 587.

gerçekleştirdiler. Baskın sırasında Nâzım Paşa, yâveri Kıbrıslı Tevfik ve Nâfiz Bey öldürüldüler. Kâmil Paşa başkanlığındaki mecliste çoğunluk İttihat ve Terakki Partisinin elinde idi. Kâmil Paşa hükümeti düşürülüp, yerine Mahmut Şevket Paşa hükümeti kuruldu. Dâhiliye Nâzırhığına Talat Bey, Hâriciye Nâzırhığına ise aynı zamanda başbakan olan Said Halim Paşa getirildi. Mahmud Şevket Paşa 30 Ocak 1913 tarihinde Edirne ve Boğaza yakın adaları da kapsayan bir barış önerisi sunmasına rağmen bu kabul edilmedi⁵². 3 Şubat 1913 tarihinde savaş yeniden başladı. Sonuç, Osmanlı Devleti açısından başarılı olmadı. Karadağlılar İşkodra, Yunanlılar Yanya ve Bulgarlar Edirne'yi ele geçirdiler. Bu gelişme Osmanlı Devletinin yeniden barış görüşmelerinin başlamasını istemesine neden oldu. Hükümet, Londra büyükelçisi Tevfik Paşa ve eski sadrîâzamlardan Hakkı Paşa aracılığı ile bir kez daha barış önerisinde bulundu. İngiltere'nin aracılığında 14 Mart'ta Balkan devletlerine bildirilen bu istek, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Barış Antlaşmasının imzalanması ile sonuçlandı. Buna göre:

1. Osmanlı Devleti'nin batı sınırı Midye-Enez hattı olacak;
2. Osmanlı Devleti, Arnavutluk ile Ege adalarının geleceğinin belirlenmesini büyük devletlere bırakacak;
3. Yunanistan; Selânik, Güney Makedonya ve Girit'i alacak;
4. Bulgaristan; Kavala, Dedeağaç ile birlikte, bütün Trakya'yı sınırları içerisine katacak;
5. Sırbistan; orta ve kuzey Makedonya'ya sahip olacaktı.

Sonuç olarak, I. Balkan savaşı Makedonya Sorununda Osmanlı Devletini konunun dışına çıkarmayı başarmış olsa da, henüz asıl soruna net bir çözüm bulunamadığı için başarılı bir savaş olmadı. Makedonya'nın paylaşımı konusunda taraflar arasında anlaşmazlık devam ettiği için bu savaşın devamının da geleceği ortada idi. "Bizim geleceğimiz Makedonya'dadır. Makedonyasız Bulgar devleti, Balkanlar içinde gayesiz ve önemsiz kalacaktır. Selânik Bulgar Devletinin giriş kapısı olmalıdır."⁵³ şeklinde bildiri yayınlayan Bulgar kilisesi ve onun bu düşüncesini paylaşan Bulgar hükümeti, Makedonya bölgesi konusunda bu amacı güttüğü sürece Yunanistan ve Sırbistan ile aralarında sorunun çözümlenemeyeceği ortada idi. Üstelik savaşın amacı Makedonya'nın Osmanlı Devletinin "kötü yönetiminden" kurtarılıp⁵⁴ huzura kavuşturulacağı olarak açıklanmasına rağmen,

⁵² Kurdakul, a g. e., s. 113, 115

⁵³ İbrahim Artuç, *Balkan Savaşı Başımıza Gelenlerin Öyküsü*, İstanbul 1988, s. 37.

⁵⁴ Balkan savaşlarında Osmanlı Devletini ve diğer Balkan devletlerinin konumu ile ilgili haritalar ekler bölümünde bulunmaktadır. Bkz. H. 11, 12.

Balkan savaşları sonunda en çok hasar gören yer, savaşın olduğu Makedonya bölgesi, en çok yıpranan halk ise Makedonya bölgesinde yaşayanlar oldu⁵⁵.

Bundan sonraki süreç, Balkan devletleri arasında yaşanan II. Balkan savaşını doğurdu. 29/30 Haziran 1913 tarihinde Sırbistan ve Yunanistan'ın, bölgede Bulgaristan'ı zayıf bırakacak kadar yer aldığı gerekçesiyle Bulgaristan yönetimi savaşa devam kararı aldı. Ancak savaş sonunda başarı kazanamadı. Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti Makedonya bölgesi hakkında herhangi bir ilerleme yapacak durumda değildi. Sadece Edirne'yi Bulgaristan'dan geri almayı başarabildi. Savaşları bitiren, dolayısıyla Makedonya bölgesinin paylaşımını içeren antlaşmalar iki grup halinde imzalandı. 10 Ağustos 1913 tarihinde Balkan devletleri arasında Bükreş Antlaşması, 29 Eylül 1913'te Osmanlı devleti ile Balkan devletleri arasında İstanbul Antlaşması imzalandı.

⁵⁵ Savaşta kendilerine vaat edilen özgürlük ve bağımsızlığa dayanarak, Makedonyalı çeteler de savaşta yer aldılar, fakat umduklarını bulamadılar.

SONUÇ

Kapitalizmin gelişmesiyle emperyalizmin gücünü arttırdığı 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başı, Osmanlı Devleti için varlığını sürdürebilme çabası ile geçti. Bu dönem Osmanlı Devleti için, 16. yüzyıla kadar ulaşmış olduğu coğrafi sınırların kaybedilmeye devam ettiği bir dönem olarak tarihteki yerini aldı. Devlet bu yüzyılda daralan sınırlarından kopan topraklar üzerinde yeni siyasî birliklerin kurulduğu bir dönem yaşadı. 1800'lerin başından itibaren Balkanlar bölgesinde kurulmaya başlayan yeni devletlerin halkları, bundan önce Osmanlı Devletine tabi iken, bundan sonra Osmanlı Devleti karşısı güçlere tâbi duruma geldiler. Bir başka deyişle geçen yüzyılda Devlet karşısında "tarafar" olan insanlar bundan böyle "karşıt güç" oldular.

19. yüzyıl sonunda başlayıp 20. yüzyılın başında önemli siyasî gelişmeleri doğuran Makedonya Sorunu, Osmanlı Devletinin oldukça zayıfladığı bir dönemde yaşandı. Bir yandan Devlet yönetimindeki değışim yani II. Meşrutiyet'in ilâmı, bir yandan Avrupa devletlerinin reform aracılığı ile devam eden baskısı, Osmanlı Devleti'nin sorunlarla baş etmekte yeni yöntemler bulmasını zorunlu kılıyordu. Makedonya Sorunu, dünya siyasî tarihinde küçük bir örnek iken, Osmanlı Devleti, Balkanlarda kurulan küçük devletler ve Avrupa'nın büyük devletleri açısından Doğu Sorunu olarak adlandırılan paylaşım sürecinin önemli bir aşaması idi. Bu soruna çözüm olarak sunulan seçenek ise Osmanlı Devletinin Balkanları tamamen kaybetmesi sonucunu doğurdu. Yani, Makedonya bölgesinin Balkan devletleri arasında paylaşımı Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki egemenliğinin son bulması anlamına geliyordu. Balkan Savaşları, bu durumu gerçekleştirmek için izlenen yöntemin son aşaması oldu.

Makedonya Sorunu, dünya tarihinde küçük bir alanı oluşturmakla birlikte, özellikle 19. yüzyıl tarihinin dinamiklerini yansıtan önemli bir örnektir. Dünya siyasî tarihi kısaca "güçlüler" ile "güçsüzler" arasında varolma mücadelesi olarak tanımlanabilir. Güçlülerin varlığını korumak ve etkinliğini diğerleri üzerinde arttırmak için uğraştığı süreç, güçsüzler açısından farklı seyreder. Bu süreç yok olmak veya varlığını devam ettirebilmek mücadelesiyle geçer. Var olmak için iki seçenek vardır: kendi gücüne dayanmak veya daha güçlü bir devletin kontrolünde yaşamak. Bu iki grubun üyelerinin konumunun değışmesi her ikisi için de geçerli bir olasılıktır. Gerekli iç ve dış dinamiklerin sağlanmasıyla bu değışimin gerçekleştirilmesi mümkündür. Makedonya Sorununda da böyle oldu. Eskinin güçlü devleti (Osmanlı Devleti) egemenlik hakkını kaybetti. Güçsüz devletler (Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan) ise güçlü devletlerin (Avrupa devletleri) kontrolünde, bir başka deyişle çıkarları doğrultusunda yaşamayı kabul ettiler. Çünkü bu devletler de bilmekteydiler ki siyasî,

ekonomik, toplumsal, kültürel, tarihsel güçleri, bağımsız birer devlet kurmak için yeterli değildi. Bu nedenle Doğu Sorununa taraf büyük devletlerin çıkarlarına uygun davranarak, Makedonya bölgesinde hak iddialarına destek aradılar.

Makedonya Sorununda taraf olan devletler üç ana grupta toplamak mümkündür: Avrupa devletleri, Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti. Bir başka deyişle güçlüler, gücünü arttırmak isteyenler ve varlığını korumaya çalışanlar. 17. yüzyılda gücünü kaybetmeye başlamış olan Osmanlı Devleti karşısında güç kazanan Avrupa devletleri, bu güçlerinin devamlılığı ve yayılması için etki alanlarındaki zayıflıkları kullanmak istediler. Bunun için Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu şartlar uygundu. Osmanlı Devletinin egemenliği altındaki gayrimüslim halk ile Devlet arasındaki anlaşmazlıkları kimi zaman yaratıp, kimi zaman körükleyerek bölgenin paylaşımına zemin hazırladılar. Osmanlı Devletinin zayıflığını fırsat bilen Balkan devletleri, Avrupa devletleri ile ortak amacı paylaştıkları için Makedonya bölgesindeki Hıristiyan gruplar üzerinden politikalar üreterek Osmanlı Devleti'nin gücünü kırmaya çalıştılar. Osmanlı Devletinin bölge üzerindeki hâkimiyetini ve varlığını bitirmek, bu iki tarafın uzlaştığı nokta idi. Makedonya Sorununun üçüncü tarafı ise bölgenin hâkimi durumundaki Osmanlı Devletidir. Makedonya Sorunu İmparatorluk tarihinin son aşamalarının yaşandığına dâir bir gösterge olması açısından önemli bir örnektir. Bu sorun, merkezinde Osmanlı Devleti topraklarının olduğu coğrafyanın paylaşımı anlamına gelen Doğu Sorununun, 20. yüzyıl başındaki son devresinin hazırlık aşaması olarak da değerlendirilebilir. Makedonya Sorunu, 1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları ile son noktasına geldi. Osmanlı Devletinin batıda ulaştığı sınırlardan adım adım geri çekilişinin sonuncu aşaması bu savaşlarla Makedonya'da yaşandı.

Bu süreçte Osmanlı Devleti bir yandan içişlerinde istikrar ve güveni sağlamaya çalışırken, bir yandan da Avrupa devletlerinin yönlendirdiği Doğu Sorunu karşısında ayakta kalmaya çalışmaktaydı. Balkanlarda Avrupa devletlerinin de desteğiyle yaşanan ulusçu akımlar, Osmanlı Devleti'nin paylaşımında etkin bir yöntemdi. Bu yöntemi kullanarak kârlı çıkan taraf Avrupa ve Balkan devletleri oldu. Makedonya Sorunu çerçevesinde yaşananlar, ulusçu akımın desteğiyle Osmanlı Devletinden ayrılıp kendi devletlerini kuran Balkan devletlerinin, yine bu akımı uygulayarak yayılmak istemelerine uygun ortam hazırlamıştı. Bu durum ilgili Balkan devletlerinin yayılmacı politikalarının 20. yüzyıl başındaki örneğidir. Bir yüzyıl önce Balkan devletlerinin oluşumunda uygulanan yöntemi şimdi bu devletler Makedonya bölgesinde uygulamaya çalışıyorlardı.

Makedonya Sorununda Osmanlı Devletinin sosyo-ekonomik ve siyasi zayıflığı Avrupa ve Balkan devletlerinin amaçlarına hizmet etti. Devletin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar, bölge insanının devlete olan bağlılığının azalmasında etkiliydi. Ancak

belirtilmesi gereken önemli bir nokta var. Devletin ekonomik sorunlarının yükünü çekenler sadece gayrimüslimler değildi. Müslüman halk da bu durumdan olumsuz etkilenenler arasında idi. Gayrimüslimlerin ayaklanmayı tercihlerindeki en büyük dış etken, bu insanların devletin gücünü zayıflatacak eylemlerini destekleyen Avrupa ve Balkan devletlerinin varlığıdır. Müslümanlar ise durumdan ne kadar şikayetçi olsalar da Devlete karşı ayrılıkçı harekete girmek gibi bir seçeneği kullanmadılar. Böyle bir seçeneği istememelerinin nedeni Devleti sahiplenmeleri idi. Ayrıca ayaklanma seçeneğini tercih etmeleri durumunda da pek şansları yoktu. Müslümanların Osmanlı Devleti dışında herhangi bir başka devlet tarafından desteklenmeleri söz konusu değildi. Çünkü Osmanlı Devletinin parçalanmasında Avrupa devletlerinin izledikleri yöntem, devlet karşısında ayaklanmayı tercih eden gayrimüslimlerin din ve etnik köken farklılıklarını besleyerek, ulusal bilinçlerini kuvvetlendirmek olmuştur. Yönetimden rahatsız olan Müslümanlar, bu konuda gayrimüslimlerden farklı davrandılar. Müslümanların hareketleri yönetimdeki aksaklıkları gidermek amacını taşıyan, gayrimüslimlerin eylemleri buldukları bölgede devletin varlığını ortadan kaldırmaya yönelikti.

Bu süreçte istediği sonucu alamayan Osmanlı Devleti, 1913'te Balkan Savaşlarında kaybettiklerinden daha fazlasını bundan bir yıl sonra başlayacak olan Dünya savaşında kaybetti. 19. yüzyıl boyunca Avrupa devletlerinin izlediği yöntem, yönetimden rahatsızlık duyan Balkan halklarını aracı olarak kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını halka halka daraltıp Devletin zayıflığını arttırmak iken, 20. yüzyılın başında bu yöntemin bir sonraki aşamasına geçildi. Bundan böyle büyük devletler paylaşımı birbir kendileri yapmaya başladılar. Yaşanan I. Dünya savaşı bunun göstergesidir. 1912-13 öncesinde Makedonya bölgesinde yaşananlar ise, I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devletinin sınırlarına yapılacak son müdahaleyi tamamlamaktı. Balkan Savaşları sonunda bu sınırlara ulaşıldı.

Emperyalizm ve ulusçuluk, 19. yüzyıldan itibaren yaşanan Makedonya olaylarını açıklamak için üzerinde durulması gereken iki kavramdır. Bilimsel alanda dünyanın diğer bölgelerinin önüne geçecek bir atılımı yapan Avrupa devletleri, sanayi devrimi ve öncesinde yaşanan Fransız devriminin bir sonucu olan ulus-devlet modelinin de etkisiyle güçlü olmanın kriterlerinde değişiklik yapmayı başardılar. Yeni ekonomik güç ortağı olan burjuva sınıfının siyasî güç dengesinde de pay sahibi olma çabası, Avrupa tarihi ile beraber Osmanlı tarihini de doğrudan etkiledi. Bu gelişmenin ardından dünyada mal dolaşımının yerine sermaye dolaşımının yaşandığı dönemde, Osmanlı Devletinin bu konuda verimli bir alana sahip olması emperyalizmin bu bölgede güç kazanmasına uygun zemin sundu. Böylece sonucu I. Dünya savaşı kadar varan, güçlü Avrupa devletlerinin tekelinde yeni bir paylaşım

savaşı süreci başladı. Makedonya'nın başına gelenler bu paylaşım savaşı süreci dışında düşünülemez.

Makedonya Sorununda etken olan ikinci kavram ulusçuluktur. 18. yüzyılın yarattığı bir kavram olan ulusçuluk, her milletin kendine ait devleti olması esasını getirdi. Böylece 19. yüzyılda çok uluslu devletler için sıkıntılı bir dönem başladı. Osmanlı Devleti örneğinde, ulusçuluk akımının güç kazanmasını kolaylaştıran ekonomik nedenlerden başka toplumsal nedenler de yer alır. Osmanlı Devletinin yönetimi altında bulunan halkları din esasına göre gruplandırması, bu halkların Osmanlı Devletine tâbi oldukları sürece kültürel farklılıklarının bilincini canlı tutmalarını sağladı. Bu bilinç 19. yüzyılda ulus anlayışı ile birleşince Osmanlı Devletinin çöküşünü hızlandıran etkenler arasında yerini aldı. Osmanlı Devleti döneminde geçerli olan toplumsal yapılanma modeli, yani "millet sistemi" ile, 19. yüzyılda güç kazanan ulusçuluk modelinin ekonomik temelleri farklıdır. Fransız devrimiyle geçerlilik kazanan sistem ulus-devlet modeli iken, Osmanlı Devleti döneminde geçerli olan millet sistemi imparatorluk bilincine dayanmaktaydı. Bu nedenle millet sistemi Fransız devrimi öncesi Osmanlı Devletinin gücünü arttıran etkenler arasında sayılırken, 19. yüzyılda tam tersi bir etkisi oldu. Kısaca, 19. ve 20. yüzyıllarda Balkanlarda ve özellikle Makedonya'da yaşanan sorunlar, Fransız devrimi sonrası yayılan ulusçuluk akımının siyasî ve ekonomik amaçlara nasıl ve ne oranda hizmet ettirilebileceği açısından oldukça verimli bir deney alanı oldu.

14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmeye başlayan Balkanlar bölgesinde, 19. yüzyılda yaşanan ulusçuluk akımında toplumun dört farklı grubu etkin oldu. Bunlar din görevlileri, eğitimliler ve eğitimci insanlar, ticaretle uğraşanlar ve askerlerdi. Bu insanlar, Balkanlarda zayıflamış olan Osmanlı Devletinin otorite boşluğunu doldurmak için yaşanan sürecin iç yönlendiricileri oldular. Bu grupların kullandıkları yöntemler genel olarak üç başlıkta toplanabilir: çetecilik, din ve eğitim. Çete tipi eylemlerin amacı ile sonucu arasındaki tutarsızlıktan söz etmek mümkündür. Bu eylemlerin, Makedonya sorununun Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmasında katkıları küçümsenemez. Ancak bölge halkına huzur, güven, istikrar vaat eden bu eylemlerin, aynı zamanda bölge halkının güvenliği ve huzurunu da zarara uğrattığı ortadadır. Bu da göstermektedir ki, siyasî amaçlarda uygulanan yöntemler her zaman söylenen amaçlarla paralellik taşımamaktadır. Balkan devletlerinin güçsüzlüğü ve bölgenin coğrafi, tarihî, kültürel özellikleri de bu yöntemi doğurdu. Makedonya bölgesinde hak iddiâ eden Balkan devletleri yeterince güçlü olmadıklarından, isteklerini yerine getirmek için açıktan herhangi bir ayrılıkçı eyleme girişemediler. Üstelik herhangi bir devletin diğer devletin içişlerine müdâhale ve varlığını tehdit eden bir girişimi, yasal olarak destek de bulamaz. Bu nedenle Osmanlı Devletinin

otorite boşluğu, Balkanlar gibi dağlık bir alanda, devlet karşıtı ayrılıkçı hareketlere, seçenekler arasında çete tipi örgütlenmeyi elverişli hale getirdi.

Diğer iki yöntem din ve eğitim, Makedonya sorununda uygulanan yöntemlerin toplumsal boyutunda yer almaktadır. Makedonya'da oluşturulmaya çalışılan ulus bilinci için din ve eğitimin yoğun olarak kullanılabilmiş olması, bu bölgedeki din ve kültür yapılarının birbiriyle çok iç içe olmasından güç alıyordu. Bölgede yaşayanların birbirlerinden çok farklı kültürel, tarihî, toplumsal özellikleri olsa idi, tarafların bu konu üzerinde yoğun çaba harcamaları gerekmezdi. Fakat bölge halkının din, dolayısıyla kültürel yapıları birbirlerine o kadar benzemektedir ki, bunlar arasında farklılık olduğu bilinci yaratmak için Avrupa ve Balkan devletlerinin yoğun çaba sarf etmeleri gerekti. Bir başka deyişle Makedonya bölgesinde yaşayan halkların kültürel, dînî ve eğitim yapılarının birbirinden farklı olduğu bilinci yaratıldı. Bu durum, bazı alanlardaki farklılıklarına rağmen, bunun ayrı bir ulusal varlığı kanıtlayacak oranda olmadığını ortaya koyar. Yaşanan örneklerden, Makedonya'nın, Fransız devriminin ürünü olan ulus kavramını mikro ölçekte uygulamak için uygun bir alan olduğu sonucu çıkarılabilir.

19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılda had safhaya ulaşan Makedonya Sorununda yönlendirici olan dış etkenler başta İngiltere olmak üzere, Fransa, Rusya ve Avusturya-Macaristan idi. Adı geçen büyük devletlerin ideolojik ve ekonomik destekleri ile 19. yüzyıl sonunda bölgede Balkan halklarının çete tipi örgütlenmeleri güç kazandı. Devletin bölgede kurmakta zorlandığı düzen, asayiş ve istikrar bu çetelerin eylemleriyle giderek bozuldu. Amaçlarını Makedonya'da "ezilen Hıristiyan halkın" çıkarlarını korumak olarak açıklayan çeteler, aslında eylemleriyle büyük devletlerin ve Balkan devletlerinin çıkarları doğrultusunda bölgede kendilerini destekleyen Hıristiyan halkın ve beraberinde Müslüman halkın da ekonomik ve sosyal alanlarda zarar görmelerine neden oldular. Bu nedenle Balkanlarda 19. yüzyılda kurulan ve genişlemeye çalışan devletler, 20. yüzyıl başında Makedonya bölgesindeki varlıklarını Avrupa devletlerinin yanı sıra önemli oranda bu çetelere borçludurlar.

Balkan devletlerinin de desteğini alan çeteler, 20. yüzyıl başında Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletine müdâhalelerinin had safhaya gelmesinde önemli paya sahiptiler. 20. yüzyıl başında Avrupa devletlerinin Makedonya sorunu çerçevesinde Osmanlı Devletine müdâhalesi reform anlamına gelmektedir. Avrupa devletleri reform aracılığı ile Osmanlı Devletinin içişlerine müdâhale fırsatını arttırdılar. Bu yöntemle Makedonya bölgesinde devlet otoritesini kurmaktan ziyâde, bölgenin Osmanlı Devleti egemenliğinden çıkmasını hızlandırdılar. Bu süreçte Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın kontrolünde 1903 tarihinde Münzsteg Antlaşması imzalandı. Münzsteg Antlaşması ile başlayan dönemde

reformların amacı, Makedonya bölgesinde Osmanlı Devletinin Müslüman ve gayrimüslim halkı arasındaki sorunları gidermek olarak açıklandı. Ancak olaylar göstermektedir ki 1903 sonrası da bölgede Osmanlı hâkimiyeti sağlanamadığı gibi, Avrupa devletlerinin müdâhalesi de arttı.

20. yüzyıl başında Makedonya bölgesinde Avrupa devletlerinin müdâhalesini de amaçlayan silahlı eylemler, yine Avrupa devletlerinden alınan cesaretle artıyordu. Bu eylemlerin en büyüğü olan ve 2-3 Ağustos 1903'te yaşanan İinden ayaklanması, kısa ve uzun vadeli sonuçları açısından kayda değer bir örnektir. Bu ayaklanma kısa vadede Mürzsteg Antlaşması ile başlayan Avrupa müdâhalesini hızlandırdı. Uzun vadede ise, İinden ayaklanması sırasında 3-13 Ağustos 1913 tarihleri arasında varolabilen Kruşova Cumhuriyeti'nin, bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin temeli olarak kabul edilmesine neden oldu.

Avrupa ve Balkan devletlerinin desteğinde yaşanan Makedonya sorununda Osmanlı Devleti'nin istikrarsızlığı, Avrupa devletleri tarafından emperyalist amaçları için uygun ortam ve alan olarak değerlendirilirken, Balkan devletleri tarafından 19. yüzyıl başında yaşanan bağımsızlık hareketlerinin devamı olarak kabul edildi. Ancak soruna taraf olan Balkan devletleri için, özellikle Yunanistan için 20. yüzyılda bağımsız bir Balkan devleti olarak Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulması, istenmeyen bir durum idi. Avrupa devletleri için ise bölgede hak iddiâsında bulunanların sayısının artmış olmasıyla beraber, küçük ve dışa bağımlı yeni bir devlet olasılığı olarak değerlendirildiğinden, avantajları gözönünde tutuldu. Aynı bir Makedonya devletinin kuruluşu 20. yüzyıl başında gelinen noktada gerçekleştirilemedi. 20. yüzyıl sonunda bağımsız bir devlet olarak devletler ailesine katılan Makedonya Cumhuriyeti için, yaşanan tüm bu gelişmeler devletin oluşturulmasında zemin olarak değerlendirildi.

1903 yılında İinden ayaklanması sonrası başlayan Mürzsteg döneminde, Osmanlı Devletinde Avrupa devletleri kontrolünde reformlar süreci yaşandı. Avrupa devletlerinin kontrolü altında yapısal değişimleri öngören reformlarla, bölgede Osmanlı Devleti egemenliği altında yaşayanların ekonomik, siyasî, adlî, toplumsal sorunlarının çözüleceği, eşitsizliklerin ortadan kaldırılacağı iddiâ edildi. Ancak şu açık bir gerçektir ki, 17. yüzyıldan beri Osmanlı Devletinin paylaşımını plânlayan Avrupa devletlerinin reform planları da bu amaçlarına hizmet etti. Osmanlı Devletinin zayıflığını arttırarak, bölgedeki kontrolünü bitirmeye yönelik Mürzsteg döneminden sonra, Reval (1908) görüşmelerinde de amaç yine Osmanlı Devleti üzerinde Avrupa baskısının devamlılığını sağlamak idi. 1903'te Avusturya-Macaristan ve Rusya kontrolündeki baskı, 1908'de İngiltere ve Rusya kontrolüne geçti. Görünürde oyuncular değişse de, Osmanlı Devleti açısından sonuç farklı olmadı. Bu

leğişiklik sadece Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki güç dengesinden caynaklanmaktaydı. Gerek 1903, gerek 1908 sürecinde adı geçen devletler diğer büyük devletlerin de onayıyla planlarını devam ettirdiler. Bu da göstermektedir ki paylaşımcılar arasındaki denge değişse de, paylaşılan açısından sonuç farklı olmadı.

Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasında Balkan devletlerinin önemi gözardı edilemez. Coğrafi yakınlığı ve tarihsel bağlarından dolayı bölge devletleri ile yakın ilişki kurması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için zorunludur. Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsız devletlerini kurmuş olmaları, bu süreçte iki tarafın da zarar görmüş olması, bugünkü ilişkilerin seyrini de etkilemektedir. Ülkeler arası ilişkilerde Osmanlı Devletinin son yüzyılında yaşananlar, bugünün siyasetini ve toplumlar arası ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Ders kitaplarında, eğitim kurumlarında "karşı tarafın" nasıl değerlendirildiğinden, kültürel etkinliklerde "diğerinin" nasıl tanımlandığı konusuna kadar geniş bir yelpazede olumsuzluklar gözlenmektedir. Bu yaklaşım Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayanlar arasında, diğer Balkan devletlerinin çoğunda olduğu kadar baskın olmasa da tamamen olumlu çizgide değildir. Halbuki Makedonya Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yeni devletin varlığının diğer devletler, özellikle Yunanistan tarafından kabul edilmediği dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği olumlu politika iki devlet ve toplum arasındaki iletişimi daha iyi noktaya getirmek için iyi bir başlangıç olmuştur. Buradan hareketle Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Osmanlı kültürel mirası araç olarak kullanılarak, iyi ilişkiler arttırılabilir ve bölgedeki istikrarı desteklemek için kullanılabilir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Devletinin üzerine düşen görevlerden birisi de tarihsel bağları güçlendirmektir. Balkanlar bölgesinde istikrar ve güven ortamı sağlanamadığı sürece, 20. yüzyıl başında Osmanlı Devletinin yaşadıklarına benzer süreçler yaşanmaya devam edecektir. Dünya güç odakları arasında stratejik bir konumu olan bölge, önemini devam ettirdiği sürece, güçlü devletlerin politikalarının da odağında olacaktır. Bu nedenle değişen zamana göre farklı yöntemler uygulanarak bölgede birliğin, istikrarın sağlanmaması için güçlü devletlerce yeni planlar üretilmeye devam edilecektir. Osmanlı Devletinin güçlü olduğu dönemlerde bölgede istikrarın sağlanabildiği düşünülürse, bunun imkansız olmadığı anlaşılacaktır. Bu durumu Osmanlı Devleti gibi tek bir yönetim altında gerçekleştirebilmek mümkün olmadığı gibi şart da değildir. Ancak bölge devletleri arasında işbirliği ile mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu durumu sağlayabilme olasılığı, doğru yöntemler kullanıldığı takdirde diğer devletlerden daha fazladır. Bunun için tarihsel olayları değerlendirirken geniş bakış açısıyla olayları ele almak gerekmektedir. Yapılması gereken öncelikle yaşananların sorumluluğunu kabul etmek, ardından daha önemli olan yaşananların nedenlerini ve tarafların amaçlarını açıkça ortaya koymaktır. Olayların yaşandığı dönemde bölgede yönetici devlet

konumunda olan Osmanlı Devletinin ekonomik zayıflığının, siyasî istikrarsızlığının, otorite boşluğunun, toplumsal huzursuzluğunun nedenleri ortaya konmuştur. Ancak yaşananlar sadece bir devletin iç sorunları olmakla kalmamış, diğer devletlerin de müdahalesinde devam etmiştir. Bu nedenle ortada yalnızca Osmanlı Devleti değil Balkan devletleri ve büyük devletlerin de sorumluluk payı vardır.

20. yüzyıl boyunca değişik aşamalardan geçen Makedonya bölgesinin bir kısmında, geçen yüzyılın son yıllarından itibaren bağımsız bir devlet varlığını ortaya koydu. Ancak bu süreçte bölgede yaşanan sorunlar bitmedi. Bugün de etnik ve dini yapılanmanın sorun teşkil edebildiği Makedonya Cumhuriyeti, Balkanların merkezinde "barut fıçısı olmama" yolunda çaba sarf eden bir devlettir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki kültürel mirâsından da yararlanarak, Balkanlarda istikrarın sağlanmasına katkıda bulunabilir. Aynı zamanda bölge devletleri arasında güçlü konumda olabilmesi için de bu gerekli bir yöntemdir.

21. yüzyılda Türkiye'nin iç ve dış sorunları var. Dünyanın güçlü devletlerinin gözardı edemeyeceği kadar önemli bir konumda olan bir devletin sorunlarının da büyük olması doğaldır. Ancak benzer nedenlerin benzer sonuçlar doğurabileceği düşüncesinden hareket ederek, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin de toprak kaybına bile varabilecek olumsuz gelişmeler yaşamaması için doğru önlemlerin alınması gerekmektedir. 19. yüzyılda Selânik, Kosova ve Manastır bölgelerinde yaşanan olayların iç ve dış dinamiklerindeki benzerlikler ve farklılıkların doğru değerlendirilmesi, bugün Türkiye Cumhuriyeti Devletinin baş etmek ve çözmek zorunda olduğu benzer sorunlarda da kullanılabilir. Bu nedenle 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıl başında yaşanan ve Makedonya Sorunu olarak adlandırılan konunun iç ve dış dinamiklerini ortaya koymanın gerekli olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak 20 yüzyılın başında silahlı savaşa dönüşen Makedonya Sorunu, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını belirleyen Doğu Sorununun Balkanlarda yaşanan son aşaması oldu. Bu nedenle sorunu tek başına değil Doğu sorunu çerçevesinde siyasî, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla değerlendirmek gerekir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller, TFR. 1. ŞKT

81, 8035, 02.01.1324 (26 Şubat 1906)

82, 8163, 17.01.1324 (13 Mart 1906)

82, 8190, 22.01.1324 (18 Mart 1906)

82, 8196, 22.01.1324 (18 Mart 1906)

83, 8219, 25.01.1324 (21 Mart 1906)

84, 8332, 12.02.1324 (7 Nisan 1906)

84, 8334, 12.02.1324 (7 Nisan 1906)

84, 8355, 14.02.1324 (9 Nisan 1906)

Rumeli Müfettişliği, Selânik Evrâkı TFR.1.SL

100, 9901, 23.01.1324 (19 Mart 1906)

Rumeli Müfettişliği, Kosova Evraki, TFR.1.KV

58, 5704, 03.02.1322 (19 Nisan 1904)

59, 5813, 12.02.1322 (28 Nisan 1904)

60, 5946, 27.02.1322 (13 Mayıs 1904)

67, 6679, 15.05.1322 (28 Temmuz 1904)

Rumeli Müfettişliği, Kratova Belediyesi

10, 10 (10-11), 09.Ş.1324 / 20.C.1329 (28 Eylül 1906, 18 Haziran 1911)

Rumeli Müfettişliği, Umum Evraki, TFR.1.UM

2, 118, 25.01.1321 (23 Nisan 1903)

13, 1212, 11.03.1324 (3 Temmuz 1906)

19, 1839, 22.05.1325 (3 Temmuz 1907)

20-A, 1984, 03.09.1325 (10 Ekim 1907)

21, 2013, ?09.1325 (Ekim-Kasım 1907)

21, 2028, 06.10.1325 (12 Kasım 1907)

23, 2248, 22.01.1326 (25 Şubat 1908)

Yıldız Tasnifi, Sadâret Husûsi Maruzat Evrakı, Y.A.HUS

- 463, 39, 07.10.1321 (27 Aralık 1903)
463, 120, 17.10.1321 (6 Ocak 1904)
463, 124, 17.10.1321 (6 Ocak 1904)
464, 27, 22.10.1321 (11 Ocak 1904)
464, 36, 23.10.1321 (12 Ocak 1904)
464, 68, 23.10.1321 (12 Ocak 1904)
464, 72, 27.10.1321 (16 Ocak 1904)
464, 87, 29.10.1321 (18 Ocak 1904)
465, 4, 01.11.1321 (19 Ocak 1904)

Rumeli Müfettişliği, Sadâret Başkitâbet Evrakı, TFR.1.A

- 1, 32, 17.09.1320 (18 Aralık 1902)
1, 43, 19.09.1320 (20 Aralık 1902)
1, 48, 20.09.1320 (21 Aralık 1902)
1, 79, 28.09.1320 (29 Aralık 1902)
2, 102, 03.10.1320 (3 Ocak 1903)
3, 218, 07.11.1320 (5 Şubat 1903)
3, 239, 12.11.1320 (10 Şubat 1903)
3, 254, 18.11.1320 (16 Şubat 1903)
17, 1699, 08.03.1322 (23 Mayıs 1904)

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı TFR.1.AS

- 52, 5116, 28.08.1325 (6 Ekim 1907)
53, 5207, 01.10.1325 (7 Kasım 1907)

B. GAZETE, ANSİKLOPEDİ, SÖZLÜK VE DERGİLER

Ana Britannica

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi

Balkan Studies

Belleten

Birikim

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Çevren

Dictionnaire Géographique De L'Empire Ottoman (C. Mostras, İstanbul, Pera Turizm Ve

Ticaret Limited Şirketi, 1995)

East European Quarterly

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi

Etudes Balkaniques

European Review Of History

Foreign Policy

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

International Journal Of Comparative Sociology

International Journal Of Turkish Studies

Journal Of Modern History

Manastır Gazetesi

Osmanlı

Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies

Osmanlı Yer Adları Sözlüğü (Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001)

OTAM

Sosyal Adalet

Political Science Quarterly

Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi

Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi

Tarih ve Toplum

Toplumsal Tarih

Türk Tarih Encümeni Mecmuası

Türkiye Günlüğü

Türkler

Yön

Zaman Gazetesi

C. MAKALE VE KİTAPLAR

- Acaroğlu, M. Türker, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Abdülmecid Fehmi, **Manastır'ın Unutulmaz Günleri** (yayına hazırlayan Ayşe Şen, Ali Birinci), Akademi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Adanır, Fikret, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancıların Toprak Sahibi Olmaları Konusunda Osmanlı Kaygıları" **Osmanlı** c. 2, s. 298-305, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 1999.
- -----, "Macedonian Question: The Socio-Economic Reality And Problems Of Its Historiographic Interpretation" **International Journal Of Turkish Studies**, 1984-1985, c. 3, S. , s. 254-
- -----, "The Macedonians In The Ottoman Empire 1878-1912" **Comparative Studies On Government And Non-dominant Ethnic Groups In Europe, vol VI, The Formation Of National Elites**, der Kappeler, s. 161-191, London, 1992.
- -----, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- -----, "Makedonya Sorunu Ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II. Meşrutiyet" **Birikim**, c. 2, S. 9, Kasım 1995, s.
- -----, "Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması Ve Gelişimi: Makedonya" **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, der. Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher, s. 33-72, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)** (doktora tezi), danışman Doç. Dr. Sabri Sürgevil, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1994.
- -----, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c. 1, S. 1, İzmir, 1991, s. 47-70.
- -----, "Yunanistan Sınırları İçinde Bir Azınlık Örgütlenmesi: Cemâat-i İslâmiyeler" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c. 1, S. 2, İzmir, 1992, s. 265-279.
- Ahmad, Feroz, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Milliyetçilik Ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler" **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm Ve Milliyetçilik (1876-1923)**, der. Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher, s. 13-32, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

- -----, "Osmanlı İmparatorluğunun Sonu" **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler**, der. Marian Kent, s. 6-35, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- -----, **İttihat Ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986.
- -----, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
- -----, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ahmed Selahaddin, **Makedonya Meselesi Balkan Harb-i Ahiri**, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1331.
- Akarlı, Engin, "II. Abdülhamid: Hayatı Ve İktidar" **Osmanlı** c 2, s. 253-265, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 1999.
- Akçam, Taner, "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, c 4, s. 53-62, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Akgün, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları" **OTAM**, c. 3, Ocak 1992, s.
- Akpınar, Alişan, **Osmanlı Devletinde Aşiret Mektebi**, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.
- Akpınar, Mehmet, "Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı" **Türkler**, c. 14, s. 305-312, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Akşin, Sina, **Jön Türkler İttihat ve Terakki**, İmge Yayınevi, Ankara, 1998.
- Aktar, Yücel, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999.
- Aktaş, Zehra, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerine Göre Balkanlarda Milliyetler Meselesi** (basılmamış yüksek lisans tezi), danışman Doç. Dr. Mehmet Tekin, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995.
- Albayrak, Mustafa, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı" **OTAM**, c. 6, 1995, s. 1-38
- Alkan, Mehmet Ö., (hazırlayan), **Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Altay, Ahmet Refik, "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi Ve Bulgar Kilisesi" **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, 1 Mart 1341, s. 73-84.
- Anastassiadou, Meropi, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Anderson, M. S., **The Eastern Question 1774-1923**, Mc. Millan, New York, 1966.
- Andonyan, Aram, **Balkan Savaşı**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1999.

- Arai, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Arıcanlı, Tosun, "19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak Ve Emek" **Osmanlıda Toprak Mülkiyeti Ve Ticaret**, der. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, s. 128-138, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Arıkan, Zeki, "1821 Ayvalık İsyanı" Belleten, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 571-600.
- Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Arslan, Ali, "Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları Politikası İle Osmanlı Devletinin Adalardaki Halkla İlişkileri Ve Yardımları (1913-1919)" **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 1982-1998 Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, s. 34.
- **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- Artuç, İbrahim, **Balkan Savaşı Başımıza Gelenlerin Öyküsü**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988.
- Asimov, Mücahit, "Kosova Vilayetinde Rüştüyeler" **Çevren**, Priştine, Eylül 1983, yıl X, no 39, s. 35-49.
- Ataöv, Türkkaya, "19. Yüzyıl İle 20. Yüzyıl Başında Makedonya'da Toprak Sorunu" (kitap tanıtımı, Hristo Hristov) **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. XXV, no 4, Aralık 1970, s. 381-384.
- Aybars, Ergün, "Makedonya ve II. Meşrutiyet" **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi** (ayrı basım), s.107-111, İzmir.
- -----, "Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol Ve Türkiye" **Değişen Dünya Dengeleri içinde Askeri Ve Stratejik Açından Türkiye, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (23-25 Ekim 1995)**, s. 509-542, Ankara, 1996.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya (1860-1908)** c. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Aydın, Mahir, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri" **Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies IX**, Ayırı Basım, s. 209-223, İstanbul, 1989.
- -----, **Şarki Rumeli Vilayeti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

- Ayverdi, Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, c. 3, Damla yayınevi, İstanbul, 1975.
- **Balkan Harbi (1912-1913) I. Cilt Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıkları Ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.
- **Balkan Harbi Kronolojisi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.
- **Balkan Raporu 1914**, Carnegie Uluslararası Barış Vakfı, 1993.
- Barkan, Ömer Lütfi, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, Gözlem yayınları, İstanbul, 1980.
- Barkey, Karen, **Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Başgöz, İlhan, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Sorunlar – Çözüm Aramaları – Uygulamaları**, Ankara, 1999.
- Baştav, Şerif, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa" **Osmanlı**, c. 1, s. 169-175, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Belge, Murat, "Tarih Boyunca Fener Patrikhanesi", **Birikim**, Mart-Nisan 1995, S. 71-72, s. 162-164.
- **Belgelerle Mısır, Ermeni-Kürt, Doğu Rumeli Meseleleri II. Abdülhamid'in Sadrazamları Kamil Paşa ve Said Paşanın Anıları – Polemikleri-** (yayına hazırlayan Gül Çağalı-Güven), Arba Yayınları, İstanbul, 1994.
- Berkes, Niyazi, "200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?" V, **Yön**, 16 Ocak 1963 - 10 Nisan 1963, yıl 2, S. 57.
- -----, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- Beydilli, Kemal, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair" **Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies** (ayrı basım IX), s. 77-99, 1989.
- Bibina, Iordanka, "Geç Osmanlı Türkiyesi ve Bulgar Basınında Balkan Federasyonu Fikri" **Osmanlı** c. 2, s. 495-504.
- Boswort, R. J., "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu" **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler** (der. Marian Kent), s. 60-87, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bozboru, Nuray, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk Ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- Bozkurt, Gülnihal, "II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Buşgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları" **OTAM**, S. 4, 1993, s. 99-119.

- Brailsford, H. N., **Macedonia Its Races And Their Future**, Arno Press & The New York Times, New York, 1971.
- Bridge, F. R. (der), **Austro-Hungarian Documents Relating To The Macedonian Struggle, 1896-1912**, Institute For Balkan Studies, Thessaloniki, 1976.
- -----, "Habsburg Monarşisi Ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918"
Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler, der. Marian Kent, s. 36-59, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Brown, L. Carl, **İmparatorluk Mirası, Balkanlarda Ve Ortadoğuda Osmanlı Damgası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
- Cem, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Cosmopoulos, Michael B., **Macedonia An Introduction To Its Political History**, Manitoba Studies In Classical Civilization, Manitoba/Canada, 1992.
- Cunnigham, Allen, **Collected Essays**, F. Cass, London, 1993.
- Çadırcı, Musa, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)" **Belleten**, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 601-626.
- Çağatay, Neşet, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)", **Belleten**, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 485-500.
- Çayırılı, Necati, **İzmir Basınında Makedonya Meselesi 1908-1914** (basılmamış YL tezi), danışman Doç. Dr. Ahmet Özgiray, Ege Üniversitesi, İzmir, 1995.
- Çetik, Mete,, "Osmanlı Solundan Bir Portre: Yane Sandanski" **Tarih Ve Toplum**, Ağustos 1994, c. XXII, S. 128, s. 13-17.
- Çetin, Erol, **1878-1908 Arasında Makedonya Sorunu** (basılmamış yüksek lisans tezi), danışman Prof. Dr. Toktamış Ateş, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995
- Çetiner, Yılmaz, **Şu Bizim Rumeli Bulgaristan, Yugoslavya, Avusturya, Macaristan, Çekoslavakya, Yunanistan, Romanya**, Başnur Matbaası, Ankara.
- Dakin, Douglas, "British Sources Concerning The Greek Struggle In Macedonia, 1901-1909" **Macedonia Past And Present** (Balkan Studies'den yeniden basım), s. 121-134, Institute For Balkan Studies, Thessaloniki, 1992.
- -----, **The Greek Struggle In Macedonia 1897-1913**, Institute For Balkan Studies, London, 1966.

- Wison, Roderick H., **Essays In Ottoman And Turkish History 1774-1923, The Port Of The West**, Saqi Book, London.
- Liorman, Necmettin, **Makedonyalı Komitacılar Ne Yapmak İstiyor**, İstanbul, 1941.
- diğer, Vladimir vd (çev. Kordija Kveder), **History Of Yugoslavia**, Mc Graw-Hill Book Co., New York, 1974.
- Emir, Fevzi, "İzmir Sancağında 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c. 2, S. 4-5, İzmir, 1994-1995, s. 137-156.
- Traganof, **Macedonia And The Reforms**, Hazell, Watson And Viney Ltd, London, 1908.
- Marle, Edward Mead, **Bağdat Demiryolu Savaşı** (çev. Kâsım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- Ksertzoglou, Haris, **Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- İlham, Edhem, "Bağımsızlık ve Gelişme Arasında Bir Kurum Osmanlı Bankası" **Türkler**, c. 14, s. 416-435, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Shliot, Charles Norton Edgcomb, **Turkey In Europe**, Borne&Noble, New York, 1965.
- Elmacı, Mehmet Emin, **Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı Ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)** (basılmamış yüksek lisans tezi) danışman Prof. Dr. Zeki Arıkan, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.
- Engin, Vahdettin, "Osmanlı Devletinin Demiryolu Siyaseti" **Türkler** c. 14, s. 462-480, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- , **Rumeli Demiryolları**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Ercan, Yavuz, "Bloklararası Çatışmalarda Osmanlı Topraklarının Stratejik Önemi" **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Beşinci Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açidan Türkiye**, s. 116-123, İstanbul, 1995.
- Ergenç, Özer, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", **Bellekten**, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s. 501-533.
- Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri cilt 1, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- Fulton, L. Bruce, "Fransa Ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu" **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu Ve Büyük Güçler**, der. Marian Kent, s. 164-198, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

- Forbess, Nevill vd, **The Balkans A History Of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania and Turkey**, The Clarendon Pres, Oxford, 1915.
- Frappa, Jean-José, **Selanikte Bir İsmail**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Georgeon, François, "II Abdülhamid" **Osmanlı c 2**, s. 266-274, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- -----, (çev. Server Tanilli), "II. Abdülhamit ve İslam" **Tarih ve Toplum**, Nisan 1993, cilt XIX, S. 112, s. 47-49.
- Gleeny, Misha, **The Balkans: Nationalism, War And The Great Powers, 1804-1999**, New York, 2000.
- **Gotse Delchev Our Unforgettable And Ever Lasting Landmark**, Skopje County Institute For Cultural Monuments Protection, Skopje, 1998.
- Gournaris, Basil, "Doing Business In Macedonia: Greek Problems In British Perspective (1912-1921)" **European Review Of History**, 5 / 2 (1998), s. 169-180.
- -----, "Social Cleavages And National Awakening In Ottoman Macedonia" **East European Quarterly**, 129/4, 1995, s. 409-426.
- Görgülü, İsmet, Veli Yılmaz, Ali Erdiñç, **Makedonya**, İstanbul, 1993.
- Habsbawm, E. J., **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Hamza, Yusuf, "1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler Ve Osmanlı, Balkan Ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma Fikri" **XI. Türk Tarih Kongresinden Ayrışım**, 1994, s. 2079-2103.
- Hamzaoğlu, Yusuf, **Balkan Türklüğü (Araştırmalar, İncelemelere) (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Hayta, Necdet, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)" **OTAM**, c. 5, 1994, s. 131-144.
- **İkinci Meşrutiyetin İlanı Ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Beyin Fezlekesi** (yayına hazırlayan Faik Reşit Unat), Ankara, 1991.
- Imbert, Paul, **Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri**, Havass Yayınları, İstanbul, 1981.
- İnal, Kemal, **Eğitimde İdeolojik Boyut**, Doruk Yayınları, Ankara, 1996.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" **Türkler**, c. 9, s. 66-88, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

-----, **The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600**, Praeger Publishers, New York, 1973.

İnan, K. Erol, **Türk Dış Politikası (1908-1912)** (basılmamış YL tezi), danışman Prof. Dr. Refet Yinanç, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1990.

• Issawi, Charles, "Ekonomik Miras" **İmparatorluk Mirası Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, der. L. Carl Brown, s. 322-359, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

• -----, "Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa Ekonomisindeki Yeri (1600-1914): Bazı Gözlemler Ve Sorunlar" **Osmanlı Ve Dünya Osmanlı Devleti Ve Dünya Tarihindeki Yeri** der. Kemal Karpat, s. 157-170, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000.

• Jelavich, Barbara, **History Of The Balkans Twentieth Century** (vol. 2), Cambridge University Press, New York, 1997.

• Jelavich, Barbara (Brightfield), **The Habsburg Empire In European Affairs 1814-1918**, Rand Mc. Nally, Chicago, 1969.

• Jelavich, Barbara, **Russia's Balkan Entanglements 1806-1914**, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

• Jelavich, Barbara, Charles Jelavich, **The Establishment of The Balkan National States 1804-1920**, University of Washington Press, London, 1986

• -----, **The Balkans**, Prientical Holl Inc., New York, 1965.

• Kadri, Hüseyin Kazım, **Türkiye'nin Çöküşü, II. Meşrutiyetin Perde Arkası, Makedonya, Arnavutluk, Suriye Ve Ermenistanın Elden Çıkışı**, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1993.

• Kandemir, Feridun, **Jön Türklerin Zindan Hatıraları 1848-1903 Bir Devrin Siyasi Ve Firari Tarihi**, Muhit Yayınları, İstanbul, 1975.

• Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

• Kaplan, Robert D., **Balkan Ghosts A Journay Through History**, New York, 1994.

• Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki 1896-1909**, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

• Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi c.8**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

• Karpat, Kemal, "The Ottoman Rule In Europe From The Perspective Of 1994"

Turkey Between East And West New Challanges For A Rising Regional Power, der. Vojtech Mastny, R. Craig Nation, s. 1-44, Westview Press, Colorado, 1996.

• -----, (der), **Osmanlı Ve Dünya Osmanlı Devleti Ve Dünya Tarihindeki Yeri**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2000.

- Kent, Marian, (der), **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Keskinlik, Erdoğan, "Duyun-ı Umumiye İdaresi" **Türkler** c. 14, s. 371-380, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Keyder, Çağlar, Faruk Tabak, (der), **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kocabaş, Süleyman, **Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerde Yanıldılar Hayaller... Komplolar... Kayıplar... 1890-1918**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kitsikis, Dimitri, **Türk-Yunan İmparatorluğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kocabaşoğlu, Uygur, **Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000
- Koçak, Cemil, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar" **Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi**, s. 485-494.
- Koçer, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi (1773-1923)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kofos, Evangelos, "Dilemmas And Orientations Of Greek Policy In Macedonia 1878-1886" **Balkan Studies**, 21 / 1, 1980, s. 45-55.
- Kolağası Resneli Ahmed Niyazi, **Hatırat-ı Niyazi Yahud Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife**, Sabah Matbaası, İstanbul, 1326.
- Kolisevski, Lazar, **Macedonian National Question**, Beograd, 1959.
- Koloğlu, Orhan, **Avrupanın Kışkacında Abdülhamit**, Gür Yayınları, İstanbul, 1998.
- -----, **Abdülhamid Gerçeği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.
- -----, "Miss Stone Kaçtı mı? Kaçırıldı mı?" **Tarih Ve Toplum**, Şubat 1992, c. XVII, S. 98, s.46-48.
- -----, "Osmanlı Döneminde Balkanlar" **Balkanlar**, Ortadoğu Ve Balkan Araştırmaları Vakfı (OBİV), Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kostopoulou, Stella, "Thessaloniki And Balkan Realities" **Reconstructing The Balkans A Geography Of The New Southeast Europe**, der. Derek Hall, Darrich Danta, s. 149-155, West Sussex, John Wiley&Sons Ltd, 1996.
- Koylu, Zafer, **Makedonya Sorunu (1878-1908)** (basılmamış doktora tezi), danışman Prof. Dr. İhsan Güneş, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1997.

- Kuran, Ahmet Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, Baha Matbaası, İstanbul, 1956.
- Kurat, Yuluğ Tekin, "The Cretan Question (1866-1912)" **Foreign Policy**.
- Kurtcephe, İsrail, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- Kurdakul, Necdet, **Osmanlı İmparatorluğundan Ortadoğu'ya Belgelerle Şark Meselesi**, Dergah yayınları, İstanbul, 1976.
- Lampe, John R., **Yugoslavia As History: Twice There Was A Country**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Landau, Jacob M., "Muslim Opposition To Freemasonry" **Die Welt Des Islam'dan yeniden basım**, Bad XXXVI, 2, 1996, s. 186-203.
- Macedonia Documents And Material**, Bulgarian Academy Of Sciences, Institute Of History, Bulgarian Language Institute, Sofia, 1978.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.
- Macfie, A. L., **The End Of The Ottoman Empire 1908-1923**, Addison Wesley Longman, London, 1998.
- Mc. Carthy, Justin, **The Ottoman Turks A Introductory History To 1923**, Longman, London, 1998.
- Marriot, John Arthur Ransoma, **The Eastern Question; An Historical Study In European Diplomacy**, Clarendon Press, Oxford, 1940.
- Memişoğlu, Hüseyin, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Mete, Şengül, "Trablsgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c. 3, S. 8, 1998, s. 261-292.
- Millas, Herkül, "Jön Türkler ve Makedonya (1908-1912)" **Tarih ve Toplum**, Mart 1994, c. , s. 62-63.
- , **Türk-Yunan İlişkilerine Bir Önsöz**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995.
- Murray, William Smith, **The Making Of The Balkan States**, AMS Press Inc. , New York, 1967.
- Noviçev, A. D., **Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi**, Onur Yayınları, Ankara, 1979.

- Oran, Baskın, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)" **Anakara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c. 48, no 1-4 (Ocak-Aralık 1993), s. 109.
- Ortaylı, İlber, "Balkan Milliyetçiliği" **Türkiye Günlüğü**, S. 36, Eylül-Ekim 1995, s. 5-10.
- -----, "Osmanlı İmparatorluğu Tarihte Üçüncü Romadır, Bir Dördüncüsü de Yoktur Tarihin Sınırlarına Yolculuk" **İlber Ortaylı İle Tarihin Sınırlarına Yolculuk**, hazırlayan Mustafa Armağan, s. 147-156, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.
- -----, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi" **Türkler**, c. 10, s. 216-220, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- **1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi Ve Kolağası Mustafa Kemal**, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, Cemal, "Tanzimattan Cumhuriyete Savaşlar Ve Antlaşmalar" **Tanzimattan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi**, c. 5, s. 1364-1380.
- Palairat, Michael, **Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Palmer, Alan, **The Decline And Fall Of The Ottoman Empire**, John Murray Publishers, Cambridge, 1992.
- Pamuk, Şevket, "Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi (1820-1914)" **Türkler** c. 14, s. 241-252, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- -----, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme (1820-1913)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
- Parlak, Türkmen, **Yeni Asır'ın Selanik Yılları Evlad-ı Fatihan Diyarları 1895-1924**, Yeni Asır Yayınları, İzmir, 1986.
- Pavlovski, Jovan, Mishel Pavlovski, **Macedonia Yesterday And Today**, MI-AN, 1996.
- Pavlowitch, Stevan K., **A History Of The Balkans 1804-1945**, Addison Wesley Longman, New York, 1999.
- Perry, Duncan Mc Vicer, **The Macedonian Cause: A Critical History Of The Macedonian Revolutionary Organization 1893-1903**, London, 1988
- -----, **The Politics Of Terror, The Macedonian Liberation Movements 1893-1903**, Duke Univ. Press, London, 1988.

- Petrosyan, Yuriy Aşatoviç, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Polat, İlknur, "Osmanlı İmparatorluğunda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme" **Bellekten**, Ağustos 1988, c. LII, S. 203, s.
- Pomiankowski, Joseph, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı**, Kayihan Yayınevi, 1990.
- Plana, Emin, "Jön Türk İhtilalinin Kosova Vilayetindeki Etkisi" **Çevren**, Priştine, Eylül 1983, yıl X, no 39, s. 51-55.
- Poulton, Hugh, **Who Are The Macedonians?**, Hurst & Compony, London, 1995.
- Pribichevich, Stojan, **Macedonia Its People And History**, The Pennsylvania State University Press, London, 1982.
- Rezun, Miron, **Europe And War In The Balkans Toward A New Yugoslav Identity**, Praeger Publishers, Westport, 1995.
- Rogel, Carde, "The Wandering Monk And The Balkan National Awakening" **Etudes Balkaniques** n.1, Sofia, 1976, s. 114-127.
- Rosses, A., "Russia And The Balkans: Inter-Balkan Rivalries And Russian Foreign Poliscy 1908-1914" (kitap tanıtımı, Barbara Jelavich), **Journal Of Modern History**, 1983, vol. 55, Iss. 1, s. 186-188.
- Sadrazam Sait Paşa, **Anılar**, (günümüz diline uygulayan Şemsettin Kutlu) Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- Sarı, Mucize Ünlü, **Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)**, (basılmamış YL tezi), danışman Y.Doç.Dr. M. Emin Yolalıcı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Sarıca, Murat, **Siyasal Tarih**, Ar, 1983.
- Saybaşıllı Kemali, Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Schevill, Ferdinand, **History Of The Balkan Peninsula From The Earliest Times To The Present Day**, Frederick Ungar Publishing Co., New York, 1966.
- Selanikli Şemseddin, **Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılap**, Artin Asadoryan Matbaası, İstanbul, 1324.
- Sencer, Muzaffer, **Osmanlı Toplum Yapısı**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Seton-Watson, Hugh, **The Decline Of Imperial Russia 1855-1914**, London, 1952.
- -----, **The Russian Empire 1801-1917**, Clarendon, Oxford, 1967.
- Sloane, William Milligan, **Bir Tarih Laboratuvarı: Balkanlar**, İstanbul, 1987.

- Smith, Arthur D. Howden, **Fighting The Turks In The Balkans, An American's Adventures With The Macedonian Revolutionists**, The Knickerbocker, New York, 1908.
- Soygeniş, İ. H., **Batı Trakya ve Makedonya Meselesi**.
- Sowards, Steven, **Austria's Policy Of Macedonian Reform**, Columbia University Press, New York, 1989.
- Stavrianos, Leften Stavros, **The Balkans 1815-1914**, Halt, Rinehart And Winston Inc., New York, 1963.
- -----, **The Balkans Since 1453**, New York, 1961.
- Stephenson, Graham, **Russia From 1812 To 1914 A History**, Praeger Publisher, New York, 1969.
- Stojanovski, Aleksander, **Documents Turcs Relatifs A L'Insurrection D'Iinden**, Archives De Macédoine, Skopje, 1993.
- Şaşmaz, Musa, "The distortion Of The Population Data For National Causes By The Greeks, Bulgarians and The Armenians In The Late 19th and Early 20th Centuries" **OTAM**, c. 6, 1995, s. 307-317.
- Şenşekerci, Erkan, **Siyasal Boyutlarıyla Türk-Yunan İlişkileri (1830-1952)** (basılmamış Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi A.B.D, 1994.
- Tabakoğlu, Ahmet, "Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi" **Türkler**, c. 14, s. 207-240, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Tekeli, İlhan, "Makedonya İç Devrim Örgütü Ve 1903 İlinden Ayaklanması" **Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim yayınları, 1988, c. 6, s. 1806-1807.
- -----, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler" **Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi**, İletişim yayınları, 1985, c.2, s. 456-475.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretiminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- Tekin, Nil Türker, "Tanzimattan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Tarih Öğretimi ve Ders Kitaplarına Genel Bir Bakış" **Toplumsal Tarih**, c. 18, S. 105 (Eylül 2002), s. 50-53.
- Temelkuran, Tevfik, "Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, ayrı basım, s. 147-164, 1972.

- Temperley, Harold W. V., **Foundations Of British Foreign Policy From Pitt (1792) To Salisbury (1902); Or Documents, Old And New, Selected And Edited, With Historical Introductions**, Cambridge University Press, Cambridge, 1938.
- Terkenli, Theano S., "Macedonian Cultural And National Identity" **Reconstructing The Balkans A Geography Of The New Southeast Europe** (der. Derek Hall, Darrich Danta), s. 89-97, John Wiley&Sons Ltd, West Sussex, 1996.
- Timur, Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Yayınevi, Ankara, 2001.
- Tinayre, Marcella (çev. Engin Sunar), **Bir Kadın Gezin Tinayre'nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Todorova, Maria, "Balkanlar'daki Osmanlı Mirası" **İmparatorluk Mirası, Balkanlarda Ve Ortadoğuda Osmanlı Damgası** (der L. Carl Brown), s. 70-112, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Todorova, S., İ. Samuilov, A. Stoykov, İ. Dimitrov, S. Petrova, N. Gencev, S. Mirçev, **Bulgaristan Devrimci Gençlik Hareketi Tarihi**, Çağrı Yayınevi, Ankara, 1975.
- Tokay, Gül, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1995.
- Toprak, Zafer, **İttihat Terakki Ve Devletçilik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- -----, **Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- Troçki, Leon, **Balkan Savaşları**, Arba yayınları, İstanbul, 1995.
- Tufan, Muzaffer, "Osmanlı Döneminde Makedonya'da Esnaf Ve Ekonomi" **Osmanlı Öncesi İle Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf Ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002**, c. 2, s. 421-432, Globus Dünya Basımevi, İstanbul, 2003.
- Tunalı Hilmi, **Makedonya Mazisi**, Hali, İstikbali, 1326.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlanı**, Arba Yayınevi, İstanbul, 1996.
- -----, **Türkiye'de Siyasal Partiler c. I İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Tunçay, Mete, Eric Jan Zürcher, (der), **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm Ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Turan, Ömer, **The Turkish Minority In Bulgaria (1878-1908)** (doktora tezi), Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 1993.
- **Türk-Bulgar İlişkileri Ve Göç**, İstanbul, 1999.

- **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)** c. III, kısım 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.
- **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, (yayın yönetmeni Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2002.
- Türkmen, Zekeriya, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış" **OTAM**, S. 6, 1995, s. 325-345.
- Tzvetkov, Plamen S., **A History Of The Balkans A Regional Overview From A Bulgarian Perspective**, vol. 2, The Edition Mellen Press, New York, 1993.
- Ulubelen, Erol, "İngiliz Dış Politika Dokümanlarında Türkiye I-V" **Yön**, 6 Ocak 1967-5 Mayıs 1967, yıl 6, S. 197-214.
- Uzer, Tahsin, **Makedonya Eşkıyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1979.
- Ülman, A. Haluk, **I. Dünya Savaşına Giden Yol Ve Savaş**, İmge Yayınevi, Ankara, 2002.
- Üçok, Coşkun, **Siyasi Tarih**, Ankara, 1961.
- Ünder, Hasan, "Türkiye'de Sosyal Darwinizm Düşüncesi" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, c. 4, s. 427-437, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Vasilyeviç, Corce, "Makedonya'da Halk Federatif Partisinin Genç Türk Devrimindeki Rolü 1908/1909" **X. Türk Tarih Kongresinden Ayrıbasım** s. 1233-1238, Ankara, 1993.
- Viroli, Maurizio, **Vatan Aşkı Yurtseverlik Ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Veinstein, Gilles (der), **Selanik 1850-1918**, İletişim yayınları, İstanbul, 2001.
- Yerasimos, Stefanos, **Milliyetler Ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Yerolyumpo, Alexandra, "Yangının Rolü" **Selanik 1850-1918**, der. Gilles Veinstein, s. 275-286, İletişim yayınları, İstanbul, 2001.
- Yetkin, Sabri, **Ege'de Eşkıyalar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yıldırım, Azmi, **Arşiv Belgelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında Rum Çetelerinin Türkler Karşı Faaliyetleri** (basılmamış yüksek lisans tezi), danışman Prof. Dr. İlker Alp, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1998.
- Yörük, Zafer, "Politik Psişe Olarak Türk Kimliği" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, c. 4, s. 309-324, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

- Zahariadis, Nikolaos, "Nationalism And Small State Foreign Policy: The Greek Response To The Macedonian Issue" **Political Science Quarterly**, 109/4, 1994, s. 647-668.
- Zotiades, George B., **The Macedonian Controversy**, Thessaloniki, 1961.
- Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- <http://faq.macedonia.org/history/krusevo.manifesto.html> (Nisan 2004).
- <http://www.mymacedonia.net/history/manifesto.htm> (Aralık 2004).
- <http://www.mymacedonia.net/index.htm> (Nisan 2004).
- <http://www.ttk.gov.tr/takvim.asp> (Nisan 2004).
- www.unet.com.mk/mian/ilinden.htm (Nisan 2004).
- www.macedonian-heritage.gr/events.html (Nisan 2004).

EKLER A: Yayınlanmış Belgeler

Ek 1

Makedonya Sorununda İngiltere'nin Rolünü Belirtmek İçin Yarbay Hamdi Bey Tarafından Hazırlanıp II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyiha

"Bi'l-cümle mesail-i şarkiyeden suret-i katiyede müstefid olan İngilizler bir Makedonya meselesinin zuhuruna çeşm-i cihar ile intizar eylemekte ve Makedonya'da dahi iğtişaatın meydana gelmesine hafiyen yardım eylemektedirler. Balkan hükumat-ı sairesi meyanında en ziyade terakkiye harisi ve meyyal ve günden güne harikulade bir surette terakki etmekte bulunan Bulgarların beslemkte oldukları niyyat-ı cengcuyaneyi, hissiyat ve vatanpervaneyi, efkar-ı tecavüzkaraneyi, tefsi-i memalik arzusunu Makedonya'da Devlet-i Aliyye-i Osmaniye dahilinde meskun Bulgar Millet ve anasının himaye ve tahlisleri hususuna ve Sırbhların dahi Bulgarlara nazaran aynı fikir ve niyette bulunmalarını ve Makedonya'da kıt'ası dahilinde mevcut millet-i muhtelifenin ahvalini nazar-ı mütaalaya alan İngilizler bu nev'i iğtişaatın vuku'a gelmesindeki suhuleti ve andan edilecek istifadeyi göstermektedirler.

İngilizler Makedonya'da bir ihtilal çıkarmak fikir ve maksadıyla Bulgarlara Girid'i misal olarak irae edip Girid'deki ahali-i hristiyanienin icra ettikleri ihtilalat ve mukavematın neticesi olarak istiklaliyetleri ilan olunduğu gibi Makedonya'da bulunan Bulgarların aynı suretle vücuda getirecekleri iğtişaat sayesinde onların dahi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyenin taht-ı idaresinden çıkarılarak ahar bir hristiyan gunarnörün emr-i idaresi tefviz ile istiklaliyet ve serbestliklerinin ilan olunabilmesi fikir ve ihtimalatı Bulgarların zihinlerine ilka olunmuş ve zaten tecavüz ve tevsi'i memalik etmek arzu ve fikrinde bulunan Bulgarların şu vecihle dahi ekmeklerine tereyağ sürülmüş demek olur¹."

¹ Zafer Koylu, *Makedonya Sorunu* (basılmamış doktora tezi), danışman Prof. Dr. İhsan Güneş, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1997, s. 56-57

Ek 2

BERLİN ANTLAŞMASI'NIN 23. MADDESİ

1868 yılında Girit adası için hazırlanan dahili nizamname esas alınarak uygun görülen değişiklikler yapılarak Makedonya için uygulanacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kesiminin diğer yerlerinde de vergi muafiyeti dışında Girit'e uygulanan yasalar uygulanacaktır. Babıali bu uygulamalar için çoğunluğu yerli halktan oluşturulacak olan komisyonlar kurulacak.

Kurulan bu komisyonların çalışmaları Babıali'ye rapor edilecek ve Babıali ise bu sonuçları Şarki Rumeli için oluşturulacak komisyonlar ile görüşecektir.²

² Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri cilt 1, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları) (Ankara, 1953), s. 413.

Ek 3

KRUŞOVA CUMHURİYETİ MANİFESTOSU

2-3 Ağustos 1903

Yurttaşlar, komşular!

Biz, sizin eski komşularınız, arkadaşlarınız, güzel Kruşova ve köylerinden tanıdıklarınız. İnsan etine susamış, sizi ve bizi katletmekten, fakirleştirmekten, bizim sevgili, zengin Makedonya topraklarımızı çorak toprağa çevirmekten hoşlanan canavar murtatların³ zorbalığına daha fazla tahammül edemeyeceğiz. Biz bugün başımızı kaldırdık ve elimizdeki yivli tüfeklerle bizim ve sizin düşmanlarınızdan kendimizi kurtarmaya ve özgürlüğümüzü kazanmaya karar verdik.

Bizim kötü olmadığımızı siz çok iyi biliyorsunuz ve kendi hayatımızı riske atmanın tedirgin edici olduğunu anlıyorsunuz, bunun için ya insan gibi yaşamaya başlayabiliriz veya kahramanlar gibi ölürüz! Büyük babalarımız ve büyük büyük babalarımızdan beri bu toprağın kardeşleri olarak birlikte yaşamış olduğumuz için sizi kendimizden sayıyoruz ve sonsuza dek böyle kalmasını istiyoruz. Tüfeklerimizi size karşı kaldırmadık – bunu yapmak bizim için utanç verici olurdu; bizim gibi hayatlarını alınterleriyle kazanan dürüst ve çalışkan Türklere karşı ayaklanmadık – onlar uzun yıllar birlikte yaşadığımız ve yine yaşamak istediğimiz kardeşlerimizdir; talan etmek, yağmalamak için ayaklanmadık, fakir ve kanla sulanmış Makedonya'mızı yağmalayan ve talan eden sayısız derebeyi vardı; Hıristiyanlığa döndürmek ve analarınızı, kız kardeşlerinizi, karılarınızı, kızlarınızı rezil etmek için ayaklanmadık; bilmelisiniz ki sizin malınız, canınız, dininiz ve onurumuz kendimizinki gibidir. Eyvah, silahlarımızı sadece malımızı, canımızı, dinimizi ve onurumuzu korumak için elimize aldık. Bize doğduğumuzda verilen kendi vatanımızın murtatları değiliz, hırsız ve yağmacı değil adalet ve özgürlük için ant içmiş devrimcileriz; zalimliğe ve köleliğe karşı isyan ediyoruz; murtatlara, hırsızlara, zalimlere ve yağmacılara, şerefimize ve dinimize halel getirenlere, alınterimizden yararlananlara ve emeğimizi sömürenlere karşı savaşıyoruz ve savaşacağız. Bizden ve köylerimizden korkmayın – hiçbir kimseye zarar vermeyiz. Sizi sadece kardeşimiz farz etmiyoruz, ayrıca sizin de bizim gibi Sultanın ve beylerinin, efendilerinin ve paşalarının, zengin ve güçlülerinin kölesi, İmparatorluğun dört bir yanını ateşe veren ve bizi adalet, özgürlük ve insanca yaşam için

³ 20. yüzyıl başında Balkanlar bölgesinde Osmanlı kolluk kuvvetlerine verilen ad.

ayaklandiran zalimlerin ve baskıcıların kölesi olduğunuzu anladığımızdan beri sizin için kendi kardeşlerimiz gibi üzgünüz. Sizi de adalet, özgürlük ve insanca yaşam için mücadelemize katılmaya davet ediyoruz. Müslüman kardeşlerimiz, gelin ve birlikte sizin ve bizim düşmanımıza karşı birlikte karşı koyalım! "Özerk Makedonya" bayrağı altında toplanalım! Makedonya hepimizin anasıdır ve bizi yardıma çağırıyor. Kölelik zincirlerimizi kıralım, kendimizi keder ve acıdan kurtaralım, akan kanlarımızı ve göz yaşlarımızı kurutalım! Kardeşler bize katılın, ruhlarımız ve kalplerimiz kaynaşsın ve kendimizi kurtaralım böylece biz ve bizim çocuklarımız ve çocuklarımızın çocukları barış içinde yaşayabilir, sakince çalışabilir ve ilerleyebiliriz!...

Sevgili komşular! Sizin Türkler, Arnavutlar ve Müslümanlar olarak İmparatorluğun size ait olduğunu ve İmparatorluk bayrağında haç değil fakat yıldız ve hilal olduğu için kendinizin köle olmadığını düşünebileceğinizi anladık. Yakında bunun böyle olmadığını ve yanlışlığımızı göreceğiz ve anlayacaksınız. Bununla beraber eğer onurunuz bize katılmaya ve kendinizi Sultana karşı olduğunuzu ilan etmenize izin vermezse kardeşleriniz olarak acı çeken ve aynı anavatanı paylaşan biz, size zarar vermeyiz ve sizden nefret etmeyiz. Biz tek başımıza hem sizin hem kendimiz için savaşağız "Özgürlük veya Ölüm" alınımıza ve kanla ıslanmış bayrağımıza yazılıdır. Bu bayrağı çoktan kaldırdık ve geri dönüş yok. Eğer siz de bizi kardeşleriniz olarak kabul ediyorsanız, eğer bizimle birlikte iseniz, eğer şimdiye kadar olduğu gibi yine bizimle birlikte yaşamaya niyetliyseniz ve eğer anavatanımız Makedonya'nın vefakar ve saygıdeğer evlatları iseniz en azından düşmanla işbirliği yapmayarak, bize karşı silah kullanmayarak ve Hıristiyan köylere zulmetmeyerek bize yardım edebilirsiniz, aslında bu bize büyük yardım olacaktır.

Tanrı adalet ve özgürlük için verdiğimiz kutsal savaşımızı korusun!

Yaşasın özgürlük savaşçıları ve Makedonya'nın tüm iyi ve dürüst evlatları!

Yaşasın Özerk Makedonya⁴!

⁴ <http://faq.macedonia.org/history/krusevo.manifesto.html>, <http://www.mymacedonia.net/history/manifesto.htm>

Ek 4

Halil Rifat Paşa'nın valiliği sırasında hazırlanmış olan, 1887 Tarihli Manastır Vilayeti Köylerinin Güvenlik Tüzüğüne ait maddeler:

1. Her köyde "Halk Güvenlik Komisyonu" kurulmalı ve bu komisyon köylü ve yoksulları eşkıya saldırılarından korumalıdır. Komisyona seçilecek üyeler namuslu ve silah taşıyabilecek durumda olmalıdır. Kurulan bu komisyonlara "Fahri Jandarma ve Zabtiyeler" adı verilecektir. Komisyonlar her zaman teyakkuz halinde olmalı, köylü, çoban, oduncu ve değirmencileri eşkıyalara erzak vermemeleri için uyarmalıdır. Çobanlar gördükleri eşkıyaları ve ne tarafa gittiklerini komisyona bildirmelidir. Komisyon her türlü tedbiri alarak eşkıyaları temizlemelidir.
2. Eşkıyalar tarafından soyulan köy ya da köylülerin haberini alan komisyon, harekete geçmeli, eşkıyayı temizlemek için komşu köy jandarma birliklerinden yardım istemelidir. Jandarma birlikleri eşkıyaya önce "teslim ol" uyarısında bulunmalıdır. Silahla karşı koyan eşkıya yakalanmalı ve ya öldürülmelidir. Jandarma, öldürdüğü eşkıyalar için yasa önünde sorumlu olmayacaktır.
3. Köy jandarmasından kaçan eşkıya çetesi, komşu köy komisyonlarına, idare ve ordu yöneticilerine bildirilmelidir. Bu kurumlar hep birlikte eşkıya çetesini yok etmelidir.
4. Bir köyü yağma eden, bir ya da birkaç köylüyü alıp götüreren eşkıyaların peşine düşmeyen köy komisyonu ve ya jandarması, eşkıyaya yardım ediyor düşüncesi ile yasa önünde cezalandırılacaktır.
5. Köyden geçen yolcular, komisyona kimlik belgelerini göstermeli, nereden gelip nereye gittiğini bildirmelidir. Kimlik belgesi olmayan ya da kuşkulanılan yolcuyu komisyon en yakın yönetim merkezine götürmek için jandarmaya teslim etmelidir.
6. Köy komisyonu köyde olup bitenle ilgili olarak mahalli idare görevlilerine bilgi vermek zorundadır. Köyde okur-yazar kimse yoksa komisyon üyelerinden ve ya jandarmalardan biri yönetim görevlilerine gerekli bilgiyi sözlü olarak vermelidir.
7. Devletin verdiği silahları yalnız komisyon üyeleri ve jandarma taşıyabilir. Köye giren eşkıyayı temizlemek için köy jandarmasının yetersiz olduğu durumlarda köylülere de silah verilebilir. Eşkıya kovalaması bittiğinde köylüler silahları mahalli idare görevlilerine iade etmelidir.

8. Köy jandarması silah tezkeresini hep yanında taşımalıdır. Gerektiğinde köyde, yolda ya da her hangi bir yerde yönetim görevlilerine göstermelidir.
9. Çiftlik sahiplerinin çiftliğine bakan kır bekçileri de köy jandarmaları kadar yetkilidir. Onlar da bu tüzüğün hükümlerine tabidir. Kır bekçileri köy komisyonlarının emrindedirler ve köy komisyonlarının yerine getirmek zorundadırlar.
10. Köy jandarması eşkıya peşine düşen ordu birliklerine yardım etmek zorundadır. Eşkıya ile çatışan ordu birliğinden atılan ilk silah sesini duyan jandarma hemen onun yardımına koşmak mecburiyetindedir. Köyün etrafından gelen silah seslerini duyduğu zaman da aynı şekilde davranmalı ve ya silah seslerinin geldiği yere jandarmalar göndererek silahın atılma sebeplerini öğrenmelidir.
11. Köy komisyonu, köyündeki kötü ve şüpheli kişileri bilmelidir. Onlara yaptıkları kötü işler için pişman olma çağrısında bulunmalıdır. Bir daha kötü işler yapmayacaklarına dair tanıklar huzurunda and içen köylüler hatalarını tekrarlırsa komisyon bunlar için mahalli idare görevlilerine yazılı ve ya sözlü rapor sunmalıdır. Mahalli idare görevlileri de bunları sürgün etmelidir.
12. Köy komisyonu işi olmayanların ve şüpheli kişilerin köyde bulunmalarını, köyden köye gezmelerini özel bir dikkatle izlemelidir. Köy komisyonu bu tür insanlar için gerekli bilgilere sahip olmak zorundadır. Edinilen bilgileri de polise bildirmek mecburiyetindedir.
13. Köy komisyonu başkanı ve üyeleri eşkıya çetelerini kovalamak, düzeni ve ferdi güveni sağlamak için mahalli idare görevlilerinden aldıkları buyrukları yerine getirmek zorundadırlar.
14. Silahlı çatışmada ölen ve ya yaralananlar, komisyona en yakın yönetim merkezine götürülmeli, nerede ve ne zaman öldükleri ya da yaralandıklarına dair rapor sunulmalıdır. Rapor yazacak kimse yoksa o zaman ölen ya da yaralananlarla bir jandarma girmeli ve yönetim görevlilerine olayla ilgili sözlü rapor sunulmalıdır.
15. Komisyon başkan ve ya üyeleri merkez yönetiminin bulunduğu bir kente ya da başka bir yere gittikleri zaman polise başvurarak ona köyde bütün olup bitenlerle ilgili bilgiler vermelidir. Yönetim görevlileri de köy komisyonlarına verilmesi gereken buyrukları kentte tesadüfen bulunan köylülere vermeli ve köylere özel kişilerin gitmelerine ihtiyaç bırakmamalıdır.

Köy jandarma komisyonu kaçak erleri de kovalamak mecburiyetindedir. Karşı gelen erlere silah da kullanabilir.⁵

⁵ Mucize Ünlü Sarı, **Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)** (basılmamış YL tezi), danışman Y.Doç.Dr. M. Emin Yolalcı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 139-142.

23 Haziran 1324 Tarihli

İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarafından Sokaklara Asılan Beyanname

“Osmanlı Terakki ve İttihat Heyet-i İçtimaiyesi tarafından hükümet-i hazırai gayrimeşruanın Manastır Valisine verilen muhtıra suretidir.”

Hükümeti hazıranız gayrimeşrudur. Çünkü kavanini Devlet anın Meşrutiyetini temin etmiş iken tarzı idare tahvil edilmeğe çalışılarak hükümeti mutlaka âleminde idare olunmakta ve bu uğurda bir çok mâsuminin demleri irake edilmektedir.

Bugün mahkemei insaniyet, hakkını talep eden milleti, kavanini mevcudei hükümet ile tasdik ve teyid ve şekli idareyi otuz senedenberi tağyire çalışan hükümeti tekzip ve itham eyler.

Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyetinin vücudu mukaddes ve nâzenini hükümeti hazıranızca artık taayün eyledi. Pekâlâ anladımız ki, bu heyet-i mukaddesenin şahıs itibariyle hiçbir fert hakkında suinietiyeti yoktur. Hukuku meşrua ve sarihai ümmeti istridattan başka bir maksada çalışmaz. Azim ve kasdi asrı hâzırın şiddetle istilzam eylediği 1294 idarei medeniyesinin temin ve tatbikinden, süfehanın âmâli gayrimeşrualarına artık bir had tayininden başka bir şey değildir.

Kanunu tabiat her ferde müdafaai hayat hakkını îta eylemiş ve bu uğurda istimali cebrüşiddette kendisine mezuniyet vermiştir. Bu lâyetegayyer bir kanundur: kuvvei bazı ile tağyir edilemez. Taarruzatı cinayetkârane ve müdafaatı meşruai muhikkaneyi istilzam eyler. Gerek hükümetin ve gerek mensubini olan bazı edâninin mestii şehvet ve ikbal ile Osmanlı Terakki ve İttihad Heyeti aleyhinde uzatmağa başladıkları hatvei taarruzları bugünkü hududunda tevkif eylemelidirler. Artık gülâfından çekilmiş olan syfi adalet ve celâdeti millete kendisini çarpanların sui âkıbetleri mes’uliyeti ancak kendilerine ait kılacaktır.

Gûruhu süfeha ve cühelâ bilmelidirler ki Osmanlı Hükümeti bir millet ve bir de timsali millet olan Padişaktan ibarettir. Bu ikisinin arasında denîlere, şehvet esirlerine, rezillere, ikbal sarhoşlarına bir mevki mahsus yoktur. Bu gibi edânî artık sahai hayatı ümmetten çekilmeli; menhus ve meş’um olan mevcudşyetlerine bir nihayet vermelidirler. Ümmet Padişahı, Padişah da ümmeti ile bilâvasıta görüşerek, sevişecek, yek diğerinin aguşu hürmet ve muhabbetine atılacaktır. Bu ikisinin haremğâhı ittihad ve visalinde ağyarı bed sîrete mahal ve mevki yoktur. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti kendi aleyhinde Selaniğe

İnderilmiş ve birkaç gün mukaddem otuz senedir darülfüskaya tahvil eylemiş oldukları kâfirâne vatana iltica etmiş olan o iki şahsı lâimin bir daha bu taraflara avdet etmemelerini tâlibhassa kendilerinin menfaatına olarak tavsiye ve Manastır, Selanik, Üsküp mevkilerine sokulmağa çalışan fasıkîne ric'at eylemelerini emreder.

İşbu cemiyeti mukaddese ecânipten halılar, maaşlar, rüşvetler kabul eden ve sahai serabı ikbalde kendilerine bir mevkii hayalî tedarikine yeltenen laimmüttab süfehanın ve emsalinin uslu oturmalarını hâlisane ihtar ile hakkı meşruu sarihini müdafaa ve istihsale kıyamüazm eylemiş olan ümmeti mukaddese ve muhteremenin hıfzı sıyaneti hak uğrunda zalimei mütaarrızîn ile âtiyen vukuu mütehakkık görünen musaraa ve müsademesinden tabiiyülhusûl olan kanlı ve feci manzaraların mes'uliyeti maddiye ve mâneviyesinin kâmilen zulme ve müstebidine râci olduğunu beyan eyler.

Mahkemei insaniyet ve medeniyet kabili temyiz olmayan hükmünü itâ ve umum samiin ile müttehemele tebliğ ve tefhim eyledi. Bu dakikadan sonra işbu kat'iyülmüfad hükmü adlînin tatbiki icabetti.

Ey milletvekilinin vekili!sen ki Manastır vilâyetinde hakkı vekâleti ifaya, hulefa ve vükelânın sıfâtı gayrı müfarakattan olduğu veçhile her zihakkın hakkını kendisine itâya memur ve bununla mükellefsin: maiyeti memurînin içindeki zaleme ve erazilin tecavüz ve tarruzlarına birhad çek. Umumunuzun ahvaline, seni vekil edeni vekil nasbeyleyen bir milleti nighbandır. Nikabı riya ile tesettür eylemiş olan edaninin levhi kulübunda menkuş olan cemli cinaiyeyi bu millet okumaktan âciz değildir. Bu milletin parasını yiyip, istikametsizlik gösterenlerin âkıbeti ahvali elbette yaman olsa gerektir. Bu hakikatı onların menfaatine olarak onlara tefhim et. Bilirsin ki, sana millet yüzlerce, binlerce liraları ancak bunun için veriyor. Elbette bunun bir hesabı vardır: Aldığın para ile gördüğün hizmet mukayese edilecek ve sorulacaktır. Vazifei insaniyetin sana emreylediği tarîk üzerinde yürü. Mâiyetinde bulunan memurlarından akdî peyvendi fesat eyleyenleri biz pekalâ tanırız. Bunlara ihtarâtı hayırhahanemizi lûtfen tebliğ eyle. Müdafaaî meşruamızın intaç edeceği kanlı neticelere mahal kalmamak için haksız taarruzlara nihayet verilsin.

Biz kan dökmek hevesinde değiliz. Zira dökülen kanlar kâfidir. Fakat (Küllü muzirrin yuktel) düsturunun haritai icraatımızın bir kenarında neyri hakikat ile yazılmış olduğunu göstermekteyiz. Âlemi insaniyete muzır ve bir semmi katil olan behayimin sahai hayatta ikai muzarrat eylemlerine artık meydan verilmeyecektir. Cinayetler, rezaletler, zulümler nihayet bulsun. Kanunu insaniyet hükümran olsun.

Ey milletin Manastır Vekili! Mâfevkine arz etmek üzere sana ilâm eyleriz ki, bir milletin kanunu her yerde seyyan ve her mevkide hüküm fermandır. Binaenaleyh

hükümeti hazırai müstebide ve zalimeniz tarafından talebi hak eylediği için maznun olarak istenilmiş olan zevatın lecel isticvap İstanbula celbinde hiçbir lüzumu kanunî yoktur. Kanun ve mahikimi ümmet her mevkide vardır. Maznun tanıdıklarınızın mensup oldukları mevakî mehakimine tevdi edilmeleri icap ederken İstanbula celbedilmeleri o menfur enkizisyon hatıralarını uyandıracığından şiddetle reddedilecektir. Bu usule nihayet veririz. Hükümeti zalimenizce mühim tanıdığınız zevatı mensup oldukları mehakime tevdi ediniz.

Yıldız, Taşkışla, Bab-ı Zaptiye gibi enkizisyon müessesatına mâsum göndermek istemiyoruz. Buna nihayet veriniz. Aksi takdirde mes'uliyet size aittir.

Biz mâruzatımızı kavlen değil, fiilen de nazarı hükûmete arzedeceğiz. Maksadın söz ile değil, fiilen ele gireceğini çoktan anladık.

Hükmü kanun her yerde vardır ve kemali ihtiram ile kabul edilir. Fakat cevri istibdat artık olanca hiddet ve şiddetiyle cevelâna başlamış olan kanları son damlasına kadar sarf için ahrara bir azmümetanet bahşediyor.

(Elhakku yâ'lu ve lâ yu, lâ aleyh)

bugün enzarı fasıkîn Manastır Vilayeti ahrarı üzerine mâtuftur Osmanlı Terakki Cemiyeti de işbu muhtırasını bu vilâyet valisine takdime lüzum görmüştür.

(Vallahül muvafiku lâ Rabbe gayrehu)⁶

⁶Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi (İstanbul, 1984), s. 59-61.

Ek 6

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) Perşembe Günü Manastır'da
Harbiye Mektebi Müdürü Vehip Bey (Paşa) Tarafından Verilen
Ve İkinci Meşrutiyeti İlân Eden Söylev

Mukaddes Vatandaşlar, Muazzez Kardeşler!

Bu mübarek hâkipâki vatanın otuzbir senedenberi geçirdiği rikkatengiz, muzlim, canhıraş levhalardan, demlerden bahseylemek istemem. Yalnız sinei vatana açılan iltiyam napezîr yaralardan akan cerahati temizlemek, ârazi şahsiye ve infialâtı nefsanîye üzerine bilâ sual nefyü iclâ, tard ve teb'dit edilen en namuskâr, en gayur, en hamiyetli ahrarı ümmeti zindanlardan kurtarmak, zincirlerini koparmak için min indullah müeyyidi meb'us olan Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti efradı hamiyetperveranı atebei ebediyete istinat ederek bugün bilütfülkerim icrayı faaliyete başladı. Klüb-i umumiyeimizin âmâkı hufasında resanetgiri istikrar olan maksadı meşruî cemiyet herkese ayandır.

(Lâtectemiu Ümmeti Âleddalâle) Hadisi şerifi rehberi kavimizdir. Adalet, mûsavat, hürriyet, uhuvvet meslekî esasımızdır. Cenabuhakka hamdüsenayî lâtuhsî olsun ki, insan gibi yaşamak, Allahın emri, Peygamberin kavli ile âmîl olmak zamanını idrâk eyledik. Artık, cennetmekân Kânuni Sultan Süleyman zamanındanberi padişah ile millet arasına çekilen kafesi kıracağız. Padişahımızın etrafını alan hâin, rezil, bedtînet, sefil, denî herifler kahrolsun. Sahikülnesepten neş'et etmiş, pâk süt ile büyümüş, mekârîmi ahlâk ve mehasini sıfat ile teselli eylemiş zevatı isteriz. Aç ve bi ilâç olarak San'a zindanlarında, Diyarıbekir, Erzurum, Akkâ kal'alarında, Fîzan'da sefil ve sergerdan olan ahrarı ümmetin saadet, hürriyet ve ikbalini dileriz. Vatanımızın barıgirânı itisافتan kurtaracak, yetimlerimizin gözyaşlarını dindirecek ve kimsenin hakkını kimseye kaptırmayacak, bizi insan gibi yaşatacak usulü meşruai meşverettir, ki bu istediklerimizin cümlesini temin eyleyen Kanun-i Esasîdir.

Ey vatandaşlar!

Ya Kanun-i Esasî, ya ölüm!

Bir vatanın menabii umumiyesinden müstefit olup bir havayı teneffüs eden ve Osmanlı bayrağı altında ittihat eyleyen ecnası muhtelif bilâ tefriki cinsü mezhep birbirinin ruhu, nuru hadekai iftiharıdır. Birbirinin malını, canını, ırzını aynı şiddet ve asabiyetle müdafaa ve muhafaza ederek bugünden itibaren hırzı can bilir.

Evlerini, çoluk çocuklarını, rahat ve refahını bırakarak vatan uğruna mahrumiyeti mutlakaya katlanmak suretiyle dağlara çıkan arkadaşlarımız var olsun.

Ey Ohri Kahramanları! Ey Resne aslanları! Ey Manastır yiğitleri! Dünyada misline tesadüf edilemiyen bir asalet ve necabetle vazifei milliyenizi ifa ettiniz. Sizi bağrımıza basar, zevali nâpezir teşekkürlerimizin kabulünü rica eyleriz. Cenabıhak sizi dârında mes'ut buyursun. Siz bütün Milleti Osmaniye ve ümmeti merhumeyi sevindirdiniz; Cenabı Allah da sizi bahtiyar eylesin!

Yaşasın Manastır kahramanları; yaşasın Ohri fedaileri! Yaşasın İzmir fırkası aslanları! Yaşasın Vatan! Yaşasın Millet⁷!

⁷ Tark Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi (İstanbul, 1984), s. 62-63

Ek 7

Yüzbaşı Mecdüddin Efendi'nin Resneli Niyazi'ye Yazdığı Mektup

İhvan-ı Cemiyetten Yüzbaşı Mecdüddin Efendi kardeşimden teşebbüsat-ı vakıa üzerine beyan-ı tebriki muttazammın aldığım mektub suretidir.

Resne çetesi kumandanı Niyazi Efendiye

Kahraman kardeşim, muhterem ve mukaddes vatandaşım!

Muhakkak bir ölümü göze aldırarak selamet-i vatan namına dağlara çıktığını

her biri birer ateşpare-i hamiyet olan ikiyüz vatanperverin de olduğunu, alçak alçak

olduğu kadarda korkak olan hükümeti velveleye beyannamelerinin mutalaasından

istibşar eyledim. Bu teşebbüs-ü kahramaneyi bütün hamiyetperveran ümmet gibi ben de

acizane takdir eder, arz-ı tebrikat eylerim. Efrad-ı milletin ve belki bütün cihan insanıyetin

nazar-ı takdir ve ümidini celb eden bu ibtidai ve şanlı teşebbüsün an karib mazhar-ı

muvaffakiyet olacağına cemiyetimizin ümidi kavidir. Hele ben, seni daima bu gibi teşebbüsat-

ı mühimme-i ibtidaiyenin başında bulunduran talihin kuvvet ve cazibesinden emin olduğum

için daha ziyade ümidvar oluyorum. Sen yine serefraz-ı hamiyetperveran, serdar-ı kabile-i

fedakaran oluyorum. Meydan-ı hamiyeti kimseye bırakmıyorsun. İkbalin öyle murad ediyor.

Seni daima vatani kurtaranların başında bulunduruyor. Bundan on iki sene evvelde aynı

tecelliyata mazhar olmuş idin. Yunan seferinde Teselya muvaffakiyetini hükümsüz bırakarak

vatani muhataraya ilka eden Yanya hezimetini mebeddel-i muzafferiyet eden teşebbüsat-ı

kahramaneyi elbette tahattur edersin. Yine o vakit bir alay fedakaranenin mesuliyeti

üzerlerine alarak yaptıkları teşebbüsün baş tarafında bulunmuş idin. Evet. Evet. O vakit yine

sen Yanya kolordusunda hüsn-ü niyet ve iktidardan mahrum bir kocaman ordunun

alçaklığı neticesi olarak bilaharb ve cihad, rezilane bir ricat ve inhizam ile hududu, mevake-i

müstahkemeyi o yer yer tabii istihkamlarla sarp dağlar geçidler. Boğazlarla müstahkem ve

kabil-i müdafaa olan vatani, tüfenk patlatmaksızın terk ederek ve ufak bir dümdarla ricat-ı

kahkariyeyi setr etmeyi olsun düşünmeyerek Yanya ovasına kadar firar eden perişan ordunun,

evet kuvve-i maneviyesi mahvolmuş yirmi bin kişilik ruhsuz ve kansız bir ordunun Yanya

ovasında Kırmızı Kilise civarında bir hatib-i mukaddes ve muhteremin kanlı yaşlar ile irad

ettiği kelimat-ı efsunkarı sayesinde iktisab-ı hayat ve iade-i intizam edebilen fedakar kıtaatı

içinde bulunarak sevk-i cemiyetle meydana atmış, mevki-yi muhataraya düşen vatani,

payimal olan namus-u askeriye kurtarmak için en başda bulunmuş idin. Malum ya. O vakte

kadar düşman mal bulmuş Mağribliler gibi bilaharb hezimet ve mağlubiyeti kabul eden bu

ruhsuz kıtaların tahliye ettiği boğazları, dağları sırtları, tepeleri kaleleri tutmuş, bir kat daha tahkim etmiş idi. Bu suretle lekelenmiş olan namus-u askeriye kurtarmak için ölümü tercih eden miralay Mustafa bey ile Erkan-ı Harbiye binbaşısı Recai beyin teşvikatına imtisal eden fedakar taburların en ilerisinde hareket eden taburunun binbaşısı Ahmed Siyavuş bey, daha doğrusu talii seni en önde yürüyen bölüğün baş ucunda bulundurmuş idi. Beşpınar kalesinde yerleşen düşmanı ilk darbe-i hemaset ve fedakarî ile titreten o ricat-ı rezilanemizi düşmana bir yılan suretinde telakki ettiren senin savlet-i kahramananen, evet senin bütün arkadaşlarına numune-i imtisal olan hareket-ı kahramananen olmuş idi, işte talii yine sana teveccüh etti. Yine sen peişva-yı erbab-ı hamiyet oldun. Cemiyetin sana karşı beslemekde olduğu fikr-i itimad ve hürmete liyakatını göstereceğinden katiyen eminim. Nazım bey meselesinden dolayı maznunen ve fakat usulen İstanbul'a celb edilen Enver Beyin de Selanik'de nabadid olduğu resmiyeten tebliğ edildi. Muhakkak olan bir şey varsa mir-i mumaileyhde Selanik vilayetinde aynı teşebbüsata girişmek üzere gaib olduğudur. Galiba bu günlerde bize de müsaade edeceklerdir. Bütün zabıtlar, evet kıtaate bilfiil kumanda eden bütün zabıtlar bizimle beraberdir. Ya selamet-i vatan ya ölüm! İki gözlerinden öper, bi'l-cümle ihvan-ı hamiyet-şinasane takdim-i süldeste-i selam ve ihtiram eylerim.

23 Haziran sene 324⁸

⁸ Kolağası Resneli Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi Yahud Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife* (İstanbul, 1326), s 9-10

Ek 8

23 Temmuz 1908 Tarihinde Yayınlanmış Olan Hükümet Bildirisi

23 Temmuz 1908 günü (10 Temmuz 1324 ve 24 Cemaziyelahir 1326) yayımlanan hükümet bildirisiyle durum kabul edilmiştir: “Üç Rumeli vilayetimizde meydana gelen ihtilal hareketleriyle ilgili olup 8, 9, 10 Temmuz 1324 (21, 22, 23 Temmuz 1908) tarihleri ile gelen 77 adet telgrafla diğer yazılar, yüksek iradelerine (Pâdişâhın) birer birer okundu. Bu olayları davet eden sebepleri etraflıyla araştırmaya, yüksek malumları olduğu gibi, zaman yetersizliği olduğundan, bunlar ayrıca ve yazılı olarak arzedilecekse de, lüzumu aşikar olan ivedilik dolayısıyla, iki nüsha olarak sunulan karar nüshalarına uyularak, üç vilayet genel müfettişliği ile valilere acele telgraflar yazılacağı ve diğer bütün valilere de bildirilerek, bu kararların yerine getirileceği yüksek malum ve kabullerine arz olunur.

10 Temmuz 1324 ve 24 Cemaziyelahir 1326 (23 Temmuz 1908)

Sadrazam Sait, Adliye Nazırı Abdurrahman, Meclis Memuru Kamil, Harbiye Nazırı Ömer Rüştü, Şura-yı Devlet Reisi Hasan Fehmi, Hariciye Nazırı Tevfik, Dahiliye Nazırı Memduh, Maliye Nazırı Mehmet Ziya, Ticaret ve Nafia Nazırı Zihni, Marif Nazırı Haşim, Erkamharbiye-i Umumiye Reisi Şakir⁹.

⁹ Türkmen Parlak, Yeni Asır'ın Selanik Yılları Evlad-ı Fatihan Diyarları 1895-1924 (İzmir, 1986), s. 202, 207.

EKLER B: Yayınlanmamış Belgeler

Ek 1

Yıldız Tasnifi

Sadâret Husûsi Marûzat Evrâkı

YA HUS 463/120, 17.10.1321 (6 Ocak 1904)

Sırbistan'da icrâ edilen fesad hareketleriyle, Sırpıların silahlandırmak için kurulan Merkezî Banka adındaki malî kuruluşa dâir

Bâbiâli Dâire-yi Sadâret

Aklâm-ı Divân-ı Humâyun

3411

Islahat programının hükümet-i seniyyece tatbiki cihetine gidildiği halde bile Bulgarların ilkbaharda ika-yı şarşe kıyam edecekleri istitlaat-ı vakiyadan müsteban olub bu senada çok münafiğin muhafazası için Sırpıların ne yolda tedâbire tevessül edeceklerinden ve bu babda icrâ kılınan teşebbüsata Sırp hariciye nâzırının verdiği cevaptan bahisle mütalaatı ve emelce Bulgaristan'da yapıldığı vechile Sırbistan'ın bazı şehirlerinde mevcut endahat cemiyetlerinin tevsî ve teşmîli ile Avrupa'dan külliyetli eslahat celb ve bunlardan bir kısmını vilâyât-ı şâhâneye bilâ imrar hududun tarafeynindeki Sırpıların teslim etmek üzere Merkezî Banka namı tahtında bir müessese-yi mâliye ihdâsı mutasavver bulunduğu ve Sırbistan hariciye nezâretince mâlumat olmadığı iddia olunan mezkûr banka hakkında tamik-i tahkîkat edilmekte olduğunu hâvi Bulgar sefâret-i seniyyesinden gelen tahrîrat sureti hâriciye nezâret-i cellesinin tezkiresiyle maan arz ve takdim kılınması ve taraf-ı valâ-yı seraskeriye teblîgât-ı mukteziye icrâ olunmuştur efendim

fi 17 Şevval 321 ve fi 24 Kânun-ı evvel 319

Sadriâzam

Bâbiâli Dâire-yi Hâriciye

Mektûbi Kalemi

Aded

3451

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i sadâretpenâhiye

Marûz-ı çâker-i kemîneleridir

Islahat programının hükümet-i seniyyece tatbîke cihetine gidildiği halde bile ne miktar asker ve gönüllü sevk-i tertib ve âmâde edildiği rivâyet olunmakta bulunmuş olduğundan ve bu esnada Sırp menâfinin hatırdan vikâyesi zımında Sırpîlârin ne yolda tedâbire tevessül edeceklerinin fesedenin men-i teşekkülü hakkında icrâ olunan teşebbüsâta Sırp hâriciye nâzırının ne suretle ita-yı cevap eylediğine bahisle bazı ifâdat ve mütalaatı ve evlece Bulgaristan'da yapıldığı vechle Sırbistan'ın bazı şehirlerinde mevcut olan endahat cemiyetlerinin tevsî vesâir kasabalara da tasmîli ile cemiyet-i mezkûre nâmına Avrupa'dan külliyyeti eslahâ celb ve bunlardan bir kısmını vilâyât-ı şahâneye bilimrâr-ı hududun tarafeyninde bulunan Sırp unsurunu teslih etmek üzere bazı erbâb-ı yesârın muâveneti ile "Merkezî Banka" nâmı tahtında bir müessesese-yi mâliye ihdâsı mutasavver bulunduğunu ve Sırbistan hâriciye nezâretince mâlumat olmadığı iddia kılınan işbu banka hakkında tamik tedkîkât ile itâ-yı muâmelât edileceğini Bulgar sefiri saâdetlü paşadan ahz olunan tahrîrâtın sûret-i leffen takdim kılınmakla emr-i ferman hazret-i veliyü'l-emrindir

fi 14 Şevval 1321 ve fi 21 Kânun-ı evvel 319

Hâriciye nâzırını

18 Kânun-ı evvel 319 tarihiyle Belgrad sefâret-i seniyyesinden mevcut

tahrîrâtı sûretidir

Balkan ahvâline dâir alâlâde idâme edilmekte olan tedkâkat ve istizâat-ı çâkeri şu günlerde şâyân-ı ehemmiyet bazı neticeleri muhtevî idiğinden bervech-i âti arz ve işârına ihbâr eylerim evvelden Rusya ve Avusturya'nın ıslahat programına ve onun hükümet-i seniyye tarafından hatta kafe-i nizâmının bilâ itiraz kabul ve esafıyla suret-i ciddiyede tatbik-i cihetine gidilmiş olmasına rağmen bile Bulgar komitelerinin ilkbaharda yine ika-yı şurişe kıyam edecekleri anlaşılmış olmakla hükümet-i seniyyenin bu nokta-i nazar-ı itibardan durmaması lüzûmunu arz eylerim sâniyen istihbârat-ı bendegâne nazaran hala Bulgaristan'da bulunan elli bin raddesinde firâri ile beşbin mikdarındaki komite mensubunu her fedâkarlığa mukâbil icra-yı tahrîkatda müdâvim bulunmakla Bulgaristan hükümet-i hâzırasının prensin tahkîkatına istinâen hissiyat-ı asâyiş-i cuyâneden adül etmemek fikrini beslemesi faraziyyenin kabulü halinde bile bir mevki-i müşkilde kalınmadığı bahanesiyle nihâyetü'l-emr bâdi-yi herciye bād-ı abadiye eylemesi müstebat değildir işte bu tehlikeye binâen hükümet iadet-i nihâyet-i askeriyesini gereği gibi istihzâr etmiyerek ve hala üç yüz bin muntazam askerden maada yüz bin kadar da gönüllü ihzâr ve sevkine âmâde idüğü rivâyet edilmekte bulunmuştur fi'l-hakîka Bulgaristan'da haylice külliyetli bir mikdarda bulunan mültecier ile komite erbâbı ilkbaharda elan vilâyât-ı şâhânedede altışar onar nefer mevcudunda bulunduğu merdi olan çetelere iltihak etmek üzere hatl-ı ihtiyâre müstebân olacağından ve Bulgaristan ahâlisince mergub olan işbu hareket-i ihtilâliyyeye sedd-i mümanâat hususunun takrîri şikkında bile imâretin birkaç fırka teşhiz ve sevki lazım geleceğine kuvve-i mezkûrenin hatt-ı imtiyaz üzerinde herhangi bir bahane ile vukuu bulacak birinci müsâdemesi mukaddemân-ı harbiyeden başka bir hasiyeyi hâiz olamayacağı ve tarafeynin her türlü emel-i sulh-i cuyânesine rağmen hal-i endimâc-ı me'lik müvellid-i harb ve ga olmaktan kurtulamayacağı ağılab-i ihtimaldir Bulgar komiteleri ve hükümetce peşin teemmülle alınmaktan irâde kılamayan bu hali hazır me'lik dahil-i vilâyette dahi aksi darbesini göstereceği Avrupalı bir kumandanın ve bazı zâbitanın taht-ı idâre ve kumandasına vaz olunacak olan yerli jandarmanın Hıristiyan kısmının dahi (komitenin mertebe-i plân ve tasavvuru mücebince kendilerine mensub olmayan hiçbir Hıristiyan jandarma silkine girmemesi ve muhalif telkinat girenlerin itlafları mukadder olmakla) dâhili çetelerin iğtişâatını takviye edeceği ağıleb-i ihtimal olmakla ahvalin daha ziyâde kesb-i müşkülât edeceği müstebid değildir zaten Avrupa himayesiyle şahseyermiş olan komitenin ümid ve hükm-ü kadisi evvelce de bi'l-münâsebe arz ve işâr kılındığı vecihle birinci şurânın evvelki ıslahat programını ve ikincinin program vazını mücib olmasıyla gelecek ilkbahar fesâdiyenin de vilâyât-ı şâhânenin istihsâl-i muhtâriyetini

mütevcebib olacağı merkezinde bulunmakla komitenin her fedâkârlığa âmâde olduğunu ve Bulgaristan imâretinin de mücerât-ı hâzireden her ne suretle olursa olsun kurtulmak için şu meselelerin sürekli bir esas hale vazına meyyul bulunduğu âşikârdır selâsen berveç-i bâlâ ahval ile komitenin Bulgaristan hükümetinin tasavvurat-ı Hıristiyanca da bir dereceye kadar malum idüğünden vilâyât-ı şâhânedeki Sırp unsurunun temîn-i menâfiği dâimesi ve esbâb-ı sâire Hıristiyanın Bulgaristan hükümet-i hâzırasına ve bâ husus müteveffâ İstanbulof fırkasına adem-i emniyetini mübâdi olmakda bulunmuş ve işbu hissın Bulgar kabînesinde dahi tehassiyi vücudu anlaşılmiş olmakla şimdilik iki kavim arasında hareket-i müştereke emrinde husul-ı itilaf ve mukârenet bir emri-i âliye ad olunmakda bulunmuştur râbian Sırpıların yeni tropan ve propaganda şubesi müdürünün odası bulunan bir şerzeme-i kalilesi vilâyât-ı sisile-i şâhânenin istihşâl-i muhtâriyet tarafdârı olub hafiyen Bulgar komiteleri ile muhâbere ve münâsebatda ise derical-i siyâse-yi sâire ve vilâyet-i mezkurede şimdilik Sırb ve Bulgar daire-yi nüfûziyenin tefrik ve tahdîdini ve ileride o kısımların kendilerine iltihâkı emel etmekde olduklarından Rusya ve Avusturya'nın programı vecihle tatbîk-i ıslahat ve ona intizâren harekât-ı bâgiyânenen tevkiye meyyal olmakla beraber Bulgarların harekât-ı şekâvetkârânelerinin rehin-i muvaffakiyet olması halinde Sırp münafiğinin duçar-ı hatır olmaktan vikayesi maksadıyla küllî ve cüzî icra-yı istihzârat tarafdârdırlar işte bu telaş ve mutalaaya binaendir ki geçen mevsim-i sayfdan beri bazı fesedenin hafi ve celi iâne cemiyetleri ve fesad komiteleri tertib ve teşkiline hükümetce imas-ı ayrı olmuş ve güyâ Bulgar ad olunan komite tarafından ilkbahar için az ve çok çeteler sevk ve esrası takarrur eylemişlerdir halen Sırbistan'ın muhtelif şehir ve kasabalarında bulunan beş altı yüz kadar mülteci fesedenen başka bir mikdar şahî Karadağlı ve Sırpıların da icra-yı müfsîdetde devam etmekde bulunmakla bunlardan on neferi Karadağlı olmak üzere iki yüz kadar fesda-ı peşiyenin mahsan merkezi komitenin tensikı vecihle dört çete halinde tertib edileceği ve ilkbaharda Bulgarların harekât-ı bâgiyânelerinden ibtidârı takdirinde onların da Sırb menâfiğine olarak müstakilen hareketlerinin muhâsım olduğu anlaşılmiştir bu babda ve işbu fesedenin tertibâtına mahal verilmemek üzere hükümet-i mahalliye nezdinde icra etmiş olduğum teşebbüsât alınan cevab tensikât-ı mezkurenin katan ve katbetan aslı olmadığı ve Belgrad iâne cemiyetinin işbu mültecileri mücerred-i katl ve sirkat gibi kazayından men maksadıyla ilkbahara kadar idare etmesinin su-i takassür edilmemesi ve hükümet-i seniyyenin hükümet-i kraliyenin harekât-ı meşruasının aman olarak ancak ilkbaharda Kosova cihetlerindeki Sırpıların ıslahların taaruzundan masun edeceğini esbaba tevessül eylemesi lüzumunun tekrarı merkezinde bulunmuştur fi'l-hakîka Mösyö Nikolce'nin beyânat ve teminâtı vecihle hükümet-i hazire pek de komite tertib ve teşkilini mervic değilse de vatanperverlik şerresi altına sarınan bazı

menfâatperestân işbu komite tertibâtını idfâr-ı nükuda vesile-i yegâne ittihaz etmekle ve bu gibi meşâgil-i milliyenin efkâr-ı umûmiyeyi biraz hârice infitâfa sebep olması cihetiyle hükümetinin vaziyet-i müşkile-yi dâhiliyesine nazaran ricâl-i siyâsiyece ve hükümdarca kabil-i kabul ve mesâmih görülmekle merkezî komitenin icraatı peyderpey kesb-i tevessu eylemektedir ezcümle şu günlerde hasıl olan bir fikr-i vaktiye Bulgarların muamelesi vecihle Belgrad Niş Karaköye ve Aç ve Elyevo, Eyvaraniye gibi başlıca şehirlerde mevcut olan endahht cemiyetlerinin tevsi-i vesâir kasabalara da teşmîli ile cemiyet-i mezkure nâmına Avrupa'dan ve bâhusus Belçika'dan külliyyatlı eslahâ celb etmek ve bunlardan tâbi bir kısmının vilâyât-ı şâhânedan imrânı ile berâber hududun tarafeyninde bulunan Sırb unsurunu teslih etmek merkezinde bulunmakla bu maksadın husûli için Belgard'da bazı erbâb-ı yessarın dahi imzimâm-ı muâvenetiyle Merkezî Banka namıyla bir müessese-i mâliyenin ihdâsı bile tasavvur olunmaktadır bendeleri tarafından elyazısı ile nizamnâmesi bile görülmüş olan ve rûfeka-yı çâkeriden Belçika sefirine ledeh sûret-i hafiyede müteşebbisler tarafından vukû bulan mürâcâtın ledi'l-istizah mumâileyh tarafından itiraf kılınmış olmasıyla da kesb-i teyid etmiş bulunan iş bu banka hakkında Sırbistan Hâriciye Nezâretince elan mâlumat olmadığı adı olunmakta idiğinden işbu teşebbüs-ü fesâdciyame hakkında tamik tedkikât ile ahz-ı itâ-yı malumâta gayret olunacağını arz eyledim ol babda

Aslına mutâbıkdır

اصلا هاتين و غرامتك حكمتا نيه صم تطبيق حقه كيد با حاله بده بفار لك املك بلام ابقاع سور قنام
 ابع حكوري استطلاعات واقعه و در مشابه اوليه بوشاد صدمه منافعت محافظه بچونه صدمه بولك نه بولك تيره
 توسل ابع حكورنه و برباع ابراقناه تشابه صدمه خارجه ناطرينك و برباع جوابه نه بجهت بعصه صدمه لعان و اوليه
 بفار ستاف با بديغي وجوده در ستانك بعصه شهر لرض موجود انداخته جمعيتونك توسيع و تسخير ابع حكورنه
 كلياً كجيب و بيزر ديه بر قسمن و لا باق شاهانه به بالا رار حدودك طرفينك ك صدمه بولك تسخير ابع حكورنه
 مركزي با بقه نامي كخته به موسسه ماله اهدائي تصور بولديغي و در ستانك خارجه بقه رنجي معلوماق اولديغي
 ادعا اولنا نه نهدر با بقه حقف نعيمه تحقيقاته ابراهيم هلاقمه حانك بلفراد سفارته نه سنده كذا تحريته صورت
 خارجه بقه نه جليله ستانك تنگه بده مفاعصه و تقديرم قسمن و طرف و الاى سرعكرى به بليفاقه تقصيره ابع

صدمه اعظم
 و غيره

اولمدر افق ابراهيم
 ١٧١٤ هـ

کتاب الفقه

علاء

بالحق ان قوله ان الله اعلم بدينه...

Main body of handwritten text in Persian script, discussing religious and legal matters.

OSMANI ARSIZ DARE BASKANLIGI

Ek 2

Yıldız Tasnifi

Sadâret Husûsi Marûzat Evrâkı

YA HUS 464/87, 29.10.1321 (18 Ocak 1904)

Ohri kazası ahâlisinin komite ve Bulgar Metropolidi tarafından
bozgunculuğa teşvik edildiğine dair

Dâire-yi Sadâret

Aklâm-ı Divân-ı Humâyun

3542

Ohri kazası ahâlisinin komite tarafından fesada ve ilkbaharda ika-yı şurişe teşvik edilmekte ve Ohri Bulgar metropolidinin teşvikât-ı müfsidet kerânade ber devam bulunduğuna dâir bazı istitlaatı hâvi Rumeli vilâyeti müfettişi paşa hazretlerinden alınan tahîrât leffen arz ve takdim kılınmış ve taraf-ı vâlâ-yı seraskerî ile hâriciye nezâret-i celîlesinden itâ-yı malumât edilmiştir efendim

Sadriâzam vekili

fi 29 Şevval 321 ve

fi 5 Kânun-ı sâni 319

Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi

Müfettiş-i Umûmiliği

Aded

421

Huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı sedâretpenâhiye

Mâruz-ı çâker-i kemîneleridir

Pirlepe ve Filorina kazalarındaki Bulgarların tasminat ve istihzârat-ı şekâvetkarânelerine dâir istihsâl kılınan malumât 18 Kanûn-ı evvel 319 (31 Aralık 1903) tarihli ariza-yi çâkeride arz ve tafsil kılınmış idi Ohri kazasınca da yine şâyân-ı itimâd bazı vesâitle tefahhus-ı ahval edilerek vâki olan istitlâata nazaran komiteler tarafından kaza ve

kur ahâlisinin efkârî de yeniden ifsâd edildiği ve ilkbaharda ika-yı şuriş niyet-i
 ivetkarânesi mevcut olarak Ohri muntikasına kumanda etmek üzere Bulgaristanca tâyin
 en dört zâbitin vürûduna intizâr edilmekte idü ki ve komite nâmına kemâl-i faaliyetle ve
 ta sûret-i cebriyede iâne derc olunmakta olub toplanacak akçe ile eslah-ı cedîde iştirâ
 cağını ve ahali yedindeki eslaha cüzî ise de depolarda külliyetli eslaha mevcut bulunduğu
 : Ohri Bulgar metropolidinin teşvikât-ı müfsîdat karânede berdevam ve metropolidhanenin
 nlaşılamayan bir mahallinde bir çok eslaha ve cephâne medhar olduğu ve Ohri kazasına tâbi
 Debrece nâhiyesi ahâlisinin fikr-i müfsidetde pek ileri gittiği ve merkez kazada muhafaza-yı
 nzi bâta müteallik tahayyudâtın düçar ve hin-i rehâvet olduğu anda komitelerce bundan bi'l-
 istifâde İslâm ve Hıristiyan beyninde muhâtelatı muntehic hâdisat ika-yı musammem
 bulunduğu ve komiteye hilâf-ı fikr bulunan Bulgarlar ile komitelerin ızası olmaksızın dehâlet
 ve istimam edenlerin katl edilerek fiil-i katlin askere isnad edileceği ve Bulgaristan ile merkez
 komitelerinin emri olmadıkça yerli Bulgarların terk-i silah etmeyerek teşebbüsât-ı islahiyeyi
 ekim bıraktıracak her türlü şenayi ihtiyardan geri durmayacakları ve köylülerden bir çoğu
 komitelerden muntazır ve müfsidetde iştirakden necib iseler de komitelerin tazyikât tehdidâtı
 kendilerini bîzâr etmekte bulunduğu ve müteharrik köylerde fasl-ı tehir edilen vâridât-ı öşrüyê
 komitelerce cem ettirilüp alınmakta ve parası olmayanlar ziraat bankasından vesâir mahalden
 akça istikrâzına komitelerce iâne itâ etmeğe icbar edilmekte olduğu ve muhtacin ahaliye
 hükümet tarafından tevzi edilmekte olan iâne-i şehriyenin bile komite namına elerinden
 alınmakta bulunduğu anlaşılmiş ve istitlaat-ı vakîâ meyânında mübâlağa ile telakki edilmiş
 mevad bulunmak melhuz ise de sahih cihetleri de olacağı şüphesiz bulunmuş olduğundan
 ahvâl-i mezkûreye karşı cihet-i mülkiye ve askeriyece ifâde-yi lâzime gelen tedâbirin emvâ ve
 derecâtı Manastır vilayetiyle kolordu-yu humâyun kumandanlığına tebliğ kılınmış olduğu
 muhâtır-ı ilm-i sâmi-yi hazret-i sadâretpenâhileri buyuruldukda ol babda ve her halde emr-ü
 ferman hazret-i veliyü'l-emrindir

Rumeli vilâyet-i şâhânesi

fi 22 Şevval 321

fi 29 Kânun-ı evvel 319 (11 Ocak 1904)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اِنَّ صِدْقًا لِّرَبِّیْ

اِنَّ صِدْقًا لِّرَبِّیْ

۲۵۶۷

ادفری نفسی هالینت فویه طرفه فساد و ایلیک یازم ایقاع سوره توبه ایدیک دادفری بنفاره فده پولیدین
تویجات مفسد نظارده برودام حقیقه راز بینه سفلان حاوی رودایم دیلا نفسی یتره فزنده لانه فخرینه نقا
عومه و تقدیم فحشه و فضا و لای سرحدی یو خاچه نفسی جیدینه اعتهی معلوم اید ایدینه انهم

۲۹
سوره توبه
عظیم
ص

Ek 3

Rumeli Müfettişliği

Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı

TFR.1.A 1/48, 20.09.1320 (21 Aralık 1902)

Razlık kasabasıyla mülhakâtında Bulgaristan'a firar eden eşhas, mevki'in taht-ı imtiyâza yakın olması her noktasının muhafazaya alınmaması sebebiyle, engel olunmadığına ve kaymakamın görevden alınmasına dâir

Numro 15

Huzûr-ı sâmi-yi cenâb-ı sedâretpenâhiye

Sûret-i hafiyede olarak birer ikişer gittiği ve keyfiyet-i firarlarından kazaca

anlam malumâtın

ve kaymakamın mekteb-i mülkiyeden mezun

4 Kânun-ı evvel 318 (17 Aralık 1902) Razlık kasabasıyla kura-yı mülhakâtında

Bulgaristan'a firar eden eşhasın vilâyete işar olunan ve azimetlerinin kazaca men edilmemesi

mevkiin hatt-ı imtiyâza kerbetine ve hatt-ı mezkurun her noktası taht-ı muhafazaya almak

mümkün olamamasına neşet eylediği ve ehliyet ve usûl-ü mâliyeye ve kuvvet-i muhrib olub

olunduğu mâruzdur efendim

8 Kânun-ı evvel 318 (21 Aralık 1902)

Ek 4

Rumeli Müfettişliği

Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı

TFR.1.A 1/43, 19.09.1320 (20 Aralık 1902)

Hâin ve suçluların yakalanmaları hususunda, zâbita kuvvet kafi gelmezse, merkez ve civar liva zâbita kuvvetlerinden yardım alınması, bu da yetmezse askeriye den yardım alınması hakkında

Mâbeyn-i humâyun-ı cenâb-ı mülûkâne-yi başkitâbet-i celîlesine
 Fi 6 Kanûn-ı evvel 318 (19 Aralık 1902) erbâb-ı cürum ve cinayetin müddet-i muayyene tarafından ahz ve giriftinden mesaraat olunması icab edenlere tebliğ ile beraber hangi kazada hangi mezhepten ne kadar erbâb-ı cürum ve cinayet bulunduğunun ve şimdiye kadar derdestlerine ne gibi ahval ve esbâb-ı mâni olduğunun ve bir kazâ dâhilindeki eşrârın derdestlerine o kazânın kuvvet-i mevcûde-i zâbitası katiyen kâfi değilse civar kazâlarla merkez livanın kuvve-i zâbitesinde bi'l-mâviye asifan ve iâne suretiyle de takviye-yi tâyinata mesârat olunarak bu da terkin-i maksaddan kifayet etmesine rehin-i kazâda ne dereceye kadar muvâvenet-i askeriye ihtiyâç olacağını memulen ve serian işârî lüzûmu mahallerine bildirildiğini ve tâkib-i meseleye itinâ ile peyderpey alınacak malumatın arz edileceği mâruzdur efendim

Fi 7 Kânun-ı evvel 318 (20 Aralık 1902) tarihli yazıldı

Ek 5

Rumeli Müfettişliği

Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı

TFR.1.A 1/32, 17.09.1320 (18 Aralık 1902)

Suç işleyenlere karşı ihmalde bulunan büyük küçük bütün memurların azledilmeleri gerektiğini tebliğ eden telgrafnâme-yi sami

5 Kânun-ı evvel 318 (18 Aralık 1902) tarihli şifre telgrafnâme-yi sâminin halli

Oralarda her türlü ahvâl-i cinâyet karânelerin göz önünde irtikâb olundukda

iken memurunin iras ve tekâfil etmekte oldukları bu defada bazı süferâ tarafından sûret-i farziyede beyan olunmuştur vilâyetde emniyet ve asliye umuminin teşkil ve teminine hiç kimsenin diğeri hakkında ika-yı mezâlime muktedir olamaması için tedâbir-i müessire ittihâzı ve teba-yı Hıristiyâniye'nin dahi hemişe mal ve can ve ırz ve nâmuslarının dâire-i emniyetde bulundurulması ve bu yolda taarruz ve tecâvüz vukuunda fâillerinin derhal istihzalleriyle haklarında tertib edecek mecâzât-ı kanûniyenin hemen icrâsı ve şu hususlarda adem-i mübâlâtı görülen memurların azilleriyle bilâ tehir taht-ı müekkeye alınmaları fakat kanûnen lâzım gelen tedâbirin îfâsında kusur olunmaması vezâif- asâyiş-i hükümetdir bu maddeler evvel ve ahir tebliğ olunmuş iken bu yollarda devâm-ı şikâyete mahal bırakılması mürehhir-i devlete bi'l-vücu muhalif ve bâdema bu nevi şikâyetin tekerrürü halinde vazîfelerini îfâ etmeyen büyük ve küçük kaffe-i memurunin bilâ istisnâ taht-ı mesuliyete alınmaları nezd-i devletde katiyen mukarredir bu tebligat sâir vilâyât-ı lâzimeye de icrâ olunmakla ve oraca da ona göre hareket olunması ahz-ı ihsâr olunur

Tâkib-i eşkıya için mülhâkatla sûret-i mühimmede muhâbere cereyân etmektedir tevziâtıyla birleştirilip hıfzı

تاریخ شیخیه تفاتیله علی

اورالیم هدرلو احوال جنایت کاران
 اتمده اولدورن بولورده بجه سقار قنده حوت فوجوره بینه اولمده و یولانده امین دایله عمریه شکله
 و تانیله یهیم کونن دیکه قنده ایقاع مصلحت قنده اولدیله یونن تیار حوزده ایقازن و تیبه فرستایم نیک دهن
 لکیم ماله و جان و عهله و زبوریزه داره ایشه بولدیلمن و بولورده نوره و یقازن و قوعده ن غلبه یله
 دهن ایستمدیم حقدنزه ترتیب ایدیم جنات قانوننن لکله ایلمن و سوره فوجوره عدم سارایا
 کویله ملورن غلیم بدنا بفر نتم کله اتمده قفق قانونا لازم کله تیارن ایفانده فوجور اولمده
 و قفق ایله حکومته نر بوماده راول و اف بیغ اولمده ایلمه بولورده دوام شطابانه محمد ایغی رفق و دت باله یله
 مخالف و بعدا بونوع شطابانه تدرک اکنده و نظیرین ایفایمیه چون و کویله کافر ملوریزه بد ایشانه
 سونیه اتمده نر دولته قفقیا مقرر برقیقت سار و دیانت لازیمه ده اجه اولمده ادرجه ده اکلورده

وقت اولن اصف . لفظ

تفسیر قیاسیوم حکمانه هونن لکیم نون
 و یام آتیک در توفیقیم رتیریم مصلحت
 ()

Ek 6

Rumeli Müfettişliği

Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı

TFR.1.A 1/79, 28.09.1320 (29 Aralık 1902)

Berlin muâhedesinin Makedonya hakkındaki firkasının tatbîke konulması hususunda, imzâ eden devletler müttehid olup Devlet-i aliyyece tatbik fırsatı kaçırıldığı takdirde, o firkanın fiile çıkacağı beyânıyla; firâra devam etmeleri, firar edemeyenlerin de zahmetlere katlanmaya çalışmaları komite tarafından Makedonya'daki Bulgarlara tebliğ edilmekte olduğuna dâir Sadâretin telgrafı

41 numrolu ve 16 Kânun-ı evvel 318 (29 Aralık 1902) tarihli telgrafnâme-yi sâminin hallidir

Berlin muâhedesini imzâ eden devletler Makedonya hakkındaki firkanın tatbîki noktasında müttehid olup devlet-i aliyyece kuvvet fırsat olunduğu takdirde Mart'da o firkanın fiile çıkacağı beyânıyla firâra devam eylemeleri ve firâra yol bulamayanların da az bir zamana mahsus olan her türlü mezâhimi iktihâma çalışmaları komite tarafından Makedonya'daki Bulgarlara tebliğ kılındığı Cumâ-i Bâlâ kaymakamlığınca mevsûkar istihbar edildiği Selânik vilâyetinden bildirilmiş ve bu teşvîkâtın aslı olsun olmasın mukarrerât-ı islâhiyenin kemâl-i sûratle fiile getirilmesi elzem ve ziyade tehhüre vakit gayr-i müsâid olup vilâyet-i müşârü'n-ilehâya da bu yolda vesâya icra edilmiş olmakla tesri-yi icraata gayret olunması tavsiye olunur

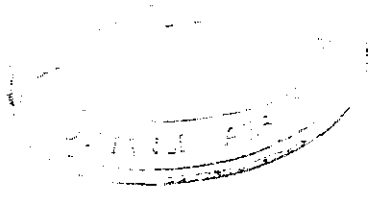
Hıfz

Şevval / 17

۴۱ ندرت و کمال اولیای ناری موقوفه برین صفت است

بریه معاهده نه انضا این دریند ماکد و بنا حقنه کی فقهه نیک تطبیق نقطه سده منی اولیه درین عظیم
فوق وقت اولیای نصیر ده مارتده او فقهه نیک فقهه عظیم صفت بیانله فراره دوام ایسری و فراره بول
بود باندک ده از برینانه فقهه اولی که در نوزاعه اقیام کالسیری قویته طرفه ماکد و بنا ده که بغیره
تبع قدیمی جمع الی کما ملق موقوف استخیر ایدلیک سلایک ولایتی بدیسه و بوتوفات اصلا
اولیه الموده بقران اصلاح نیک کما علیه فقهه نویسی الزم و باره نایفه وقت غمناح اولیه
ولایتی سایر الایام ده بوبوله و صیا اجز ایله اولیایه تریع اجزانه وقت اولیایه تریع اولیایه

حفظت

Ek 7

Rumeli Mufettişliği

Kosova Evrâkı

TFR.1.KV 58/5704, 03.02.1322 (19 Nisan 1904)

Hristiyan bekçilerin tam bir serbestlikle vazifelerini yapmakda olduklarına dâir Kratova kaymakamlığının telgrafi

Rumeli vilâyet-i şâhânesi mufettiş-i umûmiliği çekûr-ı sâmisine
Dâhil-i kazâda Hristiyan bekçilerine şehir-i Mart zarfında kimse tarafından taarruz vukû bulmadığı jandarma yüzbaşılığı ifadesiyle mâruzdur

6 Nisan 321 (19 Nisan 1905)

في سنة 190
Le

نموه 1

في سنة 190
Le

وصول نومروسي
N° d'arrivee
دقيقه ساعت
h m. du

واسطه سياه
Transmis par
دقيقه ساعت
h m. du

ارسالي
Réexpédie

بدا مخاره
Commencé a

مامورك امضاسي
Signature de l'employé

L'état n'accepte aucune responsabilité
à raison du service de la télégraphie.

ختم مخاره
Fini a
مامورك امضاسي
Signature de l'employé

De Pour

عن فرطوه الى

محل نومروسي	عدد كلمات	غروب	محل تاريخي	ساعت	دقيقه	روز وواشت	طريق	اشارات مخصوصا
N° du dépôt	Nombre de mots	Group	Date du dépôt	Heures	Minutes	Matin ou soir	Voies	Indications non taxés
٤٠٥	٤١			١١	٢٠	روز		

رجاء الله عز وجل ان يوفقكم في كل امر تبتغونه
 واحمد الله على نعمه التي لا تحصى
 عن فرطوه الى
 امضاسي

مفت

Ek 8

Rumeli Müfettişliği

Kosova Evrâkı

TFR.1.KV 60/5946, 27.02.1322 (13 Mayıs 1904)

Sofya'daki fesad erbâbının Viniçe köyüne gönderdiği kişilerin tâkibine

ihbar Kosova Vâliliğine telgraf

Bulgaristan komiserliği

Sofya

Aded 6272/56

Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umûmiliği cânib-i âlîsine

Devletlü efendim hazretleri

İfal ve harekâtı daha yakından taht-ı nezâret ve tarassutda bulundurulmak üzere hükümetçe Sofya'da bulundurulmakta olan bazı fesad-ı peşiyelerin âhiren Rumeli vilâyât-ı şâhânesine Viniçe karyesi ahalisinden Grikor nâmında birisini tatar çıkardığı ve orta boylu uzun çehreli gayet az bıyıklı zayıf ve yanaklarının üzerinde yastık lekeleri bulunan merkumun Ralfobıraşa karyesinde bi't-tevakkuf bazı levâzım tedârikinden sonra hatt-ı imtiyâzın yedi sekiz kilometre ilerisinde bulunan Viniçe karyesine gideceği ve refâkâtında panayıra gidecek bazı köylüler dahi bulunacağı ihbar edilmekle Osmaniye kazasınınca tâkibat ve tarassudât-ı lâzime îfâsı zımında evâmir-i mukteziye itâsı merhut-ı rey-i sâmi-yi cenâb-ı âsifâneleridir ol babda emr-ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir

fi 23 Safer sene 1322 (9 Mayıs 1904) ve

fi 26 Nisan sene 1320 (9 Mayıs 1904)

Bulgaristan komiseri

Kosova Vilâyeti Vekâletine

30 Nisan 320 (13 Mayıs 1904)

Viniçe karyesi ahalisinde Grikor namında orta boylu uzun çehreli gayet az
kılı zayıf ve yanaklarının üzerinde yastık lekeleri bulunan bir müfsidin Sofya'daki rüesa-yı
âb-ı fesad tarafından karye-yi mezkûreye gönderildiği ve refâkatlerinde panayıra gidecek
n köylüler dahi bulunacağı Bulgaristan komiserliğinden işar olmakla Osmaniye ve Koçana
zâlarına malumat verilerek müfsid-i merkûmun taharrî ve takîbi mütemennâdır

و بیخ قریباً از این خبر گرفته نامده او را بوی او زنده کرده کی غایت
 از بیخک ضعیف و بیادینه او زنده یا سینه دلبری بولند بر مصدق
 صوفیه ده که در سایه ارباب خادمان طایفه قریب صد نفره که کوه لیک
 در فاضله پنازه کیده جهت سینه کویید رف بولین بنامین
 قریب صد نفره از کجا اولفته عیالیه و قریباً قصاریه معلوم است
 و بیادین معده و قریباً قریب و بیخک سمندر

معدت

Ek 9

Rumeli Müfettişliği

Kosova Evrâkı

TFR.1.KV 67/6679, 15.05.1322 (28 Temmuz 1904)

Bazı kazâlarda seyahâtdede bulunacak olan İngiltere ve Fransa Üsküp konsoloslarının korunmaları için gerekli jandarmanın ayrıldığına dair, Kosova Valiliğinin telgrafı

Kosova vilâyetinden 15 Temmuz 1320 (28 Temmuz 1904)

Üsküp mukim-i İngiltere ve Fransız konsolosları Kumanova ve Koçana ve Kratova İştib cihetlerinde seyr ve seyahat etmek üzere azîmet edeceklerini beyân ve ifâde etmeleri üzerine muhafazaları için yanlarına mikdâr-ı kâfi jandarma ve süvâri terfik edilip bugün hareket edecekleri ve esna-yı rahda hüsn-ü muhafazalarına itînâ ve dikkat olunması lüzûmu icâb edenlere ekiden tebliğ ve tembih olunduğu mâruzdur efendim

hıfz / 15

قوصه و دولتیه ۱۵ کورس

مقام انظاره و فرانسز فوسلوسری قومانونه و قوه جان و قوه لوه است جلدنه سه بر و سیاضه است اوز
اره کله بیاضه و فاده بدی اوزینه محافظه لری کوه باینه مقدار کافی از اوزاره و سوارای زوجه ایوب بکوه
انقری و ساری راه و همه فله لریه اعصاب و قوا و لیس از و می باید تره کیداً تبلیغ و تبه اوله یعنی موافق

حفظه

Ek 10

Rumeli Müfettişliği

Umum Evrâkı

TFR.1.UM 13/1212, 11.03.1324

Sırp unsurunu çok göstermek maksadıyla Vilâyât-ı Selâse dâhilindeki Sırp mekteplerine Karadağ'dan bir takım talebelerin getirildiği istihbârat üzerine yapılan tahkîkâta dâir

1

Kosova Vilâyeti

Mektûbi Kalemî

Aded

157

Rumeli Vilâyet-i Şâhânesi Müfettiş-i Umûmiliği Huzûr-ı Sâmisine
Hulâsâ Üsküb Sırb mektebindeki Karadağlı talebeye dâir lâhika-yı mâruzat
Devletlü efendim hazretleri

13 Kanûn-ı sâni 321 tarihli ve yedi yüz seksen beş numrolu arıza-yı çâkeriye lâhikadır vilâyet dâhilindeki Sırb mekteplerinde bulunan Karadağlı talebeden Üsküb Sırb mektebinde olanlar hakkında merkez kaymakamlığından âhiren verilen mâlumatda Sırbların mekteplerine Karadağlı talebe kabûlü husûsunda tâkib eyledikleri mesleğin hem Karadağlılara bu sûretle bir cemîle göstermek hem de teksîr-i unsura hizmet eylemek maksadına mebni bulunduğu yâni hamiyet-i milliye sûretinde gösterilen işbu gayret-i maarif-i pervânenin milel-i sâire-yi Hıristiyâniyeyi meccânen tahsîl-i maarif ümîdiyle milliyete teşvik ve terğib fikriyle ihtiyar olunduğunu göstermekle bu cihet dahi arz olunur ol babda emr-ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir

Kosova Vâlisi

Birinci ferik

Süleyman bin Mahmud Sevket

fi 11 Rebiülevvel 322 (26 Mayıs 1904) ve

fi 22 Nisan 322 (5 Mayıs 1906)

2

31 Kânun-ı evvel 321 (13 Ocak 1906)

Kosova Vilâyet-i âliyesine

Sırb unsurunun kesretli gösterilmesi maksadıyla vilâyât-ı selâse-yi şâhâne dâhilindeki Sırb mekteplerine Karadağ'dan bir takım talebe gönderilmekte olduğu hakkındaki işar üzerine tahkîkâte lâzime îfâsı için takdim kılınan 4 Kanûn-ı evvel 321 (17 Aralık 1905) târihli ve 595 umum numrolu tahrîrât-ı âcizî cevâb henüz vürûd etmediğinden tesri noktasıyla neticesinin ezbâr buyurulması bâbında

3

Selânik Vilâyeti

Mektûbi Kalemî

Aded

Hülâsâ Sırb mektebinde mevcûd talebe mikdârına dâir

Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umûmiliği Cânib-i Sâmisine

Devletlü efendim hazretleri

4 Kanûn-ı evvel 321 (17 Aralık 1905) târihli ve beş yüz doksan beş numrolu tezkire-i sâmiye-yi fehimâneleri arizâ-i cevâbiyesidir Çetine sefâret-i seniyesine mürsel tahrîrât-ı sûretinde memâlik-i mahrûse-i şâhânedeki Sırb mekteplerine gönderilen talebeden altı efendinin Selânik Sırb mektebine izam kılındığı muharrerî ise de dârü't-tahsil Sırb mektebini müdiriyyetinden sûret-i münâsibede istihsâl olunan mâlumâta nazaran mekteb-i mezbûrede mevcûd talebeden elli üçü vilâyet ahâlisinden kırk dördü Kosova ve on beşi Manastır vilâyetleri sekencesinden ve altısı Sırb ve ikisi Bosna ve yedisi Avusturya ve onu Karadağ ahâlisinden oldukları ve bunların elyevm mekteb-i mezkûrede tahsil eylemekte bulduklarının anlaşıldığı bi'l-havâle maârif müdiriyyetinden ifâde kılınmış olmakla ol babda emr-ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir

fi 15 Zilkâde 323 (11 Ocak 1906) ve

fi 28 Kanûn-ı evvel 321 (10 Ocak 1906)

Selânik Vâlisi

4

Kosova Selânik vilâyetlerine

Karadağ'dan bir takım talebenin vilâyet-i selâse-yi şâhâne dâhilindeki Sırb mekteplerine gönderilmekde olduğuna ve bundan maksad Sırb anâsırının kesretleri olduğunu göstermek idüğüne muttazır-ı âine dâir Çetine sefâret-i seniyesinden hâriciye nezâretine gönderilen tahrîrat ile bu babda şerefvârid olan 30 321 tarihli tahrîrât-ı sâmi-yi sadâretpenâhilerinin sûretleri leffen taraf-ı âliyi âsîfânelerine irsâl kılındı Sırb mekteplerinde Karadağlı kaç şâkird bulunduğunun ve bunların izâmı ne gibi esbab-ı mahsûsâya müstenid idüğünün bi't-tahkik işârına ve tahrîrât-ı mezkûreye nazaran şimdiye kadar vürûd eden şâkirdlerin adedi otuz sekizden ibâret olup bunun on ve hatta yüz misli daha gönderse vilâyet-i selâse-yi şâhâne dâhilinde sâkin Sırb anâsırına nisbetle teşkil ve ara-yı ekseriyetçe tesîr-i âzimi müceb olamamış melhuz işe esna-yı tahkîkatda bu cihetinde nazar-ı dikkate aldırılmasına himem-i celileleri şâyan buyurulmak bâbında

5

Rumeli Vilâyeti Müfettişi Devletlü Paşa Hazretlerine

Devletlü efendim hazretleri

Bir takım Karadağlı etfâl elhâletü'l-hazîhi ve Usküb ve Taşlıca'daki Sırb mekâtibine devam etmekte olup mekâtib-i mezkûre de Karadağlı talebenin tezyîdi ledi'l-hâce Avrupa devletlerine karşı vilâyât-ı mezkûrede Sırb unsurunun daha kesretli olduğunu göstermek fikrine müstenid olacağı maznun ediğünden bahisle vilâyât-ı mezkûre vâlilerinin celb-i nazar-ı dikkati münâsib olacağını ve o bâbdaki cedvelin gönderildiğini mutazammın Çetine sefâret-i seniyyesinden hâriciye nazârın celîlesine mebus tahrîrât ile cedvelin sûret-i mütercemeleri leffen savb-ı devletlerine gönderilmekle mâlumat ve mutâlâ-yı dikkatlerinin imbâsına himmet buyrulması siyâkında şikka-yı senâveri terkim kılındı efendim

Sadrıâzam

fi 16 Şevval 323 (14 Aralık 1905)

fi 20 Teşrîn-i sâni 321 (3 Aralık 1905)

Hâriciye Nezâretine 31 Teşrîn-i evvel 905 târihiyle Çetine sefâret-i

niyesinden vârid olan 141 numrolu tahrîrâtın tercümesi sûretidir
 Karadağ emâreti mekâtibimizde ve bâhusus mekteb-i Sultânî'de tahsil etmek üzere dersâdete
 bir hayli etfâl irsâl etmektedir esâmesi leffen takdim kılınan cedvelde münderic bir takım
 Karadağlı etfalde elhâletü'l-hâzihi Selânik Üsküb ve Taşlıca'da bulunan Sırb mekâtibine
 gidiyorlar mekâtib-i mezkûrede veya bâhusus Taşlıca'daki mekâtibde tahsil etmekde
 bulunan şâkirdan zann-ı âcizâneme göre oldukça külliyetli olduğundan bu babda nazar-ı
 dikkat-i âli-yi nezâretpenâhilerini celb etmek vazifeden ad eylerim mâlum-ı devletleri olduğu
 vecihle Sırblılar Rumeli-yi şâhâne vilâyetinde meskûn akvâm-ı sâire misüllü vilâyât-ı
 mezkûrede velâsima Kosova vilâyet-i âliyesinde kilise ve mekteblerin vâsıtasıyla emel-i
 siyâsilerini tervîce gayret etmektedirler sâlifî'z-zıkr Sırb mekâtibinde Karadağlı talebenin
 tezyîdi ledi'l-hâce Avrupa devletlerine karşı vilâyât-ı mezkûrede Sırb unsurunun daha kesretli
 olduğunu göstermenin fikrine müstenid olduğu îtikâdındayım binâenaleyh tensib buyurulduğu
 takdirde vilâyât-ı mezkûre vâlilerinin ve bâhusus Kosova valisinin bu babda nazar-ı dikkatini
 celb etmek mutavattır reis-i âliyi âsifâneleridir emr-i ferman hazret-i menlehü'l-emrindir
 Melfuf-ı cedvelin tercümesi sûretidir
 Geçen Marttan beri Çetine sefâret-i seniyyesi kañçalaryasında pasaportlarını
 vize ettiren Karadağlı talebenin esâmesini mübeyyen cedveldir

Kosova Vilâyeti
 Mektûbi Kalemi
 Aded

Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfetiş-i Umûmiliği Huzûr-ı Sâmisine
 Hulâsâ Sırb mekteblerindeki Karadağlı talebeye dâir arz-ı cevâb
 Devletlü efendim hazretleri

Te'ilen şeref tasdir ve tesyir buyurulan 31 Kanûn-ı evvel 321 (13 Ocak 1906) rihli ve iki bin üç yüz yirmi beş numrolu tahrîrât-ı âliye-yi âsifânelerine âriza-yı cevâbiyedir Sırb unsurunun kesretli gösterilmesi maksadıyla vilâyet dâhilindeki Sırb mekteplerine devam ettirilmekte oldukları Çetine sefâret-i seniyyesinin ol babdaki işarında gösterilen Karadağlı şâkirdanın azlığı hasebiyle bunların bu suretle devam ettirilmesi Sırb unsurunun kesretli gösterilmesi maksadına hizmet edemeyeceği mütâlâa-yı celile-yi fehîmâneleriyle müsbet olunmakla berâber vilâyet dâhilindeki Sırb mekteplerinde ne kadar Karadağlı talebe olduğu ve bunların ne maksadla devam ettirilmekte bulunduğu icâb edenlerden sorulmuş idi alınan cevaplara göre Üsküb, Köprülü, Taşlıca, İpek, Prizren kasabaları Sırb mekteplerinde menâcib-i mecmu kırk altı Karadağlı şâkird bulunduğu anlaşılıyor bunların yirmisi Üsküb'de, yirmisi Köprülü'de, yirmisi Taşlıca'da, biri İpek'de, dördü Prizren'dedir esbâb-ı devamlarına gelince: Taşlıca Sırb mekteb-i rüşdiyesinde bulunanların karîbet ve havâiyet-i mevkiye hasebiyle bir ay tahsil-i îzâm olunageldikleri anlaşıldığı ve bunların vilâyet dâhilindeki Sırb unsurunca bir ekseriyet teşkili hususunda bir güne ehemmiyet ve tesiri olamayacağı Taşlıca mutasarrıflığının işârı cümlesindedir Prizren'deki Ortodoks mekteb-i kebirinde bulunan dört talebenin Karadağ'dan gelmeleri mektebin leyli olması ve kendilerinin meccânen kabul edilmesi gibi esbabdan münbais idüğü mahallî mutasarrıflığından bildirilmiştir Karadağ'ın mücâvereti hasebiyle oradan mücerred tahsil eden talebe îzâm olunmaması vilâyet maârif müdürlüğüne de mâkul görülmekle berâber Taşlıca, Prizren, Üsküb Sırb mekteplerinde daha evvel Karadağ'dan talebe gönderilmez iken sene-yi hâliyede mikdârının kırk altıya iblâğ edilmesi büsbütün mânâsız ve tesâdüfî olmadığı gösterilmiştir Taşlıca mutasarrıflığının işarında tahsil maksadıyla Karadağlı talebe îzâm olunageldiği münderic iken maârif müdürlüğüne yalnız bu sene böyle talebe gönderilmesinden bahsedilmesi evveleri gerek merkez vilâyete, gerek Taşlıca böyle şâkird gönderildiğine dâir maârif idâresince kayd ve mâlumat olmamasından ileri geldiği bi'l-istizâ-yı müdüriyet mumâileyhden verilen mâlumatdan müstebân olmuştur bu halde bervech-i mâruz kırk altı çocuktan ibaret olarak eylevm vilâyet dâhilindeki Sırb mekteplerinde bulunan Karadağlı talebenin tahsilden başka bir maksadla gönderilmiş olmaları da melhûz bulunduğu yolunda maârif müdürlüğüne dermiyân olunan mütâlââ zayıf kalmakla berâber talebe-yi merkûmenin îzâmında Karadağ nüfusunun teksîrinden ibâret olarak sefâret-i seniyyeden bildirilmiş olan maksadın sıhhati farz edildiği takdirde dahi bunun hakîkât halde ehemmiyeti olmadığı emrinde irâde-i celile-yi fehîmâneleriyle sâbit olan bedâhet tahkîkât ve işârât-ı vâkıâ ile de teyid eylemekte bulunmakla olbabda emr-i ferman hazret menlehü'l-emrindir

fi 5 Gurre-i zilhicce 1323 (31 Ocak 1906) ve
fi 13 Kanûn-ı sâni 1321 (23 Ocak 1906)

Kosova Vâlisi
Birinci ferik

8

fi 5 Zilhicce 323 (31 Ocak 1906) / 19 Kanûn-ı sâni 321 (1 Şubat 1906)

Sadâret penâhiye

Karadağ'dan bir takım talebenin vilâyât-ı selâse-yi şâhâne dâhilindeki Sırb mekteblerine gönderilmekte olduğuna ve bundan maksadları ledi'l-hâce Avrupa'ya karşı Sırb unsurunun kesretli olduğunu göstermek idiğüne ve müteferriâtına dâir Çetine sefâret-i seniyyesinden hâriciye nezâret-i celîlesine tâdir olub sûreti 30 Teşrîn-i sâni 321 (13 Aralık 1905) târihli ve 753 numrolu tahrîrât-ı sâmiye-yi cenâb-ı sedâretpenâhilerine leffen irsâl buyurulan tahrîrât mütâla-yı güzâr-ı âcizânem olarak Sırb mekteblerinde Karadağlı kaç şâkird mevcut ve buların îzâmı ne gibi esbâb ve maksad-ı mahsûseye müstenid olduğunun tahkik ve işârı Selânik Kosova vilâyetlerine tebliğ kılınmış idi mezkûr vilâyetlerden alınan cevablara nazaran Karadağ etfâlinden olmak üzere Selânik'de kâin Sırb mektebinde yalnız on ve Üsküb ve Köprülü ve Taşlıca ve İpek ve Prizren kasabalarında vâki Sırb mekteblerinde menhabsü'l-mecmâ kırk altı şâkird bulunduğu anlaşılmıştır Kosova vilayetinin cevabnâmesinde münderic îzâhattan müfahham olduğu üzere vilâyet-i mezkûre dâhilindeki Sırb mekteblerine Karadağ'dan talebe îzâmının mekâsâd-ı mahsûsaya tebliğ olduğuna dâir bir gûne siyat ve istitlâat olmayıp Taşlıca'daki Sırb mektebine civâriyet münâsebetiyle ve Prizren'deki Sırb mektebinde mezkûr mektebin leyli olmasıyla berâber talebenin de meccânen kabul edilmekte bulunması hasebiyle Karadağlı etfâlin rağbet ve devam etmekte oldukları tahakkuk etmiş

Ve mâmâfih mezkûr mekteplerde elyevm mevcûd olan Karadağlı talebenin on ve hatta yüz misilli daha gönderilse vilâyât-ı selâse-yi şâhâne dâhilinde sâkin Sırb unsuruna nisbetle teşkil ve iddia-yı ekseriyetçe tesîr-i âzîmi müceb olamayacağı derkâr bulunmuş olmakla olbabda

دوم ایلی ولایہ شاہانہ فقہہ عربیہ فوجیہ

صدم: اسکوب صرب کتبہ کی قرعہ طاعنی طلبہ پر داتہ لاصقہ مدد و صامہ

دوئلہ
انضم معززہ

۱۴ کا تاریخ ۱۹۰۷ء ویدیہ یوز سکارسہ بروردی ریغہ جاگری، لاصقہ، ولایت داخلندہ کی صرب کتبہ، ہونار زطاعنی طلبہ، اسکوب صرب کتبہ اولیٰ
صقندہ مرکز قائمہ ملقبہ، اضرہ، دریبہ معلوماتہ، صربہ کتبہ، زطاعنی طلبہ قبولی محفوظ تقیب ایدو کدی سلکک ہم زطاعنی طلبہ، بصورتہ برکبہ کربتہ
ہم دہ کتبہ عفرہ خدمت اید ملک فقہہ نینتہ یولینی یعنی حیت ملیہ صورتہ، کورسہ ایشو فریہ معارف بروردی نیک معلوماتہ، فرستایہ بجائہ کتبہ معارف
ایدیہ ملیہ کورسہ، ورتیب فکرہ اخبار اولینی کورسہ لکھ برصحت برقی صدمہ اولیٰ، اولیٰ، اردو نام فقہہ مہاولو کدی۔

ایستادہ عالیہ
۱۹۰۷ء

توصہ و الیسی

برجی فریہ

صوبہ کتبہ موجود طلبہ مصدقینہ
دار

روح ایلی ولایت شہازی مصنفہ عمومی جانب سائینہ

مکتبہ اسلامیہ
پشاور

دو لکھ افصح ہفت روزی

۴ طومرہ از شیخ تاجی و بیجو لطیفہ سبہ نورولی تذکرہ سائینہ فی زری عریضہ جو بید سید جنتہ سفارت سینک مسل تحریر کی صورتہ
 مملک کرشن شہازہ کی صوبہ کتبہ کونڈر بلوہ طہودہ آئی افندیہ سلونک عرب عکبہ اعتراف فلندیہ تحریر کردہ دہ الخصل عرب
 مکتبہ مصدقینہ صورتہ ضابطہ دہ اطفال اولادہ معلومہ نظر مکتبہ مذکورہ موجود طلبہ دار الی اوجی ولایت اہالیہ کتبہ مذکورہ
 دروی قوصوہ واردہ بی ضابطہ ولایتی کتبہ سندنہ و آلتی عرب و الکیسی بدینہ ویدی آوسترا وادی فرہ طایح اہالیہ کتبہ
 اولی صوبہ و بونک ایوم کتبہ مذکورہ یہی اہل اہلکدہ بوند فرینک اکاڈمی بالحوالہ معارف مصدقینہ افارہ لائسنہ اولطفہ اولادہ
 طومرہ کتبہ

۱
۵۹۵

۵۹۵

قوسه سلاسه و سلاسه

قره فاعده بر حاقم جلد نه و سلاسه سه سافه رافنده که صه
 اولدینه دلوینه مقصد صه عفرینه کرتنه اولدینه کوشمه
 دفرغانه رار حقه سافه نه سده خایه صه نفعته کوندر یولیه کیرانه
 شرفوار دار آ . سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه
 طرف حال اصغانه این سلاسه صه سلاسه قره فاعده قیاح
 و بوندر اخامه نه کن اجاب مقصد سلاسه و کنه
 و قرابه مذکوره سلاسه سلاسه و در و رایه سا کردن عدد اولدینه
 عابیه صله بونک اونه و قد یوز سلاسه کندری و سلاسه
 رافنده سلاسه صه عفرینه سله سلاسه دار عا اگر سله تیار عفرینه
~~سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه~~
 سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه
 سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه سلاسه

معص

بسم اے ولایتی مفتی روٹلوپسٹا فقہانہ

فقہ اہل حقہ

بسم قرہ مغلہ المھاہ المھاہ لھذہ سلانک واسکوب ووت سکوب م کہ حوب مکتا بنہ رولم ایکہ ولوب مکتا بنہ سکوب م قرہ مغلہ طلبہ ناک تریدی
لدی لطا جہ اور ویا رولدی بنہ قاسی ولایات سکوب م حوب غصہ نیک دھا کڈکالی اولیٰ حق کوسہ ماک فکریہ منند اولیٰ حق ظنونہ ایدو کند ہ جسک
ولایات سکوب ولدی نیک جلب نظر رقی مناسب لکم حقن دا طبع کہ جد ولک کونہ لریکی تھنہ جینہ سفارہ نیہ سنہ ہر خا جہ رفقہ ر جدیلہ
بمعونہ تحریرتہ ایلہ جد ولک حقہ متبرک لہم لفا صوب حقہ کونہ بلکم معلوماسہ روظا لہ روظا نیک انا کہ ہر حق حقنا وری فرقیہ افہم

۱۷۱۱

صد عظیم

دوم ای دلابات ساهاهای مقسمه عمومی طهران

خدمت : مرتبه شده کی قره طاغی طلبه را در خدمت

دولتو انتم حضرتی

تا کماثری نظیر و نیز سوره ولایت ای کانونه ۱۳۰۰ تاریخی و ای بیگ اوج بور پیری به لور ولو تحریر علیه اصفاء زب عظیمه و بوم
 حرب عظیمه کثرتی کوسرلی مقصدی دلابت داخله کی حرب مقصدی دوام ایستبرکنده اولدقری قینه سفات سه سکت اولبایه کی
 اشعاره کوسرله قره طاغی شاکردانک آنلغی حیدر بوزن بوهوتور دوام ایستبرلی عظیمه کثرتی کوسرلی مقصدی خدمتایه عظمی
 طالع جلیله فحمانه لایم شسته بولقمه برار دلابت داخله کی حرب مقصدی نه قدر قره طاغی طلب اولدقری دوزن مقصدی دوام ایستبر
 بولدی ایجاب ایسترونه هور و طه ایسی . انایه بایره کوره اسکوبه ، کورپی ، عظیمه ، ایستبر ، برزیه بقری مقصدی حرب مقصدی
 سه عینه الحوج قره طاغی شاکرد بولدی ایستبر کلاسیلور . بوزن یزیمی اسکوبه ، بری کورپی ، عظیمه ،
 یزیمی عظیمه ده ، بری ایستبره ، دردی برزیه در . اسباب دوام ایستبر کلیم . عظیمه حرب مقصدی شسته بولان
 قره طاغی و عواریه موقه حیدر برای تحصیل اعزام اولد کلدگری کلاسیلغی دوزن دلابت داخله کی حرب عظیمه
 بر اکثریت تشلی عفو شده بکون اهمیت و تأثیری اولد مایه عظیمه مقصدی اشعار صله سندنر برزیه کی
 اولدوقس شسته کیرنده بولان درت طلبه کی قره طاغی کلدی مکنت لیلی اولی و کسبرینک بجا نا قول ایسی
 بی اسبابه نسبت ایستی عظیمه مقصدی نه بیلدیرلشدر . قره طاغی مجاورتی حیدر اوراوه مجور کلدی
 طلب اعزام اولی دلابت معارف مدیر کلیم ده معقول کورد و کلیم برار عظیمه ، برزیه ، اسکوبه حرب مقصدی ده اولد
 قره طاغی طلبه کوندر لر ایجه سه حاله ده مقصدی قره طاغی ، ابلاغ ایسی بوس تونه معناسز و نصا و فی اولدقری
 کوسرلشدر . عظیمه مقصدی اشعاره تحصیل مقصدی قره طاغی طلب اعزام اولد کلدی مدیر کلیم معارف مدیر کلیم
 یالک بوسه بوزن طلبه کوندرلشدر بجه ایسی اولدی کوندر دلابت ، کوندر عظیمه بوزن شاکرد کوندر لایم معارف
 اداره عظیمه قید و معلومات اولد مقصدی کلدی بالاستیضاح مدیریت عمومی ابلاوه و برجه معلوماته سه ساله اولشدر
 بوهالده روح معروضه قره طاغی بوهوتورده عبات اولد ره ایوم دلابت داخله کی حرب مقصدی بولان
 قره طاغی طلبه تحصیلده باشق بر مقصدی کوندر طه اولدی ده محوط بولدی بولنده معارف مدیر کلیم در بیان و لایم
 مظالم صعیف تالفه رار طه مرقوم تک اعزامه قره طاغی نفوسک تکثیرنده عبات اولد ره عبات
 سه ده بیلدیرلشدر اولدنه مقصدی صحی و سه ایستبرکی تقدیرده بولن حقیقت حالده اهمیت اولدقری اولد
 اراد جلیله فحمانه لایم شسته اولدنه به اهت تحقیقاته اشعارات واقع ابلاوه تأید ابلاوه بولنده اولبایه

قوهه دایمی
برخی وقتیه

اروزمانه هفت مهله اولدردر ایوه ایستبر کلیم ۱۳۰۰ کانونه کلیم

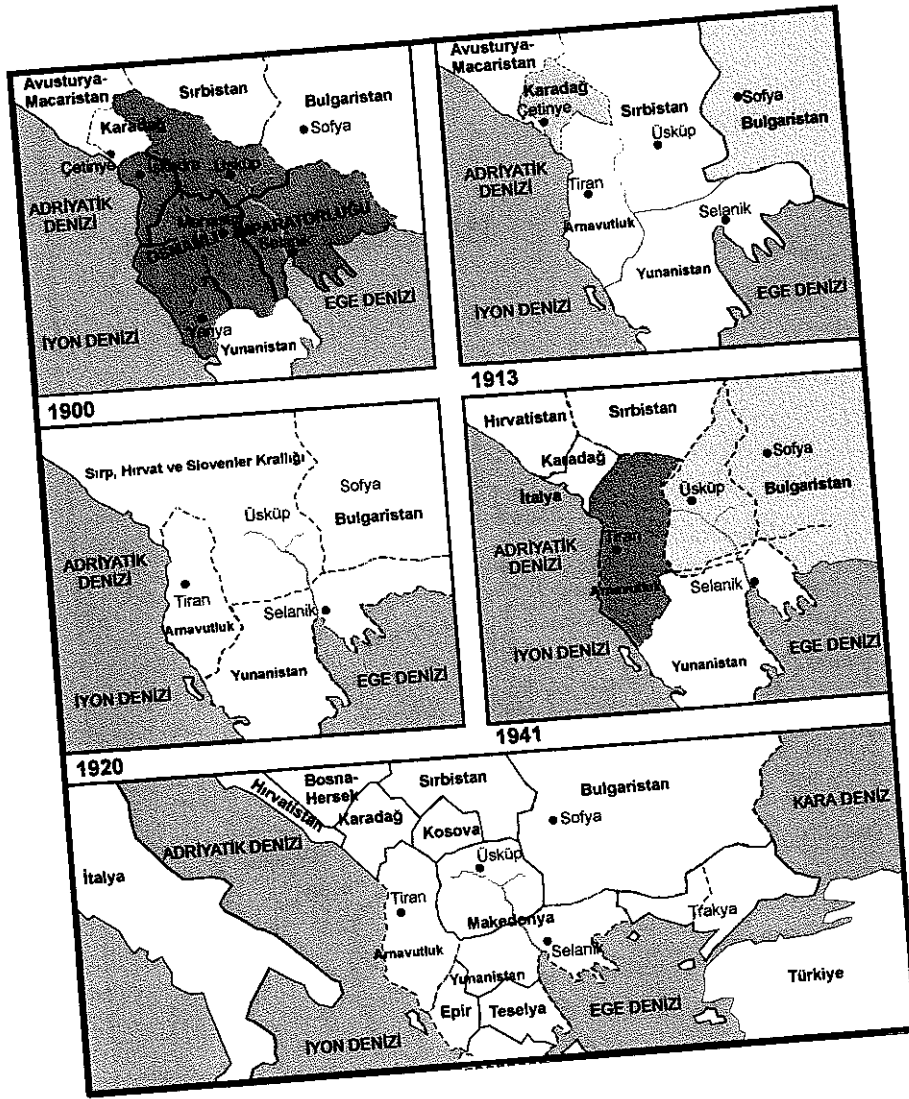
صدای...

۱۹

۱۹
۱۹
۱۹

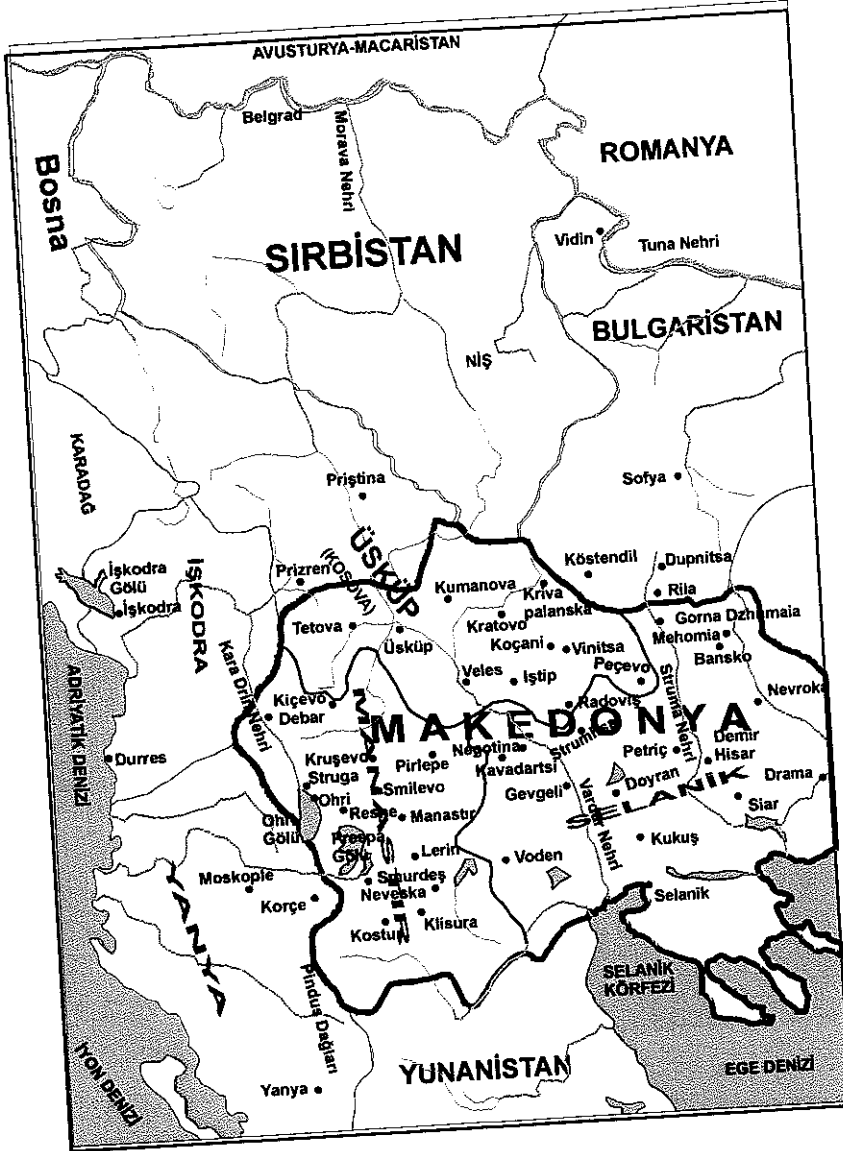
فرد طاعنه بر خانی طبعه و سوابقه شاهانه و اهلنده کی مریدند
 کوزه لکده اولدغه و بینه مقصود کی طام اور و بیه قدره حرم
 عقربت کزنی اولدغه کورسک ایدوکه و نقره خانه دار چینه خانه
 سه سده حایجه نفاذ صلیبه تهر اولدی صورتی ۱۰ روزه
 تاغیل و ۷۵۶ ملک کرایه له حساب صدای تهاهیدین لقا ایله بیرون
 خرابه مقاله کدر عاقران اولدغه حرم مقصدت قره طاعنه قایم
 شکر وجود و بوندن اعران بک اسباب و مقاصد و غیره
 صفت اولد لعل کججه و سقاری سلایک قوه و بینه بنده
 فکله ایلی مذکور و لایزاله صوابه رلا
 قره طاعنه اصفالده و غیره اولدغه
 حرم کزنی ایله اولد و اکوب و کوبی و طایفه و این
 طایفه حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد
 و بینه و غیره و ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد
 حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد
 ایضا حایجه مقصد اولد و حرم کزنی ایله اولد
 قره طاعنه طبعه اعران مقاصد و غیره
 بکونه هیجان و استطلاع حایجه طایفه ده کی حرم کزنی ایله اولد
 حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد
 مذکور مکته لیل اولد و حرم کزنی ایله اولد
 حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد
 حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد

و حایجه مذکور مکته ایلم موجود اولد و حرم کزنی ایله اولد
 اولد و حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد
 لکه حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد
 حرم کزنی ایله اولد و حرم کزنی ایله اولد

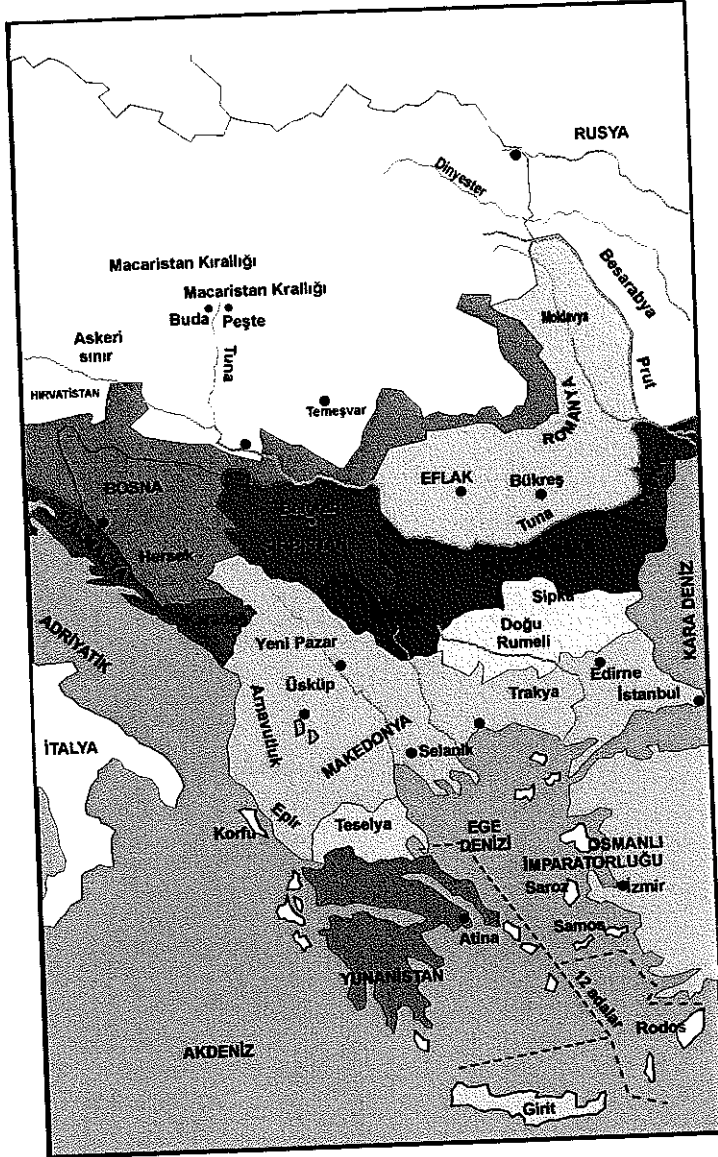
H.1. Balkanlar Bölgesi (1900, 1913, 1920, 1941)

Stefanos Yerasimos, Milliyetler Ve Sınırlar
Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, İstanbul 1995, s. 94.

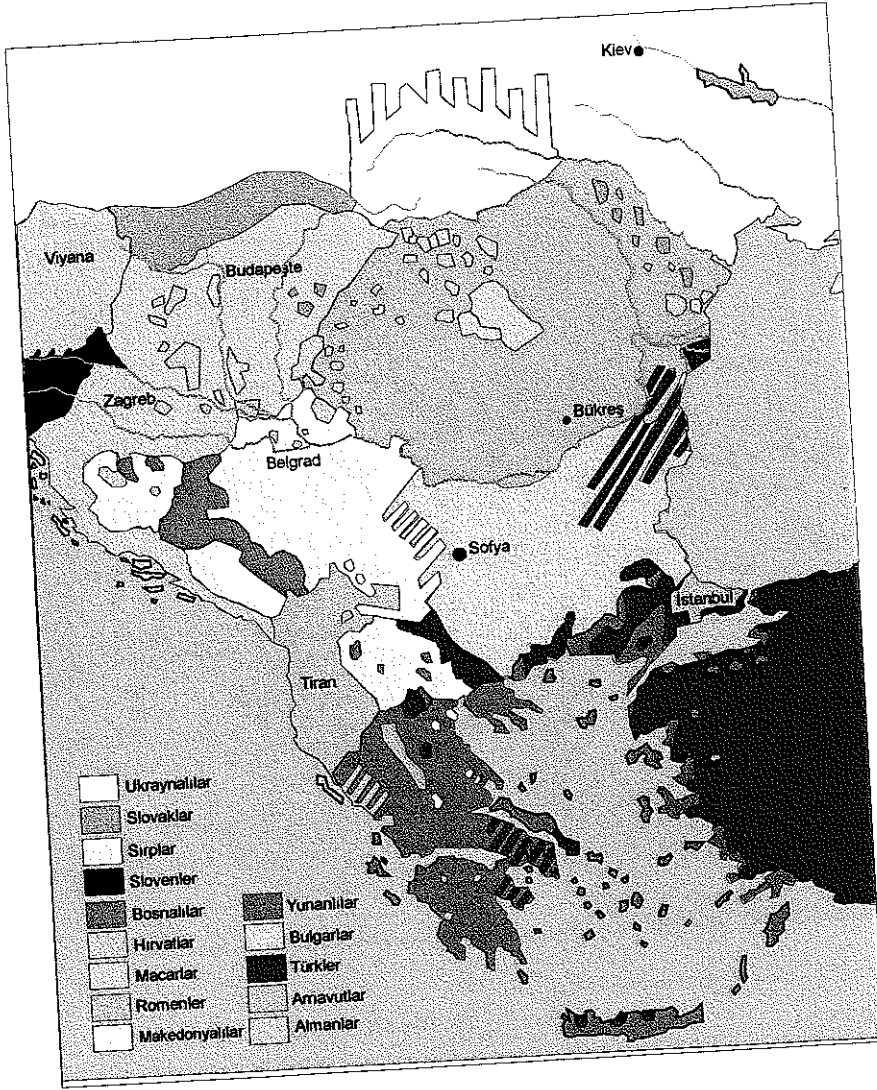
H.2. Makedonya, Şehirleri Ve Komşuları

Duncan Mc Vicer Perry, Politics Of Terror
The Macedonian Liberation Movements 1893-1903,
London 1988,, s 10.

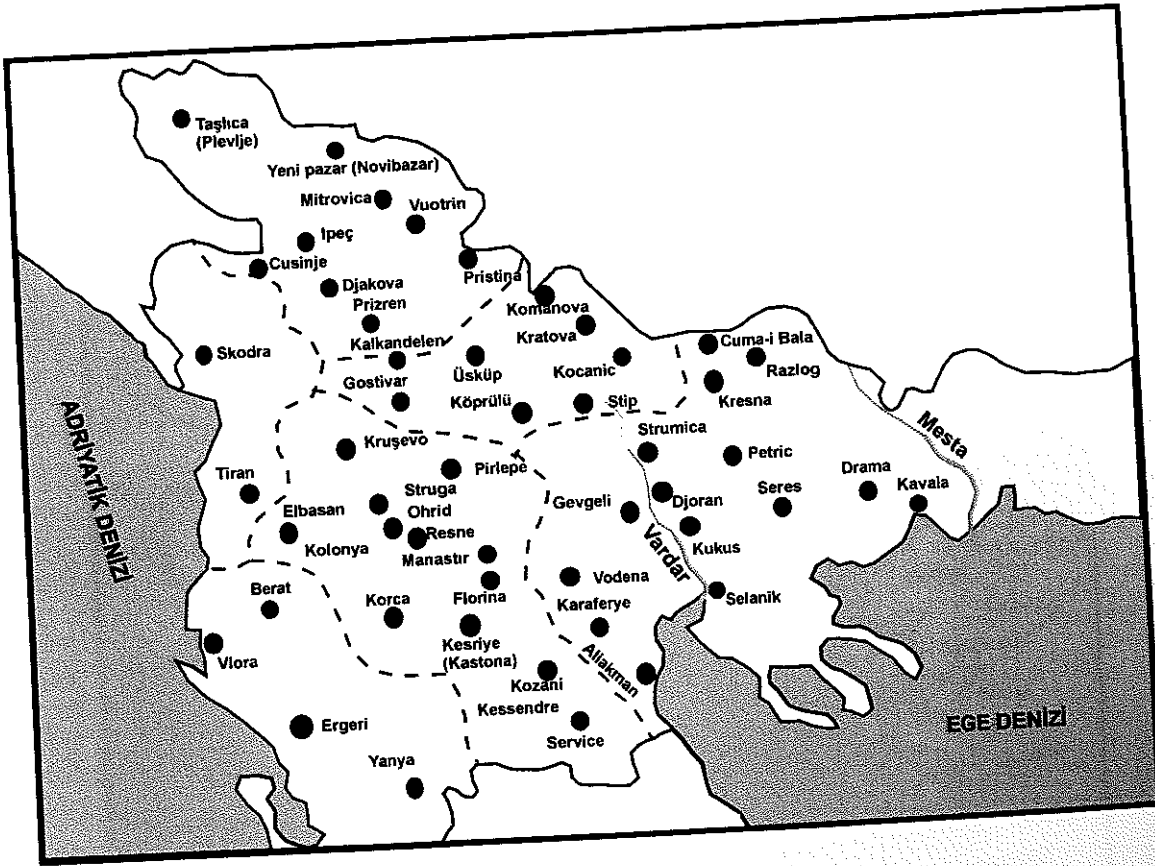
H.3. 1812-1912 Yılları Arasında Balkanlarda Siyasî Gelişim

Georges Castellan, Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl,
İstanbul 1995, s. 278.

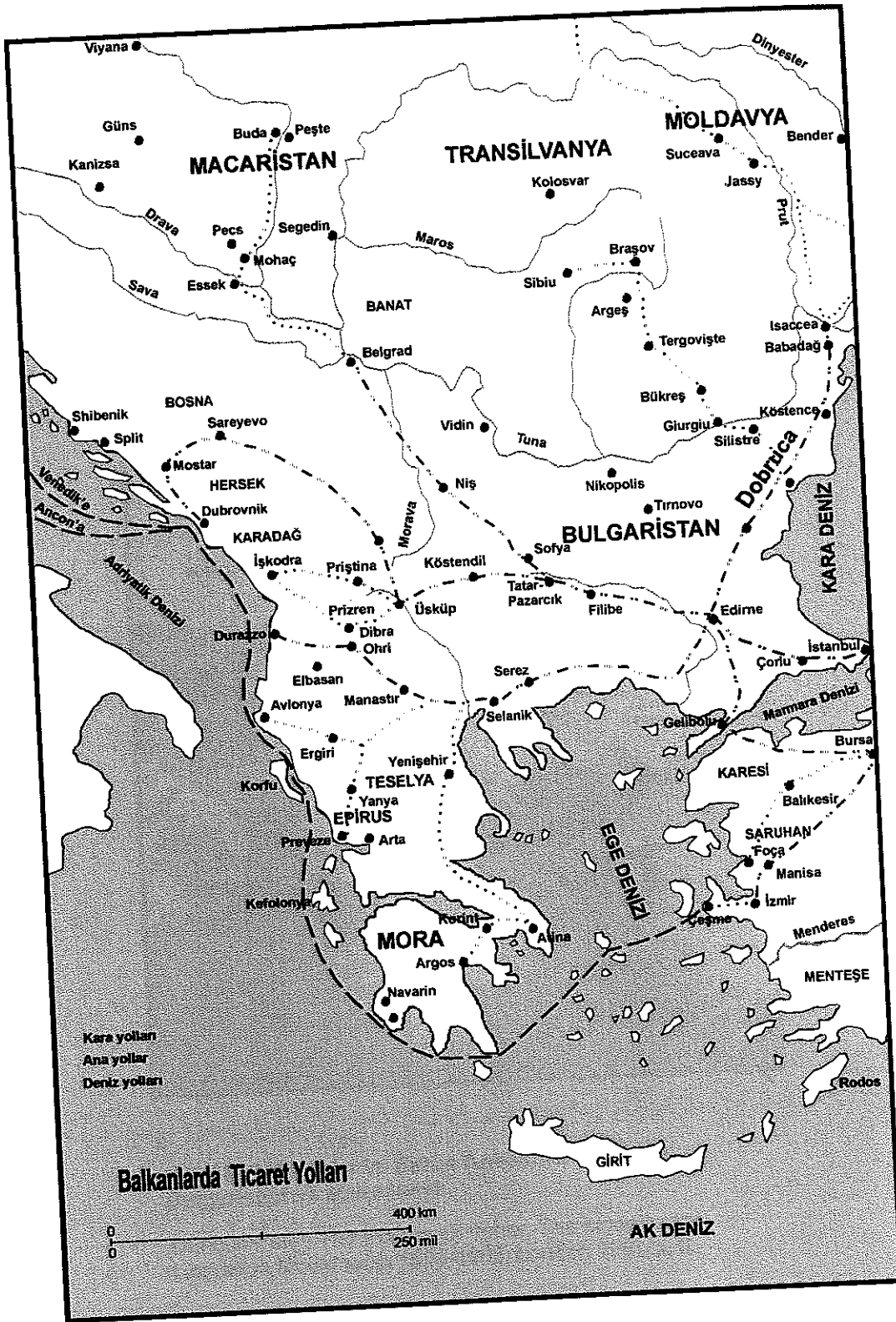
H.4. 20. Yüzyıl Başında Balkanlarda Etnik Tablo

Stefanos Yerasimos, Milliyetler Ve Sınırlar
Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, İstanbul 1995, s. 64.

H.5. Makedonya Şehirleri

Gül Tokay, Makedonya Sorunu
Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908), İstanbul 1995.

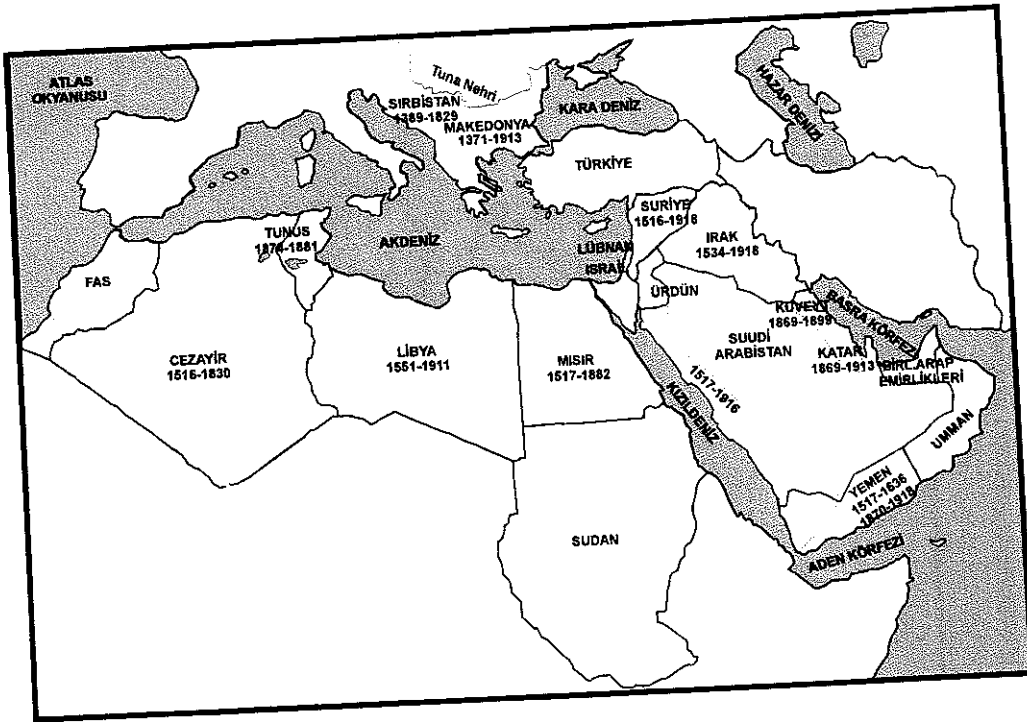
H.6. Balkanlarda Ticaret Yolları

Halil İnalcık, The Ottoman Empire
 The Classical Age 1300-1600, New York 1973.

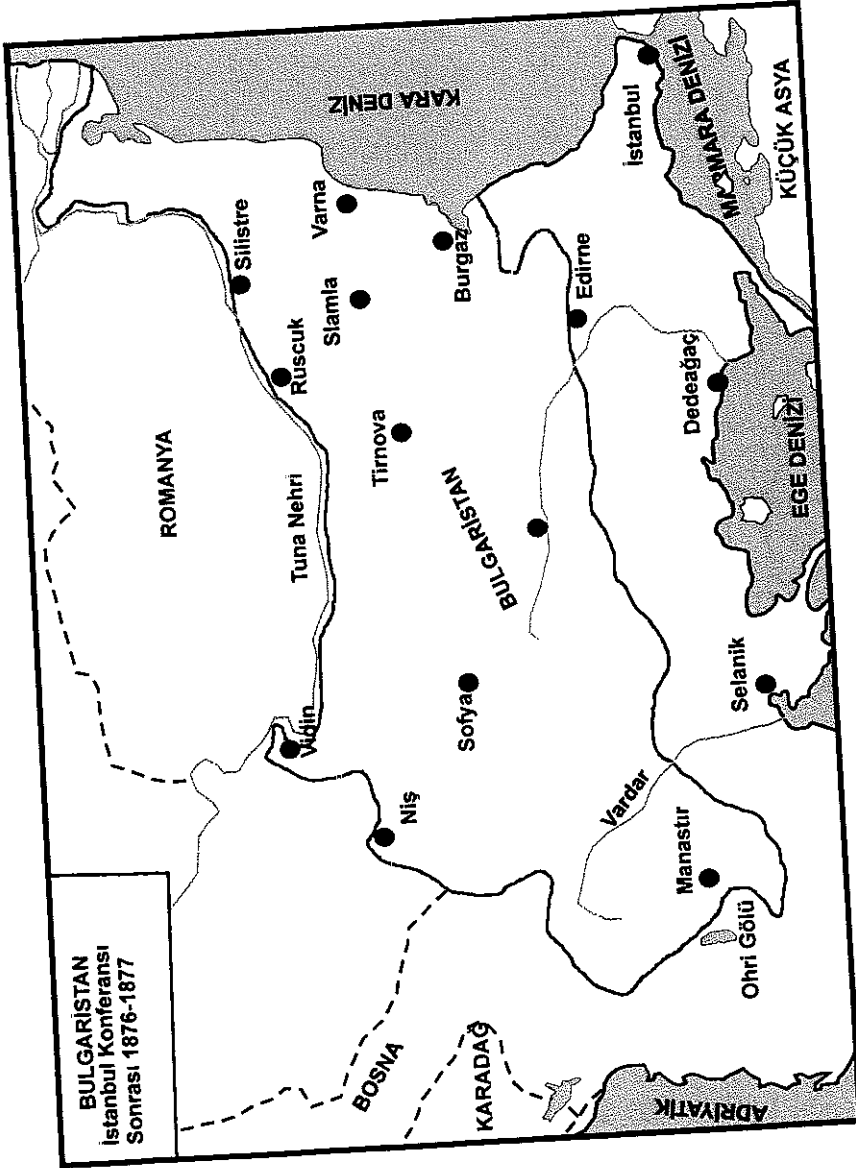
H.7. 1878 Yeşilköy ve Berlin Antlaşmalarında Bulgaristan ve Makedonya

Duncan Perry, *The Politics Of Terror, The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*, London 198), s. 6.

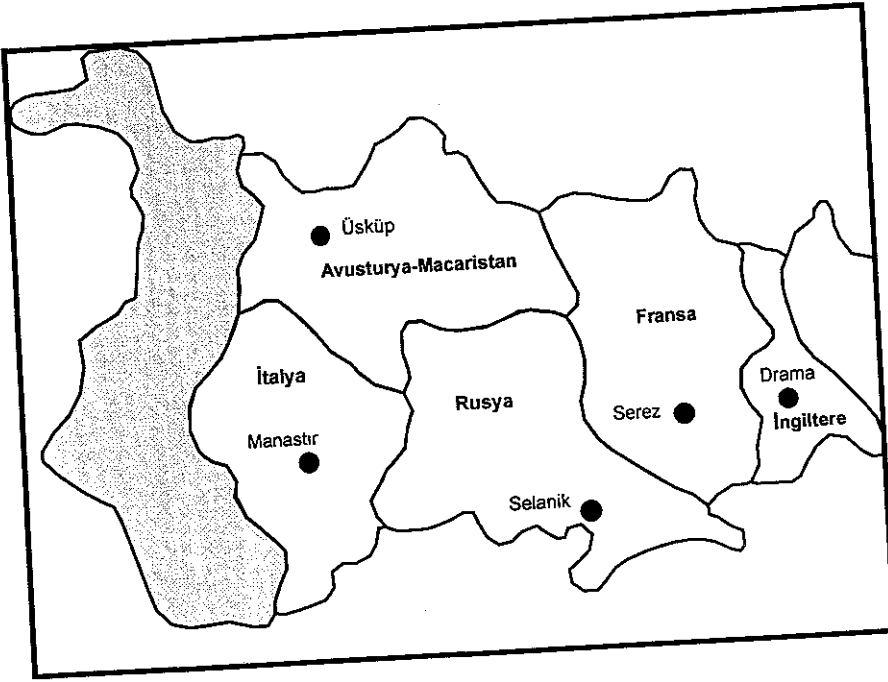
H.8. Osmanlı Devleti

L. Carl Brown, İmparatorluk Mirası
Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası ,
İstanbul 2000, s 167.

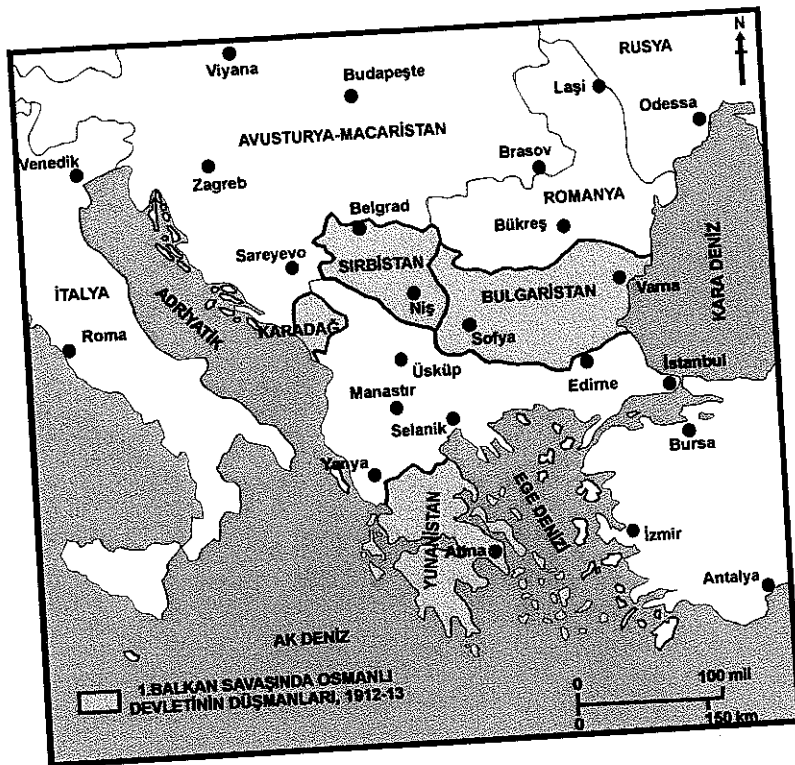
H.9. İstanbul Konferansı Sonrası Bulgaristan

Balkan Raporu 1914, s. 33.

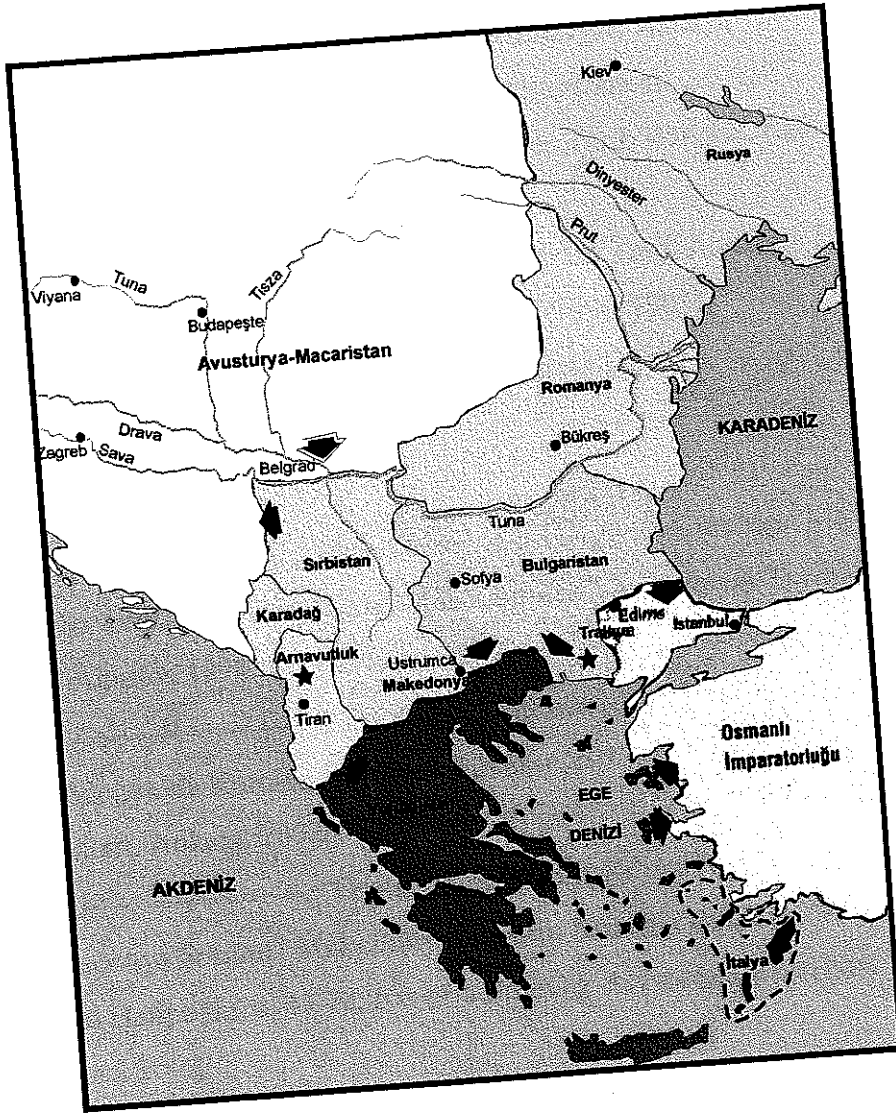
H.10. Makedonya'da jandarma teşkilâtına komuta edecek devletler ve bölgeleri

Gül Tokay, Makedonya Sorunu
Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908), İstanbul 1995.

H.11. Balkan Savaşlarında Taraflar

A. L. Macfie, *The End Of The Ottoman Empire 1908-1923*,
London 1998, s. 248.

H.12 Balkanlar 1913

Stefanos Yerasimos, Milliyetler Ve Sınırlar
Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, İstanbul 1995, s. 69.

ÖZGEÇMİŞ

- Adı ve Soyadı : Meltem Begüm Saatçı
- Doğum Tarihi ve Yeri : 18. 11. 1969, K.Maraş
- Medeni Durumu : Bekar
- Eğitim Durumu : Manavgat Lisesi, Manavgat, Antalya
- Mezun Olduğu Lise : Orta Doğu Teknik Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara
- Lisans Diploması : Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara
- Yüksek Lisans Diploması : Makedonya Sorunu (1890-1903)
- Yüksek Lisans Tez Konusu : İngilizce (iyi), Fransızca (zayıf)
- Yabancı Dil / Diller
- Bilimsel Faaliyetler :
- Saatçı, Meltem Begüm, "Makedonya'da İki Örgütün Kuruluşu: Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedon Komitesi" **Toplumsal Tarih**, s. 9-12, X/56 Ağustos 1998.
 - -----, "XIX Yüzyıl Sonunda Makedonya Sorunu ve Makedonya'da Kurulan Örgütler" **Türkler**, c. 13, s. 108-117, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
 - -----, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Makedonya Sorunu" **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, der. Doç. Dr. Murat Hatipoğlu, s. 45-70, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
 - Brentjes, Sonja, "XVI. – XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Batı Avrupalı Gezginciler ve Bilimsel Çalışmalar" (çeviren Meltem Begüm Saatçı), **Türkler**, c. 11, s. 251-259, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
 - 19. yüzyıl Osmanlı Tarihi, 19. yüzyıl Balkan Tarihi Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı, Cumhuriyet Tarihi konularında konferans ve radyo programları.

İş Deneyimi**Projeler**

- :
- Özlem Yıldırım Kocabaş, Meltem Begüm Saatçı, **Başlangıcından Bugüne Kadar Kültür Bakanlığının Yayın Politikası**, proje raportörü Prof. Dr. Ergün Aybars, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2001.

Çalıştığı Kurumlar

- :
- Dokuz Eylül Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Araştırma Görevlisi (30 Ekim 1995-31 Aralık 1999)
 - Akdeniz Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Öğretim Görevlisi (31 Aralık 1999 -)

Adres

: Akdeniz Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi
Antalya

Tel. no

: 0 242 3101764 (iş)